ANALELE
ACADEMIEI ROMANE

SERIA II. — TOMULŬ V.

1882—1883.

SECȚIUNEA II.

DISCURSURĬ, MEMORIĬ ȘI NOTIȚE.



BUCURESCI
TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMANE (LABORATORII ROMÂNĬ)
26, STRADA ACADEMIEI, 26
1884.

ANALELE
ACADEMIEI ROMANE

SERIA II. — TOMULŬ V.

1882—1883.

SECŢIUNEA II.

DISCURSURĬ, MEMORIĬ ŞI NOTIŢE.



BUCURESCI
TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMANE (LABORATORII ROMÂNĬ)
26. STRADA ACADEMIEI 26
1884.

CUPRINSULŬ

DESPRE UCIDEREA LUĬ MIHAIŬ-VODĂ VITEAZULŬ

DOCUMINTE NOUĔ ISTORICE

In ședința sa de Vinerĭ, 17 Septembre, Academia română a luatŭ cunoscință de aflarea unorŭ documinte pentru istoria patrieĭ în bibliotecele din Svițera.

D-lŭ Nicolae Ionescu a făcutŭ numaĭ óre-carĭ comunicărĭ oralĭ în privința acésta. Unulŭ din aceste documınte este unŭ felŭ de prescurtare istorică despre *crudimile luĭ Vlad. Draculŭ-Voevod*, de pe la aniĭ 1460 și 1462. Acestŭ documentŭ este scrısŭ în lımba nemțéscă vechiă, și se află la biblioteca din San Gall. D-lŭ Ionescu a presintatŭ Academieĭ numaĭ o fărămică de *fac-simile* de pe prima pagină, rugându-se de președintele Academieĭ ca sĕ ia elŭ dispozițiunĭ pentru a procura archiveĭ eĭ unŭ fac-simile câtŭ maĭ acuratŭ alŭ documentuluĭ întregŭ, care se cuprinde din vre-o cincĭ pagine, în folio.

Alta și maĭ însemnătóre comunicare, făcută totŭ de d-lŭ Nicolae Ionescu, a fostŭ aflarea, între manuscriptele luĭ Bongars, păstrate în biblioteca orașuluĭ la Berna, a uneĭ scrisorĭ relative la uciderea luĭ Mihai-Vodă-Vitézulŭ. Documentulŭ acesta, fórte prețiosŭ, este scrisŭ în italienesce, e lesne de cititŭ și de înțelesŭ, și, pre lângă amĕnunte împrejurărĭ despre tragiculŭ sfîrșitŭ alŭ mareluĭ domnıtorŭ eroŭ, cuprinde încă însemnarea dateĭ când a fostŭ scrisŭ, care e cu 15 ḑile după crunta perpetrare a ucidereĭ.

D-lŭ N. Ionescu a cetitŭ întregŭ acestŭ documentŭ în sînulŭ Academieĭ.

Cetıtoriĭ noștri vorŭ fi mulțămițĭ credemŭ, să le punemŭ aci înainte cuprınsulŭ italienescŭ și traducerea românéscă a documentuluĭ acesta atâtŭ de prețiosŭ.

Țitlulŭ scriptuluĭ este acesta :

Tractatus italicus de Georgio Basta et Wallachiae defectione.

Coprinsulŭ este celŭ următorŭ :

Textulŭ italienescu

Giorgio Basta sotto ch'eglli ebbe lo essercito di Sigismondo Battory seguitando la victoria entro con lo essercito suo in Transylvania, et. . . ridotti le citta e luoghi di quella provincia alla soggezzione di Sua Ma-ta Ces-ea . . . gratta volonta verso il Valacco et di riporlo nel stato della Wallachia havendoglielo piu volte detto e esortatola o. . . di buon animo e in ordine. Ma egli mostrando poco curarsene fraudolentamente respondeva non essere tempo di attender all'hora a questo non tenendo nel iniquo animo suo quella sincera fedeltà e divozioni che dovea e che avea giurata a S-a M-ta per tanti beneficii ricevuti da essa, ma solo in dimostrazioni d'apparenza ancor che tutti pieni di proprii interessi, comme și poteva considerare nella bataglia contro gli Transylvani nella quale (se bene anco lentamente) si adoperò solo per l'odio e vendetta sua particolare, havendone sempre dimostrati effeti con la solita sua crudelta contro gli stessi Transylvani, usata in diversi modi, facendo uccidere di nascosto tutti quelli che gli capitavano alle mani ancor quelli che nella rivoluzione sono stati divoti alla Sua Majesta, come pure ultimamente fece ammazare il Cernis Gasparo per viaggio, mentre andava a resignarsi al Basta dopo essere stato prigione di rebelli Transylvani e sempre continuato in devozioni verso S-a M-ta, e oltri queste iniquita fatti abbrugiamenti nella campagna... contra l'ordine e retta intentione del Basta, quale per questi e altre segni dell'infido e barbaro accorgendosi della malizia e infedelta sua e ch'egli tuttavia andava radunando e raccogliendo nelli suoi allogiamenti diverse genti. . . e ch'accresceva molto il suo campo e che senza sua saputa egli haveva levato dai forti di Somlo e da altri luoghi dieci pezzi d'artiglieria é aggiuntili alli altri sei che teneva negli istessi suoi allogiamenti per trattar con li nemici di tradimento aveva mandato quatro cento di suoi cavalli sotto falso colore di fare ripigliare la sua moglie e suoi figliuoli a

Fogaras : Il Basta per tanto tenendogli gl'occhi continuamente adosso e facendo osservare tutte le suoi *attion* intese ch' egli spediva spesso corrieri, in diverse bande e aliis medesimamente ne venivano ne si sapeva dove, ordino per ciò il Basta che si stessi agli passi e si prendessero tutti e con le lettere si condusse a lui, si comme fui poi esseguito e scoperto il tradimento per li stessi corrieri e sue proprie lettere nelle quali trattava particolarmente con il Turco Bassa di Themiswar e con il Battory di tradire la giustissima causa di S-a M-ta e di ponere il suo essercito a mezzo con gli nemici, onde il Basta havuta in questa maniera piena notizia di tutto il trattato subito fatto convocare il suo consiglio e comunicatolilo, con il commun parere diede ordine che fosse chiamato l'istesso Vallaco nel consiglio dove intendeva di convingerlo e farlo ritenere prigione e poi rimetterlo alla giustizia di S-a M ta : Ma egli ricuso di venirci anzi si poneva a l'ordine di fugire. Il che intendendo il Basta subito commise al colonello Pezzen che con il suo regimento e con li compagnie di Valloni quanto prima andasse a farlo restare e quando facesse resistenza che sapeva quello che conveniva fare : Cosi l'istesso colonello andato e subito fatto circondare dalle sue genti il padiglione dove egli era, li fece dire che dovesse andare prigione di S-a M-ta, il che sentendo il Vallacco subito pose la mano sopra la sua scimiterra per fare diffesa : Alhora ritrovandosi . . . piu avanti di tutti un capitano Vallone li diede un colpo d'allabarda nel petto per il quale cadendo in terra subito fu finito d'uccidere d'agli altri e spicatoli la testa del busto senza alcun contrasto ne movimento de suoi della guardia presente, qualli consignarono tutte le scritture, fra le quale altre molti lettere di trattate del tradimento si son ritrovati ; altre lettere di S-a M-ta C-ea dirette al Basta le quale l'istesso Vallaco haveva intercette. Dopo questa essecuzione subito il Basta spedi un corriere con piena informatione a S-a M-a, se bene hora che sono 15 giorni dopo il seguito piu non se veduto, dubitandosi che gli posse essere occorso sinistro accidente per il viaggio pericoloso sendo ultimamente capitato qua un Morando Fo-ssato da Milano che ha dato questo aviso mandato dal detto collonello Pezzen al Dottore suo fra-

tello partito otto giorni doppo il caso e doppo l'espedizione e partita del corriere che fu spedito dal Basta non ancora comparso.

Traducerea Românéscă

«George Basta, avêndŭ sub mâna sa oștirea luĭ Sigismund Batori, urmândŭ victoria, intră cu oștirea în Transilvania, și... reducêndŭ orașele și locurile acelei provincii la supunerea majestățiĭ cesareă... arĕtândŭ bună-voință către Românĭ și de a'lŭ pune éră pe tronulŭ Româniеĭ, dicêndu'ĭ de maĭ multe orĭ și îndemnandu'lŭ ca să.. cu multă bună-voință. Dar elŭ arĕtândŭ, că puținŭ se îngrijesce de acésta, rĕspundea cu tăriă, că nu este timpulŭ de a se ocupa în momentulŭ de față, de acestŭ lucru, ne avêndŭ în sufletulŭ sĕŭ rĕŭ acea sinceră credință și devotamentŭ pe care le datora și le jurase majestățiĭ sale pentru atatea bine-facerĭ ce primise de la dênsa, ci numaĭ se arĕta, de și preocupatŭ numaĭ de interesele particulare, după cum se putea vedea din bătaia în contra Transilvanilorŭ în care (de și încă maĭ domolŭ) se duse numaĭ de ura și resbunarea sea particulară, dându-se pe față tot d'auna cu obicĭnuita'ĭ crudime în contra acelorașĭ Transilvanĭ, crudime întrebuințată în diferite modurĭ, puindŭ să ucidă pe ascunsŭ pe toțĭ aceĭa carĭ 'ĭ cădeaŭ în mână, chiarŭ și pe aceĭa, carĭ în revoluțiune fuseseră credincioșĭ majestățeĭ séle, după cum în urmă omorî pe Cernis Gasparo, pe drumŭ, pe când se ducea sĕ se predea luĭ Basta, după ce a fostŭ arestatŭ de Transilvaniĭ rĕsculațĭ și a continuatŭ d'a fi credinciosŭ majestățeĭ séle, și pe lângă acestea a maĭ pusŭ focurĭ în țéră, în contra ordinuluĭ și intențiuneĭ luĭ Basta, care, după aceste, și alte semne ale necredinciosuluĭ și ale barbaruluĭ, băgândŭ de sémă rĕutatea și necredința sea, și că strîngea mereŭ ómenĭ.. și că măria mereŭ tabăra sea, și că fără scirea luĭ luase din forturile de la Șimlăŭ și din alte locurĭ 10 bucățĭ de artileriă și, adăogêndu-le la alte 6 pe carĭ le ținea la sine pentru a tracta cu inamic pentru o trădare, trămisese 400 călărețĭ sub pretestulŭ d'așĭ lua socia și fiiĭ de la Făgărașŭ. Basta, pentru acestea, ținndu ochiĭ mereŭ asupra luĭ și observândŭ tóte

mişcările luĭ, înţelese, că elŭ trămitea adesea curierĭ în diferite părţĭ şi că alţiĭ asemenea 'ĭ veniaŭ, şi nu se scia unde. Dete pentru acésta Basta poruncă, ca să'ĭ pândéscă, să'ĭ prindă pe toţĭ şi, d'impreună cu scrisorile, să'ĭ aducă la elŭ. Şi fiind-că pe urmă s'a descoperitŭ astŭ-felŭ trădarea prin ḑişiĭ curierĭ şi scrisorile séle, în carĭ trata, maĭ alesŭ cu Paşa turcŭ din Temişóra şi cu Batori, ca să trădeze pré drépta causă a maiestăţiĭ séle şi d'aşĭ pune oştirea sea alăturĭ cu duşmaniĭ, Basta, aflândŭ astŭ-felŭ totulŭ, chiămă îngrabă consiliulŭ, şi, după a tuturorŭ părere, dete ordinŭ ca să se chiăme acestŭ Românŭ în consiliŭ, unde avea de gândŭ să'ĭ probeze vina luĭ şi să'lŭ aresteze, ca apoĭ să'lŭ predee jŭstiţieĭ maiestăţiĭ séle. Dar dênsulŭ nu voi să vină, ci chiarŭ se pregătia de fugă. Ceea ce aflândŭ Basta, dete îndată poruncă coloneluluĭ Pezzen ca, cu regimentulŭ sĕŭ şi cu companiele de Valonĭ, să se ducă câtŭ de îndată, ca să'lŭ aresteze şi că, de se va împotrivi, va sci elŭ ce să facă. Astŭ-felŭ acestŭ colonelŭ, ducêndu-se şi încongiurândŭ îndată cortulŭ în care se afla, 'ĭ trimise vorbă, că trebue să se dea prinsŭ majestăţiĭ sale, ceea ce audindŭ Românulŭ numaĭ de câtŭ puse mana pe sabiă pentru a se apĕra. Atuncĭ, aflându-se maĭ înnainte ca ceĭ alţĭ unŭ căpitanŭ Valon, acesta 'lŭ isbi cu alebarda în peptŭ, din care pricină cădêndŭ pe pămêntŭ fu îndată ucisŭ cu desăvârşire de ceĭ alţĭ, şi i se desfăcu capulŭ de trunchiŭ, fără nicĭ o împotrivire nicĭ mişcare din partea a lorŭ sĕĭ, ce se aflaŭ de stréjă, carĭ deteră tóte scrisorile, printre carĭ s'aŭ găsitŭ multe cu privire la trădare, şi altele ale Majestăţiĭ séle către Basta pe carĭ Românulŭ pusese mâna. După acéstă esecutare, Basta numaĭ de câtŭ trămise unŭ curierŭ cu deplină informaţiune către maiestatea sea, de şi până astăḑĭ, 15 ḑile după acésta, nu s'a maĭ vĕḑutŭ, temêndu-se sĕ nu i se fi întêmplatŭ ceva pe drumulŭ primejdiosŭ, picândŭ numaĭ în cele din urmă unŭ óre-care Morando Fossato din Milan, care a datŭ acéstă scire, trămisă de ḑisulŭ colonelŭ Pezzen, doctoruluĭ, fratele sĕŭ, plecatŭ 8 ḑile după faptŭ şi după espediţiunea şi plecarea curiereluĭ care fusese trămisŭ de Basta şi încă nu se întorsese.»

Parangonândŭ împrejurările relatate prin acestŭ documentŭ cu ra-

portulŭ generalului Basta către archiducele Mateiŭ scosŭ la lumină nu de multŭ (v. pag. 266,267, vol. IV din *documinte pentru istoria Românilor, culese de Eud. Hurmuzachi*, Bucurescĭ 1882), aflămŭ în deplină concordanță istorică faptele următóre:

1. Că Michaiŭ începuse a aspira la *lucrurĭ nouĕ*.

2. Că a scrisŭ într'ascunsŭ Secuilorŭ și Românilorŭ să i se supună luĭ.

3. Că în tabăra sea accurea Razzianĭ, Muntenĭ și Moldovenĭ.

4. Că a alungatŭ din bisericile de la Alba Iulia pe Iesuițĭ.

5. Că Basta 'ĭ-a făcutŭ probozirĭ.

6. Că Michaiŭ i-a respunsŭ prin interpretele sĕŭ Gio. Ragusen, că Majestatea sa nu are atâta trebuință de Transilvania după ce are maĭ multe alte provincií.

7. Că Basta primise nisce scrisorĭ din partea luĭ Michaiŭ către Sigismund, scrise de banulŭ Michalcea, din care generalulŭ împĕratuluĭ se asigurase, că principele Românŭ voia să încorporeze Transilvania cu cele-l-alte doue principate românescĭ.

Pentru tóte aceste capete de acusare formate asupra luĭ Michaiŭ Vodă, generalulŭ împĕrătescŭ dice, că «a fostŭ forțatŭ sĕ caute de a se asigura de persóna principeluĭ Românŭ, însă acesta, voindŭ a se apăra, a fostŭ ucisŭ, după ordinele date de Basta acelorŭ ce aŭ făcutŭ esecuțiunea.» Basta maĭ adaogă încă o considerare însemnată: dice că, décă elŭ maĭ întârdia puținŭ, Mihaiŭ era aprópe de a intra, cu aĭ sĕĭ Razzianĭ, Românĭ și Cosacĭ, în Alba Iulia, unde pusese sĕ 'ĭ pregătéscă *palatulŭ* din cetate.

Maĭ suntŭ și alte fapte însemnate în acestŭ raportŭ alŭ luĭ Basta, precum bună-óră trădările unora din Româniĭ, carĭ înconjuraŭ pe princișorulŭ Marcu, fiulŭ luĭ Petre, pe care Basta 'lŭ destina pentru a ocupa tronulŭ Valahieĭ. Dar de o cam dată amŭ voitŭ a arĕta potrivirile dintre raportulŭ luĭ Basta cu scriptulŭ fără nume ce publicarămŭ, dar care se vede a fi emanatŭ din aceeașĭ sorginte. Scriptulŭ acestŭ anonimŭ se află în culegerile istorice ale luĭ Bongars (collectanea Bongarsii historica) și coprinde următórele informațiunĭ postive :

1. Că tabăra luĭ Mihaĭ crescea din ḍi în ḍi maĭ multŭ.

2. Că ea se întărise cu vr'o 16 tunurĭ.

3. Că Mihaiŭ trămisese vr'o 400 de călărețĭ spre Făgărașĭ.

4. Că Basta îlŭ pândia și împănase drumurile cu aĭ sĕĭ.

5. Că esecuțiunea o încredință coloneluluĭ Pezzen, fratele doctoruluĭ de curte, cu acelașŭ nume.

6. Că colonelulŭ Pezzen avu ordine să'lŭ și ucidă pe Mihaiŭ.

7. Că îndată după esecuțiune trămise Basta depline informațiunĭ la Majestatea Sa cesareă.

8. Că și celonelulŭ Pezzen însciințase pe doctorulŭ fratele sĕŭ cu optŭ ḍile maĭ târḍiŭ după omorulŭ luĭ Mihaiŭ.

Unŭ lucru însă nu se spune, nicĭ într'unŭ documentŭ, nicĭ într'altulŭ, care este, că Basta credea că Transilvania era să fiă pentru totŭ-d'a-una perdută de către împĕratulŭ, décă nu se ucidea Mihaiŭ.

Acéstă ideiă o aflămŭ într'altŭ documentŭ pre care de asemenĭ îlŭ găsimŭ în colecțiunea Bongarsiană. Acestŭ documentŭ scrisŭ în franțuzesce are titlulŭ următoriŭ : *Copie de la lettre* du Sr. Georges Basta *escripte du camp, à deux lieues de la Fogaras*, le 3 Octombre 1600.

Intr'acéstă scrisóre a luĭ Basta, către fine, generalulŭ pré credinciosŭ împĕratuluĭ, ḍice :

«Je finirais la présente vous priant de croire que i-ay fort bien cogneu le hasard que i-ay couru en ceste résolution de prendre les armes contre les Vallaques, et par ainsy Dieu a voulu favoriser et le bon droit de Sa Ma-té et ma bonne intention, d'autant que (comme i avois escript auparavant) l'Empereur se rendoit M-e de ceste province avec telle occasion ou iamais».

Aceste le cugeta generalulŭ Basta cu multŭ înainte de ce Mihaiŭ Vodă îșĭ pregătise palatulŭ în Alba-Iulia.

Care va să ḍică, că Basta ș'a fostŭ pusŭ bine în cugetŭ și a formatŭ unŭ planŭ anume, ca să prîndă armele în *contra Românilorŭ*, și că prin urmare, uciderea luĭ Mihaiŭ a fostŭ întru esecutarea aceluĭ planŭ.

Maĭ clarŭ de câtŭ atâta se póte?

Mihaiŭ a plătitŭ cu capulŭ sĕŭ deșteptarea Românilor din secolulŭ alŭ XVI, pentru unire și independință.

Amŭ spusŭ, că George Basta, generalisimulŭ împĕrătescŭ din Transilvania, credea, că décă atuncĭ (Octombre 1600) scăpa provincia din mânele séle, n'o mai căpĕta împĕratulŭ.

Dreptŭ dovèdă despre acésta amŭ citatŭ óre-care dise dintr'o scrisóre a luĭ Basta, dată din tabăra sea de lângă Făgărașŭ, din 3 Octombre acelŭ anŭ. Iubitoriĭ de istoria patrieĭ vorŭ citi, credemŭ, cu mulțămire întrégă scrisórea aceea. Am spusŭ, că ea se afla în colecțiunea Bongarsiană, din biblioteca de la Berna, că este scrisă în limba francesă, avêndŭ titlulŭ următorŭ: *Copie de la lettre du Sr. Georges Basta, escripte du camp, à deux lieues de Fogaras, le 3 d'Octombre 1600.*

Ecă estracte însemnate din cuprinsulŭ scrisoreĭ:

«Sur le partement du comte Thomas Cauriol, allant à Prague avec la n-le (nouvelle) de la victoire, je n'eu temps de vous escrire. Mais ie le chargeray de vous voir et saluer de ma part, et vous rendre compte de ce qui s'estoit passé, voulant croire qu'il s'en sera acquitté.

Maintenant me trouvant en mauvais termes à cause de la colique qui me tient, Je ne vous diray grand chose, ains seulement qu'en séte de la victoire estants arrivui icy a Cibinio, nous eusmes no-les (nouvelles) de plus-rs (plusieurs) parts, que Sigismond et le chancelier de Poulongne estoient arrivez pour vouloir entrer en ceste Province, de sorte que avons esté forcez de nous y arrester jusques a ce que fussions asseurez da la vérité. . .

. . . .

Le vallaque apres avoir abandonné le chau (château) de Fogaras, eten ayant sauvé le plus beau et le meilleur s'est retiré vers les Montaignes de Vallaquie, par de la Corons, d'où il a depesché icy trois Amb-eur (ambassadeurs) avec la proposition qui s'ensuit a scavoir, qu'il veut estre obéissant a Sa Ma-té. Et demande qu'on luy donne une retraite en ce pays, pô (pour) sa femme et ses enfants, jusques à ce que Sa Ma-té Imp-le en ait autrement ordonné.

Ôn luy a fait respondre que pô (pour) avoir la paye, il est nèces-ser qu'il renonce à toutes les prétentions qu'il pourroit avoir sur la Transilvanie, et qu' avec son armée il exécute tout ce que ie luy commanderay au nom de Sa Ma-té. Ce jourd'huy il a envoyé ung des siens avec la ratification de ces articles, disant, que sans aucune dilation il donnera sa femme et ses enfants en ostage voulant se rendre luy mesme au pieds de Sa Ma-té.

Ie finiray la présente vous priant de croire que i-ay fort bien cog-neu le hasard que i-ay couru en ceste résolution de prendre les armes contre les Vallaques, et par ainsi Dieu a voulu favoriser et le bon droit de Sa Ma-té et ma bonne intention, d'autant que [comme i-avois- escript auparavant] l'Emp-r [empereur] se rendoit M-e [maitre] de ceste province avec cette occasion ou iamais.»

Traducerea românéscă

«Asupra plecăriĭ comiteluĭ Toma Cauriol, ce se duce la Praga cu vestea despre isbândă, n'amŭ avutŭ timpŭ să vĕ scriŭ, dar îlŭ voiŭ însărcina să vĕ védă și să vĕ salute din partea mea, dându-vĕ séma despre ce s'a petrecutŭ, credêndŭ că 'șĭ va fi îndeplinitŭ însărcinarea.

Acuma, aflându-mĕ rĕŭ din causa coliceĭ, care m'a apucatŭ, nu vĕ voiŭ scrie lucru mare, ci numaĭ, că în urma isbândeĭ, sosindŭ aicea la Sibiŭ, primiră veste din maĭ multe părțĭ, că Sigismund și cance-larulŭ Polonieĭ sosiseră pentru ca să intre în acéstă provincĭă, astŭ-felŭ, că amŭ fostŭ nevoițĭ să ne oprimŭ până ce să ne asigurămŭ de adevĕrŭ.

. . . .

«Românulŭ, după ce a plecatŭ din castelulŭ Făgărașuluĭ, luândŭ cu dênsulŭ ce era maĭ frumosŭ și maĭ bunŭ, s'a retrasŭ spre munțiĭ Românieĭ, prin Corons (Brașovŭ), de unde a trămisŭ aicĭ treĭ amba-sadorĭ cu propunerea următóre, adică, că voiesce a se supune M. S. și cere ca să i se dea o retragere în acéstă țéră pentru nevasta și copiiĭ sĕĭ, până ce M. S. imperială va ordona alt-felŭ. I s'a rĕspunsŭ că, pentru a i se îndeplini voința, trebue să se lepede de tóte pre-

tenţiunile ce arŭ putea să aibă asupra Transilvanieĭ şi să esecute cu oştirea sa totŭ ce 'ĭ voiŭ porunci în numele M. S. Astă-dĭ a trămisŭ pe unulŭ din aĭ sĕĭ pentru întărirea acestora, dicêndŭ, că fără amânare va da pe femeea şi pe copiiĭ sĕĭ ca zălogŭ, voindŭ elŭ însuşĭ sĕ cadă la piciórele M. S.

Voiŭ sfârşi acéstă scrisóre, rugându-vĕ sĕ credeţĭ că amŭ cunoscutŭ fórte bine la ce mĕ supunémŭ eŭ, otărându-me a lua armele împotriva Românilorŭ, şi astŭ-felŭ D-deŭ a voitŭ să favoriseze şi bunulŭ drept alŭ M. S. şi gândulŭ meŭ celŭ bunŭ. Cu atâtŭ maĭ multŭ, că (după cum scrisesemŭ maĭ înainte) Împĕratulŭ ajungea stăpânŭ alŭ acesteĭ provinciĭ acum orĭ nicĭ o dată.»

MS. DESPRE CRUDIMILE LUĬ VLAD DRACULŬ,

RELAŢIUNE CETITĂ IN ŞEDINŢA ACADEMIEĬ ROMÂNE, DE N. IONESCU

Pré stimaţĭ colegĭ,

Indată după întórcerea mea din recentele vacanţe, petrecute în Svitzera, amŭ avutŭ plăcerea de a vĕ comunica, din viŭ graiŭ, aflarea manuscriptuluĭ scrisŭ în limba nemţéscă vechiă, *despre crudimile luĭ Vladŭ Voevodŭ Draculŭ*, documentŭ istoricŭ conservatŭ în biblioteca mŏnăstiréscă din San-Gall. Eŭ nu m'amŭ îndemănatŭ să vĕ aducŭ, ca presentŭ, de câtŭ numaĭ o fărimică de *fac-simile* de pe prima pagină a aceluĭ documentŭ, mĕgulindu-mĕ cu ideea, că Academia nóstră va ruga pe preşedintele eĭ, ca să ĭea disposiţiunĭ pentru a-ĭ procura unŭ *fac-simile* câtŭ maĭ acuratŭ de pe întregŭ manuscriptulŭ.

Póte că manuscriptulŭ să n'aibă altă însemnătate de câtŭ aceea de a fi o copiă vechiă a unuĭ documentŭ cunoscutŭ maĭ de multŭ. Totuşĭ merită de a fi studiatŭ, comparatŭ şi vulgarisatŭ în interesulŭ istorieĭ patrieĭ.

Precum se vede din fărimica de *fac-simile* presintată Academieĭ Române, lipsesce începutulŭ manuscriptuluĭ aflatŭ în *Stiftsbibliothek* din *St. Gall;* ĭar sfîrşitulŭ nu mi se pare că este totŭ una cu acelŭ alŭ documentuluĭ tipăritŭ, pe care vestitulŭ Engel l'a înregistratŭ în Notiţa sa literară sub No. LXXII, purtândŭ titlulŭ următorŭ : *Uan deme quaden tyranne Dracule Wyda.*

Documentulŭ notatŭ de Engel este tipăritŭ fără indicare în ce locŭ, și are în frunte figura luĭ Vladŭ Voevodŭ delıneată. In trécĕtŭ însemnezŭ, că portretulŭ acesta alŭ domnitoruluĭ românŭ contimporanŭ cu Stefanŭ celŭ Mare alŭ Moldoveĭ, este fără barbă. Engel presupune, că documentulŭ arŭ fi fostŭ scriptŭ din timpulŭ regeluĭ Ungarieĭ Matiaș Corvin, pe la anulŭ 1477, cândŭ cu venirea luĭ Vlad în a doua a sa domnire în ţéră. După judecata luĭ Engel, documentulŭ are nu numaĭ o valóre istorică, ci încă și una literară, fiindŭ scrisŭ în limba nemţéscă vechiă.

Textulŭ scriptuluĭ tipăritŭ, reprodusŭ de Engel, purcede cu subtitlulŭ acesta : *Van eyneme bosem Tyrannen ghenomet Dracole Wyda,* care nu se află în manuscriptulŭ din biblioteca de la San-Gall. Iar sfîrșitulŭ nu sémĕnă a fi tocmaĭ acelașĭ într'ambele copie. Decĭ fără de a-mĭ însuși o competinţă pe care n'o amŭ, pentru a constata vechimea manuscriptuluĭ, mi se pare că este de totŭ interesantŭ de a fi confruntatŭ cu scriptulŭ tipăritŭ reeditatŭ de Engel în Notiţa sa, spre a se constata cu autoritate diferinţele saŭ conformitatea de contextŭ dintre ambele documinte.

Orĭ și cum să fiă adevĕrulŭ, credŭ că este de détoria Academieĭ Române, să caute a posede o copiă întrégă și acurată după manuscriptulŭ aflatŭ în biblioteca monastireĭ san-gallene.

Cuvintele de la începutŭ ale documentuluĭ transcrisŭ de Engel în Notiţa sa, sună în șirulŭ următorŭ :

«Na der bort unses Herē ihsu cristi MCCCCZVI yaer hefft desse Dracole Wydä vele schreckelike wunderlike Dink ghedan unde bedreuen in Walechyen unde ok in Ungaren.»

«Item de olde gubernator hefft den olden Dracöl doden laten..... etc. etc.»

Urméză treĭ-ḍecĭ și maĭ bine de *item*, dintre care nu sciŭ câte și întru câtŭ ele se potrivescŭ saŭ diferescŭ cu acele din manuscriptulŭ fără titlu din biblioteca de la San-Gall.

Pe séma luĭ Vladŭ Ţepeșŭ s'aŭ pusŭ mulţime de cruḍimĭ, și este justŭ ca istoria dreptŭ-judecătóre să alégă cele ce suntŭ în adevĕrŭ ale luĭ din cele ce aŭ fostŭ faptulŭ altora.

Scriitorii judicioșĭ de istoria lumeĭ aŭ înțelesŭ, că despre atrocitățile teribiluluĭ principe alŭ țěreĭ Românescĭ s'a formatŭ, încă fiindŭ elŭ în viéță, o legendă interesată a respândi faĭma crudelorŭ sale represaliĭ, pentru a terifica pe inimicĭ şi a împetri inimile acelorŭ ce eraŭ nevoițĭ a respinge barbariele cu barbariă.

Cantu vorbesce de *Vladŭ din Valachia* ca de unŭ creștinŭ devenitŭ féră sĕlbatică pentru a se întrece cu Mahometŭ! Se póte decĭ esplica cruḍimile *regeluĭ Ţépeĭ* și prin contagiunea venită la noĭ despre Turcia. Insă...

«Creștiniĭ, ḍice Cantu, părea câte-odată, că vorŭ să se emuleze cu Mahometŭ; și Uniade puse de tăiè capulŭ captivilorŭ din resboiŭ; Kinesu, contele de Temișióra, învingêndŭ pe Turcĭ în Transilvania puse de se așeḍâ mese pe cadavrele lorŭ spre a se danța d'asupra. Maĭ pe toțĭ 'ĭ întrecu, cu ferocia luĭ, Vladŭ IV, numitŭ regele Ţepeĭ, saŭ diavolulŭ Valachieĭ, care se frĕmênta cu mintea, ca să prelungéscă supliciele, plăcêndu-ĭ a vedé agoniĭ trăgănite, și a se preîmbla printre șirurĭ de țepe, pe care putreḍiaŭ victimele sale. Turcilorŭ pe cari-ĭ prindea le jupuia talpele picióreloru, și le da sare, ca apoĭ să-ĭ lingă caprele; solilorŭ ce nu voiră să-șĭ scótă turbanulŭ li-lŭ bătu cu cuie pe capŭ; o dată invită pe toțĭ cerșetoriĭ la unŭ ospĕțŭ, și după ce se adunară, dede focŭ caseĭ unde se aflaŭ; arse patru sute de tinerĭ ungurenĭ și transilvănenĭ, trămișĭ în Valachia spre a învĕța limba; șése sute de neguțĕtorĭ bûrsanĭ 'ĭ puse în țépă în piață, asemenea și cincĭ sute nobiliĭ valachĭ (prefecțĭ) carĭ n'aŭ fostŭ sciutŭ să spună acuratŭ poporațiunea de prin districtele lorŭ; inventa machine spre a tăia și a frige lumea; cu sutele ucidea copiĭ și capetele retezate le atârna la peptulŭ mamelorŭ lorŭ.» Cantu adauge:

«Spre onórea umanităţeĭ voimŭ a crede, că acestea suntŭ exagerațiunĭ. Mahometŭ trămițêndŭ să céră tributulŭ îndătinatŭ de ḍece miĭ ducațĭ, și cincĭ sute de tinerĭ, Vladŭ puse în țépă pe trămisŭ, și năvăli decinḍêndŭ în Bulgaria, răpindŭ de acolo douĕ-ḍecĭ și cincĭ de miĭ de șerbĭ. Atuncĭ Mahometŭ cu o armată imensă pĕtrunde în Valachia, și măcarŭ câtă resistință întêmpinâ, ajunse până în préșma capitaleĭ (1479). Apropiindu-se, écă privileștea oțeritóre: douĕ-ḍecĭ

de miĭ de Bulgarĭ înfipţĭ în ţépă, putredițĭ și roșĭ de vultanĭ : însușĭ Turculŭ se înfiorâ, cuprinsŭ, nu atâtŭ de oróre, câtŭ de mirare, (dicêndŭ) : *cum arŭ fi cu putinţă de a învinge pe unŭ omŭ care întrebuinţéză aşa de bine pe supuşiĭ sĕĭ şi puterea ce are?* Apoĭ, cugetândŭ cu dinadinsulŭ adaose : *Cam nu pré este de stimatŭ unŭ omŭ ce face atâtea crudimĭ*, și merse înainte învingêndŭ. Vladŭ fugi în Ungaria, și ţéra perdu atuncĭ dreptulŭ de a-șĭ numi principiĭ sĕĭ propriĭ.»

Scriitoriĭ naţionalĭ de istoriă suntŭ détorĭ a cumpĕni cu dreptate tóte mărturiele, și apoĭ a stabili adevĕrulŭ, fără ură și fără părtinire

---

NOŢIUNĬ GENERALE

DESPRE

INDUSTRIA PIGMENTELORŬ DE DEPINŞŬ

DE

NICOLAE TECLU.

Este cunoscutŭ, că nu ecsistă colóre fără lumină. Fermecătórea splendóre a colorilorŭ din natură, carĭ ni se presintă în atâtea variaţiunĭ, e produsă de lumina solară. Acésta e compusă şi décă o desfacemŭ în părţile sale constitutive, obţinemŭ diferite felurĭ de lumină colorată: colorile curcubeuluĭ. Lumina e colóre.

Ea se discompune tot-d'a-una, cândŭ iluminéză unŭ corpŭ. Unele din componentele eĭ le absórbe corpulŭ, altele străbatŭ prin elŭ, ĭar pe altele le reflectéză. Lumina, care străbate caracteriséză colórea corpurilorŭ transparente, ĭar cea reflectată aceea a corpurilorŭ opace. De aicĭ urméză, că totŭ ce e materiă în natură, iluminatŭ fiindŭ, are colóre. La corpurile solide observămŭ însuşirea acésta chĭarŭ şi la părticelele lorŭ cele maĭ micĭ, la cele licide şi fluide adese-orĭ numaĭ décă le putemŭ privi în cantităţĭ maĭ marĭ. Nu ecsistă însă nicĭ unŭ corpŭ, care să nu absórbă de locŭ lumină şi nicĭ unulŭ, care să absórbă tótă lumina; de aceea nu aflămŭ în natură nicĭ unŭ corpŭ absolutŭ albŭ şi nicĭ unulŭ absolutŭ negru.

Unele corpurĭ se caracteriséză cu privire la colórea lorŭ prin aceea, că reflectândŭ singuratice, saŭ maĭ multe specĭĭ din lumina compusă,

primescŭ o colóre maĭ multŭ saŭ maĭ puținŭ curată, și ast-felŭ ne aparŭ : galbine, roșiĭ, albastre, verḑĭ... etc. Atarĭ corpurĭ întĕlnimŭ în tóte treĭ regnurile naturiĭ; multe se potŭ prepara artificialŭ. In mare parte ele se folosescŭ spre a colora alte corpurĭ. Acestea se numescŭ *pigmente.* După cum se întrebuințéză ele, la colorarea numaĭ a suprafețeĭ unuĭ corpŭ, saŭ a întregeĭ sale materiĭ, pigmentele se împartŭ : în *pigmente de depinsŭ* și în *pigmente de tinctatŭ.*

Intrebuințarea corpurilorŭ colorate ca pigmente de depinsŭ e legată de o sumă de condițiunĭ, cărora le corespundŭ relativŭ numaĭ puține dintre ele. Pigmentulŭ trebue să fiă câtŭ maĭ constantŭ, de și e espusŭ diferitelorŭ influințe fisicale și chimice. Maĭ ântêiŭ elŭ este supusŭ înriurireĭ aeruluĭ cu părțile sale constitutive precum e apa, oxygenulŭ, ozonulŭ, bioxydulŭ de carbonŭ, hydrosulfidulŭ și amoniaculŭ. Asupra luĭ influințéză lumina, elŭ e espusŭ variațiuniĭ de temperatură atmosferică, de multe-orĭ chĭarŭ uneĭ căldurĭ intensive. Arare-orĭ se întrebuințéză pigmentulŭ în starea luĭ isolată; maĭ cu sémă se amestecă cu unŭ licidŭ : *mediu conjunctivŭ.* Pe lângă acesta i-se maĭ adaogă de multe-orĭ diferite substanțe. La întrebuințarea luĭ se amestecă și cu alte pigmente și vine și în contactulŭ celŭ maĭ intimŭ cu substanțele, cu care și pe care se depinge și în fine și cu cele, ce îlŭ acoperŭ. In cea maĭ nobilă destinațiune, în pictură, folosirea luĭ maĭ depinde încă de la forma grăunteluĭ, de la hygroscopicitate, de la capacitatea de a absórbe mediulŭ conjunctivŭ, de la facultatea de a se usca, de la energia de a colora, de la transparență, de la tonulŭ colóreĭ, de la saturațiune și de la intensitate.

Sub atarĭ împregiurărĭ este lesne de înțelesŭ, că tesaurulŭ de corpurĭ colorate ale naturiĭ, în aparență vastŭ, ne oferă numaĭ puține pigmente de depinsŭ ; numĕrulŭ lorŭ se maĭ micșoréză încă cu atâtŭ maĭ multŭ, cu câtŭ controlarea calitățiĭ lorŭ se face maĭ consciințiosŭ și nu e condusă de ignoranță saŭ interesŭ materialŭ.

Pigmentele, carĭ se întrebuințéză la depinsŭ, suntŭ producte naturale, saŭ artificiale și suntŭ de origine organică, saŭ anorganică ; tóte însă trebuescŭ supuse uneĭ preparărĭ maĭ simple, saŭ maĭ complicate.

Productele naturale ale materiilorŭ anorganice suntŭ obţinute moñtanistice, ca producte principale saŭ secundare. Ele suntŭ supuse aprópe cu desevârşire numaĭ la influinţe mecanice, carĭ aŭ singurulŭ scopŭ, de a readuce materialulŭ respectivŭ în o pulbere fórte fină; fiindŭ-că cu câtŭ e maĭ finŭ grăuntele unuĭ pigmentŭ, cu atâtŭ e maĭ mare suprafaţa ce elŭ póte colora, căcĭ massa luĭ cu atâtŭ maĭ uşorŭ se póte lăţi în o pătură subţire şi adherentă, ceea ce măresce valórea, chĭarŭ la unulŭ şi acelaşĭ materialŭ. In generalŭ, reducerea în o pulbere fórte fină nu e indispensabilă, totuşĭ pentru pigmentele în pictură ea devine o condiţiune esenţială, de óre-ce aci acţiunile fisicale ale grăunteluĭ aŭ importanţă în ceea ce privesce tonulŭ colóreĭ pigmentuluĭ.

Pulberisarea pigmentuluĭ se esecută în diferite modurĭ, conformŭ cu firea primordială a materialuluĭ. In casŭ, cândŭ materialulŭ brutŭ are unŭ gradŭ micŭ de coherinţă, décă devine móle, şi décă este amestecatŭ cu substanţe străine luĭ, se recomandă : *lavaţiunea.*

Acéstă operaţiune se baséză pe intima amestecare între corpurile solide şi apă; aicĭ suprafaţa corpuluĭ supusŭ lavaţiuniĭ se măresce prin respândire relativŭ aşa de multŭ, în câtŭ părticelele luĭ plutescŭ în licidŭ. Cu câtŭ singuraticele părticele suntŭ maĭ micĭ, cu atâtŭ maĭ uşorŭ plutescŭ, şi în decursulŭ acestuĭ timpŭ potŭ fi separate. Décă e a se face procesulŭ de lavaţiune în dimensiunĭ micĭ, fiă pentru a cerceta calitatea şi exploatarea productuluĭ, saŭ pentru că este intenţia de a prepara cantităţĭ micĭ, atuncĭ se întrebuinţéză o seriă de vase, de pahare, saŭ cilindre de sticlă, a cărorŭ capacitate e totŭ cam aceeaşĭ, ĭar la mestecatŭ se întrebuinţéză vĕrguţe de sticlă saŭ de lemnŭ. Décă la începutulŭ proceduriĭ s'a determinatŭ pondulŭ materialuluĭ de lavatŭ şi décă se cântăresce apoĭ diferitele cantităţĭ ale productuluĭ obţinutŭ, se póte constata, ce cantităţĭ de pigmentŭ de diferite fineţe, se póte obţinea din productulŭ brutŭ. Décă la lavaţiune se întrebuinţéză buţĭ, saŭ putine, atuncĭ acestea suntŭ aşeḑate în formă de terase şi suntŭ provĕḑute cu aparate de amestecatŭ; ĭar conţinutulŭ se póte trece prin cepŭ dintr'unŭ vasŭ superiorŭ în altŭ vasŭ inferiorŭ. Pentru îndeplinirea unorŭ asemenea lu-

crărĭ se póte folosi şi numaĭ unŭ singurŭ vasŭ de lemnŭ maĭ înaltŭ, ast-felŭ întocmitŭ, în câtŭ licidulŭ să se pótă trage de la diferite înălţimĭ ale luĭ prin cepurĭ. In cantităţĭ de totŭ marĭ lavaţiunea se póte face numaĭ atuncĭ, cândŭ stă la disposiţiune o putere mecanică corespundĕtóre, care are să efectueze amestecarea; adese-orĭ, cândŭ cantitatea recerută de apă din causa posiţiuneĭ loculuĭ, nu curge de sine la loculŭ destinatŭ, ea e necesară pentru ca să ridice apa prin pompe. In acestŭ casŭ se întrebuinţéză vase de lemnŭ saŭ de ferŭ, provĕdute cu aparate de amestecatŭ. Se recere a avea la disposiţiune o radă continuă de apă, care să nutréscă vasulŭ, ce stă în legătură, cu o seriă de reservoare aşedate în formă de terasă şi care comunică.

Productulŭ căştigatŭ prin lavaţiune conţine apă în cantităţĭ maĭ marĭ saŭ maĭ micĭ; ceea ce depinde de firea materialuluĭ şi de timpulŭ câtŭ a fostŭ lăsatŭ în repausŭ. Pentru a îndepărta apa, pigmentulŭ trebue lăsatŭ să se aşede, până cândŭ ajunge a avea o consistinţă de pastă. Décă în vasele ordinare de lavaţiune pigmentulŭ nu se póte aduce destulŭ de ĭute în acéstă stare, atuncĭ se întrebuinţéză vase destinate numaĭ pentru acestŭ scopŭ. Décă şi acum depunerea luĭ se efectuéză pré încetŭ, atuncĭ se întrebuinţéză cisterne, une-orĭ se face şi filtraţiunea prin vase, carĭ aŭ unŭ fundŭ de pânză — aşezatŭ pe unŭ pămêntŭ nisiposŭ; adese-orĭ lipsesce chĭarŭ şi pânza, aşa că nisipulŭ servesce de fundŭ alŭ vasuluĭ. Ast-felŭ apa, strecurându-se în pămêntŭ, se separéză de pigmentŭ în timpŭ relativŭ maĭ scurtŭ. Pentru a îndepărta apa cu desăvêrşire, în casŭ, cândŭ pigmentulŭ nu se póte întrebuinţa aşa, cum e acum, elŭ se lăţesce în păturĭ maĭ subţirĭ, saŭ maĭ gróse pe scândurĭ câtŭ se póte de late, strujite şi cu prevazurĭ pe la marginĭ; apoĭ se espune la aerŭ, ca să se usuce. Productulŭ uscatŭ, saŭ se împachetéză fără a se maĭ supune altorŭ preparărĭ şi ast-felŭ circuléză în comerţŭ, saŭ se pulberiséză, décă se recere o finéţă maĭ mare a grăunteluĭ.

Décă lavaţiunea productuluĭ brutŭ presintă dificultăţĭ din causă, că elŭ se móĭe în apă prea greŭ, saŭ că în urma lavaţiuniĭ capĕtă o consistinţă prea tare, saŭ décă massa luĭ e cu desĕvârşire omogenă, atuncĭ elŭ trebue pulberisatŭ. Acésta se face în deosebite modurĭ şi

depinde de la cantitatea materialuluĭ de prelucratŭ, de la duritatea luĭ, precum și de la forța mecanică disponibilă. Pentru a pulberisa cantitățĭ micĭ dintr'unŭ materialŭ ușorŭ de măcinatŭ se folosesce tasa de frecatŭ, de porțelanŭ, saŭ piulița de porțelanŭ; pulberea ast-felŭ căpĕtată se cerne prin o sită de pĕrŭ. Cantitățĭ maĭ micĭ se piséză în vase de pétră, de ferŭ. saŭ de cupru cu unŭ pistilŭ de lemnŭ, alŭ căruĭ mănunchĭŭ se póte mișca în interiorulŭ unuĭ inelŭ, care e fixatŭ perpendicularŭ ceva maĭ în susŭ peste mijloculŭ gureĭ vasuluĭ.

In cantitățĭ și maĭ marĭ pulberisarea se face în butóĭe rotătóre. Décă materialulŭ e prea durŭ, adese-orĭ e necesarŭ, maĭ înainte de a fi pusŭ în aceste butóĭe, a-lŭ pisa sub pilugele uneĭ stampe în bucățĭ de mărimea bobuluĭ de mazere. Unŭ aparatŭ totŭ atâtŭ de bunŭ pentru măcinatŭ e móra ordinară. In ea nu se póte pune de câtŭ unŭ materialŭ omogenŭ, care nu conține substanțe străine și care maĭ 'nainte a fostŭ sfărîmatŭ. Totŭ pentru acestŭ scopŭ maĭ servescŭ și morile ude; în acestea se macină pulberea maĭ mare la grăunte împreună cu apă și apoĭ, bine măcinată fiindŭ, se lavéză. Totŭ pentru pulberisare servescŭ morile de prăvălitŭ, cu ajutorulŭ cărora chĭar și celŭ maĭ durŭ materialŭ se póte preface prin strivire și sfărîmare în celŭ maĭ finŭ pravŭ; ĭar pentru a putea pulberisa în timpŭ scurtŭ cantitățĭ fórte marĭ se întrebuințéză desintegratoriĭ.

In cele maĭ multe casurĭ pravulŭ obținutŭ din materialŭ se maĭ și cerne, pentru ca grăuntele luĭ să fiă de totŭ uniformŭ. Pentru probe micĭ se ĭaŭ site ordinare, rotunde saŭ în patru colțurĭ, provĕḑute cu țesetură de sîrmă de alamă, de mătase, saŭ de pĕrŭ, saŭ cu pânză. Cernutulŭ de cantitățĭ marĭ se efectuéză în interiorulŭ unuĭ dulapŭ, în care sita se póte dirige de afară, saŭ se întrebuințéză sita cilindrică, care tot-de-odată și sortéză pigmentulŭ după gradulŭ de finéță alŭ grăunteluĭ.

Une-orĭ se presintă necesitatea de a espune materialulŭ chĭar uneĭ temperaturĭ maĭ înalte sub influința aeruluĭ, adecă se calcinéză pigmentulŭ, pentru a îndepărta apa cu elŭ chimicŭ legată; prin acéstă discompunere se schimbă nuanța colóreĭ pigmentuluĭ, pe lângă acésta ea maĭ contribue și la schimbarea graduluĭ de coherință a materia-

luluĭ. Cantităţĭ micĭ se supunŭ calcinaţiuniĭ pe calea îndatinată, folosindŭ creuzetulŭ de porţelanŭ, saŭ tablele de ferŭ, pe carĭ se supunŭ acţiuniĭ călduriĭ bucăţĭ de mărimea bobuluĭ de mazere din materialŭ. Acéstă operaţiune se face în cuptóre de calcinaţiune, décă cantităţile suntŭ marĭ.

Pentru a obţine anumite tonurĭ de colóre, pigmentele din acéstă categoriă se amestecă şi unele cu altele. Pentru probe servescŭ tasele de frecatŭ, pentru cantităţĭ marĭ butóĭele rotătóre. Décă pigmentele, ce suntŭ a se amesteca, nu aŭ fostŭ maĭ 'nainte supuse lavaţiuniĭ şi aŭ lipsă de ea, trebuescŭ supuse acesteĭ operaţiunĭ şi apoĭ se punŭ în reservoare în cantităţile recerute, unde amestecându-le resultă o massă uniformă. Atarĭ amestecurĭ se maĭ facŭ adăogêndŭ apă la pigmente finŭ pulberizate; ĭar licidele obţinute se amestecă deşertându-le în unŭ vasŭ comunŭ. Mixturĭ în stare licidă, după ce s'aŭ uscatŭ, tot-d'a-una se maĭ şi macină.

Pigmentele anorganice, carĭ se află în natură se derivă de la: carbon, arsen, calciu, baryu, magnesiu, aluminiu, ferŭ, zincŭ, manganesŭ, cupru, plumbŭ şi mercuriŭ.

Operaţiunile, ce se întrebuinţéză la prepararea pigmenţelorŭ anorganice artificiale, suntŭ fórte variate. Una din operaţiunile principale este disolvarea materiilorŭ solide, necesare pentru prepararea pigmentelorŭ. Acésta se face, saŭ la temperatura ordinară, saŭ la o temperatură maĭ înaltă. Pentru disoluţiunĭ se întrebuinţéză maĭ cu sémă apa, care prin urmare la atarĭ procedurĭ trebue să fiă în abundanţă. Nu orĭ-ce apă e propriă acestuĭ scopŭ; în generalŭ e de preferitŭ o apă clară, dulce, apa de rîŭ, plóĭe, saŭ zăpadă, cu tóte acestea şi cea sălciă póte fi întrebuinţată, décă — lăsată maĭ multŭ timpŭ în repausŭ — nu depune nicĭ unŭ sedimentŭ. De ordinarŭ, materiile, ce le luămŭ aicĭ în consideraţiune, se disolvescŭ în cantităţĭ maĭ marĭ în apă caldă, de câtŭ în cea rece, ĭar cândŭ aŭ acelaşĭ gradŭ de solubilitate, maĭ cu uşurinţă în cea caldă; şi se disolvescŭ cu atâtŭ maĭ uşorŭ, cu câtŭ pulberea lorŭ e maĭ fină, de óre-ce faţa de contactŭ prin acésta e maĭ mare. Totŭ asemenea disoluţiunea se face cu multŭ maĭ răpede, décă substanţele se mişcă în apă, fiind-că prin

acésta suprafaţa apeĭ, care vine în contactŭ cu pigmentulŭ, se totŭ reînoesce; din acestŭ motivŭ disoluţiunea se sevârşesce în timpŭ maĭ scurtŭ, décă se întrebuinţéză cantităţĭ marĭ de apă, chĭarŭ şi atuncĭ, cândŭ corpulŭ e solubilŭ în maĭ puţină apă. Décă la o temperatură determinată cantitatea corpuluĭ, ce póte disolve apa, este constantă, atuncĭ soluţiunea se numesce saturată. Décă temperatura scade, şi décă corpulŭ se disolve în apă caldă în cantităţĭ maĭ marĭ, atuncĭ separéză o parte din corpulŭ disolvitŭ; totŭ acésta se întêmplă décă se înalţă temperatura fiindŭ corpulŭ solubilŭ în apă caldă numaĭ în cantităţĭ maĭ micĭ.

Disoluţiunĭ, în micŭ, se facŭ conformŭ cu natura chimică a substanţeĭ de disolvitŭ în vase potrivite, de sticlă, porţelanŭ, cupru, cupru spoitŭ cu cositorŭ, saŭ şi de ferŭ; disoluţiunile se filtréză apoĭ prin hârtiă, saŭ pânză. Pentru disoluţiunĭ recĭ, în cantităţĭ marĭ servescŭ: tróce, cĭubere precum şi alte vase de lemnŭ cercuite. Disoluţiunile calde se facŭ în cazane de cositorŭ, saŭ de ferŭ spoitŭ cu cositorŭ, saŭ de cupru, arare-orĭ de plumbŭ, ce se potŭ încălḑi. In aceste vase se punŭ mediulŭ disolvitorŭ împreună cu materialulŭ de disolvitŭ, acesta din urmă de ordinarŭ, după ce maĭ 'nainte i s'a cercetatŭ stechyometrice pondulŭ, cu privire la cantitatea pigmentuluĭ ce are a se pregăti; spre înlesnirea operaţiuneĭ se întrebuinţéză amestecătorĭ.

Pentru a prepara pigmente e necesarŭ, ca substanţele, din care ele aŭ să resulte, să vină într'unŭ contactŭ câtŭ se póte de intimŭ, ca la orĭ şi ce procesŭ chimicŭ. Acésta se întêmplă cu multă energiă décă ele fiindŭ în soluţiune, vinŭ în acţiune reciprocă la o temperatură ordinară, saŭ ridicată. Prin descompunere reciprocă resultă combinaţiunĭ, carĭ se separéză ca precipitate din disoluţiunĭ apóse, în casŭ, când nu suntŭ solubile în apă. Precipitaţiunĭ, în micŭ, se facŭ în vase de sticlă, saŭ de lemnŭ. Spre a obţine unŭ precipitatŭ uşorŭ şi puţinŭ coherentŭ elŭ trebue bine amestecatŭ; ĭar décă precipitatulŭ este lăsatŭ în linisce spre a se depune, devine compactŭ şi greŭ; în ambele casurĭ în fine precipitatulŭ trebue bine spălatŭ prin decantaţiune, apoĭ filtratŭ. In cantităţĭ marĭ, precipitaţiunea se

face în putinĭ marĭ de lemnŭ, așa numitele putinĭ de precipitatŭ, carĭ suntŭ prevĕḍute cu amestecătorĭ. Și aci trebue spălatŭ, câtŭ se póte de bine și cu îngrijire prin decantațiune, precipitatulŭ de licidŭ, care conține productele de descompunere solubile; ceea ce ușorŭ prin reacțiunĭ chimice póte fi constatatŭ. Precipitatele spălate se filtréză atuncĭ, cândŭ numaĭ cu greŭ se póte separa apa de ele, saŭ cândŭ după spălare nu aŭ ajunsŭ a căpĕta consistința necesară, pentru ca imediatŭ să pótă fi expuse la aerŭ, ca să se usuce. In acestŭ casŭ servescŭ pentru strecurarea apeĭ așa numitele tenacule, peste carĭ e întinsă o pânză tare și désă. Décă cantitatea de filtratŭ e prea mare, atuncĭ se întrebuințéză stelage stabile de filtratŭ, în carĭ filtrele suntŭ așeḍate în douĕ, saŭ treĭ etagĭurĭ. Nu arare-orĭ se filtréză prin sacĭ, ce suntŭ așeḍațĭ în interiorulŭ unorŭ cade, tróce, saŭ lăḍĭ.

Orĭ câtŭ de uscate arŭ apărea precipitatele căpĕtate prin filtrațiune, ele conținŭ maĭ multŭ ca jumătate din pondulŭ lorŭ apă. Unele se află în comerțŭ chĭar în acéstă stare; maĭ adese-orĭ însă e necesarŭ a le separa perfectŭ de apă, cu deosebire pentru a scurta astŭ-felŭ timpulŭ, ce altcum arŭ fi trebuinciosŭ pentru a le usca la aerŭ. In cantitățĭ micĭ se face acésta tescuindŭ precipitatulŭ între foĭ de hârtie de filtratŭ, saŭ întrebuințândŭ plăcĭ poróse de gipsŭ, saŭ cărămiḍĭ. Tescuirea pigmentelorŭ de consistință pastósă se efectuéză în dimensiunĭ maĭ marĭ prin prese cu helice, arare-orĭ cu ajutorulŭ preseĭ hydraulice și numaĭ fórte arare-orĭ cu ajutorulŭ preseĭ centrifugale. Pentru a putea usca cantitățĭ marĭ în timpŭ relativŭ scurtŭ se póte întrebuința cu bunŭ succesŭ așa numita presă filtrătóre, care se póte pune în acțiune cu mâna, saŭ prin mașine.

Pigmentele, carĭ nu suntŭ pulberisate, pastóse, saŭ licide, se presintă în comerțŭ sub anumite forme, carĭ adese-orĭ caracteriséză totde-odată și calitatea lorŭ. Cea maĭ usitată formă e aceea de tăblițe, saŭ table în patru colțurĭ; obvinŭ însă și în forme quadratice maĭ marĭ, conurĭ, în turte rotunde micĭ, în globulețe, în fragmente de tăblițe, carĭ suntŭ canelate pe ambele părțĭ, în vĕrgute de diferite forme periferice. Pentru a usca perfectŭ pigmentulŭ, ce a fostŭ deja

sub presă, saŭ căruia i s'a și datŭ o formă, în anotimpurĭ calde se espune temperaturiĭ aeruluĭ, punêndŭ pigmentulŭ de consistință pastósă pe scândurĭ de uscatŭ sub șopróne. Décă aerulŭ e umedŭ și rece pigmentulŭ pastosŭ pusŭ pe table de tinichea, spoită cu cositorŭ, saŭ pe table de cupru, se aduce în camere de uscatŭ, ce se potŭ încăldi și bine ventila. In unele casurĭ se recere pentru uscare o temperatură maĭ înaltă și după împregĭurărĭ pigmentulŭ uscatŭ se espune chĭarŭ și calcinațiuniĭ.

Pulberisarea pigmentelorŭ anorganice artificialŭ preparate se face în același modŭ ca și la cele, ce le aflămŭ în natură. Pigmentele pentru acéstă grupă se derivă de la : carbon, calciu, baryu, aluminiu, ferŭ, cobalt, chrom, manganesŭ, zincŭ, cadmiu, cupru, plumbŭ, staniu, arsen, antimon, mercuriŭ, argintŭ, aurŭ și platinŭ.

Pigmentele organice, carĭ le aflămŭ în natură provinŭ în cea maĭ mare parte din regnulŭ plantelorŭ și numaĭ câte-va puține din regnulŭ animalelorŭ. Productele lorŭ brute se potŭ căștiga maĭ cu sémă prin operațiunĭ mecanice. Comerțulŭ ni le presintă ca florĭ, bóbe, snopĭ, grăunțe discurĭ, pulbere, strujiturĭ, bulbĭ, bulgărĭ, turte, bucĭ, inimĭ de lemnŭ, blănĭ (despicăturĭ de lemnŭ), tăblițe și extracte. Pigmentulŭ se obține din acestea prin disolvente, cu ajutorulŭ cărora se extrage ; de ordinarŭ cu ajutorulŭ apeĭ, câte-odată și cu apă alcalică, cu o disoluțiune de sodă, cu alcoholŭ și cu acide diluate. Conformŭ naturiĭ materialuluĭ de extrasŭ și a disolventelorŭ se întrebuințéză putinĭ, saŭ cazane, în carĭ se introduce vaporĭ de apă, și carĭ se potŭ încăldi și pe la fundŭ, décă extracțiunea în ele e a se face la o temperatură maĭ înaltă. Une-orĭ se potŭ folosi cilindre de lemnŭ, saŭ cupru, în carĭ apoĭ se întroduce pe d'asupra vaporĭ. Pentru atarĭ casurĭ, în carĭ extracțiunea pigmentuluĭ e a se face cu o cantitate câtŭ se póte de mică de disolventŭ se aplică aparate de extracțiune anume construite.

Cele maĭ importante pigmente ale aceste categoriĭ suntŭ extractele din : garanță (rubia tinctorum), lemnŭ de Brasilia (caesalpina crista), lemnŭ de santalŭ (pterocarpus santalinus), racella tinctoria, variola ria orcina, roșŭ de carthamŭ, (frunza florilorŭ de carthamus tincto-

rius), lemnŭ de campeche (haematoxylon campechianum), scórţa de quercus nigra, saŭ tinctoria, lemnŭ şi bóbe de morus tinctoria, cotorŭ şi pedunculŭ floralŭ de resedă luteda, rădăcină de curcuma longa, lemnŭ de rhus cotinus, fructulŭ de bixa orellană, rădăcină de berberis vulgaris, de anchusa tinctoria lacmus (lecanora tartarea şi roccella tinctoria), catechu (mimosa catechu saŭ acacia catechu), gomme-gutte (hebradendron combogioides), chlorophyl, cochenille (coccus cacti), kermes (coccus illicis), saepia (din saepia officinalis).

Aceste extracte suntŭ transformate în pigmente de lacŭ, pentru care scopŭ se amestecă cu hydroxyd de aluminiu, cu hydroxyd de staniu, cu amyl, saŭ cu sărĭ de aluminiu, de staniu—adaugêndŭ carbonate alcalice, saŭ precipitându-le prin sărĭ de plumbŭ, zincŭ şi cupru. La aceste mixturĭ şi precipitate se maĭ adaugă adese-orĭ şi diferite speciĭ de kaolin albŭ, arsŭ şi nearsŭ, oxyd de aluminiu, subhydroxyd de staniu, hydroxyd de staniu, saŭ amyl.

Pigmentele organice artificiale se obţinŭ adese-orĭ în proporţiunĭ marĭ prin fermentaţiune, putrefacţiune, oxydaţiune, reducţiune, nitrare, amydare şi sulfurare, prin cele maĭ variate descompunerĭ chimice reciproce, prin ajutorulŭ celorŭ maĭ felurite procedurĭ mecanice. Industria pigmentelorŭ de depinsŭ se ocupă numaĭ fórte puţinŭ cu obţinerea acestorŭ producte, ea folosesce însă o parte din acestea pentru a le transforma în pigmente de depinsŭ. Acésta se face întocmaĭ ca la pigmentele anorganice artificiale, saŭ ca la cele organice naturale. In comerţŭ ele se presintă în bucăţĭ quadratice, saŭ conice, tăbliţe fragmentare, pulberisate, în cristale, pastóse şi chiarŭ licide. Acesteĭ grupe aparţinŭ pigmentele derivate de la cupru, din seria oleafinelorŭ, pigmentele cyanice ale feruluĭ, cobaltuluĭ şi cupruluĭ, pigmentele fenolice ale aluminiuluĭ şi ale zinculuĭ şi pigmentele de lacŭ din seria combinaţiunilorŭ aromatice, ale combinaţiunilorŭ de naphtalinŭ şi anthracenŭ.

Pigmentele ieşite din fabricĭ nu se potŭ întrebuinţa imediatŭ, fiind-că grăuntele lorŭ e încă prea mare; micşorarea luĭ e cu atâtŭ maĭ indispensabilă, cu câtŭ aceste pigmente suntŭ destinate a servi la lucrărĭ maĭ fine. Maĭ cu sémă ele se împreună şi cu unŭ mediu con-

junctivŭ, care déeă e lichidŭ, e receputŭ de pigmentŭ în diferite cantităţĭ, până cândŭ amesteculŭ capĕtă o consistinţă móle ca aceea a untuluĭ. Aceste cantităţĭ necesarĭ variéză între o decime a ponduluĭ de pigmentŭ şi pondulŭ sĕŭ duplu. Prepararea pigmentelorŭ de depinsŭ se face de ordinarŭ prin măcinare în morĭ ude, până cândŭ a ajunsŭ să fiă aşa de finŭ, în câtŭ în massa luĭ pastósă, de consistinţa untuluĭ, nu se maĭ află nicĭ o părticică resistintă. Se face apoĭ o probă şi se constată raportulŭ ponduluĭ dintre apă şi pigmentŭ, ĭar după constatarea acestuĭa se adauge pasteĭ apóse oleiŭ, saŭ vernix, massa se amestecă bine până ce devine uniformă şi apoĭ se pune în tigăĭ de cupru, saŭ ferŭ şi se supunŭ uneĭ temperaturĭ de 100°C. Apa prin acésta se evaporéză, ĭar loculŭ eĭ ĭlŭ ocupă acuma oleĭulŭ, saŭ vernixulŭ. Se întrebuinţéză oleĭŭ simplu de inŭ, rare-orĭ oleĭŭ de macŭ, saŭ nucă, saŭ vernixe — preparate din atarĭ oleĭurĭ.

Déeă unŭ ast-felŭ de pigmentŭ are să se întrebuinţeze în pictură, maĭ trebue încă frecatŭ. Pentru reducerea la o pulbere câtŭ se póte de fină se întrebuinţéză : pétra ordinară de frecatŭ, machina americană de frecatŭ, móra cu helice, machina de frecatŭ cu cilindre.

In generalŭ tóte pigmentele organice, saŭ anorganice potŭ fi preparate ast-felŭ ; numaĭ pigmentele de lacŭ însă nu suportă o temperatură maĭ înaltă, fiindŭ-că ele, saŭ adausurile lorŭ uşorŭ se potŭ discompune, de aceea ele se transformă în pigmente de depinsŭ numaĭ prin símplă frecare.

Spre întrebuinţare la depinsŭ, imprimarea tapetelorŭ... etc. ca pigmentŭ de apă, saŭ cu cleĭŭ disolvitŭ în apă ca mediu conjunctivŭ, cu gummi dextrinŭ, cleĭŭ de amylŭ, lapte, lapte de varŭ, silicatŭ de potassă şi sodiu, se întrebuinţéză pigmentele în stare de pastă, ast-felŭ cum se obţinŭ în urma uscăriĭ lorŭ la aerŭ, saŭ artificialŭ.

In Tempera, unde mediulŭ conjunctivŭ e laptele vlăstarilorŭ tinere de smochinŭ cu gălbinuşŭ de oŭ, se întrebuinţéză totŭ cam acele pigmente ca şi în p ctura cu oleĭŭ.

Pigmente de orĭ-ce soĭŭ, de şi numaĭ în numĕrŭ fórte micŭ, déeă nu suntŭ veninóse, servescŭ la prepararea dresurilorŭ. Mediulŭ conjunctivŭ alŭ acestora, în casulŭ, cândŭ ele nu se întrebuinţéză uscate,

este glycerinulŭ, oleĭulŭ de migdale, de ricinŭ, sesamŭ, untulŭ de cacao și spermacetulŭ.

Mediile conjunctive : silicatulŭ de potassŭ și sodiu în steriochromiă, apa de varŭ, în fresco, din causa acțiunilorŭ lorŭ chimice nu permitŭ, de câtŭ întrebuințarea unuĭ numĕrŭ restrînsŭ de pigmente ; totŭ așa la colorarea porcelanuluĭ și a sticleĭ, nu se potŭ întrebuința, de câtŭ pigmente din seria combinațiunilorŭ anorganice, pentru că ele trebue să fiă resistinte în silicate, cândŭ acestea se topescŭ ; și aci este numĕrulŭ lorŭ fórte restrînsŭ.

Pigmentele de apă, numite și pigmente de mĭere, saŭ gummi, saŭ pigmente de aquarelle, se preparŭ în mare parte din acele pigmente, carĭ se folosescŭ la pictura de oleĭŭ; dintre acestea maĭ cu sémă servescŭ cele diafane, carĭ se compórtă ca pigmente de lacŭ, saŭ suntŭ chĭarŭ pigmente de lacŭ. Ele se prepară, amestecândŭ pigmentele cu o disoluțiune de gummi cu mĭere, saŭ mĭere cu apă de cleĭŭ, saŭ mĭere cu disoluțiune de cleĭŭ de bei̦că de morunŭ, până cândŭ ajungŭ la consistință de pastă maĭ grósă și apoĭ prin frecare suntŭ reduse la o finéță extremă. Pentru a le da unŭ lustru și o trăĭniciă maĭ mare li se maĭ adaugă une-orĭ puținŭ balsamŭ de copaivă, cĭară și mĭere; calitatea lorŭ depinde de la omogenitatea lorŭ, de la amesteculŭ în cantitățile recerute cu mediulŭ conjunctivŭ, precum și de la însușirea lorŭ de a se usca încetŭ.

Conservarea pigmentelorŭ de depinsŭ presintă greutățĭ numaĭ la cele de oleĭŭ, de óre-ce acestea aflându-se în contactŭ cu aerulŭ, se învărtóșe. De aceea se tórnă peste ele apă, saŭ se separă de aerŭ, închiḑêndu-le hermeticŭ în cutiĭ de tinichea ; tuburĭ cu pigmente de oleĭŭ, carĭ nu suntŭ hermeticŭ închise, se punŭ sub apă, saŭ oleĭŭ de terebentină.

Pigmentele de aquarelle, carĭ suntŭ de consistință pastósă, se conservă în tuburĭ, cutiĭ de foĭ de cositorŭ, maĭ arare-orĭ în vase de porcelanŭ ; în consistință semisolidă se comprimă în bucățĭ rotunde, saŭ quadrate, carĭ apoĭ trebuescŭ uscate perfectŭ.

Pentru prepararea pigmentelorŭ de tușŭ, sub carĭ se ințelegŭ pigmente de apă, carĭ se presintă în formă de bucățĭ rotunde, saŭ qua-

drate, se observă totŭ aceeașĭ procedură, ca și la pigmentele solide de aquarelle, carĭ încă se potŭ considera ca tușurĭ. In generalŭ tușurile suntŭ de calitate inferióră și nu se întrebuințéză în aquarelle, ci numaĭ la colorarea desemnelorŭ. Tușurĭ de totŭ ordinare servescŭ ca jucăriĭ pentru copiĭ. In acéstă considerare, frecarea obositóre a materialuluĭ se înlocuesce prin precauta lavațiune de pigmente ĭeftine, ĭar ca mediu conjunctivŭ se alege cleĭŭ albŭ disolvitŭ în apă rece, la care se adauge puținŭ gummi arabicum, saŭ gummi traganth și ceva zacharŭ.

Celŭ maĭ importantŭ tușŭ este celŭ negru, tușulŭ chinezescŭ, care décă e să fiă de o calitate superióră, trebue pregătitŭ cu cea maĭ mare îngrijire din cele maĭ fine soĭurĭ de funingine. Cele maĭ bune suntŭ : funinginea de la lampe, cea de oleĭurĭ volatile și de camphorŭ, carĭ maĭ 'nainte de amestecarea lorŭ cu mediulŭ conjunctivŭ trebuescŭ aduse în stare incandescentă, spre a înlătura orĭ-ce productŭ reșinosŭ ce arŭ conținea ele.

Creĭónele de desemnŭ, numite și crete colorate și pigmente de pastelŭ, suntŭ pigmente de depinsŭ uscate. Décă ele suntŭ producte naturale, atuncĭ suntŭ tăĭate, cu ajutorulŭ unorŭ ferestreĭe subțirĭ, în vĕrguțe de diferite forme periferice și se întrebuințéză în acéstă stare, saŭ provĕḍute cu o învelitóre. Pentru a le pregăti artificialŭ, se întrebuințéză maĭ cu sémă pigmentele anorganice, carĭ împreună cu mediulŭ conjunctivŭ se macină în morĭ, până ce capĕtă o consistință de pastă. Ca conjunctivŭ servesce : gypsulŭ caolinŭ albŭ și grasŭ, unele varietățĭ de gummi, apa de cleĭŭ, cĭara, săpunulŭ și grăsimea. Pasta obținută se modeléză ; pentru acésta ea se comprimă în forme de gypsŭ, saŭ se îndésă prin orificiile de la fundulŭ unuĭ cilindru metalicŭ, de ordinarŭ de cupru; de la ele depinde forma periferică a creĭónelorŭ. Ele se lipescŭ apoĭ fiindŭ încă umede, saŭ semiuscate, saŭ perfectŭ uscate în învelitorĭ. Creĭónele se usucă saŭ la temperatură ordinară, saŭ la una maĭ înaltă; creĭónele de grafit se învelescŭ în pulbere de cărbune și se supunŭ uneĭ temperaturĭ intensive, chĭarŭ până la incadescință.

Pigmentele de sucurĭ suntŭ pigmente disolvite în mediile lorŭ con-

junctive și maĭ cu sémă pigmente de apă, carĭ coloréză numaĭ diafanŭ. Ele se întrebuințéză la colorarea chartelorŭ și a estampagelorŭ de cupru și altele etc., la carĭ se vede desemnulŭ prin pătura de pigmentŭ, care-lŭ acopere. Pentru prepararea lorŭ se potrivescŭ maĭ multŭ pigmentele de lacŭ, în genere orĭ-ce disoluțiune indiferintă de pigmentŭ, căreĭa are a i-se adauge numaĭ o soluțiune de gummi, de zacharŭ, saŭ extractŭ de maltŭ, pentru a obține pigmente de sucŭ.

Colorarea zacharicalelorŭ se face maĭ sigurŭ cu pigmente de producte naturale organice, și din câte-va puține anorganice; pentru acestŭ scopŭ se întrebuințéză numaĭ atarĭ pigmente, carĭ nu suntŭ veninóse. Ca mediu conjunctivŭ se ĭa gummi, caramelŭ, dextrinŭ și amylŭ.

Pigmentele de depinsŭ servescŭ și la imprimarea pe stofe. Ele se imprimă numaĭ după ce suntŭ provĕḑute cu unŭ mediŭ conjunctivŭ potrivitŭ, cu ajutorulŭ căruia potŭ rĕmânea lipite pe stofă sub împrejurărĭ ordinare. Așa, pentru exemplu, la așa numita imprimare cu oleĭŭ, mediulŭ conjunctivŭ este unŭ amestecŭ de oleĭŭ de inŭ, cu vernixŭ de reșină, adecă unŭ vernixŭ de lacŭ împreună cu care se frécă pigmentele. Pentru imprimarea cu albuminŭ se întrebuințéză albuminŭ de ouĕ próspete, saŭ de sânge. Uneĭ disoluțiunĭ apóse a acesteĭa se maĭ adauge amylŭ, chaolinŭ și gummi. Pigmentulŭ bine pulberisatŭ se aduce cu acestea în contactŭ intimŭ și uniformŭ prin amestecare. Pigmentulŭ aplicatŭ pe stofă se expune vapóreĭ de apă, care trebue să aĭbă o temperatură de peste 65°C, sub influința căreĭa albuminulŭ se coaguléză; ast-felŭ pigmentulŭ se fixéză și devine insolubilŭ în apă.

Décă se întrebuințéză caseinŭ ca mediu conjunctivŭ, elŭ trebue disolvitŭ în amoniacŭ, fiindŭ insolubilŭ în apă. Amoniaculŭ se volatiliséză apoĭ după imprimare și ast-felŭ pigmentele rĕmânŭ fixate.

Glutenulŭ, unŭ albuminŭ vegetalŭ, află o întrebuințare analogă ca mediu conjunctivŭ. Elŭ se disolvesce în hydroacetatŭ, saŭ în leșiă.

Pigmentele de depinsŭ se împartŭ, cu privire la colórea lorŭ, în albe, cenușiĭ, galbine, verḑĭ, roșiĭ, brune, albastre, violete, negre și în colorĭ metalice.

Numirea lorŭ e maĭ în tot-d'a-una fórte inconstantă, din causă, că predomînă o confusiune regretabilă. In țĕrile, unde industria lorŭ e desvoltată, unulŭ și acelașĭ pigmentŭ are adese-orĭ maĭ multe numirĭ sinonime și numaĭ în puține casurĭ se află în raportŭ numele cu composițiunea chimică a pigmentuluĭ.

In ceea ce privesce composițiunea chimică, se constată, că numaĭ arare-orĭ pigmentele constaŭ din o substanță elementară. Cele maĭ multe suntŭ oxyde, hydroxyde, sulfide, săurĭ, aliage și cu deosebire amestecurĭ ale numitelorŭ materiĭ.

Pigmentele de depinsŭ, carĭ se află în comerțŭ, arare-orĭ suntŭ pure; pe de-oparte din motivulŭ, că prin unele adausurĭ căștigă în calitate, pe de alta din causă, că prepararea lorŭ nu s'a făcutŭ cu îngrijirea necesară, cu deosebire însă din causa pofteĭ de câștigŭ se falsifică cu materiĭ străine și cu pigmente maĭ ĭeftine. Numaĭ o analisă chimică, calitativă și cantitativă ne póte da lămurire în acéstă privință.

Viena, 30 Martie 1883.

VIÉȚA ȘI OPERELE

LUĬ

PETRU MAIORU

DISCURSULŬ DE RECEPȚIUNE ALŬ D-LUI ATANASIU MARIANŬ MARIENESCU

I.

INTRODUCERE

Domnilorŭ meĭ,

Prin votulŭ bine-voitorŭ m'ațĭ chiămatŭ la acestŭ locŭ onorificŭ în mijloculŭ Domnielorŭ-vóstre. Vĕ mulțămescŭ pentru buna-voință!

Ca să corespundŭ și eŭ statutelorŭ înalteĭ corporațiunĭ, amŭ insinuatŭ discursulŭ meŭ de recepțiune, despre viéța și operile luĭ Petru Maiorŭ, unŭ literatŭ de mare însemnătate între Româniĭ din Ungaria și Ardealŭ, ĭară operile luĭ, de mare influință asupra viețeĭ naționale, deosebĭ în epoca în carea ele vĕḑură lumina.

Inchipuiți-vĕ unŭ poporŭ asupritŭ multŭ timpŭ prin legĭ de evulŭ mediu; despoiatŭ și de puțina esistență politică și națională ce avea odată; despoiatŭ chiarŭ de libertatea religiuniĭ și independința bisericeĭ, ce avea odată; înfrînsŭ în starea materială, și — în acestŭ modŭ, adusŭ la întunerecŭ pentru originea și cultura sa națională, — maĭ, adese-orĭ, adusŭ la desperațiune și pentru esistența sa naturală.

Maĭ că în asemenĭ împrejurărĭ s'a arĕtatŭ Petru Maiorŭ, unulŭ din ceĭ maĭ învĕțațĭ luminătorĭ aĭ poporuluĭ românescŭ, și scriindŭ: «Istoria despre începutulŭ Românilorŭ în Dacia,» a grăitŭ contimporanilorŭ sĕĭ: «Marĭ aŭ fostŭ părințiĭ și strămoșiĭ voștri, aŭ dom-

nitŭ în Roma, aŭ domnitŭ în lume! voĭ sunteţĭ strănepoţiĭ lorŭ, purtaţĭ numele lorŭ, vorbiţĭ limba lorŭ, — deşteptaţi-vĕ, şi vĕ luminaţĭ, ca să vĕ cunósceţĭ, cine sunteţĭ, şi ca să pricepeţĭ, ce puteţĭ fi!»

Cuvinte şi ideĭ de acestea aŭ electrisatŭ poporulŭ românescŭ, şi maĭ alesŭ pe cărturariĭ luĭ. Inima a începutŭ a bate, spiritulŭ a se lumina, şi a se ridica cunoscinţa de sine, — şi porniră mulţĭ la lucru, pentru cultura naţională.

Pentru acésta, însemnătatea literară a luĭ Petru Maioru şi *puterea naţională* a operelorŭ luĭ, nu le putemŭ din destulŭ judeca, décă nu vomŭ face o revistă istorică şi de cultură asupra epoceĭ, în carea s'a arĕtatŭ luminătorulŭ nostru; ba nicĭ acésta nu o putemŭ cunósce din destulŭ, décă nu vomŭ cerca causele începeriĭ eĭ, fenomenele şi instituţiunile eĭ, precum reflexulŭ acestora asupra sorţiĭ şi vieţeĭ, asupra redeşteptăriĭ şi cultureĭ poporuluĭ românescŭ.

Insă istoria cultureĭ poporuluĭ românescŭ din Ungaria şi Ardealŭ, e în aşa de strînsă legătură cu istoria politică a ţĕrilorŭ şi cu istoria bisericéscă a poporuluĭ, în câtŭ nu putemŭ nimicŭ ḑice despre cultura luĭ, décă nu ne estindemŭ atenţiunea nóstră şi asupra acelorŭ istoriĭ.

Din acéstă causă, mĕ simtŭ îndemnatŭ de a face o schiţare a epoceĭ istorice, bisericescĭ şi culturale, începĕndŭ de la anulŭ 1690 şi finindŭ la anulŭ 1831, cu timpulŭ morţiĭ luĭ Petru Maiorŭ.

II.

EPOCA

A) EPOCA ISTORICĂ

1. Starea politică

a) Starea politică în generalŭ. Veţĭ aştepta dóră, ca din cartea sorţiĭ poporuluĭ românescŭ să enarezŭ întîmplărĭ marĭ şi plăcute, ca inima să vi se bucure, sufletulŭ să vi se redice? Nu, în acéstă epocă, calea luĭ e calea la Golgota, şi din pieptulŭ luĭ nu s'a auḑitŭ alta de câtŭ: «Dumneḑeulŭ mieŭ, Dumneḑeulŭ mieŭ, de ce m'aĭ lăsatŭ?!»

În secululŭ alŭ 14, 15 și 16-lea, când spiritulŭ popórelorŭ părea a fi amorțitŭ, și tóte atêrnaŭ de la absoluta putere saŭ grația a monarchilorŭ; când castele cavalerilorŭ și nobililorŭ, aŭ redicatŭ zidŭ între sîne și ĭobagĭ saŭ sclavĭ, adecă poporŭ, — poporulŭ românescŭ încă zăcea amorțitŭ, — dar pe basa unorŭ diplome și privilegiĭ regescĭ, — de regulă numaĭ pentru nobilimea poporuluĭ românescŭ, — Româniĭ în unele părțĭ ale Ungarieĭ și ale Ardealuluĭ esistaŭ și politicesce sub numele lorŭ naționalŭ, avêndŭ districte românescĭ și diregĕtorĭ de frunte românĭ, și se părea, că-șĭ vorŭ putea duce esistența politică maĭ departe.

Insă începerea evoluțiunilorŭ popórelorŭ, a Turcilorŭ, Serbilorŭ, Sașilorŭ și Nemțilorŭ către teritoriulŭ acestorŭ țĕrĭ, — stingerea domnitorilorŭ din case mestecate la anulŭ 1526 în Ungaria, redicarea principilorŭ pămêntenĭ la anulŭ 1538 în Ardealŭ; mișcările de reforme în viéța politică și bisericéscă în Europa; — tóte aceste ca și atâtea strămutărĭ marĭ în patriă, aruncară valurile lorŭ cu înfrângere asupra viețeĭ politice și bisericescĭ, ba și naturale a poporuluĭ românescŭ. Drepturile cele vechĭ ale lorŭ încetară, și din felurite principiĭ se redicară minoritățile nóue, cu diplome și privilegiĭ, adese-orĭ cu legĭ nóue, deasupra poporuluĭ românescŭ, care deveni pradă tuturorŭ veneticilorŭ, nóuelorŭ sisteme de statŭ, și nóuelorŭ principiĭ de religiune!

b) Starea politică în Ungaria și Banatŭ. Turciĭ cuprinseră Banatulŭ, unde pe atuncĭ populațiunea era maĭ absolutŭ românéscă, îlŭ făcură câmpulŭ resbóielorŭ și predărilorŭ, în câtŭ Româniĭ ceĭ de la șesŭ, se vĕdură siliți a se retrage maĭ către munțĭ. Respingerea Turcilorŭ după tiraniă maĭ multŭ de unŭ secolŭ și jumĕtate, îndemnară pe mulțĭ Românĭ retrașĭ la munțĭ ca să-șĭ reocupe locurile de la șesŭ, — dar se redicară alte tempestățĭ în contra esistințeĭ lorŭ. Fiindŭ pămêntulŭ Banatuluĭ încă în parte mare deșertatŭ de populațiune la anulŭ 1690, se chiămară Serbĭ din Bosnia și Albania, și aceștia immigrară în Slavonia și în părțile de josŭ ale Banatuluĭ pe lângă Tisa; ĭară prin patentulŭ din 17 Februarie 1763 se ordinéză colonisarea părțilorŭ banatice prin Nemțĭ, și aceștia se așédă

prin mijloculŭ Banatuluĭ, — și cum rîurile spargŭ pămêntulŭ, așa aceștia spargŭ massa elementuluĭ românescŭ. — Româniĭ deja cu sate zidite cu pămênturĭ bune în posesiune, se scotŭ din casele și pămênturile lorŭ, se gonescŭ pe alte teritorie și se ordinéză, ca se lucre de clacă la zidirea caselorŭ colonilorŭ celorŭ noĭ.

Ce grozavă a trebuitŭ să fiă sórtea poporuluĭ românescŭ din Banatŭ, când împĕratulŭ Iosifŭ alŭ II-lea se vede silitŭ la anulŭ 1785 de a dice : «Naţiunea românéscă se tratéză încă totŭ într'unŭ modŭ sclavicŭ, de aci urmările suntŭ, în parte, puţina eĭ cultivare și nestatornicià. E și adevĕrŭ, că pentru de a face locŭ altorŭ colonĭ, *Românilorŭ li s'aŭ luatŭ pămênturile cele maĭ bune, satele lorŭ li s'aŭ strămutatŭ, şi ast felŭ li s'aŭ făcutŭ maĭ multe apĕsărĭ, cândŭ eĭ, suntŭ totuşĭ, ceĭ maĭ vechĭ locuitorĭ aĭ ţĕreĭ.*» Iară despre Româniĭ din Ungaria, din districtulŭ Oradieĭ și Araduluĭ, dice : «In acestŭ districtŭ trebue de a privi la principiele adevĕrate, precum le poftesce toleranţa. Incă domnesce deosebĭ în comitatulŭ Araduluĭ o rigóre și o apĕsare nemărginită într'unŭ modŭ sclavicŭ — la carĭ, diregătoriĭ comitatuluĭ și magistraţiĭ de acolo, se credŭ a fi împuterițĭ. Româniĭ suntŭ încă așa de tare silițĭ la apĕsarea și la tratarea sclavică, în câtŭ și locuinţele propriĭ, le suntŭ de totŭ indiferente, şi suntŭ dară aplecaţĭ la nestatornicià. In fine trebue o tratare maĭ omenéscă și din partea domnilorŭ de pămêntŭ și maĭ marilorŭ lorŭ, ca să se lege de pămêntulŭ pe care suntŭ.»

Pe lângă aceste, înfiinţându-se ierarchià serbéscă, Serbiĭ se înalţă în viéţa bisericéscă, Nemţiĭ în viéţa cetăţenéscă și politică asupra poporuluĭ românescŭ. Dar nicĭ atâta n'a fostŭ destulŭ : principiulŭ catolicismuluĭ, purtatŭ pe braţe de ceĭ de la putere, încă a trebuitŭ să aibă prada sa și din acestŭ elementŭ supusŭ sclavieĭ, și înfrântŭ în tóte direcţiunile ! Și ce a pututŭ să fiă altă consecinţă, de câtŭ ca poporulŭ să fiă adusŭ la o ameţire, la o desperare pentru casele și pămêntulŭ luĭ, pentru religiunea luĭ, și pentru totŭ ce e sântŭ și dreptŭ în lume !

c) Starea politică în Ardealŭ. Româniĭ în vechime, avêndŭ statulŭ și ordinea magnaţilorŭ și nobililorŭ din sînulŭ lorŭ, puteaŭ a se în-

ţelege bine cu maghiariĭ de prin comitate, şi cu Secuiĭ. Dar unŭ poporŭ saŭ gonitŭ saŭ fără putere de a trăi în patria sa, Olanda şi Flandra, iea lumea în capŭ, şi sub nume de Saşĭ, pe timpulŭ regeluĭ Ghesa alŭ II-lea (1142—1148), se aşédă în Ardélŭ. I s'a datŭ locŭ pe fundulŭ numitŭ regescŭ şi împărţitŭ în comitate, în carĭ locuiaŭ numaĭ Românĭ (1) şi la începutŭ, nu mărginiră drepturile vechĭ ale Romanilorŭ. Regele Andreiŭ alŭ II-lea însă, la anulŭ 1224 le dede teritoriulŭ de la Oreştia până la Baroth, drepturĭ şi libertăţĭ, în câtŭ Saşiĭ începură de a şĭ forma unŭ statŭ micŭ naţionalŭ sub conducerea comiteluĭ săsescŭ din Sibiiŭ, şi începură de a fi poporŭ domnitorŭ peste vr'o 200,000 de Românĭ, carĭ se aflară pe teritoriulŭ Saşilorŭ, şi începură de a cuprinde drepturile şi moşiile Românilorŭ.

O nefericită rescólă a ţĕranilorŭ din tóte popórele din Ardélŭ, sub conducerea luĭ Doja, silesce pe nobiliĭ şi magnaţiĭ Maghiarĭ şi Românĭ, carĭ formaŭ o naţiune politică, asemenea pe Secuĭ şi pe Saşĭ, carĭ acum dispuneaŭ de drepturĭ nobilitare, ca să se alieze contra ţĕranilorŭ, adecă ĭobagilorŭ, carĭ aveaŭ lupta maĭ multŭ economică, o întrebare de bună starea materială.

Nobiliĭ maghiarĭ şi românĭ, ca o naţiune politică, apoĭ Secuiĭ şi Saşiĭ, la anulŭ 1437, făcŭ uniune în contra ţĕranilorŭ, carĭ maĭ peste totŭ eraŭ Românĭ. Uniunea acésta cu încetulŭ se desvóltă de o uniune naţională în contra Românilorŭ, acele treĭ naţiunĭ se inarticuléză în legile ţĕreĭ, de treĭ naţiunĭ recepte, adecă primite în ţéră. Româniĭ la începutŭ eraŭ represintaţĭ prin nobiliĭ lorŭ în naţiunea maghiară, şi de bună sémă prin aceştia încă aŭ avutŭ ceva scutinţă, dar cădêndŭ Ardélulŭ sub domnia principilorŭ pămêntenĭ la anulŭ 1538, şi aceştia, sub pedépsă de confiscarea bunurilorŭ şi perderea drepturilorŭ nobilitare, silindŭ pe nobiliĭ Românĭ să trécă la calvinismŭ, mulţĭ nobilĭ Românĭ, anume ceĭ de la putere, prin legea nouă trecură şi în naţiunea genetică maghiară, şi acuma remânêndŭ poporulŭ românescŭ numaĭ o plebe de ĭobagĭ, — a remasŭ fără nicĭ o influinţă la legile ţĕreĭ şi fără dreptŭ de a dispune despre sórtea sa.

(1) Se pomenesce şi de Bisenĭ,—carĭ aŭ trebuitŭ să fiă ĭar Românĭ din altŭ prejurŭ, — pentru că urma lorŭ nu se află nicĭ după limbă, nicĭ după portŭ, ĭară Bisenĭ, însémnă pădurenĭ

Când ajunse Ardélulŭ la 1696, sub noua casă domnitóre, — strămutarea aduse nóue fatălitățĭ asupra poporuluĭ românescŭ.

2. Starea bisericéscă

a) Starea bisericéscă în generalŭ. Biserica de ritulŭ greco-orientalŭ în Ungaria și Ardélŭ esista organisată, încă din vechime. Afară de puținĭ grecĭ și de puținĭ Serbĭ, împrăștiațĭ prin țĕrĭ, Româniĭ formaŭ massa creștinilorŭ de ritulŭ greco-orientalŭ, — și eĭ, în secoliĭ 14, 15 și 16, aveaŭ pentru Ardélŭ, mitropoliă în Belgradŭ saŭ Alba-Iulia, care adese-orĭ s'a lățitŭ și peste credincioșiĭ din Ungaria, și aveaŭ une-orĭ și aci mitropoliă și episcopatele lorŭ românescĭ.

Dar mare blestemŭ a trebŭitŭ să cadă pe Românĭ, pentru că s'aŭ făcutŭ creștinĭ, și pe biserica lorŭ creștină, pentru că șĭ-a apĕratŭ sânțenia vechiă. Jupiter din cetatea sa înaltă a fostŭ încetatŭ de multŭ de a privi în lume și de a apĕra totŭ ce e românŭ, — ĭară Dumneḑeulŭ creștinilorŭ prin învĕțătura iubireĭ deaprópeluĭ, nu a fostŭ în stare, ca se facă bunĭ pe creștinĭ, ci aceștia aŭ pornitŭ cu dorŭ selbatecŭ asupra Românilorŭ. Religiunea le-aŭ spart'o în treĭ, — și în biserica lorŭ națională, le-aŭ pusŭ stăpânĭ străinĭ.

b) Ierarchia Serbéscă în Banatŭ și Ungaria. Serbiĭ nicĭ se așeḑară bine în țĕrile imperiuluĭ, și la 21 Augustŭ 1690 căpĕtară diploma de la împĕratulŭ Leopold I-iŭ, dânduli-se libertățĭ religióse și speciale. La unŭ anŭ, în 20 Augustŭ 1691, căpĕtară altă diplomă cu drepturĭ și maĭ marĭ, — de a-șĭ alege pe archiepiscopulŭ lorŭ «de națiune și limba serbéscă» și acela să dispună «de tóte bisericele de ritulŭ orientalŭ, se rînduéscă preoțĭ serbĭ în orașe și sate, și să dispună de toțĭ, carĭ mărturisescŭ religiunea greco-orientală.» O ḑi négră pentru sórtea de unŭ secolŭ și jumĕtate a poporuluĭ românescŭ deosebĭ din Banatŭ!

Prin diploma din 4 Martie 1695 se organiséză episcopiĭ nóue. Ienopolia a Românilorŭ încetéză și se alătură Temișóreĭ, aci în Vérșețŭ și în Oradia mare, respective Agria, se punŭ episcopĭ serbĭ. Sub împĕrătésa Maria Teresa se reorganiséză episcopatele, se forméză și la Aradŭ episcopiă și se pune episcopŭ sêrbŭ. Ce a pututŭ să ur-

meze, de câtŭ că archiereiĭ sêrbĭ cu puterea dată și cu instinctulŭ ce-lŭ are unŭ poporŭ, când se simte în posițiune domnitóre, se pornéscă asupra Românilorŭ, ca să-ĭ slaviseze; ĭară cu trecerea la unire a mitropolitutuĭ greco-orientalŭ din Belgradŭ, să-șĭ lățéscă ierarchia și peste Româniĭ rĕmașĭ greco-orientalĭ în Ardélŭ;—precum ne mărturisesce decretulŭ pré înaltŭ din 13 Iulie 1731, prin carele Vicențiu Ioanovicĭ, mitropolitulŭ Carlslovețuluĭ îĭ căpĕtă sub jurisdicțiunea sa.

Regulamentulŭ din 1777, pentru națiunea ilirică, nu numaĭ că a datŭ tótă ierarchia greco-orientală pe mâna Serbilorŭ, dar pe aceștia îĭ ridică și la o unitate națională sub nume de «nație ilirică» și fiindŭ-că Româniĭ greco-orientalĭ din Banatŭ și Ungaria eraŭ maĭ deosebitŭ supușĭ ierarchieĭ, acesta și congresulŭ sêrbescŭ, privesce pe Românĭ ca pe o parte întregitóre a națiuniĭ ilirice, dar fără ca,— saŭ de la stăpânire, saŭ de la congresŭ — să aibă partea cea maĭ mică din bunurile și drepturile națiuniĭ ilirice. Tincu Velia, fostŭ profesorŭ de teologiă și protopopŭ, în istoria sa bisericéscă ne enaréză: «Acéstă politică de desnaționalisare o aŭ urmăritŭ și practicatŭ ierarchiĭ sêrbĭ prin episcopiĭ, protopopiĭ și directoriĭ scolarĭ, în acelŭ modŭ, că aŭ scosŭ pe nesimțite maĭ din tóte bisericele limba românéscă și cărțile românescĭ, aduse cu marĭ spese din Ardélŭ și Țéra românéscă, și aŭ întrebuințatŭ totŭ felulŭ de mijlóce, ca Româniĭ să lapede numele de familiă saŭ cognumele românescĭ, și să iea altele sêrbescĭ saŭ ale lorŭ propriĭ să le sêrbéscă. Și de atuncĭ avemŭ atâtea cognume sêrbescĭ în sînulŭ națiuniĭ, și maĭ alesŭ între preoțĭ și învĕțătorĭ, ca ceĭ maĭ subordinațĭ și maĭ dependințĭ de ierarchiĭ sêrbescĭ.»

Iată ce a fostŭ misiunea principală a ierarchieĭ creștine sêrbescĭ, iată la ce ajunse unŭ poporŭ immigratŭ și micŭ, dar dóră susținutŭ spre înădușirea elementuluĭ românescŭ, care politicesce era deja și înfrântŭ!

Era încă o asuprire asupra bisericeĭ orientale, — și sub acésta zăceaŭ și Sêrbiĭ privilegiațĭ, și adecă «se susține numaĭ una și adevĕrata religiune, cea catolică» și ortodoxiĭ nu aveaŭ dreptŭ ca să

posédă bunurĭ şi să pórte diregĕtoriĭ! Abea la 1790—91 s'aŭ proclamatŭ şi ortodoxiĭ cu drepturĭ de cetăţenĭ şi de a posede bunurĭ, precum de a purta diregătoriĭ, dar praxa din viéţă se opri numaĭ la nobiliĭ ortodoxĭ, şi abea dieta din 1844 decise, ca şi nenobiliĭ să fiă aplicaţĭ *după posibilitate.*

c) Ierarchia greco-orientală românéscă în Ardélŭ. Maĭ 'nainte de a vorbi despre starea bisericeĭ orientale a Româniloră, e de lipsă de a premite unele consideraţiunĭ generale, carĭ aducŭ lumină asupra relaţiunilorŭ ardelene. Biserica catolică în Italia şi în Europa, pentru maĭ multe abusurĭ din partea cleruluĭ catolicŭ decăḑêndŭ din puterea sa morală, şi Papa Piu alŭ II-lea neînvoindu-se la atare reformă, a împinsŭ pe catolicĭ într'o revoluţiune bisericéscă. Martinŭ Luther la anulŭ 1517 începe lupta pentru reformă, şi la anulŭ 1530 reformele luĭ în dieta din Augsburg devinŭ doctrinele uneĭ secte formate din catolicĭ: a confesiuniĭ reformate, sub numele augustane saŭ luterane. Dar între reformaţĭ curêndŭ se începe cérta pentru doctrinele nóue, de óre-ce Ulrich Zwingli din Elveţia încă la anulŭ 1519, ĭară după mórtea luĭ, Ioan Calvin, unŭ omŭ fanaticŭ şi grozavŭ la caracterŭ, în anulŭ 1531, fundéză o confesiune nóuă, numită elvetică saŭ calvină. Insă reformaţiĭ se împartŭ şi maĭ tare, se începe doctrina în contra Sânteĭ Treimĭ, şi se fundéză confesiunea unitară. Nicĭ catolicismulŭ din Ungaria şi Ardélŭ n'a fostŭ cruţatŭ de valurile reformaţiuniĭ, — ba acele isbiră cu puterea măriĭ turbate asupra bisericeĭ romano-catolice, şi apoĭ se opriră surpândŭ o parte din biserica greco orientală românéscă din Ardélŭ.

d) Ântĉia spargere a bisericeĭ greco-orientale românescĭ prin calvinismŭ. Saşiĭ fiindŭ în legătură cu Germania şi cele-l-alte ţērĭ, fură ceĭ d'ântêiŭ carĭ primiră confesiunea luterană, şi-şĭ fundară biserica naţională. Nobiliĭ maghiarĭ şi românĭ — carĭ formaŭ naţiunea politică maghiară — se făcură calvinĭ. Româniĭ nobilĭ, nu numaĭ pentru interesulŭ comunŭ ce-lŭ aveaŭ cu nobiliĭ maghiarĭ, ci deosebĭ, pentru că sub pedépsă de confiscarea bunurilorŭ şi perderea drepturilorŭ, se pretindea trecerea la calvinismŭ, părăsiră religiunea vechiă a lorŭ. Următoriĭ de confesiunile aceste şi catoliciĭ, apucândŭ puterea în mână,

se proclamă religiunea catolică, luterană și calvină, ĭară la anulŭ 1570 și cea unitară, ca și patru religiunĭ recepte, adecă primite în țéra Ardéluluĭ, și totŭ aceste confesiunĭ la anulŭ 1575 aducŭ lege, că religiunea greco-orientală se privesce de sectă, și se privesce de suferită în țéră numaĭ până va plăcea domnitoruluĭ și ordinelorŭ de statŭ, adecă nobililorŭ și magnaților. Ce era maĭ tristŭ pentru Românĭ de câtŭ, a nu fi primițĭ nicĭ ca naționalitate între națiunĭ, nicĭ ca orientalĭ între religiunĭ recepte în țéră. Dar acesta nu ar fi fostŭ rĕulŭ celŭ maĭ mare, décă arŭ fi fostŭ lăsațĭ în pace cu libertățile religióse de până acı. Insă cam de-odată cu reformațiunea, începêndŭ epoca principiloŭ din țéră (1538—1696) și fiindŭ aceștĭ domnitorĭ maĭ toțĭ calvinĭ, începură de a sili pe Românĭ, acuma pe ĭobagĭ și clerulŭ ca să priméscă calvinismulŭ.

Incercările primare eraŭ prin catichismŭ tipăritŭ romănesce, cu scopŭ de a falsifica doctrinele bisericeĭ orientale și de a amăgi, și apoĭ prin instrucțiunile principilorŭ, date ca și poruncĭ cleruluĭ românescŭ. Neajungêndŭ aceste încercărĭ, apucară administrațiunea uneĭ părțĭ și acușĭ a întregeĭ bisericĭ orientale, și puseră pe superintendențiĭ, adecă episcopiĭ calvinĭ, acușĭ de controlŭ, acușĭ de capiĭ mitropoliților și aĭ bisericeĭ orientale. Mitropoliții cercară de a-șĭ a pĕra biserica, dar aceĭa, carĭ se susțineaŭ cu tăriă bărbătéscă în religiunea lorŭ vechiă, căḑură de sacrificiulŭ bisericeĭ, anume : Ilie Iorest, la anulŭ 1643 fu condamnatŭ și despoiatŭ de tóte, ĭară mitropolitulŭ Sava Brancovicĭ la anulŭ 1680 fu aruncatŭ în temniță, și adese-orĭ scosŭ în têrgulŭ din Vințŭ și bătutŭ înaintea credincioșilorŭ sĕĭ.

Dar în lume, o religiune nu a pututŭ să fiă așa de batjocorită ca și aceea orientală din Ardélŭ. Petru Maioru ne spune : «Superitendentulŭ calvinescŭ nu numaĭ ședea pe scaunulŭ celŭ d'ântêiŭ în sobórele cele bisericescĭ ale Românilorŭ, ci încă și clerulŭ și protopopiĭ românĭ eraŭ silițĭ să-lŭ ducă pe acela în scaunŭ redicatŭ pe umerĭ până la soborŭ, și nicĭ fără superitendentŭ, nu era iertatŭ cleruluĭ și archiereilorŭ să judece nimicŭ în cele duhovnicescĭ !»

Intre așa împrejurărĭ dară nu e minune că s'aŭ aflatŭ și mitro-

poliţĭ ca şi Stefanŭ Simonŭ (1643—1651), şi ca şi Iosifŭ Budai (1680) carĭ se supuseră, şi cu o parte din clerŭ şi poporŭ trecură la religiunea calvină, şi acésta fu ântêia spargere a religiuneĭ greco-orientale şi a elementuluĭ românescŭ.

e) A dóua spargere a bisericeĭ greco-orientale romane prin catolicismŭ. Principiĭ din ţéră finiră cu domnia lorŭ, şi Ardélulŭ ajunse sub sceptrulŭ gloriosŭ alŭ Austrieĭ, care avea în sistema sa politică, principiulŭ catolicismuluĭ. Impĕratulŭ Leopoldŭ I-iŭ, în 4 Decembre 1691, emite o diplomă, prin care garantéză în Ardélŭ privilegiele celorŭ treĭ naţiunĭ, şi drepturile şi libertăţile celorŭ patru religiunĭ.

Se începe o eră nóuă, dar cade unŭ blăstemŭ noŭ asupra Românilorŭ, — paharulŭ celŭ amarŭ încă nu a fostŭ plinŭ,

Politica avea lipsă de întărirea catolicismuluĭ încontra celorŭ treĭ confesiunĭ reformate, pentru că aceste sub timpulŭ principilorŭ din ţéră înfrânseră şi catolicismulŭ, carele în timpŭ fórte lungŭ nu avu episcopulŭ sĕŭ. Fiindŭ Româniĭ şi de astă dată destinaţĭ de o pradă nóuă, trebuia şi acumŭ ca să li se creeze o sórtă aşa de grea, încâtŭ să nu o maĭ pótă purta, — să-şĭ blăsteme ḍilele şi tótă creatura, căcĭ numaĭ atuncĭ se vorŭ apuca cu tóte mânile de favorurile promise, primindŭ uniunea cu Roma, saŭ maĭ bine ḍicêndŭ cu Papa Romeĭ.

Colonics, primatele Ungarieĭ, începe agitaţiunea; o armată de jesuiţĭ buie asupra bisericeĭ gr. orientale, ajutată din când în când şi de alta militară, căcĭ era lipsă de catolicĭ, măcarŭ să-ĭ scótă şi din petre. Teofilŭ, mitropolitulŭ orientalŭ din Belgrad, în 21 Martie 1697, iar Atanasiŭ mitropolitulŭ, în 5 Septembre 1700, subscriŭ actulŭ de uniune cu Roma, — mitropolia orientală română încetéză, — clerŭ şi poporŭ trece la uniune. — Şi acésta fu a dóua spargere a religiuniĭ orientale Române din Ardélŭ.

f) Starea primitivă a bisericeĭ unite. Şi Românilorŭ celorŭ uniţĭ, viéţa încă li se maĭ face amară. Impĕratulŭ dă diplome şi drepturĭ, dar dieta şi guvernulŭ, care stătea maĭ alesŭ din reformaţĭ, punŭ totŭ felulŭ de pedice pentru esecutarea lorŭ. — Dar şi tóte favorurile date împedecaŭ, că biserica unită să fiă independentă, pentru că scopulŭ

principalŭ era, ca Românii trecuțĭ la uniune, să fie *deplinŭ catolicĭ*,— și până acésta se va putea, — după instrucțiunile papeĭ, jurisdicțiunea bisericéscă, trebue să fiă în mâna catolicilorŭ adevĕrațĭ. Pentru acésta, de loc ce Atanasiŭ trecu la uniune, se denumì unŭ jesuitŭ cu titlu *Causarum generalis auditor* și se puse episcopuluĭ unitŭ, ca unŭ controlorŭ, acușĭ ca unŭ superiorŭ, în câtŭ jesuițiĭ controlorĭ, făcură mare necasŭ bisericeĭ unite. Petru Maiorŭ despreĭ acéstă epocă a bisericeĭ unite, ne amintesce următórele: «Unițiĭ să 'șĭ aducă aminte de tocméla cea vechiă a episcopilorŭ latinescĭ, carĭ—cum se întorcea vre-unii din legea grecéscă, la împărtășirea cu Roma vechiă, — îndată încălecară peste eĭ, în câtŭ episcopiĭ ce foștĭ de legea grecéscă nu maĭ aveaŭ acea putere și volniciă, care o avuseseră fiindŭ neunițĭ, ci cu totulŭ atârnaŭ de la voia și porunca episcopilorŭ latinescĭ și numaĭ vicarĭ eraŭ acestora... Intru acea asuprire era archiepiscopulŭ din Ardealŭ cu toțĭ Româniĭ luĭ, după făcuta unire cu biserica Romeĭ!» Papeĭ din Roma nu-ĭ trebuiaŭ Românĭ, — și în câtŭ eraŭ rĕsăritenĭ, îndemna popóre străine asupra lorŭ; i-aŭ trebuitŭ numaĭ catolicĭ, să fiă supușĭ șieșĭ și orĭ și cuĭ. Petru Maiorŭ ne maĭ spune : «Impĕrătésa Maria Teresa, cu mare nevoe mijloci de la papa, ca episcopiĭ unițĭ să scape de robia episcopilorŭ latinescĭ și să fiă episcopĭ cu eparchiă.» Amară aducere aminte de Roma papeĭ! După multe fatalitățĭ și a bisericeĭ unite, gloriosulŭ împĕratŭ Franciscŭ Iosifŭ I-iŭ, la anulŭ 1855, o reorganiséză fundândŭ episcopia Gherleĭ și a Lugoșuluĭ, și restaurândŭ mitropolia luĭ Atanasiŭ din Belgradŭ cu reședința în Blajŭ.

g) Starea bisericeĭ orientale, după uniune. Trecêndŭ Atanasiŭ mitropolitulŭ rĕsăriténŭ la uniune, mitropolia Belgraduluĭ încetéză. Și credinciosiĭ orientalĭ până la 1751, rĕmânŭ fără de nicĭ unŭ episcopŭ, iară la 1731, suntŭ apriatŭ supușĭ mitropolituluĭ din Carlovițŭ, — până ce de altă parte unele cause bisericescĭ se desfacŭ prin consistoriuluĭ unițilorŭ. Se vede că la anulŭ 1751 totușĭ a fostŭ planulŭ, ca să se denuméscă unuĭ epicopŭ ortodoxŭ, căcĭ de acuma se denumescŭ dar numaĭ Serbĭ și provizorii de episcopĭ rĕsăritenĭ pentru Ardealŭ. Impĕratulŭ Iosifŭ alŭ II-lea la anulŭ 1783 denumesce

episcopŭ stabilŭ cu reședința în Sibiiŭ, și în cele spirituale îlŭ supune mitropolitului din Corlovițŭ. — Dar după mórtea acestuĭ împĕratŭ, episcopia rĕmâne vĕduvă 14 anĭ, — și abia la anulŭ 1810, se denumesce întâiulŭ episcopŭ românŭ Vasiliŭ Moga.

Deși împĕratulŭ Iosifŭ II-lea împinse epoca sa înainte, — și de și în Ungaria se aduse articolulŭ de lege 27 din 1790—91, și în Ardealŭ articolulŭ de lege 60 din 1790, — pentru libertatea religiunilorŭ, — totușĭ Românii orientalĭ, și în secolulŭ a-lŭ 19-lea, pe care lumea vrea să-lŭ numéscă a-lŭ civilisațiuniĭ și culturei, ḑicŭ, Românii orientalĭ, prin instrucțiunea gubernială din 13 Augustŭ 1810, către Moga, fură din noŭ lovițĭ, spunêndu-i-se că religiunea orientală nicĭ acum se privesce de primită în țéră, ci numaĭ de tolerată, — și pentru acésta, episcopulŭ n'are dreptŭ să-șĭ apere turma sa, ci să se retragă de a face pedece uniunii cu Roma.

Până aci a fostŭ calea la Golgota!

Românii de religiunea orientală, până în timpulŭ maĭ noŭ, totŭ doriaŭ renviarea mitropoliei lorŭ, — și vedemŭ pe pré bunulŭ împĕratŭ Franciscŭ Iosifŭ, ca și pe ângerulŭ, care a prăvălitŭ pétra de pe mormêntŭ, și a strigatŭ: «Nu vĕ temețĭ, sciŭ că mitropolia cea restignită o căutațĭ — ea a reînviatŭ!»

Și în 24 Decembre 1864, ne restaură mitropolia, și ne scăpă de ierarchia sêrbéscă, dândŭ și bisericeĭ greco-orientale românescĭ libertățĭ marĭ!

B) EPOCA CULTURALĂ.

Décă ne-amŭ întreba: «că în ce stadiŭ a fostŭ cultura poporuluĭ românescŭ în periodulŭ de la 1690 încóce, maĭ multŭ de unŭ secolŭ? ar trebui să respundemŭ cu întrebarea: ce *căutațĭ cultură la unŭ poporŭ în epoca când n'a avutŭ posițiune politicéscă, și a fostŭ* clăcașulŭ boerilorŭ, despoiatŭ de starea materială? ce căutațĭ cultură la unŭ poporŭ, în epoca când biserica i s'a spartŭ în treĭ părțĭ și capiĭ religiunilorŭ luĭ în parte mare eraŭ străinĭ, — și lumea tótă era în neîncetată frecare cu elŭ! ce vrețĭ cultură la unŭ poporŭ, când pruncii

luĭ eraŭ împinșĭ în scóle străine, și nicĭ n'avea drept să aibă scólele sale naționale și publice.

Dar totușĭ să cercămŭ relațiunile, carĭ l'aŭ făcutŭ neputinciosŭ unŭ timpŭ lungŭ, — să admirămŭ instinctulŭ și începuturile luĭ pentru cultură, ca să aflămŭ și ceva mângâere, și să ne întărimŭ speranțele nóstre.

a) Starea cultureĭ în ierarchia sêrbéscă. După ce Sêrbiĭ se așeḑară, și biserica lorŭ națională se organiză, — mitropolia și respective mitropolitulŭ din Carlovițŭ la anulŭ 1749, fu prevěḑutŭ cu marĭ bunătățĭ materiale, și anume i se asemnară 9000 fl. pe anŭ din cassa statuluĭ, și i se deteră bunurile Neradinŭ, Pankovcze și Dallia spre folosire, și multe alte edificiĭ și veniturĭ. Maĭ târḑiŭ Neradinŭ se prevede mănăstiriĭ Gergeteg iară Dallia 'ĭ remase, aducêndŭ aḑĭ venitŭ de peste 100,000 fl. pe an. Româniĭ nu aŭ căpătatŭ nicĭ atâta, cât ar face unŭ procentŭ din veniturile acestea, — ba și veniturile acestea adese orĭ eraŭ mijlóce spre surparea Românilorŭ, — dăruindu-li-se din ele, cărțĭ bisericeștĭ slavone, și demoralisându-i-se cărturariĭ, plecațĭ pe cariera bisericéscă.

Sêrbiĭ încă la anulŭ 1706 cerură învoire ca să rědice scóle, — și abea la 1733 le-a venitŭ rěpunsŭ, că baronulŭ Kalanek, judecătorulŭ națiuneĭ ilirice s'a însărcinatŭ, ca să introducă școle prin orașe și sate; iară congresulŭ abea la 1730, a trămisŭ circulare către preoțime, ca să ridice școle, — și în anulŭ viitorŭ Carlovițulŭ fu celŭ d'ântâiŭ cu școle triviale sêrbescĭ. Maĭ trecură anĭ, și la anulŭ 1777 împěrătésa Maria Teresia se vede îndemnată «de a îndruma dregătoriele aulice, ca să fiă privighetóre la *introducerea* cu folosŭ a causeĭ scolare.»

După colonisare, abea la 70 de anĭ, a venitŭ unŭ mitropolitŭ vrednicŭ la Sêrbi, Paulŭ Nenadoviciŭ care, din veniturile cele marĭ, la anulŭ 1761, a ridicatŭ școlele triviale din Carlovițŭ, de unŭ gimnasiu sêrbescŭ; iară Stefanŭ Stratimirovicĭ, mitropolitulŭ celŭ maĭ bine meritatŭ, la anulŭ 1791, lângă gimnasiŭ a fundatŭ unŭ alumneŭ pentru 60—70 de tinerĭ sêrbĭ săracĭ și unŭ convictŭ pentru 40—50 de tinerĭ, carĭ plătiaŭ ceva puținŭ pentru susținere și învě-

țătură, — și Sêrbiĭ îșĭ începură progresulŭ.— Destulŭ de puținŭ în decursulŭ timpuluĭ, din milióne de veniturĭ. Româniĭ nu aŭ fostŭ primițĭ în alumneŭ, și convictŭ multŭ timpŭ, — și când începură de a-ĭ primi, putură eĭ óre să capete cultura națională, când și din ceĭ primițĭ, ca să se facă preoțĭ saŭ călugărĭ, și dóră să ajungă la o tréptă maĭ înaltă ierarchică, trebuia să-șĭ schimbe numele și să-șĭ ascundă simțimintele naționale, — séŭ déca aŭ fostŭ bine crescuțĭ pentru uniunea ierarchieĭ sêrbescĭ, ca nisce renegațĭ, deveniră turbațĭ propagatorĭ aĭ serbismuluĭ.

Vomŭ fi așteptatŭ dóră sprijinŭ de cultură românéscă de la aceia, carĭ scoteaŭ cărțile românescĭ de prin bisericĭ, de la aceia, în a cărorŭ mână era directoratulŭ scólelorŭ, — și pe băiatulŭ Munténŭ 'lŭ boteză Munténovicĭ; de la aceia, carĭ dispunêndŭ de putere mare în biserică, făceaŭ așa de mari abusurĭ de ea și în contra preoțilorŭ, încâtŭ împĕrătésa Maria Therezia la anulŭ 1777 se vĕḑu silită de a ordona: «Noĭ oprimŭ episcopilorŭ și mitropolituluĭ, ca pe supușiĭ lorŭ preoțĭ sânțițĭ, să-ĭ maĭ pedepséscă cu bătaie, cu fere, cu legăturĭ și cu lucrurĭ pentru slujitorĭ! Óre preoțiĭ romanĭ puteaŭ *avé curagiulŭ să fiă pe față naționalĭ și să se opună?*

Ce stare de cultură generală vomŭ căuta în epoca acésta la poporulŭ românescŭ? Să amintescŭ cuvintele pré dreptuluĭ împĕratŭ Iosifŭ alŭ II-lea ḑicêndŭ la anulŭ 1785: «Națiunea română se tratéză încă într'unŭ modŭ sclavicŭ, — de unde urmările ei suntŭ în parte puțina eĭ cultivare. . . . La aceștia trebuia așa să se *introducă* scóle, precumŭ preoțimea eĭ să se instrueze maĭ bine!»

Vĕḑurămŭ că la anulŭ 1731 s'a trimisŭ circulariulŭ către clerŭ pentru rădicarea, școlelorŭ, — și împĕratulŭ celŭ bunŭ, încă și peste 54 de anĭ ne spune de lipsa *introduceriĭ școlelorŭ!*

După legile țĕreĭ, în acéstă epocă nicĭ era ertatŭ altorŭ confesiunĭ — afară de celeĭ romano-catolice, — ca să redice școle publice. Și décă vedemŭ la anulŭ 1761 unŭ gimnasiŭ sêrbescŭ, acela și alte școlĭ confesionale publice, se deschiseră pe baza patentelorŭ și resoluțiunilorŭ Impĕrătescĭ căcĭ abea articolulŭ de lege 26 din 1790—91

iertă Augustanilorŭ și Helvețilorŭ ca să zidéscă școle publice, și articolulŭ 27 din acelașŭ anŭ, - - greco-orientalilorŭ.

A lipsitŭ dóră în românĭ instinctulŭ pentru cultură? și priceperea, că ce însemnătate și putere are învĕțătura și șciința? Nu aŭ lipsitŭ.

De loc : cum la anulŭ 1731 a ajunsŭ circularulŭ pentru deschiderea scólelorŭ, Românii maltratați de visurile grozave ale secoluluĭ și amorțițĭ de gónă și de trudă îșĭ deschiseră ochi! Oh! dar cine *să învețe? unde suntŭ învĕțătoriĭ romanĭ ?!* suntŭ! *Dumnedeŭ le-a inspiratŭ ideia, și protopopiĭ, preoțiĭ și alțĭ cărturarĭ românĭ formară școle private, adecă în casa lorŭ: unŭ diaconŭ din mănăstirea Tismana din România, diaconulŭ Loga, la anulŭ 1736, trece în Banatŭ și la Iredište lângă Verșețŭ fundéză scóla comună românéscă,* apoĭ 'ĭ urméză și alțĭ învĕțătorĭ din România, ca să învețe pe tineriĭ carĭ vorŭ să fiă preoțĭ și învĕțătorĭ! Iată începutulŭ cultureĭ poporuluĭ românescŭ în Banatŭ, prin sine și de la sine, căcĭ celŭ ce are tăriă în sufletulŭ sĕŭ, și credință în puterea sa, — nu pere.

Sêrbiĭ ceĭ privelegiațĭ cerură curêndŭ ca să-șĭ redice institutulŭ de teologiă, dar împĕrătésa Maria Teresia la anulŭ 1777 le dice: «să înceteze cu ridicarea scólelorŭ clericale, până se va lua otărîrea prénaltă». Abea sub Iosifŭ a II-lea s'a otăritŭ, — și la anulŭ 1789, în Temișóra se improviséză teologia și preparandiă, unŭ cursŭ de șése lunĭ la olaltă pentru Sêrbĭ și Romanĭ; iară mitropolitulŭ Stefanŭ Stratimnovicĭ numaĭ după ce apăru articolulŭ de lege 27 din 1790—91 putu să le reorganiseze maĭ bine. In institutulŭ din Temișóra, aŭ fostŭ *Michaiŭ Dascălulŭ și renumitulŭ Dimitriŭ Țichindélŭ* primiĭ profesorĭ românĭ, — și institutulŭ pedagogicŭ românescŭ s'a înființatŭ numaĭ sub împĕratulŭ Franciscŭ I la anulŭ 1817 în Arad.

Petru Maioru, bărbatulŭ cultureĭ naționale, pe pagina din urmă a istorieĭ sale vorbindŭ despre înființarea acestuĭ institutŭ pedagogicŭ, în descoperirea bucurieĭ sale ne dice: «ce deosebitŭ bine póte nădăjdui némulŭ românescŭ de la catichetu Dimitrie Țichindél și de la ceĭ treĭ profesorĭ românĭ, Constantinŭ *Diaconovicĭ Loga*, Dr. Iosifŭ Iorgovicĭ și dr. Mință» Totŭ Petru Maior, despre clerulŭ românŭ de pe timpulŭ sĕŭ în Banatŭ, ne maĭ spune: «Ba și în

Bănatŭ, măcarŭ că-ĭ stăpânescŭ episcopiĭ ceĭ sêrbescĭ, încă se află preoţĭ romanĭ procopsiţĭ întru învĕţătură, — dintre aceiaşĭ este protopresbiteriĭ : Petru Iorgoviciŭ alŭ Oraviţeĭ, Stefanŭ de Atanasieviciŭ alŭ Lugoşĭuluĭ, Ión Tomiciu alŭ Caransebesuluĭ, Nicolae Stoica de Haţegŭ alŭ Mehadieĭ».

Iată unŭ picŭ de libertate, şi în timpŭ scurtŭ, ce progresŭ a produsŭ! cultura precumŭ schimbă faţa pămêntuluĭ, aşa schimbă şi spiritulŭ unuĭ poporŭ!

b) Starea culturală în ierarchia greco catolică romană. Orĭ şi câtŭ de multŭ era statulŭ organisatŭ pe sistema de religiunĭ; orĭ şi câtŭ de mare lipsă avea politica, de catolicĭ în Ardél; orĭ şi câtŭ de marĭ eraŭ promisiunile către Romanĭ, carĭ trecŭ la catolicismŭ, — în comparare cu dotarea ierarchieĭ sêrbescĭ, biserica greco-catolică a fostŭ sărăcesce dotată. Impĕratulŭ Carolŭ al VI-lea la aniĭ 1717 a dăruitŭ pentru traiulŭ episcopuluĭ Iónŭ Patachi, bunulŭ de la Gerla şi moşia de la Sâmbăta de josŭ, carĭ aduceaŭ pe anŭ unŭ venitŭ de 3000 fl. Energia episcopuluĭ Inocenţiŭ Clainŭ, mijloci la anulŭ 1738 schimbarea acelorŭ bunurĭ cu domeniulŭ Blaşuluĭ, care aducêndŭ 6000 fl. pe anŭ, 3000 fl. eraŭ destinate pentru episcopŭ, şi 3000 fl. pentru călugărĭ şi scopŭ de cultură. Modestŭ începutŭ, dar 'în mâna celorŭ bunĭ fu dar cu sporulŭ luĭ Dumnedeŭ.

Orĭ şi câtŭ catoliciĭ le aduceaŭ Românilorŭ aminte de Roma, — şi orĭ şi câtŭ Româniĭ făcură uniune cu papa, — catoliciĭ priviaŭ pre Românĭ numaĭ de catolicĭ, şi din partea lorŭ nu s'a facutŭ nicĭ o îngrijire pentru cultura naţională, — ba pe prunciĭ românĭ 'ĭ chiamă şi'ĭ mână în şcóle catolice de limbi străine, — unŭ seminarŭ romano-catolicŭ din Cluşiŭ, delocŭ a statŭ gata pentru crescerea preoţilorŭ românĭ; şi apoĭ decretulŭ gubernialŭ din 26 Septembre 1699, ordinéză uniţilorŭ, că în lipsă de şcóle între Romaniĭ greco-catolicĭ, candidaţiĭ de preoţiă să afle primire în statulŭ preoţescŭ numaĭ atuncĭ, când eĭ vorŭ fi cercetatŭ scólele ale acelorŭ confesiunĭ recepte, cu carĭ s'aŭ unitŭ Româniĭ, adecă scólele catolice, luterane şi calvine. După trecerea luĭ Atanasiŭ, la anulŭ 1700, Românilorŭ greco catolicĭ li se ĭertă se intre în scólele latinescĭ.

Când vor fi combinatŭ Romaniĭ din epoca acésta, starea din ierarchia sêrbéscă, și starea din acea greco-catolică, — vorŭ fi pututŭ dice: «Séŭ cu capulŭ de pétră, séŭ cu pétra de capŭ, — totŭ una!» A trebuitŭ încă multŭ timpŭ, și tréba s'a întorsŭ spre bine. Ce minune póte să facă resoluțiunile împĕrătescĭ, — Carolŭ alŭ VI-lea dă venitŭ de 6000 fl. iar Maria Therezia ordonéză deschiderea de șcóle românescĭ. Iată fundamentulŭ, ca să se încépă viéța românéscă cultura națională. Să ne aducemŭ aci aminte de cuvintele poetuluĭ Mureșianu: *«Din simbure întocma și chedrulŭ ese afară.»*

Episcopulŭ *Inocențiŭ Clain* și deosebĭ episcopulŭ Aronŭ, la anulŭ 1754, începe lucrulŭ de cultură, cu toiagulŭ sĕŭ, desparte întunerculŭ de lumină. Acestŭ omŭ nemurirorŭ, la anulŭ 1757 ridică sintaxa, adecă a patra clasă de gimnasiŭ și alte scóle românescĭ și ține peste 300 de învĕțăceĭ, cu pâne și la serbătorĭ cu fertură, — și pe uniĭ cu cărțĭ și cu haĭne. Inocențiu Clain redicase seminarulŭ numitŭ regescŭ, iară Aronŭ, la anulŭ 1754 ridică alŭ doilea seminarŭ, numitŭ episcopescŭ, și primesce 12 tinerĭ, a cărorŭ numĕrŭ se mâresce apoĭ la 24. Acestŭ episcopŭ a înzestratŭ biserica sa și cu o tipografiă, și cu satulŭ Kut, cumpĕratŭ cu 30,000 fl. din care 24000 fl. a datŭ de la sine. Ce ar fi făcutŭ acesta, să fiă avutŭ veniturile mitropolieĭ sêrbescĭ, — ce progresŭ giganticŭ arŭ fi făcutŭ atuncĭ Româniĭ!

Dar numĕrulŭ scólelorŭ în sate pe acestŭ timpŭ, nu putea fi mare; Eud. Hurmuzachi le pune la 10. Trebue să admirămŭ și aci anima cea grațiósă și spiritulŭ putemicŭ alŭ împĕratuluĭ Iosifŭ alŭ II-lea. Georgiŭ Șincaĭ la anulŭ 1782 se denumesce de directorŭ de scóle și dură 12 anĭ pe acéstă carieră, înmulțindŭ scólele poporale.

Dar șcólele maĭ înnalte din Blașiŭ începŭ de a fi renumite pentru cultura înaltă a profesorilorŭ lor, — și pentru deșteptarea zeluluĭ *naționalŭ*. Blașiulŭ începe de a se face o Athenă mică pentru Românĭ și centrulŭ cultureĭ naționale, de unde se răspândescŭ bărbațĭ cu spirite luminătóre, ca să vestéscă poporuluĭ românescŭ zorile învieriĭ sale. Pentru acésta, poetulŭ Caraba, a pututŭ cânta demnitatea *Blașuluĭ* în modulŭ acesta:

«Légănule de sciință
Și de simțurĭ naționale,
Blajule! tu locuință
Geniuluĭ ginteĭ tale»

Dar preoțilorŭ greco-catolicĭ romanĭ, li s'a deschisŭ calea și în alte institute de teologiă. Curêndŭ după trecerea luĭ Atanasiu la uniune, Iosifŭ Constantinŭ Patachi se trămite la Roma în institutulŭ de propaganda fide, și la anulŭ 1716 ajunge de a fi episcopŭ. Inocentiu Clain, mijlocesce de la Papa locŭ pentru treĭ teologĭ; ânteiașĭ dată trămite pe *Pavelŭ Aronŭ*, apoĭ pe *Gligoriu Maioru*, carĭ ambiĭ devinŭ episcopĭ. La anulŭ 1774, merge și Georgiu Șincaĭ cu Petru Maioru. Episcopulŭ At. Rednic mijlocesce de la Maria Teresa, la anulŭ 1765, doue locurĭ în pasmaneulŭ din Viena, institutulŭ teologicŭ ungurescŭ, unde se trămise Samuil Clain și Stefanŭ Popŭ. Maria Teresa fundéză în Viena, la Santa Barbara, unŭ seminarŭ pentru 50 de clericĭ greco-catolicĭ de tóte naționalitățile, și aci se primescŭ 9 Românĭ din Ardélŭ și 6 din Oradia-mare. Totŭ aci trebue să ne aducemŭ aminte și de diecesa acésta. Episcopulŭ Oradieĭ-marĭ abea la anulŭ 1777 se făcu independinte de episcopulŭ latinescŭ. Maria Teresa înzestréză diecesa cu bunulŭ Beiușiŭ, unde se făcu alŭ doilea gimnasiŭ greco-catolicŭ românescŭ, și unde unŭ altŭ prejurŭ de țéră 'șĭ află isvorulŭ cultureĭ și redeșteptarea națională.

Câtŭ de tare a progresatŭ clerulŭ greco-catolicŭ în epoca acésta, ne spune Petru Maioru la anulŭ 1812 : «Măcarŭ că învĕțătură și sciință nu e maĭ puțină în clerulŭ Românilorŭ din Ardélŭ, de câtŭ în clerulŭ papistașilorŭ ungurĭ din Ardélŭ, ba și între politicĭ mulțĭ bărbațĭ românĭ suntŭ învĕțațĭ, — uniĭ suntŭ pușĭ și în diregătoriele cele maĭ 'nalte, adecă: consiliarĭ; nicĭ clerulŭ episcopieĭ Oradieĭ nu e maĭ puținŭ învĕțatŭ.»

Unŭ postŭ de însemnătate mare pentru Românĭ, la începutŭ numaĭ pentru greco-catolicĭ, era și revisoratulŭ de cărțĭ. Maria Teresa fundase în Viena o tipografiă slavénă și *românéscă*, și împĕratulŭ Iosifŭ alŭ II-lea la anulŭ 1771 află pe Gligoriu Maioru sub pedépsă în Munkacs și-lŭ trămite de revisorŭ de cărțĭ în Viena. Dar revisó-

ratulŭ din Buda, aduse marĭ resultate pentru literatura românéscă. Prin articolulŭ de lege 26 din 1790—91, lângă locotenința din Buda se înființéză revisoratŭ pentru cărțile confesiuniĭ augustane și elvetice. Prin resoluțiune pré 'naltă se înființéză și pentru cărțile greco-catolice și peste totŭ pentru cele românescĭ. Tipografia privată ilirică și românéscă a luĭ Novacoviciŭ se cumpĕră și se dăruesce tipografieĭ universitățeĭ regescĭ din Buda. Aci aflămŭ pe Georgiu Șincaĭ, la anulŭ 1804, ca revisorŭ de cărțĭ, pe Samuilŭ Clain la anulŭ 1805, ĭară pe Petru Maiorŭ, de la 1809 până la anulŭ 1821. Oficiulŭ acesta le-a făcutŭ îndemână bibliotecĭ și tipografiă, și apoĭ Petru Maioru îșĭ documentéză aci activitatea cea maĭ mare literară. «*Sic itur ad astra!*»

c) Starea cultureĭ la greco-orientaliĭ din Ardélŭ. Acuma suntemŭ silițĭ ĭară să ne reîntórcemŭ la părăsita și amorțita biserică greco-orientală romană din Ardélŭ, ca să căutămŭ stadiulŭ cultureĭ, și la credincioșiĭ eĭ.

Avea și ea odată bunurĭ! Dar Ion Sigismund (1559—1571) principele din țéră, la anulŭ 1569 depune pe mitropolitulŭ Paul Țordoși, pentru că nu vrea să trécă cu clerulŭ sĕŭ la calvinismŭ îĭ răpesce bunulŭ Lancrăm, și-lŭ dă episcopuluĭ calvinescŭ. In zadarŭ s'aŭ făcutŭ în timpulŭ maĭ noŭ încercărĭ, ca să se restitue bisericeĭ orientale. Ionŭ Constantinŭ Brâncoveanu, principele Românieĭ, a dăruitŭ mitropolituluĭ greco-orientalŭ din Belgradŭ «*posesiunea în câmpulŭ Merișenilorŭ din districtulŭ Argeșŭ în România,*» dar trecêndŭ Atanasiu la uniune, principele a retrasŭ donațiunea, și în urmarea acéstă căpĕtară unițiĭ la anulŭ 1717 alte bunurĭ. Biserica orientală încercă recâștigarea posesiuneĭ Merișenilorŭ, dar donațiunea remase și până adĭ retrasă. Ce va maĭ fi avutŭ biserica orientală, uniunea a dusŭ cu sine.

Acuma urméză 51 de anĭ de vĕduvia mitropolieĭ greco-orientale din Belgradŭ; apoĭ de la anulŭ 1751 urméză 33 de anĭ, în carĭ episcopiĭ suntŭ provisoriĭ și sêrbĭ. Împĕratulŭ Iosifŭ alŭ II-lea, la anulŭ 1789, denumesce de episcopŭ stabilŭ pe Gerasim Adamovicĭ, ca apoĭ după mórtea acestuia, de la 1796, episcopia din Sibiŭ să remână 14 anĭ ĭară vĕduvă.

Dóră nu va fi nime care, între asa împrejurărĭ, se pretindă cultură de la poporulŭ și clerulŭ greco-orientalŭ romanŭ din Ardélŭ? Cugetațĭ dóră, că și împĕratulŭ Iosifŭ alŭ II-lea și-a uitatŭ de Românii greco-orientalĭ? Ba!

Eudoxiu Hurmusachi ne spune, cum-că până la timpulŭ acestuĭ împĕratŭ, Româniĭ orientalĭ aveaŭ învoire numaĭ pentru 4 scóle. Acestŭ împĕratŭ, prin decretulŭ din 4 Martie 1786, sistemiséză 25 de scóle și învĕțătorĭ câte cu 50 florinĭ pe anŭ, și apoĭ pune unŭ directorŭ scolarŭ cu 400 florinĭ pe anŭ, ce se plătescŭ din fondulŭ de studiĭ ardelénŭ.

La anulŭ 1810 se denumesce episcopŭ romanŭ Vasiliu Moga. Bunurile bisericeĭ eraŭ perdute, reședința episcopéscă nu era,—statulŭ de la sine nu a ajutatŭ, nicĭ câtŭ arŭ fi fostŭ unŭ procentŭ din veniturile ierarchieĭ sêrbescĭ. Episcopulŭ nu avea unde să-șĭ plece capulŭ. Însă prin resoluțiunea pré 'naltă din 26 Maiŭ 1810 s'a ordinatŭ, ca poporulŭ resăriténŭ, și anume fiă-care familiă, la începutŭ să plătéscă câte 5 creițarĭ, și maĭ târḑiŭ câte 3 creițarĭ pe anŭ, și să se fundeze fondulŭ așa numitŭ sidoxialŭ. De aci să se plătéscă episcopuluĭ 400 florinĭ pe anŭ, — de aci să se înființeze seminarŭ și să se plătéscă lefile profesorilorŭ, — de aci să se întroducă scóle normale și să se deie stipendiĭ pentru tineriĭ carĭ mergŭ la universitatea din Viena, să se pregătéscă de profesoriă și preoțiă. Cu sudórea fețeĭ s'a pusŭ fundamentulŭ și Dumneḑeŭ ajută pe celŭ ce se ajută pe sine!

Româniĭ, peste carĭ aŭ trecutŭ vijeliile calvinismuluĭ și ale uniuniĭ, despoiațĭ de libertățĭ și înădușițĭ în sufletulŭ lorŭ, nu desperară. ci suportară batjocura și sórtea cea maĭ grea. Ajunșĭ odată la unŭ picŭ de libertate, se puseră și eĭ cu zelulŭ celŭ maĭ înfocatŭ de a face scóle și de a învĕța. Trebue să admirămŭ lucrulŭ Românilorŭ de la 1810 până la 1812, când Petru Maiorŭ ne spune: «Nu trecură încă doĭ anĭ de când s'a așegatŭ episcopŭ românŭ, și iată neunițiĭ în Sibiiŭ aŭ seminarŭ pentru clericiĭ lorŭ... iară cu scólele cele de pe la sate, neunițiĭ până acum întrecŭ pe unițiĭ din Ardélŭ.»

Ce dovédă istorică maĭ eclatantă póte da altŭ poporŭ, că poporulŭ

care în tenacitatea sa arétă cunoscință de sine, nu va peri, ci tempestățile vorŭ trece peste capulŭ luĭ! Totŭ-de-odată acuma ne vomŭ puté esplica, că pentru ce clerulŭ greco-catolicŭ românescŭ a propășitŭ maĭ curêndŭ și maĭ bine în cultură, și pentru ce Blașulŭ s'a făcutŭ focarulŭ naționalitățiĭ române în secolulŭ trecutŭ.

Trecerea uneĭ jumĕtățĭ la uniune cu Roma, a trasŭ după sine mare urgiă între Românĭ, pentru că acuma jesuițiĭ și catoliciĭ încredințară unițilorŭ facerea maĭ departe a proselitismuluĭ, — și neunițiĭ vĕdŭ adese-orĭ în unițĭ nu numaĭ pe ceĭ persecutațĭ din sînulŭ lorŭ, ci și pe persecutatoriĭ lorŭ, sumuțațĭ și sprijinițĭ de ceĭ cu puterea în mână, ĭară neunițiĭ, oprițĭ ca să se apere. Certele religióse fură aruncate acuma între Românĭ, ca să se maĭ spargă încă și eĭ între sine; dar, fără a maĭ vorbi aci despre natura lorŭ, deșteptarea prin scóle și reînvierea zeluluĭ naționalŭ și de o parte și de alta, aduse lumină și împăcare între fiiĭ uneĭ și aceleașĭ națiunĭ, în câtŭ Petru Maiorŭ, și despre starea socială a Românilorŭ, față cu despărțirea în două bisericĭ, ne spune frumóse suvenirĭ încă din timpulŭ sĕŭ, — și adecă: «Pe urmă aceea se cade să dămŭ protopopilorŭ celorŭ unițĭ, carĭ toțĭ suntŭ învĕțațĭ, și întru sciința teologéscă procopsițĭ, — că eĭ cu hărnicia și cu cumpĕtulŭ lorŭ, aŭ stinsŭ urgia aceea între unițĭ și neunițĭ, care maĭ 'nainte se vedea a fi neînvinsă, câtŭ acuma, nu numaĭ că nu se gonescŭ, nu se batjocorescŭ uniĭ pe alțiĭ, ci încă cu prieteniă frățéscă petrecŭ la olalta; ba încă și la îngropăciunea morțilorŭ și la maslu și întru alte tocmele duhovnicescĭ și bisericescĭ se adună la olaltă, căntă și slujescŭ împreună, fără de a se sfii uniĭ de alțiĭ; și poporeniĭ și ceĭ unițĭ și ceĭ neunițĭ fără deosebire chiamă la unele ca aceste preoțĭ și neunițĭ și unițĭ, numaĭ câtŭ preoțiĭ nu slujescŭ liturgia unuluĭ în biserica altuĭa, măcarŭ că și acésta amŭ vĕḑutŭ făcêndu-se câte-odată... Iară cândŭ merge vre-unŭ protopopŭ unitŭ (carĭ — precum amŭ spusŭ maĭ susŭ — toțĭ suntŭ bărbațĭ învĕțațĭ) la vr'o biserică, saŭ la vr'o îngropăciune de a neunițilorŭ, și vreaŭ să spună învĕțătura d'a-rostuluĭ, — pré bucurosŭ îlŭ ascultă, nu numaĭ mireniĭ ci și preoțiĭ ceĭ neunițĭ, și vêrtosŭ îĭ mulțămescŭ.»

Istoria a doveditŭ, cum-că în planŭ era spargerea elementuluĭ ro-

mânescŭ, și ĭată se vede, că cu lățirea luminei, Românii ajunseră curêndŭ la cunoscința de sine și la acea convingere, că n'aŭ ce să caute cu ochĭ rĕĭ uniĭ la alțiĭ.

Din ce în ce aŭ trecutŭ seculiĭ națiunilorŭ, fericite numaĭ prin dogme; din ce în ce a înaintatŭ secolulŭ națiunilorŭ fericite numaĭ prin lucru și cultură, și inteligința română a înțelesŭ spiritulŭ timpuluĭ, și dându-șĭ mâna a începutŭ de a se emula în lucru și în cultură, avêndŭ convingerea, că fericirea comună ese numaĭ «din unŭ cugetŭ șĭ-o simțire!»

Să ne despărțimŭ acum și noĭ de visurile îngrozitóre ale secolelorŭ trecute, ce ne-aŭ cutremuratŭ,—dar ne-aŭ deșteptatŭ din somnŭ,— și să urmărimŭ pe Petru Maiorŭ, care, până ce încă nu s'a făcutŭ ḑiuă bine, a aprinsŭ lumina sa și a pornitŭ întru conducerea nóstră!

III.

VIÉȚA LUI PETRU MAIORU.

Nascerea luĭ Petru Maioru. Petru Maioru s'a născutŭ în Căpușulŭ de câmpiă, comitatulŭ Tordeĭ, și a fostŭ fiulŭ luĭ Georgiu Maioru, nobilŭ de Dicio Szent Márten, și protopopulŭ din ținutulŭ Căpușuluĭ de câmpiă. Ḑiua, luna, ba nicĭ anulŭ nasceriĭ luĭ nu se póte sci cu positivitate, pentru că întrebândŭ eŭ parochia din Căpușŭ, mi s'a respunsŭ cum-că matricolele parochiale esistă numaĭ de la 1826 încóce (1).

Anulŭ nascereĭ luĭ Petru Maioru până acum s'a pusŭ la 1753 (2), dar de óre-ce elŭ a muritŭ la anulŭ 1821 și etatea luĭ în protocolulŭ morțilorŭ s'a introdusŭ a fi de 60 de anĭ, pare a fi născutŭ la anulŭ 1760—1761. Luândŭ însă în considerațiune, că Petru Maioru s'a dusŭ la Roma de-odată cu Georgiu Șincaĭ, care era

(1) Epistola din 25 Decembre 1882 a luĭ Basiliu Suciu, preotuluĭ greco-catolicŭ de acuma în Căpușulŭ câmpieĭ. Totŭ-de-odată îmĭ respunde, cum-că nicĭ portretulŭ luĭ nu se află la nicĭ unŭ următórŭ. G. Antonelli în *Breviarulŭ istoricŭ* 1877, pag. 15, ḑice că s'a născutŭ în Têrgulŭ-Mureșuluĭ

(2) Georgiu Popescu, *Cursŭ elementarŭ de istoria literatureĭ.*

născutŭ la 28 Februariŭ 1754, și atuncĭ era de 20 de anĭ,—Petru Maioru putea fi cam de o etate cu Șincaĭ, și astŭ-felŭ verisimilŭ că s'a născutŭ pe la 1753—1754. Combinândŭ după introducerea din protocolulŭ morțilorŭ și după anulŭ mergereĭ luĭ la Roma, arŭ fi fostŭ numaĭ de 14 anĭ cândŭ a intratŭ în teologiă, dar nu se póte crede, ca cu etate așa de crudă să fiă fostŭ primitŭ în teologiă.

Studiele luĭ Petru Maioru. Elŭ a începutŭ studiele sale în Oșorheiŭ, le-a continuatŭ în Clușiŭ și apoĭ în Blașiŭ. Grigoriu Maioru, episcopulŭ Făgărașuluĭ, cu reședința în Blașiŭ, la anulŭ 1774 trămite pe Georgiu Șincaĭ și pe Petru Maioru la Roma, ca, în institutulŭ de «propaganda fide» să învețe teologia (3). In anulŭ 1779 amêndoĭ se reîntorcŭ din Roma, și până ce Georgiu Șincaĭ (4) remâne în Viena, în seminariulŭ Santa Barbara, Petru Maioru merge la Blașiŭ.

Călugăria luĭ Petru Maioru. Petru Maioru se face călugărŭ în monastirea din Blașiŭ, și în acéstă calitate, primesce numele Paulŭ (5). La anulŭ 1784 se dimiseră din monastire : Samuilŭ Clain, Peterlaki, Georgiu Șincai și Petru Maioru, și despre acesta se ḑice anume : că a reclamatŭ între timpulŭ de cincĭ anĭ, și n'a împlinitŭ nicĭ timpulŭ îndétoratŭ novicilorŭ, și fără greutățĭ ulterióre e de a se absolve de călugăriă (6).

Petru Maioru parochŭ şi protopopŭ. Timoteiŭ Cipariŭ ḑice : Autorulŭ Petru Maioru fu și elŭ călugărŭ, și soțulŭ luĭ G. Șincaĭ în 1774 la Roma; însă sub Iosifŭ alŭ II-lea eșindŭ din monastire, se face parochu Reginuluĭ și protopopu Gurgiuluĭ (7). Cum-că a fostŭ aci parochŭ, mărturisesce și însușĭ Petru Maioru : «Eŭ pe Francisc Sulczer l'amŭ cunoscutŭ fórte bine, trăindŭ cu dênsulŭ treĭ anĭ în ora-

(3) Timoteiŭ Ci ariu. *Acta și fragmenta* pag. 190 Ion Antonelli în *Brev. ist.* pag 16 ḑice : că Petru Maioru șĭ-a începutŭ studiele sale în Têrgulŭ-Mureșuluĭ, și după ce tatălŭ sĕŭ fu transferitŭ ca parochŭ și protopopŭ în Capuș, le-a continuatŭ în Blașiŭ

(4) A Papiu Ilarianŭ. *Viéța și operele luĭ Georgiu Șincaĭ,* pag 14

(5) Epistola din 19 Iuniŭ 1784 a luĭ Hieronim Kalnoky către episcopulŭ Bobu

(6) Epistola citată, punctulŭ 4 : Petrum Maior qui cum reclamavit intra quinquenium, neque tempus debitum novitiatus complexit, citra ulteriores dificultates absolvendum judico. Il. Papiŭ, Viéța luĭ G. Șincaĭ p. 16

(7) Tim Cipariu, *Acta și frag.* pag. 190 *Cursulŭ elementarŭ* smintesce, făcêndu-lŭ preot în 12 Martiŭ și protopopŭ în Regin

șulŭ Szász-Reginu, unde elŭ era auditorŭ la regimentulŭ dragonilorŭ Savoianĭ, și amŭ avutŭ dese întêlnirĭ la olaltă, și în cortelulŭ luĭ și la mine în casa parochieĭ (8).» Dar Petru Maioru a fostŭ și archidiaconulŭ dieceseĭ Făgărașuluĭ (9).

Ionŭ Bobŭ, alesŭ de episcopŭ la anulŭ 1782, era îndemnatŭ din lăîntrulŭ sĕŭ de a întroduce noutățĭ latine în biserică. Samuil Clain saŭ Miculŭ, G. Șincaĭ și P. Maioru, apĕraŭ cu totŭ foculŭ ritulŭ și datinile bisericeĭ orientale; pentru acésta episcopulŭ era mâniosŭ asupra lorŭ, și în anulŭ 1794, plinŭ de focŭ asupra luĭ P. Maioru, face dechiarațiunea : «'Mĭ voiŭ da truda ca să-lŭ stricŭ» — adecă pe Petru Maioru (10).

Petru Maioru revisorŭ de cărți. Petru Maioru în istoria despre începutulŭ Românilorŭ se numesce pe sine «protopopŭ, și la înaltulŭ crăiescŭ consiliŭ locotenențiale alŭ Ungarieĭ, crăiescŭ a cărțilorŭ revisorŭ.» Elŭ a urmatŭ luĭ Șincaĭ în revisoratulu cărțilorŭ, și fiindŭ parochŭ în Reginŭ și protopopu Gurgiuluĭ, s'a denumitŭ de revisorŭ și *censorŭ* la tipografia din Buda (11), care era tipografia universitățiĭ unguresci (12), și *corectorŭ* (13). Elŭ a plecatŭ la Buda în anulŭ 1809, și acésta o adeveréză însușĭ în testamentulŭ sĕŭ : «Cărțile mele ce le-amŭ depusŭ la fratele meŭ maĭ susŭ anumitŭ Mihaiŭ Maioru, în Căpus, în anulŭ 1809, cu ocasiunea călĕtorieĭ mele la Buda, în

(8) Petru Maioru. *Ist. pentru inc. Rom.* pag. 126.

I. Antonelli în *Brev. his.* pag. 17 ḍice : «Luĭ Petru Maioru este de a se mulțămi fondulŭ parochiale, casa și biserica din Reginulŭ-săsescŭ, pentru a căreĭ edificare și episcopulŭ Bobŭ a contribuitŭ 1000 florinĭ.»

(9) Ioh. Alexi : *Gram. daco-romana sive Valachica*, Buda 1826. Prefatiune : Petrum M. de Dicio Szt Marten, Archidiaconum diaecesis Fagarasiensis in Transilvania.

Causa, din carea Petru Maioru a fostŭ îndemnatŭ, ca să părăséscă parochia și protopopiatulŭ *I. Antonelli* după tradițiune o ḍice, saŭ pentru că atuncĭ organisându-se capitululŭ din Blașiŭ, Petru Maioru fu denumitŭ de canonicŭ, — saŭ pentru că Românilorŭ nefiindu-le iertatŭ de a edifica biserice în orașele săsescĭ, și Petru Maioru zidindŭ biserica și casa parochială cu păcălirea Sașilorŭ, aceștia ĭlŭ încurcară într'unŭ procesŭ lungŭ și neplăcutŭ.

(10) Il. Papiu, *Viéța luĭ Șincaĭ*, p 18.

(11) Tim. Ciparіu, *Act. și Fragm.* p. 190

(12) Ioh. Alexi : *Gram. Daco-romana sive val.* Buda 1826, prefatiune : ac olim penes typographiam regiae scientiarum universitatis hungariae librorum revisor.

(13) M. Marcovicĭ în relațiunea sa din 15 Februariŭ 1821 : Petrus Maior librorum valachicorum *graeci ritus catholicorum* revisor et corrector.

stațiunea de revisoratulŭ regescŭ pentru cărțile greco-catolice, le daŭ bisericeĭ greco-catolice din Sas-Regin.» (14) Elŭ se numesce și revisorŭ de cărțile românescĭ greco-catolice (15).

Antecesoriĭ luĭ Petru Maioru. Samuilŭ Clainŭ, censorulŭ și corectorulŭ cărțilorŭ românescĭ lângă tipografia universitățiĭ din Pesta, móre în 13 Maiŭ 1806, și direcțiunea tipografică, în 5 Iuliŭ 1806, sub No. 485, rógă consiliulŭ regescŭ locotenențiale, ca să se denuméscă altŭ censorŭ și corectorŭ, ĭară consiliulŭ în 22 Iuliŭ 1806, No. 13886, provócă pe vicariulŭ capitularŭ alŭ dieceseĭ Oradieĭ-marĭ, ca pentru acéstă diregătoriă să propună bărbațĭ învĕțațĭ, și totŭ-de-odată face representațiune către Majestatea sa, ca să se concédă denumirea unuĭ censorŭ și corectorŭ. — Se denumesce Ióan Cornelli, dar directorulŭ tipografieĭ, în 3 August 1807, No. 452, insciințéză, că Ión Cornelli a fostŭ chĭămatŭ să-șĭ priméscă oficiulŭ, însă încă nu s'a arĕtatŭ, — și apoĭ consiliulŭ, în intimatulŭ din 29 Martiŭ 1808, No. 6460, adresatŭ către episcopulŭ Vulcan, dice, că Ión Cornelli de și s'a denumitŭ de censorŭ și corectorŭ, oficiulŭ încă nu l'a ocupatŭ, și fiindŭ că în intermediulŭ timpuluĭ s'a denumitŭ de canonicŭ actualŭ, la capitolulŭ din Oradia-mare, provócă pe episcopulŭ Vulcanŭ, ca să propună pe altŭ bărbatŭ înzestratŭ cu calitățĭ alese. — Astŭ-felŭ Cornelli a fostŭ denumitŭ, dar n'a intratŭ în diregătoria și nicĭ n'a locuitŭ în Pesta (16).

(14) Archivulŭ pentru istoriă și filologiă pag 391 punctulŭ 3 din testamentŭ : Libros... occasione meae Budam ad stationem regii revisoratus librorum valachicorum *graeci-catholicorum* anno 1809 profectionis apud praedictum fratrem Mich. Maior depositos, etc.

(15) Afară de relațiunea luĭ Marcovicĭ și testamentulŭ, Lexiconulŭ Rom. Lat. Ung. Nemț. Buda în 1825, în prefațiune încă atestéză «a cărțilorŭ românescĭ, greco-catolicŭ revisorŭ.»

(16) Georgiu Șincaĭ în 11 Iuliŭ 1807 așterne rugare către consiliŭ, ca să i se reserveze salariŭ, pentru că până la acelŭ timpŭ a suplinitŭ pe censorulŭ românescŭ mortŭ, sperândŭ că va urma în diregĕtoria și salariulŭ revisoruluĭ, dar a înțelesŭ că acéstă diregătoriă s'a datŭ altuĭa (adecă luĭ Cornelli). Consiliulŭ, în 21 Iuliŭ 1807, sub No. 14913, a predatŭ instanța acésta directoruluĭ tipograficŭ, ca să o reaștérnă cu părerea sa.

Directorulŭ, în 3 Augustŭ 1807, No 452, arétă, că Georgiu Șincaĭ a suplinitŭ pe Samuil Clain începêndŭ din 13 Maiŭ 1806, adecă de la diua morțiĭ acestuĭa și cere, ca pe basa normalelorŭ susținĕtóre, să i se asemneze jumĕtate din salariulŭ celuĭ suplinitŭ.

Consiliulŭ, în 18 Augustŭ 1807, sub No. 17004, 'ĭ resolvéză jumătate din stipendiulŭ de500 fl.

Georgiu Șincaĭ, dă o rugare nouă și directorulŭ tipografieĭ o substerne în 18 Martiŭ 1808, cu

Vulcanŭ recomandă tare bine pe Petru Maioru. Episcopulŭ Samuil Vulcanŭ, cu provocare la intimatele din 22 Iuliŭ 1806 No. 13886 și din 29 Martiŭ 1808, No. 6460, propune: 1-iŭ pe Petru Maioru, preotulŭ diecesei Făgărașuluĭ în Transilvania, parochŭ în Sasz-Regin și archidiaconŭ în Gorgeni. In instanța sa, retràmisă prin înaltulŭ consiliŭ regescŭ, espune următórele și adevĕratele merite:

a) Că limba românéscă încă o vorbesce, în câtŭ precum frasele și proverbele ce procurŭ în ea, așa și idiotismele le înțelege, și prin esercițiŭ de timpŭ maĭ lungŭ scie de a le interpreta.

b) Că studiele filosofice și teologice le-a absolvitŭ cu laudă în Roma, ĭară dreptulŭ canonicŭ în Viena.

c) Că în Blașiŭ a propusŭ filosofia și teologia.

d) Că economia rurală așa șĭ-a făcut-o de familiară, în câtŭ înțelege bine termeniĭ, ce vinŭ înainte în ea.

e) Că vorbesce limba latină, italiană și grécă. Bărbatulŭ celŭ maĭ tare recomandabilŭ pentru acestŭ oficiŭ.

Episcopulŭ Vulcanŭ, în a doua propunere a sa din 13 Iuniŭ 1808 cu presentarea din 21 Iuniŭ 1808, No. 14613, în care acuma se provócă numaĭ la intimatulŭ din 29 Martiŭ 1808 No. 6460, și recomandă: «Unulŭ Petru Maioru e pe care acuma îlŭ propunŭ prea umilitŭ în loculŭ ântêiŭ, și care din Transilvania mĭ-a subșternutŭ instanța nouă aci alăturată, și pe care, nu mĕ temŭ de a-lŭ recomanda în totŭ modulŭ Înălțimeĭ vóstre regescĭ împĕrătescĭ și înaltuluĭ consiliŭ regescŭ, ca pre cela ce mĭ-e pré bine cunoscutŭ pentru calitățile sale pré clare și laudabile.»

Consiliulŭ regescŭ de locotenință în 5 Iuliŭ 1808, No. 14163, face propunerea de candidațiune, către Majestatea sa, și în aceea dice: «Propune, și anume în loculŭ primŭ pe Petru Maioru, pentru cunoscința perfectă a limbeĭ românescĭ, absolvindŭ studiele filosofice și teologice în Roma, ĭară dreptulŭ canonicŭ cu laudă în Viena, și pur-

aceea, că luĭ Georgiu Șincaĭ să i se asemneze salariulŭ pentru trecutŭ de-odată, ĭară pentru viitoriŭ până atuncĭ până când nu se va arĕta noŭ denumitulŭ Cornelli, — și consiliulŭ în 29 Martiŭ 1808, sub No. 6460, asemnéză în acestŭ înțelesŭ, — dar totŭ-de-odată provócă pe Vulcanŭ, ca să propună pe altulŭ în loculŭ luĭ Cornelli.

tândŭ profesura publică de filosofiă și teologiă, cunoscĕtorŭ de limba italiană, latină și grecéscă, pe lângă cunoscința celeĭ românescĭ, precum episcopuluĭ candidatorŭ 'ĭ este pré bine cunoscutŭ pentru calitățile sale pré clare și pentru acésta e fórte tare de recomandatŭ.»

Majestatea Sa, prin decretulŭ de curte din 2 Septembre 1808, No. 9181, a denumitŭ pe Petru Maioru, și în decretŭ se ḑice: «Majestatea Sa s'a înduratŭ pré grațiosŭ, de a conferi luĭ Petru Maioru acestŭ oficiŭ de censorŭ și corectorŭ lângă tipografia universitățiĭ pestane.» Consiliulŭ de locoteninţă, în 27 Septembre 1808, sub No. 21412, însciințéză pre episcopulŭ Samuilŭ Vulcanŭ, că Majestatea Sa a denumitŭ pe Petru Maioru parochulŭ greco-catolicŭ din Sasz-Regin în Transilvania, și însciințéză și pe Mathias Marcovicĭ, directorulŭ tipografieĭ, ca să provóce pe Petru Maioru pentru de a ocupa stațiunea oficiósă.

Petru Maioru în 7 Martiŭ 1809, ajunge în Pesta, ĭară în 8 Martiŭ așterne unŭ recursŭ către directorulŭ tipografieĭ și ḑice, că încunosciințatŭ fiindŭ prin episcopulŭ Vulcanŭ, în 30 Ianuariŭ a plecatŭ de a casă, dar a· avutŭ greutățĭ marĭ pe drumŭ și a spesatŭ 300 florinĭ; maĭ departe rógă, ca să i se asemneze salariulŭ de 500 florinĭ m. c. pe anŭ, în cuote cuartale, și să i se rebonifice spesele de călĕtoriă.

Directorulŭ tipografieĭ, în 31 Martiŭ 1809, face relațiune despre sosirea luĭ Petru Maioru și cere, ca să i se asemneze 250 florinĭ din fondațiunea tipografieĭ și 250 florinĭ din casa camerală, și ápoĭ îlŭ recomandă cu căldură, ca să i se dee o recompensațiune proporționată pentru spesele de călĕtoriă. Consiliulŭ regescŭ de locoteninţă, în 17 Aprilie 1809, No. 7817, îĭ asemnézà salariulŭ, însă 'ĭ denégă atare recompensare de spese de călĕtoriă.

Ast-felŭ Petru Maioru, din 7 Martiŭ 1809 trăiesce în Buda, și aci 'șĭ documentéză activitatea sa literară în decursŭ de 12 anĭ.

Timpulŭ morțeĭ luĭ Petru Maioru. Matheas Marcovicĭ, directorulŭ tipografieĭ universitățeĭ din Buda, în 15 Februarie 1821, raportéză către regésca locoteninţă a Ungarieĭ, cum-că Petru Maioru a muritŭ

în 14 Februariŭ 1821, maĭ curêndŭ de cum se putea aştepta (17). După scrutările făcute de societatea Petru Maioru, din Buda-Pesta, în matricula morţilorŭ a bisericeĭ romano-catolice din Buda, suburbiulŭ Ráczváros, se află următórea întroducere : «Petru Maioru, *canonicŭ* greco-catolicŭ, mortŭ în 16 Februarie 1821, în etate de 60 de anĭ, locuinţa sub No. 917. Ceremonialulŭ de înmormêntare s'a celebratŭ prin protopopulŭ Szojkovics, şi s'a înmormêntatŭ în cimitirulŭ comunŭ (18). De bună sémă în relaţiune e ḑiua morţeĭ, în matriculŭ ḑiua îngropăciuneĭ după calendarulŭ catolicŭ, şi ast-felŭ timpulŭ morţeĭ e fără îndoială (19).

Locuinţa. Tradiţiunea spune, cum-că a trăitŭ multŭ timpŭ într'o monastire romano-catolică în Buda, şi pentru acésta se credea că a muritŭ în monastire. Dar din acea dată a matriculeĭ, cum-că a muritŭ sub No. 917, se vede că a muritŭ în casă privată, căcĭ altcum se spunea numele monastireĭ. In testamentŭ, punctulŭ alŭ 14-lea, patulŭ sĕŭ îlŭ lasă vĕduveĭ vecine sêrbe, care l'a servitŭ în tótă ḑiua în morbulŭ sĕŭ, — şi acésta asemenea arétă că a muritŭ în locuinţă privată.

Mormêntulŭ e aḑĭ necunoscutŭ. Ionŭ M. Moldovanu ḑice : Iar Petru Maioru zace în mormêntulŭ publicŭ, numitŭ în matriculă. Loculŭ aḑĭ nu maĭ este indicatŭ prin nicĭ unŭ semnŭ, celŭ puţinŭ noĭ, de şi amŭ căutatŭ de repeţite orĭ, nu amŭ aflatŭ nicĭ unŭ atare semnŭ (20).

Familia luĭ Petru Maioru. Strămoşulŭ familieĭ a fostŭ : Georgiu Maioru, care pe timpulŭ Curuţilorŭ a fugitŭ din Dicio-Szent-Martin la Maroş-Datoş şi s'a aşeḑatŭ în Bardoş. Georgiu Maioru a avutŭ doĭ feciorĭ, *a)* pe Tóderŭ, care s'a despărţitŭ de tatălŭ sĕŭ şi s'a dusŭ

(17) *Archivŭ pentru istoriă* etc. pag 518.

(18) Raportulŭ generalŭ istoricŭ alŭ societăţeĭ Petru Maioru, anulŭ 1877.

(19) In Archivŭ, pag. 297, se ḑice : Petru Maioru a muritŭ ca revisorŭ la tipografia universităţeĭ din Buda, la 3 Martiŭ 1821. In *Act. şi Frag.* pag. 190, Buda, unde a muritŭ în 3 Martiŭ 1821. Acéstă dată nu se nimeresce Ráczváros e partea către muntele S. Gellert, — Christinaváros către cetate. După testamentŭ, punct. 13 lasă 20 florinĭ săracilorŭ, carĭ cerşescŭ la uşile bisericeĭ din suburbiulŭ Christina. Din acésta combină, cum-că la acéstă biserică a amblat

(20) *Archivŭ pentru istoriă* pag. 739 — Şi alţĭ tinerĭ de la societatea Petru Maioru încă aŭ căutatŭ, dar aḑĭ e cimitirulŭ altcum organisatŭ, şi numerile mormintetorŭ schimbate.

de diregetorŭ în Oroj, *b)* pe Vasilie, care a fostŭ preotŭ în Bardoş.

De la acestŭ Vasilie a purcesŭ Georgiŭ Maiorŭ, însuratŭ cu Ana Munteanu din Iclandulŭ-micŭ, protopopŭ în Mureş-Oşorheiŭ, maĭ târḑiŭ în Căpuşulŭ de câmpiă, şi tata luĭ Petru Maioru.

Fraţiĭ şi nepoţiĭ luĭ Petru Maioru suntŭ :

1) Fratele Dumitru, proprietarŭ în Capuşulŭ de campiă şi oficerŭ la husarĭ ; de la acesta a fostŭ feciorulŭ Ionŭ, după care a remasŭ şi trăesce încă Marişca, preotésă în Faragăŭ.

2) Fratele Ionŭ, preotŭ greco-catolicŭ în Ulieş (Olves), comitatulŭ Cluşuluĭ ; acesta a avutŭ feciorĭ pe Petru, mortŭ fără următorĭ, pe Ionŭ, de la alŭ căruĭ feciorŭ, Gligoriu din Armenis, suntŭ aḑĭ 5 pruncĭ în viéţă ; şi pe Tóderŭ, de la care Ionŭ Logigŭ, a lăsatŭ 5 orfanĭ după sine.

3) Tóderŭ, poreclitŭ Bulgarŭ, preotŭ în Căpuşŭ ; de la acesta s'a născutŭ Gligoriu diaculŭ din Capuşulŭ de campiă, care a avutŭ pruncĭ pe : Marişca, preotésă în Vaĭda-Cuta, pe Ionŭ fără următorĭ şi pe Gligoriu, notarŭ în Dilic, cu 5 următorĭ.

4) Fratele Mihaiŭ, însuratŭ cu Ana Banua din Mihalţiŭ, fostŭ comisarŭ rectificătorŭ şi dişmaşŭ împĕrătescŭ. Pruncii acestuia *a)* Ion, pe care Petru Maioru, în testamentulŭ sĕŭ, îlŭ denumesce de erede universalŭ, şi după punctulŭ alŭ 14-lea era cu elŭ în Buda. Ionŭ a devenitŭ jude procesualŭ, şi de la elŭ a remasŭ fata Amalia, măritată după Vasile Crişanŭ, profesorŭ în Blaşiŭ apoĭ protopopŭ, care aḑĭ trăiesce ca vĕduvă cu orfaniĭ : Ionŭ, Vasile şi Eugenia. *b)* Ana, preotésă în Căpuşŭ, avêndŭ patru pruncĭ : pe Mihaiŭ Socanŭ, preotŭ în Căpuşŭ ; pe Ionŭ Socanŭ cu fetele Alexandrina şi Adelina ; pe Maria, măritată după profesorulŭ Paulŭ Marinŭ în Blaşiŭ, cu doĭ feciorĭ Petru şi Paulŭ, şi pe Alexandru, fără următorĭ.

5) Fratele Georgiu, care după testamentŭ era mortŭ şi avea feciorŭ pe Gligoriu Georgiu, a fostŭ parochŭ în Căpuşŭ, comitatulŭ Turdeĭ.

6) Sora Anişca, măritată după Simeonŭ Pap recte Kömsives. Acésta a avutŭ 3 pruncĭ, pe Ionŭ, care purta numele Maioru, şi a fostŭ maĭ mulţĭ anĭ prefectulŭ luĭ Bornemisza ; pe Catrina fără următorĭ,

și pe Ana măritată Olteanŭ în Reginulŭ săsescŭ, după care a remasŭ 5 descendinți și anume : Elena, vĕduva baronuluĭ Vasile Popŭ, Constantinŭ, maiorŭ în garda din Craiova, Amalia, soția advocatuluĭ Filip în Alba-Iulia, Ionŭ și apoĭ Ana măritată după N. Șandor în Orda de josŭ (21).

Testamentulŭ. Testamentulŭ e fără dată, dar judecândŭ din punctulŭ alŭ 14-lea, unde vĕduveĭ vecine sêrbe 'ĭ lasă patulŭ, pentru că l'a servitŭ în morbŭ, se vede că l'a făcutŭ puținŭ timpŭ înainte de mórte. Tuturorŭ nepoților lasă câte ceva din mobile, ĭară după punctulŭ alŭ 3-lea, cărțile teologice, juridice, istorice etc. biserіceĭ parochiale greco-catolice din Sazs-Regin, cele-l-alte profane și scolastice, nepotuluĭ Ionŭ.

In punctulŭ alŭ 10-lea dă 3700 floriniĭ v. v. de fundațiune în seminariulŭ romano-catolicŭ din M. Vásárhely, pentru pruncĭ din némulŭ sĕŭ, apoĭ din cumnațĭ, și cândŭ nu suntŭ de aceștia, pentru Româniĭ din comitatulŭ Turda, *cu preferință nobilĭ*, fiă greco- fiă romano-catolicĭ. In punctulŭ alŭ 11-lea dice : In anulŭ 1812 amŭ datŭ episcopuluĭ Vasiliu Moga 700 de esemplare din Predice pentru Duminecĭ și serbătorĭ, câte cu 6 florinĭ la olalta 4200 florinĭ v. v.; 300 esemplare din Propovedaniĭ și Didachiĭ, câte cu 2 florinĭ 30 cr. v. v. la olalta 750 florinĭ; totŭ de aceste 244 esemplare pe hârtiă comună, câte cu 1 florinŭ 30, la olalta 366 florinĭ, și peste totŭ 5316 florinĭ v. v., din carĭ episcopulŭ a plătitŭ până acuma, numaĭ 1000 florinĭ.» In punctulŭ alŭ 12-lea. «La negutătorulŭ At. Derra amŭ 220 de esemplare legate din istoria politică, câte cu 6 florinĭ v. v., 1320 florinĭ, și în tipografiă 165 de esemplare nelegate, câte cu 5 florinĭ, 815 florinĭ.» Din baniĭ din punctulŭ alŭ 11-lea, 5316 florinĭ v. v. testéză a treia parte institutuluĭ sĕracilorŭ din Sibiiŭ, a

(21) Combinate după testamentulŭ luĭ Petru Maioru, după o epistolă de la amiculŭ meŭ Dr. Iacobŭ Brendusianŭ în Blașiŭ și după *Breviarulŭ istoricŭ* de I. Antonelli 1877 pag. 15.

Archivŭ pag. 393 Tim. Cipariu observéză, că nepotulŭ Ionŭ, de la fratele Mihaiŭ, în 1868, încă trăia Iară la pag. 440 Vasile Crișanŭ, în 1868, profesorŭ în Blașiŭ, era ginerele luĭ Ionŭ.

Eŭ sperândŭ că de la Crișanŭ așĭ căpĕta date, amŭ scrisŭ la Blașiŭ, dar veni respunsulŭ că a muritŭ de câțĭ-va anĭ, și scriindŭ la Căpușŭ, Vasile Suciu preotulŭ, în 25 Decembre, îmĭ scrie că Ionŭ a muritŭ în 3 Iuliŭ 1869.

treia parte fondului preoţescŭ din diecesa Făgăraşuluĭ şi a treia parte ca fondaţiune către cele 3700 florinĭ din punctulŭ alŭ 10-lea (22).

IV.

OPERELE LUI PETRU MAIORU

Cărţile tipărite şi manuscrisele. Maĭ ântêiŭ de tóte vomŭ înşira cărţile în şirulŭ cum aŭ eşitŭ la lumină şi manuscrisele remase.

Cărţile tipărite suntŭ :

1. *Didachiĭ* saŭ predice pentru crescerea pruncilorŭ, Buda, 1809, 4°, 140 pag.

2. *Propovedaniĭ* saŭ predice la morţĭ. Buda, 1809, 4°, 300 pag.

3. *Predice* de Duminecĭ şi serbătorĭ. Buda, 1811, 4°. Staŭ din treĭ părţĭ (23).

4. *Istoria* pentru începutulŭ Romanilorŭ în Dacia. Buda, 1812, 347 pag.

5. *Animadversiones* in recensionem historiae de origine valachorum in Dacia. Buda, 1814, 8°.

6. *Reflexiones* in responsum domini recensentis vienensis, ad Animadversiones. Pesta, 1815, 8°.

7. *Contemplatio* recensionis in Valachicam anticriticam. Buda, 1816 8°.

8. Intêmplările luĭ Telemachŭ. Buda, 8°, 227 pag.

9. *Ortographia* romana, sive latino-valachica una cum clavi. Buda 1819, 8°.

10. *Istoria bisericeĭ* Românilorŭ, atâtŭ acestorŭ dincóce, precum şi acelorŭ dincolo de Dunăre. 1821, 4°, 392 pag.

(22) Testamentulŭ e scrisŭ latinesce şi se află întregŭ în Archivŭ, pag. 390. Tim. Cipariu la pag. 392, observéză, că fundaţiunea şi adĭ e în vigóre, dar nu se află suma întrégă testată. Ea nu a fostŭ încredinţată administraţiuneĭ capitululuĭ din Blaşiŭ.

Mi s'aŭ fostŭ promisŭ din Blaşiŭ unele date, carĭ dóră maĭ potŭ fi, însă până la încheiarea operatuluĭ nu-mĭ fură trămise.

23) In catalogulŭ tipografieĭ universităţeĭ, făcutŭ în 1882, la ordinaţiunea ministeruluĭ, nu suntŭ înşirate tóte operile luĭ. E de însemnatŭ însă, că din opurile latinescĭ şi românescĭ, atingĕtóre de Românĭ, după timpulŭ tipăriręĭ, aceste aci înşirate sub N-rele 1, 2, 3, suntŭ în catalogŭ sub N-rele 6, 7, 8. Sub No. 5, Epitomulŭ de Dim. Cichindel Buda 1808. Sub No. 10, Fabulele luĭ Dim. Cichindel, Buda 1814, pag. 484.

11. A conlucratŭ la *Lexiconulŭ* romano-latino-ungaro-nemţescŭ, Buda 1825.

Iară manuscrisele suntŭ:

1. Partea netipărită din istoria bisericéscă.
2. Protopopadichia.
3. Fragminte de gramatică, scrisă în limba latină.

E lipsă de a întregi materialulŭ acesta chiarŭ prin scrierile sale, și ale altora; e lipsă de a spune timpulŭ, mijlócele și ansele la facerile luĭ. Pentru acésta voiŭ împărţi scrierile luĭ Petru Maioru *a)* în scrierĭ politice naţionale; *b)* în bisericescĭ naţionale și *c)* în limbistice naţionale.

Scrierĭ politice naţionale. De aceste se ţinŭ «Istoria pentru începutulŭ Românilorŭ» și disputele luĭ în causa istorieĭ. Damaschin Toma Bojinca, ne dă următórele deslușirĭ: (24) Eșindŭ la lumină istoria luĭ Petru Maioru s'a sculatŭ din Viena unŭ barbatŭ strălucitŭ întru învěţătorĭ, și în «Gazeta literală» din Viena, No. 98, a datŭ în 7 Decembre 1813, pag. 1552—1563, o recensiune, adecă o critică în contra istorieĭ luĭ Petru Maioru. Acesta asupra recensiuneĭ a scrisŭ unŭ respunsŭ în limba latină, sub acestŭ nume: *Animadversiones* in recensionem historiae de origine Valachorum in Dacia, adecă: Luare aminte asupra recensiuneĭ istorieĭ pentru începutulŭ Românilorŭ în Dacia. Aceste s'aŭ făcutŭ fără ca autoriĭ să-șĭ însemne numele lorŭ în acele dispute (25).

Asupra Animadversiunilorŭ autoruluĭ Petru Maioru, literatorulŭ din Viena a alcătuitŭ unŭ respunsŭ în 22 de puncte, ce însă nu le-a datŭ la tiparŭ, ci le-a trămisŭ (26) d'a dreptulŭ către Petru Maioru. Acesta aflândŭ a fi și acestŭ respunsŭ fără de temeiŭ, și fiindŭ îndatinatŭ de a nu remânea nimenuĭ détorŭ, maĭ vêrtosŭ în câtŭ se atingea de cele naţionale, a ţesutŭ unŭ respunsŭ sub titlu: «*Reflexio-*

(24) Istoria luĭ Petru Maioru, ediţiunea a doua, prin Iordachi de Malinescu tipărită în 1834 în Buda. Se alătură disputele, și Bojinca le spune aceste în «Inainte cuvêntare.»

(25) Bojinca în Resp. desgurzătóre p. 11 pe literatorŭ ìlŭ însémnă K. Petru Maioru în dispute vorbesce despre sine în a treia persónă, ca și când altulŭ arŭ respunde, precum; *autorulŭ dice* Dar în Contemplatio și elŭ ìlŭ numesce: Domnulŭ K.

(26) Petru Maioru în Reflexiunĭ spune, că acele puncte i s'a trămisŭ din Viena în 15 Sept. 1815.

nes in responsum Domini recensentis Viennensis», adecă : Reflexiunĭ asupra respunsuluĭ Domnuluĭ recensentŭ din Viena, și s'a tipăritŭ la anulŭ 1815.

Asupra dișelorŭ Reflexiunĭ, recensentulŭ din Viena ĭară a făcutŭ o recensiune și a dat'o în Gazeta literală din Viena, No. 7 din Februarie 1816. Repausatulŭ Petru Maioru în contra eĭ a scrisŭ respunsulŭ cu numele : «Contemplatio recensionis in Valachicam anticriticam Litterariis ephemeridibus Viennensibus, 1816 divulgatae», adecă : Privire asupra recensiuneĭ dată în Gazeta literală din Viena, la anulŭ 1816, în contra anticriticeĭ românescĭ. Acésta a fostŭ cea maĭ de pe urmă împărăchiare pentru istoria luĭ Petru Maioru, care învingêndŭ pe contrariulŭ sĕŭ, a datŭ istorieĭ sale cea maĭ deplină credință.

Despre aceste dispute maĭ șice Bojinca : (27) «Anumitŭ unulŭ dintre cărtitorĭ a fostŭ K. din Viena, celŭ ce după ce maĭ de multe orĭ sbêrlindu-șĭ cóma și ascuțindu-șĭ colțiĭ asupra Românilorŭ, lovitŭ de puterea întru sciințe a vêrtosuluĭ Petru Maioru — cășu, ca arborulŭ celŭ scurtŭ la rĕdăcinĭ.»

Iară Iordachi Malinescu șice : «Vrêndŭ a face cunoscutŭ în limba națională și disputele urmate între autorulŭ istorieĭ și între recensentulŭ eĭ K. din Viena, prin carĭ disputațiunĭ s'a întăritŭ adevĕrurile și s'a datŭ deplină vredniciă de credință numiteĭ istoriĭ, aceste dispute D. Bojinca, jurisconsultulŭ principatuluĭ Moldoveĭ, rêvnitorulŭ pentru națiă, a avutŭ bunătate a le tălcui, adecă a le traduce din latina pe româniă (28).

Petru Maioru a scrisŭ disputele acestea pentru prima dată românesce, pentru că în edițiunea latină e însemnatŭ «e valachico in latinum translatae», adecă din limba românéscă traduse în latina. Damaschin Bojinca maĭ adaugă : «Din aceste se vede, că repausatulŭ Petru Maioru le va fi avutŭ și românesce, dar însă, nicĭ sciŭ să le fiă datŭ la tiparŭ, nicĭ sciŭ să se afle unde-va în manuscrisŭ măcarŭ că destulŭ amŭ cercetatŭ acésta.»

Literații Românĭ, ajută în luptă pe Petru Maioru. Faima despre

(27) D. T. Bojinca : Respundere desgursitóre p. 12.
(28) Ist. de Petru Maiorŭ, edițiunea a 2-a, în prefațiune.

istoria luĭ Petru Maioru și disputele luĭ, trecură și peste marginile împĕrăţieĭ Austrieĭ. După mórtea luĭ, unŭ consiliarŭ împĕrătescŭ, fără ca să-şĭ spună numele, la anulŭ 1823, tipăresce în Halle : «Erweisz, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind». (Dovéda cum-că Românii nu suntŭ de origine romană). Atuncĭ D. T. Bojinca, continuă lupta luĭ Petru Maioru, și scrie : «Animadversio in disertationem Hallensem», tipăritŭ în Pesta, la anulŭ 1827 și apoĭ în traducere românéscă sub titlu «Respundere desgursitóre», apĕrândŭ cu resultatŭ bunŭ istoria luĭ Petru Maioru.

Teodor Aaron a scrisŭ : «Scurtă apendice la istoria luĭ Petru Maioru (29).» In prologŭ ḑice : «Și pré învĕţatulŭ și alŭ naţieĭ nemuritorulŭ Petru Maioru, cu adâncĭ doveḑĭ a pusŭ lucrulŭ afară de tóta îndoéla, cum-că Româniĭ, sângele și începutulŭ și-lŭ tragŭ din poporulŭ romanŭ din Italia, sĕditŭ în Dacia prin împĕratulŭ Traianŭ.»

Nu se póte trece cu vederea ediţiunea a doua a istorieĭ luĭ Petru Maioru, îngrijită de Iordachi Malinescu și tipărită în Buda la anulŭ 1834. Acesta în prefaţiune ḑice : «Vrednicia acesteĭ istoriĭ, se póte încă și de acolo preţui, că de și s'a fostŭ tipăritŭ o însemnată mulţime de esemplare, totușĭ întru atâta s'a apucatŭ, îndată după eșirea eĭ din tiparŭ, în câtŭ *acuma* cu anevoiă se póte găsi, și se simte lipsa și trebuinţa eĭ, — amŭ otărîtŭ a o da a doua óră la tiparŭ.»

Către acéstă ediţiune, la pag. 262, s'a alăturatŭ Dialogulŭ pentru începutulŭ limbeĭ romane, — apoĭ disputele de sub No. 5, 6, 7 vĕḑêndŭ după acéstă ediţiune, mărimea lorŭ.

Scrierĭ bisericescĭ naţionale. Istoria bisericéscă după anulŭ pusŭ pe titlulŭ cărţeĭ, s'ar fi tipăritŭ în 1813. Acésta nu e adevĕratŭ. E posibilŭ că s'a începutŭ tipărirea cu titlulŭ, și cóla acésta a pututŭ să se tipăréscă în 1813, dar la mórtea luĭ în 1821 opulŭ era sub ti-

(29) Buda, tip. tipogr. univ. 1828, 79 de pag. E dedicată luĭ At. Graboszky de Apadia. Opulŭ se împarte : Cap. I. Romaniĭ în Dachia vechiă către anulŭ 360. Cap. II. Impărtășirea Romanilorŭ dincóce de Dunăre, cu acelorŭ de dincolo, nicĭ o dată nu a fostŭ împedicată. Cap. III Romaniĭ saŭ Româniĭ lângă Dunăre. Cap. IV. Româniĭ nu potŭ să fiă viţă de Dacĭ, nicĭ de Slavĭ, cu atâtŭ maĭ puţinŭ Bulgarĭ, ci numaĭ curaţĭ Romanĭ. Fóia pentru minte No. 22 din 1843 'lŭ amintesce : Teodor Aaron, canonicul cancelarŭ alŭ dieceseĭ Oradieĭ-marĭ și crăiescŭ revisorŭ a cărţilorŭ românescĭ din Pesta. Eŭ, ca juristŭ, în 1853 amŭ începutŭ cunoscinţa cu dênsulŭ. Voiŭ reveni la dênsulŭ.

parŭ, și pentru întrevenirea morții nicĭ s'a încheiatŭ, precum voiŭ arĕta.

Petru Maioru în istoria politică, pag. 335, ḑice : «Despre altă parte, cum voiŭ arĕta în istoria cea bisericéscă a Românilorŭ, care custândŭ cu ajutorulŭ luĭ Dumneḑeŭ, cugetŭ a o aduna din risipirĭ.» Iară la pag. 334 vorbindŭ despre episcopiĭ Romanĭ din Mesia, în secolulŭ alŭ 6-lea, adauge : «Precum maĭ pe largŭ voiŭ spune în istoria cea bisericéscă.» De aci se vede, că materialulŭ istorieĭ bisericescĭ, în parte mare a putută fi gata la anulŭ 1812, când s'a tipăritŭ istoria politică, însă saŭ n'a fostŭ încă organisatŭ, saŭ n'a avutŭ banĭ de a-lŭ tipări maĭ curêndŭ.

E demnŭ ca să se reproducă o parte din prefațiunea istorieĭ bisericescĭ, nu numaĭ în interesulŭ materialuluĭ, ci și a cunósceriĭ spirituluĭ luĭ. «Dorulŭ celŭ nestêmpĕratŭ, care pururea l'amŭ avutŭ, a cunósce întêmplările bisericeĭ Românilorŭ, din tinerețele mele m'a îndemnatŭ, a culege orĭ unde aflamŭ vr'o hârtiuță, în care eraŭ scrise lucrurĭ de ale bisericeĭ Românilorŭ. Numaĭ după ce a scăpatŭ de sub téscŭ Istoria cea pentru începutulŭ Romanilorŭ, *m'amŭ apucatŭ să întocmescŭ* și istoria bisericeĭ a Românilorŭ, care cu ajutorulŭ nopțilorŭ celorŭ lungĭ, în 11 sĕptĕmânĭ o amŭ sĕvêrșitŭ. De vreme ce fiesce-care vede, că eŭ cu fapta acésta amŭ purcesŭ pe o cale necum de alțiĭ bătută, ci până acum nicĭ ispitită, nimenĭ nu póte aștepta de la mine o istoriă deplinită... Decĭ eŭ aci numaĭ amŭ aruncatŭ sĕmênță și amŭ făcutŭ ceva gătire, ca altulŭ harnicŭ, care s'arŭ apuca maĭ de bună vreme a vêrsteĭ sale, a face unŭ lucru maĭ frumosŭ. Adevĕratŭ, acela folosŭ l'amŭ făcutŭ cu istoria acésta, câtŭ multe monuminte, din cele ce aŭ vecuitŭ până în timpulŭ acesta, și scripturĭ, carĭ aŭ ajunsŭ la mânile mele, se punŭ afară de primejdia peririĭ... nicĭ să nu zacă de aci înainte ascunse întru întunerecŭ, ci tuturorŭ să fiă cunoscute... Eŭ totușĭ pentru dragostea adevĕruluĭ, cu care 'mĭ este îmvăpăĭată inima, — maĭ bucurosŭ amŭ fostŭ să suferŭ primejdia, de va fi așa voia Celuĭ înaltŭ, de câtŭ să lasŭ, saŭ a se înșela ceĭ viitorĭ, saŭ a nu sci causa schimbărilorŭ celorŭ în véculŭ meŭ întêmplate.»

Intrerumperea tipăririĭ istorieĭ bisericescĭ. Mathea Marcovicĭ, directorulŭ tipografieĭ, în relațiunea sa din 14 Februariŭ 1821, despre mórtea luĭ Petru Maioru către consiliulŭ de locotenință, ḑice : «Petru Maioru e datorŭ tipografieĭ cu 1385 florinĭ v. v. și anume : 60 florinĭ pentru *calendariele românescĭ* și 1325 florinĭ pentru opulŭ tipăritŭ sub titlu : «Istoria bisericeĭ românescĭ» dar încă neterminatŭ, de și ajunsŭ către capĕtŭ ; scoțêndu-se însă 150 florinĭ ce ĭ-a plătitŭ înainte, peste totŭ e détorŭ cu 1235 florinĭ v. v. și să se ordineze a se scóte din massa testamentală a luĭ, și câtŭ maĭ curêndŭ să se rebonifice tipografieĭ (30).» Ast-felŭ dară e apriatŭ, cum-că nu e tipărită întrégă, și că tipărirea din urmă a fostŭ pe timpulŭ morțiĭ sale.

Partea inedită a istorieĭ bisericescĭ. Timoteiŭ Cipariu ḑice (31) despre partea acésta : «Aceste fragmente suntŭ luate din însușĭ manuscrisulŭ, care prin multe laturĭ a venitŭ în mâna mea, și a scăpatŭ din perire sub revoluțiune (32).

Protopopadichia. Petru Maioru ḑice despre opulŭ acesta : «Despre horepiscopĭ amŭ scrisŭ pe largŭ în cartea ce o amŭ numitŭ «Protopopadichia», întru care se arétă tóte cădințele cele din nepomenita vreme ale protopopilorŭ din Ardélŭ. Póte dóră, acele ce suntŭ pentru horepiscopĭ, din protopopadichia le voiŭ adaoge la capĕtulŭ istorieĭ aceștia, pentru adevĕrata cunóscere a cădințelorŭ protopope-

(30) *Archivŭ* pag 518. Dein vero illi 1385 fl. v. v. quibus typographiae, et quidem 60 fl pro calendariis valachicis, et 1325 fl. pro impresso, sec necdum terminato opere, sub titulo «Historia Ecclesiae Valachicae, fere ad calcem perducto, defalcatis etc.

(31) Tim. Ciparu, *Act. et Frag.* pag. 189.

(32) In istoriă maĭ pe urmă e tipărită capulŭ alŭ 7-lea, și o parte din § alŭ 3-lea. Acuma după Ciparu, loculŭ citatŭ, lipsesce partea din § 3, apoĭ § § 4 și 5, și apoĭ la pag 129 publică § 6 despre Gregoriu Maioru, § 7, despre Ionŭ Bobŭ. Apoĭ de la pag. 145—186 e cea-l-altă parte inedită.

Cap. 8. Despre faptele unorŭ Vlădicĭ aĭ Românilorŭ din Ardélŭ, înainte de a se face uniunea cu biserica Romeĭ.

Cap. 9. Despre eparchia episcopieĭ neuniților în Ardélŭ

Cap. 10 Despre eparchia episcopieĭ Românilorŭ uniţĭ din Oradia-mare.

Cap. 11. Despre eparchia episcopieĭ Munkácsuluĭ. Apoĭ Ciparu la pag. 189 adauge : «Și se termineză cu începutulŭ capuluĭ alŭ 12-lea . Despre alte eparchiĭ neunite ale Românilorŭ — afară de Ardélŭ — sub stăpânirea împĕratuluĭ Austrieĭ. § 1. Eparchia episcopieĭ Araduluĭ.

scĭ (33).» Dar nu-șĭ putu închié istoria bisericéscă. Protopopadichia apoĭ s'a tipăritŭ la anulŭ 1865, în fóia bisericéscă «Sînulŭ românescŭ» din Viena (34).

Scrierĭ limbistice naționale. «*Ortographia* daco-romana sive latino-valachica», la care a fostŭ adausŭ : «Dialogulŭ despre începutulŭ limbeĭ române». Acestŭ dialogŭ e retipărıtŭ în fruntea Lexiconuluĭ, și în a doua edițiune de Istoriă politică. In prefațiunea Lexiconuluĭ ni se spune : «Petru Maioru..... care de-odată și ortografia romană saŭ latino-valachica împreună cu cheia cu care cele ascunse ale rĕdăcineĭ cuvintelorŭ le deschide, o a pusŭ în fruntea Lexiconuluĭ. Antêiŭ a fostŭ compusă românesce, apoĭ tradusă pe latinesce.» Cea latinéscă se află în biblioteca museuluĭ din Pesta. Ioh. Alexi în prefațiunea gramaticeĭ sale ḑice, cum-că acestŭ opŭ ĭ-a servitŭ de normă pentru scriere (35).

Din *gramatica* luĭ Petru Maioru, scrisă latinesce, se află aḑĭ numaĭ două fragminte, unulŭ de 3, altulŭ de 9 capete, și aceste suntŭ publicate de Timoteiŭ Cipariu (36).

Petru Maioru șĭ-a încheiatŭ acéstă gramatică, pentru că I. Alexi în prefațiunea gramaticeĭ sale atestéză : «O gramatică acomodată acestuĭ opŭ (ortographia daco-romana sive latino-valachica) a avut'o asemenea gata, ca acușĭ să o publice, dar a ajunsŭ pe mânile altora, și așa dóră a peritŭ.» D. Bojinca, în prefațiunea disputelorŭ, adauge : «S'aŭ perdutŭ acele manuscrise românescĭ (adecă Animadversiones, Reflexiones și Contemplatio), ca și multe alte manuscrise ale luĭ ; dintre carĭ, celŭ maĭ însemnatŭ și aducĕtorŭ de durere, este gramatica românéscă, ce Maioru a avut'o gata de tiparŭ și acum s'a perdutŭ, ca și când nicĭ n'ar fi fostŭ.»

(33) Petru Maioru. Ist bis. pag. 178.

(34) Tim. Cipariu în *Act. și Frag.* p. 190, la anulŭ 1855 ḑice : «Unde se maĭ ține acestŭ manuscrisŭ, ce l'amŭ fostŭ pusŭ în biblioteca seminariuluĭ, nu sciŭ. G. Popescu în *Cursŭ elem.* spune de tipărirea luĭ

(35) Ioh. Alexi, *Gram. daco-romana sive valachica*, Buda 1826. Se află în biblioteca univers. din Pesta.

(36) In *Archivŭ pentru istoriă*, paginele : 297, 338, 355 și 380. Iordachi în edit. a doua a istorieĭ, pag 262, ḑice, că din gramatică e luatŭ dialogulŭ adusŭ la ortografiă.

Lexiconulŭ. Lexiconulŭ romano-latino-ungaro-nemțescŭ tipăritŭ la Buda în 1825 'șĭ are istoria sa.

Georgiu Șincaĭ ne spune : «Altŭ dicționarŭ a compusŭ pré lăudatulŭ Rsmulŭ Clain, în patru limbĭ, adecă românéscă, latinéscă, germană și ungurésca, și curêndŭ va vedea lumina (37). Petru Maiorŭ ne observéză : «Vasile Colossi, protopopŭ alŭ Bobâlneĭ în Ardélŭ, în prefața Lexiconuluĭ sĕŭ celŭ românescŭ, care încă nu e tipăritŭ, ne spune cugetulŭ celŭ rĕŭ alŭ luĭ Szulcser către Românĭ (38).» Mathea Marcovicĭ, directorulŭ tipografieĭ, în relațiunea sa din 15 Februarie 1821, ne arétă, că facerea și respective îndreptarea și tipărirea acestuĭ lexiconŭ, s'a decisŭ prin resoluțiunea din 5 Decembre 1820, No. 30965 a locotenințeĭ. Pentru emendarea lexiconuluĭ, luĭ Petru Maiorŭ i s'a anticipatŭ din cassa tipografieĭ 200 fl. m. c. și anume pentru ḑece litere, adecă A—K din alfabetŭ. Și fiindŭ-că elŭ a căpĕtatŭ de la consiliulŭ locotenențialŭ câte 20 fl. pe cólă, se vede că elŭ l'a emendatŭ singurŭ în forma cum se află barem până la K și ast-felŭ se póte presupune, cum-că în 14 Februarie 1821, adecă la mórtea luĭ, dicționarulŭ era cam numaĭ pe la jumĕtate gata (39). Să audimŭ și prefațiunea lexiconuluĭ : «Acestŭ lexiconŭ, care în decursŭ de 30 de anĭ, maĭ ântêiŭ de Samuilŭ Clainŭ, revisorŭ, apoĭ după mórtea acestuia, prin Vasile Kolozs, parochulŭ și protopopulŭ Secarambuluĭ în Ardélŭ, eparchia Făgărașuluĭ, care l'a adausŭ (a luĭ Klein) în limba ungurésca și nemțéscă (40). Apoĭ maĭ pe urmă și cu spesele luĭ Samuilŭ Vulcanŭ, episcopŭ din Oradia-mare, prin Ionŭ Corneli, canonicŭ, de noŭ prelucratŭ ; după ce acesta a fostŭ chiămatŭ îndăreptŭ la Oradia, lexiconulŭ s'a lucratŭ prin cinstitulŭ D. Petru Maiorŭ, asemene preotŭ alŭ eparchieĭ Făgărașŭ și revisorŭ

(37) Georgius Sincai Elementa linguae daco-romanae sive valachicae, Buda, 1805 Alterum dictionarium composuit praelaudatus Rssimus Klein, quod in quatuor linguis, i. e. valachica, latina, germana et hungarica, brevi lucem aspiciet. Se află în biblioteca universităţeĭ.

(38) Petru Maiorŭ. *Ist. pol.* pag. 245

(39) *Archivŭ* pag. 518 .. pro emendando Lexico-valachico, anticipati ex cassa typographica ad rationes subadministratarum decem alphabeti litterarum 200 fl. c. m. qui praesto esse dicuntur.

(40) Precum vĕḑurămŭ în nota 36, Șincaĭ ḑice, că în tóte patru limbĭ era compusŭ de Samuilŭ Clain,

greco-catolicŭ alŭ cărţilorŭ românescĭ, lângă tipografia crăesceĭ universităţĭ. Dar Petru Maiorŭ încă a repausatŭ maĭ 'nainte de a se isprăvi *revisia cea maĭ de pe urmă* (41) și maĭ vêrtosŭ maĭ 'nainte de a cerca rĕdăcina cuvintelorŭ, ca să se védă a fi asemenea altorŭ cuvinte în limba italiană, spaniolă, francesă. Maĭ pe urmă prin Ionŭ Teodorovicĭ, parochŭ neunitŭ, de acum din Pesta, și prin Dr. Alexandru Teodori, dr. de filosofiă și medicină,» datŭ în Buda, 30 Augustŭ 1825 (42).

Iară după documintele aflate în archivulŭ de ţéră din Buda, despre lexiconŭ se sciŭ următórele:

Petru Maiorŭ în recursulŭ sĕŭ din 8 Martie 1809, datŭ a doua ḑi după sosire, către directorulŭ tipografieĭ, ḑice: «Nu fără greutatea cea maĭ mare pentru lexiconulŭ românescŭ, latinescŭ, ungurescŭ și nemţescŭ, ce se pregătesce de a'lŭ pune curêndŭ sub tiparŭ, corigêndu'lŭ și respective îndreptându'lŭ êșĭ va da truda, prin care tipografieĭ în totŭ modulŭ i se va aduce dobêndă.»

Despre lexiconŭ se află urme, dar nu se află acte în archivulŭ de ţéră până la 5 Noembre 1819, sub care dată, Petru Maiorŭ așterne «Censura lexiconuluĭ de la litera H până la capĕtŭ.»

Guvernulŭ din Galiţia în 5 Iuniŭ 1820, No. 25132, cere de la consiliulŭ regescŭ din Buda, ca de locŭ cum se tipăresce dicţionarulŭ românescŭ, să i se trămită pe lângă depunerea preţuluĭ. Consiliulŭ regescŭ, din acéstă ocasiune, în 4 Iulie 1820, sub No. 16561, rĕspunde: «Dicţionarulŭ românescŭ Kollosian în faptŭ e sub téscŭ, și

(41) Lexiconulŭ, compusŭ din maĭ multe lexicóne, a putută fi gata și în viéţa luĭ Maiorŭ, dar se vede și din relaţiunea directoruluĭ, că elŭ l'a *emendatŭ*, și din acéstă prelaţiune, că elŭ l'a revĕḑutŭ peste totŭ.

(42) La finea cărţiĭ luĭ Bojinca «Respundere desgurzitóre» stă: «Imprimatur Pestini die 23 Novembris 1827, Ioannes Theodorovics m. p. g. n. u R parochus pestiensis, venerabilis consistorii assesor, et librorum Valachicorum int. R censor» De aicĭ deducŭ, că după mórtea luĭ Petru Maiorŭ locotenința denumindŭ pe Theodorovicĭ de censorŭ interimalŭ, acesta a fostŭ oficiosŭ însărcinatŭ ca să încheĭe lexiconulŭ, și apoĭ fratele sĕŭ Alexandru ĭ-a ajutatŭ.

Amŭ întrebatŭ pe parochulŭ din Căpușŭ, că nu cum-va la Ionŭ Maiorŭ s'ar afla încă nisce manuscrise saŭ alt-felŭ de scrisorĭ de la Petru Maiorŭ, și parochulŭ Vasiliu Suciu, prin scrisórea sa din 25 Decembre 1882, îmĭ spune, că ce scrisorĭ s'ar fi aflatŭ, acele, Amalia, féta luĭ Ionŭ, vĕduva luĭ Crișanŭ, le-a predatŭ D-luĭ Timoteiŭ Ciparıu.

câtŭ maĭ curêndŭ va părăsi tésculŭ, dar totușĭ pentru corecturele grele ce maĭ aŭ de a se face, se prevede o întârḑiere maĭ lungă.»

Directorulŭ tipografieĭ apoĭ, în 24 Augustŭ 1820, sub No. 23026, referéză între altele acestea : «Alăturezŭ declaraţiunea luĭ Petru Maiorŭ (aḑĭ nu se află) în privinţa lexiconuluĭ, la a căruĭ lucrare asudară maĭ ântêiŭ Samuilŭ Clain și Basiliu Kolossy, dar amêndoĭ muriră. Dar lexiconulŭ ast-felŭ cum e descrisŭ și compilatŭ acum — precum censorulŭ Maiorŭ în scriptulŭ sêŭ așternutŭ a spusŭ — cu onóre și utilitate pentru institutulŭ tipograficŭ, nu se póte tipări, — și acelŭ censorŭ fiindŭ întrebatŭ, ca ce arŭ cere ca să-lŭ încheie câtŭ maĭ curêndŭ, a rĕspunsŭ : «Nimicŭ alta de câtŭ décă elŭ însușĭ, — manuscrisulŭ ce-lŭ are la mână — îlŭ va revedea, corige, și pe lângă etimologia vorbelorŭ românescĭ va adauge și aceea ce lipsesce perfecţiuniĭ lexiconuluĭ, poftindŭ pentru acestŭ lucru 500 fl. m. conv. dór numaĭ din acea causă, căcĭ în lipsa de subsistinţă maĭ bună, sănĕtatea sa, destulŭ de sdruncinată, să șĭ-o facă maĭ aptă pentru opulŭ ce e de a se perfecţiona.» De aci, când după cunoscinţa publică, nu arŭ fi altulŭ, care să pótă pune mâna din urmă la acestŭ lexiconŭ ; ĭară tipografia trebue să-șĭ rescumpere credinţa dată publiculuĭ, cugetŭ pré umilitŭ, că lucrarea censoruluĭ Maiorŭ să se priméscă și rugarea să i se împlinéscă.

Consiliulŭ regescŭ, în 12 Septembre 1820, No. 23026, rĕspunde, că luĭ Petru Maiorŭ i se asemnéză cele 500 fl. m. conv., dar cu acea condiţiune, că e détorŭ să facă și corectura, ĭară suma să se plătéscă în părţĭ, așa precum gată lucrulŭ. Directorulŭ tipografieĭ, în 29 Noembre 1820, No. 30965, raportéză, că de óre-ce numitulŭ corectorŭ acuma e sub cura medicilorŭ, și suma acésta, ca și ajutorŭ din acelŭ scopŭ s'a cerutŭ, ca în acéstă vêrstă să-șĭ ajute stăriĭ sănĕtăţiĭ și puterile trupescĭ să și le pótă recâștiga și conserva, pentru acésta, părţile din suma anumită să i se anticipeze. Consiliulŭ regescŭ, în 5 Decembre 1820, No. 30965, ordinéză, ca să i se dea anticipative câte 100 fl. dar să aibă diligință și să se grăbescă cu lucrulŭ.

V.

EPOCA LUI PETRU MAIORU ȘI PÀRERILE ROMANILORŬ DESPRE DÊNSULŬ

Contimporaniĭ. Pentru ca să ne putemŭ înfățișa epoca luĭ Petru Maiorŭ și maĭ de aprópe, să căutămŭ pe bărbațiĭ ceĭ maĭ de frunte, carĭ aŭ trăitŭ în timpulŭ vieții luĭ. La nascerea luĭ Petru Maiorŭ, pe tronŭ era împĕrătésa Maria Tereza; elŭ a fostŭ contimporanŭ luĭ Iosifŭ alŭ II-lea, Leopoldŭ alŭ II-lea și Franciscŭ I iŭ, murindŭ în 1821 pe timpulŭ acestuĭa. La nascerea luĭ, în Blajŭ era episcopŭ P. Aronŭ, alŭ 5-lea episcopŭ alŭ Făgărașuluĭ; a fostŭ încă studinte în timpulŭ episcopuluĭ At. Rednicŭ și june sub Gligoriu Maiorŭ, care l'a trămisŭ la Roma, — ĭară pe timpulŭ luĭ Ionŭ Bobŭ, era literatŭ renumitŭ, devine bătrânŭ și apoĭ móre; — stă în amiciția cu Ignatiu Darabantŭ și Samuilŭ Vulcanŭ, episcopiĭ Oradieĭ-marĭ.

Se nasce pe când la neunițiĭ din Ardélŭ episcopŭ sêrbŭ și provisoriŭ era Sofroniu Chirilovicĭ; trăesce pe când suntŭ Gedeonŭ Nichilicĭ și Gerasimŭ Adamovicĭ cu reședința în Reșinarŭ, — vede pe Vasiliu Moga, ântêiulŭ episcopŭ românŭ așeḑându-se în Sibiiŭ, și-lŭ lasă în viéță. Se nasce pe timpulŭ luĭ Paulŭ Nenadovicĭ, mitropolitŭ sêrbescŭ, vede trecêndŭ înaintea sa la cele eterne pe Ionŭ Georgevicĭ, Vicențiu Ioanovicĭ Vidacŭ, Moise Putnicŭ și lasă după sine pe Stefanŭ Stratimirovicĭ, ca să înainteze causa națională sêrbéscă. Ajunge în Roma la mórtea Papeĭ Clementŭ alŭ 14-lea și șéde acolo pe timpulŭ (1775—1800) luĭ Piu alŭ 6-lea.

La anulŭ 1784 eșindŭ din călugăriă și mergêndŭ la Sazs-Reginŭ de preotŭ și protopopŭ, vede pe Georgiu Șincaĭ ca și pe directorulŭ scólelorŭ populare unite, și pe Dimitrie Eustatievicĭ ca și pe directorulŭ scólelorŭ populare neunite, maĭ târḑiŭ pe Radu Tempianŭ și Georgiu Haneșŭ, dar colegiĭ cu carĭ a făcutŭ elŭ o trinitate literară, aŭ fostŭ Georgiu Șincaĭ și Clain. Apoĭ la anulŭ 1809 mergêndŭ la Buda de revisorŭ de cărțĭ, contimporaniĭ 'ĭ suntŭ Vasile Colossi, protopopulŭ din Secaramb, care împreună cu Ionŭ Theodorovicĭ, preo-

tulŭ neunitŭ din Pesta și fratele acestuia Dr. Al. Theodorovicĭ iaŭ parte la conlucrarea și încheiarea lexiconuluĭ din Buda, și Damaschinŭ Bojinca, juratŭ la tabla regéscă din Pesta, care după mórtea luĭ, îlŭ apĕră în contra cârtitoruluĭ din Halle. Dar nu putemŭ să uĭtămŭ aci pe Georgiu Lazărŭ, născutŭ la anulŭ 1779 în Ardélŭ, crescutŭ în Blajŭ și trecutŭ în România, ca să propage românismulŭ în contra întunericuluĭ, adusŭ de fanarioțĭ, — și pe care Maiorŭ la anulŭ 1821 îlŭ lăsă în etate de 42 de anĭ, — însă Lazărŭ abea maĭ trăesce doĭ anĭ pentru misiunea sa cea înaltă; și nu putemŭ uĭta aci pe Eliade, remânêndŭ după mórtea luĭ Lazărŭ în etate de 21 de anĭ, învĕțăcelulŭ luĭ celŭ maĭ agerŭ, ca în aniĭ bărbățieĭ sale să ajungă a fi părintele literatureĭ din România.

Iată și numaĭ aci o mulțime de bărbațĭ, pe carĭ 'ĭ produse elementulŭ românescŭ, de locŭ cum resuflă spiritulŭ luĭ celŭ nădușitŭ; ĭată dovédă cum-că în poporulŭ românescŭ e mare capacitate de progresŭ și de cultură, când și într'o epocă cu libertățĭ fórte restrînse produse bărbațĭ învĕțațĭ, carĭ și timpuluĭ de ađĭ arŭ face onóre, — ba produse ómenĭ genialĭ, epocalĭ, pe carĭ ađĭ nu-ĭ maĭ aflămŭ, pe unde 'ĭ maĭ așteptămŭ.

Evenimente de frunte. In viéța luĭ Petru Maiorŭ aflămŭ douĕ evenimente de frunte, ce l'aŭ făcutŭ pe elŭ literatŭ și bărbatŭ mare. Ântêiŭ, *mergerea luĭ la Roma și studiulŭ sĕŭ profundŭ în materiele bisericescĭ și naționale,* carĭ cu atâta suntŭ maĭ de lăudatŭ, cu câtŭ și până la elŭ maĭ mulțĭ fură trămișĭ la Roma, dar afară de elŭ și de Georgiu Șincaĭ, alțiĭ nu produseră nicĭ unŭ resultatŭ literarŭ. A fostŭ bine-cuvêntată alegerea lorŭ, din partea luĭ *Gligoriu Maiorŭ.* Alŭ doilea evenimentŭ pentru cariera luĭ, a fostŭ revisoratulŭ de cărțĭ din Buda, unde a lucratŭ și tipăritŭ atâta, în câtŭ tótă cea-l-altă inteligință (esceptândŭ pe Șincaĭ și Clain) la olaltă, nu a lucratŭ atâta în jumĕtate de secolŭ.

Părerile Românilorŭ despre Petru Maiorŭ. Petru Maiorŭ, în istoria sa națională, ne đice: «Cugetulŭ meŭ este, cele ce maĭ vêrtosŭ se țină de începutulŭ Românilorŭ în Dacia, pentru aceea a le însemna din vechĭ scriitorĭ, ca, auđindŭ Româniĭ, că din ce *viță strălucită*

suntŭ prăsiţĭ, toţĭ să se îndemne de *a urma strămoşilorŭ sĕĭ*, întru o-menią şi bună cuviinţă!»(43).

In istoria luĭ naţională aflasemŭ maĭ multe ideĭ şi principiĭ speciale de ale luĭ Petru Maiorŭ, şi ca să-lŭ înfăţişezŭ cu aceste maĭ de aprópe înaintea ochilorŭ audiitorilorŭ, îmĭ întinsesemŭ lucrarea pré tare, şi pentru acésta mĕ resolvăiŭ de a încheia discursulŭ meŭ cu părerile scriitorilorŭ românĭ despre persóna luĭ, despre operele luĭ şi despre influinţa lorŭ la poporulŭ românescŭ.

Damaschinŭ Toma Bojinca dice despre Petru Maiorŭ : «Vrednicŭ de aducere aminte Petru Maiorŭ de Dició Szent Martin fiindŭ înfrumuseţatŭ de drépta natură cu mare înţelepciune, cu maĭ şi late cunoscinţe istoricescĭ, supte maĭ vêrtosŭ din autoriĭ ce se află până adĭ în biblioteca nevătămată din Roma, de óre-ce vĕdu scăderea şi întunereculŭ celŭ ce căşuna orbiă némuluĭ românescŭ din singura lipsă a istorieĭ pentru începutulŭ Daco-Romanilorŭ, — totŭ timpulŭ ce pe lângă oficiulŭ sĕŭ îĭ rĕmase spre resuflare şi spre petrecere, l'a aplicatŭ cu mare sporĭŭ şi întrebuinţatŭ spre unŭ scopŭ nobilŭ şi de bunŭ folosŭ, precum némuluĭ românescŭ aşa şi totŭ publiculuĭ (44).»

Să audimŭ totŭ pe acesta despre impresiunile istorieĭ luĭ Petru Maiorŭ asupra publiculuĭ străinŭ : «După ce Petru Maiorŭ Istoria despre începutulŭ Romanilorŭ, o puse crăesceĭ censurĭ, şi ca cernută şi strecurată o şi arĕta la lumină în anulŭ 1812, punêndŭ mare o-stenélă la grăirea adevĕruluĭ. Decĭ numaĭ câtŭ deschise ochiĭ disa istoriă, ca să védă radele strălucitóre ale sóreluĭ sburătorŭ de după orizontŭ, de-odată se şi sculară mulţĭ, ci secĭ cârtitorĭ şi fără de mă-duvă, — dintre carĭ, uniĭ de faţă, alţiĭ de dosŭ, defăĭmaŭ pe autorulŭ numiteĭ istoriĭ românescĭ, ĭară alţiĭ, îndelungatŭ urgisiaŭ istoria acésta, mărmuindŭ maĭ una maĭ alta. Precum amŭ cetitŭ maĭ deunădĭ în novele, dar şi în foile patrioticescĭ, cum fără de sfială se curmă tótă naţia românéscă, cu defăĭmărĭ vomate din rĕutatea, unorŭ ca acele inimĭ (45).

(43) Petru Maiorŭ în prefaţiune.
(44) Dam. Toma Bojinca: «Respundere desgurzitóre la cârtirea din Halle» Buda, 1828 pref. şi pag 111.
(45) L. cit. pag. 12.

Dar Istoria națională a luĭ Petru Maiorŭ, mână valurile din țéră și pană în țërĭ străine, și anume în Viena s'a redicatŭ unŭ anonimŭ cu care Petru Maiorŭ schimbă treĭ dispute, *Animadversiones, Reflexiones* și *Contemplatio,* ba și după mórtea luĭ, la anulŭ 1823, unŭ anonimŭ consiliarŭ regescŭ în Halle tipăresce : «Erweisz, dasz die Walachen nicht römischen Abkunft sind» la care apoĭ, Damaschinŭ Bojinca se simte chiămatŭ de a rëspunde prin «*Animadversio in dessertationem hallensem.*»

Ionŭ Alexi în anulŭ 1826 observéză : «Mulțĭ dintre ceĭ maĭ învĕțațĭ bărbațĭ aĭ națiuneĭ nóstre asudară multŭ, și asudă și acum,..... pe uniculŭ abea îlŭ potŭ trece aci cu vederea, pe celŭ maĭ vestitŭ domnŭ, pe nemuritorulŭ națiuniĭ sale, Petru Maiorŭ, care a tipăritŭ multe cărțĭ și fórte necesarie națiuniĭ sale.» (46)

La anulŭ 1836, Iordachi Malinescu află lipsă, ca să facă a doua edițiune a Istorieĭ naționale a luĭ Petru Maiorŭ, și vorbesce astŭ-felŭ: «Vrednicia Istorieĭ luĭ Petru Maiorŭ pentru începutulŭ Romanilorŭ în Dacia, dată la lumină în anulŭ 1812, este de comunŭ cunoscută nu numaĭ de către nația românéscă, ci și de către némurile străine, carĭ aŭ avutŭ îndemânare de a o ceti. Iară folosulŭ ce s'a revĕrsatŭ dintr'ênsa peste nația românéscă, este multŭ maĭ mare și însemnatŭ de câtŭ să-lŭ pótă descrie cine-va după cuviință. Pentru acésta istoria întemeiată pe scriitoriĭ ceĭ maĭ vrednicĭ de credință, este într'adevĕrŭ, cea maĭ d'ântêiă istoriă a națieĭ românescĭ, arĕtându-ĭ începutulŭ Romanilorŭ în Dacia, strămutările, ce le-aŭ suferitŭ, și vredniciile ce le-aŭ făcutŭ eĭ în deosebite restimpurĭ... și încă a deșteptatŭ în națiă unŭ duhŭ îndemnătorŭ de a nizui către drépta luminare, de care se îndulcescŭ cele-l-alte némurĭ ale Europeĭ. De la eșirea acesteĭ istoriĭ, Romanulŭ — care maĭ 'nainte zăcea aruncatŭ în adênculŭ întunereculuĭ — a învĕțatŭ de a cunósce trupina și ființa sa, s'a deșteptatŭ într'ênsulŭ iubirea de națiă și patriă, cu unŭ cuvêntŭ, acéstă istoriă a datŭ laudă și mărire, și a urḑitŭ epoca națieĭ românescĭ. Autorulŭ eĭ se vede a fi fostŭ întru adevĕrŭ, alesŭ de pronia

(46) Ionŭ Alexi : «Gramatica daco-romana sive valachica», Buda, 1826 în prefațiune.

Dumnedeéscă spre scóterea nației sale din cumplitulŭ întunerecŭ.»(47)

Eliade 'lŭ înalță prin cuvintele acestea : «Istoria pentru începutulŭ Romanilorŭ a fericituluĭ Petru Maiorŭ, a fostŭ *unŭ felŭ de toïagŭ* alŭ luĭ Moise, prin care despicândŭ marea de întunerecŭ, ce ținea pe Românĭ, 'ĭ făcu să trécă dincolo de Egipetulŭ minciunelorŭ și să recunóscă adevĕratulŭ lorŭ începutŭ (48).» Iară Michaiŭ Kogălniceanu îĭ ridică faptele, dicêndŭ : «Petru Maiorŭ a contribuitŭ celŭ maĭ multŭ la deșteptarea simțimêntuluĭ naționalŭ între confrațiĭ sĕĭ Românĭ (49).» Georgiu Popescu vorbesce de însemnătatea operelorŭ luĭ Petru Maiorŭ în modulŭ acesta : «Petru Maiorŭ a deșteptatŭ și întemeiatŭ între Românĭ — maĭ multŭ de câtŭ orĭ care — cunosciința despre adevĕrată a lorŭ origine, că suntŭ adevĕrațĭ nepoțĭ aĭ vechilorŭ Romanĭ, și limba lorŭ, e limba populară ce suna odinióră pe pămentulŭ Italieĭ, în gura celuĭ maĭ puternicŭ poporŭ alŭ lumeĭ ! A purtatŭ dispute învingĕtóre în contra tuturorŭ acelora, carĭ denegaŭ descendința nóstră de la coloniele traiane. Scrierile luĭ de o natură polemică provocară o adevĕrată revoluțiune în lumea literară română și sterniră în Românĭ interesulŭ și dorulŭ de cetire (50).»

Dar precum amŭ maĭ atinsŭ, pe Petru Maiorŭ trebuia să-lŭ privimŭ și deosebĭ în societatea amicilorŭ și colegilorŭ luĭ în literatură, în colegiulŭ cu Georgiu Șincaĭ și Samuilŭ Clain, carĭ aŭ trăitŭ unŭ timpŭ și de-odată și la olaltă, — și să audimŭ părerile despre influința comună a operelorŭ lorŭ.

Preotulŭ Munteanu din diecesa Oradieĭ-marĭ 'ĭ glorifică astŭ-felŭ : «Nu vreaŭ eŭ cu ocasiunea acésta a demonstra, că nația română are să mulțăméscă numaĭ unițilorŭ Petru Maiorŭ, Georgiu Șincaĭ și Samuilŭ Clain, cu carĭ se sumețesce adĭ, și a cărorŭ nume din di în di se apropiă maĭ tare de nemurire — deșteptarea națională și totŭ îndreptariulŭ, ce 'lŭ luă românimea de la eĭ, ca de la uniĭ carĭ, avêndŭ ocasiune de a învĕța în mijloculŭ Italieĭ, limba și istoria Ita-

(47) Petru Maiorŭ, «Istoria», a 2-a edițiune, în prefațiune.
(48) In prefațiune la Fabulele luĭ Cichindelŭ.
(49) In Istoria Moldoveĭ, cuvêntulŭ de introducere, citate din
(50) Georgiu Popescu ; Cursŭ elementarŭ.

liei, pătrunşi ca de o scânteiă electrică a naționalismuluĭ romanŭ,— prin gramatică și prin istoriă traseră părete între românismulŭ curatu și între slavonismŭ, și ne scóseră din rușinea ce zăcea pe părințiĭ noștri, când nu-șĭ cunosceaŭ nicĭ începutulŭ, nicĭ chiar limba!»(51) Iar Al. Papiu Illarianŭ, pune cununa pe capulŭ lorŭ, ḑicêndŭ: «Ceĭ maĭ iluştri apostolĭ aĭ Românismuluĭ, Samuilŭ Clain saŭ Miculŭ, Georgiu Şincaĭ și Petru Maiorŭ... suntŭ treĭ lucéferĭ pe firmamentulŭ literatureĭ Române!» (52)

Ce așĭ avea să maĭ ḑicŭ și eŭ, după ce auḑirămŭ părerea atâtorŭ ilustri bărbați românĭ? de câtŭ, că înfățișându-mi-se spiritulŭ celŭ mare alŭ autoruluĭ înaintea sufletuluĭ meŭ, numaĭ memorieĭ bine-cuvêntate a luĭ se aducŭ încă câte-va cuvinte.

Reminiscințele pie despre Petru Maiorŭ, s'aŭ susținutŭ neîncetatŭ între tineriĭ românĭ aĭ universitățeĭ din Buda-Pesta, acolo, unde autorulŭ în maĭ mulțĭ anĭ lucră ḑiua și nóptea, pentru deșteptarea națională, și pentru acésta tineriĭ, la anulŭ 1862, în era restituireĭ constituțiuneĭ țěreĭ,— începură de a face pașĭ pentru fundarea uneĭ societățĭ literare românescĭ, și o fundară întru memoria luminătoruluĭ nostru, dându-ĭ numele: «Societatea Petru Maiorŭ.»

Eliade 'lŭ numi «fericitulŭ Petru Maiorŭ.» Intru adevěrŭ, de multe orĭ fericitŭ, căcĭ:

Fericitŭ e celŭ ce jertfesce timpulŭ sěŭ de petrecere și nóptea sa de odihnă, ca să lucre pentru deșteptarea unuĭ poporŭ.

Fericitŭ e celŭ ce'șĭ nobiléză inima, ca din ea să isvoréscă iubirea între fiiĭ unuĭ poporŭ.

Fericitŭ e celŭ ce 'șĭ adună lumină mințiĭ sale, ca cu ea să lumineze unŭ poporŭ.

Fericitŭ e învěțătorulŭ, care sădesce ideĭ de cultură, ideĭ de cunoscința de sine, ideĭ de reînviare în sufletulŭ unuĭ poporŭ.

Fericitŭ e literatorulŭ, care a lucratŭ atâtea opere prețióse, și merită după mórtea sa, ca să fiă atâtŭ de glorificatŭ, de către luminătoriĭ unuĭ poporŭ.

(51) Fóia pentru minte, anulŭ 1843 No. 22
(52) Al. Papiu Illarianŭ, Viéța și operele luĭ Georgiu Şincaĭ, pag. 2.

Pentru acésta, geniule alŭ luĭ Petru Maiorŭ, mĕ întorcŭ acum că-tre tine, şi-ţĭ ḑicŭ : «Caută din cerŭ şi veḑĭ poporulŭ tĕŭ românescŭ, în a căruĭ inimă viezĭ cu tóte simţimintele, şi în alŭ căruĭ sufletŭ aĭ rĕmasŭ nemuritorŭ cu tóte ideile tale!»

DOCUMINTE LATINE REFERITÓRE LA BIOGRAFIA

LUĬ

PETRU MAIORU

I.

Directiunea tipografică, în 5 Iuliŭ 1806, No. 485, cu provocare la intimatulŭ din 27 Maiŭ 1806, No. 9516, propune, ca în loculŭ repausatuluĭ Samuilŭ Klein să se denuméscă altŭ censorŭ şi corectorŭ românescŭ.

REFERADA

13886 ex consilio 22 Julii 1806

M. Varadiensi Diaec. Græco-Catholico Vicario capitulari:

«Siquidem per mortem Samuelis Klein penes typographiam regiae scientiarum universitatis pestiensis censoris et correctoris valachici munus vacans reditum sit; hinc pro supplendo vacante hoc munere individua requisitis dotibus et scientiis instructa, atque in lingua valachica aperime versata consilio huic L. R. quoocyus proponenda esse. Quo fine etiam hicce erga remissionem adnexam Constantini Farkas instantiam pro congruo usu transmitti. Dat.»

Totŭ cu acea dată e representaţiune către Majestatea Sa ca să concédă denumirea altuĭ censorŭ.

II.

Praes. 14913, 11 Julii 1807.

Supplex libellus Georgii Sinkai pro salario suppleti denati censoris valachici sibi Bgno-gratiose resolvendo.

(DIN LĂUNTRU)

Serenissime, etc.

Exquo presbyter Samuel Klein ordinis S. Basilii religiosus ad excelsum regium Lttle Hgcum librorum valachicorum ex parte graeci ritus unitorum censor, et ad typographiam regiae universitatis Hgcae eorundem librorum typi corrector die 13-a Maji anni praeteriti seu 1806 e vivis decessit; infrascriptus dispositione J. officii praememoratae typographiae utrumque revisoris munus penes ordinarium suum typi correctoris officium, ad noticiam praenuncupati typographiae officii, idipsum, si opus fuerit, adtestaturi, tanto maiori cura intentione virium ad tempus praesens sustulit, et *supplevit,* quod in eodem denati revisoris munere, et salario successurum se speraverit.

Qui a vero vacans hocce munus alteri jam clementer collatum esse intelligeret; ideo, in praesenti apud serenitatem Vram regiam et excelsum consilium regium Lttle Hgcum unice pro eo humillime supplicare sustinet infrascriptus: quatenus, in conformitate Bgnarum normalium salarium pro tempore suppleti hujus difficilis muneris clementer sibi resolvendum Bgno-gratiosissime exoperari dignaretur Altefata Serenitas Vra regia et excelsum consilium regium Lttle Hgcum.

Quam gratiam demissime exorando in profundissima veneratione emoritur. Humillimus et obsenquentissimus servus Georgius Sinkai m. p. penes Typographiam R. universitatis Hgcae typi corrector.

III.

REFERADA

14913 ex consilio dt. 21 Julii 1807

Directori typographiae,

Georgii Sinkay penes typographiam universitatis typi correctoris pro suppleto librorum valachicorum G. R. unitor. censoris officio

medietatem salarii supleti officii sibi aplacidari orantis, hicce adnexam, erga remissionem instantiam, directori huic pro depromenda isthuc opinione hisce transponi. Dat.

IV.

452. (DIN LĂUNTRU)

Serenissime, etc.

Altissima gratia caesareo-regia jam pridem et normaliter definivit, ut ii, qui alios in muniis suis supplent, remunerationem ex dimidio salarii illius qui suppletus fuerat, consequantur; qua supplicans Georgius Sinkay typi corrector, quod denatum Samuelem Klein librorum valachicorum graeci ritus unitorum censorem et correctorem a 13 Maii 1806 usque praesentem diem suppleverit, et neoresoluto censore et correctore Ioanne Kornelyi ad officium suum evocato quidem, sed necdum comparente, porro quoque supplere pergat, tanto digniorem semet reddidit, quanto diligentius reliquas etiam officii sui partes exequi semper studuit.

Quod ipsum, dum in obsequium R. gratiosi intimati dto 21 Julii a. c. et sub No. 14913 dimissi readnexo supplicantis libello originali, humillime declaro, Benegnitati altisque gratiis commendatus.

Budae die 3-a Aug. 807

Mathias Markovics m. p.
Tipographiae director.

(DIN AFARĂ)

17004, 10 Aug. 1807

Director typographiae regiae universitatis Hungariae dd-o 3-ae Augusti 1807.

In obsequium Bgratiosi intimati dd-° 21-ae Julii a. c. et sub No. 14913 dimissi, quoad remunerationem Georgii Sinkay ob supletum censoris valachici munus opinionem suam humillime substernit.

V.

REFERADA

17004, 18 Aug. 1807.

Directori typographiae, etc.

Deprompta per prtam DVram relate ad instantiam Georgii Sinkay ob suppletum censoris valachici munus remunerationem petentis sub 3-a Aug. a. c. No. 452 opinione, velut 6 normali innixa, isthic probata, eidem DVrae rescribit, ut supplicanti Georgio Sinkay, pmisso tlo, ex vacante censoris et correctoris libror. valachicor. 500 fl. stipendio, dimidium huius a 13 Maii 1806 usque ad ultimam mensis Julii a. c. obveniens, e cassa typographiae dependi curet, pro loco raonibus inserendum. Dat.

VI.

(DIN AFARĂ)

6460, 18 Martii 1808.

Director typographiae regiae universitatis dd-o 14 Martii 1808.

Libellum supplicem Georgii Sinkay typorum correctoris ob supletum censoris valachici munus pro normali remuneratione recurentis.

324. (DIN LĂUNTRU)

Serenissime, etc.

Libellum supplicem Georgii Sinkay in Tipographia hac regia typi correctoris, qui pro Bgratiosa normali remuneratione, sibi ob suppletum censoris et correctoris valachici munus adjudicanda recurrit, celsitudini vestrae hic in origine ea cum demissa opinione humillime substerno, quod cum vigore Bgratiosi intimati dd. 18 Aug. 1807 et No. 17004 dimissi, normalis hujus remunerationis, e dimidio supleti censoris et correctoris salario obvenientis, usque ultimam Julii 1807 particeps redditus fuerit, aequum fore, ut non tantum usque praesens tempus, sed usque dum neo-resolutus Joannes Kornelyi, officium suum non capessiverit, dictam consequatur remunerationem pro

praeterito quidem ad semel, pro futuro autem cum fine singulorum mensium, per cassam typographiae excalculandam et solvendam. In reliquo Benignitati etc.

Budae die 14-to Martii 1808.

Mathias Markovits m. p.
Typographiae director.

VII.

REFERADA

6460. Ex consilio 29 Mart. 1808

I. Directori Typographiae etc.

Petitam sub 14 Mart. a. c. pro Georgio Sinkay typorum correctore ob suppletum censoris valachici munus remunerationem applacidari, hanc itaque eidem Sinkay pro praeterito, et futuro ex salario suppleti censoris in 500 fl. stabilito, in rata medietate pro tempore suppletionis obveniente, e cassa typographiae regiae universitatis exolvendam esse. Dat.

(Totŭ sub acéstă dată și numĕrŭ espedițiunea a doua),

II. M. Varadiensi eppo Gr. R. catholicorum (adecă cătră Samuilŭ Vulcanŭ).

Siquidem Joannes Kornelyi in censorem et correctorem librorum valachicorum penes typographiam Regiae universitatis pestiensis Bgne resolutus, officium hocce necdum auspicatus sit, bgne collatum vero intermedio tempore actualis canonici munus penes M. Varadiensem G. R. u. capitulum, id ipsum, Plta Dvstra perhibente deprecarit... *(două cuvinte nedescifrabile nicĭ prin archivarŭ)* pro eodem munere alium regni, sitis qualitatibus instructum individuum isthuc quoocyus proponendum esse. Dat.

VIII.

PROPOSIȚIUNEA LUI SAMUILŬ VULCANŬ

Propositio individuorum ecclesiasticorum cum subnexis eorum diaecesibus, ad quas pertinent, uti et characteribus eorumque meritis, in

11

reflexionibus expressis, partim saecularium cum simili adnotatione characteris et meritorum pro vacante officio censoratus librorum valachicorum penes typographiam Regiae Universitatis Pesthiensis recurentium, in conformitate Benigno-gratiosi intimati sub 22-do Julii anni 1806 ti et No. 13886 nec non sub 29 Martii a. c. 1808 ti et No. 6460 emanati, facta 1.-o Petrus Maior ecclesiasticus dioecesis Fogarasiensis in Transilvania parochus Szasz-regeniensis, et archidiaconus Gorgeniensis. In instantia sua per Excelsum consilium regium remissa sequentia eaque vera exponit merita : *a)* quod linguam valachicam ita calleat, ut, prouti phrases, et proverbia in eadem occurentia, ita et idiotismos etiam intelligat, et explanare per longioris temporis exercitium noverit ; *b)* quod studia philosophica et theologica Romae, jus vero canonicum Viennae cum laude absolverit ; *c)* quod Balasfalvae philosophiam et theologiam docuerit ; *d)* quod economiam ruralem ita familiarem sibi reddiderit, ut occurentes in ea terminos probe intelligat ; *e)* quod linguas latinam, italicam, et graecam calleat. Vir pro hoc officio, plurimum commendabilis.

(Mi s'a trămisŭ de Paulŭ Vela, canonicŭ în Oradia. Data și numĕrulŭ actuluĭ lipsesce, — eŭ combinŭ, ca a fostŭ prima propunere în urmarea intimatuluĭ din 22 Iulie 1806 și datulŭ, după a doua propunere, e 30. Sept. 1807.

IX.

Praes. 14163, 21 Junii 1808

(DIN AFARĂ)

Samuil Vulcan episcopus Graeci Ritus catholicorum M. Varadiensis sub 13 Junii 1808 submittit ad tenorem intimati sub 29 Martii 1808 No. 6460 emanati, die vero 16-a May percepti propositionem pro vacante censoratu librorum valachicorum penes Typographiam Regiae universitatis Pesthiensis et Petrum Maior, 1-o loco positione velut a praeclaris ejus qualitatibus plurimum commendabilem peculiariter pro hoc officio commendat.

Ad No. $\frac{6460}{1808}$ $\frac{7830}{1808}$

A DOUA PROPUNERE A LUI SAMAILŬ VULCANŬ

Celsissime Caesareo-Regie haereditarie princeps Archidux Austriae! et Palatine excelsum consilium regium locotenentiale hungaricum!

Domine, Domine! Domini! Benignissime, Gratiosissimi! Colendissimi!

Obsequor Benigno-Gratiosis Iussis et ad tenorem intimati sub 29 Martii a. c. 1808 et No. 6460 emanati ac 16 May percepti, siquidem Dominus Ioannes Kornelyi pro censore librorum valachicorum penes typographiam Regiae Universitatis Pesthiensis resolutus, obtento de clementia regia actualis canonici munere officium hoc deprecatus fuerit, novam pro eodem officio candidationem hisce humillime praesento ea subnexa reflexione, quod cum novi recurentes pro hoc officio non se insinuaverint, quos autem sub 30-mo 7-bris 1807 humillime propusueram adhoc munus etiam nunc aspirent, eorum merita ex instantiis ipsorum sub eadem 30 7-bris submissis, excerpta huic quoque candidationi, velut in statu quo relicta isthic inseruerim,

Unus Petrus Maior est, quem nunc 1-o loco humillime propono, qui novam hic adnexam mihi ex Transylvania submisit instantiam, quem etiam velut mihi a praeclaris et laudabilibus suis qualitatibus apprime perspectam pro hic officio consequendo Caesario-regiae Celsitudini Vrae et excelso consilio regio commendare prorsus non vereor; cum spem habeam firmam eum expectationi ad vota responsorum, qui in reliquo Benignitati et gratiis devotus, plena mei cum subjectione emorior.

Caesareo-Regiae Celsitudini Vestrae
Excelsi consilii Regii locotenentialis Hungarici

M. Varadini.
13 Junii 1808.

Humillimus obsequentissimus obligatissimus servus
Samuel Vulcan m. p. G. R. C.
Episcopus M. Varadienesis.

X.

14163 ex cons. 5 Julii 1808.

Saae Majestati Sacratissimae etc.

Ioanne Korneli pro censore librorum Valachicorum penes Typo-

graphiam Regiae scientiarum universitatis Pestanae per B. decretum aut. sub 24 April. a. p. No. 3751 editum bgne resoluto, post obtentum mox actualis canonici munus, officium censoris deprecante, eppi g. cath. M. Varadiensis propositionem pro isthoc officio factam eidemque adnexas recurentium instantias Mjtati Vtrae Smae in advoluto consilium hoc Lttle Regium reverenter substernit, et conformi cum gremialis studiorum commissionis voto pro pre fata statione altmae resolutioni regiae sequentes proponit: et quidem primo loco; Petrum Major, ob perfectam linguae Valachicae cognitionem, studiis philosophicis et theologicis Romae, jure canonico autem Vienae cum laude absolutis exantlataque publica doctione in philosophia et theologia linguarum latinae, italicae ac graecae propter Valachicam gnarum, velut ipsi eppo candidanti a praeclaris qualitatibus apprime notum, impensiusque commendatum.

Secundo loco: Michaelem David absotum cum eminentia theologum ac 3 annis in cura animarum constitutum, linguarum Valachicae et hungaricae gnarum.

Tertio denique loco: Alexium Aaron absoluta a potiori cum eminentiae calculo theologia 14 annis in cura animarum operantem et in literatura Valachica apprime versatum; omnes proinde ordinis ecclesiastici viros eminenter doctos theologiam, quae ad opera Nationis valachicae Religionaria revidenda censurandaque cum primis necesaria est, — Georgio Sinkay ab aetatem jam provectiorem, et Constantino Farkas ob ignorantiam scientiarum theologicarum viris saecularibus pro eodem munere proponi nequeuntibus.

Quosuper etc.

(DIN AFARĂ)

14163 ddto 5 Julii 1808.

Suae Matti Smae propositio pro censore valachico ad typographiam R. universitatis nominando substernit.

XI.

9181. (DENUMIREA)

Sacrae etc. intimandum. Altefatam suam Matem Ssmam munus

censoris et correctoris valachici, ad typographiam universitatis Pestiensis Petro Major per consilium hoc regium lottle hungaricum medio representationis suae sub 5 Julii a. c. et No. 14163 horsum facta, primo loco proposito, benigne conferre dignatam esse... Acclusis in reliquo actis isthic iterum readvolutis. Datum Viennae die 2 Sept. 1808.

Joannes Somoggi m. p.

Michael un. comes de Nadasdy m. p.

Baro Georgius Perenyi m. p.

Din afară, 21412 praes. 16 7-bris 1808.

XII.

(ESPEDIŢIUNE)

21412. 27 7-brio 1808.

Eppo gr. cath. Waradiensi.

Typographiae universitatis Directori.

Suam Mattem Ssmam erga propositionem consilii huius L. R. Petrum Major, parochum graeco-catholicum Szász-régeniensem in Transylvania, pro censore et correctore valachico penes typographiam Reg. Universitatis Pestiensis, clementer resolvere dignatam esse.

(eppo)

fine adocendi impetrantis notitia

(directori)

eo subnexo notum reddi, ut eundem Major, ad capessiendam sibi clementer collatam stationem evocet.

(Subscrisi) : *Baro Joannes Mednyanszky*
Stephanus Géczy.

XIII.

EPISTOLA LUI VULCAN CĂTRE ION BOB EPISCOPULŬ LUI P. MAIOR

Excellentissime, ac Illustrissime Domine episcope, ac intime status consiliarie Domine mihi gratiosissime! Sua Majestas Sacratissima, virtute isthic in paribus adnexi begnino-gratiosi intimati dignata est

Petrum Maior parochum dioecesis Excellentiae Vestrae Szaszregeniensem, censorem et correctorem valachicum penes typographiam regiae universitatis pestiensis clementer resolvere, humillime proinde suplico Excellentiae Vstrae, dignetur eundem eatenus gratiose edocere, ac una inviare, ut ad clementer sibi collatum censoratum auspicandum quanto cyus Budam ascendre properet. Qui in reliquo paternis commendatur affectibus omni cum venerationis cultu persevero. Excellentiae Vestrae. Posonii die 29 8-bris 1808.

Samuel Vulcan m. p.

(Mi s'a trămisŭ din archivulŭ dieceseĭ Oradieĭ, prin Paulŭ Vela)

XIV.

EPISTOLA LUI SAMUIL VULCAN CĂTRĂ P. MAIORU

Admodum reverende domine paroche, et Archi-diacone! Sua Majestas Sacratissima erga propositionem Excelsi Consilii Regii locumtenentialis hungarici dignata est Praettam DVstram mediante isthic in copia adnexo B̄gno Intimato censorem et correctorem valachicum penes typographiam Regiae universitatis pestiensis clementer resolvere, quod dum in obsequium eiusdem B̄gno gratiosi Intimati ea cum inviatione significo, ut facta prius eatenus Exllmo Domino Ordinario suo insinuatione ad auspicandum hoc sibi clementer collatum regium officium Budam properare satagat. Maneo Praēttae DVtrae addictus in Christo frater. Posonii 29 8-bris 1808.

Samuel Vulcan m. p.

(Mi s'a trămisŭ din archivulŭ dieceseĭ Oradieĭ-marĭ prin Paul Vela).

XV.

(DIN AFARĂ)

Ad Magnificum Dominum Mathiam Anton Markovits S. C. R. Majestatis consiliarum gremialis consilii R. L. H. comiss. Studiorum

directorem et Typographiae Regiae scientiarum Universitatis Hungaricae Directorem.

Supplex libellus

Petri Majores censoris libror. Valachici

ratione exassignationis sui salarii 500 florenor cum quotta quarteriali a die emanatae clementissimae Resolutionis e fundo Typographiae Regiae universitatis Pestiensis exoperandae petentis.

(DIN LĂUNTRU)

Magnifice Domine consiliarie et director Domine mihi gratiosisime colendissime.

Intrascriptus Benigno intimato excelsi consilii Regii locumtenentialis Hungarici sub 27-a Septembris anni evoluti 1808, No. 21412, edito ac medio Gllmi et Rmi Dni episcopi Samuelis Vulcan, M. Voradiensis sibi communicato sese per Suam Mattem Ssmam censorem librorum Valachicum penes hancce typographiam Regiae universitatis Pestiensis clementer resolutum esse edoctus, trigesimo die Ianuarii a. c. e sua antiqua statione Transylvanica profectus, tanta remora ob difficultates viarum, tantoque sumtu hocce iter confecit, ut ultra tercentos florenos expendere debuerit usque ad septimum diem decurentis mensis Martiy, quo isthuc adpellens, altero die, hoc est 8 Martiy suum adventum apud Magnificam Dnem Vram humillime insinuavit.

Demississime proinde Magnificam Dnem Vam orat, quatenus salarium suum 500 florenorum cum quotta quarteriali e fundo Typographiae Regiae universitatis hungaricae pestiensis eo fortiori a die emanatae clementissimae resolutionis exassignari gratiose exoperari dignetur, quod cum

1-a excessivi fuerint Oratoris in suo longo, faedoque rigidae hyemis itinere sumtus, tum

2-a gravis in praesenti urgeat caristia omnium rerum ad vitam sustientandam necessariam non sine maxima difficultate lexico-valachico-latino-hungario-germanico quod prelo mox subjici paratur corrigendo et respective emendando operam, qua quidem lucrum Regiae Typographiae adferetur, navare valebit.

Siquidem vero adhanc operam publico vehementer desideratum supra petitum vitae subsidium omnino necessarium existat oratori, optimam spem nutrit fore, ut suae perdemissae petitioni Benigne deferatur. Dum in profundissimo venerationis cultu perseverat.

Magnificae Dvae

Devotissimus famulus
Petrus Major
Censorum librorum Valachicus.

XVI.

7817 praes. 3 April. 1809

(Din afară). Director Typographiae Regiae universitatis ddo Martii 1809.

Humillime refert : Petrum Maior censorem valachicum et correctorem graeco-catholicum die 8-a Martii a. c. munus suum auspicatum fuisse a quo tempore salarium ejus exasignari petit.

149. (DIN LĂUNTRU)

Serenissime Caesarie regie hereditarie princeps archidux Austriae et Regni Hungarie Palatine Excelsum coasilium regium locutenentiale Hungaricum De Di Bigne, Gratiossime Colendissimi.

Tametsi Vigore Bgratiosi intimati dto 27-o Septembris a. p. et sub No. 21412 exarati, Petrus Maior ex parte Valachorum graeco-catholicorum censor et corrector renunciatus fuerit quia tamen hyemis tempore ob difficultates temporis et viarum impeditus, non nisi 7-a Martii huc adpellere, et dein 8-a officium suum adire potuerit, celsitudinem Vestram Caes. regium, excelsumque consilium demissime oro, ut salarium, quod eidem tamquam correctori cum 250 flnis, et quotam quarterialem cum 70 fl. 45 feris ab 8-a Martii a. c. quo munus suum capessivit, e cassa Typographiae huius regiae exassignare, reliquum autem salarium aeque in 250 flnis ut competentiam quarterialem in 70 fl 45 x feris subsistentia, quae eidem quamquam censori, ex fundo publico competunt, ex cassa camerali aperitate censoris Ruthenici greco-catholici dependenda Bgratiose efficere dignetur.

Quod autem alteram eiusdem petitionis partem quo ex libello hic sub l. adnexo uberius patebit, adtinet ut nimirum in compensationem sumtum itineralium, quos brumali hoc tempestate multos se pro-

fudisse allegat, beneficia sua a die resolutionis, superius attactae, sibi resolvantur, humillime existimarem acquitati praecibusque illius satisfactum iri, si aliqua proportionata hoc titulo summa supplicanti Bgratiose et consideratione longinqui et Transylvania itineris tamqua mspecialis gratia ejectaretur. Queis Benignitattisque gratiis commendatus, perenni cum submissionis et venerationis cultu emorior

Budae 3-lie 31-a Martii 1809.

Humillimus servus
Mathias Markovits
Typographiae director

XVII.

REFERADA

Cătră camara și cătră director. 7817

Petro Maior neo-resoluto censore valachico et correctore graecocatholico penes Typographiam reg. universitatis pesthiensem munus suum 8-a Martii a. c. adeunte.

(Camarae)

Excelsam suam Caam R. H. A. amice requiri, ut eidem dimidium salarii 250 fl. et quottam quarterialem cum 70 fl. 45 kr. tamquam censori in Solutorio offo Caali a nominata die adsignare velit, altera salarii parte aequum 250 fl. et quottae quarterialis cum 70 fl. 45 kr. penes cassam praefatae Typographiae eam assignata. Dat.

(Directori Typ.)

Praetlae DVrae comitti, ut eidem dimidium salarii cum 250 fl. et quottam quarterialem cum 70 fl. 45 tanquam correctori a nominata die in cassa typographica dependendam disponat, Caa R. H. A. sub hodierno requisita ut alterum salarii, et quottae quaterialis partem eidem a *precensita* die in solutorio offo Caali assignare velit. In reliquo antelato Major significandum esse, einsdem petito quoad expensas itinerales e Transilvania isthuc habitas rebonificandas, hic loci deferri nequire.

Ex consil. 11 April 1809.

XVIII.

No. 25132. Nota.

Das hiesige gub Expedit hat sich der hierortigen Verfügung von 22 April d. I. Zufolge, um Übereinkommung eines deutsch-valachischen, und valachisch deutschen Wörterbuches an das Expedit Einer Hoch-ung. Statthalterei verwendet, und hierauf die Antwort erhalten Dasz ein solches werk bei der dortigen universitäts-Buchdruckerei sich noch ünter der Presse befinde und erst nach zwei jahren vollständig zu erhalten sein werde.

Man giebt sich daher die Ehre Ene Hochlöbliche k. ung. Statthalterei zu ersuchen womit dieses Wörterbuch nun schon bei der dortigen Universitäts Buchdruckerey bestellet, solches sobald es die Presse verlasen haben wird, anher mitgeltheilt und zugleich der hiefür ausfallende Betrag bekann gemacht werden wolle, um solchen sonach berichtigen zü können. Lemberg den 5 Juny 1820. In abwesenheit Iner des H. Landes Gouberneurs Excellenz.

N. N. (neligibil.)

Din afară. 16561 praes. 21 Juni 1820.

XIX.

REFERADA

16561 ex cons. 4 Julii 1820.

Adjacens isthic nota corespondentialis gubernii galiciensis lexicon valachicum utprimum prelum excesserit, sibi erga deponendum obveniens pretium transmitti desideratis DVtrae pro directione ac praestanda etiam quid in re subsit relatione transponitur.

(Recuisitiunea se preda directoruluĭ tipografieĭ, ca să facă relațiune despre starea lexiconuluĭ).

XX.

(DIN AFARĂ)

20455 praes. 2 Aug. 1820.

Director typographiae Universitatis regiae refert quod lexicon valachicum per gubernium galiciense desideratum.

(DIN LĂUNTRU)

Serenissime, (formula e tipărită, ca și la cele-l-alte)

Ad exigentiam benigno gratiosi intimati ddo 4-ae et praes. 8 Julii 1820 77° 16561 quo mediante nota corespondentialis gubernii galiciensis prelum excesserit, sibi erga deponendum obveniens pretium transmitti desideratis, pro directione ac praestanda etiam, quid in se subsit, relatione transponitur. Celsitudini vestrae ces. regiae et excelso regio consilio locutenentiali hungarico humillime referendum habeo. Dictionarium Walachicum Kollosyanum reipsa esse sub prelo, ac ut primum idem prelum deseruerit, quod tamen ob graves adhuc, subeundas correctiones longiorem etiam moram subiturum praevidetur, desiderio \gubernii galliciensis Regii deferre nequaquam moraturam esse hanc typographiam. Queis etc.

Budae die 28 Julii 1820.

Humillimus servus
Mathias Markovits m. p.
Typographiae director

XXI.

20455. (RESPUNSŬ).

Galliciensi gubernio,

«Lexicon valachicum ut primum prelum excesserit, ex parte Typographiae universitatis juxta adnexam in copia eiusdem directoris relationem transmissum iri, regio huic gubernio erga factam idcirco 5 Junii a c. 25132 requisitionem hisce significatur.»

Ex consil. 16 Aug. 1820.

XXII.

(DIN AFARĂ)

23026 praes. 30 Aug. 1820

Director Typographiae univ. reg. dto 24 Aug. 1820.

In nexu relationis suae sub 28 Julii a. c. erga Bgratiosum inti-

matum ddo 4-ta Julii sub No. 16560 dimissum factae humillime refert, quid impressionem Lexici Valachici moretur.

(DIN LĂUNTRU)

Serenissime, etc.

In nexu humillimae meae sub 28 Julii a. c. erga Bgratiosum dto 4-ta Iulii et sub Nr. 16561 dimissum intimatum factae relationis demisse substernendam habeo hic sub ·/. advolutam censoris librorum Valachicorum Petri Maior intuitu lexici Valachici in quo elaborando primum Samuil Klein, dein vero Basilius Kolossy desudarunt, sed uterque operi immortui sunt, datam declarationem, ex qua sola quid editionem lexici huius Valachici moretur, uberius intelligi potest.

Quia vero lexicon hoc per typographiam reg. univ.tis a tribus lustris erga praenumerationem, repetitis vicibus, publico annunciatum fuit, tam ipsi praenumerantes, quam alii quoque, prout ex nota correspondentiali gubernii Galliciensis patet, longioris huius morae pertaesi, se movere incipiunt, eiusdem impressionem adurgentes, et typographiam regiam, licet ignari quanta hoc lexicon fata habuerit, quodammodo inculpantes, quod eadem typographia per tam multorum annorum decursum datam publico fidem necdum expleverit.

Cum itaque ex parte typographiae, quae autores semper adursit, multas quoad accelerandum lexici huius impressionem interveneri- defectus, sed mora, quae a fatis auctorum evenit adhuic tamen, succesive typographiae ipsi imputari posset, jam nunc typographiae ejusd m, causa publici vehementius interesse debet, ut lexicon hoc valachicum, quo ocyus publicam conspiciat lucem. Quoniam autem taliter ac modo descriptum et compilatum habetur cum honore et utilitate instituti typographici, quem admodum Censor Major in praeprolocuto scripto suo exponit, imprimi nequiret, idem censor interogatus, quod medium suppeteret, finem debite, et quo ocyus assequendi responsuit : Nullum aliud, quam si ipse totum manuscriptum, quod prae manibus habet, reviderit correxerit, et praeter vocum valachicorum etymologias id quoque, quod perfectioni illius deest, addiderit, petendo pro hoc improbo labore quingentos florenos monetae

conventionalis, ea solum de causa ut valetitudinem suam defectu melioris subsistentiae satis afflictam pro eodem perficiendo magis aptam reddat. Hinc, cum ad notitiam publicam nemo alter esset, qui lexico hinc ultimam manus imponere posset, typographia autem a data publico fide se solvere deberit, humillime censeo, operam censoris Major acceptari, atque eidem petitum pro dictis laboribus, assidua diligentia perficiendis, subsiduum Bgratiose resolvi posse. In reliquo etc.

Budae mensis Augusti die 24 1820.

Humillimus servus
Mathias Markovits
Typogr. director.

XXIII.

REFERADA

23026. Ex consil. 12 7-bris 1820.

Către tipografia universităței,

«Relate ad demonstratum impressionis lexici valachici dto 24 Aug. a. c. remoram praelatae DVrae rescribitur propositam scopo accelerandi negotii. Quingentorum flrum C. M. summam valachico librorum revisori et correctori Major pro terminanda lexici valachici scientifica emendatione adjustationeque ea conditione exsolvi posse, ut correcturam quoque Typi praestare teneatur; summam vero hanc per partes tantum, pro ratione impensae operae dependendam venire in reliquo in admaturanda praenumerantium quoque causa hac editione omnem sollicitudinem adhibendam esse.

12 Sept.

Din afară estrasŭ. Typographiae directori, quoad remunerationem 500 fl. c. revisori Major pro emendatione lexici Valachici solvenda.

XXIV.

CENSURA

Lexici Colossiani Valachico-Latino-Hungarico-Germanici, a litera H, inclusive usque ad finem

Pie defunctus Basilius Colossi, parochus Nagy-Agiensis, et archi-

diaconus districtus montani, Diaecesis Fogarasiensis in magno principatu Transilvaniae, juvenili aetati inexpertus, et nondum satis proprietatum linguae valachicae gnarus, hocce lexicon elaboravit ac inito cum hac regia typographia contractu properavit, illud fine impresstionis isthuc transmittere, ubi novem circiter annis ante obitum aucsoris *exhaesit*.

Tanto temporis intervallo multa labo.iosus vir respectu indolis et proprietatum linguae valachicae expertus, dum suo mortuali anno isthuc advenisset, et praedictum lexicon, primum suorum conatuum fructum pervidesset, obstupuit, illudque castigare ac reformare, et noviter describere haud impendenter determinarit. In quem finem horsum pro affutura eiusdem anni hyeme, diutius hic moraturus rursum venire intendebat, sed morte non sine magno rei literariae detrimento proventus est. Ideoque praefatum Lexicon, praecipue a litera H usque ad finem pristinis defectibus, quos infra recensebo, hodiedum laborat.

Primo. Non contentus juvenis auctor propriis linguae valachicae vocabulis, plurima e dialecto corruptissima, Hungariae confini, quae alii valachi aut non intelligunt, aut iisdem stomachum ut pote a valachica lingua alienissima, eandemque nobiliter faedantia movent, congessit. Similia potisimum Valachi Moldaviae et Valachiae transalpinae incolae inter quos plurima epararetur (?) exemplaria lexici distrahenda fore, absolute non ferunt.

Haec, prouti et illa exotica vocabula, quae in aliqua regiuncula usitator, multitudini valachorum incognita sunt, expungi debent. Et si forte propria pro exoticis autoii non occurrissent, illa substituenda sunt.

Secundo. Summa inconstantia ortographiae Latino-Valachicae visitur in loc lexico, maxime dum vocali cyrillico ъ latina vocalis substituenda venit. Quo fit ut praeter alia absurda, eadem dictio iam uno, iam alio modo scribatur, sic e.g. Стъ́нгꙋ, *extinguo* in syllaba *sta*, scribitur *stângu;* in syllaba *ste,* stêngu. Hujus modi admodum multa complectitur hocce lexicon. Unde sequitur ut moles lexici inutiliter et absone augeatur, et simul incertus, reddatur lector, quam ortographiam in eiusmodi dictionibus sequi debeat.

In talibus dictionibus investiganda est radix, sive etymologia vocis, ut juxta eam vocali cyrillico ъ surrogetur latina vocalis. Sic in allato exemplo radix est *extinguo;* ergo latino-valachice scribendum *stingu;* proinde *stângu* et *stengu* exterenda sunt. Haud enim arbitrarie substituendae sunt vocales latinae cyrillicae ъ, sed ipsae vocales nativae, pro quibus obtrusa (obtensa?) fuerat cyrillica ъ, restituenda sunt. Qua de re uberius disserui in Ortographia Romana sive Latino-Valachica cap. I § 13. Si ipsum Lexicon, ad quod recurrendum est discentibus in dubiis, vacillet in ortographia, magna pars utilitatis eidem deerit.

Quod dixi de allato exemplo, id in omnibus inutiliter et absurde repetitis dictionibus faciendum est. Dum vero dictoni, in qua cyrillicae vocali ъ incongruens vocalis latina substituta est, adjungitur interpretatio latina, hungarica et germanica, hoc una cum derivatis ejusmodi dictionis, et subnexis nefors exemplis, ad illum locum, ubi eadem dictio juxta suam radicem scripta est, transferatur.

Similiter dictiones, quae, etsi non repetuntur, quia tamen earum prima syllaba continet vocalem Latinam, non nativam pro cyrillica ъ. transponi debent ad illum locum, quem nativa vocalis postulat, e.g. Mânzâlescu, fatente auctore, proficiscitur a mendo; ergo transferri debet ad syllabam initialem dictionum men, et scribi, mênzâlescu, aut potius: mênḑulescu.

Non modo initio, sed etiam in corpore vocum persaepe pro cyllirica vocali ъ, arbitrarie adhibetur vocalis latina. Haec omnia corrigenda sunt.

Tertio. T. frequenter erronee ponitur pro C, cum in aliis, tum maxime in finali syllaba adverbiorum; similiter *ea* sive *é* pro *e;* item *oa* sive ó, pro o; denique in vocibus cyrillico-valachice conscriptis persaepe ponitur *u* pro *ĭ* ante vocalem, et i pro *n* in fine dictionum. Haec omnia ad regulas ortographiae exigenda sunt.

Quarto. Iu casibus pronominum, admittentibus sonum cyrillicae vocalis ъ communiter inconveniens vocalis latina substituitur cyrillae ъ.

Quinto. Numerus pluralis nominum, saepe numero *perperam* forma-

tur, e.g. Pâduretiu, păduretiĭ, pro padureti; pâganu, paganiĭ, prŏ pagani, — puscă, pusce, pro pusci etc.

Sexto. Litera Q, una cum praefatione auctoris ad lexicon, deest.

Septimo. In litera *N*, et *O*, tam genus, quam numerus pluralis nominum deese. I. quoque in plurisque nominibus hoc vitio laborat. Idem in *H* etiam interdum accidit.

Octavo. In multis verbis primae conjugationis infinitivus ponitur secundae conjugationis, participium vero tale, quod ad nullam formam quatuor conjugationum referri potest, e. g. *Taiu scindo*, tăiere, tăiet, pro tăiare tăiat; moiu *mollio* muiere, muietu pro muiare, muiatu etc. In hunc errorem induxit auctorem inepta quorundam pronunciatio, quae alios etiam totius patriae dialecti gnaros, decepit.

Nono. Etiam contra regulas declinationum reperiantur errores ex inapta quorundam pronunciatione orti, e. g. quariiva, pro quareiva. Tam haec, quam superiore numero declarata ad exactas regulas gramatices emendari debent.

Decimo. Saepe geminantur consonantes contra indolem linguae vaachicae. Per quod *hiulcu reddetur* pronunciatio in ore exterorum. Hac de re disserui in Ortographia Latino-Valachica cap. I § 5. Alia quoque multa sunt in quibus absone affectatur latinismus, e. g. Labyrinthu pro Labirint etc.

Undecimo. Multa vocabula reperiuntur interpretatione latina, hungarica et germanica destituta. Circa quod ad *P* in margine his verbis. Nota apponitur : «Probe attendendum est, ad numerisationem vocum et eo describantur ordine, quo sunt numerisata, aut si error adhuc alicubi lateret, emendari; et vocum, quarum significationes deductae non habentur, exponi oportebit.»

Propter supra exposita, et alia totum hocce Lexicon censeo castigandum. Porro, sicul in prioribus literis usque ad *H* addita est vocibus etymologia, ita in reliquis etiam adjungenda est, ne una pars lexici sit etymologica, alia vero simplex; idque eo a fortiori, quod valachi potissimum propter etymologiam vocum censuri sint hocce Lexicon. Haec studio tam publicae utilitatis, quam honoris ac debiti lucri Regiae Typographiae declaranda esse existimavi. Si enim, prouti

nunc est, hocce Lexicon imprimatur; publicae expectationi certo non satisfiet, — ideoque facile eveniet, ut Regia typographia detrimentum capiat. Signatum

Budae 5-a Novembris 1819.

Petrus Major
Regius Revisor librorum

(Fără nicĭ unŭ numĕrŭ e alăturată sub ·/. la relaţiunea directoruluĭ tipografieĭ sub No. $\frac{23026}{1880}$ al cons.)

XXV.

30965 praes. 2 Dec. 1820.

Serenissime, etc.

Tenore benigno-gratiosi intimati dto 12 Septbris et praes. 13 8-bris a. c. No. 23026 resoluta pro terminanda lexici valachici scientifica emendatione, adjustationeque ac typi correctura librorum revisori et correctori Major 500 flrum conv. monetae summa per partes tantum pro ratione impensae operae dependenda venit; cum autem antelatus corrector actu sub cura medicorum, hanc summam, qua subsidium eo fine dessideratum, ut ad similes praegraves labores aggrediendos se in hac aetate hocve sanitatis suae statu juvare, corporis vires recuperare, ac conservare queat, per partes, sed, dum opus hocce in 5 partes dividendum inchoabit, in elaborationem primae partis 100 fl. anticipato, et sic porro in elaborandas singulas partes subsequentes iterum 100 fl. semper anticipato exsolvi necessum esse declaraverit; hinc celsitudinem vestram caesareo-regiam et excels-consilium regium lttle hung. demisse exrceo ut me b. g. inviare dignaretur an antelato correctori Majori desiderata 100 fl. conv. monetae anticipatio exsolvatur, ut saltem possibilitati prospiciatur, unius aut alterius partis lexici hujus editionem secundam eiusdem scientifici correctoris principia emendatam sperandi.

Queis etc.

Budae die 29 9 bris 1820.

Mathias Markovits
Typogr. director.

XXVI.

REFERADA

30965 ex consil. 5 X-bris 1820.

Cătră tipografiă,

«Desideratum Centum florenorum conv. m. antipationem correctori valachicĭ Lexici Major modalıtate No. 29 9-bris a. c. proposita eo tamen addito ut laborem hunc acceleret, omnemque in eo dılıgentiam adhibeat, et solvendam adplacidari, — prlatae DVrae presentıbus rescribitur.

XXVII.

RELAŢIUNEA LUI MATIAS MARCOVICI

Serenissime etc. excelsum etc.

Petro Major lıbrorum valachicorum Graeci Ritus catholicorum Revisore et Correctore die 14 febr. a. c. summo mane opinione citius e vivis erepto, humillime refero : Salarıum eius, quo tam ex fundo typographico, quam ex fundo camerali gaudebat, sistendum, atque eius statĩonem pro vacante declarandam fore, iis demisse subjectis precibus, quod, cum typographia haec regia omni destıtuater censore et correctore valachico ex systemate stabilito, celsıtudo vestra caes. Regia, Excelsumque consilium vacantiam hanc quo ocius supplendam B. gratiose exoperari dignetur.

Ceterum, cum ad apprehendam demortui substantiam, insinuata illius morte per parochum et judicem tabaniensem obsigillatam, praeter Vice-Archidiaconum budensem, etiam fiscus regius in persona directoralis fiscalis Hunkár semet insinuaverit, celsitudinem vestram Caes. Regiam, Exceĩsumque Consilium humillime oro, ut suis locis eas B. gratiosas facere dignetur dıspositiones, quibus mediantibus denato ex B. gratiosa de dato 5 X-bris 1820 No. 30965 intimata resolutione pro emendando lexico Valachico anticipetı ex cassa typographica ad rationes subministratarum decem alphabeti lıterarum

200 fl. m. c. qui praesto esse dicuntur, dein vero illi 1385 fl. v. v. quibus typographiae et quidem 60 fl. pro calendariis valachicis, et 1325 fl. pro impresso sed necdum terminato opere sub titulo : Historia Ecclesise Valachicae, fere ad calcem perducto defalcatis 150 fl. anticipate solutis, universim 1235 fl. v. v. tenetur, ex massa eiusdem rescidendo, et cassae typographicae preferenter bonificandi ordinentur.

In reliquo Benignitati et altis gratiis devotus, profundo cum submissionis et venerationis cultu persevero.

Budae die 15 febr. 1821.

Humillimus servus
Mathias Markovits m. p.
Typogr. director

(Din tóte aceste, documentulŭ presinte s'a aflatŭ şi tipăritŭ în Archivulŭ luĭ Cipariu pag. 528).

XXVIII.

4298, praes. 20 febr. 1821.

REFERADA

4298 ex consil. 20 febr. 1821.

Exp. Directoruluĭ tipografieĭ
Cameremeĭ
Causarum p. t. directori
Eppuluĭ gr.-cat. din Oradia

(Tuturorŭ)

Petro Maior librorum valachicorum gr. catholicorum penes typographiam R. univ. revisore ac correctore 14-a cur. m. febr. e vivis decedente

(La camera)

eius obitum etc. camerae R. H. in nexu insinuati 11 April 1809 No. 7817 exarati scopo sistendi usque alterius nominationem eius salarii, censusque quarterialis hisce notum reddi. Dat

(Direct. Tipogr.)

medietatem salarii, et quarterialis census e cassa typographiae percepta a dire obitus sistendam esse, alia medietate ex aerario reg. levata, in eodem aerario suâ viâ pariter revocanda, Pttlate D. Vrae erga factam idcirco 15 cur. m. remonstrationem cum eo intimatur, ut praetensionum pro parte ejusdem typographiae e denato massa revindicandarum, et officiosorum nefors scriptorum recipiendorum intuitu cointeligentiam cum causarum P. t. directore eatenus jam inviato foreat, vacantia isthac via eppi gr. catholici M. Varad. publicari disposita. Dat

(Causar Directori)

ac eidem typographiae restantiario manente adjacens dicta typographiae directoris (titula) cum eo transponitur ut in eius cointelligentia sequestrentis nefors officiosis, quae adessent scriptis, quoad activas typographiae praetensiones e relicta denati massa revindicandus congrua mox disponat. Dat.

(Eppo)

Pttlatae D. Vrae in coherentia ordinum 29 Mart. 1808 No. 6460 editorum committitur ut instituta per diaecesim suam eius viciniam vacantis huius muneris cui annuum 500 fl. salarium cum quarteriali censu in medietate ex aerario R. alta in medietate e cassa typographiae levandum est, adnexum, publicatione e recursuris debite tamen qualificatis individuis ternam propositionem cum exhibitione recursuum isthuc quo ocyus submitere fatagat.

XXIX.

Stefanŭ Nagy, directorulŭ fundaţiunilorŭ comerale, în 21 Martie 1821, sub No. 210, arétă, că după relaţiunea directoruluĭ de tipografiă din 20 Februarie, Petru Maiorŭ a rĕmasŭ détorŭ.

REFERADA

Praes. 10 Aprile 1821 No. 8663.

Adjacentem isthic remonstrationem directoris typographiae R. uni-

versitatis in eo factam, quod *ab intestato* decedens Petrus Maiór librorum valachicorum gr. cath. revisor et corrector typographiae 1235 flnis teneatur, ex del camera R. H. A. ea cum requisitione transponi, ut summam hanc e caduca eius substantia excindendam, et cassae typographiae preferentur bonificandum disponere velit.

ADAUSŬ

LA DISCURSULŬ DE RECEPŢIUNE ASUPRA VIEŢEĬ ŞI OPERELORŬ LUI PETRU MAIORŬ

Trebuindŭ de a face studiulŭ istoricŭ din totŭ punctulŭ de vedere pentru schiţările epoceĭ sub II. şi a epoceĭ luĭ Petru Maioru, şi pentru adeverirea lorŭ, de altă parte nefiindŭ datele aceste pînă acum adunate după natura materielorŭ, şi aflândŭ şi unele date noue de interesŭ istoricŭ, amŭ cugetatŭ a fi de folosŭ adausulŭ acesta şi pentru publiculŭ românescŭ.

I.

EPOCA ISTORICĂ

A. Hierarchia serbéscă.

Starea politică vechiă a Românilorŭ. Românii în secululŭ alŭ 14, 15 şi 16-lea celŭ puţinŭ sub scutulŭ nobililorŭ românĭ, aveaŭ unele privilegiĭ şi aveaŭ districte românescĭ (districtus Valachorum), aşa în Banatŭ (1) precum şi în Ardealŭ (2).

(1) Wlad Alajos, a románnép és ügye, Lugos 1863, pag. 119, etc. Pesti Frigyes; A Szörény Vármegyei hajdaní oláh keruletek. Budapest 1886. — In Banatulŭ saŭ comitatulŭ Severinuluĭ, districtele numite românescĭ esistaŭ de pe la anulŭ 1391 încóce şi eraŭ 8 : Lugoşiu. Caransebeşiu, Mihold (Meadia), Halmos (Almaşiu), Illyéd (Illadia), Komiath, Krassófo (Caraşova) şi Borzafo (Berzava), şi după Pesti pag 11, aŭ existatŭ în seculŭ 14, 15, 16. Dar districte românescĭ aŭ fostŭ şi în Banatulŭ saŭ comitatulŭ Timişuluĭ, după pag 19, amintite în epistola regeluĭ Vladislav alŭ V-lea, cu datulŭ din 30 Ianuariŭ 1853, şi anume · Swdya, Monostor, Bozár Supan, şi pag. 30, Morsina. adecă 13 districte Nic Tincus del Velia. Ist bis. politica-naţională, Sibiiŭ 1865 pag. 23–31, privilegiele rom. pag. 214 despre drepturile Românilorŭ din Banatulŭ timişanŭ pag 249.—Capiĭ districtelorŭ se numiaŭ : Oberknezĭ

(2) Vizsgálodás az erdélyi Kenézségekrol, Nagy Enyed 1846, de maĭ mulţĭ autorĭ anonimĭ, Fóia pentru minte, inimă şi literatură Nr. 41, din 1846. In Ardél eraŭ maĭ multe districte ro-

Starea bisericéscă a Romanilorŭ. Biserica de ritulŭ orientalŭ, în Ungaria şi în Ardélŭ era organisată celŭ puţinŭ din seculuŭ alŭ XI-lea, încâtŭ din acestŭ timpŭ încóce se află urme, şi maĭ târḑiŭ date positive despre esistinţa episcopatelorŭ şi mitropolielorŭ de ritulŭ orientalŭ. (3) Aceste episcopate, şi mitropoliĭ, în secolulŭ XI – XVI, nu eraŭ de câtŭ românescĭ, de religiunea resăritenă, pentru că pe acestŭ timpŭ, numaĭ Româniĭ eraŭ de religiunea resăriténă, şi pentru că Sêrbiĭ ceĭ emigraţĭ pînă aci eraŭ în numĕrŭ fórte micŭ, şi nu eraŭ luaţĭ în consideraţiune.

Causa imigrăriĭ Sérbilorŭ, Turciĭ ceĭ odată puternicĭ, străbătură şi în teritoriulŭ ţĕrilorŭ Ungarieĭ, coprinseră Bănatulŭ, unde pe atuncĭ populaţiunea era maĭ întrégă românéscă, şi domniră aci maĭ multŭ de unŭ secolŭ şi jumĕtate. Impăraţiĭ Austrieĭ avură unŭ şirŭ de rĕsbóie asupra lorŭ, parte ca să scape teritoriulŭ Ungarieĭ, parte ca sĕ-ĭ respingă de la domnirea asupra crestinilorŭ. Leopold I-iŭ la anulŭ 1682, se pune în legătură cu Arseniŭ Cernoviciu, patriarchulŭ sêrbescŭ din *Ipek*, (4) şi cu credincioşiĭ acestuia, în contra Turcilorŭ, şi la an. 1689, pórtă rĕsboiŭ, dar óstea împărătéscă fu silită să se retragă; Sĕrbiĭ şi Albanesiĭ, cariĭ îlŭ ajutară, încă se socotiră să fugă din calea furieĭ Turcilorŭ, iéră de altă parte, împĕratulŭ, pentru că populaţiunea scăḑuse fórte tare, îĭ chiemă, ca să se coloniseze pe pămîntulŭ împĕrăţieĭ. (5)

Căştigarea drepturilorŭ. Arseniu Cernoviciu s'a adresatŭ cătră Isaia Diacoviciu episcopulŭ Ienopoleĭ, în comitatulŭ Araduluĭ, ca să mérgă la Viena, şi să céră garan-

mânescĭ (districtus Valachorum) anume · Haţeg, Fogaraşiŭ, Braşovŭ, Omlaşiŭ, Turnulŭ-Roşiu, Kivar (cetatea de pétră) etc. In fruntea lorŭ eraŭ Românĭ, nu numaĭ ca judecătorĭ, ci şi ca comandanţi de miliţia pentru margini şi garnisóne. Drepturile purcedŭ din privilegiĭ şi diplome regescĭ, în aniĭ 1216 — 1432 pămêntulŭ Berseĭ, 1223 ţinutulŭ Kerz, 1224 al Sibiuluĭ, 1231. a'lŭ Făgăraşuluĭ 1247, lângă Oltŭ, 1253. Zek, şi s'aŭ susţinutŭ pînă către 1488, sub Ludovic I-iŭ. — Strămutările le-aŭ căşunatŭ immigrarea Saşilorŭ, şi apoĭ uniunea celorŭ treĭ naţiunĭ în contra iobagilorŭ, dar cu încetulŭ îndreptată în contra Românilorŭ.

(3 In timpulŭ de la 1300—1691, în Ardélŭ se pomenescŭ . Mitropolia din Belgradŭ, episcopiele din Feleacu, Galaţĭ (lângă Făgăraşiŭ), Geogiu (Feldiod) Bistra, Făgăraşŭ, Silvaşiu şi Vadu, éră în Ungaria, Mitropolia din Ienopole (Kisjeno lângă Aradu) şi Timişóra, apoĭ episcopiele: Mureşana (Cianadu) Beiuşiu, Cumania, Oradia Mare, Satu mare, Maramureşiŭ, Agria, Muncaciu, Lippa, Caransebeşiŭ, Aradu Istoria bisericeĭ Ortodocse de Andr. Şiaguna, Sibiŭ 1860. II p. 218. Crestomatia, de Tim. Cipariu, Blaşiu 1858, pag 83 şi 134. Ist, biser politica nationala N. Tincu Velia pag. 56 şi 58 Vechia mitropolie ortodoxă română, Nic. Popea, Sibiŭ 1870, pag. 56.

(4) Ipek, aḑĭ Pek sub meridianulŭ 37, în Albania de aḑĭ intre marginea Montenegruluĭ, şi a oraşuluĭ Diakova.

(5) Eudoxiu Hormusachi. Documente Tom. VI pag. 13. In plânsórea din Dec. 1701. A comunităţiĭ sêrbescĭ, către Leopoldu I-iŭ se ḑice : De la Majestatea Ta suntŭ trămise la an. 1682, scrisorĭ îndemnătóre cătră domnulŭ nostru patriarchŭ, carĭ scrisorĭ conţinŭ în sine, ca la timpulŭ de lipsă, să ridicămŭ armele nóstre în contra Turculuĭ inimicŭ, érŭ pentru fidelitatea nóstră, şi atâta ostenélă ne-aĭ promisŭ santu, de a ne scăpa patria nóstră de inimiculŭ Turcŭ etc.

tare de drepturĭ pentru sêrbĭ, şi împĕratulŭ Leopold 1-iŭ li-a datŭ diploma din 21 Augustŭ 1690. (6) O ḑı négră pentru sórtea de unŭ secolŭ şı jumĕtate a Romanilorŭ, deosebĭ din Banatŭ. In acéstă diplomă se garantéză libertate religionară, scutință, dreptŭ de a alege pre voevoda şĭ altele, şı atuncĭ patriarchulŭ a trecutŭ cu 36,000 de familiĭ, şi s'aŭ aşeḑatŭ în Sirmıu, în Slavonia, şi unele părțĭ ale Ungarieĭ.

Peste unŭ anŭ, la 20 Aug. 1691, imigrațiĭ sub nume de *Rascıĭ* (7) capĕtă prıvilegiŭ, în care se ḑice: «Să vĕ fie ertatŭ din națıunea şi limba rasciană a pune pe archiepiscopulŭ vostru, acela să aibă dreptŭ de a dispune de tóte bısericile de ritulŭ orıentalŭ, de a rândui preoțĭ sêrbĭ în oraşe şi sate. . . şı dreptulŭ de a dispune de toțĭ carĭ mărturisescŭ religıunea acésta (8).

Impĕratulŭ Leopold 1-iŭ în 4 Martie 1695, a datŭ națiunıĭ rasciane o dıplomă nouă, în carea ḑicea: «Am ordinatŭ pregrațiosŭ, ca numitulŭ Archiepiscopŭ (Arseniu Cernoviciu) să aĭbă demnıtatea vechiă şi facultatea de a promova pe episcopiĭ de rıtulŭ sĕŭ, iară de episcopĭ aşeḑațĭ printr'ênsulŭ se însémnă: Isaia Diacoviciu alŭ Timişóreĭ, şi Ienopoleĭ, Spiridon Stırbița alŭ Verşețuluĭ, şi Efraimŭ Beniaminu alŭ Oradieĭ şi alŭ Agrieĭ, Stefanŭ Metoviacu alŭ Karlstatuluĭ şi Zrinopoleĭ, Ieftimıu Drobnıac alŭ Segedinuluĭ şi Albeĭ regale, pre carĭ noĭ în puterea celorŭ de față am aflatŭ de bine a'ĭ admite, ca să pótă sĕvêrşi neconturbațĭ prin districtele asemnate, în carĭ cu voia consiliuluĭ nostru aulicu-belicu, s'a aşeḑatŭ poporulŭ rascian saŭ servıanŭ (9) cela ce, precum s'a atinsŭ. a venitŭ de sub jugulŭ servituțiĭ turcescĭ

(6) In acéstă epocă aŭ domnıtŭ în Austrıa şı Ungaria împĕrațiĭ şı regiĭ Leopold I 1657—1705 Iosıf I, 1705 — 1711. Carol VI 1711 — 1740. Marıa Terezıa, 1740 — 1780, Iosıf II-lea 1780—1790 Leopoldu II, 1790 — 1792. Frncısc I, 1792—1835 Ferdınand V, 1835—1849, érŭ patrıarchiĭ şı respective mıtropolıțiĭ sêrbescĭ, aŭ fostŭ următoriĭ · I Patrıarch Arsenıŭ Cernobıcıŭ 1690—1708. Mıtropolıtulŭ Isaıa Dıacovıcıŭ 1708—1710, Sofroniu Podgorisanın 1710—1713. Vıcentıu Popovıcĭ, 1713 — 1718. Moıse Petrovıcĭ 1718 — 1731. Vıcentıu Ioanovıcıu 1731. Patrıarchu Arsenıu Iovanovıcıu Şacabent alŭ doılea ımıgratorıŭ 1737 Mıtropolıt Isaıa Antonovıcıŭ 1741—1748. Paulu Nenadovıcıŭ 1749—1760 Ion Georgıvıcĭ 1764 — 1774. Vıcentıŭ Ioanovıcıŭ Vıdac 1774—1781. Moise Pulnıc 1781—1790. Stefan Stratımirovıcıŭ 1790 — 1837. Stefan Stancovıcĭ 1837—1842. Patr Iosıf Raİacıciu 1842—1865 Samuel Maşırovıcıŭ 1864—1874. Procopıŭ Ivacİcovıcıu 1874—1881.

(7) Rascıa după monumintele vechĭ celtıce însémnă terenu apătosŭ, mocirlosŭ. Rascıaniĭ e numele Serbılorŭ în dıplomele şı prıvılegıele lorŭ. Rachıa (Raşıa) la celtıculŭ Rascıa. Raque în Pıcardıa şı aḑĭ însémnă locŭ mocırlosŭ şı racha, tınă, pămêntŭ muıatŭ Leopold I, în rescrıptulŭ dın 24 Nov. 1703, îĭ numesce «Gens razıana», de unde nemțiĭ aŭ numıtŭ pe sêrbĭ, Raızen, érŭ maghıariĭ Racz

(8) Andreıu Şaguna, Memorıalu către mınısterıŭ, 1851.—Sıbıŭ 1860 p. 56.

(9) Acı se numescŭ după numele cum se numesce poporulŭ pe sıne. La începutŭ s'aŭ numıtŭ Serblı, Sorblı, Sorablı, maĭ târḑıŭ sub Romanĭ şı Sorbıĭ, de care se afla şı la rîulŭ Saale (Sala, Zala) în Thurıngıa Numele celŭ vechıŭ e formatŭ prın Celțĭ, anume, carıĭ dın Gallıa se aşeḑară în laıntrulŭ Mesıeĭ de susŭ, şı se numıă Scoıdıscĭ Numele purcede dın Suır-apa, bı-ómenı, sı lı-mıcă, adică locuıtorĭ de pe la ape mıcĭ, Moravă (mı-mıcŭ, earg-apa, de acı

sub dominaţiunea nóstră. Şi aceste privilegiĭ li s'aŭ întăritŭ de maĭ mulţĭ împĕraţĭ şi regĭ. (10).

Românĭi devinŭ sub Serbĭ. Din aceste se vede, că s'a înfiinţatŭ hierarchiă numaĭ pentru Serbĭ, şi decesele suntŭ serbescĭ, însă Sêrbiĭ căpătândŭ dreptulŭ de a dispune despre tóte bisericele de religiunea rĕsăriténă, nu e îndoiélă, că vorŭ fi năvălitŭ asupra Românilorŭ din Banatŭ şi Ungaria, carĭ vorŭ fi preferitŭ a se ţinea de mitropolia lorŭ vechiă din Belgrad în Ardélŭ. Darŭ Atanasiu mitropolitulŭ din Belgrad, făcêndŭ uniune cu biserica română catolică, acéstă mitropoliă rĕsăriténă a încetatŭ, şi Româniĭ rĕsăritenĭ devenindŭ cu totulŭ părăsiţĭ în privinţa bisericéscă, s'aŭ dusŭ la episcopiĭ şi preoţiĭ Sêrbilorŭ, şi acestia şi-aŭ lăţitŭ iurisdicţiunea preste Româniĭ de legea gr. orientală din Banatŭ şi Ungaria,(11) ba mitropolitulŭ Carloveţiuluĭ începe de a purta şi titlulŭ de mitropolitulŭ Belgraduluĭ, (12) éră în 13 Iulie 1731, Vicenţiŭ Ioanoviciŭ se denumesce de archiepiscopulŭ şi patriarcha Rascianilorŭ, şi decretulŭ 'ĭ supune pe toţĭ crestiniĭ de ritulŭ grecescŭ din provinciele Austrieĭ, şi din «Valachia austriacă,» adecă România pînă la Oltŭ (13).

Starea acésta privilegiată bisericéscă, a îndemnatŭ şi pe Arseniu Ioanoviciŭ Şacobens patriarchulŭ din Ipek, că la anulŭ 1737 se trécă cu altŭ poporŭ sêrbescŭ în împărăţia Austrieĭ.

Organisarea nouă a bisericeĭ. Impĕrătésa M. Terezia reorganiséză hierarchia sêrbéscă Pe Românĭĭ gr. orientalĭ din Ardélŭ 'ĭ scóte de sub administraţiunea Carloveţuluĭ, şi la anulŭ 1751, fondéză provisoriŭ episcopia din Sibiŭ, éră mitropolia Carloveţuluĭ o supune maĭ multorŭ schimbărĭ, (14) pînă ce cu regulamentulŭ din 1777 o organiséză definitivŭ, formândŭ episcopatele: Verşeţu saŭ Caransebeşŭ, Timişóra, Bács, Aradu, Pakracz, Buda şi Karlstadt (15), totŭ-odată în diecesele Aradu, Timişóra şi Verşeţiu, se organiséză 30 de protopopiate cu 1007 parochiĭ românescĭ,

Margos) etc Lăsândŭ pe *l*, avemŭ sêrbiĭ, ce e identicŭ cu syrmiĭ (pentru ca *b* şi *m* se strămută) şi Syrmiĭ suntŭ locuitoriĭ de pe la Drava, Sava.

(10) Andreiŭ Şaguna, Ist. bis. ort II p. 282 S'aŭ întăritŭ de Iosif I, în 27 sept. 1706 de de Carol alŭ VI-lea în 8 Oct 1713 D-lŭ M. Terezia în 18 Maiŭ 1743 Eudoxius Hormusach Documente VI, pag. 52, aduce diploma de întărire a luĭ Iosif I

(11) Andreiŭ Şaguna, memorialulŭ citatŭ pag. 17.

(12) Patriarcha Moise Petroviciu «archiepiscopum et mitropolitam Carlovicem ac Belgradiensem. Eudoxiu Hormusachi Documente VI, pag. 507, într'o petiţiune către Carol al VI-lea

(13) Eudoxiu Hormusachi, Documente VI pag. 467. Mitropolita ab universo in provinciis nostris existenti sui ritus populo agnoscatur et honoretur, ipseque qua talis plenaria facultate în Carloviciensi, non minus ac provinciarum neoquisitarum metropoli, obervatis tamen is, quae în austriaca Valachia nostra cisalutana etc.

(14) Diecesele de maĭ înainte, în an, 1769 fură convocate la congresŭ şi pe basa propunerilorŭ s'a adusŭ regulamentulŭ din 1770. La anulŭ 1774 şi 1776, convocate la sinóde, şi apoĭ s'a adusŭ regulamentulŭ din a 8-a duminecă a luĭ Ianuariŭ în 1777.

(15) Regulamentulŭ din 1877 § 21, dispune, că diecesele aci anumite să se ţină de jurispicţiunea mitropolituluĭ din Carloveţiŭ ln § 32 se enumeră de noŭ.

și în cele-l'alte diecese 30 de protopopiate cu 502 parochiĭ sêrbescĭ (16). Prin acestŭ regulamentŭ, și prin declaratoriŭ illiricŭ, datŭ în 1779, ce în puține numaĭ ce modifică regulamentulŭ, tóte eraŭ în favórea sêrbilorŭ, éră despre Românĭ nimica, afară de subordinarea dieceselorŭ Aradu, Timișóra și Verșețu saŭ Caransebeșŭ.

Deputațiunea de curte. Dară ca ierarchia sêrbéscă nu cum-va sĕ-'șĭ ridice capulŭ prea tare, la anulŭ 1852, s'a fondatŭ «Deputațiunea de curte», o corporațiune gubernătóre și de controlŭ în causele banatice și illirice, și în ea nu era nimenĭ din sînulŭ bisericeĭ orientale, éră în urmarea gravamenelorŭ din partea ierarchieĭ, cărea dorea cancelaria națională, și în urmarea declaratoruluĭ din 1779, causele illirice s'aŭ încredințatŭ cancelarieĭ aulice unguresci. Plansorile noue, totușĭ aŭ mijlocitŭ că la anulŭ 1791, să se facă «cancelaria aulică illirică» însă acésta n'a ținutŭ nicĭ unŭ anŭ pentru că în urmarea articoluluĭ 10, din legea din 1792, Banatulŭ reîncorporându-se Ungarieĭ, și causele illirice s'aŭ străpusŭ din nuoŭ cancelarieĭ unguresci, dară unŭ episcopŭ sêrbŭ era totŭ-odată referintele causelorŭ illirice, și acéstă sistemă a ținutŭ pînă la anulŭ 1867. (17).

Națiunea illirică. Sêrbiĭ, fiindŭ că emigrară din vechiulŭ Illyricŭ, se numiaŭ pe sine în scriptele lorŭ, și se numiaŭ și în resoluțiunile prenalte «națiune illirică (18). Acésta la începutŭ nu avea nicĭ o însemnĕtate pentru Românĭ, de când însă prin paragrafulŭ I a regulamentuluĭ din 1777. (19) biserica a căpĕtatŭ numele: Biserica orientală neunită de ritulŭ grecescŭ, éra poporulŭ eĭ — care a statŭ și din locuitorĭ dieceselorŭ Aradu, Timișóra și Verșețiu,— a capĕtatŭ numele de «națiune illirică» (20), Românii se considerară în cele bisericescĭ, de o parte din națiunea illirică.

(16) Consemnarea B) alăturată regulamentuluĭ. cu privire la § 32.

(17) Hormusachi Doc. VI, p 15 Instrucțiunea din 15 stug 1754, a M. Tereziei.. in Banaticis et illiricis angeordnete Kais. Kong. Hof deputation Siaguna II, p. 294. T. Velia pag. 282. Alois Wlád. A roman nép és ügye pag 135, dice, că a reședutŭ în Timișóra.

(18) Hormusachi Documente VI, p 456 — 469, în instanța deputațiunil..., universa inclita gr. ritus natio illirica, éră în decretulŭ de întărire a luĭ Vic. Ioanovicĭ cu datulŭ din 13 Iuliŭ 1731 ... gentis illiricae.

(19) Illiriches Nations-regulament Ingrijirea nóstră pentru binele binemeritatei națiunĭ illirice, care la an 1690. s'a aședatŭ pe teritoriele de ereditateale nóstre etc Ce se repețesce adeseorĭ.

(20) Illyricum, séŭ Illiria s'a împărțitŭ 1. în Illiris Rarbara, care a statŭ din Iapidia, Liburnia și Dalmația, 2 în Illyris graeca, care a statŭ din Albania și în parte din Epirus Herodot numesce Illyri, pe locuitorĭ de pe țermulŭ resăriteanŭ alŭ Mărei adriatice, anume de la Marea Ionică, pînă la gura rîuluĭ Po, și înșiră între eĭ și pe Enețĭ, séŭ Venețĭ Câte-va rîurĭ ce curgŭ în Dunăre, le dice, începute din Illyria Acestŭ cuvêntŭ e celtic; illyr, séŭ Llyr în dialectulŭ cimbric însémnă apă, și astŭ-felŭ Illyriĭ suntŭ locuitorĭ de lângă apă, care aci, e Marea Adriatică.

Incercările de desnaționalisare. Românii fiindŭ astŭ-felŭ predați pe mâna ierarchiei sêrbesci, pentru ceĭ de la puterea acésta, ce a fostŭ maĭ naturalŭ, de câtŭ ca în totŭ felulŭ să-'șĭ apuce prada națională, și se încerce a 'ĭ desnaționalisa, ce, în parte le-a și succesŭ. Nic. Tincu Velia, scriitorulŭ bisericescŭ dice : Acéstă politică de desnaționalisare o aŭ urmăritŭ și practisatŭ ierarchiĭ serbĭ, prin episcopiĭ, protopopiĭ, și directoriĭ scolarĭ în acelŭ modŭ, că aŭ scosŭ pe nesimțite maĭ din tóte bisericele limba românéscă, și cărțile românescĭ aduse cu marĭ spese din Ardélŭ și Țéra românéscă, și aŭ întrebuințatŭ totŭ felulŭ de mijlóce, ca Româniĭ se lapede numele de familiă saŭ cognumele românescĭ, și să ia altele sêrbescĭ, saŭ a le lorŭ propriĭ să le sêrbéscă. Și de atuncĭ avem atâtea cognume sêrbescĭ în sînulŭ națiuniĭ, și maĭ alesŭ între preoțĭ și învĕțătorĭ, ca ceĭ maĭ subordinațĭ, și maĭ dependințĭ de ierarchiĭ sêrbescĭ. (21).

Congresulŭ naționalŭ illiricŭ. O icónă tristă a posițiuniĭ Românilorŭ ne dă și congresulŭ naționalŭ illiricŭ, la care a fostŭ convocată națiunea illirică. Congresul stetea din 25 de deputațĭ militarĭ, 25 deputațĭ preoțĭ, și 25 de deputațĭ provincialĭ, (22) iară la an. 1790 încă și de 25 de deputațĭ nobilĭ (23).

Diecesele Timișóra, Verșețiŭ și Aradu — unde suntŭ Româniĭ — încă aŭ alesŭ deputațĭ, dar preoțiĭ făceaŭ după comanda episcopilorŭ, ca militariĭ după comanda comisaruluĭ regescŭ, — și plânsorile Românilorŭ, în câtŭ acele atingeaŭ cause naționale, nu se consideraŭ.—Vomŭ redica aci memoria lupteĭ celeĭ maĭ de frunte a Românilorŭ în congresulŭ din 1837 în contra numiriĭ «națiune illirică». Anume deputatulŭ Maximu Pascu, fostulŭ directorŭ de șcóle în Banatŭ, a făcutŭ propunerea, ca numele națiuniĭ illirice să se transforme în «națiunea illirico sêrbéscă și românéscă Acéstă enunciațiune a produsŭ o cértă lungă, unde deputațiĭ sêrbĭ s'aŭ provocatŭ la diplomele, decretele, rescriptele, resolutiunile subscrise de însușĭ monarchulŭ, și în carĭ despre națiunea românéscă, nu se face nicĭ o vorbă, și aŭ disŭ Sêrbiĭ «că eĭ aŭ primitŭ pe frațiĭ românĭ în sînulŭ lorŭ, și iĭ-aŭ însoțitŭ loru-șĭ și că dorescŭ din tótă inima de a trăi în armonia cu Româniĭ, și cu eĭ a remâné «*una națiune*» (24). Lucru naturalŭ, că nu se putea ajunge nimica.

Legile contra orientalilorŭ, și cele pentru eĭ. Tóte aceste favorurĭ pentru ierarchia sêrbéscă, eraŭ din grația respectivilorŭ domnitorĭ. Dar find că domnia tendința de a face catolicĭ pe toțĭ locuitoriĭ țĕrilorŭ, și sêrbiĭ ceĭ favorisațĭ eraŭ băgațĭ într'unŭ cornŭ de capră, pentru că ortodoxiĭ în genere nu aveaŭ dreptŭ de a posede

(21) Tincu Velia Hist. bis. politică susținea la pag. 279.

(22) Reg, nat. illir. din 1777 § 56.

(23) Andr. Șaguna II, p. 293, unde spune, că 25 de nobilĭ numaĭ de astă dată fură aleșĭ și apoĭ éră remaseră ceĭ 75 de deputațĭ.

(24) N Tincu Velia, Hist. bis. pol. mol p 310, citare din : Serbski narogni Kongres 1837. tipărită în Neoplanta, pag. 20, adică Româniĭ să se privéscă de Illirĭ, respective de sêrbĭ.

posesiunĭ de óre-ce după lege (25) numaĭ catolicii potŭ posede posesiunĭ. Se susţine una „şi adevĕrata religiune catolică» şi ceĭ ortodoxĭ se declară incapabilĭ şi spre ocârmuirea bunurilorŭ de «economĭ şi de diregĕtorĭ» şi ca propaganda pentru catolicismŭ să fiă liberŭ în ţĕrile: Dalmaţia, Croaţia şi Slavonia mitropolituluĭ de religiunea gr. neunită (din Carloveţiu) nu i se concede jurisdicţiunea asupra popilorŭ şi poporuluĭ de religiunea anumită (26).

Iosifŭ alŭ II-lea însă a împinsŭ epoca sa înainte şi pentru acésta în timpulŭ luĭ Leopold alŭ II-lea se aduce articolulŭ din legea 27 în dieta din 1790/1 despre : Neuniţiĭ de ritulŭ grecescŭ, unde se dice: «Locuitoriĭ de ritulŭ gr. neunitŭ aĭ Ungarieĭ şi părţilorŭ adnexe, dăruiţĭ cu dreptulŭ cetăţenescŭ să fiă capabilĭ după modulŭ celorŭ alţĭ locuitorĭ, de a câştiga bunurĭ şi a le posede, precum de a purta totŭ felulŭ de oficie. Altmintrelea drepturile maiestăţiĭ sale, în causele cleruluĭ şi religiuneĭ fundaţiunilorŭ, institutelorŭ de învĕţătorĭ şi a cresceriĭ tinerimiĭ nu maĭ puţinŭ a privilegielorŭ, se susţinŭ în putere aşa cum Maiestatea sa le-a primitŭ, Sêrbiĭ se simţiră maĭ puternicĭ, pentru că acuma îşĭ vedeaŭ întărite privilegiele şi prin lege.

In urmarea acesteĭ legĭ numaĭ ortodoxiĭ nobilĭ eraŭ primiţĭ în oficie, până ce a venitŭ articolulŭ de lege 5, din 1844, despre aplicarea posibilă şi a nenobilorŭ la tóte diregĕtoriele publice. Insă cuvêntulŭ *posibilŭ*, a rĕmasă şi până adĭ de totŭ elasticŭ.

B). Ierarchia românéscă greco-orientală.

Spargerea catolicismuluĭ şi reformaţiunea. Biserica catolică începu de a decădé cu învĕţăturile, moravurile şi puterea sa morală maĭ în tótă Europa. Ludovic alŭ XII lea din Francia, şi împĕratulŭ Maximilian îndemnară pe papa Piu alŭ II-lea la o reformă, prin conciliulŭ din 1511 în Pisa, dară acesta neînvoindu-se la nimica a împinsŭ pe catolicĭ, la revoluţiune în biserică. Martin Luther în 1517 începe lupta pentru reforme în Wittenberg şi Worms, şi următoriĭ luĭ, după protestulŭ, ce l'aŭ datŭ în contra decisiunilorŭ dieteĭ ţinutŭ la anulŭ 1519, în Speyer, se numiră *protestanţĭ*; éră la anulŭ 1530 precisându-şĭ învĕţăturele în dieta din Augsburg, căpĕtară numele de reformaţĭ de confesiunea augsburgică, saŭ augustana. Dară reformatoriĭ numaĭ de câtŭ se certară între sine, pentru învĕţăturele noue, căcĭ la anulŭ 1519. Ulrich Zwingli făcu reformaţiune nouă în Helveţia, éră după mórtea luĭ la an. 1531 învĕţăturile luĭ le continuă Ioan Calvin, unŭ omŭ fanaticŭ şi grozavŭ la caracterŭ; următoriĭ acestorŭ învĕţătorĭ se numescŭ de regulă de confesiunea helvetică, de la Helveţia unde le începură. Aceste învĕţăturĭ străbătură şi în Anglia, Irlandia, etc.

(25) Leopold I, decr. 4 din 1687. Acésta s'a întăritŭ şi prin decr. 30 din 1715, decr. 86 din 1723.

(26) Maria Therezia, art. 46, din 1741, § 2 şi 4.

pe lângă unele schimbărĭ. Dară nicĭ acéstă spargere a catolicismuluĭ nu a fostŭ destulă, unora din reformatorĭ nu le-a plăcutŭ nicĭ dogma despre Santa Treime, Servet începu doctrina sa în contra Treimeĭ, fiindŭ însă ucisŭ la anulŭ 1533, o continuă Socinus. (27).

Nicĭ catolicismulŭ din Ungaria și Ardélŭ n'a rĕmasŭ cruțatŭ, și reformațiunea avu mare influință și asupra Românilorŭ de religiunea gr. resăriténă.

Starea politică și bisericéscă a Românilorŭ în Ardélŭ. Să ne întórcem acuma la Ardélŭ, și se cercămŭ sórtea Românilorŭ de aci. Pusĕțiunea cetățenéscă a lorŭ deveni maĭ tristă, când Maghiariĭ, Secuiĭ și Sașiĭ în 14 Sept. 1437, legară «Unio trium nationum» în contra plebiĭ, a iobagilorŭ, dară acea uniune pentru-că poporulŭ roman, era plebea multă, se desvoltă și practicéză în contra Românilorŭ. Doctrinele reformațiuniĭ străbătară în Ardélŭ, Sașiĭ fură ceĭ d'ântâiŭ, carĭ primiră învĕțăturile luĭ Luther. și 'șĭ întemeară biserică de confesiunea augustană; nobiliĭ maghiarĭ și Româniĭ se făcură de confesiune helvetică adecă calvinĭ, la începutŭ formară biserică comună, dară la 1550, escându-se certe religionarie, se despărțiră, și pe la 1564. Sașiĭ ca Luteraniĭ, Maghiariĭ ca Calviniĭ aŭ biserică națională. La 1570, se recunósce și secta unitarilorŭ, și la o laltă toțĭ fiindŭ stăpâniĭ situațiuniĭ începură persecutările cele maĭ spurcate asupra Românilorŭ gr. orientalĭ, aducŭ legĭ cum-că în Ardélŭ numaĭ religiunea catolică, luterană, calvină și unitară suntŭ recepte saŭ trimite, éră la an. 1575, religiunea gr. orientală e dechiarată de sectă, și se privesce de suferită în țéră numaĭ pînă 'ĭ va plăcea Domnitoruluĭ și ordinilorŭ de Statŭ, adecă nobililorŭ, aristroațieĭ. (28).

Acésta era cu atâtŭ maĭ posibilŭ, cu câtŭ Ardélulŭ de la an. 1538—1696. deveni sub puterea principilorŭ din țéră (29) cariĭ maĭ toțĭ eraŭ reformațĭ deosebĭ calvinĭ și înfrânseră și religiunea catolică, și cea orientală.

Româniĭ ca naționalitate, nu eraŭ primițĭ între cele treĭ națiunĭ. Româniĭ ca și încătoțĭ de religiunea gr. orientală, nu eraŭ primițĭ între religiunile recepte, ba dechiarațĭ, că până atuncĭ vorŭ fi suferițĭ în téră până va plăcé domnilorŭ. Eraŭ dară dațĭ de pradă pentru cele treĭ națiunĭ și pentru cele patru religiunĭ, ca și în ierarchia serbéscă, serbilorŭ.

Intâia spargere a religiuneĭ ortodoxe. Româniĭ de religiunea gr. orientală, aveaŭ din timpurile cele maĭ vechie, mitropolia lorŭ în Belgrad séŭ Alba-Julia (30) cu maĭ

(27) Carol Rotteck, Allg. Geschichte VII, pag. 86 etc

(28) Eud. Hurmuzachi Fragm. zur Gesch der Rumanen, Bucurescĭ 1881, pag. 3. Aprobatae Const. I, tit 1, art 2. George Basiliu. Catechismulŭ calvinescŭ, Sibiiŭ 1879, pag. 101.

(29) Familia Ioan Zapolya, 1538—1540. Isabela 1540—1559; Ioan Sigismund 1559—1571; Familia Bathory 1571—1613, Familia Bethlen 1613—1630. Fam. Rákoczy 1630—1657, Fam. mestecate 1657 — 1661. Fam. Apafi 1661 — 1696. Compendiu de Istoria Transilvanieĭ de I. Rusu pag. VIII.

(30) Ed. Horm. în Fragmente zur Gesch. der Rumànen pag. 18, controléză șirulŭ mitropoli-

multe episcopiĭ şi mitropolitulŭ avea jurisdicţiunea şi peste Românii din Ungaria şi Banatŭ. Dar de locŭ ce se formară religiunile reformate în Ardealŭ, şi maĭ alesŭ în timpulŭ principilorŭ din ţéră, calviniĭ făcură aşa presiunĭ şi atâtea persecutărĭ în câtŭ la începutŭ o mulţime de familiĭ române nobile, maĭ târḑiŭ mulţime din clerŭ şi poporŭ trecu la religiunea helvetică séŭ calvină. Mijlócele primare eraŭ falsificarea doctrinelorŭ ortodoxe prin instrucţiunĭ de la principe către clerŭ şi poporŭ (31) şi prin introducerea unuĭ catichismŭ ingreunatŭ de doctrine calvinescĭ. (32).

Dar aceste mijlóce spirituale nu folosiră după dorinţa calvinilorŭ; şi pentru acésta se apucară de administraţia unorŭ părţĭ séŭ a bisericeĭ întrege ortodoxe şi de siluirĭ în contra mitropoliţilorŭ, carĭ apĕraŭ cu totŭ zelulŭ biserica lorŭ. Doĭ mitropoliţĭ căḑură de sacrificiŭ, anume Ilie Jorestĭ sub pretestŭ de purtarea rea, la anulŭ 1643, fu judecatŭ şi despoĭatŭ de tóte. Mitropolitulŭ Sava Brancovitz, care era apĕrătorŭ şi maĭ aprigŭ, la an. 1680, fu judecatŭ la temniţă. perderea preoţieĭ şi avuţieĭ, şi în multe Vinerĭ de têrgŭ, în Vinţiu, scosŭ din temniţă şi bătutŭ în publicŭ. Intre astŭ-felŭ de terorisme s'aŭ aflatŭ şi mitropoliţiĭ maĭ slabĭ de îngerŭ şi de credinţă, carĭ s'aŭ supusŭ jurisdicţiuniĭ bisericescĭ calvine, saŭ aŭ trecutŭ cu totulŭ la calvinismŭ, precum Stefanŭ Simon 1632—1651. Iosifu Budai 1680. (33).

Superitendinţiĭ eraŭ şi superiorĭ în biserica ortodoxă. Unŭ mijlocŭ, de a înfrânge biserica ortodoxă română, era că superitendinţiĭ, adică episcopiĭ calvinescĭ, eraŭ puşĭ saŭ de controla mitropoliţilorŭ şi clerului, saŭ de capĭ peste aceştia şi biserică ducêndŭ eĭ administraţiunea (34). Dar nu a fostŭ religiune păgână orĭ creştină care să fiă fostŭ aşa de batjocorită ca a Românilorŭ din Ardélŭ. Mulţĭ scriitorĭ o mărturisescŭ, dar aci mĕ provocŭ la P. Maioru, care ni spune: «Superitendentulŭ calvinilorŭ, nu numaĭ şedea pe scaunulŭ celŭ d'întâiŭ în sobórele cele bisericescĭ ale Românilorŭ ci încă şi clerulŭ şi protopopiĭ Românilorŭ eraŭ siliţĭ să-lŭ ducă pe a-

ţilorŭ din Belgradŭ Astŭ-felŭ : 1 Varlam în an 1537, 2. Paul Tordasi, 1569, 3. Genadiu I, 1580, 4. Ion de Prislopu, 1595—1599, 5, Theoctistu, 1605—1609, 6 Dositeiu 1627; 7 Genadiu II, 1628—1640, 8. Elias (Ilie Ioresti) 1641—1643, G Stefan Simon (ovitz) 1651; 10. Danil, 1656, 12 Sava I Brancovitz, 1680, 12. Iosif Budai, 1682; 13 Iosafu 1682, 14. Sava II, 1686, 15. Varlaam II, 1687—1690, 17 Theophit 1692—1697, 17 Atanasiu, 1698.

(31) Instrucţiune de la Gabriel Betlen 1827, către Dositeiu şi 1628, către Genadiu II De la George Rakoczy II, către Stefan Simon, 1643.

(32) Deeretulŭ din 10 Oct 1643, a luĭ I. Rakoczy I, către Stefan Simon, şi din 1652. G. Rákoczy II, către Danil. — George Banitz Catichismulŭ calvinescŭ, Horm Gesch der Rumänen p 9

(33) Art. Fragmente p 60 P Maior Ist. bisericéscă cap. 4 Eudoxiu Hoimuzaki Frag zur G. der Rom. p 10, etc

(34) Act. Frag. p. 255 Veszprémi István erdelyi reformatus magyar és Oláh pusplök Act. Frag pag 264. Il vá globí cu glóba cum a rênduitŭ cinstitulŭ pispekul (eppiscopulŭ) Horti István, şi Vlădica Varlaam. G. Şinkai anulŭ 1651—1774 In ce a maĭ statŭ superioritatea, Horm. pag. 11 etc.

cela în scaunŭ redicatŭ pe umerĭ, până în soborŭ, şi nicĭ fără superitendentŭ nu era iertatŭ cleruluĭ şi archiereilorŭ să judece nimicŭ în cele duhovnicescĭ (35).

A doua spargere a religiuneĭ ortodoxe. Incă pe când domnia Apafi alŭ II-lea, ultimulŭ principe din ţéră, Ardélulŭ ajunse sub sceptrulŭ Austrieĭ. Precum calviniĭ vătĕmară religiunea ortodoxă, pentru că nu o suferiaŭ, şi pentru ca din elementele eĭ să se întărescă în contra religiuneĭ catolice, aşa de acum se începură persecutările în contra Românilorŭ ortodoxĭ, ca să-ĭ facă catolicĭ, şi se întărescă catolicismulŭ, ce altcum, încă de multŭ era şi o devisă a caseĭ domnitóre. Pe timpulŭ principilorŭ din ţéră, în Ungaria se şi începuse proselitismulŭ pentru catolicismŭ, şi sub firma de uniune cu Roma în părţile Munkaciuluĭ trecuseră Ruteniĭ şi Româniĭ la catolicismŭ.

Impĕratulŭ Leopold I, în 4 Dec. 1691, emite o diplomă prin care garanteză privilegiele celorŭ treĭ naţiunĭ, éră în 9 Aprilie 1693, altă diplomă prin care garantéză egalitatea şi drepturile religiunilorŭ recepte în Ardélŭ, adecă : catolică, luterană, calvină şi unitară. In o eră nouă, totŭ blăstemulŭ celŭ vechiŭ! Româniĭ nu eraŭ între naţiunĭ, ortodoxiĭ nu eraŭ între religiunĭ recepte. Politica avea lipsă de a îmmulţi numĕrulŭ catolicilorŭ în contra celorŭ-l'alte religiunĭ. (36) Trebuia darŭ şi acum ca să se recreeze Românilorŭ o stare de statŭ şi religionară, şi o sórtă ca să le fiă greŭ şi se n'o pótă suferi, fiindŭ lăsaţĭ şi arbitriuluĭ nobililorŭ, ca apoĭ credêndŭ favorurilorŭ promise pentru uniunea cu Roma, să 'şĭ părăséscă religiunea străbună, şi ca şi prin calvinism, în parte şi sângele.

Sub egida luĭ Kolonitz, primateluĭ Ungarieĭ s'a începutŭ campania asupra lorŭ, o armată de Iesuiţĭ, şi în unele timpurĭ, alta militară, a conlucratŭ asupra lorŭ. Teofil, mitropolitulŭ ortodoxŭ din Belgrad (1692—1697) la îndemnurile primateluĭ şi Iesuiţilorŭ în 21 Martie 1697, subscrie actulŭ de uniune cu Roma. Eră mitropolitulŭ Atanasiu subscrie în 5 Sept, 1700, şi de acuma mitropolia ortodoxă orientală din Belgrad, încetéză şi se începe ierarchia gr catolică. (37).

Româniĭ ortodoxĭ remânŭ fără episcopŭ şi apoĭ capĕtă sêrbĭ. Prin trecerea la unire a mitropolituluĭ Atanasiu, stăpânirea nu maĭ voia să sufere ortodoxĭ, ci se proclameze pe totŭ poporulŭ românescŭ, de religiunea nouă gr. catolică; darŭ protestândŭ o parte mare în contra abusurilorŭ şi siluirilorŭ, Leopold I, în 12 Dec. 1701 decretéză Românilorŭ remaşĭ în biserica vechiă, libertate de cultŭ şi toleranţă şi ordonéză ca ceĭ scrişĭ cu sila în lista uniţilorŭ să se scótă din numĕrulŭ acestora (38). De atuncĭ Româniĭ ortodoxĭ capĕtară nomenclatura de «neuniţĭ», saŭ ceĭ «de legea

(35) P. Maioru Ist bis. pag 79.

(36 Act. Frag. p. 79, Samuil Klein dice : Religia catolică puţinĭ următorĭ avea, aşa dérŭ catoliciĭ nu ar fi putută merge pe nimica P Maior Ist bis. cap 4 Actele de unire întregĭ Tim Cip. Act şi Frag p. 77

(37) Tim. Ciparıu, act şi Frag. pag 80. Eud. Hormuzacki Frag. r g der R. p 30.

(38) P. Maioru, Ist Bis. pag 86. Andreiŭ Şaguna, Memorial pag 14 Horm. l. cit. p 83.

vechiă», şi eĭ remaseră pînă la anulŭ 1751 fără de nicĭ unŭ episcopŭ. De la 1701 pînă la 1751, aflămŭ pe mitropoliţiĭ sêrbescĭ purtândŭ titlulŭ şi de mitropolitulŭ Belgraduluĭ (39) dară cu atare jurisdicţiune restrînsă asupra lorŭ, pentră că neuniţiĭ pînă la anulŭ 1751, în causele ce se ţinŭ de consistoriulŭ bisericescŭ, se judecaŭ de consistoriulŭ unitŭ alŭ episcopieĭ din Făgăraşŭ (40).

La an. 1751 pentru neuniţĭ s'aŭ fondatŭ episcopiă în Sibiiŭ, dar şi atuncĭ nu căpětară episcopŭ de naţionalitatea românéscă, ci sêrbéscă, carĭ acuşĭ suntŭ, acuşĭ nu suntŭ episcopĭ în Sibiiŭ. Mitropolitulŭ sêrbescŭ în Oct. 1758 a cerutŭ de la Maria Terezia, ca jurisdicţiunea bisericéscă să i se lăţéscă şi peste Ardélŭ, dar prin resoluţiunea din 13 Dec. 1758 i s'a refusatŭ, pentru că se credea, că împěrătésa are de cugetŭ să fondeze episcopia neatêrnată (41). In acestŭ timpŭ Dionisiu Novacovitz, episcopulŭ sêrbŭ din Buda era ca episcopŭ provisoriŭ, şi după mórtea luĭ (1770) Sofroniu Kirilovitz, asemenea în modŭ provisoriŭ (42). Impěratulŭ Iosif alŭ II-lea pe episcopulŭ numitŭ din Sibiŭ şi pe celŭ din Bucovina 'ĭ supune jurisdicţiuneĭ mitropolituluĭ din Carloveţiu, în cele dogmatice şi spirituale însě iĭ esclude de tóte libertăţile şi privilegiele naţiuniĭ illirice, (43) şi la 6 Nov. 1783 denumesce pe Gedeon Nichitz, ca episcopŭ stabilŭ cu reşedinţa în Sibiiŭ, dar părăsitŭ, ca să trăéscă din nimica, şi din acéstă causă retrasŭ în satulŭ Reşinarŭ unde la anulŭ 1788 móre; din 25 Maiŭ 1789 urméză Gerasim Adamovicĭ, care móre la 1796 asemenea în Reşinarŭ.

Episcopia nouă a Sibiiuluĭ vacantă şi apoĭ episcopu românescŭ. Iosifŭ alŭ II-lea prin patentulŭ din 20 Augustŭ 1782 maĭ uşură sórtea neuniţilorŭ, dar după mórtea luĭ episcopia neunită rěmase 14 anĭ vacantă. In 19 Sept. 1810 s'a adunatŭ congresulŭ de alegere alŭ neuniţilorŭ în Turda, Vasiliŭ Moga s'a alesŭ de episcopŭ, care avea 1000 de parochiĭ, şi 34 de protopopiate. De şi lumea a intratŭ în secolulŭ noŭ alŭ cultureĭ, româniĭ fură din noŭ respinşĭ în timpiĭ vechĭ, pentru că Vasiliŭ Moga a căpětatŭ o instrucţiune, care iĭ spunea că în Ardélŭ iarăşĭ suntŭ numaĭ 4 religiunĭ recepte, biserica neunită e numaĭ tolerată şi să se retragă de a face piedice uniuniĭ cu Roma. pentru ca se susţină legea din 1744. Episcopulŭ fu mânatŭ să locuéscă la Cluşŭ şi numaĭ după multă rugare lăsatŭ în mijloculŭ turmeĭ sale şi a muritŭ la an. 1845. (44)

(39) II B, nota 12, Moise Petrovicĭ, Vincentiŭ Ivanovicĭ. P. M. Hist bis p. 156.

(40) Tim Cipariŭ, Act Frag. p, 103 şi 132. La 14 Oct. 1746 M. T. dă unŭ rescriptŭ prin care se începŭ din noŭ persecuţiunile asupra neuniţilorŭ. Horm p. 131.

(41) Frag. z G der Rumanen p. 208.

(42) Actele Soboruluĭ bis ort, res. din Ardeal 1860, pag 112.

(43) Resoluţiunile din 30 Sept. 1763. Nr. 1701 şi din 9 Oct 1783, Nr. 2252 T Velia Ist. bis pol nat. p. 165.

(44) P. Maioru Ist. bis. pag. 131—142. Tim. Ciparıu, Act şi Fragm. p. 167. Eud Horm. Frag. zur G. de R 216 Şaguna II, pag 191 aduce instrucţiunea.

Restaurarea mitropoliei ortodoxe. Andreiŭ Şaguna fu denumitŭ de episcopŭ la 26 Iuliŭ 1846 şi deveni unŭ bărbatŭ mare alŭ bisericei şi naţiunei. Abătându-ne de la tóte faptele luĭ nu putemŭ din destulŭ de a admira înţelepciunea luĭ în conducerea bisericeĭ ortodoxilorŭ până ce a pututŭ mijloci în 24 Dec. 1865 restaurarea mitropolieĭ eĭ, dar nu în Belgrad unde încetase, şi la an. 1855, se restaură ca mitropoliă gr. cat. românéscă, ci cu nume generálŭ, în Ardélŭ şi în Ungaria, şi Banatŭ, atuncĭ. când causa bisericeĭ neunite, ca naţională era odată pusă ca şi Christosŭ în mormêntŭ. Dar vedemŭ pe împĕratulŭ Franciscus Iosif I-iŭ, ca şi pe îngerulŭ care a prevălitŭ pétra de pre mormêntŭ şi a strigatŭ: «Nu vĕ temeţĭ, căcĭ sciŭ că pe Isus celŭ rĕstignitŭ îlŭ căutaţĭ!» (45).

C. Ierarchia greco-catolică.

Promisiunile şi drepturile date uniţilorŭ. Kolonitz primatele Ungarieĭ, şi fondatorulŭ uniuniĭ cu Roma, în manifestulŭ sĕŭ din 2 Iunie 1698, promite că aceia, carĭ primescŭ unirea, câştigă deosebită favóre, şi scutirea de lipsă de la împĕratulŭ, care în plinirea putereĭ sale voesce de a împărtăşi pre preoţiĭ gr. catolicĭ, biserica, şi bunurile bisericeĭ, cu acele drepturĭ, libertăţĭ şi favorurĭ esceptionale, ce suntŭ date şĭ bisericeĭ catolice (46). Mitropolitulŭ Atanasiu Anghel, ţine sinodŭ în 5 Sept. 1700 în Belgrad şi primesce uniunea (47), éră împĕratulŭ Leopold dă o diplomă, care garantéză maĭ multe drepturĭ (48) Insă guberniulŭ şi dieta Ardéluluĭ a pusŭ miĭ de pedice, şi nu a lăsatŭ ca drepturile, să se esecute, pentru că stândŭ în maioritate din reformaţĭ, purtaŭ luptă contra catolicismuluĭ. Româniĭ se plângŭ la împĕratulŭ, şi acesta în 19 Martie 1701, emite o diplomă nouă pentru organisarea bisericeĭ unite, darŭ neperḑêndu-şĭ din naintea ochilorŭ, scopulŭ celŭ de frunte, adecă interesulŭ catolicismuluĭ.

Mitropolia din Belgrad, încetéză şi ca mitropoliă greco-catolică. Atanasiu mitropolitulŭ ortodoxŭ, şi trecutŭ la unire, în 1701, e chiămatŭ la Viena. şi aci sânţitŭ după ritulŭ romano-catolicŭ, şi apoĭ denumitŭ de episcopŭ gr. catolicŭ alŭ Albeĭ Iulieĭ, dară, elŭ a folositŭ titlulŭ şi de arhiepiscopŭ (49).

Iesuitulŭ la spatele episcopuluĭ gr. catolicŭ. Denumindu se Atanasiu de epis-

(45) Evang. Mateiu cap 28 Il. 5.

(46) Enciclica luĭ Kolonitz la Tim Cipariu Act. şi Erag. pag 73. Eud Horm. Fragm sur g. der R. p. 77.

(47) Manifostulŭ uniriĭ, totŭ acolo, pag 77.

(48) Diploma acésta, la P Maior. Hist bis. p 82

(49) Atanasie era sânţitŭ în 22 Ianuariŭ în Bucuresei. Tim. Ciparŭ, Act. si Frag p XV şi 88 P. Maior, l. c. pag. 193. Uniţiĭ ţinea causa mitropolieĭ din Belgrad prin trecerea luĭ, Atanasie, ca şi mitropolitŭ de o causă deschisă.—P. M avu dreptulŭ, pentru că la an. 1855 se restaură ca mitropoliă unită.

copŭ (50), i s'a denumitŭ și unŭ teologŭ dintre Iesuiți cu titlu «causarum generalis auditor» ca să 'ĭ fiă mentor şi controlorŭ în tóte agendele bisericescĭ. Dară instrucțiunile luĭ de la primatele Ungarieĭ şi de la papa, mergeaŭ şi maĭ departe, pentru că surpară tótă autoritatea episcopuluĭ, și acesta deveni unŭ simplu vicarŭ alŭ Iesuituluĭ. Acéstă instituțiune a făcutŭ multŭ necazŭ episcopilorŭ şi bisericeĭ gr. catolice; vorŭ fi vrutŭ se scape de superitendentŭ, și aŭ datŭ de Iesuit.

Petru Maiorŭ, unulŭ din scriitoriĭ carĭ se uită la omŭ în ochĭ, și are adevĕrŭ în cuvîntŭ, ḑice : Unițiĭ să 'şĭ aducă aminte de tocméla cea vechiă a episcopilorŭ latinescĭ, carĭ, cum se întorceaŭ vr'uniĭ din legea grecéscă, la împărtăşirea cu Roma vechiă, îndată încălecară peste eĭ, în câtŭ episcopiĭ ceĭ toștĭ de legea grecéscă, nu maĭ avea acea putere și volnicia, care o avusese fiindŭ neunițĭ, ci cu totulŭ atêrna de la voia și porunca episcopilorŭ latinescĭ și numaĭ vicarĭ eraŭ acestora.... Intru aceeașĭ asuprire era Archiepiscopulŭ din Ardélŭ, cu toțĭ Româniĭ luĭ, după făcuta unire cu biserica Romeĭ. (51).

Episcopia gr. catolică se mută din Alba-Iulia la Făgărașŭ. Pe timpulŭ reformațiuniĭ, și româniĭ-catolicĭ aŭ suferitŭ în câtŭ episcopia rom.-catolică a Ardéluluĭ, cu reşedința din Belgrad era vacantă maĭ multŭ de unŭ secolŭ. Sub sceptrulŭ Austrieĭ ridicându-se catolicismulŭ, episcopulŭ romano-catolicŭ din Belgrad nu suferia altŭ episcopŭ în acelŭ orașŭ — pentru acésta, episcopia greco-catolică a trebuitŭ să se care de aci. Impĕratulŭ Carol alŭ VI. In an. 1717 — la rugarea episcopuluĭ Ión Patachi fondéză episcopia din Făgărașŭ, și papa Romeĭ Innocențiŭ alŭ XIII-lea în 18 Maiŭ 1721 o întăresce și o pune sub atârnarea episcopuluĭ rom. catolicŭ din Belgrad, iară după mórtea eiscopuluĭ Pataki, la an. 1725, administrațiunea dieceseĭ Făgărașuluĭ s'a datŭ în mâna rectorilorŭ Iesuiților din Clușŭ, și așa a statŭ până la 1733, când s'a denumitŭ Innocențiŭ Clain. Acestŭ omŭ bravŭ a făcutŭ multe pentru mănăstire, seminariŭ, tinerime, și totŭ poporulŭ românescŭ, ca să fiă primitŭ de alŭ patrulea în țéra. In an. 1742 s'a și ḑisŭ ca româniĭ să se considere de fiiĭ patrieĭ, și nu ca suferițĭ» (decĭ încă nu ca națiune) și dieta din 1743 a întăritŭ rescriptulŭ respectivŭ, că la 1744 era să-lŭ stérgă (52). In urma intrigilorŭ călugărilorŭ, Clain în 1751 resignéză.

Reşedința episcopieĭ Făgărașŭ se pune în Blașŭ. Impĕratulŭ Carol alŭ VI-lea a cerutŭ de la papa Clement alŭ XI-lea, ca să canoniseze episcopia Făgărașuluĭ, iară papa a pretinsŭ, ca maĭ întâiŭ de tóte împĕratulŭ să dea casă pentru episcopŭ și mănăstire pentru călugărĭ, (în locŭ de canonicĭ și capitulŭ). Impĕratulŭ atuncĭ a re-

(50) Episcopiĭ aŭ urmatŭ în șirulŭ acesta: 1 Teofil † 1698 2 Atanasiu† 1714 3. Ionŭ Pataki 1716—1725. 4. Iónŭ Innocențiŭ Clain 1733. resignéză 1751. 5 Petru Aaron 1752—1764 6. Atanasiŭ Rednicŭ 1764—1772. 7 Gligoriŭ Maioru 1772—1785. 8. Iónŭ Bobŭ 1785—1830.

(51) P. Maioru Ist. bis pag, 197

(52) P. Maioru Ist. bis. p 193 Act. Prog. de Tim. Cipariu p. 92, 93. Eud. Horm Prog. zur G. der T. p. 96. Articolulŭ 6 din legea din 1744, în Act. Prog. p, 97.

luatŭ moşia de la Gerla şi Sâmbăta de josŭ şi a datŭ dominiulŭ Blaşuluĭ. din care causă la an. 1747 Blaşulŭ se desemnéză de reşedinţă episcopieĭ, pentru că, pe acuma se pregătesce mănăstirea şi cele de lipsă, şi Blaşulŭ începe a deveni Athena naţională a Românilorŭ. Din acestŭ timpŭ e de a se maĭ aminti numaĭ, că în timpulŭ episcopuluĭ Atanasiu Rednicu 1764—1772, administraţiunea episcopieĭ cade în mânle primateluĭ, şi că a urmatŭ Gligoriu Maior 1772—1785 unŭ demnŭ soţiŭ alŭ luĭ Innocenţiŭ Clain (53).

Diecesa gr. catolică a Oradiei mari. Ţinutulŭ Oradieĭ mariĭ, şi respective a comitatuluĭ Bioru, ca încă ortodoxŭ a fostŭ supusŭ mitropolituluĭ din Belgrad. Dar şi aci a începutŭ unirea încă maĭ înainte de 1690, şi unindu-se o parte din românĭ, episcopulŭ rom. catolicŭ din Oradia Mare ĭ-a supusŭ jurisdicţiuneĭ sale, şi aşa de cumplitŭ cu bătaia şi cu temniţa, a pâşitŭ asupra Românilorŭ, în câtŭ în urmarea turburărilorŭ s'a făcutŭ conscripţiune nouă oficiósă. şi în an. 1758 s'aŭ aflatŭ numaĭ treĭ parochiĭ unite. Atuncĭ M. Terezia le-a datŭ episcopŭ de viţă românéscă, însă ca acela să fiă vicariulŭ episcopuluĭ rom. cat. din Oradia Mare. Episcopulŭ Moise Dragoşiu mijloci de la împĕrătésa episcopia independintă, dar papa Piu alŭ VI-lea abia la an. 1777 s'a învoitŭ la acésta (54).

Caracteristica acesteĭ epoce. Ca să pricepemŭ maĭ bine motivele acestorŭ întêmplărĭ din viaţa bisericéscă şi politică a poporuluĭ nostru, trebue să le căutămŭ şi în alte părţĭ. Abusurile şi corupţiunile în biserica catolică a îngreţoşatŭ chiarŭ şi pe uniĭ din preoţiĭ catolicĭ. şi pentru că papa şi clerulŭ catolicŭ nu a vrutŭ ca înşişĭ să le îndrepte, prin preoţĭ catolicĭ s'a făcutŭ reformaţiunea, şi prin acésta spargerea bisericeĭ catolice şi căşunarea de revoluţiunĭ, şi chiar de rĕsbóie.

Incă maĭ înainte papiĭ fondară în Spania tribunale de incuisiţiune grozave în contra ereticilorŭ adică necatolicilorŭ, şi acele tribunale le a datŭ pe mâna călugărilorŭ dominicanĭ, ceĭ maĭ crudelĭ şi servilĭ, şi chiar aceştia eraŭ şi têrgoveţiĭ papeĭ care vindea «ertarea pĕcatelorŭ» pe banĭ, şi chiar aceştia dedură prima ansă la reformaţiune. Ţĕrile catolice cele maĭ frumóse, şi regiĭ ceĭ maĭ lăudaţĭ se întunecară şi se spurcară prin gonirea de ereticĭ şi tribunalele de ereticĭ. Istoria e plină de faptele silnice, de turbarea fanatică a popórelorŭ, şi capetelorŭ lorŭ. Tribunalele pentru ereticĭ, sub forma «dreptuluĭ sântŭ» aŭ chinuitŭ şi ucisŭ pre ómenĭ de s'aŭ îngrozitŭ creştinĕtatea, şi păgânătatea, şi pentru acésta faptele unorŭ papĭ, şi ale catolicilorŭ, se timbréză de macula istorieĭ geniuluĭ omenescŭ. Prin reformaţiune, tribunalele de incuisiţiune aŭ începutŭ curêndŭ activitatea înmărită, noutatea religiuneĭ luĭ Luther şi Calvin le-a adusŭ sacrificiĭ nouĕ. (55) Étă illustraţiu-

(53) P M, Ist, bis p. 201 Act. si Prog p 113, 130

(54) Tim Ciparu, Act. şi Frag pag. 163. şi 176 Episcopiĭ gr. cat ai Oradieĭ Marĭ a fostŭ în acéstă epocă : 1 Meletie Covacs 1759—1775 2. Moise Dragoşiu 1775—1787. 3. Ignatie Darabant 1787—1805. 4, Samuel Vulcan 1805.

(55 Carl Rotteck Wels Geschicte VII, pag. 118.

nea şi pentru suferinţele Românilorŭ. Maĭ totŭ în acéstă formă şi cu acestŭ spiritŭ s'a arĕtatŭ uneorĭ catolicismulŭ, şi maĭ adeseorĭ calvinismulŭ şi în Ungaria şi în Ardélŭ în contra religiuneĭ gr. orientale, de care la începutŭ se ţinéŭ toţĭ Româniĭ.

Pentru caracterisarea maĭ de aprópe a suferinţelorŭ biseríceĭ orientale, aflămŭ plânsórea chiar a sêrbilorŭ celorŭ cu privilegiŭ şi diplome de la Leopold I, scriindŭ în Dec. 1701, către împĕratulŭ. «Pe lângă tóte crudelităţile Turcilorŭ, noĭ amŭ rĕmasŭ în ritulŭ nostru totŭ-deuna conservaţĭ şi sigurĭ... lasă-ne să ne mutămŭ de unde am venitŭ (56).» Causa era, pentru că abia se aşeḑară, şi preoţiĭ catolicĭ şi porniră asupra lorŭ.

Georgiu Bariţiu ḑice. «Cu escepţiune de vr'o treĭ sultanĭ, nicĭ Turciĭ nu aŭ persecutatŭ maĭ cumplitŭ religiunea rĕsăritênă în imperiulŭ lorŭ. (57).

Marele Andreiŭ Şaguna, căpĕtândŭ dreptulŭ ca să ţină soborŭ bisericescŭ în 1850, 'lŭ deschise cu aceste cuvinte: «Intre ce durerĭ trupescĭ ne-aŭ născutŭ pe noĭ maĭcele nóstre, întocmaĭ între acele durerĭ sufletescĭ, ne-a născutŭ pre noĭ şi sânta nóstră biserică!... Cum o biserică crestină se asuprise de cele-l'alte bisericĭ creştine! cum fiiĭ uneĭ bisericĭ se lipsiră de drepturile lorŭ prin puterea cea volnică a fiilorŭ altorŭ bisericĭ, cum se degradă regula cea înaltă a creştinĕtăţiĭ: «Iubesce pe aprópele tĕŭ, ca pre tine însuţĭ!» (58).

II.

EPOCA CULTURALĂ

Factoriĭ cultureĭ. Cultura generală a unuĭ poporŭ atêrnă de la maĭ mulţĭ factorĭ. Factoriĭ ceĭ de frunte suntŭ: starea politică şi bisericéscă, adecă naţională, atêrnĕtóre de la constituţiunile ţĕreĭ, în câtŭ acestea împedecă, saŭ redică cultura unuĭ poporŭ. (59). Din acéstă causă a premersŭ descrierea istorică a epoceĭ, de lipsă pentru scopulŭ acesteĭ scrierĭ. Ceĭ-l'alţĭ factorĭ aĭ cultureĭ suntŭ: mijlócele materiale, scólele şi alte instituţiunĭ de cultură, de carĭ Româniĭ putură dispune saŭ a se folosi. Numaĭ prin ilustrarea acestora se póte pricepe starea cultureĭ Românilorŭ în acea epocă, numaĭ prin ilustrarea acestora se potŭ pricepe şi unele din biografia şi operele luĭ Petru Maiorŭ, totŭ de odată de lipsă şi pentru maĭ bună pricepere a biografielorŭ luĭ Samuil Clain şi Georgiu Sinkai, carĭ trăiră totŭ în acea epocă. Fiindŭ că altele aŭ fostŭ mijlócele de cultură a le Românilorŭ neuniţĭ din Ungaria, Banatŭ şi Ardélŭ, şi altele a le celorŭ uniţĭ aflu de lipsă a le trata separatŭ.

(56) Eud Hormuzachi, Documente Tom. VI, pag 13 plânsórea comunităţiĭ Sêrbilorŭ.
(57) G. Bariţiŭ · Catichismulŭ calvinescŭ. pag 104.
(58) Actele soboruluĭ bis ort. res. Sibiiŭ 1850, pag. 7.
(59) N. T. Velia Ist. bis, politica-naţională pag 204. Viéţa naţională politică a Românilorŭ, stă

A. Ierarchia sêrbéscă.

Bunurile bisericeĭ sêrbescĭ. Curêndŭ după ce se așeḑară sêrbiĭ, și se organiză ierarchia sêrbéscă. se prevĕḑu totŭ odată cu veniturĭ marĭ, la anulŭ 1749.

Paragrafulŭ din regulamentulŭ din 1777, reorganisândŭ acéstă causă, ne spune următórele :

1. «In urmarea resoluțiuniĭ nóstre prénalte din 2 Aug. 1749, adresată către mitropolitulŭ Nenadoviciŭ, la care trebue și acuma de a remâne, mitropolitulŭ are de a căpĕta pe anŭ din cassa camerală din Esseg 6000 fl , din cassa comunală din Timișóra 3000 fl., la olalta 9000 fl.

2. Usufructulŭ bunuluĭ cameralŭ Dallya, cu apertinențele, dară totușĭ apriatŭ, numaĭ «ad-personam» mitropolituluĭ.

3. Usufructulŭ bunuluĭ Neradin, și a prediuluĭ Pankoweze, ce noĭ 'lŭ dămŭ mitropolituluĭ «ad-personam» astŭ felŭ cum l'a posedatŭ mănăstirea Gergeteg.

4. Tóte realitățile și apertinențele ce le are archiepiscopatulŭ să le foloséscă

5. Taxele de sânțire, normate în paragrafulŭ 22. (60).

Astăḑĭ bunulŭ Neradin și prediulŭ Pankoweze nu e a ierarchieĭ, respective a mitropolituluĭ. Dallya însă aduce pe anŭ de regulă peste 100,000 fl. v. a.

Causa scolară. După ce a muritŭ Arseniu Cernoviciŭ, Isaia Diacoviciŭ, episcopulŭ Ienopoleĭ, maĭ târḑiŭ alŭ Araduluĭ, ajunse vicarŭ mitropolitanŭ în Carlovĕțŭ, și la anulŭ 1706 *ceru licența pentru ridicàrea unorŭ scóle*, și a uneĭ tipografiĭ. Gubernulŭ, abia la an. 1723, însărcină pe baronulŭ Kalanek, directorulŭ cameralŭ și judecĕtorulŭ națiuneĭ sêrbescĭ, ca să întroducă scóle prin orașe și sate. In urmarea acésta, mitropolitulŭ Moise Petroviciŭ la anulŭ 1724, ear congresulŭ sêrbescŭ la anulŭ 1730, a trămisŭ circulare către preoțime, ca să încépă de a ridica scóle. In Carlovețŭ școla cea d'întâiŭ s'aŭ ridicatŭ la an. 1731. (61).

Maria Terezia în an. 1777 ordinéză : «De óre-ce noĭ gratiosissime amŭ îndrumatŭ dirigĕtoriele nóstre aulice, ca să fiă privighitóre la *introducerea* cu folosŭ și fundată a causeĭ scolare, și să caute mijlócele și dispozițiunile conducĕtóre la acestŭ scopŭ, și după ce și în cercurile provinciale ale Banatuluĭ Timĭșóra, s'aŭ făcutŭ unele îngrijirĭ, așa precum prin patentulŭ nostru amŭ adusŭ la cunoscință publică,

în legămîntŭ cu viéța bisericéscă religionară peste totŭ. Orĭ-ce poporŭ venindŭ la cunoscință de sine, nizuesce a 'șĭ procura și asecura două atribute a viețeĭ sale, carĭ punŭ fundamentŭ la unŭ viitorŭ maĭ ferice.

(60) Pentru bulla ce o da unuĭ episcopŭ din Verșețiu saŭ Carenșebeșiŭ 200 de galbenĭ, celŭ din Bacsku și Aradu 150, cela din Pakracz 125, éră cel din Buda 100 galb. Pentru singilia unuĭ preotŭ 30 cr. de casă, dară să nu se ridice peste 50 fl.

(61) Andreiŭ Șaguna Ist. bis. II. p. 309. N. Ț Velia pag 201. Maĭ vêrtosŭ de la Maria Terezia, când prin patenta din 2 Nov. 1566, s'aŭ întemeiatŭ maĭ multe școle în Temișiana,

poftimŭ şi în cele-l'alte cercurĭ şi în diecesele episcopescĭ neunite, întru asemenea modŭ conducerea instrucţiuniĭ şi introducerea scólelorŭ triviale, şi aceluĭa dintre episcopiĭ noştri, care şi din partea sa conlucră spre scopulŭ acesta, îĭ recunóscemŭ de meritŭ eminente, asicurândulŭ despre simţimintele nóstre graţióse (62).

Gimnasiul şi alumneul sêrbescŭ. Mitropolitulŭ Paul Nenadovicĭ, scólele ridicate la 1731 în Carloviţ, le-a înălţatŭ la an. 1761, la scóle de gimnasiŭ; éră mitropolitulŭ Stratimiosevicĭ la 1791, unŭ bărbatŭ nemuritorŭ alŭ sêrbilorŭ, lângă acestŭ gimnasiŭ a fundatŭ unŭ *alumneu*, în care se primiaŭ 60—70 de tinerĭ săracĭ, carĭ căpětaŭ prânḑŭ şi o pâne pe ḑi, şi a fundatŭ unŭ *convictŭ;* unde se primiaŭ câte 40—50, de tinerĭ, carĭ plătiaŭ unŭ preţŭ moderatŭ pentru susţinere (63). Ce e maĭ firescŭ, decâtŭ că sêrbiĭ aŭ pututŭ face progres.

Starea deplorabilă a Românilorŭ din Banatŭ şi Ungaria. — Să auḑimŭ chiar pe împěratulŭ Iosif alŭ II[lea], îngrijindu-se de aceştĭ Românĭ, la an. 1785.

«In Banatŭ, ḑice împěratulŭ, suntŭ deosebĭ treĭ naţiunĭ, anume *Valachiĭ* şi *Raiţiĭ*, carĭ amêndouě se ţinŭ de religiunea gr. neunită şi apoĭ *coloniĭ străinĭ*, de felurite naţiunĭ din Germania Naţiunea *valachică* (românéscă) se tratéză încă totŭ într'unŭ modŭ sclavicŭ, de unde, urmările suntŭ în parte, puţina eĭ cultivare şi nestatornicia. Până când dară în eĭ nu se va mijloci prin scólă o deşteptare îndestulătóre, prin tratare bună, o afecţiune către pămêntulŭ lorŭ şi nu se va aţîţa voiă de zidirea maĭ bună a caselorŭ şi de cultivarea maĭ bună a pămênturilorŭ lorŭ, pe urmă de plantarea maĭ multorŭ pomĭ, pînă atuncĭ se vědŭ aceştĭ ómenĭ, dintr'o ḑi în alta, numaĭ a câmpuĭ. *E şi adevěrŭ, că pentru de a face locŭ altorŭ colonĭ, Românilorŭ li s'a luatŭ pămênturile cele maĭ bune, satele lorŭ li s'aŭ strămutatŭ, şi astŭ-felŭ li s'a făcutŭ maĭ multe apěsărĭ, când eĭ suntŭ totuşĭ ceĭ maĭ vechĭ locuitorĭ aĭ ţěreĭ*» (64).

Eră despre româniĭ din comisariatulŭ Oradieĭ marĭ şi anume comitatulŭ Araduluĭ, ḑice merele Iosif alŭ II-lea: «In acestŭ districtŭ, trebue a privi la principiele

(62) Regulamentulŭ naţiuniĭ illire din 1777 § 65

(63) Andr Şaguna Ist bis II p 312.

(64) Eudoxiu Hormuzachi, Documente, vol VII pag. 442 Instrucţiunea luĭ Iosif alŭ II-lea cu datulŭ din 26 Martie 1785, către ḑece comisarĭ regescĭ, trămişĭ în Ungaria de a regula bisericele gr. neunite ale deosebitelorŭ naţionalităţĭ, § 18, pentru Banatŭ

Alois Wlad A roman nép és ügye, Lugoson 1868, pag 130 In urma domnireĭ Turcilorŭ, şi a rěsbóelorŭ cu eĭ, populaţiunea din Banatŭ a scăḑutŭ tare. Contele Claudiu Mercy, comandantele supremŭ militarŭ la an. 1700, a fostŭ însărcinatŭ cu impopulaţiunea Banatuluĭ, şi a lucratŭ 13 anĭ în causa acésta. Maria Terezia (pag 135) cu patentulŭ din 17 Febr. 1763, colonilorŭ străinĭ le-a promisŭ şi datŭ banĭ de drumŭ, casă gata, pămêntŭ, vitele de lipsă, bucate pe unŭ anŭ, şi apoĭ instrumente de aratŭ séŭ banĭ să se plătéscă în treĭ anĭ şi iertare de porţiă pe 6 anĭ. La 22 Iuliŭ 1766, s'a înfiinţatŭ în Viena comisiunea colonială, care a condusŭ causele aceste şi s'a spesatŭ pe anŭ 200,000 fl, casele pentru Nemţĭ le-aŭ ziditŭ locuitoriĭ din Banatŭ, firesce în partea cea maĭ mare Românĭ. Şi aḑĭ se aude cum se sfădesce vre-unŭ Românŭ cu Némţu: «Tu aveniţă! eŭ ţĭ-amŭ ziditŭ casa!»

adevěrate, precům le prescrie toleranţa. Incă domnesce deosebĭ în comitatulŭ Aradului, o rigóre şi o apěsare nemărginită a supuşilorŭ într'unŭ modŭ sclavŭ, la care diregětoriĭ comitatuluĭ, şi magistraţlĭ de acolo se credŭ a fi împuteriţĭ. Româniĭ suntŭ încă aşa de tare îndatinaţĭ la apěrare şi la trătarea sclavică (robéscă) în câtŭ şi locuinţele propriĭ le suntŭ de totŭ indiferente şi suntŭ dară aplecaţĭ la nestatornicĭă. La aceştia trebue aşia să se introducă şcóle, precum preoţimea lorŭ să se instrueze maĭ bine. In fine trebue o tratare maĭ omenéscă din partea domnilorŭ de pămêntŭ, şi antistilorŭ, ca sě-ĭ facă maĭ bunĭ, şi sě-ĭ lege de pămîntulŭ, pe care suntŭ (65) »

Legile pentru şcóle publice. Dacă în atare privinţă s'a făcutŭ progesŭ după cerinţa epoceĭ, atuncĭ acelŭ progresŭ, s'a făcutŭ prin patentele curţiĭ. După legile ţěreĭ pe acestŭ timpŭ. numaĭ româno-catoliciĭ avéŭ dreptulŭ ca să ridice scóle publice şi institute maĭ înalte. Dacă se află institute de acestea la alte confesiunĭ, acelea suntŭ concese prin resoluţiunĭ maĭ înalte. Nicĭ chiar Nemţiĭ şi maghiariĭ, carĭ nu eraŭ de confesiunea rom. catolică, n'aveaŭ dreptŭ să'şĭ redice şcole, institute confesionale publice.

Abia articolulŭ de lege 26 din dieta din 179⁰ ı şi anume §-fulŭ 2, concede şi dice anume : «Augustanilorŭ, şi Elveţilorŭ li se iartă să zidéscă şcóle de publicitate, pe unde aŭ bisericele lorŭ, asemenea şcóle *superióre*.... dar comunele catolice să nu se îndatoreze de a ajuta zidirea şi susţinerea lorŭ. § 12. Pe viitorŭ să nu fiă ertatŭ de a ocupa bisericele, şcólele şi fundaţiunile ale acestorŭ confesiunĭ.

Despre şcólele ueunite anume nu e nimicŭ. Articolulŭ 27 de lege din 1790-1 pe gr.-orientalĭ 'ĭ proclamă de cetăţenĭ cu eserciţiŭ liberŭ de religiune şi susţinêndu-se privilegiele bisericeĭ, adică a ierarchieĭ sêrbescĭ, în privinţa şcólelorŭ eraŭ susţinute disposiţiunile din regulaminte..

Directoratele de şcóle, Incepêndu-se înfiinţarea şcólelorŭ, ierarchia sêrbéscă s'a împărţitŭ în 4 directorate şcolare. 1. *slavonescŭ*, din comitatele Pozsega, Verocze, şi Sirmiu. 2, *Timişoran*, din comitatele Timişóra, Torontal, Caraşiu. 3, Alŭ *Budeĭ*, 4 alŭ *Oradieĭ marĭ*, avêndŭ fiă-care directoratŭ câte unŭ directorŭ, iară inspectoriĭ de şcólă, eraŭ protopopiĭ respectivĭ.

La an. 1810 pentru conducerea maĭ uniformă a causeĭ şcolare Impěratulŭ Franciscu I-iŭ a denumitŭ pe Uroşiu Nistoroviciu de inspectorŭ alŭ tuturorŭ şcolelorŭ populare neunite, dar la 1812 s'aŭ formatŭ 5 directorate. In douĕ de regulă eraŭ directorĭ românĭ, în Banatŭ, şi pentru Ungaria, în Oradia mare. După 1848 s'aŭ formatŭ inspectorate de şcólă, şi acestea durară până la 1859. Ceĭ din urmŭ inspectorĭ românĭ eraŭ în Banatŭ V. Ioanoviciŭ şi la Oradia, Stefanŭ Ionescu. La 1859 declarându-se scolele cu caracterŭ confesionalŭ, drepturile de inspecţiune şcolară, s'aŭ predatŭ episcopilorŭ eparchieĭ. (66)

(65) Eud. Horm. Documente p. 432. Instrucţiunea § 4 şi 5.
(66) And. Şaguna Ist. bis II. p. 213, şi după esperienţele mele.

Teologia. Maria Terezia în an. 1777 dice : «Ce felŭ de îngrijire e de lipsă, și aplicabilă, ca popilorŭ designațĭ pentru preoțiă, să nu le lipséscă sciințele necesarĭĭ pentru chiămarea lorŭ, vomŭ hotărî; pînă atuncea însă să *înceteze ridicarea de scóle clericale.* Dară de o cam-dată, celŭ ce doresce de a ajunge la sânțirea de diaconŭ, saŭ preotŭ, saŭ celŭ ce concuréză pentru o parochiă, trebue să alăture nu numaĭ testimoniulŭ de la învĕțătorulŭ și profesorulŭ sĕŭ despre studiele sale, ci trebue să fiă bine examinatŭ din partea consistoriuluĭ, ca să nu fiă primitŭ la sânțire și parochiă maĭ nainte de câtŭ după aflarea consciințiósă a capacitățiĭ sale (67).

Sub Iosif alŭ II-lea s'a înființatŭ teologia și preparandia în Verșețiŭ și Temișóra. T. Velia 'mĭ spune că la anulŭ 1789, s'a improvisatŭ și ceva teologiă și preparandiă cu cursŭ de șése lunĭ în Temișóra, pentru Româniĭ și Sêrbiĭ banațenĭ In institutulŭ acesta a servitŭ Mihaiŭ Dascălulŭ, apoĭ renumitulŭ Țichindelŭ, și studențilorŭ românĭ, a propusŭ învĕțătura în limba maternă românéscă Dară sêrbiĭ după ce a pusŭ mâna pe tóte organele viețeĭ naționale a le Românilorŭ, aŭ introdusŭ slavismulŭ prin tóte scólele românescĭ, ce aveaŭ de dascălĭ parte mare călugĕrĭ și servitorĭ de pe la monastirĭ» (68). Iară într'altŭ locŭ, pentru timpulŭ maĭ nuoŭ: «Cerce cine vrea, și va vedea că consistoriele din Temișóra și Verșețiŭ, de la tineriĭ sêrbĭ, carĭ vreaŭ să învețe teologia, cerŭ maĭ multŭ de optŭ clase gimnasiale; éră Româniĭ se primescŭ adesea și de aceĭa cariĭ sciŭ numaĭ limba maternă, și, și acésta de totŭ rĕŭ. (69).

Maltratarea clerului prin episcopĭ. S'a repețitŭ în lume, cum-că nu e maĭ afurisită puterea, de câtŭ în mâna popilorŭ, și s'a constatatŭ deosebĭ în timpulŭ reformațiuniĭ, și alŭ inchisițiuniĭ. Ce despotismŭ, ce abusŭ aŭ trebuitŭ să facă episcopiĭ, décă Maria Terezia a fostŭ silită să ordoneze: «Noĭ oprimŭ episcopilorŭ și mitropolituluĭ, ca pre supușiĭ lorŭ preoțĭ sânțițĭ să 'ĭ maĭ pedepséscă cu bătaiă, cu fére, cu legăturĭ, saŭ cu lucrurĭ pentru slujitorĭ, pentru că acésta, nu numaĭ nu se póte împreuna cu demnitatea de preotŭ ci și pentru că acésta arŭ trage după sine în locŭ de reverință cătră preotŭ, o desprețuire. In asemenea modŭ să se încungiure *suspensiunile nedrepte*, și din casŭ în casŭ să se facă relațiune cătră deputațiunea aulică illirică, maĭ departe ordonămŭ, ca escomunicațiunea să se facă numaĭ cu concur-

(67) Regulamentulŭ Nat Ill: din 1777 § 34.

(68) Tincu Velia p 201 Andreiŭ Șaguna II, pag. 311, dice, că sub mitropolitulŭ Stefan Stratinovicĭ la an. 1791, s'aŭ reorganisatŭ institutele teologice din Aradŭ și Verșețiŭ Ce tristŭ lucru că nu se lucrară pînă acuma istoriele speciale a dieceselorŭ românescĭ! Velia la pag 200 comunică o tradițiune, cum că imp. Iosif alŭ II-lea, între 1780—1790 a fostŭ în Timișóra, cu pașiĭ sĕĭ a mĕsuratŭ loculŭ pentru reședință, biserică și teologiă, și în fața multora a promisŭ, «că vĕdêndŭ clerulŭ românescŭ atâtŭ de necultivatŭ, spre scopulŭ cultivăriĭ luĭ se îndura de a da 60,000 fl pentru fundarea unuĭ institutŭ clericalŭ. Adevĕrulŭ, óre a datŭ, nu se scie

(69) T. Velia, pag. 305.

sulŭ regescŭ (70). Clerulŭ să se reţină de a pedepsi pe laicĭ cu bătaia, saŭ a'ĭ pune pe banca publică, saŭ a 'ĭ eschide de la îndatinata sărutare a icónelorŭ, etc. (71). Ce vorŭ fi făcutŭ atuncĭ cu preoţiĭ, învĕţătoriĭ şi alţĭ românĭ, carĭ s'aŭ luptatŭ contra lorŭ pentru causa naţională, când şi în timpulŭ din urmă se arĕtară grozavĭ în contra Românilorŭ (72).

Să ni aducemŭ aminte de unŭ sfatŭ alŭ luĭ Petru Maioru : «Episcopiele Aradului, Verşeţiuluĭ şi Timişóreĭ, aŭ episcopĭ de némulŭ sêrbescŭ. Şi acésta este una din causele de căpeteniă că Româniĭ din Banatŭ pînă acum umblă orbecândŭ prin întunereculŭ nesciinţeĭ celeĭ vechĭ şi vorŭ merge póte a orbeca, în câtă vreme vorŭ fi supuşĭ episcopilorŭ celorŭ sêrbescĭ. (73)

Preparandia. Pînă nu era preparandiă, cine era învĕţătorŭ? Éră Tincu Velia ne dă deslușirĭ, pentru că elŭ, ca şi profesorŭ de teologia română din Verşeţiŭ şi ca şi protopopŭ dintre ceĭ maĭ culţĭ, a avutŭ interesŭ pentru istoria cultureĭ nóstre şi anume ne spune : «Pre lângă monastirile de la Morava şi Partoşiu, încă din vechime eraŭ scóle, unde învĕţătoriĭ veniţĭ din România, învĕţaŭ maĭ vêrtosŭ pe tineriĭ, care se preparaŭ pentru chiămarea preoţéscă orĭ cea învĕţătoréscă. Scólele de pe lângă monastirĭ eraŭ *publice*, şi că maĭ eraŭ încă şi scóle private *casnice* pe la protopopĭ, preoţĭ şi alţĭ cărturarĭ, pentru a învĕţa religiunea, citirea, scrierea şi socotéla. Atare scólă casnică a ţinutŭ şi óre-care Vasile Diacon Loga, în satulŭ numitŭ adĭ «Sedişţea mare» lângă Verşeţiŭ, unde elŭ în an. 1736, venindŭ din România ca diaconŭ, din monastirea Tismana, s'a aşeḑatŭ cu 50 de familiĭ româneseĭ şi a fondatŭ aci o comună românéscă, care, nu se află cum va fi fostŭ numită pînă la venirea sêrbilorŭ. Elŭ a propusŭ în scólă, pe lângă alte sciinţe şi maiestria zugrăvieĭ. Din scóla luĭ aŭ eşitŭ patru zugrafĭ, carĭ în urma mandatuluĭ episcopescŭ, aŭ avutŭ de a însemna numele sânţilorŭ şi alte inscripţiunĭ prin bisericele românescĭ, numaĭ slavonesce.» (74).

Bucuria luĭ Petru Maioru a fostŭ mare, când s'a înfiinţatŭ în Aradŭ lângă epis-

(70) Regulamentulŭ din 1677 § 59.

(71) l. c. § 61.

(72) In Banatŭ se aude proverbulŭ : «Să te feréscă Dumneḑeŭ de turbulŭ popilorŭ.» Nu credŭ ca să se fiă născutŭ de câtŭ din relaţiunile nóstre cu sêrbiĭ. In 1849, după revoluţiune, clerulŭ şi anume episcopulŭ sêrbescŭ a ţinutŭ góná asupra preoţilorŭ românĭ naţionalişţĭ şi 'ĭ-a pîrîtŭ ca pe rebelĭ, apoĭ în cetatea Timişóreĭ în casemate s'aŭ închisŭ 26 de preoţĭ românĭ O poesiă din timpulŭ acela începe . In Timişóra 'n casematŭ. Clerŭ românŭ s'a arestatŭ Prin Zsivkovits Panteleimon, Episcopu, sêrbescul Domnŭ etc. In poesiă se înşiră : Dimitrie Petrovicĭ Stoichescu protopopulŭ şi Pavelŭ Lăzărescu, Ionichiŭ Miculescu, Parochiĭ Lipoveĭ, Zamfirŭ şi Meletie Miculescu, tata şi fiulŭ din Secusişiŭ, Nicolae Muraniŭ, Chirilă Oprianŭ, Sofroniŭ Murgu, Petru George, Pavel Ioanoviciŭ, Petru Dibroviciŭ , Vicentiu Adamŭ , Alexandru Otonoga etc.

(73) P. M. Ist biser. pagi 130

(74) T. Velia Ist. bis. pag. 198 şi 201.

copia greco-orientală românéscă, o preparandiă. 'Şi încheiase cu tipărirea istoriei politice, déru pe fóia din urmă ni scrie: «Impĕratulŭ Austriei Francisc I[iu] în acestŭ anŭ, adică 1812, ridică la Aradŭ scólă pentru învĕţătura celorŭ ce aŭ a se gătı la dăscăliele cele de prin oraşe şi de prin sate, adică preparandiă. Şi deosebitŭ bine póte nădăjdui némulŭ românescŭ de la caticheta Dimitrie Ţichindél şi de la cei trei profesori români, Constantin Diaconovici Loga, Dr. Iosif Iorgovici şi N. Miuţă. Însă nu e îndoélă, că spre procopséla deplinită, e de lipsă şi ajutorulŭ clerului.»

Tipografia din Viena. La an. 1771, fiindŭ principele de corónă Iosif în Munkács, pe călugĕrulŭ Grigorie Maioru, care era acole sub pedépsă, ilŭ trămite la Viena, unde atunci se făcuse tipografia rusécă şi *românéscă*, ca să fiă *censori de cărţi*.(75) M. Terezia în an. 1777. «Noi amŭ ordonatŭ, că pentru mai bună folosire a instrucţiunii tinerimii, şi a învĕţătorilorŭ ei, aşa pentru câştigarea mai uşóră a Missalelor, Ritualelorŭ, Acatistelorŭ, şi altorŭ cărţi de lipsă *clerului illiricŭ* şi poporului, să se ridice aci în Viena o tipografiă propriă pentru limba illirică şi alte limbi orientale (76) sub inspecţiunea deputaţiunii nóstre aulice illirice, că astŭ-felŭ de cărţi, cari pînă acum s'aŭ procuratŭ cu preţuri nemoderate din ţĕri străine, să se capete acolo, în asemenea formatŭ, bunŭ, frumosŭ şi cu multŭ mai eftinŭ (77).»

Tipografia din Buda. Stefan Novacoviciu, agentŭ de curte avea în Buda o tipografiă privată numai pentru tipărirea de cărţi illirice şi *românesci*. Tipografia universităţii a cumpărat'o Francisc I-iŭ în 23 Iunie 1805, a întăritŭ acea cumpĕrătură şi tipografia lui Novacovici acuma s'a împreunatŭ cu tipografia universităţi regesci, care s'a înzestratŭ cu dreptulŭ de a tipări şi vinde cărţi illirice şi românesci (78). Acéstă tipografiă de la an. 1805 încóce e de mare însemnătate pentru cultura românilorŭ, şi pentru acésta vomŭ mai reveni la ea.

(75) Tim. Cipariŭ, Act. şi Frag. p. 126 Eudoxiŭ Hormuzachi, Fragm. zur g der R. p. 196

(76) Sub limbă illirică se înţelege cea sêrbéscă; sub limbele orientale, de buna sémă a poporelorŭ, ce se ţinŭ de religiunea orientală, adică încă limba grécă şi românéscă, pentru că şi după 16, s'a tipăritŭ şi cărţi românesci.

(77) Regulamentul Nat. Ill. din 1777 § 66.

(78) Ministeriulŭ de cultŭ şi învĕţămêntŭ reg. ung. cu ordinaţiunea Nrl. 29423 din 1881, a ordonatŭ, ca să se facă catalogulŭ cărţilorŭ tipărite în acéstă tipografiă. Cele spuse suntŭ scóse din relaţiunea tipografiei către ministerŭ. In catalogŭ, sub Nr. 101, la an. 1804, e introdusă: Elementa linguae Daco-romanae sive valachicae de Georgius Sinkai Judecândŭ după catalogŭ acésta e prima carte tipărită aci în interesulŭ Românilorŭ. Catalogulŭ însă e neperfectŭ, pentru că multe, despre cari am date positive, că s'aŭ tipăritŭ în tipografia universităţii, nu suntŭ înşirate în elŭ, causa e, pentru că nu s'a purtatŭ matricula despre tótă cartea tipărită, şi catalogulŭ s'a făcutŭ de după cărţile ce se mai află în magasinulŭ tipografic, unde lipsescŭ esemplariele de susţinutŭ Lexiconulŭ din Buda nu se află, atare directorŭ, vĕdêndŭ că nu mai cumpĕră nimenea din elŭ hârtia tipărită, a declarat'o fără de preţŭ şi a vêndut'o cu maja pe la negustori.

B. Ierarchia greco-catolică românéscă

Bunurile bisericeĭ unite. Impĕratulŭ Carol VI-lea, la an. 1717 a dăruitŭ pentru traiulŭ episcopuluĭ Ión Pataki, domeniulŭ cameralŭ din Gerla, şi moşia Sâmbăta de josŭ, carĭ după socóta fiscululuĭ, aducea venitŭ de 3000 fl , pentru episcopulŭ Făgăraşuluĭ cu locuinţa în Făgăraşŭ. Papa Clement alŭ XI-lea, la cererea împĕratuluĭ Carol alŭ VI-lea, ca episcopia Făgăraşuluĭ să se canoniseze, a pretinsŭ ca să se facă în Făgăraşŭ o casă pentru episcopŭ şi o mânăstire unde să fiă călugărĭ în loculŭ canonicilorŭ, sistemaţĭ lungă episcopiĭ rom.-catolicĭ. Episcopulŭ Iónŭ Clain intrândŭ la anulŭ 1732 în episcopiă, avu energia şi înţelepciunea de a mijloci de la împĕratulŭ resoluţiunea din 21 Aug. 1738, prin care în loculŭ domeniuluĭ de la Gerla şi moşia de la Sâmbăta de josŭ, s'a datŭ domeniu Blaşuluĭ, maĭ odată aşa de bunŭ pentru că venitulŭ acestuia făcuse pe anŭ 6,000 fl. din carĭ 3000, fl. eraŭ destinaţĭ pentru episcopŭ, 3,000 fl. pentru călugărĭ, şi scopu de cultură. (79)

Inceputulŭ în cultura străină. Leopold Colonicz, primatele Ungarieĭ, pe la an. 1693 începêndŭ agitaţiunea catolică în Ardélŭ intre Românĭ, lasă de a se compune unŭ catichismŭ românescŭ în spiritŭ catolicŭ, 'l tipăresce pe spesele sale în maĭ multe miĭ de esemplarie şi-lŭ împarte poporuluĭ şi tinerilorŭ românĭ, şi prunciĭ românĭ aflară primire şi nutrire, precum cultivarea în şcólele catolice. Totŭ pe acestŭ timpŭ unŭ seminarŭ rom. cat. de noŭ fondatŭ şi bine prevĕḑutŭ în Cluşŭ, s'a îngrijitŭ de crescerea preoţilorŭ românĭ, şi prin aceştia, pentru lăţirea statornică a religiuniĭ catolice între poporulŭ destinatŭ, pentru catolicismŭ, (80). Gubernulŭ Ardéluluĭ merse şi maĭ departe. Prin decretulŭ sĕŭ din 26 Sept. 1699 ordonă :

a). Episcopuluĭ unitŭ i se értă ca se sânţéscă de preoţĭ numaĭ, concurenţĭ vrednicĭ. Vrednicia e de a se documenta prin unŭ esamenŭ, la care iaŭ parte, nu numaĭ preoţiĭ uniţĭ, ci şi preoţiĭ emişĭ din partea episcopuluĭ respectivŭ, de acea religiune, căria, Româniĭ vréŭ de a se alătura.

b). Din *lipsa de orĭ-ce felŭ de şcóle,* intre Românĭ, candidaţiĭ de preoţĭ se afle primire în statulŭ preoţescŭ, numaĭ atuncĭ, când eĭ vorŭ fi cercetatŭ scólele acelorŭ confesiunĭ, cu carĭ Româniĭ s'aŭ unitŭ. (81). După întórcerea luĭ Atanasiu la 1700, s'a încheatŭ ca Româniĭ să se priméscă în scólele latinescĭ. (82).

Scólele din Blaşiu. A trebuitŭ încă multŭ, darŭ totuşĭ s'a întorsŭ tréba pe bine. Din venitulŭ dominiuluĭ, jumĕtate, adecă 3000 fl. eraŭ destinaţĭ pentru întemeiarea uneĭ monastirĭ cu 11 călugĕrĭ, pentru seminarŭ cu 20 de tinerĭ alumnĭ, şi pen-

(79) P. Maior Ist. bis. pag. 200 etc.
(80) Eudoxiu Hormuzachi Fragm zur G. der R pag 29
(81) Eudoxiu Hormuzachi Fragm. zur G. der R. p, 89. Timoteiŭ Ciparŭ Act şi Fragm. pag 84 punct. b, şi g.
(82) Tim Ciparŭ, l. c p. 89.

tru treĭ călugĕrĭ, cariĭ se învețe la Roma. Și apoĭ clerulŭ în soborulŭ din 23 Ianuarŭ 1738, a promisŭ 25,000 fl. din carĭ a plătitŭ numaĭ 16,000 fl.

De la predarea dominiuluĭ Blașiuluĭ, în 1738, până la 1747, s'aŭ făcutŭ monastirea și ce a fostŭ de lipsă (83), darŭ episcopulŭ Inocențiu Clain ședea înainte de 1744 în Blașiŭ. A trebuitŭ ca și pe timpulŭ sĕŭ se fiă scóle poporale unite în Blașiŭ, de óre-ce în petițiunea sa către M. Terezia într'altele cere: «Ca reținerea volniciósă a pruncilorŭ românĭ de la cercetarea scóleĭ, să se opréscă sub pedépsă de 100 fl.» (84).

Episcopulŭ următorŭ, Aronŭ primi episcopia la an. 1751, și peste duoĭ anĭ s'a apucatŭ cu energiă de scóle. In publicarea sa din 17 Oct. 1754, spune, că împĕrătésa M. Terezia, a demandatŭ, ca să se apuce *de deschiderea învĕțăturilorŭ* (85) Aronŭ la an. 1757 ridică și sintaxa, adecă, după sistema vechiă, a patra scólă latinéscă, și pe spesele séle, maĭ ținea și încă și alte scóle românescĭ, și eraŭ peste 300 de învĕțăceĭ, pe carĭ Aronŭ 'ĭ ținea cu pâne, și la serbătorĭ cu ferturĭ, pe uniĭ încă și cu cărțĭ și cu haine. (86).

Seminariele din Blașiŭ. Pe timpulŭ luĭ In. Clain s'a făcutŭ unŭ seminariŭ ce se numia regescŭ, saŭ alŭ monastiriĭ saŭ a Santeĭ Treimĭ. Iesuițiĭ vroiaŭ să fiă profesorĭ. Clain stă contra, și acésta e o causă pentru surparea luĭ. (87). Dară episcopulŭ Aronŭ, la an, 1754—1757, a făcutŭ alŭ doilea seminariŭ, numitŭ episcopescŭ. L'a începutŭ pe spesele sale, primindŭ câte 12 tinerĭ, carĭ maĭ târḑiŭ se sporiră la 24. Aronŭ a începutŭ se facă scólă separată pentru preoțiĭ, carĭ se sânțescŭ, ca să învețe teologia morală, și rênduéla bisericéscă, și a vrutŭ să facă o mânăstire nouă, în care să bage călugĕrĭ nuoĭ, carĭ se aibă grijă de seminarulŭ sĕŭ episcopescŭ, și la 1762, a băgatŭ cincĭ tinerĭ din seminariŭ, în monastirea Buna Vestire. Episcopulŭ Atanasiu Rednicŭ, la an. 1706, a ordonatŭ, ca pe viitorŭ în seminariŭ să se priméscă numaĭ de ceĭ tinerĭ, carĭ aŭ voiă la preoțiă, și se amble în reverendă și la clerică. (88).

Inmulțirea bunurilorŭ episcopieĭ. Precum s'a atinsŭ, Aronŭ, a făcutŭ unŭ seminariŭ noŭ, și a vrutŭ să facă și o mânăstire nouă, apoĭ pe séma acestorŭ douĕ insti-

(83) P. M. Ist. bis. p. 201 etc. T. Ciparŭ l c. p. 101.

(84) Eud. Horm. l. c. p. 110. Judecândŭ după Act. Fragm. pag 101 «Datoria călugărilorŭ era ca să învețe și pe pruncĭ, ca să pótă forma din eĭ preoțĭ harnicĭ, pe acestŭ timpŭ numaĭ scóla la călugărĭ se póte înțelege.

(85) Tim. Ciparŭ, Act. și Frag. p 217—222, suntŭ publicate 3 ordonațiunĭ de la acestŭ episcop

(86) Primiĭ profesorĭ, Grigoriŭ Maioru, Al. Rednicu, Maximŭ Négoe séŭ Meletie călugărulŭ Dér nefiindŭ călugĕrĭ destuĭ, sub Aronŭ s'aŭ făcutŭ și din mirenĭ, profesorĭ Vulcanŭ, Boiarŭ, Ión Négoe, Nicolae Ludașĭ. La 1772, Samuil Clain de matesis și etică, Stefanŭ Popŭ de filosofiă. Act. Frag culésă de pe pag 105, 106, 113, 125.

(87) Tim. Cipariŭ, publică acésta din istoria luĭ Samuil Clain, érŭ eŭ neavêndu'o acésta, mĕ provocŭ la Act. și Frag. pag. 105, 109, 121.

(88) T. Cip. pag. 101.

tute, precum pe séma mănăstirii din Belgradu, unde în Maieri (suburbii) redicase una cu unŭ turnŭ frumosŭ, a datŭ zestre tipografia şi satulŭ Kut din comitatulŭ Belgraduluĭ, care l'a cumpăratŭ de la Gabriel Bethlen cu 30,000 fl. din carĭ 8,000 fl. de la clerŭ, iară 24,000 de la sine. (89)

Şcólele populare şi directoratulŭ. Ne spune Samuil Clain, că Aronŭ episcopulŭ ţinea încă şi şcóle românescĭ şi totŭ dintr'alŭ sĕŭ plătia şi pre *dascălulŭ românescŭ* şi pre cântăreţulŭ bisericeĭ (90). De aci se vede dară, cumcă după 1757 a trebuitŭ să fiă şi câte-va şcóle populare, când Iosif alŭ II-lea în 1782 a datŭ decretŭ că religiunea nu maĭ póte fi pedică pentru căştigarea drepturilorŭ, Româniĭ nu se puteaŭ folosi de acestŭ beneficiŭ pentru că precum ḑice Eud. Hurmuzachi, «uniţiĭ pe atuncĭ aveaŭ numaĭ vr'o 10 şcóle popurale, şi una maĭ înaltă în Blaşŭ, şi abia acum s'a iertatŭ neuniţilorŭ, ca să-şĭ facă 8 şcóle elementarie, pentru ce uniţiĭ s'aŭ cultivatŭ maĭ curêndŭ (91) Prin acésta se póte esplica acea presupunere, că Georgiŭ Sinkai trebuia să se fi reîntorsŭ la Blaşŭ între aniĭ 1780—1782. Din aceştia în care anŭ se reîntórse şi începu de a funcţiona ca director de şcóle, nu se póte sci positivŭ, dar de óre-ce Şinkai afirmă, că a purtatŭ dregătoria acésta în decursŭ de 12 anĭ, şi din altă parte se scie, că elŭ fu scosŭ din directoratŭ la an. 1794, funcţionarea luĭ de directorŭ de şcóle popurale, trebue să fiă începută la an 1782 (92).

Se trămitŭ tineri românĭ la Roma. Se vede că de locŭ cum a ajunsŭ Atanasiŭ Angelŭ episcopŭ, s'a începutŭ a se trămite tinerĭ la Roma, ca să înveţe acolo teologia. Iosifŭ Constantinŭ Palaki, care la an. 1716—1725 a fostŭ episcopŭ sub numele Iónŭ, încă învĕţase în Roma (93). Dar sub In. Clain în pertractarea cu papa şi împĕratulŭ Carol alŭ VI-lea pentru canonisarea dieceseĭ Făgăraşuluĭ, în a căriĭ urmare a venitŭ diploma din 21 Aug. 1738, s'a otărîtŭ ca treĭ tinerĭ românĭ să mérgă la Roma. Clain după modulŭ vechiŭ întâiaşĭ dată trămise numaĭ pe P. Aronŭ iară maĭ târḑiŭ de odată pe treĭ inşĭ, pe Grigoriŭ Maioru, Simeonŭ Caliani şi pe Petru Iacobŭ, dintre carĭ Maioru şi Caliani se reîntórseră la an. 1747 (94). Filotinŭ Laszló se reîntórce la an. 1762, iară Vasiliu Cheresteşi, Ambrosiu Sadi şi Ieronimŭ Calnochi în an. 1765 se trămitŭ la Roma în institutulŭ de propaganda fide. (95) Pentru susţinerea a treĭ Românĭ în Roma eraŭ destinaţĭ 970 fl. şi pentru spese de călĕtoriă 128 fl. din cele 3000 fl. ce se dedeaŭ şi pentru călugĕrĭ şi Alumnĭ (96) Grigoriŭ Maioru episcopulŭ, în an. 1774 trămite pre Georgiu Sincai, şi pre Petru

(89) Samuil Clain la T. Ciparŭ Act. Fragm. p. 110.
(90) Acolo, pag. 106.
(91) Eud. Horm. Fragm zur G. der R. p. 314
(92) Illarianŭ Papiu, Viéţa luĭ Şinkai : IV.
(93) Samuil Clain, la Cip. p. 141.
(94) Acolo, pag. 96 şi 101.
(95) Acolo pag. 119, Cancelariulŭ de adĭ, nu e din viţa acésta?
(96) Acolo pag. 94. 102.

Maioru la Roma (97), şi apoĭ a încetatŭ trămiterea la Roma! Pentru ce? Numaĭ în 1855, s'a reînceputŭ trămiterea.

Se trămitŭ tinerĭ Românĭ la Viena. Sânţindu-se Atanasiu Rednic în 1765 de episcopŭ, a mijlocitŭ în anulŭ viitorŭ de la Impĕrătésa Maria Terezia, ca în Pasmaneŭ, institutulŭ teologicŭ unguerescŭ din Viena să se dea douĕ locurĭ pentru doĭ tinerĭ din diecesa Făgăraşuluĭ, şi în urmare s'aŭ trămisŭ Samuil Clain şi Stefanŭ Pop, carĭ aŭ studiatŭ acolo 6 anĭ, şi aŭ absolvitŭ filosofia şi teologia. După întărirea luĭ Gligoriu Maioru de episcopŭ, M. Terezia a făcutŭ în Viena, la Santa Barbara unŭ seminariŭ pentru 50 de clericĭ de legea greco-catolică, ca se înveţe acolo; între cariĭ s'aŭ primitŭ 9 românĭ gr.-cat. din Ardélŭ şi 6 din diecesa Oradieĭ marĭ. Impĕratulŭ Iosif alŭ II-lea, acestŭ seminariŭ l'a strămutatŭ la Agria în Ungaria, de aci la Liovu în Galicia, şi apoĭ desfiinţându-se, clericiĭ se reîntórseră acasă, dară baniĭ fundaţiunalĭ se împărţiră dieceselorŭ, şi anume celeĭ a Fagaraşiuluĭ pentru 9 clericĭ i s'a datŭ 1200 fl. pe an. (98).

Diecesa Oradieĭ marĭ. Episcopia Oradieĭ marĭ devenindŭ la an. 1777, independintă de episcopia catolică, M. Terezia o îndestréză cu dominiulŭ Beiusiuluĭ ruptŭ din dotaţiunea episcopuluĭ catolicŭ, şi confirmatŭ de Iosif alŭ II-lea la anulŭ 1781. Ignatiu Darabant episcopulŭ (1790—1792) capătă de la Iosif alŭ II-lea, reşedinta Iesuiţilorŭ din Oradia mare, ca să o foloséscă de seminariŭ pentru 24 de tinerĭ mirenĭ. Desfiinţându-se seminarulŭ de la Santa Barbara, şi respective celŭ din Liovu, partea de fondaţiune, ce a căḑutŭ pentru crescerea preoţilorŭ din diecesa acésta, s'a datŭ acuma dieceseĭ în suma de 2696 florinĭ 40 cr., éră episcopulŭ a maĭ adausŭ 2717 fl., mai târḑiŭ ajutorulŭ a crescutŭ la 2800 fl. De pe timpulŭ acela' se trămitea câte doĭ tinerĭ românĭ în seminariulŭ romano-catolicŭ la Buda-Pesta' éră aḑĭ suntŭ aci 16 clericĭ românĭ, din tótă diecesa, adecă Oradia, Lugosiu, Gerla şi archidiecesa Belgradu luĭ câte patru. Pe la 1777 eraŭ 52 de parochiĭ unite în diecesa Oradieĭ, şi preoţiĭ ceĭ învĕţaţĭ căpĕtaŭ pe anŭ câte 150 fl. din fondulŭ religionarŭ rom.-cat. Darabant mijloci atâta şi pentru ceĭ neînvĕţaţĭ, éră Samuil Vulcan câte 300 fl. pentru toţĭ.

Revisoratulŭ din Buda. Lângă consiliulŭ de locoteninţa Ungarieĭ, aflămŭ unŭ diregĕtorŭ sub titlu de revisoriŭ, saŭ censorŭ de cărţĭ. La începutŭ era aci revisorŭ numaĭ pentru revisuirea cărţilorŭ rom.-catolice, ca se nu intre vr'o doctrină rea în contra dogmelorŭ saŭ alte învéţăturĭ false spre dauna catolicismuluĭ. In objectulŭ acesta, se află numaĭ articolulŭ de lege 26 din anulŭ dieteĭ din $179^{0}/_{1}$. Şi acestŭ articolŭ creéză censorĭ de cărţĭ, numaĭ pentru cărţile reformaţilorŭ de ambele confe-

(97) George Şinkai, Chron. la an. 1604.
(98) Tim. Cip. Act. Fragm. pag. 122, 131, 144, Eud. Horm. l. c. pag. 194.
(99) T. Ciparŭ, l. c. p. 171 etc.

siunī. (100). Cu începutulŭ secoluluĭ acestuia, se creéză şi revisorĭ pentru cărţile românescĭ gr.-catolice.

După datele de până acuma celŭ d'întâiŭ revisoriŭ a fostŭ Georgiu Şincai, care însuşĭ ne spune : (101) «Samuil Vulcan, care atuncĭ, adecă în 1803, când am mersŭ la Buda, era numaĭ vicariu » Apoĭ adauge : «Eŭ însumĭ amŭ făcutŭ estrasele din tóte cărţile acele, maĭ nainte de a mĕ face diortositoriŭ în tipografia crăiéscă la an. 1804». (102). O epistolă a sa către Ion Lipsky încă arétă, că la an. 1804, a fostŭ corectorulŭ tipogrofieĭ. (103).

Alŭ doilea revisorŭ în anulŭ 1805, e Samuil Clain, consistorialulŭ episcopatuluĭ Făgăraşŭ, (104) şi elŭ móre în Buda la 13 Maiŭ 1806, în braţele luĭ Şincai. (105).

De acum treĭ anĭ Corneli era revisorŭ, dar' nevenindŭ la Buda, l'a substituitŭ Şincai, precum am arĕtatŭ în biografiă. La an. 1809. Petru Maioru a venitŭ de revisorŭ la Buda, şi aci a rĕmasŭ pînă la mórtea sa in 1821. Aci va fi de lipsă, ca să revenimŭ la articolulŭ «tipografia din Buda» în tipografia universităţiĭ nu avea tiparŭ pentru cărţĭ românescĭ numaĭ de când cumpĕrase tipografia luĭ Novacoviciu. Acéstă cumpărătură Impĕratuluĭ Francisc I-iŭ a întărit'o în 23 Iuniŭ 1805, dar fiind-că G. Sinkai în 1803 veni la Buda, şi în în 1804 îlŭ aflămŭ ca revisorŭ, apoĭ trebue ca tipografia luĭ Novacovicĭ să se fiă împreunatŭ cu a universităţiĭ maĭ curêndŭ de timpulŭ întăririĭ cumpĕrăturiĭ.

Resultatele revisoratuluĭ. Instituţiunea acésta a fostŭ o binefacere pentru Românĭ fără ca să fiă avutŭ altŭ scopŭ, de câtŭ bisericescŭ gr. catolicŭ. Revisorulŭ era unicŭlŭ diregĕtorŭ românŭ la consiliulŭ de locotenenţă, denumitŭ uneorĭ ca celŭ persecutatŭ în diecesă, alte-orĭ dintre româniĭ ceĭ maĭ învĕţaţĭ aĭ epoceĭ. Unŭ românŭ învĕţatŭ şi cu simţiminte naţionate şi cu îndemnŭ la lucru, dóră nicĭ îşĭ putea dori o diregĕtoriă maĭ frumósă, pentru că aci avea bibliotecĭ, şi tipografia univertităţiĭ 'ĭ era la îndemână, ca să facă multŭ pentru perfecţionarea sa propriă şi literatura română. Pentru Maioru ni documentéză acésta în gradŭ mare.

«Dar revisoratulŭ din Buda, a devenitŭ unŭ centru, unŭ focularŭ pentru aceĭ tinerĭ, carĭ veniaŭ la Buda-Peşta ca să studieze; a devenitŭ unŭ focularŭ alŭ redeşteptăriĭ naţionale pentru studiulŭ limbeĭ şi alŭ istorieĭ, influenţatŭ deosebĭ prin operele luĭ P. Maioru; şi de unde lumina îşĭ revărsă razele sale şi către poporŭ, a

(100) Libros.... sub inspectione secularium per ipsos co stituendorum ac consilio regio nominetenus referendorum censorum suae confessionis libere typis excudi facere etc.

(101) Chronica la an. 1449.

(102) Chronica la an. 1448.

(103) Epistola din 20 Septem. 1804.... actualis corrector typi valachici penes reg. typographiam universitatis pestanae.

(104) G. Sincai, Elem. ling. daccorum ; tipăritŭ în Buda la an. 1805. Enimvero ego et Samuel Clain; consistorialis episcopatus Fagarasiennis, et revisor librorum.

(105) Chronica la an. 1660.

devenitŭ o legătură spontaneă a studenţilorŭ dintre carĭ, uniĭ în gradŭ maĭ mare orĭ maĭ micŭ se făcură literaţĭ, saŭ avură o rolă naţio nală în viaţa publică a Românilorŭ, precum şi dintre ceĭ maĭ vechĭ, Bojinca, Iorgovicĭ, Murgu, fraţiĭ Patriciu şi Genadiu Popescu (călugĕrĭ) Atanasiu Şandor şi Pavel Vasiciu. (106)

Corectura cărţilorŭ. In tipografia universităţiĭ se retipăriaŭ cărţĭ bisericescĭ, d. e. ciaslóve, psaltirĭ. Revisorulŭ nu avea dreptŭ ca să schimbe ceva, nicĭ unŭ cuvêntŭ. Aci se tipăriaŭ deosebĭ pentru Româniĭ neuniţĭ din Ungaria şi Banatŭ, şi înainte de retipărire 'şĭ căpĕtaŭ blagoslovenia din Carlovĕţŭ. Cugetŭ că nu e făr' de interesŭ, de a aminti douĕ casurĭ, din punctulŭ de vedere alŭ corectureĭ cărţilorŭ. La anulŭ 1854 canoniculŭ Teodorŭ Aronŭ era revisorŭ şi translatorŭ (traducĕtorŭ de legĭ pe romănesce) şi avêndŭ să călĕtorescă în Ardélŭ, mĕ substitui. Era tocmaĭ ciaslovulŭ la retipărire şi era timpulŭ când Româniĭ începură de a înlocui cuvintele slavone de prin cărţile bisericescĭ. De probă în cóla primă strămutaiŭ numaĭ norodŭ şi blagoslovenie, punêndŭ poporŭ şi mărire, şi vĕḍêndŭ că se tipări în pace mĕ apucaiŭ şi de alte corecturĭ, dar apoĭ veni directorulŭ tipografieĭ, şi mĕ opri spunêndu-mĭ că este poruncă aspră de la Vlădică, ca sa nu se strămute nimica. Aron reîntorcêndu-se a casă a căḍutŭ în perplesitate pentru îndrăsnéla mea.

La an. 1858 Iosif Romanŭ (aḍĭ profesorŭ de limbă şi literatură română la universitate) fiind revisorŭ şi translatorŭ maĭ încercase purisarea limbeĭ îngreunate în ciaslovŭ de multe cuvinte urîte şi-ĭ succese de a corege şi a retipări ciaslovulŭ întregŭ. Dar abia se petrecură câte-va esemplare până ce uniĭ protopopĭ din Banatŭ şi făcură raportŭ la patriarchulŭ, care opri ediţiunea, éră directorulŭ tipografieĭ nimici peste 2000 de esemplare.

C. Ierarchia neunită din Ardélŭ.

Bunurile mitropolieĭ vechie. Mitropolia gr.-orientală din Belgradŭ, avea bunulŭ sĕŭ bisericescŭ numitŭ Lamcrămŭ, darŭ Ionŭ Sigismundŭ principele Ardéluluĭ (1559—1571) luă acéstă proprietate a mitropolieĭ orientale, pentru că mitropolitulŭ nu a vrutŭ să priméscă legea calvină (107). Atuncĭ era mitropolitŭ Paulŭ Tordasi, şi anume de la anulŭ 1569. (108). Carele totŭ-de-odată a fostŭ scosŭ şi din scaunulŭ mitropolieĭ şi apoĭ atrecutŭ în România (109). Mitropolitulŭ Varlaamŭ în anulŭ 1690, a cumpĕratŭ nisce pămênturĭ, şi fênaţurĭ, şi le-a datŭ de moşiă pe

(106) Raportulŭ generalŭ din 1877, a-lŭ societăţiĭ Petru Maioru.

(107) Actele soboruluĭ biser. res. din Ardélŭ, Sibiiŭ 1850, pag. 12. Representaţiunile din epoca de la 1850, încóce pentru recăştigarea bunuluĭ, nu ajutară nimicŭ.

(108) Eud. Horm. Fragment zur G. der R. pag. 19.

(109) Nic. Popea. (vechia mitropoliă, pag 71) la Samuil Clain. Paulus Tordos, episcopus valachorum, huic, datur calugeri episcopo domus in Lankerem qui calugerus, quod noluert amplecti sectam lutheranorum, dimisso episcopatu, abiit in Valachiam.

séma mitropoliei (110). Mitropolia neunită a Belgradului, avea daruri și bunuri de la Domnitorulŭ Românieĭ, anume Ionŭ Constantinŭ Brancoveanu în 15 Iunie an. 1700, a dăruitŭ părintelui mitropolitŭ Atanasiu și sinodului mitropolitanŭ posesiunea în câmpulŭ Merișenilorŭ (111) din districtulŭ Argeșŭ în România, dară trecêndŭ mitropolitulŭ Atanasiu la unire, acele bunuri fură retrase pe la anulŭ 1715 (112).

La anulŭ 1675, sub mitropolitulŭ Sava, în Belgradŭ a fostŭ mŏnăstire de ritulŭ orientalŭ (113), dară împĕratulŭ Carolŭ alŭ VI-lea voindŭ ca se facă cetate în Belgradŭ, și fiindŭ-că zidulŭ venise prin mŏnăstire, ordonă ca prețulŭ eĭ să se plătéscă cu 13,000 fl., și să se deie altŭ locŭ în Maierii Belgradului (114). La anulŭ 1700, încetândŭ mitropolia orientului, a încetatŭ și orĭ-ce avere a eĭ, în acéstă calitate.

Starea materială maĭ târdiŭ. Abea la anulŭ 1810 fiindŭ denumitŭ de episcopŭ în Sibiŭ, unŭ românŭ cu numele Vasiliu Moga s'a pututŭ începe ceva. Darŭ restaurata episcopiă neunită nu capĕtă dominiu de la statŭ, nicĭ ca și Sêrbiĭ, nicĭ ca și uniții. Impĕratulŭ a asemnatŭ episcopuluĭ 4000 fl. pe anŭ din fondulŭ sidoxialŭ, éră acésta s'a înființatŭ de la poporulŭ românescŭ plătindŭ fiă-care 5 cr. pe anŭ, adunându-se prin perceptoriĭ de dare, cu ocasiunea încasăriĭ altorŭ dărĭ de la respectiviĭ. Moga păstorindŭ 34 de anĭ, prin colecta în diecesă, a cumpăratŭ casa episcopéscă în strada Cisnădieĭ în Sibiŭ, și la mórtea sa a lăsatŭ clerului încă o casă pe strada Erneĭ și unŭ capitalŭ de 27000 fl. (115).

Inceputŭ greŭ, câstigatŭ cu sudórea fețeĭ

Scólele popurale neunite. După ce episcopia neunită din Ardélŭ, a fostŭ 83 de anĭ ca și vacantă, și a venitŭ episcopulŭ sêrbŭ, Gedeonŭ Nikititz, acesta la anulŭ 1784 a începutŭ de a fi activŭ pentru înaintarea cresçereĭ religióse și deșteptarea poporuluĭ, și pentru acésta a cerutŭ ajutorulŭ statuluĭ. Impĕratulŭ Iosifŭ alŭ II-lea cu decretulŭ din 4 Martie anulŭ 1786, a ordonatŭ următórele în favórea scólelorŭ neunite.

(110) T. Ciparŭ pag 216, Sinkai după Samuil Clain după o epistolă a mitropolituluĭ Varlaam, datată în 26 Juliŭ 1690

(111) P. Maioru Ist. bis. pag. 148. Actele Soboruluĭ din Sibiŭ 1860 pag. 62.

(112) Tim. Cipariu după Sam. Clain, Act Frag. p. 91.

(113) Istoria înedită a luĭ P. Maioru, la Tim. Cipariu. Act. și Frag. pag. 145.

(114) L. C. pag. 138, după unŭ fragmentŭ istoricŭ de la Sam. Clain.

(115) Resoluțiunea din 26 Maiŭ 1880. Decret gubernialŭ din 13 Aug. 1880. Andreiŭ Șaguna Ist. bis. II. pag. 193 Din cele 27,000 fl —10,000 fl fundațiune de Stipendiĭ pentru tinerĭ carĭ învĕță la școle maĭ inalte și se preoțescŭ; 15,222 fl. fundațiune, pentru plătirea unuĭ advocat spre apĕrarea drepturilorŭ cleruluĭ, 4400 fl într'o livadă pentru asesoriĭ consistorialĭ

Sub Andreiŭ Șaguna, la 12 Martiŭ 1850, adunandu-se soborulŭ, s'a făcutŭ eolectă și s'a adunatŭ 6000 fl iară din diecesă 20,062 fl și s'a cumpăratŭ casa din strada măcelarilorŭ, unde șede mitropolitulŭ, și o casă cu grădină in suburbiulŭ Iosefin.

1. Ca șcólele cele *vechĭe*, să se pună în stare maĭ bună, și încă altele noue, să se înființeze în satele maĭ marĭ. 2-a ca cu distincție să se trateze acele comunitățĭ, carĭ vorŭ avea să-șĭ facă școla. 3. In comitatele s. e. în alŭ Solnoculuĭ, unde poporulŭ este fórte săracŭ, așa să-șĭ înființeze șcólele, ca copiiĭ din maĭ multe sate să âmble la o școlă. 4 Ca spesele trebuinciόse să se acopere parte din colectă, parte din didactru, ce aŭ să plătéscă părințiĭ scolarilorŭ și unde acestea nu ajungŭ, acolo să se deplinéscă din fondulŭ studielorŭ ardelénŭ, ba și din celŭ unguréscŭ. 5 Spre privighiărea școlelorŭ s'ą resolvatŭ unŭ directorŭ de școlă, cu léfă de 400 fl. din fondulŭ ardelénŭ, și totŭ-de-odată s'aŭ sistemisatŭ 25 de dascălĭ cu câte 50 fl. pe anŭ. Sub școlele cele vechĭe, adecă de pe la anulŭ 1784, putemŭ dóră înțelege; numaĭ cele 4 scóle elementare ce se ertară neuniților pe spesele lorŭ, astŭ-felŭ dară pe la 1786 aŭ pututŭ fi 29 de școle. (116).

Directorulŭ școlelorŭ. Vědurămŭ maĭ susŭ înființarea directoratuluĭ de școlă directorulŭ celŭ d'întâiŭ a fostŭ Dimitrie Eustatievicĭ pe care episcopulŭ Nichititz l'a denumitŭ, și apoĭ s'a presintatŭ guvernuluĭ spre întărire. Alŭ douilea a fostŭ Radu Tempianu, éră alŭ treilea a fostŭ Georgiu Haines, până în ḑilele episcopuluĭ Moga. Alŭ patrulea a fostŭ Moise Tulea, protopopulŭ Sibiuluĭ, tractuluĭ alŭ II-lea, éră inspecțiunea supremă școlară a avut'o episcopulŭ. până la anulŭ 1838, când inspecțiunea supremă, prin ordonațiune guvernială s'a încredințatŭ episcopuluĭ catolicŭ. (117).

Teologia și seminariulŭ. Prin resoluțiunea maĭ înaltă din 26 Maiŭ 1810, s'a ordonatŭ, ca din fondulŭ sidoxialŭ să se înființeze seminariŭ, să se plătéscă lefile profesorilorŭ, și să se introducă maĭ multe școle normale, și până când spre scopulŭ acesta se va aduna destulŭ în fondulŭ sidoxialŭ, până atuncĭ să se încaseze câte 5 cr. Pentru formarea profesorilorŭ harnicĭ la seminariŭ, să se trămită tinerĭ la univeritatea vienesă pe spesele acestuĭ fondŭ, pentru învěțăfură și esperiență maĭ mare. Prin ordonațiunea gubernială din 21 Dec. 1810, pentru teologiă s'a ordonatŭ, ca candidațiĭ de preoțiă, se cunóscă datoriele omuluĭ către D-ḑeŭ, către maĭ mariĭ și aprópele lorŭ, se sciă câtŭ se scriă, și se sciă catechismulŭ și cele patru speciĭ aritmetice, maĭ departe s'a cerutŭ de la candidațĭ, ca nu numaĭ scólele normale, ci și cele gramaticale să le fiă învěțatŭ, și să sciă limba unguréscă, ce e așa de trebuinciόsă. (118).

(116) Eud. Hormusaki, Frag. zur G. der Rom. pag 202, iar la pag, 214 ḑice, că pe la 1784 când neuniților li se iértă a face 4 școle elementarie uniții aveaŭ 10 scóle poporale, și una în Blașiŭ, Andr. Șaguna Ist. bis. Il. p 214, aduce drecretulŭ citatŭ.

(117) Andreiŭ Șaguna Ist. bis pag. 213. Autorulŭ ḑice că nu se scie causa, pentru ce s'a casatŭ inspecțiunea națională, — dóră ca să nu se facă progresŭ prea mare La an. 1850 se afla peste 600 de școle poporale neunite.

(118) Andreiŭ Șaguna l, c. f. 214 | La soborulŭ din 1850 s'a otărîtŭ ca școlele clericale până acum de 6. lunĭ, să se prefacă în institutŭ pedagogicŭ-teologicŭ, și totŭ clerulŭ înainte

Petru Maioru despre teologiă şi şcólele neuniţilorŭ. «Numindu-se Vasiliu Moga de episcopŭ în an. 1810, câtŭ de puţină putere avea episcopulŭ neuniţilorŭ românĭ din Ardélŭ, destulŭ se vede din instrucţiunea anumită (119), totuşĭ dècă episcopulŭ acumă e românŭ şi nu sêrbŭ, nu trecură încă duoĭ anĭ, de când s'a aşeḑatŭ episcopŭ, şi étă neuniţiĭ aŭ în Sibiu seminarŭ pentru clericiĭ lorŭ, şi din mila împĕrătéscă e făcută renduélă, ca patru clerici neuniţĭ din Ardélŭ se înveţe teologia în Viena, carĭ întorcêndu-se a casă să fiă profesorĭ. Éră cu şcólele cele de prin sate, neuniţiĭ până acuma întrecŭ pe uniţiĭ din Ardélŭ. Dèca româniĭ ceĭ neuniţĭ din Ardélŭ, în scurtă vreme aŭ procopsitŭ atâta, avêndŭ episcopŭ din sînulŭ lorŭ, ce nu arŭ puté nădăjdui Româniĭ din Banatŭ, unde episcopiĭ neuniţĭ suntŭ puternicĭ şi clerulŭ cu frumóse privilegie, de arŭ avea episcopŭ românŭ din némulŭ lorŭ! (120) Eh! dară istoriculŭ nostru Maioru, nu-şĭ aduce aminte, că bunulŭ Dallya, şi privilegiele suntŭ date numaĭ sêrbilorŭ, şi că episcopiĭ românĭ, nu avură folosŭ de ele, eĭ se susţinŭ din convenţiă, o aruncătură pe poporŭ, ca şi fondulŭ sidoxialŭ, şi nicĭ atâta favóre aŭ, ca se o incaseze perceptoriĭ de dare. Mulţĭ arhiereĭ din veniturile cele marĭ de bunurĭ dăruite nu lăsară nicĭ o urmă de însemnĕtate! Se ascultămŭ pe Petru Maioru ce ḑice către acestia :

«Şi de vomŭ sta de a grăi după duhulŭ sobórelorŭ şi a sânţilorŭ părinţĭ, Vlădica din veniturile cele Vlădicescĭ, nu are — după dreptate — maĭ multŭ fără câtŭ mănâncă şi îmbracă cu cumpĕtŭ, ce prisosesce e totŭ a sĕracilorŭ, şi maĭ vêrtosŭ a preoţilorŭ celorŭ lipsiţĭ; celŭ ce altmintrelea cheltuesce veniturile vlădicescĭ, séŭ şi îmbogăţese rudele cu ele *este furŭ şi răpitorŭ.* (121).

Petru Maioru în relaţiune cu Vasiliu Moga. Epistola ce a scris'o episcopulŭ V. Moga în Nov. 1814, către P. Maioru, în respectulŭ cultureĭ cleruluĭ neunitŭ, încă ne dă unele orientărĭ; pentru acésta, lăsândŭ afară unele puţine fără de interesŭ o estragŭ aci. «Iubita scrisóre a frăţieĭ tale, din 5 Oct. a. c. amŭ primit'o în rêndulŭ cărţilorŭ. De arŭ sta bine cu bună sémă de multŭ te-aşĭ fi însciinţatŭ, dară cu neplăcute lucrurĭ n'amŭ grăbitŭ. Eŭ nu capĕtŭ ortac să le luămŭ asupră-ne pe lângă suma care o poftescĭ, 3244 fl. ba nicĭ pe maĭ puţină, şĭ de pe multe locurĭ în cotro amŭ împărţitŭ câte 11 darabe (din cărţi) ca una să fiă a vînḑĕtoruluĭ, protopopiĭ mi-le trămitŭ înapoĭ cu relaţie, că nu le potŭ vinde, atâtŭ pentru vremile aceste serace de banĭ, câtŭ că pe unde suntŭ grecĭ, arŭ exîpăluĭ după firea lorŭ — maĭ alesŭ în partea Braşovuluĭ — căcĭ pórtă titula de autorŭ de legea frăţieĭ tale, . . . şi altele câte, care cu tóte ale lorŭ, nu le aprobăluescŭ. Dară surda, am

de hirotoniă să fiă datorĭ de a fi învĕţătorĭ, şi institutulŭ atuncĭ se reorganisă cu cursŭ de 2 anĭ pentru preoţĭ şi de unŭ anŭ pentru învĕţătorĭ.

(119) Instrucţiunea din 21 Dec. 1880 Şaguna pag 205.

(120) P. M. Ist. bis. pag. 136. Partea inedită, la T. Cip. Act. fragm. pag. 157,

(121) P. M. Ist. bis. p. 209.

făcutŭ pe preoţiĭ tinerĭ, să-şĭ ia câte una şi a casă să se înţelégă cu poporeniĭ, ca să le plătéscă de la obşte şi prin anonimĭ aŭ fostŭ arĕtatŭ către c. gubernatorŭ că facŭ silă cu cărţile mele, ca se facŭ câştigŭ, şi sĕrăcescŭ preoţiĭ, amŭ respunsŭ cumŭ amŭ pututŭ . . . De escĭ tare lipsitŭ de banĭ, şi de nu aĭ pagubă de totŭ, eŭ cu ochiĭ închişĭ daŭ pe dênsele, adecă pe predicĭ, şi pe didachiĭ 2200 Rf. socotindŭ aci şi 200 fl. cheltuéla carauşieĭ si cele 500 fl. ce le-amŭ trămisŭ maĭ de nainte, şi adecă acum să-ţĭ maĭ trămitŭ 1500 Rf. şi să le ieşĭ din grije, apoĭ când se vorŭ trece, atuncĭ se vorŭ trece de se vorŭ trece vre-odată. De nu se vorŭ trece nicĭ odată le voiŭ totŭ purta totŭ cu mine *din sălăşŭ în sălaşŭ*. Până acuma *in treĭ salaşe* le amŭ purtatŭ cu mine şi dintr'acestŭ alŭ treĭlea éră mĕ scotŭ, că clerulŭ nu are casă, şi *la a mea nu mĕ lasă să şedŭ.*

Iéră de te păgubescĭ tare în acestŭ chipŭ, eŭ voiŭ trage socotélă cu cărţile, şi câte nu se vorŭ afla, le voiŭ plăti tóte, după cum le-aĭ făcutŭ preţulŭ, şi cele ce se vorŭ afla, aŭ veĭ face altă dispoziţie despre dînsele, aŭ le voiŭ ţinea aci, şi când se vorŭ trece atuncĭ veĭ căpĕta baniĭ, dară aceea se nu se uĭte, că maĭ nicĭ una (carte) neîmbulzită (îmbiată cu sila) nu s'a trecutŭ până acuma, şi nicĭ de aicea înainte, neîmbulzite nu se vorŭ trece şi *îmbulzirea e primejdiósă şi la noĭ, la alţiĭ nicĭ că se cércă.* Gata spre slujbă. (122).

D. Tipografiele din Ardélŭ

Aflarea tipariuluĭ. Aflarea maestrieĭ de a tipări cărţĭ, adecă tipariuluĭ prin Ioan Guttenberg, fu mijloculŭ celŭ maĭ puternicŭ pentru cultura popórelorŭ.

Guttenberg (născutŭ la 1397, mortŭ la 1465) în an. 1435, în Strasburg a cercatŭ de a tipări cu litere cioplite în table de lemnŭ, în anulŭ 1445 cu litere mobile de lemnŭ, maĭ târdiŭ cu litere topite din plumbŭ, şi cartea cea d'întâiŭ s'a tipăritŭ la anulŭ 1457. Lucru naturalŭ, că tiparulŭ a contribuitŭ multŭ, şi la începutulŭ şi progresulŭ cultureĭ Românilorŭ. Trebuia să ne intereseze de a sci, că unde s'aŭ tipăritŭ primele cărţĭ românescĭ.

(122) Vorŭ fi în Sibiiŭ încă uniĭ, carĭ îşĭ vorŭ aduce aminte, că şi Şaguna dedea preoţilorŭ cărţĭ şi cu sila, saŭ să le cumpere, saŭ din baniĭ de ajutorŭ se detrăgeaŭ preţulŭ lorŭ, —pentru că de şi magasinulŭ tipografieĭ era plinŭ, preoţiĭ de voiă bună nu se îmbulziaŭ să le cumpere. — Vorŭ fi şi carĭ sciŭ cum fu şi Şaguna denunţatu iară «pentru îmbulzéla de cărţĭ şi tragerea preţuluĭ din ajutorulŭ de statŭ de bună sémă, din partea îmbulziţilorŭ. Nu va fi sciutŭ proverbulŭ românescŭ: «Preotuluĭ totŭ să-ĭ daĭ, dar de la elŭ să nu ĭaĭ.»

Insă aşa e câte o epocă, când vine câte unŭ luminătorŭ, şi se vede chĭămatŭ a lumina cu sila, pe acela, care e de lipsă să fiă luminatŭ, nu numaĭ pentru sine, ci şi pentru interesulŭ bisericeĭ, şi alŭ naţiuniĭ.

Suntŭ uniĭ, carĭ spunŭ, că miţulŭ aşa e de prostŭ, în câtŭ şi décă 'ĭ punĭ înainte blidulŭ cu lapte, nu scie să mânânce din elŭ; — iară decă ĭlŭ apucĭ de grumazĭ, şi-ĭ bagĭ botulŭ în lapte, apoĭ te sgrabelă cu giarele

Prima tipografiă în Braşovŭ. Saşiĭ din Ardélŭ, de când se mutară aci, ţinură legĕturĭ cu consângeniĭ lorŭ de prin Germania, nu numaĭ trămiţêndă tinerĭ ca să înveţe pe acolo, ci deosebĭ prin primirea reformaţiuniĭ, adecă doctrinelorŭ luĭ Lutherŭ, şi în acestŭ modŭ eĭ fondară primele tipografiĭ în Ardélŭ, şi anume cea din Braşovŭ, pe la 1500. (123).

In Moscva la an. 1855, s'a ţinutŭ esposiţiune de tipăriturele bisericescĭ slavone, şi în raportulŭ citatŭ în notă, se află, că aŭ fostŭ espuse şi cărţĭ tipărite în Moldo-Valachia, şi în Braşovŭ, éră cele tipărite aci, le pune pe la an. 1500, şi evangeliĭ şi psaltire, anume la an. 1529. Din relaţiune nu se póte constata că fost-aŭ acestea românescĭ séŭ slavonescĭ, destulŭ a constata, că s'a tipărită la an. 1529. Peste puţinŭ timpŭ, adecă la an. 1532 aflămŭ Mappa Ardéluluĭ, făcută prin Ioan Honter» (124) şi de aci trebuia se conchidemŭ, că tipografia luĭ în acestŭ anŭ a fostŭ adusă la o perfecţiune, dècă s'a tipăritŭ şi Mappa. Şi trebuia se primimŭ, că tipografia a esistatŭ de maĭ mulţĭ anĭ.

Sasulŭ Franciscŭ Schuller de Libloy (125), şi Georgiu Bariţiu, după Sasulŭ Iosifŭ Trausch (126) punŭ fondarea tipografieĭ luĭ Ioanŭ Honterus la anulŭ 1533. Aci s'a începutŭ maĭ întâiŭ de a se tipări cărţĭ bisericescĭ, şi calendare românescĭ. Saşiĭ Luteranĭ fură ceĭ d'întâiŭ, carĭ provĕdură tipografia lorŭ cu litere germane, latine, apoĭ grecescĭ şi ciriliane, cu scopŭ precugetatŭ, de a scóte la lumină cărţĭ slavone şi românescĭ pentru de a străbate cu doctrinele reformaţiuniĭ la Sêrbĭ şi la Românĭ ; pentru ca popiĭ valachĭ să le citéscă şi să le înţelégă, căcĭ maĭ bine este a vorbi cincĭ vorbe pe care să le pricépă, de câtŭ 10,000 în limbă străină, pe care nu o pricepŭ precum ḑiceaŭ eĭ. (127).

(123) In muzeulŭ din Budapesta se află : Neuer Anzeiger für Bibliographie, und Bibliotheken wissenschaft, von Dr. Julius Petzholdt, Jahrgang 1857. Dresden. Pag. 367 II. Die Ausstellung der Kirchen slawischen Drucke. Den Glanzpunkt der ganzen Ausstellung bilden die hierauf folgenden Erzeugnisse der sudslawischen Druckereien, der Montenegrinischen, Herzegowinischen, *Moldo-Valachischen*, Serbischen, u. s. w. Dann folgen die um 1500, zum Kronstadt in Siebenbürgen (Brassovo) erschinenen Evangelien der Psalter 1529.» In Budapesta la an. 1882, s'a făcutŭ esposiţiune de cărţĭ, şi în raportulŭ despre ea, fundarea tipografieĭ din Braşovŭ, rĕŭ se pune la an. 1534. Könyvkiallitás emlék, Budapest 1882. pag. 136. Az elsŏ maradandobb hatásu nyomda, a brassai volt, melyet a külföldi egyetemekról Krakkôbol, Wurtenbergböl és Baselböl visszatért Honter János, az erdélyi szászok reformatora 1534 ben allitott fel Brassóban »

(124) Fabritszius Károly : Erdélynek Honter Ianos által készitett tèrképe 1532 bol. Értekezés a torténeti tudom. kor. VII. Kony. V. 7-ik szam pag. 28.

(125) In Anzeiger citatŭ sub nota 1-a Schuler publica la pag, 9. Nachrichten in Siebernbürgen.

(126) Catichismulŭ calvinescŭ pag. 94 citat : Iosef Trausch, Magazin für Geschichte etc. Kronstadt p. 340—356.

(127) Cat. calv. pag. 95.

Cărţile românescĭ cele maĭ vechĭ tipărite în Braşovŭ suntŭ : 1. Consiliulŭ municipalŭ din Braşovŭ a pusŭ să se tipărescă românesce catechismulŭ luĭ Luther la an. 1559. 2. Catichismŭ la an. 1560. 3. Psaltirea de Coressi la anulŭ 1560 până la 1562. (128). 4. Patru evangeliĭ la an. 1562. 5. Calendarŭ românescŭ la an. 1569. 6. Psaltirea de Coressi la an. 1577. (129). 7. Tetrevangelŭ, la anulŭ 1580. 8. Pravila, 9. Telculŭ evangelielorŭ, 10. Evangelia cu telcŭ la an. 1580. (130).

A doua tipografiă în Sibiŭ. Aci s'a tipăritŭ învĕţătura crestinéscă la a. 1546.(131) şi Ciaslovulŭ la anulŭ 1696. (132). La începutŭ tipografia din Sibiŭ a fostŭ aşa anumită, Călĕtoria, dară tipografiă stabilită s'a începutŭ la an. 1575. (133).

A treia tipografiă în Sebeşŭ adecă Szaszsebes Mühlbach. La an. 1579, s'aŭ tipăritŭ aci Evangeliĭ, éră la an. 1580, ritualŭ de serbătorĭ, póte că numaĭ în limba slavonă (134). Peste unŭ seculŭ, în 1683 se tipăresce aci Sicriu de aurŭ, românesce (135).

A patra tipografiă în Orestia, séŭ Szásrváros, Bros. Aci s'a tipăritŭ la anulŭ 1581. Palia, douĕ cărţĭ a luĭ Moise (136). Aceste 4 eraŭ tipografiĭ săsescĭ.

A cincea tipografiă în Belgradŭ. Principele din ţéră Ionŭ Sigismundŭ (1559 până

(128) Tim. Cipariu Crestomatia, Blaşŭ 1858 pag XIX. Andreiŭ Şaguna Ist. bis II. pag. 218. «Cazania, tipărită la Braşovŭ sub Genadie mitr la an. 1560. Dar Eud. Hormuzachi Frag. zur geschichte der Rom. pag. 19. pune pe Genadie la an. 1580.

(129) P.-Hajdeŭ ediţiunea din 1881 Bucurescĭ.

(130) Tim. Cipariŭ, loc. cit. şi G. Bariţiŭ, Catechismulŭ calvinescŭ, pag. 94. Din aceste douĕ combinate.

(131) După Fóia pentru an. 1847, p. 52. Warhaftige Zeitung aus der ungerlandt, und Turckei (Ardélŭ) ins deudschlandt geschriben aus dem latein in deudsche sprach verdolmech, 1596 . . . Sie (walachen) lesen S. Pauls Episteln und die Evengelia nicht in Irer, sonder in einer frombden Sprach, welche auch jre gelerten nicht verstehen . . . Der catichismus ist gebracht in walachische sprach, und in Cebin, welcheş in den sechzischen stedten die Haupstadt in Siebenbürgen gedruckt mit retzischen Buchstaben; Telegrafulŭ românŭ No. 23 din 1880.

(132) Tim Cipariu Crestomatia pag. XXI.

(133) Konyvkiállitási emlék, Budapest 1882 pag 145. Wandertypographie,—Vándornyomdas

(133) Anzeigerul citatŭ în nota 1-a continuare : Die Evangelien 1579 und das Fest-ritual 1380, aus Muhlbach (Szászsebes) in Siebenburgen. Findŭ-că în literatura nóstră nu se amintescŭ, şi fură trămise la esposiţiunea din Moscva, combinŭ că eraŭ în limba slavonă. In interesulŭ literatureĭ din România, continuezŭ raportulŭ. Eines der beiden alleinigen bis jetzt bekannt gevordenen Esemplare des Gebet-buches (Molitva slav) welches in der walachischen stadt Dolgopol (Câmpu-lungŭ) nicht weit von der Grenze Siebenburgens 1625. Von dem aus Kiew dorthin gekommenen Buchdruker Timotheus Alesandrovies waer heraugegeben wurde, zwei Drucke aus dem Kloster Deli (Dél) în der Valachei namlich ein Missale 1646 und eine übersetzung von Thomas Kempis Buch. De imitatione Christi 1648, Ein Blumen-Triod 1649 zu Tergowitz in der Walachei gedrucht.

(135) Tim. Cipariu Crestomatia pag XIX.

(136) Tim. Cip. l. r. p. XXI. Esemplariulŭ din seminariulŭ rom.-cat. din Belgrad a fostŭ de vĕḑutŭ în esposiţiunea din 1882, în Budapesta. In prolog se amintesce mitropolitulŭ Mihaiŭ

la 1571) fiindŭ câştigatŭ pentru confesiunea unitară, la an. 1567, chiamă pe tipografulŭ Rafael Hoffholzer din Debricin, şi fondéză în Belgradŭ o tipografiă. Principele Stefanŭ Bathori (1571—1579) fiindŭ rom.-catolicu emite ordinaţiune, prin care a restrînsŭ tipărirea de cărţĭ, şi a încetatŭ tipografia. Gabriel Bethlen, (1613—1629) a ridicatŭ o tipografiă nouă la anulŭ 1619 şi acésta a fostŭ a curţiĭ principale, dară tipografia acésta, la anulŭ 1658 fu nimicită prin hordele turcesĭ. (137).

Georgiu Şincaiŭ în cronică, la an. 1645, ḑice : sub Georgiu Rakoczy I-iŭ anulŭ (1630—1648) s'a tipăritŭ la Belgradŭ, catichismutŭ calvinescŭ tradusŭ pe româniă éră la an. 1651. (Georgiu Rakoczy alŭ II-lea 1648 – 1657). Psaltirea şi testamentulŭ noŭ. La an. 1657 ḑice, că principele Michaiŭ Apafi (1661—1690) în 14 Iunie 1674, însărcinéză pe superintendentulŭ Gasparŭ Tisabecsi se caute unde este saŭ arŭ putea să fiă tipografia românéscă, care a făcut'o principele Rakoczy. La an. 1679 principele Apafi a poruncitŭ ca să se céră socotélă de la mitropolitulŭ Sava alŭ II-lea despre veniturile tipografieĭ. Fiindŭ-că cea maĭ vechĭă carte românéscă tipărită în Belgradŭ e Cazania din Braşovŭ, retipărită la an. 1641 în Belgradŭ, se constatéză, că Georgiu Rakoczy I, a fondatŭ tipografia românéscă dară care s'a predatŭ sub îngrijirea mitropolituluĭ, căcĭ numaĭ în acestŭ modŭ se putea cere socotélă despre veniturile eĭ. Aci s'a continuatŭ tipărirea cărţilorŭ românescĭ până la 1702.

Cărţile românescĭ tipărite în Belgradŭ suntŭ : 1. Evagelia cu telcŭ saŭ cazania de la Braşovŭ (din 1580) ediţiunea a doua la an. 1641. Catichismulŭ calvinescŭ ediţiunea primă, 1642. 3. Noulŭ testamentŭ 1648. 4. Psaltirea 1651. 5. Catichismulŭ calvinescŭ ediţia a doua 1656. 6. Cărare pe scurtŭ spre fapte bune 1685. 7. Ciasloveţŭ 1686. 8 Rânduéla diaconstvelorŭ 1687. 9. Molitvelnicŭ 1689. 10 Povestea la 40 de mucenicĭ 1639 11. Kiriakodromionŭ, séŭ evangelie învĕţătóre, 1699. 12 catichismŭ românescŭ 1702. (138).

Acuma intâlnimŭ o epocă în care a încetatŭ tipărirea cărţilorŭ românescĭ în Belgradŭ, de câţĭ-va anĭ domnesce sceptrulŭ Austrieĭ în Ardélŭ, şi ce s'a întâmplatŭ cu tipografia principilorŭ ardelenĭ?

Tipografia sub epispopulŭ Atanasiu. După mórtea episcopuluĭ (se pune la 1714) împĕratulŭ Carolŭ alŭ VI-lea s'a apucatŭ de zidirea cetăţiĭ Belgradului, şi a rânduitŭ, ca episcopieĭ să 'ĭ dea 13,000 fl. şi să 'ĭ mute reşedinţa, care pica tocmaĭ pe unde era să vină şanţurile cetăţiĭ. Baniĭ aceştia. s'aŭ făcutŭ mere pere prin

Tordosi; până ce în Frag. der G. der Rom. pag. 18 Eud Hurmuzaki pune pe Paul Tordosi la an. 1569—1580 In Konyvkiállitási emlék pag 148. Palia se însemna «Roman-bibliafordítas.»

(137) Konyvkiállitási emlék, Budapest 1882, pag 142. G. Bariţiu Catichismulŭ calvinescŭ pagina 100.

(138) Crestomatia p. XXI.

Ştefanŭ Işvanovicĭ din ţéra Românéscă, care pe acea vreme *era epitropulŭ tipografieĭ episcopescĭ*, (139). Aci e întrebarea, că óre fost-a acésta tipografiă nouă şi românéscă, de s'a numitŭ episcopéscă, saŭ a fostŭ parte cu litere cirile, din tipografia principilorŭ ardelenĭ?

Tipografiă în Blaşŭ. Scimŭ că la 1747, gătindu-se mănăstirea şi cele de lipsă în Blaşŭ, reşedinţa episcopéscă se stabili aci. Din timpulŭ episcopuluĭ Aronŭ, aflămŭ, că pe la 1769, literele tipografieĭ s'aŭ pusŭ în rêndŭ de unŭ preotŭ din Valachia; se cumpĕră din Sibiŭ, téscŭ, şi se *începu* tipografia sub conducerea tipografuluĭ Sandu din Moldova, şi se tipărescŭ unele patenturĭ pentru ţĕra sêrbéscă, şi maĭ multe cărţĭ bisericescĭ, şi apoĭ Aronŭ a datŭ tipografia acésta de zestre unorŭ institute. (140), Din aceea, că Aronŭ a dat'o de zestre, trebue să deducemŭ că tipografia a fostŭ a luĭ, séŭ dară numaĭ întregindŭ pe acea vechĭă de sub Atanasiu şi cumpĕrândŭ téscŭ a devenitŭ a luĭ.

Tipografĭ din România. Când se tipăresce a doua ediţiune din Evangelia din Braşovŭ, la an. 1641, în Belgradŭ aci aflămŭ pe tipografulŭ popa Dobre din România (141). Maĭ susŭ, către 1714, aflămŭ pe Ştefanŭ Işvanoviciŭ, éră în Belgradŭ şi pe la 1760, pe tipografulŭ Sandu din Moldova. Aflândŭ, că în România, prima carte şi anume Pravila mică, s'a tipăritŭ în Govora la an 1640, éră în Moldova prima carte fu cazania de la Iaşĭ din 1643, ne mirămŭ de tipografulŭ românŭ la an. 1641 în Belgradŭ.

De la an. 1700, până a începutŭ tipografia luĭ Aronŭ, se vede a fi fostŭ lipsă de cărţĭ bisericescĭ, şi atuncĭ acelea s'aŭ adusŭ din România, căcĭ altŭ cum rescriptulŭ din 1745, nu arŭ fi opritŭ aducerea cărţilorŭ bisericescĭ din România (142). Dară acésta póte fi în legătură şi cu acea împrejurare, că M. Terezia în timpulŭ acesta fondă o tipografiă slavonă şi românéscă în Viena, şi din regulamentulŭ illiricŭ vedemŭ, că tóte cărţile trebuiaŭ cumpĕrate din Viena.

E. Limba Românéscă

Limba slavică în bisericele românescĭ. E sciutŭ, că până către mijloculŭ seculuĭ alŭ 16-lea în bisericele românescĭ din Ardélŭ (precum şi în alte părţĭ) domnia limba slavénă şi cărţile bisericescĭ eraŭ tipărite în acésta. Nu se ţine de tema mea de aḑĭ, că sa cautŭ causele introduceriĭ limbeĭ slavone, ci se cerc împrejurările scóteriĭ eĭ din bisericele române. După aflarea arteĭ tipografice, şi după transportarea eĭ şi în oraşele săsescĭ din Ardélŭ, cărţile bisericescĭ tipărite maĭ curândŭ eraŭ slavone, precum amŭ arĕtatŭ psaltirea din Braşovŭ la an. 1529.

(139) Acta Frag. 89.
(140) Tim. Cip. Act. şi Frag. p 109.
(141) Tim. Cip. Crestomatia p. XXI.
(142) Fragm. zur G. der Rom. Eur. Hurmusachi, pag. 132.

Primele cărţĭ românescĭ. E constatatŭ dar, că Catichismulŭ tipăritŭ în Sibiiŭ la anulŭ 1546, fu întâia carte tipărită românesce; că catichismulŭ luĭ Luter tradusŭ pe românesce, şi tiparitŭ în Braşovŭ la an. 1559 fu a doua carte românéscă. Acumŭ urméză Palia din Orĕstie la an. 1581 și astŭ-felŭ primele cărţĭ românescĭ aŭ eșitŭ din tipografiele săsescĭ, și abia la an. 1641, s'a tipăritŭ în Belgrad, Cazania saŭ Evangelia cu telcŭ de la Braşovŭ. Saşiĭ aveaŭ de cugetŭ să căştige pe românĭ pentru Luteranismŭ, şi Georgiŭ Bariţiŭ ḑice despre încercările lorŭ : «Nu dămŭ de urmă în istoriă, că saşiĭ arŭ fi încercatŭ şi forţa ca să introducă doctrinele luterane la Românĭ, ci eĭ aŭ operatŭ maĭ multŭ numaĭ prin mijlóce spirituale, prin tipariŭ, discusiunĭ, şi corespondinţe cu membri cleruluĭ, şi cu alţĭ cărturarĭ de aĭ Românilorŭ (143).

Introducerea oficiósă a limbeĭ române în bisericĭ. Principele din Belgradŭ, şi calviniĭ mergeaŭ maĭ departe, eĭ voiaŭ adică să sugrume biserica orientală, și pe românĭ să-ĭ trécă la calvinismŭ; pentru acésta și mijloculŭ lorŭ primŭ a fostŭ, a tipări cărţĭ în limba românéscă, cărea o pricepe clerulŭ dar a băga în cărţile românescĭ doctrine calvinescĭ, că dedându-se lumea română cu de aceste, în casulŭ treceriĭ la calvinismŭ să nu i se pară o săritură mare.

Principele Georgiŭ Rakoczy I. în 10 Decembre 1643 emite decretŭ către mitropolitulŭ)Simon Simonovitz și în acela demandă : «Tóte funcţiunile de serviciŭ Dumneḑeescŭ şi cele afară de biserică, predicele, și instrucţiunea, învĕţătura credinţeĭ, trebue, şi potŭ fi totŭ-d'auna numaĭ în limba românéscă! (144).

Să auḑimŭ pe Georgiŭ Şincai despre acestŭ evenimentŭ fórte mare pentru noĭ: Georgiŭ Raloczy I-iŭ neputêndŭ pe românĭ de a'ĭ abate altmintrelea de la credinţa lorŭ cea adevĕrată, li s'aŭ tipăritŭ cărţĭ pline de eresŭ calvinescŭ, și a poruncitŭ, archiereilorŭ dimpreună şi preoţilorŭ, ca cărţile acelea să le citéscă şi să le înveţe înaintea poporuluĭ. Intre acele cea maĭ înveninată şi plină de otravă a fostŭ catechismulŭ celŭ calvinescŭ, întorsŭ pe româniă (145) Apoĭ maĭ departe: Veḑĭ cumŭ se serviaŭ calviniĭ se amăgéscă pe româniĭ de la credinţa cea adevĕrată. Ci prin acésta numaĭ atâtŭ a făcutŭ, că româniĭ aŭ lepădatŭ limba cea slavonéscă din mijloculŭ lorŭ și iarăşĭ s'aŭ întorsŭ la limba cea părintéscă; barem de s'arŭ fi întors saŭ s'arŭ întórce și la literile cele părintescĭ! (146).

Nu putemŭ de a nu repeţi aci cuvintele luĭ Georgiu Bariţiu : «Noĭ aflămŭ celŭ maĭ mare meritŭ a luĭ Luther în faptă, că elŭ a învĕţatŭ pe naţiunea sa, şi prin aceea, — pe alte popóre — ca fiă-care să róge pe D-ḑeŭ în limba sa, prin urmare, să înveţe carte în limba naţională, şi aşa să o cultive, éră cultivând'o

(143) G. B Catichismulŭ calvinescŭ pag. 101.
(144) Eud. Horm. Fragm der G. d. R. p. 11. Damas-Bojinca, Resp. Desgur. p 79.
(145) Şincai, Chron. la an 1645.
(146) Şincai, Chron. la an. 1652.

să 'şĭ înmulţéscă fiă-care poporŭ productele literatureĭ sale». (147). Totŭ rĕulŭ 'şĭ are şi partea sa bună: reformaţiunea ne rupe o parte din biserică şi din poporŭ, dară prin întroducerea limbeĭ, pe cea-l'altă parte o trezi din letargiă.

Limba de cultură şi oficiósă a ţĕreĭ. In şcólele maĭ înalte, şi în oficiele publice a le Ungarieĭ, domnia limba latină. Iosifŭ alŭ II-lea făcu încercare de germanisare, şi acésta a aţîţatŭ spiritulŭ naţionalităţiĭ maghiare, căcĭ viéţa popórelor e în spiritulŭ lorŭ, acolo unde 'lŭ apeşĭ, se trezesce şi resuflă. Decĭ maghiariĭ, cum se vĕdură scăpaţĭ de Iosifŭ alŭ II-lea, se cugetară ca să scape nu numaĭ de limba germană, ci şi de acea latină, care ca limbă mórtă şi străină, înnăduşi spiritulŭ naţionalŭ. Pentru acésta, sub Leopoldŭ alŭ II-lea, dieta Ungarieĭ din 1790 , aduce articululŭ din lege 15 despre crescerea tinerimeĭ, şi emite o comisiune regnicolară pentru lucrarea unuĭ elaboratŭ, care se stabileze sistema de principiele generale pentru crescerea naţională a tinerimeĭ, adică maghiare, şi a tutulorŭ popórelorŭ, înţelegêndŭ naţionalitatea politică maghiară.

Articulŭ de lege 16, din acea dietă, şi dispune, că pentru administrarea de orĭ-ce cause, să nu se întroducă limbă străină, ci ca limba maghiară se progreseze maĭ bine, şi să se cultiveze în gimnasiĭ, academiĭ, şi universitatea maghiară, să se aplice profesorĭ specialĭ pentru limba maghiară, şi să se înveţe şi perfecţioneze.

In dieta din 1836, s'a adusŭ articolulŭ de lege 3, despre limba maghiară, şi aci se ordinéză. «Ediţiunea legilorŭ în limba maghiară e textŭ originalŭ. Procesele se potŭ începe şi continua în limba maghiară înnaintea tableĭ regescĭ. In institutulŭ preparandialŭ şi teologicŭ românescŭ din Aradŭ, Majestatea Sa se va îngriji pentru fondarea uneĭ catedre de limba maghiară.

Dieta din 1840, prin articolulŭ alŭ 6-lea din lege a mersŭ şi maĭ departe: «Şi acolo, unde predica nu se ţine ungparesce, matriculele se pórtă în limba maghiară Éră de preoţĭ predicatorĭ, capelanĭ şi ajutorĭ — fără deosebire de religiune — să potŭ aplica numaĭ aceea, carĭ sciŭ unguresce.

Art. 2 din 1844, dispune : Limba dieteĭ, e numaĭ unguréscă. Limba de propunere în scóle, e unguréscă.

Literile latine. Audirămŭ pe Şincaiŭ bucurându-se că Românĭĭ s'aŭ întorsŭ la limba părintéscă, şi dorindŭ că baremŭ de s'arŭ întórce şi la literele cele părintescĭ. Şi P. M. a avutŭ dorulŭ de a se întroduce literele în limba românéscă : Ba scriindŭ românesce cu slove latinescĭ, limpede se vede, că limba românéscă e limba cea vechiă a poporuluĭ prea străluciţilorŭ Romanĭ. Acéstă mărire, uni dintre sêrbĭ şi dintre grecĭ pismuind'o Românilorŭ, sub stemetulŭ legeĭ (religiuneĭ) şi astădĭ se batŭ de a spăria pe Românĭ, ca să nu se întórcă la strămoşescile lorŭ litere, ci să se ţină ca şi Sêrbiĭ şi Ruşiĭ, de cele chiriliane. (148)

(147) G Bariţiŭ. Catichismŭ calvinescŭ pag 87
(148) P. M. Ist. despre inc Rom. p 334

Disertaţiunile luĭ P. Maioru. P. M. la capĕtulŭ istorieĭ politice a adaus aceste disertaţiunĭ despre limba românéscă :

Pentru începutulŭ limbeĭ românescĭ pag. 302.

Pentru literatura cea vechiă a românilorŭ p. 334.

a) Româniĭ maĭ de multŭ a întrebuiaţatŭ literile latinescĭ.

b) Româniĭ ceĭ dincóce de Dunăre în suta a 15-a aŭ lepădatŭ slovele latinescĭ, şi aŭ primitŭ cele chiriliane.

c) Asemenea adevĕruluĭ este, că românii în suta a 4-a, aŭ lepădatŭ slovele latinescĭ.

d) Româniĭ din Ardélŭ aŭ începutŭ întâiŭ a scóte din bisericĭ limba cea slovenéscă şi aŭ băgatŭ iară pe cea românéscă pag. 332.

RESPUNSULŬ DOMNULUĬ V. A. URECHIA

LA DISCURSULŬ DE RECEPŢIUNE ALŬ D. Dr. MARIENESCU.

Sunt prea puţine ḑile, de cândŭ aţĭ bine-voitŭ a'mĭ da plăcuta sarcină, să întâmpinŭ la pragulŭ acesteĭ incinte, pre noulŭ nostru colegŭ, d-lŭ d-rŭ Marienescu. Distrasŭ cu lucrările ḑilnice ale secretariatuluĭ. maĭ multŭ de câtŭ modestŭ, d-le d-rŭ Marienescu, este mănunchiulŭ de florĭ, ce amŭ pututŭ culege, spre a'ţĭ ḑice, cumŭ voesce inima : *bine eştĭ venitŭ !*

Şi nu maĭ puţinŭ voĭ mărturisi, că nicĭ-odată maĭ multŭ decât astă-ḑĭ unŭ recipiendariŭ n'a adusŭ o temă îndemnătóre la lănţuite şi bogate cugetărĭ, dătătóre de calde simţirĭ. Cu graiulŭ adâncŭ alŭ cărturariuluĭ şi cu ne-amuţita vorbire a inimeĭ, domnia ta, d-le Marienescu aĭ inviatŭ unŭ momentŭ, în mijloculŭ acesteĭ încinte, o mare umbră şi aĭ pusŭ sub ochiĭ noştriĭ tabelulŭ unuĭ semi-secolŭ alŭ naţiuneĭ române, luminatŭ 'de neînserata lumină, a aceluĭ bărbat, care s'a numit Petru Major. Te-amŭ ascultatŭ, d-le Marienescu, şi chiar acolo unde domniata aĭ pusŭ, intenţionatŭ, tăcerea în loculŭ graiurilorŭ, inima nóstră multe aŭ înţelesŭ, iar eŭ destule—de mĕ încăpea timpulŭ, — puteamŭ ecsauri pentru rĕspunsulŭ meŭ. Apoĭ, cândŭ aşa de avută şi preţiósă este cuvĕntarea domnieĭ tale de astă ḑĭ, care va fi rĕspunderea condeiuluĭ meŭ uscatŭ de gândurĭ, cândŭ fiă-cine scie, că rĕspunsulŭ ce-ţĭ datorezŭ, nu are să se ocupe numaĭ de Petru Major, ci şi de simpatica domnieĭ tale personalitate şi se rememoreze măcarŭ o parte din îmmulţitele şi variele lucrărĭ, carĭ 'ţĭ-aŭ asiguratŭ maĭ de demultŭ nume bunŭ la naţiunea română şi stima conluptătorilorŭ la cultura eĭ.

Bine aĭ înţelesŭ, d-le Marienescu, acea vorbă a învĕţatuluĭ nostru

colegŭ, d-lŭ G. Barițiu, că «cine va face biografia unuĭ bărbatŭ ca Petru Major, va face însă-șĭ istoria poporuluĭ românŭ din patria aceluĭ bărbat,» care, după altă calificare a regretatuluĭ Papiu Ilarian, fost-a unulŭ dintre apostoliĭ ceĭ maĭ iluștri aĭ *Românismuluĭ*. Fericitulŭ Petru Major, cumŭ îlŭ numia nemuritorulŭ Heliade, — a fostŭ într'adevĕrŭ acelŭ strălucitŭ representantŭ alŭ nu numaĭ a cincĭ ḑecĭ de anĭ din viața națională a românilorŭ din loculŭ naștereĭ sale, ci a unuĭ întregŭ poporŭ românescŭ, orĭ unde ar fi fostŭ elŭ rĕspânditŭ de mâna sórteĭ vitrege.

Petru Major este, pe lângă tóte acestea, și apogeulŭ uneĭ strĕvechĭ, aprópe bisecularé direcțiunĭ de cultură, căcĭ și pre elŭ orĭ-cine póte să'lŭ afle în fruntea acelorŭ șirurĭ de bărbațĭ, carĭ aŭ luatŭ a mână pèna de scriitorŭ, nu din poftă de laudă, ci ca să nu se înece în noianulŭ uĭtăreĭ și alŭ nesciințeĭ aniĭ ceĭ trecuțĭ aĭ némuluĭ românescŭ.

Ceea-ce caracteriséză, o sciți maĭ bine ca mine, d-lorŭ colegĭ, mișcarea nóstră literară, încă de la origina eĭ, este idea *românitățeĭ*, este o deșteptată consciință a *Românismuluĭ*, a *naționalitățeĭ*.

Acela-șĭ lucru 'l-a spusŭ Imperatorulŭ Ioanițiŭ, scaunuluĭ papale, cândŭ îĭ scria: «redduxit nos ad memoriam patriae et sanguinis.» —Acela-șĭ lucru 'l-aŭ proclamatŭ primiĭ noștrĭ istoricĭ, carĭ aŭ luatŭ a mână pèna de scriitorŭ împinșĭ de *patriotismŭ*. Și ce manifestațiune maĭ gloriósă a acesteĭ direcțiunĭ, de cât iubirea și zelulŭ, cu care toțĭ scriitoriĭ noștri ceĭ întâĭ susținură romanitatea némuluĭ nostru? Acéstă teză preferită, eĭ o susținură, cu mândriă, chiar la curtea polonă, în limbă străină și de sigurŭ cu neplăcerea aceleĭ curțĭ, care n'arŭ fi fostŭ nerecunoscĕtóre scriitorilorŭ, carĭ din contră arŭ fi cercatŭ să probeze înrudirea originelorŭ slave cu ale Românilorŭ. Amintiți-vĕ, d-lor colegĭ, câtŭ de departe era împinsŭ acestŭ sentimentŭ alŭ romanitățeĭ, de óre-ce se scriaŭ vorbele: «*Carte românéscă*,» ca titlulŭ unorŭ cărțĭ cu totulŭ speciale, bunăóră, pe codice de legĭ, numaĭ și numaĭ ca titlulŭ de cea maĭ înaltă recomandațiune.

Dar cândŭ aĭ arĕtatŭ, d-le Marienescu, cumŭ că în adevĕrŭ, Petru Major a fostŭ culminanța patriotismuluĭ românŭ și ce mare înrĭurire

aŭ avutŭ operele luĭ asupra deșteptăreĭ aceluĭ sentimentŭ în poporulŭ românŭ, n'aĭ statŭ în cumpĕnă, la îndoință: Ore spune-ni veĭ acésta? Patriotismulŭ !....

Aveaĭ, d-le Marienescu, sub condeiŭ o temă nu ușure de susținutŭ în seculŭ nostru de *umanitarismŭ.* Se póte găsi cine să'țĭ spună, d-le Marienescu, că acestŭ sentimentŭ pe care 'lŭ laudĭ în Major, n'avea în trecutŭ nicĭ nume, de óre-ce nu e întrodusŭ în dicționarulŭ Academieĭ Francese de câtŭ de la 1672; ți s'arŭ fi pututŭ aminti că Voltaire a dis, criticândŭ patriotismulŭ, că «il est triste que souvent pour être bon patriote, on soit l'ennemi du reste des hommes» (1) și că Rousseau, care așa de rĕŭ se înțelegea cu Voltaire în cele maĭ multe, era cu elŭ de acordŭ, că «tout patriote est dur aux étrangers; ils ne sont qu'hommes; ils ne sont rien à ses yeux.» (Emile). D-ta aĭ preferitŭ să ne arĕțĭ pe Petru Major omŭ alŭ uneĭ alte societățĭ de catŭ acea francesă premergĕtóre revoluțiuneĭ celeĭ marĭ.

Dar atuncĭ, care e mijloculŭ socialŭ de la care Petru Major a primitŭ acele sante înrîurirĭ, carĭ apoĭ, le practică și elŭ asupra națiuneĭ române? Ne-aĭ spusŭ, d-le Marienescu, cu o abundanță de documinte, parte chiar nouĕ de totŭ, pentru care Academia 'țĭ este recunoscĕtóre, ne-aĭ făcutŭ istoria educațiuneĭ luĭ Petru Major, dar, ca simplu omagiŭ alŭ meŭ la conclusiunile d-tale, permite'mĭ să mĕ întrebŭ: óre mijloculŭ socialŭ, óre școla Germană în care a crescutŭ maĭ întâĭ, aŭ contribuitŭ a da luĭ Petru Major direcțiunea patriotismuluĭ?

Să facemŭ puținŭ istoria acestuĭ sentimentŭ în Germania.

Pe cândŭ în Franța fierbea revoluțiunea cea mare, pe cândŭ se luptaŭ pentru drepturile *omuluĭ* și consciința de sine, pe atuncĭ în Germania, domnitorŭ și poporŭ, învĕțațĭ, filosofi poețĭ, toțĭ așteptaŭ, plinĭ de temere, dincóce de Rinŭ, mersulŭ lucrurilorŭ. Déca Goethe, își întorcea cu totulŭ fața de la cele ce se petrecéŭ peste Rin, și'șĭ căuta refugiŭ în solitudinea lucrărilorŭ scințeĭ orĭ poeticeĭ, ca și cândŭ arŭ fi voitŭ să arĕte prin acésta, că nu le privia cu stăruință, să nege

(1) Dicționnaire philosophique. Vorba . *Patrie.*

chiar esistința lorŭ, pre Schillerŭ căruia nu 'ĭ scăpa din atențiune importanța mișcăriĭ din Franța, îlŭ neliniștiaŭ escesurile revoluțiuneĭ într'atâta, în câtŭ elŭ în cele din urmă nu aștepta multŭ de la ea. În «*Cântecul clopotuluĭ*» Schillerŭ dete tabelulŭ revoluțiuniĭ. Iar poporulŭ germanŭ, care ca tóte popórele se razimă de ordinarŭ pe părerile celorŭ carĭ i le sciŭ insinua, urma inconsciŭ opiniunile conducĕtorilorŭ sĕĭ intelectualĭ. De altmintrelea domnitoriĭ și miniștriĭ lorŭ germanĭ făceaŭ totulŭ ca la urechia poporuluĭ genermanŭ să nu ajungă scirĭ de câtŭ de escesele, de partea cea rea a revoluțiuneĭ.

Nu în călimarea acesteĭ direcțiunĭ intelectuale germană a putut să 'șĭ móie Petru Major condeiulŭ sĕŭ de patriotŭ.

Dar cată se recunóscemŭ, că istoria patriotismuluĭ germanŭ nu se opri la acea periodă negativă, cu începutulŭ secoluluĭ al XIX-lea. Când Napoleon I cuceri tótă Germania, când domnitoriĭ germanĭ stetéŭ în jurulŭ luĭ ca nișce servitorĭ, cu vorba lingușindu-lŭ și blăstemându-lŭ în taina tăcută a inimeĭ; atuncĭ acești 'domnitorĭ înțeleseră, că ar putea să se sprijine pe poporŭ contra luĭ Napoleon, și deci începură a se raporta la iubirea de patriă și a chiăma pre popóre la luptă contra străinuluĭ, neamicŭ comunŭ lorŭ. Atuncĭ pentru prima óră germanulŭ căpĕtă noțiunea, că elŭ aparține uneĭ patriĭ marĭ, căcĭ până atuncĭ politica și administrațiunea statuluĭ fuseseră esclusivŭ tréba regilorŭ și a domnitorilorŭ, peste 30 la numĕrŭ. Esistaŭ Bavarezĭ, Sacsonĭ, Prusienĭ, Würtembergienĭ, Austriacĭ, etc. dar nu *Germanĭ!*

Pe timpulŭ resbeluluĭ de liberare de sub Francesĭ ajunse idea de iubire către patriă la deplină desvoltare. Intusiasmulŭ era mare. Curgea tinerimea din tóte părțile spre a se înrola de bună voiă în armată, și meseriașiĭ ìșĭ părăsiaŭ atelierele și eșiaŭ la tabĕră; țĕraniĭ ìșĭ schimbaŭ plugulŭ pe armă și femeile și fetele, remase la căminulŭ lorŭ, adunaŭ și daŭ celŭ din urmă banŭ în sprijinulŭ iubițilorŭ lorŭ din tabĕră. Ómeniĭ de talentŭ eraŭ propagatoriĭ intusiasmuluĭ patrioticŭ. *Fichte*, cu tot *Eul* sĕŭ celŭ omnidevorantŭ, scria epistolele sale către națiunea germană, în care dedea unŭ întregŭ sistemŭ de educațiune pe baza *patriotismuluĭ*. Vorba nóstră «un poporŭ are sórta ce o merită» născu din vorbele luĭ Fichte, că «unŭ poporŭ care sufere a-

frontulŭ de a fi subjugatŭ unuĭ neamicŭ, merită acéstă înjosire, chiarŭ din causa slăbiciuneĭ sale.»

Atuncĭ E. M. Arndt cânta patria germană, în care coprindea tóte ţĕrile locuite de germanĭ şi rĕspundea, după fiă-care provinciă: «O, nu! O, nu! O, nu! Patria sa trebue să fiă mare!»

Atuncĭ o femeie, Carolina de Wolfmann, în 1813, scrise intusiastice versurĭ, apelurĭ la apĕrarea patrieĭ.

Acelaşĭ sentimentŭ caldŭ fu celebratŭ de Theodorŭ Körner, acelŭ june poetŭ bine dotatŭ, şi cu péna şi cu fapta, murindŭ pentru liberarea patrieĭ în alŭ douĕ-ḑecĭ şi doilea anŭ alŭ vieţeĭ.

Şi Friederick scrise sonete contra neamiculuĭ.

Se părea decĭ, că numaĭ o tendinţă, unŭ sentimentŭ şi unŭ cugetŭ anima tótă Germania. Se ḑicea chiar, că o-dată rĕpusŭ neamiculŭ, se va face o alianţă a tuturorŭ seminţiilorŭ germane şi vorŭ avea unŭ guvernŭ cum aŭ o limbă!

Eŭ aşĭ fi gata a atribui acesteĭ direcţiunĭ de spiritŭ multă înrîurire asupra inimeĭ luĭ Petru Majorŭ, décă n'aşĭ sci, că acéstă direcţiune de spiritŭ dură însă prea puţinŭ, ca să fiă străbătutŭ până departe, in munţiĭ Ardéluluĭ. Dupe ce neamiculŭ germanilorŭ fu rĕpusŭ, capetele coronate, cărora le plăcuse agitaţiunea patriotică, ba chiar o aţiţaseră pentru că le era de folosŭ propriŭ, se grăbiră a lucra la adormirea eĭ..... Eĭ! sentimentulŭ patriotismuluĭ putea deveni supă răcĭosŭ şi a se întórce în contra principilorŭ, pe viitorŭ! Decĭ cu Alexandru I alŭ Rusieĭ, pe care 'lŭ îngrozia orĭ-ce mişcare, chiarŭ şi cea maĭ dréptă, cumŭ fu a grecilor de la 1821, se gândiră să facă o alianţă, care să pună capĕtŭ *ereĭ patriotismuluĭ bolnăvicĭosŭ*. *Sânta alianţă* se subsemnă de Rusia, Austria şi Prusia, sub pretecstŭ de a împedeca resbelele pe lume şi de a stabili şi definde pacea Europeĭ. Poporulŭ, care crede totŭ, creḑu şi într'o pace eternă sub protectoratulŭ a treĭ tiranĭ! Curêndŭ însă se arĕtă adevĕratulŭ scopŭ alŭ acesteĭ alianţe: orĭ-ce idee maĭ liberală, orĭ-ce tendinţă către o *adevĕrată patriă*, începu să fiă oprimată. Patriotismulŭ se califică de *demagogiă*, junimeĭ prusiane 'ĭ fu interḑisă frequentarea universităţilorŭ Jena şi Tübingen şi societăţile de studinţĭ fură disolvate. Profesoriĭ

fură priveghiațĭ în cursurile lorŭ de către *curatorĭ*. *Arndt* fu destituitŭ din profesoratulŭ sĕŭ de la Universitate, hârtiile luĭ confiscate și elŭ întemnițatŭ. Profesorulŭ de Welte 'șĭ perdu și elŭ funcțiunea din causa uneĭ simple epistole de consolațiune către mama luĭ Sand. Părintele gimnasticeĭ Fr. L. Iahn, celŭ care lucra să dee patrieĭ fiĭ voĭnicĭ, și care se luptă însușĭ în șirurile luĭ Lützow în contra Francesilorŭ, la 1819, fu arestatŭ ca trădătorŭ de patriă și ținutŭ la închisóre 7 anĭ! Poporuluĭ i se rădică dreptulŭ de a se ocupa de *patriă*. Acésta redeveni tréba principilorŭ și a miniștrilorŭ lorŭ!...

Iată a treia periodă a istorieĭ patriotismuluĭ germanŭ, după timpulŭ luĭ Petru Major. Acéstă direcțiune duse spiritulŭ germanŭ la aserțiunea, de maĭ-dăunădĭ, că «Patriotismulŭ este invențiunea stulțilorŭ» orĭ că «Patriotismulŭ este celŭ maĭ puținŭ costătorŭ modŭ de mândriă națională, căcĭ arétă în acelŭ care 'lŭ practică, lipsa de calitățĭ individuale. Cine posede superiorităţĭ personale însemnate va recunósce maĭ bine erorile proprieĭ sale națiunĭ, pentru că tot-d'auna le are înaintea ochilorŭ. Insă orĭ-ce miserabilŭ, care nu posede nimica pe lume de care să pótă fi mândru, se agață de celŭ din urmă mijlocŭ : suntŭ mândri de națiunea din care din întêmplare facŭ parte! Aci se oprescŭ și sunt gata a apĕra tóte erorile și nebuniile, carĭ le posedă ea. (Parerga Vol. I, pag. 381). (1)

Contimporanŭ alŭ primelorŭ periódе ale patriotismuluĭ germanŭ, cine, repetŭ, póte nega influințile primite de Petru Majorŭ? Și cu tóte aceste, așa cumŭ bine ne-aĭ arĕtatŭ, d-le Marienescu, manifestarea patriotismuluĭ luĭ Petru Majorŭ, nu ne aminteșce aprópe nimica din așa dісulŭ patriotismŭ germanŭ, nicĭ din oscilațiunile acestuĭ sentimentŭ în Franța orĭ întréga Europă centrală. Umanitarismulŭ luĭ Voltaire, alŭ luĭ Fenelonŭ, care dicea că «j'aime mieux ma famille que moi, ma patrie que ma famille, et l'univers que ma patrie,» ca și umanitarismulŭ catolicŭ alŭ luĭ Bernardin de St. Pierre, care

(1) *Umanitarismulŭ* póte caracteriséză liter germană și din altă causă. In Evulŭ mediŭ germaniĭ aŭ căutat se creeze unŭ noŭ imperiŭ romanŭ și să perpetueze unŭ simulacru de *monarchiă universală*. Apoĭ o monarchiă universală, ca și o republică universală nu póte să se bazeze de câtŭ pe *umanitarismŭ*, pe cosmopolitismŭ.

esclamă: «Qui ne se subordonne à sa patrie, sa patrie au genre humain, et le genre humain à Dieu, n'a pas connu les lois de la politique;» nu, acest umanitarismŭ nu a scăpatŭ Franța amenințată de oștirĭ străine, ci sentimentulŭ *patriotismuluĭ* esaltatŭ în *disculții* carĭ merseră la otare contra neamiculuĭ.

Totŭ ast-felŭ Germania a fostŭ salvată de Arndt, arĕtând departe, departe fruntariile patrieĭ germana și Börne, acelŭ Voltaire germanŭ scriindŭ în epistolele sale, că «mie nu 'mĭ-ajunge nicĭ unŭ orașŭ ca patriá, nicĭ o parte óre-care dìn țéră. nicĭ o provinciă, ci numaĭ patria cea mare și întrégă 'mĭ ajunge, care să întinde până unde și limba eĭ»; (1) orĭ că «amorulŭ de patriă este pentru cetățénŭ, ceea ce amorulŭ de familiá este pentru tată». Nu s'a mântuitŭ Germania de neamicĭ cu aplicațiunea doctrineĭ luĭ Goëthe : Über all sind sie zu haus.... Wo wir uns der samen freuen, sind wir jeder Sorge los. (Welt Meissers II. III. L. II. C.).

Totŭ așa Germania s'a făcutŭ nu cu aplicarea aserțiuneĭ moderneĭ teoriĭ, că «Amorulŭ de patriă este o virtute fórte echivocă, pentru că spiritulŭ strimtŭ, prejudețulŭ, vanitatea și egoismulŭ ĭlŭ consti tuescŭ.» (2)

Chiarŭ décă sub influința proprieĭ nóstre educațiunĭ amŭ fi în clinațĭ spre acelŭ *umanitarismŭ*, noĭ nu putemŭ de câtŭ sĕ te aprobămŭ, D-le Marienescu, cândŭ subliniezĭ, în biografia luĭ Petru Majorŭ, ce putinte rezortŭ alŭ viețeĭ fu pentru elŭ *patriotismulŭ*. Se póte că — cum ḑice Quinet în L'Esprit-nouveau, — astă-ḑĭ *on siffle le patriotisme* : *ce que l'on sait le mieux c'est compter!* (Beranger. Poete de Cour); Da convenimŭ, dar nu pentru Petru Majorŭ, că patriotismulŭ în sufletele vulgare, nu și în cele marĭ, *n'est guère que le sentiment de son bien être et la crainte de le voir troubler* (Dalambert. Apologie de l'Etude); noĭ ênsă suntemŭ de aceea școlă, care ḑicea, prin cuvêntarea colorată și minunată a colegului nostru, D-lŭ Maiorescu, că «drumurĭ de ferŭ, băncĭ etc. sunt cestiunĭ brute, materiale, dar simțulŭ de onóre naționalŭ, simțulŭ moralŭ, este celŭ maĭ presusŭ de orĭ-ce. Cine nu le are

(1).—Borne—Epistole din Paris No 74
(2).—Șopenhauer—Parerga V. 2 pag. 371—Veḑi Shakespeare. Heinrich VI I. Act. III.

pe acestea nu va înainta ţera luĭ.» (Rĕspunsŭ la discursulŭ pentru D-lŭ Mavrogheni.)

Petru Majorŭ, ḑis-am, a primitŭ de sigurŭ influinţă din şirulŭ de desvoltare a ideeĭ patrieĭ la contimporaniĭ sĕĭ (1), dar aci este loculŭ să afirmămŭ, că Petru Majorŭ nu a iubitŭ patria nicĭ după mintea zburdalnică a francesuluĭ, nicĭ după aceea supusă la voia domnitoruluĭ, a germanuluĭ. Elŭ a fostŭ şi a rĕmasŭ sub o influinţă propriă românéscă, sub străvechia direcţiune de care vorbirămŭ la începutŭ, direcţiune nicĭ umanitară, nicĭ bolnavŭ orŭ interesatŭ sentimentală, ci curatŭ numaĭ *română*. Vaĭ! nu ideea de patriă putea să sfinţéscă inima luĭ, nu dorulŭ de patriă, căcĭ Petru Majorŭ nu avea una, politice vorbindŭ: a luĭ nu este şi astă-ḑĭ în mânĭ stréine? Dară noţiunea de *patria* la Majorŭ fu înlocuită de una şi maĭ putinte, de aceea de *Neamŭ Românŭ*, alŭ căruĭ membru îlŭ născuse D-ḑeŭ.

Petru Majorŭ fu marele luptătorŭ alŭ *ideeĭ, alŭ curentuluĭ românŭ.* În secolulŭ alŭ XVIII-lea eraŭ negreşitŭ doue curente de cultură. Primulŭ este prin Grecĭ, saŭ celŭ puţinŭ prin limba Grécă; al doilea este curentulŭ, care avut-a obârşiă în letopiseţulŭ ḑisŭ moldovenescŭ şi alte «izvóde ale nóstre» cumŭ le numeşce Ureche. Eŭ nu potŭ, nu trebue să negŭ, la acéstă ocasiune, că orĭ câtŭ de fatale aŭ fostŭ pentru România domniile fanarioţilorŭ, curentulŭ de cultură grécă a avutŭ şi elŭ influinţe salutare, către finea seculuĭ XVIII şi cu începutulŭ celuĭ alŭ XIX-lea. Dècă Europa occidentală a primitŭ influinţe de la invĕtaţiĭ grecĭ, după spargerea Bizanţiuluĭ de Mahomed, putemŭ noĭ nega influinţele erudiţiuneĭ grece, începêndŭ nu numaĭ cu primulŭ domnŭ fanariotŭ Nicolae Mavrocordatŭ, ci chiarŭ cu secolulŭ alŭ XVI-lea? În acestŭ secolŭ aflămŭ scriindŭ greceşce pe uniĭ românĭ, bună-óră ca Gherasimŭ Vlahos, autorulŭ unuĭ dic-

(1).—Că influenţile curentelorŭ din Europa în patria română aŭ esistatŭ, a cercatŭ să probeze boerimea moldovénă, încă în 1804, când prin o anafora către Domnitorŭ, acuza oposiţiunea liberală din Moldova, că este sub influinţa revoluţiuneĭ francese. (Uricarulŭ de Codrescu Partea III, pag 57)

Esistă doue acte din 1804 carĭ «facŭ pomenirea arĕtătóre de un cugetŭ a nesupunereĭ franţuzeşcĭ, cutezândŭ a ḑice şi către stăpânire cuvinte de îngrozire.»

ţionarŭ în 4 limbĭ, publicatŭ la Veneţia în 1659 (1). Dară maĭ cu sémă de la Duca, şi apoĭ dela Cantemirŭ şi Brâncoveanu este mare înrîurirea curentuluĭ de cultură grécă între românĭ. Insuşĭ Cantemirŭ, acelŭ mare, nemuritorŭ representantŭ alŭ curentuluĭ de *cultură românéscă*, s'ă adăpatŭ adâncŭ la sorgintele grecieĭ. Invĕţătoriĭ luĭ, Iacomie grămăticulŭ, Melege filosofŭ şi episcopŭ, Ieremia Cacavela, C. Ilie Miniatu, ambasadorele luĭ Cantemirŭ la curtea Austrieĭ (Rangabe, pag. 57), fură dintre greciĭ distinşĭ, destulŭ de mulţĭ la numĕrŭ, de carĭ ne vorbeşce însuşĭ Cantemirŭ în istoria sa. (Vedĭ Rangabe. Histoire littéraire de la Grèce moderne I pag. 37). De sigurŭ că e ridicolă aserţiunea luĭ Rangabe, care dice, că «Démétrius Cantemir lui même était phanariote de caste.» (pag. 14 Historie liter. de la Grèce.); dară adevérulŭ este, că sub Cantemirŭ, şi maĭ alesŭ sub Brâncovénu, se tipărescŭ la 30 de opere în limba grécă, fiă cu ajutorulŭ domnilorŭ românĭ, fiă numaĭ dedicate lorŭ (vedĭ N. N. 71—112 din catalogulŭ luĭ Vreto.)

Da, este ridicolă afirmaţiunea luĭ Rangabe că fanarioţiĭ, ajunşĭ domnĭ la Românĭ, semĕnaŭ «à pleines mains les bienfaits de l'ordre et de la civilisation dans les pays sur lesquels l'aurore ne s'était pas encore levée.» (pag. 51 Hist. lit. de la Grèce.) Dară, cine póte să nu pufnéscă de rîsŭ citindŭ în acelaşŭ Rangabe, (pag. 51) că, între alte bunătăţĭ minunate cu carĭ greciĭ fericiră pe românĭ, «ils relevèrent la condition du peuple, et ils y répandirent l'instruction, ayant été les premiers inventeurs des lettres pour écrire la langue du pays,... et à la doter d'une gramaire!».. Însă, ancă odată, esagerările şi minciunile greceşcĭ la o parte, cine va nega esistinţa aceluĭ putericŭ curentŭ grecŭ curgêndŭ chiarŭ şi paralelŭ cu acelŭ altŭ scumpŭ rîŭ alŭ cultureĭ române proprie, care, de la Iacob metropolitulŭ, la metropolitulŭ Veniaminŭ Costache în Moldova şi la Lazărŭ, în Bucureşcĭ, duce şcire lumeĭ, în vorbe din ce în ce maĭ mîndru grăitóre, despre renaşcerea limbeĭ şi cultureĭ române.

Iacob Mitropolitulŭ,— de care Toader sin Andreĭ Diaconulŭ scrie,

(1) In 1683 la Veneţia s'a publicatŭ şi o istoriă a Ungro-Valahieĭ până la domnia luĭ Gavrilŭ V. V. de Mateĭ de Pogoniani, din Epirŭ, metropolitan de Nigra.

pe marginea manuscriptuluĭ, slavŭ donatŭ Academieĭ de d-lŭ Sturdza, că «să se șcie de cândŭ s'a *prostitŭ* mitropolitulŭ Iacob, în ḑilele prea luminatuluĭ domnŭ Iónŭ Teodorŭ V. V. și a datŭ cârja prea osfințituluĭ mitropolitŭ Gavril, Vletu 7278 februarie 25»; Iacob Stamati *prostitulŭ* adică *mazilitulŭ* luĭ Iónŭ Teodor, a însemnatŭ mult în istoria direcțiuneĭ *de cultură românéscă. Andreĭ Wolf* (1) pag. 276 ne-a datŭ cunoșcință despre mișcarea literară provocată de acelŭ prelatŭ ilustru, așa de puținĭ anĭ după ce principele de Ligne descrie Curtea Moldavă și societetea înaltă iașană atâtŭ de grecite, în epistolele sale de pe țĕrmiĭ Prutuluĭ, chiar pe cândŭ unŭ Nicolae Lazăr imprima Περι γραφὴ τῆς Βλαχίας, tipăritŭ în 1789 de Dumitru tipografulŭ. Acéstă mișcare literară românéscă, da, se resimte de influința celeĭ greceșcĭ, dară este o ḑilnică protestare și luptă a națiuneĭ contra înstreinăriĭ sale. Se póte ca scrierile române, ca Istoria Troadeĭ, Istoria împĕratuluĭ Vasile Makedonianulŭ, a luĭ Leon Vodă prea-înțeleptulŭ, a luĭ Xenofont etc. (Veḑĭ manuscriptulŭ cu aceste istoriĭ donatŭ de mine Academieĭ) să amintéscă încă influințele grece, darŭ adevĕrulŭ este, că în curêndŭ, de la simple traducerĭ din greceșce în româneșce, vomŭ începe a avea cărțĭ originale româneșcĭ și așa direcțiunea cultureĭ naționale va rumpe digurile în carĭ îĭ strîmtase cursulŭ domnia fanarioțilorŭ. Sub mitropolitulŭ Veniaminŭ și G. Lazărŭ la româniĭ cis-carpatinĭ, și sub unŭ Petru Major, unŭ Samuelŭ Miculŭ, unŭ Cichindelŭ, la ceĭ transcarpatinĭ, pîrîéșulŭ celŭ cristalinŭ alŭ limbeĭ naționale, devine rîulŭ mărețŭ!

Da, Petru Major, Iacob Stamati, Miculŭ, Cichindelŭ, suntŭ premergĕtoriĭ luĭ Tudorŭ Vladimirescu. Nu se póte explica revoluțiunea slugeruluĭ Tudorŭ, de la 1821, de câtŭ prin istoria direcțiuneĭ de cultură națională. Vomŭ afirma chiar, că aceea mișcare de la 1821 a fostŭ în specialŭ pregătită de scrierile bărbațilorŭ de peste munțĭ, de unŭ Petru Major. Căcĭ nu este contestabilă influința acestuĭ «*bărbatŭ alŭ cultureĭ naționale*», cumŭ îlŭ numeșcĭ, d-le Marienescu, asupra deșteptăreĭ românilorŭ cis-carpatinĭ. Aŭ Iacobŭ Stamati,

(1) Beschreibung des Fürstemthumes Moldau-Sibiu.

după ce era elŭ însușĭ Ardelénŭ, nu aŭ adusŭ de la dascălil școleĭ din Temișóra sĕmênță bună de învĕțătură? Aŭ frumósele cunoșcințĭ pedagogice ale aceluĭ nemuritorŭ mitropolitŭ (vedĭ Uricarulŭ) nu le-a culesŭ elŭ din relațiunile, corespondințele cu Ardélulŭ, póte chiarŭ cu însușĭ Petru Major? S'a scrisŭ că libertatea, că democrația, aŭ venitŭ în Europa în coletele de bumbacŭ din America; putemŭ proba asemenea că comunicațiunile de ideĭ, prin cărțĭ, între românii de dincóce și ceĭ de dincolo de munțĭ, se făcură și ele prin schimbulŭ comercialŭ. Cu lădile de Brașovŭ și coletele de lipscăniă trecute prin Ardélŭ spre a intra în Bucureșcĭ și Iașĭ, ne veniră Bucóvele și Alexăndriile, dară și noile scrierĭ române și românizătóre ale Cichindelilorŭ, Samuel Micilorŭ și maĭ alesŭ Petru Majorilorŭ.

*

Așa dară, bine și dreptŭ ne arĕtașĭ, d-le Marienescu, pe Petru Major, ca pe conducĕtorulŭ supremŭ alŭ ideieĭ naționale. Aci însă o întrebare: Urmărindŭ acéstă direcțiune, Petru Major, cădut-a elŭ în adevĕrŭ în acele grave erorĭ, maĭ alesŭ ca istoricŭ, carĭ aŭ îndemnatŭ pe Roesler (pag. 68) să dică că istoriciĭ noștri românĭ nu suntŭ *de câtŭ scriitorĭ de patriotismŭ?*

Diverse suntŭ erorile ce i se impută, principala este însă ace cândŭ susține, ca teză, că *Daciĭ toțĭ până la unulŭ aŭ perit și că noĭ Româniĭ nu avemŭ în vinele nóstre de câtŭ purŭ sânge latinŭ și nu fiă cumŭ ci de curațĭ Casașĭ*, adică cetățenĭ romanĭ!

Da, să recunóștemŭ că aci arŭ fi o scădere pentru gloria istoriculuĭ, dècă în conclusiunile luĭ n'arŭ strĕluci curatŭ și atrăgĕtorŭ sigiliulŭ convingereĭ sincere, ci s'arŭ vĕdi, că a fostŭ numaĭ unŭ mijlocŭ de prostéscă îngânfare și nu maĭ alesŭ un mijlocŭ de apĕrare în lupta sa anevoiósă cu Gazeta literară din Viena de la 1815—1816.

Însă, d-lorŭ membri, chiarŭ dècă s'arŭ proba că patriotismulŭ a întunecatŭ adevĕrulŭ în mintea luĭ Petru Major, în acéstă teză, óre s'arŭ putea numi mulțĭ istoricĭ și din ceĭ maĭ marĭ modernĭ, de la orĭ ce poporŭ, carĭ să nu fiă scrisŭ tendințiosŭ operile lorŭ, tendință fiă tăĭnuită fiă fățișă? Bine facŭ ceĭ carĭ îndémnă pre isto-

ricĭ să scrie «*sine studio et ira*», dară de-ce să ni să céră nouĕ maĭ întâĭ, Româniloră, de a face acésta? Șcițĭ după ultima carte publicată de unŭ june scriitor plin de talentŭ, dècă vecinii noștri profită de orĭ ce recunóșcere sinceră de erorĭ naționale ale vre-unuia din scriitorŭ noștri, spre a face dın ea unŭ izvorŭ de acuzărĭ nouĕ contra Românilorŭ! Idealulŭ este ceea ce toțĭ dorimŭ, idealŭ este istoria, este șciința adevĕrată; iarŭ idealulŭ în practică, vaĭ! — se înscrie mereŭ la pasivulŭ națiuneĭ române!

Nu acésta voit-a Petru Major și de aceea, — cumŭ dicĭ, d-le Marienescu, — până a nu se face bine diua, elŭ 'șĭ a aprısŭ făclia la foculŭ patriotismuluĭ, și cu ea a pornitŭ spre conducerea nóstră, scriindŭ acea istoriă pentru «începutulŭ Românılor» care, după cumŭ dice Eliad, avea să fiă toiagulŭ luĭ Moise despicândŭ înainte calea propășireĭ Românilorŭ.

*

Dară dècă Petru Major, cu făclıa vieţeĭ naţionale ce a primıtŭ de la predecesoriĭ alergătorĭ aĭ cultureĭ, aŭ luminatŭ jumĕtatea ultimă a secoluluĭ alŭ XVIII-lea și maĭ alesŭ primiĭ 21 de anĭ aĭ secoluluĭ alŭ XIX-lea, nu cum-va ideea națională s'a stinsŭ cu mórtea luĭ?

Nu, ci ea a luatŭ o manifestare maĭ complectă și, póte, maĭ neînvincibilă. De unde până la Petru Major arma de defindere a originilorŭ Românilorŭ era istoria și póte adese adevĕrulŭ istoricŭ turmentatŭ, de 40 de anĭ încóce demonstrarea originilorŭ nóstre latine a fostŭ cerută de la studiĭ etnografice din multiple direcţiunĭ. Da, cu murĭ nalțĭ și nerĕpușĭ a împrejuratŭ ideea romanităţiĭ, șcóla luĭ Lazărŭ din Bucureșcĭ și aceea a luĭ Veniaminŭ din Iașĭ; dară strălucită fu victoria latinităţiĭ nóstre, nu prin schingiuirea limbeĭ române de a respinge, ca elementŭ strĕinŭ, o bogată culegere de vorbe strĕine, ce ne eraŭ încă indispensabile spre a nu muri cugetarea lipsită de vehiculă, ci prin aprofundarea producerilorŭ intime ale geniuluĭ poporuluĭ. Alexandri a făcut maĭ mult pentru a proba latinitatea nóstră, colectândŭ doĭnele, horele, baladele ţĕranuluĭ românŭ,

de câtŭ tóte certele nóstre asupra purismuluĭ limbeĭ, asupra cuvintelorŭ slave-turco-maghiare!

Apoĭ, după cum altă dată Ardélulŭ a condusŭ direcţiunea cultureĭ române, aşa la vocea magistrală a luĭ Alexandri, bărbaţiĭ deştepţĭ aĭ Ardéluluĭ aŭ prinsŭ mâna la muncă alăturĭ cu elŭ, şi iată-ne toţĭ intraţĭ în sĕnătósa direcţiune a cultureĭ naţionale!

D-ta, d-le Marienescu, aĭ fost şi eştĭ peste munţĭ în fruntea acelorŭ conluptătorĭ aĭ luĭ Alexandri. D-ta aĭ înţelesŭ, că a studia datinele, obiceiurile, deprinderile, înclinările, până şi eresurile, prejudeţele poporuluĭ, este a face cea maĭ temeĭnică etnografiă, şi te-aĭ pusŭ pe lucru, de acumŭ 20 de anĭ trecuţĭ. Recolta d-tale este cunoscută, ea este frumósă, ea face titlurile d-tale de prima mână, la onorurile ḑileĭ de aḑĭ.

Născută la 1830, pe pragulŭ de renaşcere alŭ Românieĭ, d-ta aĭ complectatŭ pe Alexandri în lucrarea sa, dècă nu 'mĭ permite modestia d-tale să ḑic, cum o rază se adaogă la alta, apoĭ, după espresiunea poetuluĭ: «ca douĭ ochĭ într'o lumină.» Baladele şi colindele ce aĭ publicatŭ între aniĭ 1859 — 1867, 'ţĭ-a arĕtatŭ, d-le Marienescu, trecutulŭ poporuluĭ românŭ. Înse d-ta aĭ voitŭ ca acestŭ poporŭ să nu se glorifice numaĭ cu trecutulŭ luĭ, şi de aceea te-aĭ ocupat de cultura luĭ viitóre şi aĭ servit'o prin frumósa d-tale publicaţiune din 1858, cu titlulŭ: «Invĕţătorulŭ poporuluĭ.» D-ta aĭ învĕţatŭ poporulŭ să aştepte salvarea luĭ din continuarea meserieĭ plugărieĭ, din dedarea luĭ la comerciŭ, la industriă. Şi totŭ-d'o-dată l'aĭ învĕţatŭ pre acestŭ poporŭ să 'şĭ şcie şi istoria trecutuluĭ, prin acelŭ bunŭ manualŭ scolasticŭ, care avu onóre să fiă datŭ afară din şcólele de peste munţĭ, prin porunca regimuluĭ de acolo, în 1876. Nepricepuţiĭ! nu cu înlăturarea de cărţĭ vorŭ stinge ideea naţională, care va persiste câtŭ va bate pe lume o inimă română! Nepricepuţiĭ! vorŭ să iezéscă océnulŭ!

Nu voiŭ să înregistrezŭ aicea alte lucrărĭ ale d-tale, carĭ aştéptă numaĭ publicarea, şi din care unele maĭ erĭ le-a cunoscutŭ Academia, ca *Novacele*, cântecele luĭ Novacŭ şi ale fiuluĭ sĕŭ Gruia, Colecţiunile de farmece — descântece, Doĭnele, Horele din noŭ culese,

Mitologia Daco-Românéscă etc. Să trăescĭ, d-le Marienescu, ca să le vedĭ în mâna publiculuĭ, care ca adĭ şi atuncĭ te va saluta cu acea dragoste desinteresată, ce numaĭ în *colectivităţile umane* întêlneşce individele, care se ridică prin minte pe d'asupra capeteloră comunuluĭ!

Eŭ din parte-mĭ mărturisescŭ,că aşteptŭ cu viă nerăbdare, dintre tóte operele d-tale, Mitologia şi acea cu titlulŭ: Provinciile române, opŭ juridic — materiă în care eştĭ prea competentŭ, cum te arètă şi gradulŭ ce aĭ de d-rŭ în drepturĭ şi jude superiorŭ alŭ Curţeĭ apelative din Pesta, şi totŭ o dată opŭ istoricŭ despre starea românilorŭ în Dacia în primiĭ secolĭ.

Dară încă o-dată, Academia n'a avutŭ lipsă de publicarea tuturorŭ acestorŭ lucrărĭ; labórea d-tale de 23 de anĭ în ogorulŭ cultureĭ naţionale a îndemnat'o să 'ţĭ deschidă porţile acesteĭ incinte.

Representantŭ alŭ doĭneĭ şi baladeĭ Ardelene, păşesce salutatŭ de noĭ toţĭ colegiĭ d-tale! Culege şi maĭ departe, onorate colegŭ, acele scumpe graiurĭ ale inimeĭ române, şi cu numele luĭ Petre Majorŭ ammintеşce, celorŭ ce nu iubescŭ şcóla luĭ, şcóla patriotismuluĭ, acele vorbe ale mareluĭ Stuart Mil, când dice, că «în dioa chiarŭ cândŭ religiunea ar fi să înceteze, numaĭ amorulŭ de patriă arŭ putea fi pusŭ în loculŭ eĭ, ca să nu se sdruncine societatea din fundamentele eĭ! (Die Gegenwart No. 48—74. Les ésprits religieux posthumes, de Iohn Sfuart Mil,... par Karl Blind). Cu Henri Martin, strigă-ne: «să nu ne lăsămŭ a fi invadaţĭ de învĕţămintele leşinătóre ale unuĭ cosmopolitismŭ care disolvă popórele!» Attachons nous invinciblement á cette idée sainte de la patrie qui est au dessus de toutes les conceptions de notre esprit, qui impose à tous un commun devoir, qui fortifie les âmes les plus simples, comme les plus hautes intelligences! — (*Siècle*, 25 Maĭ 1875. Discursŭ la înaugurarea statueĭ luĭ Manin).

DESCANTECE

ADUNATE DE GEORGE SĂULESCU.

Domniloru Colegi!

Manuscriptele, rĕmase de la George Săulescu, pre carĭ ațĭ binevoitŭ a mi le încredința în sesiunea generală din anulŭ trecutŭ spre cercetare și reportare de merită a fi publicate orĭ nu, conținŭ șése *descântece*, două *vrăjĭ*, patru *farmice*, unŭ fragmentŭ dintr'o carte poporană și descrierea a două datine și anume : *Calianulŭ* și *Păpăluga*, apoĭ vr'o câte-va poesiĭ propriĭ, dintre carĭ una în limba grecéscă, și 'n urmă patru maculare de epistole.

Pe lângă multe alte compusațiunĭ literare propriĭ, G. Săulescu, după cumŭ arétă manuscriptele din cestiune, s'a ocupatŭ și cu adunarea literatureĭ nóstre poporane care, pe timpulŭ sĕŭ, era maĭ cu totulŭ necunoscută séŭ maĭ bine ḑicêndŭ nebăgată în semă. Ba elŭ, după cumŭ ne spune și singurŭ într'o epistolă din 18 Aprilie 1862 adresată multŭ regretatuluĭ profesorŭ Aronŭ Pumnulŭ, a și publicatŭ vr'o câte-va colinde în «*Fóia pentru minte, inimă și literatură*» din anulŭ 1847 și 1848.

Dintre tóte manuscriptele, ce mi s'aŭ încredințatŭ, cele maĭ interesante pentru noĭ arŭ fi fără îndoială acelea, carĭ conținŭ descântecele, vrăjile și farmecele, pentru că acestŭ genŭ de poesiă poporană, precumŭ prea bine vĕ este cunoscutŭ, ne 'nfățișéză pe de-o parte o mulțime de cuvinte adevĕrate românescĭ și numirĭ de ființe mitologice, carĭ în vorba de tóte ḑilele numaĭ rare-orĭ se maĭ potŭ auḑi, iară pe de altă parte ne descrie cu cele maĭ viĭ colorĭ o mulțime

de datine și credințe, carĭ s'aŭ păstratŭ în sinulŭ poporuluĭ nostru din cele maĭ depărtate timpurĭ.

Cu durere însă trebue să spunŭ că colecțiunea luĭ G. Săulescu, voindŭ a o publica astfelŭ, după cumŭ ne-a lăsat'o elŭ, nu numaĭ că nu ne-arŭ aduce nicĭ unŭ folosŭ, ci ea în multe privințe ne-arŭ fi numaĭ spre daună.

G. Săulescu se vede că a fostŭ unulŭ dintre bărbațiĭ aceĭa, cariĭ aveaŭ o deosebită antipatıă, ba amŭ putea ḑıce că chiarŭ o ură ne-'mpăcată contra tuturorŭ cuvintelorŭ de origine străină.

Dreptŭ aceea, datina luĭ era de-a delătura tóte cuvintele, carĭ i se păreaŭ luĭ că suntŭ străine, din limba nóstră și a le înlocui cu altele parte latine și italiene, parte elene, și parte fabricate de dênsulŭ.

Acestŭ zelŭ l-a dusŭ pre dênsulŭ în urmă așa departe, că a început a delătura cuvintele, ce i se păreaŭ că suntŭ străine, până chiarŭ și din literatura poporană adunată de dênsulŭ și ale înlocu cu altele.

Ba ! ce este încă și maĭ multŭ, elŭ nu se mulțămĭa numaĭ cu atâta, ci, după ce întroducea astfelŭ de cuvinte, se apuca apoĭ de-a le deduce și originea și a le face comentare, ca și cândŭ acelea s'arŭ fi aflatŭ vre-odată în sînulŭ poporuluĭ, iară acuma aŭ începutŭ a se da uităriĭ saŭ ar fi dispărutŭ în timpulŭ din urmă cu totulŭ.

De-aice vine apoĭ, că maĭ nicĭ unŭ singurŭ descântecŭ culesŭ de dênsulŭ nu ne l-a lăsatŭ astfelŭ, precumŭ l-a auḑıtŭ din gura celuĭ ce i l-a dictatŭ, cĭ pre cele maĭ multe dintre dênsele așa de tare le-a schimonositŭ și împestrițatŭ cu cuvinte latine și elene, în câtŭ că numaĭ de-abia se maĭ potŭ cunósce că suntŭ poporane.

Totŭ de aicĭ vine, că apoĭ că doue dintre cele maĭ frumóse farmice dın colecțiunea sa nu se potŭ cunósce acuma maĭ de felŭ : fost'aŭ ele cândŭ-va poporane séŭ suntŭ compuse de dênsulŭ după vre unŭ atare esemplarŭ poporanŭ ?

Și cum că G. Săulescu întru adevĕrŭ a falsificatŭ poesiile poporane adunate de dênsulŭ, îndreptându-le unora versurile, altora adăogêndu-le câte ce-va de la sine, iară la tóte, fără abatere, înlocuindŭ cuvintele de origine străină cu altele de origina latină séŭ elenă,

ne-o spune și singurŭ în introducerea unuĭ *farmecŭ de dragoste*, pre care l-a botezat «*descântecŭ de filtre*», ḑicêndŭ între altele și acestea:

«Ideile și parte din frase și cuvinte suntŭ conservate așa precumŭ mi s'aŭ spusŭ. Rapsodia lorŭ și stilulŭ le-amŭ redegiatŭ eŭ, *neeşindŭ însă din archaismulŭ poesieĭ sale* (??), ci din gură în gură mutilate ajunse a se întuneca ideea și cuvêntulŭ, ca scriptura séŭ efigia uneĭ nomisme rugenite!

Dècă G. Săulescu ne-arŭ fi lăsatŭ descântecele și tóte cele-l-alte poesiĭ culese de dênsulŭ astfelŭ, după cumŭ le-a auḑitŭ din gura poporuluĭ, și s'arŭ fi mulțămitŭ cu esplicarea și deducerea origineĭ numaĭ a acelorŭ cuvinte și numirĭ de fiinţe mitologice, carĭ întru adevĕrŭ aŭ esistatŭ cândŭ-va și maĭ esistă încă și astă-ḑĭ pe alocurea în gura poporuluĭ, atuncĭ ne-ar fi făcutŭ unŭ serviciŭ fórte mare, pentru care totŭ românulŭ adevĕratŭ și iubitorŭ de literatura poporană i-arŭ fi fostŭ fórte mulțămitorŭ. Așa însă, folosulŭ celŭ putemŭ trage din colecțiunea sa, e cu multŭ maĭ micŭ și neînsemnatŭ, de cumŭ s'arŭ fi pututŭ astepta de la unŭ bărbatŭ ca dênsulŭ.

Cu tóte acestea însă, afară de cele două farmice amintite maĭ susŭ, dintre carĭ celŭ d'întâiŭ numitŭ de dênsulŭ «*descântecŭ de filtre* (*dragoste*)», iară alŭ doilea «*descântecŭ de desfăcutŭ*», precumŭ și unŭ «*descântecŭ de ghindure* (*gâlcĭ*)», carĭ suntŭ fórte schimosite, în câtŭ nu se maĭ póte destinge cu deplină siguritate ceea ce a fostŭ a poporuluĭ din ceea ce e a luĭ Săulescu, mĭ-a succesŭ a le reda celorlalte stilulŭ și forma lorŭ primitivă.

Și póte că nicĭ acestora nu mĭ-arŭ fi succesŭ a le reda stilulŭ și forma primitivă, décă unele dintre dênsele nu s'arŭ fi păstratŭ în originalulŭ pe care aŭ fostŭ din capulŭ loculuĭ scrise, șterse și corese în urmă numaĭ pe de-asupra și pe lăturĭ, iară altele dècă nu s'arŭ fi păstratŭ în câte două esemplare: unulŭ originalŭ, iară altulŭ coresŭ și esplicatŭ.

Voiŭ decĭ dară să vĕ înfățișezŭ aicĭ pre acelea descântece, vrăjĭ și farmice, carĭ mi s'aŭ părutŭ că suntŭ maĭ interesante și carĭ în forma ce le-amŭ redat'o, adica în forma lorŭ primitivă, credŭ că ne vorŭ fi de óre-șĭ care folosŭ la studierea datinelorŭ și credințelorŭ,

misteriilorŭ și a medicineĭ poporane române, precumŭ și la compunearea mitologieĭ nóstre, de óre ce în dênsele figuréză maĭ multe ființe mitologice, carĭ provinŭ și în descântecele, vrăjile și farmicele din Muntenia, Bucovina, Transilvania și Banatŭ, carĭ s'aŭ adunatŭ și publicatŭ în timpulŭ din urmă.

Credŭ totŭ o-dată a nu greși, dècă după fiă-care descântecŭ séŭ farmecŭ, ce-lŭ voiŭ reproduce, voiŭ înșira și tóte acelea cuvinte, carĭ s'aŭ întrodusŭ de către Săulescu în tecstulŭ originalŭ în loculŭ celorŭ poporane, séŭ le-a adaosŭ de la sine, ca orĭ și cine să-șĭ pótă face dintr'acésta o idee, măcarŭ câtŭ de mică, până unde póte să ajungă unŭ puristŭ prea mare și ce felŭ de folosŭ póte elŭ să aducă națiuneĭ sale prin asemenea lucrărĭ.

Să începemŭ așa dară maĭ întâiŭ cu *descântecele*, carĭ ocupă loculŭ primŭ în colecțiunea luĭ G. Săulescu și maĭ alesŭ că numaĭ despre acestea amŭ și fostŭ provocatŭ ca să vĕ răportezŭ.

I.

Celŭ maĭ interesantŭ descântecŭ din colecțiunea luĭ G. Săulescu și totŭ o-dată și celŭ maĭ de mare prețŭ pentru studierea datinelorŭ și a credințelorŭ și în deosebĭ a mitologieĭ nóstre, este fără îndoială *«descânteculŭ de Dênsele»*.

Maĭ nainte însă de-a reproduce acestŭ descântecŭ voiŭ să vĕ vorbescŭ puținŭ despre cuvintele *«Dênsele»* și *«Ele»*.

Sub cuvintele *«Dênsele»* séŭ *«Ele»* înțelegŭ Româniĭ din Bucovina și Moldova un felŭ de *reumatismŭ*, pre care îlŭ capĕtă, după credința lorŭ, numaĭ atuncĭ, când calcă în urma unorŭ *dîne fórte rele*, ce le numescŭ eĭ cu unŭ cuvêntŭ impropriŭ *«Ele»*, séŭ cândŭ le vatĕmă cu ceva pre acestea.

Ce se atinge de numirea *«Ele»*, ce se dă acestorŭ ființe mitologice, nu trebue să luămŭ astfelŭ, ca și cândŭ dînele respective arŭ fi purtatŭ acéstă numire din cele maĭ depărtate timpurĭ, și prin urmare nu trebue să-ĭ căutămŭ originea nicĭ la Romanĭ, nicĭ la Elenĭ, nicĭ la vre unulŭ dintre popórele cu câte aŭ venitŭ Româniĭ în a-

tingere de la colonisarea lorŭ în Dacia în cóce, ci numaĭ în limba nóstră.

Cuvêntul *«Ele»* cu care astă-ḑĭ se numeşce o specie de ḑîne rĕutăciόse, nu e, după părerea mea, nicĭ maĭ multŭ nicĭ maĭ puţinŭ de câtŭ pronumele personalŭ femeescŭ de-a treĭa persónă plurală.

Iată acuma şi argumentulŭ meŭ în privinţa acésta :

Ceĭ maĭ mulţĭ Românĭ din Bucovina, Transilvania şi Ungaria, după câtŭ amŭ pututŭ până acuma să mĕ încredinţezŭ prin propria mea esperiinţă, cândŭ vine vorba despre spiritulŭ celŭ necuratŭ, adică despre *diavolulŭ* séŭ *draculŭ*, nicĭ cându nu vorŭ să-ĭ rostéscă numele celŭ adevĕratŭ, ci totŭ-d'auna îlŭ numescŭ prin circumscriere prin cuvinte ca : *mititelŭ*, *necuratŭ*, *cornoratŭ*, *celŭ cu fesulŭ roşu*, *celŭ cu codiţă*, *ucidă-lŭ petrele*, *ucidă-lŭ tóca*, *Vasilică*, *Nistorŭ* etc. etc, şi maĭ alesŭ prin pronumele personalŭ *«Elŭ»*. — «Cine ţĭ a făcut'o acésta ?» — «Elŭ !» — «Care Elŭ» — «Celŭ mititelŭ séŭ celŭ cornoratŭ !» —auḑimŭ nu odată pre Româniĭ noştri vorbindŭ Orĭ cândŭ va fi vorba de vre unŭ spiritŭ necunoscutŭ şi se va aminti pronumele *«Elŭ»*, atuncĭ să se scie că acelŭ *«Elŭ»* nu e altulŭ, fără numaĭ *diavolulŭ*. Iarŭ dècă unulŭ séŭ altulŭ îĭ rosteşce numele celŭ adevĕratŭ, atuncĭ nemijlocitŭ după ce i l-a rostitŭ adaoge frasele : *«cruce de aurŭ în casă»*, séŭ *«nu se pomenéscă pe aicĭ»*, séŭ *«mâe acolo unde a înseratŭ»*, creḑêndŭ că, cumŭ nu va rosti frasele acestea, celŭ necunoscutŭ în scurtŭ după aceea va veni la dênsulŭ şi-lŭ va tortura, îĭ va căşuna diferite neplăcerĭ şi daune, maĭ pe scurtŭ că atuncĭ nu va fi nicĭ de cumŭ bine cu dênsulŭ.

Decĭ dècă Româniĭ îndatinéză a numi pre *diavolulŭ* maĭ totŭ-d'auna cu alte cuvinte şi maĭ alesŭ cu pronumele personalŭ *«Elŭ»*, şi numaĭ rare-orĭ cu numele luĭ celŭ adevĕratŭ, nu trebue nicĭ de cumŭ să ne mirămŭ, dècă totŭ cu acestŭ pronume numescŭ eĭ şi pre ḑînele din cestiune, carĭ după, credinţa lorŭ, suntŭ cu multŭ maĭ rele de câtŭ însuşĭ *draculŭ*, şi prin urmare se înfioréză cândŭ numaĭ audŭ vorbindu-se despre dênsele, de cumŭ să le maĭ rostéscă încă şi numele.

Totŭ de acéstă părere se vede că a fostŭ și G. Săulescu Iacă ce ne spune elŭ în privința acésta :

«*D'însele* și *Elele*, *Rosaliile* cu pronumele acesta se înțelegŭ treĭ ḑine *Eumenide* séŭ *Furiĭ*, carĭ înconjură lumea prin aerŭ și pre cine îlŭ întâlnescŭ îlŭ torturéză și-lŭ stropșescŭ.—Le numescŭ cu pronume, nu cu numele lor genericŭ.—Ceĭ vechĭ aveaŭ superstiție a nu rosti numele demonilorŭ, că atuncea li se înfățișéză îndată și-ĭ torturéză.»

Numirile cele adevĕrate ale ḑinelorŭ, carĭ în presinte se numescŭ de către Românĭ cu pronumele personalŭ «*Ele*», și din a cărorŭ causă mulțĭ capĕtă, după credința lorŭ, bóla numită «*de Dê·sele*» séŭ «*de Ele*», ni le arĕtă într'unŭ modŭ fórte resveditŭ descânteculŭ despre care ne-ĭ vorba.

Numirile acelea sunt *Savatina*, *Mărgălina*, acésta numindu-se în descântecŭ și *Magdalena*, și în urmă *Rujalina* (1).

Iată acuma și descânteculŭ respectivŭ astŭ-felŭ, după cumŭ l-amŭ pututŭ descifra din manuscriptele rĕmase de la Săulescu !

Marțĭ la mânecŭ
In sinecŭ
M'amŭ pornitŭ
Pe cale,
Pe cărare
Grasă
Și frumósă.
Cândŭ la jumĕtate de cale,
De cărare
Iată că m'aŭ întâlnitŭ :
Savatina,
Mărgălina
Și cu ele *Rujalina*
Gătițele
'N prouorele,

Cu betițe puchițele,
Cu șistorĭ roșĭ cinsățele,
Mergêndŭ iute ca gândulŭ,
Tare ca vêntulŭ,
Neatingêndŭ pămêntulŭ,
La mĕrulŭ tufosŭ,
La mĕrŭ rămurosŭ,
Să facă jocŭ frumosŭ.
Atuncĭ pe Florica
Pe cale aŭ întâlnitŭ,
La ea aŭ răcnitŭ,
Pĕru'n capŭ i l-a 'nodatŭ,
Creeriĭ i-aŭ turburatŭ,
De gură o aŭ mutitŭ,
De urechĭ o asurḑitŭ,
De mânĭ o aŭ mocitŭ,
In bătélă melițat'o,
Peste gardŭ aruncat'o
Nicĭ de-o trébă aŭ lăsat'o.
Florica s'a sculatŭ

(1) Să se vêḑă despre numirile acestorŭ ființe mitologice și. «*de însemnătatea botanicei românești*» de Simeonŭ Mangiuca, publ. în «*Familia*» an. X. Buda-Pesta. 1874. p. 573.

Și 'n dureri o strigatŭ
Cu bociŭ mare pân'la cerŭ,
Cu lacrimĭ până 'n pămêntŭ,
Olicăindu-se
Și văetându-se. [audịtŭ,
Nime din lumea acésta pe dênsa n'a
Nime dintre ómenĭ durerile sale n'a
Numaĭ Maica Domnuluĭ [simțitŭ,
Din pórta ceriuluĭ
Țipĕtulŭ și plânsetulŭ eĭ audịtŭ-aŭ
Pe scară de aurŭ scoborîtu-s'aŭ
Și din gură întrebatu-o-aŭ :
«Florică ! ce olicăezĭ,
Pentru ce te văerezĭ ?
—»Cumŭ nu m'oiŭ olicăi,
Cumŭ nu mĕ voiŭ văicăi,
Că eŭ Marțĭ diminéță
Singurică m'amŭ pornitŭ
Pe cale,
Pe cărare,
Grasă
Și frumósă.
Cândŭ la jumĕtate de cale
Și cărare
Iată că m'aŭ întâlnitŭ
Savatina,
Mărgălina
Și cu ele *Rujalina*
Gătițele
'N prouorele,
Cu betițe puchițele
Cu șistorĭ roșĭ cinsețele
Mergêndŭ iute ca gândulŭ,
Tare ca vêntulŭ,
Ne-atingêndŭ pămêntulŭ,
La mĕrulŭ tufosŭ,
La mĕrŭ rămurosŭ
Să facă jocŭ frumosŭ.
Și cum m'aŭ întâlnitŭ
La mine aŭ răcnitŭ,
Pĕrulŭ în capŭ mi l-aŭ 'nodatŭ.
Creeriĭ mi-aŭ turburatŭ
De gură m'aŭ muțitŭ,
De urechĭ m'aŭ asurḍitŭ,
De mânĭ m'aŭ mocitŭ,
In bătélă melițatŭ-m'aŭ,
Peste gardŭ aruncatu-m'aŭ,
Nicĭ de-o trébă lăsatu-m'aŭ.
«Florico, tacĭ, nu te 'nspăimânta,
Nicĭ în sémă nu băga,
Că eŭ pe *dênsele* bine le-oiŭ întreba :
Voĭ *Savatină*,
Magdalină,
Rujalină !
In ḍiua de astă-ḍĭ pe unde ațĭ âmblatŭ,
Și 'n urgia vóstră pe cine ațĭ stricatŭ ?
— «Ce să âmblămŭ,
Ce să stricămŭ ? [sculatŭ
Marțĭ de diminéță, dómnă ne-amŭ
Și 'n calea nóstră răpede amŭ plecatŭ
Gătițele
'N prouorele
Cu betițe puchițele
Cu șistorĭ roșĭ cinsețele,
Mergêndŭ iute ca gândulŭ,
Tare ca vêntulŭ,
Ne-atingendŭ pămêntulŭ,
La mĕrulŭ tufosŭ,
Mĕrŭ rămurosŭ,
Să facemŭ jocŭ frumosŭ.
Atuncĭ pe Florica
Pe cale amŭ întâlnitŭ
La dênsa amŭ răcnitŭ
Pĕrulŭ în capŭ i-amŭ înodatŭ,
Creeriĭ i-amŭ turburatŭ,
De gură o amŭ amuțitŭ,
De urechĭ o amŭ asurḍitŭ
De mânĭ o amŭ mocitŭ,

In bătélă amŭ melițat'o,
Peste gardŭ amŭ aruncat'o
Nicĭ de-o trébă amŭ lăsat'o.
—«Voĭ *Savatină*,
Magdalină,
Rujalină !
In ḑiua de astă-ḑĭ la Florica vĕ duceți
Din capŭ pĕrŭ-ĭ desnodațĭ
Creeriĭ să-ĭ alinațĭ,
Gura să i-o desmuțițĭ,
Auḑu-ĭ desasurḑițĭ,
Mânĭ, picióre-ĭ desmocițĭ,
Mădulările-ĭ desmelițațĭ
Și întrégă s'o lăsațĭ.
Că voĭ în ḑiua de astă-ḑĭ
La ea de nu vĕ duceți
De cu ḑi pe ceea de ceea
Pre voĭ eŭ voiŭ lega
Intr'nnŭ fedeleșŭ de apă
Câte trele voiŭ funda, [runca
In munțiĭ Garalivuluĭ de-aicĭ voiŭ a-
Cu omĕtŭ voiŭ omĕta,
Cu ploile vĕ voiŭ ploua,
Nicĭ de-o trébă voiŭ lăsa !
— «Dómnă Maică precurată !
De cu ḑi pe ceea de ceea te rugămŭ [nu ne lega,
Intr'unŭ fedeleșŭ de apă te rugămŭ nu [ne'nfunda,
In munțiĭ Garalivuluĭ pe noĭ nu ne a-
Cu omĕt nu ne omĕta [runca,
Cu ploile nu ne ploua,
Nicĭ de-o trébă nu ne lăsa,
Că noĭ în ḑiua de astă-ḑĭ
La Florica ne vomŭ duce
Pĕrulŭ i l-omŭ desnoda
Creeriĭ i-omŭ alina
De gură omŭ desmuți-o,
De urechĭ omŭ desasurḑi-o
De mânĭ omŭ desmoci-o
Mădulările i-omŭ desmelița
De trébă o vomŭ lăsa !» —

Aice se sfârșesce descântecululŭ *«de Dênsele»*.

Și descântătórea, după ce a sfârșit de rostitŭ versurile descântecululuĭ acestuia, unge pre celŭ bolnavŭ *«de Dênsele»* cu untură, după cumŭ arĕtă următórele patru versurĭ cu carĭ se încheĭă descênteculŭ și carĭ se potŭ de departe cunósce că nu suntŭ poporane, ci fabricate de Săulescu, și anume :

Remedŭ în ĭasta untură
Noĭ Floricăĭ 'ĭ vomŭ pune,
Și cu dênsa cumŭ s'a unge
Ĭ-orŭ trece ale eĭ *odune.*

Insă de ce e *untura* aceea, cu care se unge cel bolnavŭ *«de Densele»*, nu ne spune.

Și acuma să trecemŭ la cuvintele introduse de Săulescu în acestŭ descântecŭ.

Cuvintele intoduse de dênsulŭ în tecstulŭ acestuĭ descântecŭ și pre carĭ eŭ le-amŭ înlocuitŭ érășĭ cu cele originale și adevĕratŭ poporane, sunt urmĕtórele:

Formosŭ în locŭ de *frumósă.*

Rosalină, în locŭ de *Rujalină*, dupe cumŭ se află numirea acésta la Româniĭ din Banatŭ și după cum credŭ că se va fi aflândŭ și'n gura poporuluĭ românŭ din Moldova.

Cestŭ, în locŭ de *cingătóre*, *gistóre*, *brâŭ* saŭ *brânețŭ.* In privința cuvêntuluĭ acestuia Săulescu ne spune într'o notă că «întrebândŭ pre descântătóre ce arŭ însemna *cestele?*» acésta arŭ fi rĕspunsŭ că «*cingătorĭ*». Dice apoĭ maĭ departe totŭ în acea notă, că «*sistórea* saŭ *cistórea* se derivă de la κεστὸς, acu pictus, cestus cingulum ille cebro sum. *Cestóre* saŭ brîŭ pictŭ, scrisŭ, centatŭ cu aculŭ. Așa era cingătórea *Venereĭ* cusută de *Graciĭ*, cu care cingêndu-se întrunia către sine *filtrele* și grațiile. Așa dară brâulŭ saŭ colanulŭ sacru saŭ verguralŭ se numia *cestŭ—cestóre*, *sistóre*, de unde póte *gistóre*=*cestóre.*

Nutilă în locŭ de «*nicĭ de-o trébă*».

Flêgerŭ, adaosŭ de la sine după cuvintele *țipetŭ* și *plînsetŭ* și dedusŭ apoĭ în notă de la φλεγέδεω =ardintele, flăcărântele, prin care se înțelege rîulŭ infernuluĭ.

Matrea Domnuluĭ și *matră vergură*, în locŭ de *Maica Domnuluĭ*, sub care numire din urmă provine în tóte descântecele și farmecele publicate până acuma, și nicĭ o-dată sub numirea de *mătră vergură.*

Morbămŭ, de la *a morbà*, în locŭ de *stricămŭ* saŭ *bolnăvimŭ.* E dreptŭ, că în unele părțĭ ale Bucovineĭ esistă adj. *mórbădŭ* în gura poporuluĭ cu înțelesulŭ de *bolnavŭ*, dar *morbŭ* și a *morbá* nu le-amŭ audịtŭ până acumŭ nicĭ o-dată, prin urmare nu credŭ să fiă poporane.

Blemațĭ în versulŭ «*și în calea nóstră răpede amŭ blematŭ*», în locŭ de am plecatŭ, am purcesŭ, ne am dusŭ. Verbulŭ acesta, după câtŭ sciŭ eŭ, se aude numaĭ la Româniĭ din Transilvania și Ungaria, și după cât 'mĭ potŭ aduce aminte numaĭ sub forma «*blemŭ*»=vină. In Bucovina nu l'amŭ audịtŭ nicĭ o-dată. Prin urmare credŭ că

nicĭ în Moldova de care s'a ţinutŭ Bucovina, nu va fi esistatŭ cândŭ-va.

Părăţele, în locŭ de *gătiţele*, gătite, împodobite.

Subitŭ în locŭ de *«într'un bucŭ,» într'o clipélă, câtŭ aĭ clipi din ochĭ, câtŭ aĭ scăpăra în amnarŭ, câtŭ aĭ bate în pălmĭ, într'unŭ momentŭ.... subitŭ* să vĕ duceţĭ la Florica....

Te precămŭ în locŭ de *«te rugămŭ»*, *«te poftimŭ»*.

Utile în locŭ de *«de trébă»*, sănĕtósă.

Odune, adaosŭ de la sine şi esplicatŭ apoĭ într'o notă prin cuvintele « sub *odune* se înţelege durerĭ', de la ὀδόνη ca şi *indunŭ* de la ἐνδύνω — induo.»

Acestea suntŭ cuvintele introduse de Săulescu în descânteculŭ citatŭ.

II.

Alŭ douilea descântecŭ din colecţiunea luĭ Săulescu e celŭ de *«deochiŭ»*.

Iatălŭ cum sună şi acela:

Pasere albă
Cudalbă
Pe pétră a săritŭ,
Pétra s'a clintitŭ
Şi s'a rĕsturnatŭ,
In patru a crepatŭ...
Fugĭ deochiŭ
Dintre ochĭ;
Că eŭ te-oiŭ suflà
Şi tu veĭ crepà.
De-ĭ fi de la bărbatŭ,
Fiă blăstematŭ,
De va fi pe josŭ
Stea neputinciosŭ,
De va fi călare
Calulŭ ĭ-ar crepare!
Fugĭ deochiŭ
Dintre ochĭ,
Că eŭ te-oiŭ suflá
Şi tu veĭ crepà.
De-ĭ fi de la femeĭ
Cu ochiĭ mireĭ,
Crepe-le ţiţele.
Cură-le laptele.
Fugĭ deochiŭ
Dintre ochĭ,
Că eŭ te-oiŭ suflà
Şi tu veĭ crepà.
De-ĭ fi de la fete
Pice a lorŭ plete,
Trécă-le junéţa
Vie-le bĕtrânéţa.
Fugĭ deochiŭ
Dintre ochĭ,
Că eŭ te-oiŭ suflà
Şi tu veĭ crepà!

In descântecululŭ acesta se află numaĭ unŭ singurŭ cuvêntŭ introdusŭ. Acela e «*mamele*» în locŭ de «ţîţe»

III.

Alŭ treilea descântecŭ e celŭ de «*bube dulcĭ*», care sună în următorulŭ modŭ:

Făcut'a N. cutarele
Masă mare
Preste mare
De-a trecutŭ hotarele.
Acolo elŭ a chĭămatŭ,
A chĭămatŭ de-aŭ ospĕtatŭ
Bubele
Cu udmele,
Cu puşchele,
Cu scurtele,
Sgaĭbele
Bolfele,
Gâlcele,
Plăgile,
Cu ulcĭóre
Şi bubóĭe.
Dar pe *bubele dulcĭ*,
Ce-sŭ a *Sanceĭ* ţîţe
N'aŭ chĭămatŭ,
Decĭ s'aŭ unflatŭ,
De mâniă aŭ crepatŭ,
Rădăcına le-a secatŭ,
Cucuĭulŭ li s'a uscatŭ,
In trestie le-am băgatŭ,
Cu sugelŭ le-amŭ înfundatŭ,
In mare le-am aruncatŭ.
N. de ele a scăpatŭ
Trupulŭ ĭ-a rĕmasŭ curatŭ.

Cuvintele introduse în acestŭ descântecŭ suntŭ:

Invitatŭ; în locŭ de *chĭămatŭ*, *poftitŭ*, în versulŭ «*o'nvitatŭ de-o ospĕtatŭ*».

Baĭbe, în locŭ de *bolfe*, şi comparate apoĭ cu *volva—vulva*=bolfă—bolvă, valva—ghindură—gâlcă.

Sgăncile, adaosŭ de la sine şi comparatŭ apoĭ cu cuvêntulŭ lat. *cancer*.

Ma în locŭ de *dar*.

Ubere în locŭ de *ţîţe*, în versurile:

Ma pre dulce bubele
Ci-sŭ a Sanceĭ ubere:

Iară despre *Sancă* = *Samcă* ḑice că «e o videmonie, unŭ spiritŭ

immundŭ maĭ vêrtosŭ vătămătorŭ pruncilorŭ», adică tocmaĭ după cumŭ credŭ şi Româniĭ din Bucovina despre acestŭ spiritŭ rĕutăciosŭ, cu acea deosebire numaĭ că în Bucovina, după câtŭ sciŭ eŭ până acuma, se numesce numaĭ «*Samcă*» cu *m* şi nu «*Sancă*» cu *n*.

Calamŭ, de la lat. calamus=trestiă, şi *poĭ* în locŭ de *apoĭ*, în versulŭ: «*în calam poĭ lĕ-am băgatŭ*», în locŭ de «în trestiă apoĭ le-am băgatŭ».

Corpŭ, în locŭ de *trupŭ*.

IV.

Alŭ patrulea descântecŭ e celŭ «*de césŭ rĕŭ*», numitŭ de Săulescu «*descântecŭ de mare-oră*» saŭ «*oră-mară*».

Acela sună precumŭ urméză:

Dómnă maĭca ceriuluĭ!
Cumŭ se potolesce vêntulŭ
Cu pămêntulŭ,
Aşa potolesce
Césŭ reŭ cu lipitură
Şi cu întêlnitură
De la trupulŭ luĭ George,
Ochiulŭ ce dióchie
La elŭ să nu cate,
Că George a purcesŭ
Pe cale
Pe cărare
Grasŭ şi frumosŭ
Rumênŭ şi voiosŭ,
Şi când a fostŭ
La medŭ de cale
De cărare
L'aŭ întêlnitŭ *cele nóue fete*
Cu a lorŭ lăduţe'n spete
Şi'n pămêntŭ trântitul'aŭ
Sângele sorbitu-ĭ-aŭ,
Faţa îngălbinitu-ĭ-aŭ,
Mintea luĭ smintitu-ĭ-aŭ.
Voĭ *nóue fete*
Eşiţĭ din maţe
Din ficaţe (?)
Din crieriĭ capuluĭ,
Din spârculŭ nasuluĭ,
Din faţa obrazuluĭ,
Din melciulŭ (?) ochilorŭ,
Din auḑulŭ urechilorŭ
Din rădicarea mânelorŭ
Din âmblarea piciórelorŭ.
O voĭ nóe fete!
Duceţi-vĕ la féta craiuluĭ,
Că acolo vĕ aştéptă
Cu făcliĭ de cér'aprinsă
Cu mese întinse.
Duceţi-vĕ, că Maĭca Domnuluĭ
Acolo vĕ îndréptă.
Iar faptulŭ vostru rĕmăe
Câtŭ unŭ firŭ de macŭ
In nóue despicatŭ
In Marea négră aruncatŭ

Să fiă luĭ George de lécŭ,
Că George e botezatŭ,
Increştinatŭ
Şi'n sama luĭ Dumnedeŭ datŭ :

Voĭ să vě duceţĭ la jidance
Că acestea nicĭ êsŭ botezate,
Nicĭ încreştinate,
Nicĭ în sama luĭ Dumnedeŭ date!

Cuvêntulŭ «*césŭ*», care provine în descântecculŭ acesta e de origine slavonŭ. Acésta o scie orĭ și cine. Decĭ ce face Săulescu ? Neplăcêndu-ĭ nicĭ de frică acestŭ cuvêntŭ bărbarŭ, 'lŭ înlocuesce prin «óră» de la lat. *hora*. Dar elŭ nu se mulțămesce numaĭ cu atâta, ci se apucă și de capulŭ nevinovatuluĭ adj. «*reŭ*», îlŭ aruncă și pre acesta afară cu tóte că e adevěratŭ românescŭ, și 'lŭ înlocuesce prin «*mara*», care după părerea luĭ arŭ fi maĭ frumosŭ și maĭ românescŭ, de óre-ce arŭ veni, după dênsulŭ, de la lat. «*mala*» cu *l* muiatŭ în *r* și se rimézä tot-d'o-dată cu «*oră*». In modulŭ acesta étă-ne de o-dată trezițĭ cu unŭ «*mare-oră*» saŭ «*óră-mară*», în locŭ de «*césŭ-răŭ*» după cumŭ se numesce acéstă bólă rea maĭ de toțĭ româniĭ.

Pe lângă cuvintele acestea a introdusŭ Săulescu în descântecculŭ de față încă și pre cele următóre și anume:

Matra ceriuluĭ, despre care dice apoĭ într'o notiță că se 'nțelege și *Maĭca Domnuluĭ* și *Venerea* și că aĭce e amestecatŭ păgânismulŭ cu creștinismulŭ.

Ciste, în locŭ de *lăduțe*, în care musele conservaŭ harurile lorŭ *Dine parnasine*, adaose de la sine, spre a-ĭ da descântecculuĭ prin acésta o origine romană necontestabilă. E dreptŭ că poporulŭ sub maĭ tóte *fetele*, ce producŭ prin descântece și farmece, înțelege unŭ felŭ de *dine*. Dar că tocmaĭ cele *noue fete* din descâcteculŭ de față ar fi chiarŭ «*dine parnasine*» e încă o întrebare, la care nu se póte da așa de lesne rěspunsŭ, până ce nu se vor face maĭ întêiŭ studiĭ serióse în privința acésta.

Blemațĭ, în locŭ de *mergețĭ*, duceți-vě.

V.

Alŭ cincilea și celŭ de pe urmă descêntecŭ, care 'lŭ reproducemŭ, e celŭ de «*sérpe*»

Acela sună ast-felŭ:

Susŭ tună, josŭ fulgeră,
Unŭ șérpe tĕ încunjură.
Ediță, ïediță
de peliță,
Pelița de carne,
Carnea de osŭ,
Osulŭ de măduvă,
Osŭ veninosŭ,
Măduva de veninŭ
Veninulŭ celŭ serpinŭ (?)
Șerpóia l-a bĕutŭ,
Șérpele a vĕḍutŭ
Pe gardŭ s'a suitŭ
Și 'n necazu-ĭ a muritŭ.
Dințĭ
Cârpițĭ,
Iediță
Păstriță
Légă-te de peliță! . . .

Ce se atinge de *«ritualulŭ»* acestuĭ descântecŭ ne spune Săulescu că «descântătórea ié treĭ smicele de alună și descântă pe locŭ în apă pe care o dă apoĭ celuĭ mușcatŭ de șérpe ca sĕ o bee.»

Éră în privința cuvêntuluĭ *«Iediță»* ne spune următórele: *«Iediță*, maĭ dreptŭ *ĭndiță*, ce însèmnă pelea șérpeluĭ cea solzósă se derivă dela ἐνδιτίς și acesta dela ἐνδόω-ἐνδόνω.

De-ĭ tocmaĭ așa, după cumŭ spune Săulescu despre cuvêntulŭ acesta, nu-sciŭ. Atâta însă sciŭ, că'n descântecele de șérpe din Bucovina, carĭ 'mĭ suntŭ până acuma cunoscute, cuvêntulŭ acesta sună *«Idiță»* și *«Iudiță.»*

VI

După *descântece* urmédă *vrăjile.*

De acestea se află în colecțiunea luĭ Săulescu, după cumŭ amŭ arĕtatŭ din capulŭ loculuĭ, numaĭ dóuĕ. Și nicĭ nu e de mirare, de óre ce rarŭ care vrăjitóre se'ncumetă a împărtăși și altora vrăjile și farmecile, ce le scie, temêndu-se ca, împărtășindu-le, sĕ nu i-se întîmple vre-o nenorocire séŭ altă neplăcere.

Cea dîntâiŭ vrajă *«de ursită»*, culésă din gura uneĭ descântătóre moldo-române, sună precumŭ urmédă:

Oschi, oschi,
Scaraoschi!
Cu gura sĕ te 'nvĕțŭ
Cu ochiĭ sĕ nu te vĕḑŭ.
Dimone, spirituşŭ rĕŭ,
Mergĭ la ursitorulŭ meŭ,
Orĭ și unde le-ĭ aflare
Făr'aĭ da răgazŭ înŭ cale
De pĕrŭ să-lŭ apucĭ
Călare sĕ-lŭ aducĭ
Tare ca vêntulŭ
Iute ca gândulŭ
Peste codri, văĭ şi munțĭ,
Peste ape fără punțĭ
Și la vatra caseĭ mele
Golŭ sĕ stea în a luĭ pele,
Fugĭ de-aicĭ, dimone, fugĭ, pĭere!

Afară de cuvintele întroduse în textulŭ originalŭ alŭ acesteî vrăjĭ în loculŭ celorŭ poporane, și esplicate apoĭ ca și cândŭ acelea arŭ fi fostŭ poporane, se maĭ află, cu privire la vraja de față încă și următórea notiță interesantă:

«Écă încă unŭ *descântecŭ de ursită,* cu care babele credŭ că aducŭ pe susŭ ursitoriulŭ călare pe bețe, cândŭ vorŭ, așa de tare, că ajungêndŭ la loculŭ menitŭ, adese orĭ cade mortŭ.»

Apoĭ și acéstă:

«Spune că o fermecătóre din satulŭ *Bărboșiĭ* învĕțândŭ pre o tânĕră sĕ reciteze descântecul̆ acesta, juna inițiată în locŭ sĕ ḑică: «*cu ochiĭ sĕ nu te vĕḑŭ*» a ḑisŭ: «*cu ochiĭ sĕ te vĕḑŭ*» și îndată dimonulŭ se aretă la feréstră, de care fata până la *cântătorĭ* nu scăpă. Dimonulŭ înfățoșatŭ, după spunerea dăscâtătóreĭ, era roșu, fórte supțire cu carnea, și jucândŭ pe la ferestrĭ se isbia în ferestre de se cutremura casa... Pe descântătóre o chiamă *Paraschiva* a dascăluluĭ *Dumitru*, éră pre tênără o chiamă *Safta* din *Bărboșĭ.*»

Cuvintele întroduse în acéstă vrajă suntŭ:

Osche-faraosche, în locŭ de *oschi-scaraoschi*, despre carĭ ḑice apoĭ că «în invocațiunea *oschi și osche! care-osche, fora-osche,* se conservă o archiologie fórte vechĭă, adică geniulŭ poporuluĭ anticŭ alŭ Italieĭ *oscus-oschi*, de unde limba *oscă* dela *oscus* etc. etc.» Vrea sĕ ḑică Săulescu până și pre *Scaraoțchi* voia sĕ-lŭ facă de origine romană.

Spiritŭ rĕŭ, în locŭ de *spirituşŭ, duhŭ rĕŭ, duhŭ necuratŭ.*

Arâ înŭ locŭ de *vatră.*

Nudŭ, în locŭ de *golŭ*, și în urmă:

Subitŭ, în locŭ de *iute, de grabă.*

VII.

A dóua vrajă, totŭ «*de ursită*», e cea următóre:

«Sâmbătă séra spre Duminică, Marţĭ spre Mercurĭ şi Joĭ spre Vinerĭ, fata, care voesce să-şĭ facă *pe ursită*, cândŭ se culcă, ĭa brâulŭ sĕŭ în mână, face nóuĕ codurĭ într'însulŭ şi ḑice:

Brâne, brânişorulŭ meŭ!
Fă-te şérpe laurŭ,
Şérpe balaurŭ,
Cu solziĭ de aurŭ,
Cu totulŭ de aurŭ,
Cu 24 picĭóre mergĕtóre
Cu 24 limbĭ înpungĕtóre.
Cu 24 aripĭ sburătóre.
Brâne, brânişorulŭ meŭ!
Pasŭ la ursitorulŭ meŭ
De-a fi în satŭ aice,
De-a fi la alŭ doilea
De-a fi la alŭ treilea,
De-a fi la alŭ patrulea,
De-a fi la alŭ cincelea,
De-a fi la alŭ şéselea,
De-a fi la alŭ şéptelea,
De-a fi la alŭ optulea,
De-a fi la alŭ nóulea,
De-arŭ fi orĭ şi unde arŭ fi
Cu limbele sĕ-lŭ împungĭ,
La inimă sĕ-lŭ strepungĭ,
Şi la mine să-lŭ aducĭ
Şi cu solziĭ să-lŭ solzescĭ
Şi la mine sĕ-lŭ pornescĭ!

«Până aicĭ ţine brâulŭ pe mână întinsŭ.

Acuma însă strîngêndu-lŭ colacŭ ca pe unŭ şérpe înfige în elŭ unŭ acŭ şi ḑice:

Eŭ nu strîngŭ aice brâulŭ mea colacŭ,
Ci aducŭ ursitorulŭ meŭ în caĭ de olacŭ
Prin târgŭ fără de ruşine
Prin codru fără de sine.
Eŭ nu înfigŭ aice aculŭ în brâulŭ meŭ,
Ci o săgétă în inima ursitoruluĭ meŭ!

«După ce a rostitŭ şi acestea versurĭ, pune brâulŭ sub capŭ, se-culcă şi atuncea prin somnŭ vede aceea pre *ursitorulŭ* seŭ.»

Acésta e întréga vrajă din colecţiunea luĭ Săulescu!

In privinţa *brâuluĭ*, care provine în vraja acésta şi pre care ĭlŭ

întrebuințéză fata, cândŭ face *pe ursită*, Săulescu ne spune următórele: «*Brânŭ*, de unde *brâŭ*, prin limpeḑirea luĭ «n» în «i» arŭ fi aprópe de *brano* italianŭ, însemnândŭ o *făşiă* séŭ *sfăşiă* dintr'o materiă. Póte de la *brânŭ* séŭ *bârnŭ* se derivă și *bârnețulŭ*. — In descântecul acesta se vede o archeologiă care ne amintește a) brâulŭ séŭ cestulŭ venereĭ celŭ încântătorŭ cu ale sale filtre centatŭ și decoratŭ de grațiĭ,—b) brâulŭ sacru-virginalŭ alŭ vestalinelorŭ, brâulŭ sacerdotalŭ alŭ sacrificătorilorŭ.»

VIII.

După *vrăjĭ* urméză *farmicele*, carĭ suntŭ patru la numĕrŭ.

Dintre farmicele acestea însă voiŭ reproduce în șirele următóre numaĭ două, căcĭ ce-lalte două suntŭ așa de schimosite și îndreptate, că numaĭ de-abia se maĭ potŭ cunósce că aŭ fostŭ óre cândŭ poporane.

Farmeculŭ primŭ «*de desfăcutŭ*», căruĭa numaĭ cu mare greŭ mi-a succesŭ aĭ reda forma originală, sună precumŭ urméză:

Voĭ nouĕ ciute înciutate
Din nouĕ vetre de focŭ luate,
Arse și pârlite,
Unde atĭ purcesŭ așa de iute,
Iute ca gândulŭ și tare ca vêntulŭ?
«Că noĭ amŭ purcesŭ
Grâie să ardemŭ,
Ogóre să uscăm,
Pîrîe să secămŭ!
«Voĭ nouĕ ciute înciutate,
Din nouĕ vetre de focŭ luate!
Nu purcedețĭ așa tare,
Stațĭ de pe acéstă cale
Duceți-vĕ la N. la cutare.
Acolo intrândŭ
Casa salutândŭ,
Luațĭ faptu din casă,
Luațĭ faptu din mésă
Și vĕ duceți asupra cui a datŭ,
Unŭ atare faptŭ,
Mergețĭ din vadŭ în vadŭ
Până la alŭ noulea vadŭ.
Rĕmână la acela, care mi l-a dat,
Să fiă în lume ca unŭ ciungŭ uscatŭ.
Inapoĭ întornu-ĭ faptulŭ înfocatŭ
Incinsŭ de-a luĭ rele și 'mpĕratŭ
Cu nouĕ ace înpungĕtóre
Cu nouĕ bice ce-sŭ pălitóre,
Din casa mea în casa eĭ,
Din viața mea în viața eĭ,
Din ocolulŭ meŭ in ocolulŭ eĭ,
Din ograda mea în ograda eĭ.
Eŭ să sciŭ bine de aḑĭ înainte
Că m'amŭ curățitŭ

Și m'amŭ isbânditŭ
De tótă îngânătura
Și fermecătura
De faptŭ de sătényă,
De faptŭ de poporană,
De faptŭ de vecină,
De faptŭ de străină.
Eŭ m'amŭ sinecatŭ
Și m'amŭ mânecatŭ
Pe la ḑiorĭ d' ḑiorĭ,
Pe la cântătorĭ
Pe iarbă necălcată
Pe rouă nescuturată,
Și m'amŭ dusŭ
Pe aripĭ de vêntŭ
Pe susŭ de pămêntŭ,
La apa de mirŭ
La isvorŭ de vinŭ,
M'amŭ dusŭ de m'amŭ spălatŭ
Și m'amŭ curățiiŭ
De faptulŭ legatŭ
Cu duhŭ necuratŭ
Să mérgă pe capulŭ cuĭ mi l-a datŭ.

«*Ritualulŭ*» farmeculuĭ séŭ *descânteculuĭ* acestuia, după cumŭ îlŭ nu meșce Săulescu, este celŭ următorŭ :

Fata, care îșĭ face de dragoste, ia *bosuiocŭ* și cu unŭ inelŭ saŭ, în lipsa acestuia, cu mărgele și cu buchetulŭ acela descântândŭ îlŭ pórtă pre la tóte încheieturile, apoĭ la capŭ, la peptŭ». etc.

Dintre cuvintele introduse de Săulescu în farmeculŭ acesta voiŭ să amintescŭ numaĭ pre cele următóre, adică :

Are, în locŭ de *vetriĭ*.
Iu, în locŭ de *unde*.
Procedite, în locŭ de *purcedeți*.
Esucămŭ, în locŭ de a *usca*.
Agre, în locŭ de *ogóre*.
Properați, în locŭ de *nu purcedeți, nu vĕ duceți*.
Blemați, ca și 'n descântecele precedente.
Doma, în locŭ de *casă*.
Hucĭ, introdusŭ de la sine și dedusŭ apoĭ în notă de la lat. *hucque*.
Iți, în locŭ de *mergeți* și dedusŭ apoĭ de la *ite* mergeți.
Verbe, în locŭ de *bice*, și dedusŭ apoĭ de la *verber verbero-are*.
Aulă, în locŭ de *curte*, *ogradă*.

IX.

Alŭ doilea farmecŭ, numitŭ de Săulescu *descântecŭ dea móre* (*dragoste*), e celŭ următorŭ.

Juna, ce voeșce a descânta, ia o stiblă de bosuioc legându-lŭ c'o ață de mĕtase roșiă, aninândŭ și o nomismă (?). După aceea pune busuioculŭ într'o strachină cu apă ne'ncepută și dice ;

Duminică diminéță
Cândŭ diua se *auméză*
M'amŭ sculatŭ
Şi-amŭ plecatŭ
De la casă-mĭ,
De la masă-mĭ
Pe cale
Pe cărare
Până la drumulŭ celŭ mare.
Oamenii vĕdêndu mĕ aŭ disŭ :
«Asta e Păuna cea frumósă !
Nu e Păuna cea frumósă
Ce-ĭ Florica drăgăstósă
Cea din tótă lumea alésă.
Cumŭ e alesŭ busuioculŭ
Dintre tóte florile,
Dintre tóte odórele,
Cumŭ nu póte intra popa
In biserică fără busuiocŭ
Și fără de isopŭ,
Așa făr'mine flăcăiĭ sĕ nu pótă în jocŭ.
Tóte cele'lalte fete sĕ li se pară
Pe lângă mine ca nisce cióră,
Ca nisce cióre *conofăite*
Peste gardŭ ce-sŭ asvêrlite.

«Dicêndŭ cuvintele acestea ia bosuioculŭ în mână și amenință cu elŭ asupra flĕcăilorŭ.»

Acesta-ĭ întregŭ farmeculŭ!

In privința adj. *conofăitŭ* din farmeculŭ acesta, dice Săulescu că însémnă atâta câtŭ *feştelitŭ, colbăitŭ*, și crede că e unŭ cuvêntŭ compusŭ din gr. κόνις și lat. *factus* saŭ ital. *fatto*. Er în privința verb. *auméḑă* dice că insémnă atâta câtŭ a *au-meḑi* — *aumeḑesce*, adică începe a se arĕta pe jumĕtate *au-méḑa* dela *aua* și a *mieḑi*.

Cu tóte însă, că eŭ amŭ reprodusŭ aceste dóuĕ cuvinte în tecstulŭ farmeculuĭ, nu credŭ ca ele sĕ fiă poporane și maĭ cu sémă verb. *auméḑă* sémănă a fi inventatŭ, ca multe altele, de însu-șĭ Săulescu.

X.

Afară de descântecele, vrăjile și farmecile înșirate până aice, se maĭ află în colecțiunea luĭ Săulescu, pusŭ în șirulŭ descântecelorŭ, încă și unŭ fragmentŭ versificatŭ dintr'o carte poporană, care póртă

titlulŭ de: «*Rugăciunea Sântuluĭ Nicita Daco-românulŭ, martirisatŭ de Goţĭ prin secululŭ alŭ V, în Dacia Traiană.*»

Fiindŭ că'n timpulŭ din urmă aŭ începutŭ şi bărbaţiĭ noştriĭ de litere a se interesa de cărţile poporane române, a le aduna, esplică şi scóte şi pre acestea la lumină, credŭ a nu greşi, dacă vĕ voiŭ înfăţişa şi rugăciunea din cestiune ast-felŭ, dupre cumŭ se află ca în colecţiunea luĭ Săulescu.

«După modulŭ descântecelorŭ, ce suntŭ imnurĭ idolatre, — ḑice Săulescu în introducerea acesteĭ rugăciunĭ, — se păstréză în gura poporuluĭ şi rugăciunea următóre fórte antică, de pre la începutulŭ ereĭ creştine, pe cândŭ era idolatria amestecată cu creştinismulŭ, pe cândŭ Basilicile eraŭ decorate şi cu statuele păgânismuluĭ.»

«Acéstă rugăciune româniĭ până în ḑilele nóstre o rostiaŭ séra şi deminéţa, învĕţând-o fiiĭ de la părinţĭ.»

«Optigenarulŭ Iónŭ eclesiarchulŭ Mitropolieĭ mĭ-aŭ arĕtatŭ că în juneţele séle aflândŭ-se în satulŭ Căzenescĭ ţinutulŭ Vasluiuluĭ în casa unuĭ săténŭ bĕtrânŭ, buniculŭ famblieĭ sculândŭ pre nepoţiĭ sĕĭ aŭ începutŭ aĭ învĕţa închinăciunea adică rugăciunea sântuluĭ Nicita ḑicêndu-le cu facerea cruceĭ:

Cruce'n casă,
Cruce'n masă,
Cruce'n unghiurile tóte
Cruce sântă dimonĭ scóte
Cruce sântă, scutŭ de raḑe
Ingeraşulŭ mĕ veghiază.
Ingerŭ, îngeraşulŭ meŭ,
Rógă pentru mine pre D ḑeŭ
Şin'tru ḑi, şi'ntru nópte
Pên'la césulŭ celŭ de mórte.
Dimonĭ rĕĭ ne îmblânḑiţĭ
Pentru ce mĕ înpânḑiţĭ?
Nu-ĭ casă asta, ci cetate
Cu uşile ferecate
Cu fereştrile 'nzelate,
Cu lanţurĭ de ferŭ legate...
De aicĭ fugiţĭ
In tărtarŭ săriţĭ
Că sântu Nicita
Ţinêndu-ne ursita
Stă'n mijlocŭ de casă
Cu sabia scósă
Cu tunica scurtă
Ruga ne ascultă
De nu séra, 'n prorĭ
Pên'la ciniorĭ,
Dela ciniorĭ
Pên'la cântătorĭ,
Dela cântătorĭ
Pênă'n dalbe zorĭ.
Elŭ ne vede
Ne prevede,
Elŭ ne vede,
Ne prevede,

Apără, ferесce
De rĕĭ mântuesce

Némulŭ omenescŭ
Némulŭ creştinèscŭ!...»

Observă maĭ departe Săulescu că rugăciunea acésta are treĭ părţĭ şi anume:

1. Făcêndu-şĭ cruce învócă sânta cruce.

2. Pe ângerulŭ (geniulŭ, protegetorŭ fiă căruia individŭ, credêndu-se a avea fiă-cine unŭ ângerŭ ce-lŭ protege, alŭ doilea unŭ dimonŭ ce-lŭ persecută. Pentru acésta rugăciunea chĭămândŭ pre ângeriĭ abgiură în apostrofŭ pre demoniĭ, numindŭ casa sa apĕrată de cruce şi ângerŭ.

3. Invócă Româniĭ pre penatele séŭ patronulŭ lorŭ Martirulŭ *Nicita* descriindu-lŭ ca ostênŭ apĕrătorŭ şi veghiătorŭ. Din vechĭă popórele, ba chiarŭ urbele şi cetăţile avéŭ pre sânţiĭ lorŭ penaţĭ séŭ patroniĭ: sântulŭ Dimitrie, Georgiu... şi cândŭ făcea vre-e invocăciune ḑicea: sânte Dimitrie, Nicita... ajută-mĭ!»

Érŭ despre cuvêntulŭ «*cinioriĭ*» din rugăciunea acésta crede că ar fi compusŭ din «*cină*» şi «*óră*» şi că ar însemna timpulŭ séŭ óra cândŭ cinéză ómeniĭ. Spunêndu-ne tot-o-dată cum îndatinéză Româniĭ din Moldova a împărţi nóptea şi anume: a) *de cu séră*, b) *cineoriĭ*, c) *cântătoriĭ*, d) *dalbe zoriĭ* care se chiamă şi *auă*. Ecă de unde este cuvêntulŭ *aumezesce* = începe a se arăta pe jumĕtate *aua*. *Au-méză* subst., *aumezesce* verbŭ.

XI.

D-lŭ T. T. Burada, neobositulŭ cercetătorĭu şi adunătorĭu de literătură poporană, într'o călătoriă ce-a întreprins'o în annlŭ 1879 în Dobrogĭa, pe lângă multe alte datine şi credinţe. cariĭ suntŭ în usŭ la Româniĭ din acéstă ţéră, a descoperitŭ şi datina «*Scaloénulŭ.*»(1)

Eĭ bine! datina acésta, care pănă acuma câţĭ-va aniĭ nĭ-a fostŭ cu totulŭ necunoscută şi despre care s'a credutŭ că se află numaĭ la Ro-

(1) O călĕtorie în Dobrogĭa. Iaşi. 1880. p. 27.

mânil din Dobrogia, a esistatŭ până nu de multŭ și'n Moldova, cu acea deosebire numaĭ, că ea aice nu s'a numitŭ «*Scaloénŭ,*» ci «*Calianŭ*» séŭ *Caloĭanŭ.*» (1)

Étă ce ne spune Săulescu în privința acesteĭ datine strevechĭ, care după cumŭ sĕ vede, a dispărutŭ asuma cu totulŭ din Moldova, căcĭ nicĭ unulŭ dintre ceĭ ce s'aŭ ocupatŭ și se maĭ ocupă încă cu adunarea datinelorŭ române, nu numaĭ că de feliŭ n'o descrie, dar nicĭ măcarŭ amintire nu face despre dênsa.

«Cândŭ nu plóuă—scrie Săulescu—Românii ceĭ vechĭ păstraŭ procesiunea următóre, învocândŭ dóuĕ divinitățĭ naționale pe *Calianŭ* și pe *Păpălugă.*

„Femeile și maĭ cu sémă fetele efigiază o statuă de argilă (lutŭ galbenŭ) mare ca de o palmă, pe care o numescŭ *Calianŭ,* îĭ facŭ unŭ sicriŭ de scórță, îlŭ învĕlescŭ în giulgiŭ și ducêndu-lŭ la unŭ mormêntŭ făcutŭ înadinsŭ, fetele îlŭ lugescŭ (bocescŭ) dechĭămândŭ următórele versurĭ:

Iani, Iani,
Caliani!
Ia cerului torțile
Și deschide porțile
Și pornesce ploile,
Curgă ca șuvóele
Umple-se păreele
Pintre tóte văile
Umple-se fântânele
Sĕ resară grânele
Florile, verdețele
Sĕ crescă fênațele
Sĕ s'adape vitele,
Fiă multe pitele!

«Acestea cântându-le lugubru fetele satuluĭ înmormêntă pre figuratulŭ *Calianŭ,* și apoĭ făcêndu-ĭ comândarea se ospitéză.»

După ce Săulescu descrie datina acésta în modulŭ arĕtatŭ ni dă maĭ departe și-o esplicare a cuvêntuluĭ «*Calianŭ*» precumŭ urméză:

«Cuvêntulŭ *Calianŭ* analisatŭ în refrenulŭ *Iane, Iane-Caliane* ne reduce pênă la *Ionițiu* numitŭ și Καλοιωαννης. *Caloiónŭ* și *Căli-énŭ* fundătoriulŭ imperiuluĭ Mesio-romanŭ din Bulgaria și alŭ Daco-Românilorŭ în Dacia 1204. Precumŭ refrenulŭ colindeloru în *Aurelŭ-Dómne* ne reduce către imperatorele *Aurelianus* strămutătoriulŭ legiunilorŭ

(1) Atâtŭ în România, câtŭ și în Transilvania se află familiĭ române, care pórtă connumele de „*Caloĭanŭ.*"

romane în Dacia și fundătoriulŭ Dacilorŭ din Mesiĭ, prefăcute apoĭ în imperiulŭ *Romano-Bulgarŭ*. *Caloioanŭ* séŭ *Calianŭ* este consideratŭ aicĭ ca sântŭ patronŭ séŭ penatŭ alŭ Daco-Românilorŭ adoratŭ și procesatŭ cu specialitate la secită și póte substituitŭ ca mulțĭ sânțĭ aĭ bisericeĭ crestine în loculŭ uneĭ divinitățĭ păgâne, precum în loculŭ luĭ *Joïe*, ḑeulŭ tunetuluĭ și alŭ ploilorŭ, ḑeulŭ țĕrinilorŭ ca *Păpăluga* patróna grădinilorŭ și a legumelorŭ.»

Acestea în privința datineĭ române *Calianulŭ!*

XII.

Ne-a maĭ rĕmasŭ încă de reprodusŭ și datina *Păpăluga*, despre care s'a amintitŭ maĭ susŭ, și apoĭ suntemŭ gata.

Étă cum descrie Săulescu și acéstă datină!

«A dóua divinitate pre care o invócă Româniĭ din vechiŭ la ne-plouare este *Păpăluga*.

«Ceremonialulŭ séŭ procesiunea păstrată în onórea eĭ e cea următóre:

«O fétă séŭ, pentru puditis, băĭatŭ, se nudéză depunêndŭ vestmintele séle și remânêndŭ cu pelea. Se înhóbotă cu *bojĭ* séŭ alte plante legate de-asupra capuluĭ cu o glugă și așa mascatŭ âmblă pe la case. Cândŭ sosesce denaintea ușeĭ, femeĭa de casă ĭese și tórnă asupra eĭ o cofă séŭ *ulcelă* de apă. Atuncĭ *Păpăluga* săltândŭ ḑice:

Lugă, lugă,
Păpălugă!
Eşĭ din a ta glugă,
Sue'n susŭ la rugă
Secita sĕ fugă,
Ĭĕ ceriuluĭ torțile
Și deschide porțile
Și revarsă ploile,
Cură ca șuvóele
Prin tóte grădinile
Crésca-ne olivile (?)
Una cu legumele,
Curechĭulŭ și gulele!

«Acestea petrecêndu-se cu așa numița *Păpălugă* i-se solvéză unŭ obolŭ (para) séŭ unŭ oŭ.»

Și după ce Săulescu a descrisŭ datina acésta, după cum s'a arĕtatŭ, ḑice maĭ departe:

«Idealulŭ acesta *Păpăluga* presintéză o divinitate idolică protegitóre grădinilorŭ și legumelorŭ, precum *Calianŭ* alŭ agrelorŭ.

«Cuvêntulŭ *Păpă-lugă* e compusŭ din *pupa* = filia = féta și *luga* = tristă = doleantă = fiĭcă doleantă, dela elinulŭ πώγη —tenebrae—obscuritas, de-aicĭ *lugus, luga, lugum* = negritŭ-tristŭ și lugeo-xi-ctum-ere = a lugi, a plânge, a boci, fiindŭ că acéstă *pupă* erà simbolulŭ întristăriĭ și a lugireĭ (tânguireĭ) pentru neplouare, și prin urmare pentru ameninţarea fómeteĭ.

«Din vechiŭ formându-se idolulŭ luĭ *Calianŭ*, o *pupă-lugă* = fetă înglugată în hobotŭ negru, presintândŭ pre fiĭa luĭ *Caloianŭ* dimpreună cu alte fete obsecindu-lŭ (?) la mormêntŭ ĭlŭ lugĭaŭ (bocĭaŭ), fiindŭ că *pupa-luga* presinţéză și pre fiĭa luĭ *Caloioanŭ* (Calianŭ), ce plânse pre tatălŭ eĭ. Pentru acésta se cultivă ca o divinitate după dênsulŭ sub cuvêntulŭ de *Pupa-luga* și simplu *lugă* se înţelegea din vechiŭ o bocitóre, olicăitóre. Asemenea se înţelegea sub *pupa luga* și *luga* o călugăriţă (o cernită). Eŭ sum *lugă* = eŭ sum în doliŭ, negrită, învĕscută în hobotŭ negru, și eŭ sum lugă = în doliŭ = dolinte (dorinte).» Atâta ni spune Săulescu și în privinţa acesteĭ datine străvechĭ!

S. Fl. Marianŭ.

DIN MĂNUNCHIULŬ MANUSCRIPTELORŬ LUĬ G. SEULESCU.

Domnule preşedinte,

Între manuscriptele reposatuluĭ G. Seulescu, intrate în posesiunea Academieĭ, și anume acele relative la composițiunile sale istorice, cu scotocirea cărora mĕ aflu însărcinatŭ, amŭ datŭ peste unulŭ întitulatŭ : *Cronologia Moldoveĭ, de la Dragoşŭ până la Capitulaţie.*

Scriptulŭ acesta nu este de mâna propriă a autoruluĭ, însă este corectatŭ de dênsulŭ, și copiatŭ de pe composițiunea sa originală ale căreĭ foĭ se află în mănunchiulŭ manuscriptelorŭ cu a cărorŭ cercetare amŭ fostŭ însărcinatŭ.

Cuprinsulŭ este întregŭ precum se indică în frasa tituluĭ, douĕ-ḑecĭ și patru pagine în 12 cóle chărtiă numerotate în folio, și lucrarea tótă merită a fi dată publicităţeĭ. Amŭ onóre decĭ a vĕ transmite acestŭ opŭ needitŭ alŭ reposatuluĭ profesorŭ, rugându-vĕ să dispuneţĭ a se tipări în Analele Academieĭ Române.

Priimiţĭ vĕ rogŭ, Domnule preşedinte, espresiunea simţimintelorŭ mele de înaltă consideraţiune pentru D-vóstră.

N. Ionescu.

1883, Aprilie 7.

CRONOLOGIA MOLDOVEI

DE LA DRAGOŞŬ PÂNĂ LA CAPITULAŢIE

Precum s'a ḑisŭ la seria domnilorŭ ţĕreĭ Românescĭ, că după ducerea Pecenaţilorŭ la 1122 și a Komanilorŭ la 1152, s'aŭ ivitŭ dom-

niile Române, eată aice seria cronologică a domnilorŭ Moldoveĭ până la Capitulație :

I.

La 1282 (6791) după Hurulŭ, saŭ la 1352 după N. Costin (o diferință de 70 anĭ), Dragosŭ (1) a venitŭ din Marmația ; asemenea arètă cronologia la Basile Camarașulŭ, din 1733, cà Dragoșŭ arŭ fi domnitŭ la 1352, la 1282 în resbelulŭ Moldovenilorŭ cu Ladislaŭ III regele Ungarieĭ figurândŭ unŭ Dormanŭ din partea Moldoveĭ, după diploma dată luĭ George Simonŭ, ducele Transilvanieĭ.

II.

Stefanŭ I-iŭ fiulŭ luĭ Dragoșŭ după Huru, saŭ după Ureche, Peissonelu, Cantemirŭ, analistulŭ Rusescŭ : Sasŭ fiulŭ luĭ Dragoșŭ de la 1361—1365.

NB. Fiulŭ unuĭ Sasŭ anume Balcu. Dragŭ, Dragomirŭ, Stefanŭ se vĕdŭ figurândŭ ca înterițĭ de Bogdanŭ, emigratŭ totŭ din Marmația și înturnațĭ din Moldova iar acolo, unde Ludovicŭ I regele Ungarieĭ prin diploma sa din 1365, li hărăzeșce erezășiile (moșiile) fugituluĭ Bogdanŭ ce avea în Marmația.

III.

1364 Bogdanŭ ucidĕtorulŭ luĭ Sasŭ.

IV.

Stefanŭ II-lea, fiulŭ luĭ Bogdanŭ I-iŭ, a avutŭ doĭ fiĭ.

V-VI.

La 1359, după Dlugoșŭ, Petru I-iŭ, fiulŭ luĭ Stefanŭ I-iŭ, și Stefanŭ III-lea, fratele luĭ Petru, alternativŭ.

(1) *Dracus,* Dracos, de unde Draku, Drakakı, Dragŭ, Draganŭ, etc.

După Hurulŭ, domnilorŭ de la Dragoșŭ până la Petru I-iŭ le rĕmânŭ 70 anĭ, iară după Ureche nu le rĕmâne nicĭ o minută.

VII.

La 1370. Lasco, fiulŭ luĭ Petru I-iŭ, a avutŭ treĭ fiĭ : Petru, Stefanŭ, Romanŭ.

VIII.

De la 1373—1389. Petru II-lea Mușatu (Frumosu) fiulŭ luĭ Lasco.

IX.

De la 1390—1392. Stefanŭ IV-lea, fiulŭ luĭ Lasco.

X.

De la 1392—1395. Romanŭ I-iŭ, fiulŭ luĭ Lasco.

Mironŭ Costinŭ ḑice de acestŭ Romanŭ Mușatŭ : «Iubite cititorule, «amŭ adeveritŭ dintr'unŭ uricŭ acestuĭ domnŭ, precum scrie Dosof-«teiŭ Mitropolitulŭ, și care se află la monastirea Probota de la munte, «scriindŭ titululŭ așa în limba slavonă (védă-se în cronica tipărită), «iară românesce sună :

«Marele autocratorŭ, din grația luĭ Dumneḑeŭ domnŭ, Ionŭ Romanu campoduce, administratorulŭ țĕreĭ Moldoveĭ din plaiŭ până în mare, împreună cu fiĭ meĭ Alecsandru și Bogdan... și cele l-alte.....»

Iară la finitulŭ diplomeĭ se scrie :

«Scrisu-s'a acéstă diplomă în urbea nóstră, în Romanŭ, la 6900 (1392) d. H.

XI.

De la 1395—1399. Iară Stefanŭ IV-lea.

XII.

De la 1399—1400. Petru III-lea, fiulŭ luĭ Stefanŭ IV-lea.

NB. A avutŭ fiĭ pe Romanŭ II-lea, Ivascu, Vilţiu, Iuga, Alecsandru I-iŭ.

XIII

De la 1400—1401 Iuga, fiulŭ luĭ Petru III lea.

XIV.

De la 1401—1434. Alecsandru I-iŭ celŭ bunŭ, fiulŭ luĭ Petru III-lea, frate cu Iuga.

NB. A avutŭ fiĭ pe Elieşŭ I iŭ şi Stefanŭ III-lea. Unŭ diplomatŭ a acestuĭ domnŭ (ḑice Samoilŭ *(sic)* Dascălulŭ) în monastirea Barnovski are data 6909 (1401).

1432. Sinodulŭ din Florenţa.

XV. XVI.

De la 1434—1445, ambiĭ fiĭ aĭ luĭ Alecsandru I-iŭ ; aŭ domnitŭ unulŭ, Stefanŭ V-lea, ţinêndŭ ţéra de josŭ cu Besarabia, altulŭ, Elieşŭ I-iŭ, ţéra de susŭ cu Suceava, şi apoĭ remâne Stefanŭ singurŭ, scoţêndŭ ochiĭ luĭ Elie, care după unŭ anŭ a muritŭ.

NB. *a)* Elieşŭ I-iŭ a avutŭ fiĭ pe Romanŭ III-lea şi pe Alecsandru II-lea, *b)* Stefanŭ III-lea *(sic)* a avutŭ fiŭ pe Petru IV-lea.

XVII.

La 1445. Romanŭ alŭ III-lea ucide pre unchiulŭ seŭ Stefanŭ III-lea şi apucă domnia.

XVIII.

La 1448 Petru IV-lea, fiulŭ luĭ Stefanŭ V-lea, înterindŭ pre vĕrulŭ sĕŭ Romanŭ III-lea, care a muritŭ în Polonia, se sue pe tronulŭ Moldoveĭ.

XIX. XX.

La 1449, murindŭ Petru, arŭ fi stătutŭ Domnŭ, o lună, unŭ Stefanŭ și murindŭ arŭ fi stătutŭ domnŭ unŭ Neculaĭ Ciubărŭ, două lunĭ.

XXI.

La 1450, prin Polonĭ capătă domnia Alecsandru II-lea fiulŭ luĭ Elieșŭ I-iŭ.

XXII.

Totŭ la 1450, Bogdanŭ II-lea, ce se dicea fiŭ naturalŭ alŭ luĭ Alecsandru I-iŭ, uzurpéză domnia de la Alecsandru II-lea.

XXIII.

Le 1451. Petru V-lea pronumitŭ Aron, iară fiŭ naturalŭ alŭ luĭ Alecsandru I-iŭ, ca tutorŭ alŭ luĭ Alecsandru II-lea ucide pre Bogdanŭ și usurpă domnia.

XXIV.

La 1453, Alecsandru II-lea, cu ajutorulŭ Polonilorŭ înterindŭ pre Petru V-lea, recapătă domnia

XXV.

La 1455, înveninatŭ Alecsandru, Petru V-lea iară capĕtă domnia.

XXVI.

La 1458, Stefanŭ VI-lea celŭ mare, fiulŭ luĭ Bogdanŭ II-lea, bătêndŭ pe Petru V-lea Aronŭ, se sue în tronulŭ domnieĭ, și domnesce până la 1504.

XXVII.

De la 1504—1516, Bogdanŭ III-lea, fiulŭ luĭ Stefanŭ, sub care se face capitulația țĕreĭ către Turcĭ.

EPISCRISĂ.

a) Despre anulŭ descălecăreĭ ţĕreĭ, avemŭ de însemnatŭ, pe lângă cele scrise în critica făcută la manuscrisulŭ croniceĭ luĭ Hurulŭ şi următórele :

1. Că şi în Analele Moldoveĭ după Hurulŭ în privirea luĭ Dragoşŭ, şi în ale ţĕreĭ Muntenescĭ, în privirea luĭ Radu Negru, după anonimulŭ lorŭ respectivŭ, cu cronicele din urmă resultă o diferinţă de 70 anĭ.

2. Că după Hurulŭ, fiulŭ luĭ Dragoşŭ s'a numitŭ Stefanŭ cu connumele de Sasŭ, iară după cronicariĭ posterĭ numaĭ Sasŭ, precumŭ ḑice Ureche, domnindŭ după mórtea luĭ Dragoşŭ de la 1361—1365.

3. Că după dipioma luĭ Ludovicŭ I-iŭ, regele Ungarieĭ, dată la 1365 se vĕdŭ fiiĭ luĭ Sasŭ înturnaţĭ în Marmaţia, şi tronulŭ Moldoveĭ usurpatŭ de la tatălŭ lorŭ de emigrantulŭ marmaţianŭ Bogdanŭ.

4. După Dlugoşŭ, istoriculŭ Polonŭ, la 1359 se arétă pe tronulŭ Moldoveĭ Petru I-iŭ fiŭ alŭ unuĭ Stefanŭ, şi în cértă cu fratele sĕŭ celŭ maĭ mare Stefanŭ pe care-'lŭ înteresce cu ajutorulŭ ungurilorŭ, şi iară Stefanŭ cerêndŭ ajutorŭ de la Casimirŭ regele Poloniei se învinge în codriĭ din ţinutulŭ Sepeniculuĭ ce se ţinea de Moldova.

5. Că prin urmare, pe lângă Stefanŭ I-iŭ, fiulŭ luĭ Bogdanŭ I-iŭ, arŭ maĭ figura unŭ Stefanŭ II-lea, saŭ de veĭ lua de I-iŭ pre Stefanŭ fiulŭ luĭ Dragoşŭ, după Hurulŭ acesta arŭ fi alŭ treilea.

6. De veĭ face pre Stefanŭ fiulŭ luĭ Dragoşŭ persónă osebită de aceea a luĭ singurŭ Sasŭ, aĭ cărorŭ fiĭ înturnaţĭ în Marmaţia se donéză de Ludovicŭ I-iŭ cu moşiile emigrantuluĭ Bogdanŭ la 1365;

7. Atuncea numĕrulŭ domnilorŭ de la Dragoşŭ până la Petru I-iŭ arŭ fi de 6, iară aniĭ după Hurulŭ de la 1286 până la 1359=73, iară după Urechiă de la Dragoşŭ, mortŭ la 1361—1359 până la Petru I-iŭ nu ajungŭ încă doĭ anĭ, în câtŭ Petru I-iŭ arŭ domni înaintea morţeĭ luĭ Dragoşŭ şi celorŭ şése domnĭ, aŭ fiă măcarŭ numaĭ patru, adecă : Sasŭ, Bogdanŭ, Stefanŭ şi Petru, nu le rămâne nicĭ o minută de a domni.

8. Dreptŭ acésta, maĭ cuviinciosŭ şi maĭ putinciosŭ este a mijloci

între Dragoșŭ și Petru I-iŭ 73 anĭ, după cronologia luĭ Hurŭ, carĭ împărțițĭ pe cele șése nume, vine câte 12 anĭ a fi domnitŭ unuluĭ cu altulŭ, de câtŭ să figureze numele lorŭ fără a le fi lăsată de cronologia țěreĭ măcarŭ câte o secundă.

9. După asemenea objecțiĭ urméză a fi maĭ adevěrată cronologia luĭ Hurulŭ de câtŭ a luĭ Ureche, și că domniĭ de la Dragoșŭ până la Petru I iŭ aŭ pututŭ fi maĭ mulțĭ de cum arétă cronica luĭ Ureche, și după altă seriă, cum se îndréptă de Șincaĭ, numele, adecă treĭ Stefanĭ : alŭ luĭ Dragoșŭ, alŭ luĭ Bogdanŭ, alŭ luĭ Stefanŭ fiulŭ luĭ Bogdanŭ fratele luĭ Petru I-iŭ, și iară Sasŭ t tălŭ celorŭ patru emigranțĭ in Marmația Bogdanŭ și Petru I-iŭ, de unde șcimŭ că n'aŭ maĭ pututŭ fi și alțiĭ, când de la Hurulŭ încóce până la Ureche, ce aŭ viețuitŭ pe la 1670, nu ni se înfățișéză vre unŭ cronicarŭ maĭ vechiŭ, nicĭ măcarŭ Clănăŭ traducětorulŭ luĭ Hurulŭ, n'aŭ continuatŭ istoria țěreĭ până la dênsulŭ, ci numaĭ aŭ tradusŭ pre Hurulŭ și Arbore și pe aceștia lacunațĭ.

10. Să se uite cine-va și în cronologia domnilorŭ țěreĭ Muntenescĭ după mandatulŭ domnuluĭ IO. C. N. Ș. înșirată de Vasile Cămărașulŭ la 1733 și va vedea ce lacune are în numele domnilorŭ, și ce nepotrivire în cronologia și a Muntenilorŭ ca și în a Moldovenilorŭ. După tóte aceste croniculŭ luĭ Arbore și Hurulŭ, și în privirea cronologieĭ și în privirea evenimentelorŭ narate de dênșiĭ, posedéză maĭ multŭ adevěrŭ saŭ veraseminime și aŭ maĭ multă autoritate.

P. S. 10. Că anulŭ domnieĭ saŭ măcarŭ a capo-comandeĭ saŭ de vreĭ, a presidențieĭ luĭ Dragoșŭ, se demonstră a fi de pe la 1282, după cum se coprinde în cronica luĭ Hurulŭ, saŭ cu alte cuvinte că la arĕtatulŭ anŭ Moldova a avutŭ domnĭ saŭ capĭ și ducĭ aĭ republiceĭ, subt aparința de Domnĭ, póte servi de argumentŭ și diploma luĭ Ladislaŭ IV-lea regele Ungarieĭ, aflătóre la Feier, cod. diplom. t. V vol. 8 No. 274, din care se vede, că Ladislaŭ regele, la 1282, a trimesŭ pe unŭ Georgiu Simone cu Transilvaniĭ și cu Comaniĭ în contra domnuluĭ Moldoveĭ connumitŭ Dormanŭ, care chiamă și pre Bulgarĭ în ajutorŭ, unde domnia Georgiu Tertere Moldo-românulŭ (vedĭ Istoria Românilorŭ, pag. 107). Aicea arŭ veni întrebarea, cine a fostŭ acestŭ

Dormanŭ? Se póte respunde, Domnulŭ saŭ unŭ duce din aĭ Moldoveĭ; așa dară, fără a disputa, că Dragoșŭ a putută avea la Ungurĭ și connumele de Dormanŭ, ca ceĭ din Muntenésca de Negru Basarabŭ, Dracula și Țepeșŭ, memoriațĭ de scriitoriĭ străinĭ fără a le maĭ pune numele propriĭ, în câtŭ și Dragosŭ, Δραχος Δραχω, Dracus. Dracŭ, Dracaki, s'a pututŭ connumi și Dormanŭ, adecă Dragus Dormanŭ; eŭ voiŭ ḑice: că argumentulŭ celŭ maĭ mare este aceeașĭ dată cronologică de 1282 și 1283 pe care o are Horulŭ în privirea resbeluluĭ cu Unguriĭ sub deducerea luĭ Dragoșŭ, și care resbelŭ se constatéză de diploma luĭ Ladislaŭ, totŭ de la 1282, și de fapta istorică a luĭ Hurulŭ, ce ḑice că Dragoșŭ a purtatŭ totŭ în timpurile acestea resbelŭ cu Ungurĭĭ, saŭ póte că acestŭ Dormanŭ a pututŭ fi în vre-o parte a Moldoveĭ, precum Câmpu-lungŭ, Vrancea și maĭ vêrtosŭ Dorna, unŭ felŭ de duce saŭ comite, ca Baniĭ Severinuluĭ, sub suzeranitatea republiceĭ Moldoveĭ, și elŭ a datŭ fața cu Transilvaniĭ și Comaniĭ de sub Georgiu Simone. Scimŭ că n se mută fòrte ușorŭ în m, decĭ Dornanŭ (Dornianŭ) și Dormanŭ e totŭ una, prin urmare Dormanŭ saŭ Dorneanulŭ, putemŭ conchide că a fostŭ ducele Dorneĭ, și Unguriĭ l'amintescŭ în diplomă, căcĭ Dragoșŭ s'a alesŭ Domnŭ la 1286 cu 4 saŭ treĭ anĭ în urma resbeleluluĭ acestuia la 6796.

12. Diploma luĭ Ludovicŭ I-iŭ regele Ungarieĭ din anulŭ 1360, prin care hărăzesce unuĭ Dragus din Marmația, fiulŭ luĭ Giula Românulŭ, și fiilorŭ luĭ, Giula și Lad, șèse sate românescĭ din Marmația, pentru că s'aŭ bătutŭ cu Moldoveniĭ în resbelulŭ ce aŭ purtatŭ Ludovicŭ cu noĭ, vrêndŭ a ne supune țéra, lucru ce n'a pututŭ, ca și Ladislaŭ, nu póte rĕsturna ființa luĭ Dragoșŭ Domnulŭ Moldoveĭ adeverită de toțĭ istoriciĭ precum și de Cantemirŭ, și pentru că numele de Dragoșŭ saŭ Dracŭ, Dracachi, Draganŭ, derivate dela δρακῶ, δρακος, Dracus, de unde și Δραγάσις s'aŭ pronumitŭ celŭ de pe urmă Constantinŭ II-lea imperatorulŭ bizantinŭ și domnulŭ Pindoromânilorŭ după căderea Constantinopoleĭ, era usitatŭ la românĭ și în Moldova până în ḑilele nóstre, de exemplu vorniculŭ Dracachi Rosetŭ Bastonŭ mortŭ de ḑece anĭ, și putemŭ încheia cu certitudine, că altŭ Dragoșŭ pronumitŭ și fiulŭ luĭ Bogdanŭ, dupre cum l'arètă

Cantemirŭ, a fostŭ Domnulŭ Moldoveĭ dela 1286, ce în aniĭ 1283 s'a bătutŭ în contra ungurilorŭ, carĭ voĭaŭ a-șĭ subjuga Moldova, și altulŭ este Dragoșŭ fiulŭ luĭ Giula dela 1360, în urma celuĭ d'întâiŭ cu 74 anĭ, care ca comandante în armia luĭ Ludovicŭ I-iŭ vine să se bată în contra Moldovenilorŭ pentru Ungurĭ, și care nicĭ a fostŭ nicĭ a rĕmasŭ în Moldova, dar s'a înturnatŭ în Marmația, unde i s'a donatŭ de Ludovicŭ domeniile memorate în diplomă. De mare interesŭ arŭ fi fostŭ dècă s'arŭ aminti în diplomă cu care domnŭ alŭ Moldoveĭ s'a bătutŭ Ludovicŭ și Dragoșŭ a luĭ Giula. și pentru că nu arètă ce domnŭ a fostŭ atuncĭ în Moldova, pentru aceea nu póte diploma obori tradițiile istorieĭ nóstre și dovedi că n'amŭ fi avutŭ domnĭ.

13. Ḑicerea D. autoruluĭ Istorieĭ Românilorŭ, că între ceĭ vechĭ domnĭ aĭ Moldoveĭ a fostŭ unŭ Stefanŭ, se constată de Hurulŭ, care arètă, că fiulŭ Domnuluĭ Dragoșŭ a fostŭ Stefanŭ și acesta a rĕmasŭ Domnŭ după mórtea luĭ Dragoșŭ.

Acum să procedemŭ dela data sigură de 1282 fixată de Hurulŭ și de diploma luĭ Ladislaŭ dela 1282. Să venimŭ cu înscrierea anilorŭ și a Domnilorŭ până la altă dată sigură 1359, fixată de Dlugoșŭ, și să presupunemŭ că :

1. La 1286. a stătutŭ Dragoșŭ Domnŭ. care dupre Hurulŭ a domnitŭ patru anĭ, șépte lunĭ și treĭ ḑile.

anĭ	lunĭ	
4	7	Să adăogimŭ către aniĭ începutuluĭ domnieĭ sale.
26		Să dămŭ domnieĭ fiuluĭ sĕŭ Stefanŭ I-iŭ.
2	5	Domniei luĭ Sasŭ.
20		Luĭ Bogdanŭ ce a resturnatŭ pe Sasŭ.
20		Luĭ Stefanŭ II fiul luĭ Bogdanŭ I, și așa venimŭ
1359		fără greutate la aniĭ domnieĭ luĭ Petru I memoratŭ de Dlugoșŭ.

De unde putemŭ fi sigurĭ, că n'aŭ maĭ putută fi și alțĭ domnĭ pintre aceștia, cărora le maĭ puteamŭ împărți din suma anilorŭ de 70 ce înmizlocescŭ dela mórtea luĭ Dragoșŭ, care s'arŭ fi întîmplatŭ la 1290 până la mórtea luĭ Stefanŭ II-lea 1359. Cu tóte că și așa precum l'amŭ înseriatŭ eŭ, nu este cu neputință să nu fi putută domni

câte atâţia anĭ. Póte şirulŭ lorŭ să fiă eratŭ, adecă dintru aceştia unulŭ maĭ înaintea saŭ maĭ în urma altuĭa. Doue date sigure avemŭ în periodulŭ acesta întâiŭ alŭ domniilorŭ Moldoveĭ, cea de la 1282, 1283 şi 1286, memorate de Hurulŭ şi de diploma luĭ Ladislaŭ, dela 1282 şi de D. Cantemirŭ ; şi cea dela 1359 memorată de Dlugoşŭ ; decĭ periodulŭ lorŭ de 70 anĭ nu-lŭ putemŭ lăsa vacuŭ, îndată ce diploma luĭ Ladislaŭ ne arĕtă domnŭ în Moldova pe la 1282, nicĭ amŭ încărca pre unŭ singurŭ domnŭ, nicĭ amŭ lăsa fără de domnĭ începândŭ dela Dragoşŭ saŭ chiarŭ Dormanŭ saŭ Dorneanŭ, fără numaĭ de vomŭ presupune, că arŭ fi fostŭ devastată ţĕra de Tătarĭ şi guvernulŭ eĭ surpatŭ, precum ḑice Cantemirŭ, de incursia tătarilorŭ luĭ Bati, ce aŭ fostŭ pela 1241. Cu asemenea seriă rĕspundemŭ şi timpuluĭ şi persónelorŭ şi documentelorŭ aflate până acum, afară de cele ce se vorŭ puté afla în viitorŭ.

Cronicariĭ ţĕreĭ posteriorĭ luĭ Huru, precum Ureche şi N. Costinŭ se dispută de anulŭ descălecatuluĭ ţĕreĭ sub Dragoşŭ în următorulŭ modŭ :

1) Nicolae Costin ḑice : că Dragoşŭ arŭ fi descălecatŭ la 1352 (6860).

2) Vornic Gr. Urechiă după spunerea luĭ N. Costin, ḑice că la 1299 (6807), care dată N. Costin o desaprobă, sub cuvêntŭ că atuncĭ ţĕra arŭ fi fostŭ pustiă.

3) Insă Ureche la începutulŭ croniceĭ sale tipărită ḑice : începutulŭ domnilorŭ ţĕreĭ Moldoveĭ voimŭ să arĕtămŭ din 6867 (1359), De unde dar ĭea Costinŭ data luĭ Ureche din 1299, când cronica luĭ Ureche tipărită în ḑilele nóstre pune descălecatulŭ cu 4 anĭ maĭ în urmă decâtŭ însuşĭ Costinŭ. Dar de este vre-o smintélă a copistilorŭ luĭ Ureche data de 6860 (1359), ĭar în originalulŭ pe care l'a cititŭ N. Costinŭ póte să fi fostŭ data 6807 (1299);

4) décă după Hurulŭ Dragoşŭ a descălecatŭ la 1282, apoĭ data luĭ Ureche arŭ fi maĭ în urmă decâtŭ a luĭ Hurulŭ numaĭ cu 17 anĭ şi maĭ nainte decât a luĭ Costinŭ cu 53 anĭ, prin urmare maĭ e probătóre data luĭ Hurulŭ.

5) Tóte aceste eraŭ nepotrivite aduse de cronicariĭ din urmă, şi

când pe de altă parte și Ureche și Cantemirŭ se suie cu era lorŭ până în alŭ 13-lea seculŭ ca și Hurulŭ, suntŭ argumente că în nesciința cronicei luĭ Hurulŭ eĭ aŭ socotitŭ era veniriĭ luĭ Dragoșŭ fără a o putea defige ca Hurulŭ, contimpuranulŭ luĭ Dragoșŭ, apropiindu-se cu maĭ multŭ saŭ maĭ puținŭ de adevĕrulŭ datcĭ.

6) Pre lângă aceste Nicolae Costinŭ vorbindŭ de deșertarea țĕreĭ dice, că s'arŭ fi întêmplatŭ la 401 d. Chr., cu invasia Hunilorŭ subt Atila și că atuncĭ s'arŭ fi rĕspânditŭ Româniĭ, parte în Dobrige, parte preste munțĭ; apoĭ dice, că s'aŭ împoporatŭ Muntenésca subt Radu Negru, ĭar Moldova subt Dragoșŭ în dilele luĭ Laslăŭ regele Ungarieĭ și că acesta arŭ fi domnitŭ la 1080 d. Chr. Costinŭ cu asemanea dată se suie maĭ multŭ și de câtŭ Hurulŭ. Insă elŭ n'a lămuritŭ câțĭ Laslăĭ și în ce timpŭ a domnitŭ fiă-care, ca să pótă defige anulŭ emigrăreĭ domnilorŭ. La 1080 a stătutŭ cu adevĕratŭ Ladislaŭ, însă celŭ I, și la 1200 a stătutŭ Ladislaŭ II subt care aŭ pututŭ emigra Negru în 1215, după anonimŭ, și inscripția; la 1272 a stătutŭ Ladislaŭ III, subt care a pututŭ emigra Dragoșŭ, care după Hurulŭ, a domnitŭ la 1282, apoĭ la 1453 a stătutŭ Ladislaŭ IV, ce a peritŭ la Varna în bătălia cu Amuratŭ.

7) Dicerea luĭ Cantemirŭ, că Dragoșŭ a descălecatŭ de douĕ orĭ, înteritŭ maĭ întâiŭ din Moldova de Tătarĭ, acésta ni-arŭ da a presupune: că venindŭ Tătariĭ luĭ Batie la 1240, domnindŭ în Ungaria Bela IV, s'arŭ fi vĕdutŭ nevoitŭ saŭ nevoițĭ Moldoveniĭ, ca de multe orĭ a se retrage, după cum dice Hurulŭ, pe la munțĭ, prin pălăncĭ și cetățĭ, până la eșirea Tătarilorŭ de voĭă saŭ de nevoĭă din țĕră, în cât aniĭ 1282 rĕmânŭ ĭar probabilŭ de domnia luĭ Dragoșŭ și de resbelulŭ ce a avutŭ atuncĭ cu Unguriĭ, precum se vede din diploma luĭ Ladislaŭ III, amintitóre unuĭ atare resbelŭ.

APENDICE

Spre încheĭerea cronologieĭ aceștia, care suplementéză lacuna croniceĭ luĭ Arbore și Hurulŭ, și totŭ-odată constată aniĭ și faptele co-

prinse în acea cronică, amŭ socotitŭ a ḑice ceva şi de domniile române şi maĭ specialŭ de domnia Moldoveĭ.

Decĭ, precum amŭ arĕtatŭ în tabla cronologică a serieĭ Domnilorŭ dela Dragoşŭ 1286, până la 1359, Petru I, domniĭ Moldoveĭ suntŭ puţinŭ cunoscuţĭ istorieĭ, însă din cele păstrate despre eĭ, se vede, că ocupaţiile lorŭ eraŭ douĕ : a se lupta cu veciniĭ potentaţĭ Ungurĭ şi Polonĭ şi cu pretendenţiĭ tronuluĭ, decĭ trecêndŭ pe scurtŭ pe Dragoşŭ alŭ lui Bogdanŭ venitŭ din Marmaţia şi mortŭ la 1290, pre fiulŭ sĕŭ Stefanŭ, puţinŭ cunoscutŭ, când şi câtŭ a domnitŭ, pre unŭ Sasŭ detronatŭ de unŭ Bogdanŭ emigrantŭ din Marmaţia, pre Stefanŭ fiulŭ acestuĭa mortŭ la 1359 ; să începemŭ cu Petru I fiulŭ luĭ Stefanŭ Bogdanŭ, dar maĭ nainte să observămŭ óre-carĭ diplome ale regilorŭ Ungarieĭ, date totŭ în periodulŭ dela 1282 până la 1359, ce ne potŭ servi de documente adeveritóre evenimentelorŭ susŭ atinse, precumŭ : a) diploma luĭ Ladislaŭ IV-lea regele Ungarieĭ, din 1282, prin care remuneréză pe Georgiŭ Simone, pentru resbelulŭ ce a avutŭ cu Dormanŭ domnulŭ saŭ duce în Moldova (Feier cod. dipl. tom. V. vol. III, No. 274). Totŭ acestŭ Georgiŭ Simone în anulŭ 1272, ḑece anĭ maĭ nainte, s'a bătutŭ cu Linoiŭ ducele Severinuluĭ. b) Diploma luĭ Ludovicŭ I din anulŭ 1360, prin care remuneră pe unŭ Dragoşŭ alŭ luĭ Giula şi pre fiiĭ sĕĭ Giula şi Ladŭ, cu şése moşiĭ în Marmaţia, pentru cooperarea ce a făcutŭ în resbelulŭ cu Moldoveniĭ. c) Diploma ĭară a luĭ Ludovicŭ, din 1365, prin care dotéză pe Balcŭ, Dragŭ, Dragomirŭ şi Stefanŭ fiiĭ luĭ Sasŭ Voevodŭ cu nouĕ moşiĭ din Marmaţia, ce aŭ fostŭ ale luĭ Bogdanŭ, care emigrândŭ în Moldova arŭ fi apucatŭ domnia ţĕreĭ pentru dînsulŭ de la unŭ Sasŭ (?)

NB. Din frasa diplomeĭ acesteĭa : 1) Balcŭ fiulŭ luĭ Sasŭ voevodulŭ nostru din Marmoroşŭ arŭ veni înţelesulŭ dubiŭ, pre Sasŭ aŭ pe Balcŭ înţelege Ludovicŭ voevodŭ Maremoroşuluĭ, 2) Balcŭ a venitŭ din Moldova în crăimea nóstră a Ungarieĭ subt sînulŭ drepteĭ nóstre, ca să servéscă nouă, noĭ cunoscêndŭ vredniciile cele pré marĭ ale servițiilorŭ sale. şi maĭ alesŭ în ţĕra nóstră cea Moldovenéscă făcută nu fără de vĕrsarea popriuluĭ sĕŭ sânge şi suferirea ranelorŭ celorŭ de mórte, cu omorîrea cea tirănéscă a fraţilorŭ sĕĭ şi a maĭ

multorŭ ostenĭ, ĭĭ dămŭ teritoriile ce aŭ fostŭ ale voevoduluĭ Bogdanŭ, care trecêndŭ pe ascunsŭ din ţĕrile regatuluĭ nostru Marmaţia în Moldova o a cuprinsŭ pentru sine spre ruşinea Maiestăţeĭ nóstre.

De aicĭ se înţelege, că persecutatŭ de Bogdanŭ, pretendintele tronuluĭ Moldoveĭ, care póte era totŭ dintr'o familiă cu Dragoşŭ, cu atare dreptŭ a apucatŭ tronulŭ dela Sasŭ. 3) Că póte Ludovicŭ din îndemnulŭ refugituluĭ Balcŭ a încălcatŭ Moldova avêndŭ lângă sine comendanţĭ atâtŭ pre unŭ Dragoşŭ alŭ Giuleĭ, câtŭ şi pe Balcŭ fiulŭ luĭ Sasŭ, şi s'a bătutŭ cu Bogdanŭ, şi rĕmâindŭ învinsŭ, precum se înţelege, fără a puté pune pe tronulŭ Moldoveĭ pe Balcŭ s'a înturnatŭ deşertŭ, şi confiscândŭ averile luĭ Bogdanŭ din Marmaţia, hărăzite de Elisabeta mumăsa, le-aŭ dotatŭ luĭ Balcŭ, precum altele luĭ Dragoşŭ Giula. 4) Datele de 1360 şi 1365 ale acestorŭ diplome atingĕtóre de domnulŭ Bogdanŭ, şi data de 1359 a luĭ Dlugoşŭ atingĕtóre de Petru I confundă cronologia acestuĭ periodŭ. Dècă Petru I a fostŭ fiulŭ luĭ Stefanŭ şi engonŭ luĭ Bogdanŭ, dóră de l'a datŭ Ludovicŭ maĭ în urmă.

1359. Petru I fiulŭ luĭ Stefanŭ II-lea deşi maĭ micŭ de câtŭ Stefanŭ III-lea fratele sĕŭ, fiind însă maĭ înţeleptŭ, boeriĭ l'a preferitŭ a le fi domnŭ, decĭ cu partida sa şi cu ajutorulŭ Ungurilorŭ înterindŭ pre Stefanŭ s'a suitŭ pe tronulŭ Moldoveĭ. Stefanŭ a refugitŭ la Cazimirŭ regele Polonieĭ, rugându-lŭ să-lŭ pună în scaunŭ şi promiţêndu-ĭ a fi supusŭ. Venindŭ Stefanŭ cu óste poloneză în ţèră, când a intratŭ în pădurea Sepeniculuĭ, ce se ţinea de Moldova, Petru a pusŭ de aŭ tăiatŭ arboriĭ, pre carĭ oborându'ĭ peste armia intrată o a struncinatŭ şi s'aŭ învinsŭ poloniĭ înturnându-se câţĭ aŭ scăpatŭ cu mare perdere.

1370—1401, se înfăţoşéză şése domnĭ; din aceştia Lascu, 1370—1373, se însémnă prin corespondinţa ce a avutŭ cu Urbanŭ V papa, arĕtândŭ dorinţa a se uni cu biserica catolică. Ceru învĕţătorŭ unŭ episcopŭ catolicŭ, şi facultatea a rădica Opidulŭ (Siretulŭ) la Metropoliă. Arhiepiscopulŭ de Praga, Episcopiĭ de Bratislavia şi Cracovia fură provocaţĭ a trămite bărbaţĭ idoneĭ pentru a predica catolicismulŭ şi în Siretŭ se fondă primarea Episcopiă

catolică. Grigoriŭ XI se adresă cătră Lascu în causa propagandeĭ catolice, însă la 1374 muri Lascu.

Lascu lăsă fiĭ pre Petru II Mușatŭ, pre Stefanŭ IV, pre Romanŭ I. Petru II-lea Mușatŭ fiulŭ luĭ Lascu, dela 1373—1389; acesta se însémnă prin tractatulŭ ce a încheĭatŭ pe la 1387, împreună cu Mircea domnulŭ țěreĭ Muntenescĭ și cu Vladislaŭ regele Poloniei, în contra Turcilorŭ și a luĭ Sigismundŭ alŭ Ungarieĭ.

Dela 1389—1392 domni fiulŭ luĭ Lascu, Stefanŭ IV-lea.

Dela 1392—1395 Romanŭ I; acesta a avutŭ muĭere pre Anastasia fiĭca regeluĭ Muntenescŭ Lascu, din care a avutŭ șése prunci. Mitropolitulŭ Dositeĭ, dice că a vědutŭ unŭ hrisovŭ dela acesta, la monastirea Probota, din anulŭ 1392.

De la 1395—1399 domni iară Stefanŭ II-lea.

La 1400. Romanŭ I se încercă prin Vladislaŭ regele Polonieĭ a recupera domnia Moldoveĭ, promise a delăsa Polonieĭ ținutulŭ Sepeniculuĭ și dinariĭ cu carĭ împrumutase pre Rege; cu tóte aceste nu putu ajunge la scopŭ. Engelŭ dice, că la 6908, Noembrie 18, Romanŭ I. a datŭ luĭ Teodorŭ, Petru, Mihailŭ și Dumitru Dragomirŭ unŭ hrisovŭ pentru Satulŭ Vascaniĭ; în ce limbă?

De la 1399—1400 a domnitŭ Petru III. fiulŭ luĭ Stefanŭ II. Petru III aŭ avutŭ fiĭ pre Romanŭ II, Ivasco, Vilgiŭ, Iuga și Alesandru I.

La 1400 s'aŭ suitŭ pe tronŭ Iuga; acesta a trimesŭ la patriarchulŭ de la Ahrida și a cerutŭ binețĕ de a pusŭ Mitropolitŭ pre Teoctistŭ; aŭ făcutŭ opidurĭ (târgurĭ) prin țéră, le-a fortificatŭ cu murĭ, a înoitŭ cetățile de la Dunăre, precum era din vechiŭ, a începutŭ a da moșiĭ oștenilorŭ și bravilorŭ, maĭ pe urmă se prinse de Mircea și se duse în Argeșŭ. Le Quien dice, că unŭ Antimŭ arŭ fi fostŭ primulŭ Mitropolitŭ.

NB. Din epistola luĭ Urbanŭ V. papa, scrisă cătră archiepiscopulŭ de Praga și Episcopilorŭ de Bratislavia și Cracovia, demăndăndŭ a se ridica Seretulŭ la Mitropoliă și a se emancipa Ierarchia Moldaveĭ de Archiepiscopatulŭ Halicieĭ, se înțelege că în aniĭ aceștia Ierarchia Moldaveĭ era supusă supremățieĭ saŭ Ecsarhatuluĭ Mitropolieĭ de Ha-

licia saŭ Galiția, venindŭ la acésta prin legăturile și relațiile ce aŭ avutŭ Moldavia cu Polonia, și depărtarea eĭ de Constantinole; în atare împrejurărĭ Mitropolitulŭ Galiţieĭ aŭ fostŭ căpătatŭ și Ecsarhatulŭ preste Moldavia. Acésta s'ar lămuri maĭ bine din Istoria mitropolieĭ ortodocse de Galiția. Cu atare ocazià încă aŭ pututŭ intra limba slavonă prin bisericile Moldaveĭ, fiindŭ în corespondinţă și legătură cu aceste supremățiĭ slave. Insă după ce se formă Mitropolia Moldavieĭ, maĭ întâiŭ sub atârnarea de Ahrida saŭ Prima Iustiniană, apoĭ de patriarchia de Constantinopole și în dilele domnuluĭ Alesandru I. prin imperatorulŭ Iónŭ Paleologulŭ se făcu autocefală (independentă). Și după ce în Halicia și Rusia începu a se lăți uniaţia, ecsarhatulŭ preste Rusia și Halicia câtŭ remăsese ortodocsă se dete mitropolituluĭ Moldavieĭ, care se intitulă d. e. Πανιεροτάτος και θεοπροβλήτως Μητροπολίτης τῆς αγιωτατῆς Μητροπόλεος Μολδαββιας, ὑπερ τίμος καὶ Εξαρχος πλαγινῶν.

Precum póte în epoca ecsarhatuluĭ Ĥalicieĭ slovanŭ se hirotoniaŭ, saŭ póte se și trămiteaŭ de acolo episcopiĭ, așa subtŭ ecsarhatulŭ Mitropoliţilorŭ Moldavieĭ se hirotoniaŭ episcopiĭ acelorŭ părţĭ, precum la 1628 episcopulŭ ortodocsŭ de Galiția, Ieremia, se hirotoni de Mitropolitulŭ Moldavieĭ. (Descrierea Ierarchieĭ de Chievŭ, fața 154). La sinodulŭ din Iașĭ, 1642, Varlaamŭ Mitropolitulŭ Moldavieĭ se subscrie Ecsarhŭ alŭ Podolieĭ de susŭ și de josŭ. Asemenea Mitropolitulŭ ţereĭ Munteneșcĭ se intitulă alŭ Ungrovlachieĭ și Ecsarhŭ plaiurilorŭ, adecă preste ipiscopiele ortodocse din Transilvania și Ungaria, pre carĭ êĭ hirotonia, până când dupre decretele curțeĭ Austriace s'aŭ supusŭ Iurisdicțieĭ Mitropolituluĭ serbŭ de la Carlovițĭ.

De la 1402—1434 Alexandru I. Mironŭ dice: la 6909, după Iuga aŭ stătutŭ la domnià Alexandru I, fiiulŭ luĭ Petru III, înțeleptŭ, pietosŭ amatorŭ de șciințe; acesta a promovatŭ maĭ departe reformele începute de fratele seŭ Iuga, înființă scóle, edifică monăstirile Bistrița și Moldavița, fundă Mitropolia Suceveĭ, cerêndŭ pentru acésta benecìune(?) patriarchuluĭ. Episcopiile de Romanŭ și de Rădăuțĭ, cum atestéză Codinŭ, Episcopia cea Catolică de la Seretŭ, înființată sub Lasco, s'aŭ strămutatŭ la Bacăŭ, după Striterŭ; aŭ adusŭ relicviĭ ale sântu-

luĭ Iónŭ novulŭ de la Trapezunda și le-aŭ astrucatŭ în Mitropolia de la Suceava; în nartica bisericĕĭ l'amŭ vădutŭ zugrăvitŭ cum întîmpină pe sântulŭ împreună cu Senatulŭ seŭ; era învăscutŭ în alurgidă violetă, cu sceptrulŭ la mână, și pre capŭ purtândŭ coróna Imperială bizantină. In dilele acestuĭ domnŭ, Imperatorulŭ Iónŭ Paleogulŭ înturnându-se de la Viena, unde vizitase pre socrulŭ seŭ Rudolfŭ Imperatorulŭ Romanilorŭ, trecu prin Moldova și făcu o alegațiă cu domnulŭ Alexandru; mergêndŭ la Constantinopole, trămise lui Alexandru corónă și alurgidă, cu titlu de Βασιλεὺς (rege), Mitropolitului Moldavieĭ mitră și sacosŭ cu dreptulŭ de autocefalŭ saŭ ne atârnatŭ; trămise legile împĕrătesçĭ care traducêndu-le românesçe, formă unŭ codŭ de legĭ și póte celŭ întâiŭ. Alexandru formă boeriile curțeĭ dupre arhontologiulŭ bizantinŭ, cum atestéză și Cantemirŭ. Inceputulŭ literatureĭ Române se póte socoti din dilele luĭ Alexandru. Engel dice, că la 1403 saŭ făcutŭ tractaturĭ între Alexandru I, și Ladislaŭ regele Polonieĭ, de alegantă și aceste arŭ fi fostŭ scrise românesçe, și pentru acésta Cromerŭ ne ințelegêndu-le a făcutŭ maĭ multe sminte, vorbindŭ despre Moldova. Alexandru dete ajutorŭ luĭ Ladislaŭ 400 ostenĭ Moldovenĭ la resbelulŭ ce avea cu Cavaleriĭ Teutonĭ din Prusia, la 1423. Moldoveniĭ bătêndu-se cu aceștia în pădurea de lângă Marienburgŭ purtară asupra Teutonilorŭ victoriă. Imprumutândŭ luĭ Vladislaŭ regeluĭ Polonieĭ 1000 talerĭ a luatŭ Pocuția cu Sniatinulŭ și Colomea. La 1412 Dogielŭ dice, că Sigismundŭ alŭ Ungariei și Vladislaŭ alŭ Polonieĭ, pintr'unŭ tractatŭ se puse la cale : ca Domnulŭ Moldoveĭ se dea ajutorŭ luĭ Sigismundŭ în contra turcilorŭ; ne vrêndŭ alŭ ajuta, atuncia să-lŭ scótă din domniă și se o împartă, luândŭ Vladislaŭ partea despre Polonia cu Iașiĭ și cetatea Albă, iară Sigismundŭ partea de către Transilvania, cu Bârladulŭ și Kilia.

Dogielŭ dice, că la 1421 Alexandru arŭ fi luatŭ întru însoțire pre Ringala sora luĭ Vladislaŭ Iagelo regele; alțiĭ dicŭ, că ar fi fostŭ soră cu Sofia regina Polonieĭ. Dogielŭ se vaieră în tom. I iŭ pagina 597 că n'aŭ sciutŭ Românesce, în care limbă eraŭ scrise documentele domnilorŭ Moldoveĭ.

Totŭ Imperatorulŭ Iónŭ Paleologulŭ a trămisŭ doue icóne fórte prețióse, pe sânta Ana muma sântei vergure Ḑeunăscĕtórea, care o aŭ hărăzitŭ Alexandru bisericeĭ din Monăstirea Bistrița, unde se află până astă-ḑĭ, însă prădată de prețiósa eĭ ferecare în aurŭ și geme, și altă Icónă, Maĭca (Matra) domnuluĭ iară ferecată, pe de o parte cu Sân-Giorgiŭ, care să află până astă-ḑĭ în monăstirea Némțuluĭ. Diplomele date de Paleogulŭ Domnuluĭ și Mitropolituluĭ s'arŭ fi păstratŭ în monăstirea Neamțuluĭ până în ḑilelele Mitropolituluĭ Georgiŭ II-lea, la 1723, care prin testamentŭ adeveresce cu jurămêntŭ, că le-aŭ cetitŭ însușĭ fiindŭ scrise pe pergamentŭ cu buche de aurŭ. După tradiția monachilorŭ bĕtrânĭ a mŏnăstireĭ, la o incursiă a Tătarilorŭ, părințiĭ Monăstireĭ punêndŭ maĭ multe odóre și documente într'o campană (clopotŭ) l'aŭ înțernatŭ pe muntele Rusu, ce-ĭ aprópe de monăstire, și fiindŭ-că monachiĭ parte s'aŭ ucisŭ de barbarĭ, iarŭ unulŭ ce a scăpatŭ a orbitŭ, nu s'a maĭ pututŭ afla loculŭ înțernăreĭ clopotuluĭ, și așa aŭ rămasŭ imormântate până astă-ḑĭ. Nu puține documente s'aŭ transportatŭ din Moldova în Polonia, cu multe odóre și vestiminte, pe la 1676, până și relicviile Sântuluĭ Iónŭ noulŭ, prin emigrarea Mitropolituluĭ Dositeiŭ. Cu Sobieschi Regele Polonieĭ învingĕtorulŭ Turcilorŭ, care aflându-se în Iașĭ aŭ arsŭ în publicŭ și Hatișerifulŭ luĭ Selimŭ II-lea, gărăntuitorŭ autonomieĭ țereĭ, pronunțândŭ cuvintele polone lăudóse: Iată liberezŭ Moldova de atârnarea Turcilorŭ. Inventariulŭ lucrurilorŭ luate de Mitropolitulŭ Dositeiŭ, atâtŭ în originalŭ scrisŭ de Mitropolitulŭ, câtŭ și în copiă legalisată, l'amŭ vĕḑutŭ însumĭ, la 1827, care aflându-se depusŭ într'o archivă din casele scóleĭ vechĭ a Mitropolieĭ, aŭ arsŭ, când aŭ arsŭ și Iașiĭ la 20 Iulie. Forma inventariuluĭ era cóla deschisă și pusă în doue dealungulŭ eĭ Originalulŭ scrisŭ și subscrisŭ de Mitropolitulŭ purta și sigiliulŭ Mitropolituluĭ imprimatŭ pe o bulină acoperită cu hârtiă. Totŭ de asemenea formatŭ era și copia verificată de tribunalulŭ de Iolkievĭ de pe originalŭ; cum se adusese aceste inventare prin stăruirea reposatuluĭ Mitropolituluĭ Veniaminŭ, nu sciu.

Asemenea aŭ făcutŭ Mitropolitulŭ Antoniŭ la 1724. Emigrandŭ în Rusia a luatŭ odóre și documente ce maĭ remăsese în Mitropoliă,

cum atestează Mitropolitulŭ Niceforŭ, într'unŭ Hrisovŭ alŭ luĭ Grigoriŭ Ghica, din 1740.

ELIEŞŬ ŞI ŞTEFANŬ.

La 1434, murindŭ Alexandru I-iŭ a lăsatŭ doĭ fiĭ, pre Elieşŭ I-iŭ şi pre Stefanŭ III-lea.

Stefanŭ fiiulŭ maĭ micŭ covârşindŭ cu talentele pre Elieşŭ fratele maĭ mare, aŭ apucatŭ tronulŭ Domnieĭ. In luptele ce aŭ avutŭ Stefanŭ cu Elieşŭ a cerutŭ ajutorulŭ Regeluĭ Polonieĭ Vladislaŭ II-lea Iagelo. Acesta, dupre Mironŭ, aşteptândŭ soliĭ luĭ Stefanŭ la satulŭ Grodelĭ, nu departe de Leopole, a masŭ sub cortŭ, ca să asculte privighitorile, în luna luĭ Maiŭ şi recindŭ a muritŭ.

La 1436 Elieşŭ, prin mediaţia Regeluĭ Polonieĭ Vladislaŭ III-lea, fiiulŭ luĭ alŭ II-lea, s'a împăcatŭ cu fratele sĕŭ Stefanŭ, împărţindŭ între eĭ Moldova, pre cum se pare că împărţise şi tatălŭ lorŭ Alexandru cu fratele sĕŭ Iuga, luândŭ Stefanŭ ţéra de josŭ cu Basarabia şi cetatea Albă şi Kilia, Elieşŭ a luatŭ ţéra de susŭ cu capitala Suceava. De la Elieşŭ se află o diplomă cu 35 sugele ale boerilorŭ, coprindĕtóre de omagiulŭ sĕŭ cătră Vladislaŭ III-lea, acela care ca rege şi alŭ Ungarieĭ, în bătaia cu Turciĭ de lângă Varna, la 1444, s'a omorîtŭ.

In urmă, Stefanŭ, după datina bizantinilorŭ, la 1445, scoţĕndŭ ochiĭ frateluĭ sĕŭ Elieşŭ, din care causă a şi muritŭ, stătu singurŭ domnitorŭ, autocratorŭ peste tótă Moldova de susŭ şi de josŭ.

Luĭ Elieşŭ 'ĭ-a rĕmasŭ fiĭ Romanŭ III-lea şi Alecsandru II-lea, iară luĭ Stefanŭ 'ĭ-a rĕmasŭ fiŭ Petru IV-lea.

Romanŭ III-lea la 1446 ucidĕndŭ pre unchiulŭ sĕŭ Stefanŭ spre a urcia (sic) mórtea părinteluĭ sĕŭ, apucă tronulŭ şi întăresce legăturile părinteluĭ sĕŭ cu Polonia.

Petru IV-lea, fiulŭ luĭ Stefanŭ IV-lea, ginerele luĭ Danŭ IV-lea, domnulŭ Valachieĭ, temĕndu-se de vĕrulŭ séŭ Romanŭ III-lea, ce tăiese pe tatălŭ sĕŭ, a fugitŭ la Ionŭ Corvinŭ Huniade, şi cu ajutorulŭ acestuia înturnându-se, după unŭ anŭ de domniă a înteritŭ pre Romanŭ şi a căpătatŭ elŭ Domnia Moldoveĭ. Romanŭ a fugitŭ în Po-

lonia la regele Casimirŭ, vĕrulŭ sĕŭ. Engel ḑice, că Petru alŭ IV-lea, spre recunoscinţă, la 1447, arŭ fi datŭ Ungurilorŭ Chilia «Hic Petrus urbem Keliam Ungris dedit». Petru înoesce relaţiile cu Polonia sub Casimirŭ.

BOGDANŬ ALŬ II-lea.

1450. După mórtea luĭ Petru IV-lea, ce a domnitŭ numaĭ unŭ anŭ, a figuratŭ ca domnĭ efemerĭ câte de o lună, unŭ Stefanŭ IV-lea, şi Neculaiŭ Ciobărŭ, peste carĭ a venitŭ Bogdanŭ II-lea, ce se ḑicea că este fiŭ naturalŭ alŭ luĭ Alecsandru I-iŭ.

La 1451 aflându-se regele Casimirŭ în Şamborŭ, a venitŭ dómna Maria, vĕduva domnuluĭ Elieşŭ, muma luĭ Alecsandru II-lea, mătuşă regeluĭ, fiindŭ soră cu muma sa Sofia, şi l'a rugatŭ să ajute pre fiulŭ eĭ Alecsandru a'şĭ recăpăta tronulŭ Moldoveĭ usurpatŭ de Bogdanŭ II-lea. Regele a şi trămisŭ óste, şi după crunte bătăĭ, precum şi acea din pădurea Crasneĭ, nu departe de Lipovăţŭ, şi apoĭ în câmpulŭ Crăsniţeĭ, aicĭ cu mare perdere a armieĭ regale, d'abia a învinsŭ pre Bogdanŭ, care a fugitŭ în Bârladŭ. De aicĭ după ducerea oştilorŭ polone iară a întinsŭ puterea sa peste Moldova domnind'o doĭ anĭ. In urmă, scrie Dlugoşŭ, că unŭ óre care Petru Aronŭ, ce ḑicea că arŭ avea cădinţă asupra domnieĭ, ca fiŭ naturalŭ alŭ luĭ Alecsandru I-iŭ, precum se ḑicea şi Bogdanŭ, întocmindu-se cu Alecsandru ce era încă tênĕrŭ, ca să domnéscă împreună, când se afla Bogdanŭ la unchiulŭ de pe mumă aceluĭ Petru beatŭ, în satulŭ Rusenĭĭ de josŭ, nóptea l'a prinsŭ şi l'a tăiatŭ, şi a apucatŭ domnia sub nume de Petru V-lea Aronŭ, la 1451. Puţinŭ a lipsitŭ de nu a prinsŭ şi pe Alecsandru să facă cu elŭ ca şi cu Bogdanŭ. Părcălabulŭ Hotinuluĭ a ţinutŭ totuşĭ pe séma luĭ Alecsandru cetăţile Neamţulŭ, Hotinulŭ şi Cetatea Albă.

ALECSANDRU II-lea

1453. După doĭ anĭ aĭ domnieĭ luĭ Petru V-lea Aronŭ, venindŭ Alecsandru II-lea cu armiă polonă a înteritŭ pe Petru şi s'a suitŭ

în tronulŭ domnieĭ. Dogielŭ ḑice : la 1445 Alecsandru a înoitŭ legăturile Domnieĭ sale cu vĕrulŭ sĕŭ Casimirŭ, regele Polonieĭ.

CUCERIREA CONSTANTINOPOLEĬ

La 1453 Maiŭ 15, Mahomedŭ II-lea a cucerıtŭ Constantinopole, la care împrejurare imperatorulŭ Constantinŭ XI-lea Dragasŭ luptându-se pe murıĭ cetățeĭ, s'a ucisŭ de asăltătoriĭ turcĭ.

Dlugoșŭ scrie : Marțĭ, înainte de serbătórea Sănteĭ Margareta, în 9 Iuliŭ, înturnându-se regele în Cracovia, 'ĭ-a venitŭ rĕŭ mesagiŭ prin cărțile și soliĭ luĭ Alecsandru II-lea, domnulŭ Moldoveĭ, că s'a luatŭ Constantinopole de către Turcĭ. Șincaĭ adaogă : Eŭ încă ḑicŭ că reu mesagiŭ, pentru că prin luarea Constantinopoleĭ s'a stinsŭ cu totulŭ împĕrățıa strămoșilorŭ noștri, carĭ cu multă vĕrsare de sânge și cu maĭ multă dreptate o câștigase pe séma nóstră a Românilorŭ-ca a unorŭ nepoțĭ, iară nu pe séma Grecilorŭ, carĭ fără vre-o credință, numaĭ cu o dolositate aŭ răpitŭ împĕrăția, ba încă și numele de la Romanĭ pronumındu-se Ῥωμᾶιοι. Totușĭ îmĭ pare rĕŭ, că bombardariulŭ care a făcutŭ armele pe séma Turcilorŭ. cândŭ aŭ luatŭ Constantinopolea, a fostŭ Românŭ, precum scrie Halcocondila : Bombardariulŭ imperatoruluĭ Mahomedŭ II-lea Ὀρβάνος, Urbanu, era de năciune Dacŭ (Romanŭ), maĭ 'nainte servise la Grecĭ, apoĭ pentru poveriă (serăciă) lăsândŭ pre Grecĭ a trecutŭ la Turcĭ, unde era bine pagatŭ, făcêndŭ arme și unelte de stricatŭ muriĭ.

NB. Mĕ mırŭ cu ce dreptŭ vorŭ Greciĭ de astă-ḑĭ a pretinde Imperiulŭ Bısanto-Romanŭ, cândŭ istoria și tótă lumea scie, că acelŭ Statŭ a fostŭ Imperıulŭ Romanŭ de rĕsăritŭ, fondatŭ de Daco-romanulŭ Constantinu Clorulŭ, și dară maĭ multă dreptate aŭ Daco-romaniĭ, ca descendințĭ aĭ Romanilorŭ, se restıtue Imperiulŭ Romanŭ de rĕsăritŭ.

PETRU ĂRONŬ

Dlugoșŭ ḑice : Alecsandru II-lea dedându-se spre bețiă și desmerdărĭ, s'a înveninatŭ de către boeriĭ atacațĭ de elŭ, și în locu-ĭ a apucatŭ domnıa iară Petru V-lea Aronŭ. Acesta a înoitŭ relațiile cu

Polonia, ca și antecesorii sĕĭ, iară Dómneĭ Maria, mumeĭ luĭ Alecsandru, 'ĭ-a întăritŭ eredia Opiduluĭ Seretulŭ, a satuluĭ Olcovețulŭ și altele.

La 1456 Petru V-lea Aronŭ a trămisŭ solĭ către Mohamedŭ II-lea, cu unŭ donativŭ de 2000 galbenĭ, făcêndŭ pace cu elŭ, ca să nu supere Moldova.

ȘTEFAN AL VI-le CELŬ MARE

Mironŭ dice: După douĭ anĭ aĭ domnieĭ a doua a luĭ Petru V Aron rădicatu-s'a în téra Munteneścă Stefan alŭ IV, fiulŭ luĭ Bogdanŭ alŭ II, cu o mulțime de óste muntenèscă, către care se maĭ adaose și alta adunată din țéră, și venindŭ în Moldova s'a lovitŭ cu Petru Aronŭ, în dioa de Jouĭa mare, Aprile 12, pe Siretŭ la Dolgeșcĭ, la Tina și la Orbicŭ, și învingêndŭ pe Petru, acesta a fugitŭ în țéra Leșéscă. Atuncĭ mitropolitulŭ Teoctistŭ și cu boeriĭ țĕreĭ aŭ întêmpinatŭ pre Stefanŭ, l'aŭ dusŭ la scaunulŭ domnieĭ în Sucéva și în biserica Mitropolieĭ l'aŭ unsŭ Domnŭ, l'aŭ încoronatŭ 'i-aŭ datŭ stindardulŭ țĕreĭ și la 1458 l'aŭ aședatŭ în tronŭ, domnindŭ pănă la 1504.

Ștefanŭ ceru de la Casimirŭ pre Petru Aronŭ, pe care nedându-lŭ, trecu Stefanŭ în Podolia și în Rusia și făcu mare stricăciune Polonilorŭ. Casimirŭ se vĕdu nevoitŭ a împăca lucrulŭ și prin unŭ tractatŭ, la 1459, stipulă cu Stefanŭ : 1), pace între Polonia și Moldova; 2), comerciŭ liberŭ între locuitoriĭ respectivĭ și în ambele țĕrĭ; 3), causele locuitorilorŭ respectivĭ să le decidă prin comisarĭ; 4), Petru se nu vină maĭ aprópe de Smotrițŭ; 5) principiĭ să se ajute unulŭ pre altulŭ în contra inimicilorŭ.

Cândŭ Vladŭ domnulŭ Muntenilorŭ se bătea cu Turciĭ, Stefanŭ încunjură cetatea Chilieĭ și cetatea Albă și după ce se bătu cu Vladŭ domnulŭ Muntenieĭ, elŭ cuceri cetățile, fiind până acuma supuse domnilorŭ țereĭ Munteneșcĭ, puse în Chilia prefectŭ (pârcălabŭ) pre Isaia iară în cetatea Albă pre Bunta. După acésta Stefanŭ irupse în Transilvania, unde făcu mare stricăciune Secuilorŭ, pentru că ajutaseră pre Vladŭ în contra luĭ. Stefanŭ în alŭ șeptele anŭ alŭ domnieĭ, la

1465, se însură, luându întru însoțire pre Eudocsia princesă Bizantină de la Chievŭ.

Competitorĭ la domnia Moldoveĭ eraŭ pe lângă Stefanŭ VI și Petru V Aronŭ și Berindeĭ, ce se diceaŭ a fi descindĕtorĭ din Alesandru I-iŭ. Aceștia imploraŭ ajutorulŭ regilorŭ Polonieĭ și aĭ Ungarieĭ. Regele Ungarieĭ Matia ne suferindŭ a avea vecinŭ pre unŭ domnŭ putinte ca Stefanŭ și dorindŭ a'șĭ pune o creatură a sa pentru a avea clientela și vasalitatea luândŭ de pretestŭ irupția ce făcuse Stefan în Transilvania a espediatŭ prin Oĭtuzŭ în contra luĭ Stefan cu 40 miĭ, și dupe ce arse Romanulŭ, se trase cu castrulŭ în Baia; aicea a încursŭ asupră-ĭ Stefan, în 15 Decemb., a bătutŭ și învinsŭ pre Ungurĭ, s'a plăguitŭ și Matia pe treĭ locuri; perdêndŭ la 10 miĭ oștenĭ, cu greŭ scăpă de aicea și însușĭ regele. După acésta trecu Stefanŭ în Transilvania, a doua óră, și bătu aspru pre Secuĭ. Matia regele încheiă pace cu Stefanŭ și 'ĭ dete castelulŭ Cicelŭ și cetatea de Baltă, la 1468.

In acestŭ anŭ Tătariĭ de la Volga séŭ Ra, subt deducerea luĭ Maniacŭ trecêndŭ Boristenulŭ în treĭ dile, aŭ incursŭ în Moldova, Litvania și Podolia, ardêndŭ, prădândŭ și sclavindŭ. In Moldova s'aŭ învinsŭ de treĭ orĭ de Stefanŭ VI; s'aŭ prinsŭ aicea Carzicŭ, fiulŭ hanuluĭ Maniacŭ. Hanulŭ cerêndŭ pre fiulŭ sĕŭ, amenința pre Stefanŭ prin soliĭ sĕĭ, ce eraŭ 100 călărĭ; ca să-ĭ arĕte că nu se teme, 'lŭ tăiă și puse în țépă pe toțĭ deputațiĭ Hanuluĭ, lăsândŭ numaĭ pre unulŭ cu nasulŭ și urechile tăĭate, ca să ducă Hanuluĭ șcire de cele întêmplate.

După bătaia cu Tătariĭ, în anulŭ 1469 avu din noŭ bataiă cu Transilvăneniĭ, carĭ vrură a ajuta pre Petru Aronŭ de a apuca domnia Moldovei, Stefanŭ îĭ bătu și prinse pre Petru, înfrână și puni (sic) pre Secuĭ aspru pentru ajutorulŭ ce deteră luĭ Petru.

Radulŭ IV celŭ frumosŭ, favoritulŭ luĭ Mohamedŭ II-le, dupe ce depuse pre fratele sĕŭ Vladŭ și căpătă domnia țĕreĭ Munteneșcĭ, cu ajutorulŭ Turcilorŭ se încercă se apuce de la Moldova cetățile Basarabieĭ. Stefanu îșĭ făcu planulŭ să cuceréscă țéra muntenéscă și să unéscă principatele sub domnia sa. Lovirile fură la satulŭ Sociĭ, la 1471 Martiŭ, unde se învinse Radu, perdu stindardele sale și o mulțime de ómenĭ pre carĭ Stefanŭ ĕĭ trase în țépă, afară de Mircea și de

Stanŭ logofĕtulŭ; se arse și Braila. Dup'acésta în anulŭ 1474 înoindŭ resbelulŭ, la 15 Noemvre, se bătu cu Radu la Râmniculŭ-Săratŭ. Radu învinsŭ se retrase la Bucurescĭ, Stefanŭ îlu urmări, la 23 Noemvre se arĕtă dinaintea Bucureșcilorŭ; Radu fugi la Turcĭ, Stefanŭ cuprinse residenția; acı află visteriile luĭ Radu, pre dómna Maria și pre fiĭca eĭ Voichița, puse domnŭ în Bucureșcĭ pre Laiotŭ séŭ Vladislav Basarabŭ și se înturnă în Moldova, luândŭ captıvă pre dómna Maria și pre fiĭca sa Voĭchița, visteriile și 28 steagurĭ apucate de la Radulŭ. In Moldova venind, se bătu cu Blașŭ prefectulŭ Transilvanieĭ. ce irupsese în Moldova cu 6000 armațĭ; ıntră din noŭ în Transilvania, ocupă ţınuturile Secuılorŭ, strînse din eĭ unŭ corpŭ de militarĭ, și cu dênșiĭ plecâ în contra Turcilorŭ. La 1843 Radu s'a întors în țéră cu óste Turcéscă, a înteritŭ pre Basarabŭ, pusŭ de Stefanŭ. Pe lângă altele Radulŭ IV pentru a fi ajutatŭ de Turcĭ in contra luĭ Stefanŭ a închinatŭ luĭ Mahomedŭ II-lea Basarabia și cetățile eĭ, luate de la elŭ de Stefanŭ VI. Decĭ Mohamedŭ a scrisŭ luĭ Stefanŭ să-'ĭ trădee Chilia și Asprocastru—Cetatea Albă, și să dee și tributŭ, că altmintrelea va veni cu putere asupra luĭ. Ne învoindu-se cu acésta Stefanŭ, Mohamedŭ a trămisŭ pre Suleimanŭ pașa de la cetatea Scodreĭ cu 120 miĭ. Ajutațĭ Turciĭ și de Muntenĭ, Suleimanŭ pașa intră în Moldova. Bătaia a fostŭ pe Racova, lângă Vasluiŭ. Stefanŭ avea 40 miĭ, între carĭ eraŭ 5000 Secuĭ, a cărora țéră o substrase de sub regatulŭ Ungarieĭ, și 2000 Leșĭ. Aicea Stefanŭ vĕḑêndŭ că Turciĭ învingŭ, s'a aruncatŭ însușĭ în mıjloculŭ lorŭ, și cu ajutorulŭ luĭ Dumneḑeŭ 'ĭ înfrânse, fugărındu-ĭ până peste Dunăre. Perderea Turcilorŭ a fostŭ totală, preste 100 stindarde li se luă, patru pașĭ căḑură prinșĭ, cu mulțĭ Turcĭ, carĭ afară de ceĭ maĭ însemnațĭ fură omorîțĭ și trașĭ în țépă. Armia luĭ Stefanŭ s'a înavuțitŭ din bagagele și spoliile Turcılorŭ. Stefanŭ spre mulțămirea ajutoruluĭ căpătatŭ, trămıse luĭ Cazimirŭ, 4 pașĭ, cu 36 stindarde. Asemenea darurĭ și mulțămire trămise luĭ Mateiașŭ regele, până și Papeĭ Sistŭ IV-lea, rugândulŭ, că de arŭ maĭ irumpe Turciĭ, să-'ĭ trămită ajutorŭ. Stefanŭ trămise Solĭ și darurĭ chiarŭ și luĭ Mahomedŭ II-lea, înșciințându-lŭ, că óre-carĭ Turcĭ lotri intrândŭ în țéră și înfestând'-o i-a punitŭ

și că o sémă din aceĭa scăpândŭ preste Dunăre, îĭ cere a-ĭ reda, ca să-ĭ punéscă. Sultanulŭ înțelegêndŭ ironia luĭ Stefanŭ trătă cu asprime pre solĭ, îĭ despoiă și-'ĭ trămise pe josŭ în dăreptŭ. După bătaia cu Turciĭ óstea luĭ Stefanŭ se bătu cu a luĭ Radulŭ, întâiŭ la Crăciuna, apoĭ din susŭ de Rômnicŭ. unde învinse Stefanŭ, și a datŭ voiă ósteĭ se prade treĭ ḑile. Boeriĭ punêndu-se la mijlocŭ făcură pace cu Stefanŭ, staverindu-se confinia Moldoveĭ despre țéra Muntenéscă Milcovulŭ, în locŭ de Trotușŭ. Acum a recăpătatŭ Stefanŭ cetatea Crăciuna, care a fostŭ a Moldoveĭ și sub republică cu totŭ ținutulŭ Putneĭ, instalândŭ în acestŭ noŭ ținutŭ pârcălabĭ pre Vălcea și pre Iónŭ. Spre amintirea memorabileĭ victoriĭ căpătate cu ajutorulŭ luĭ Dumneḑeŭ în contra păgânilorŭ, pe valea Racoveĭ, a edificatŭ Stefanŭ Biserica Sântuluĭ Iónŭ prodromulŭ din Văsluiŭ și curțile domneșcĭ de acolo. Curțile domneșcĭ s'aŭ stricatŭ din temeliă și Biserica, dărâmându-se partea de susŭ spre a se repara, pre la 1817, niminea nu s'a îngrijitŭ să copieze inscripțiile.

Petrecêndŭ Stefanŭ în Vasluiŭ, 'i-aŭ venitŭ olăcariĭ de la Soroca, că Lobodă și Nelivaica hatmaniĭ căzăceșcĭ, aŭ intratŭ în țéră și o pradă. Stefanŭ pornindŭ asupra lorŭ 'i-a bătutŭ la Grumăzescĭ, a prinsŭ pre Lobodă comandantulŭ, mulțĭ Cazacĭ s'aŭ înecatŭ în Nistru; Nelivaico cu puținĭ aŭ scăpatŭ preste Nistru. Inturnându-se Stefanŭ de la acéstă victoriă, a descălecatŭ Iașulŭ, fiindŭ arsŭ și a edificatŭ biserica Sântutuĭ Nicolae, lângă curțile domnescĭ. De aice mergêndŭ la Suceava, a edificatŭ biserica Simedruluĭ de lângă curtea domnéscă. Acum s'a cununatŭ cu Voĭchița, fiica luĭ Radu IV-lea, iară pre mumăsa a trămis-o cu mare onóre la bărbatulŭ sĕŭ Radulŭ domnulŭ țĕreĭ Munteneșcĭ.

La 1475, în urma vinceleĭ ce păți Mohamedŭ II-lea pe Racova, trămise o flotă asupra Crimeieĭ și în 6 Iuniŭ, ajutatŭ și de Tătarĭ, a cuceritŭ cetatea Cafa (Teodosia) din Crimea, domnită de genovezĭ. De la acéstă epohă s'a stinsŭ de pe aicea numele Goțilorŭ. Aicea Ambasadoriĭ luĭ Stefanŭ și 160 neguțitorĭ Românĭ, ce se aflaŭ în Cafa, s'aŭ ucisŭ de către tiranŭ. De aicea trămiseră Turciĭ la Constantinopole o navă plină de scule și cu 150 copiĭ; pe cale însă marinariĭ

ucidêndŭ pe custoḑiĭ Turcĭ, aŭ cerutŭ asilŭ în portulŭ Chilieĭ, la Stefanŭ.

De şi Turciĭ venindŭ şi asupra cetăţeĭ Albe o luară şi puseră o garnizónă în ea, după retragerea floteĭ Turcescĭ Stefanŭ cu puţină óste o recuceri, şi trecu prin ascuţitulŭ spadeĭ presidiulŭ Turcŭ de acolo.

La 1476 Mahomedŭ începu a face prepăraciune cumplitŭ în contra luĭ Stefanŭ, declărându-ĭ resbelŭ şi plecă asupra Moldoveĭ. Stefanŭ ceru ajutorŭ de la Casimirŭ şi de la Mateiaşŭ; Casimirŭ temându-se de Turcĭ, de abia s'a înduplecatŭ a trimite unŭ solŭ luĭ Mohamedŭ; acesta a aflatŭ pre Sultanulŭ la Varna, l'a rugatŭ să cruţe Moldova, ce elŭ nu s'a înduplecatŭ. Decĭ şi-a concentratŭ puterile sale de 120 miĭ, la Sofia (Sardica), totŭ o-dată aŭ venitŭ în ajutoru luĭ Mohamedŭ şi Tatariĭ de la Marea-Négră; pe acestia Stefanŭ i-a învinsŭ şi i-a fugăritŭ din Basarabia, înecândŭ în Nistru o mulţime; de acolo întornându-se, a ţinutŭ cumplitulŭ resbelŭ cu Turciĭ, bătânduse în 26 Iuliŭ, la Valea albă. Bătălia fu fórte cruntă de ambe părţile. In maĭ multe rândurĭ Turciĭ fură respinşĭ, Mohamedŭ îĭ încuragia; în fine Stefanŭ, îmbulḑitŭ de impetuositatea Ianicerilorŭ, se retrase la munţĭ şi, precum se ḑice, la cetatea Neamţuluĭ, de unde mamă-sa-lŭ trămise la nouă luptă. Spre mântuirea creştinilorŭ o furtună risipi flota turcéscă pe Marea Négră, care aducea proviziĭ şi amuniţiĭ armieĭ; în castrele turcescĭ începu o fómete şi o pestilenţă. Mohametŭ temêndu-se nu cum-va să se atace în mijloculŭ confusieĭ şi să-ĭ împartă óstea. află de cuviinţă să se retragă peste Dunăre. Stefanŭ îĭ urmări harţelându-ĭ cu mare stricăcĭune, până trecu Dunărea, uciḑêndŭ o mulţime, ĭar de altă parte perindŭ şi de fómete. In urma acestuĭ resbelŭ, Stefanŭ înormêntândŭ cadavrele celorŭ ucişĭ, a aderatŭ (sic) deasupra o biserică, în onórea sânţilorŭ Arhangheli, şi loculŭ se pronumi Rĕsboeniĭ.

După retragerea Turcilorŭ, Radulŭ, domnulŭ ţĕreĭ Munteneścĭ, incurse cu óste în Moldova, prinse la 30 miĭ locuitorĭ pre carĭ îĭ dete în mânile Turcilorŭ, însă Stefanŭ întrarmându-se în contra luĭ, l'a bătutŭ d'alŭ doilea. Radulŭ a fugitŭ în Braşovŭ, de aicĭ trădatŭ luĭ Stefanŭ, l'a tăĭatŭ, şi în locu-ĭ a pusŭ Domnŭ pre Vladŭ V Ţepeluşŭ. In 11 Noemvre 1476, supĕratŭ Stefanŭ pe Radulŭ, repudiă pre fiĭca

sa Voichița și se căsători cu Maria dela Magon, soră cu țarulŭ de Moscva.

La 1479 Mahometŭ a trămisŭ 100 miĭ óste în țéra Muntenéscă, de unde a trecutŭ în Transilvania; aicĭ, pe șesulŭ Făgetuluĭ, fură bătuțĭ de Comitele Stefanŭ Batori și de Paulŭ de Canisa comitele Timișóreĭ.

Treĭ anĭ de dile avu pace Moldova. În anulŭ 1479 a fortificatŭ Stefanŭ Chilia și etatea Albă. In familia sa Stefanŭ suferi multe supĕrărĭ: îĭ muri a treia soțiă Maria de Magon, muri fiulŭ maĭ mare Bogdanŭ, muri și a patra soțiă, după care se căsători cu o princesă de Moscva.

Mironŭ dice: «în anulŭ 6989, Iuliŭ, Stefanŭ VI-lea s'a bătutŭ cu Vladŭ V-lea Țepelușŭ la Rômnicŭ, și cu ajutorulŭ luĭ Dumnedeŭ a învinsŭ pre Muntenĭ, și prindêndŭ și pre Țepelușŭ 'ĭ-a tăiatŭ capulŭ, punêndŭ Domnŭ pre Vladŭ călugărulŭ. De aicĭ întorcêndu-se în Suceava, a aderatŭ biserica dela Bădăuțĭ. în onórea sântuluĭ martirŭ Procopiŭ, care i s'arŭ fi arĕtatŭ în resbelŭ.» Și iarŭ dice: în decursŭ de patru anĭ, câtŭ avu pace, pe lângă alte fapte de pietate, la 6991 a începutŭ Stefanŭ a reedifica cetatea dela Romanŭ Smerodava, rĕmasă dela Dacĭ.

La 1484 Baiazetŭ II-lea espediâ pe uscatŭ și pe mare asupra Moldoveĭ, avêndŭ ajutorŭ și pre Vladŭ călugărulŭ Domnulŭ Muntenescŭ și bătêndŭ Chilia o a luatŭ în 14 Iuliŭ în dilele părcălabilorŭ Ivascu și Massimŭ, și în 5 Augustŭ a cuceritŭ și cetatea Albă, unde era părcalabŭ Germanŭ și Ioanŭ, perdêndŭ cu aceste Moldova Basarabia pe care o luase dela Domniĭ Muntenescĭ. Acolea încuibându-se Turciĭ, începură iar a devasta țéra. Stefanŭ se retrase către munțĭ, și totŭ-odată trămise solĭ către Măteiașŭ alŭ Ungarieĭ, care se ocupa cu resbelulŭ Austriacŭ și către Casimirŭ regele Polonieĭ; acesta 'ĭ promise ajutorŭ, dècă-ĭ va depune omagiŭ de credință. Stefanŭ strîmtoratŭ de împrejurărĭ, se înduplecă a face o ceremoniă flătătóre mândrieĭ polone, și în anulŭ 1485, dice Doghielŭ, când se afla Casimirŭ în Colomea, venitŭ cu o suită pompósă de 20 miĭ nobilĭ și servitorĭ, se duse Stefanŭ la elŭ și în 25 Septemvre, când era să facă cere-

monia în cortulŭ regeluĭ, din vanitate polonă, se rădică pólele cortuluĭ ca să se vèdă de publicŭ regele Poloniei adoratŭ de Stefanŭ Eroulŭ. Regele sărută pre Stefanŭ, îlŭ invită la masă cu toţĭ boeriĭ Moldovenĭ, şi dete 3000 de călăreţĭ subt comanda luĭ Ioan Kracoveski; cu aceştia Stefanŭ bătu pre rebeliĭ sculaţĭ în contra luĭ, până când se afla în Colomea, res inse şi ordele turcescĭ, carĭ făceaŭ excursiĭ cu Tătariĭ în ţèră, bătêndŭ pe Malcocĭ la Catlabuga în 16 Noemvre; nu-ĭ putură însă scóte din cetăţĭ, unde se fortificaseră. Mateiŭ regele Ungarieĭ, care nu voi a-lŭ ajuta, se supĕră pe elŭ pentru legămêntulŭ încheiatŭ cu Poloniĭ, şi spre a-lŭ supĕra dete óste luĭ Kroiotŭ rebelulŭ fugitŭ în Transilvania, ca să irumpă în Moldova şi să detroneze pre Stefanŭ.

La 1486, ḑice Mironŭ: Venit'a Croiotŭ cu óste unguréscă asupra luĭ Stefanŭ, pe Seretŭ, până la Scheie şi într'o Lunĭ diminéţa, Martie 6, dându-ĭ resbelŭ vitejesce, în câtŭ Stefanŭ căḑu de pe calŭ şi puţinŭ de nu veni în mânile rebeluluĭ, Croiotŭ se învinse, fu prinsŭ şi perdu capulŭ pentru temeritatea sa.

1493. Stefanŭ VI-lea înţelegêndŭ că Vladislaŭ V-lea pe care-lŭ pusese domnŭ în tronulŭ Valahieĭ, după depunerea luĭ Vladŭ IV-lea, se înţelege cu Turciĭ în contra creştinilorŭ, s'a rădicatŭ asupra luĭ, l'a învinsŭ la Rômniculŭ săratŭ şi l'a tăiatŭ. Luĭ Vladŭ a urmatŭ fiulŭ sĕŭ Radulŭ V-lea celŭ Mare. La 1490 muri Matia alŭ Ungarieĭ şi urmă Vladislaŭ alŭ Boemieĭ. La 1492 muri şi Casimirŭ alŭ Polonieĭ şi ĭ urmă fiulŭ sĕŭ Albertŭ. Stefanŭ încă perdu în anulŭ acesta pre alŭ treilea fiŭ, Alecsandru. Stefanŭ formă planulŭ de o cruciată saŭ o generală sculare a principilorŭ creştinĭ în contra turcilorŭ. Elŭ strînse o miliţiă de 20 miĭ, se înţelese întru acésta cu Stefanŭ Batori ducele Transilvanieĭ şi amiculŭ sĕŭ; prin acesta invită pre Vladislaŭ alŭ Ungarieĭ. de la care, după conlucrarea luĭ Batori, i se confirmă posesiunea cetăţeĭ de Baltă şi a Ciceuluĭ. Asemenea se adresă către Albertŭ alŭ Polonieĭ, însă fraţiĭ Iagelonĭ, Albertŭ şi Vladislaŭ, în locŭ a se uni cu Stefanŭ şi Batori şi a mântui Europa de Turcĭ. eĭ, în Decembre 1492, încheie unŭ tractatŭ secretŭ să scóţă pe Stefanŭ din domnia Moldoveĭ şi să pună pe fratele lorŭ Sigis-

mundŭ, prefăcêndŭ principatulŭ în provinciă polonă. In anulŭ 1497 vrêndŭ ambiĭ regĭ a-şĭ pune planulŭ în lucrare, Vladislaŭ dete ordinŭ luĭ Dragfi, prefectulŭ Transilvanieĭ, şi luĭ Iosa comiteluĭ Timişianeĭ, să se păreze cu armile lorŭ de a intra în părţile Trans-alpine, iar Albertŭ provocă pre Stefanŭ să-şĭ strîngă óstea spre a coopera în comunŭ în contra Turcilorŭ, să-şĭ recapete Chilia şi Cetatea Albă. Către finitulŭ luĭ Iuniŭ plecă cu armata sa Albertŭ prin Pocuţia; trămise pre logofeţiĭ Petre si Nanu să întrebe pre Albertŭ, de ce nu purcede prin Cameniţa, că pe acolo-ĭ calea catre Chilia şi Cetatea Albă? aŭ dóră vine ca neamicŭ asupra sa? Albertŭ rĕspunse cu îngăĭmare. Stefanŭ trămise a doua óră să-ĭ spună, ca să nu intre în ţêră, Albertŭ arestéză pre soliĭ şi intră în Moldova cu 80 miĭ ostaşĭ şi venindŭ asediĕză Suceava; treĭ lunĭ o bătu fără a o puté cuceri. Stefanŭ pe de o parte 'lŭ hărţeléză, pe de alta-ĭ opresce venirea proviziilorŭ, chĭamă în ajutorŭ şi pre Tătarĭ; în fine descuragĭaţĭ Poloniĭ, regele de supĕrare se măreadéză (sic) de frigurĭ; necesatŭ, în 9 Octombre încheĭă cu Stefanŭ o armistare şi dete ordine de retragere, însă cândŭ intră în codriĭ Cosminuluĭ, Moldoveniĭ atacă óstea polonă, şi afară de regele scapatŭ de călărimea pretoriană, ceĭ-lalţĭ parte se uciseră, parte se captivară; cu 14 miĭ din prinşĭ, Stefanŭ înjugându-ĭ ară două mile în lungŭ şi una milă în curmezişŭ ţelină, pe care semĕnându-o cu ghindă, rĕsări o dumbravă numită în urmă roşiă, căcĭ pămêntulŭ era udatŭ cu sângele polonilorŭ corbăciţĭ.

Stefanŭ vĕḑêndŭ că cu Poloniĭ nu póte resulta nimicŭ în planulŭ asupra Turcilorŭ, se împăcă cu eĭ, şi spre a le da o lecţiă, ca să fiă maĭ consecuenţĭ şi cu caracterŭ, strînse unŭ corpŭ de Turcĭ şi de Tătarĭ, şi în primăvêra anuluĭ 1498 răsbătu în Polonia şi Rusia şi trecêndŭ de Leopole, cetatea cea tare, a ajunsŭ până la Canciuca şi riulŭ Vislogŭ; în lungŭ şi în latŭ prădândŭ, aŭ arsŭ cetăţile Premislavŭ, Raznica, Prevorska, Lanciukŭ, multŭ jafŭ şi fórte mulţĭ captivĭ luândŭ, bărbaţĭ şi muĭerĭ, pruncĭ şi ómenĭ de frunte, înturnându-se cu nenumĕrate turme şi cârdurĭ de vite, aŭ împoporatŭ Turciĭ Tracia, Macedonia, Sciţia saŭ Dobrogea şi Asia cu asemine captivĭ rusescĭ, maĭ multŭ de 100 miĭ. De pe atuncĭ se află satele ruseşcĭ prin

Moldova, precum și cele ungurești de după resbelulŭ cu Matiasŭ regele Ungariei.

Insă în Noemvre, după legămêntulŭ încheiatu între Stefanŭ și Sultanulŭ, trecu Balisbeiu cu 80 mii turcĭ prin Moldova în Rusia, în ținutulŭ Halıciuluĭ saŭ Galıțuluĭ și a Somboruluĭ, dar iarna cea grea făcu de degerară 40 miĭ turcĭ; ceĭ-laltĭ înturnându-se prin Moldova fură atacațĭ și bătuțĭ de Moldo-Românĭ, carĭ se trăvestiseră în vestimente polonescĭ, încât abia scăpară 10 mıĭ.

In urma acesteĭ lovirĭ ce suferi Polonia din partea Turcilorŭ, în contra cărora nu voiră Polonia și Ungaria să rĕmână aliate cu Moldova, pănățindu-se (sic) Polonia, încheiă pace eternă cu Stefanŭ în Aprilie 1499. Polonıa asigura luĭ Stefanŭ și eredılorŭ luĭ domnia Moldoveĭ ereditară, se reînoi alianța între aceste treĭ state în contra Turcilorŭ. La 1501 Stefanŭ trămite deputațĭ la adunarea de Petricovŭ și cere a i se trăda pe pretendentele Petru V-lea, care pentru legile ospitalităţeĭ neputêndu-se plıni, dın mandatulŭ regeluĭ se descăpățină înaintea solilorŭ luĭ Stefanŭ.

După mórtea mișeluluĭ Albertŭ, la 17 Iunıŭ 1501, căruia sucese fratele sĕŭ Alecsandru, ducele Litvanieĭ, intră Ștefanŭ în Pocuția și o posedă așa precum o avusese unchiulŭ sĕŭ Alecsandru I-iŭ. Regele Alecsandru rugă pe fratele sĕŭ Ladislaŭ să intervină către Ștefanŭ, ca dóră s'arŭ retrage din acestŭ ținutŭ; după maĭ multe încercărĭ deșerte, Vladislaŭ consultă pe fratele sĕŭ să lase pre Ștefanŭ în pace, ca și elŭ să dee pace Polonilorŭ și Ungurilorŭ. La 1403 Augustŭ 20 încheiă regele Ungarieĭ armıstițıŭ cu Turcıĭ, după bătaia ce le dede Iónŭ Corvinŭ, Iosa de Somŭ și Petru de Săngiorgiŭ prefecțiĭ Transilvanieĭ, și în condițiĭ intrară și prıncipiĭ țĕrilorŭ Române.

1502. Iónŭ Comnenulŭ dıce: Monastırea Zografulŭ din muntele Atonŭ a dires o prıncipele Moldo-Vlachıeĭ Stefanŭ, în anulŭ de la plăsmuırea lumeĭ 7010, care s'a și zugrăvıtŭ dın afară de bıserică; asemenea a dıresŭ monastırea Sântuluĭ Gregorıu dın Săntulŭ munte. Eată că după ce a supusŭ Ștefanŭ țéra Muntenéscă, apoĭ istoriciĭ bisantınĭ aŭ începutŭ a întitula pre Domnĭ și mitropolițĭ aĭ Moldo-Vlachieĭ.

La 1504 Ștefanŭ VI-lea, coróna bravılorŭ, după o domniă de 47

anĭ, Marţĭ în 2 Iuniŭ a reposatŭ, îmmormêntându-se în monastirea sa Putna. Luĭ a urmatŭ în domniă fiulŭ sĕŭ Bogdanŭ. Ştefanŭ la mórtea sa adunândŭ arhiereiĭ şi boerii, faţă fiindŭ şi fiulŭ sĕŭ Bogdanŭ, 'ĭ-aŭ sfătuitŭ să céră protecţia Imperiuluĭ Otomanŭ, cu condiţiă a şĭ păstra esistinţa lorŭ politică, libertatea religiósă, adecă neatârnarea şi suveranitatea.

Bogdanŭ, după consiliurile tătâne-seŭ Ştefanŭ, în anulŭ 1511, dice Mironŭ : a trămisŭ pre logofĕtulŭ Tĕutu cu o pedestrime de dorobanţĭ, de a dusŭ dece miĭ de pungĭ de banĭ, şi a făcutŭ capitulaţia ţĕreĭ cu Sultanulŭ Baiezetŭ II lea, fiulŭ luĭ Mohamedŭ II-lea, nu luĭ Solimanŭ II-lea, fiulŭ luĭ Selimŭ I-iŭ, şi nepotŭ luĭ Baiazetŭ II-lea. Sultanulŭ de bucuriă a hărăzitŭ baniĭ luĭ Teutulŭ, cu carĭ numitulŭ a aderatŭ o biserică în satulŭ Bălăneşciĭ, ţinutulŭ Suceveĭ. Condiţiile capitulăreĭ aŭ fostŭ cele rostite de Ştefanŭ, pentru a cărora conservare din partea Turcilorŭ, adecă nejignirea esistinţeĭ politice şi conservarea integrităţeĭ teritoriale, Bogdanŭ, care s'a întrunitŭ cu Sultanulŭ aprópe de cetatea Sofieĭ, a promisŭ benevolŭ a da pe anŭ unŭ donativŭ saŭ gratificaţiă (peşcheşŭ), de Paştĭ, 4000 galbenĭ, 40 caĭ moldovenescĭ şi 24 şoimĭ (peşcheşŭ). Hatişerifulŭ datŭ de Sultanŭ Moldoveĭ, la 1511, Sobieski, regele Poloniei, aflându-se în Iaşĭ la 1686, l'a arsŭ în curtea domnéscă, cum scrie Cantemirŭ.

FINE

RAPORTULU D-LUĬ JACOB NEGRUZZI

RELATIVŬ LA SCRIERILE D-LUĬ G. SEULESCU.

Din manuscriptele def. Seulescu trămise în cercetarea Academieĭ mi-aŭ fostŭ încredințate două: «Discursŭ asupra distincțieĭ în Stat și Societate» și «Unŭ rĕspunsŭ», spre a da sémă despre cuprinsulŭ și valórea lor.

Intâiulŭ manuscriptŭ «Discursŭ asupra distincțieĭ în Stat și Societate» este o scurtă disertațiă, prin care autorulŭ caută a combate egalitatea absolută între ómenĭ, idee care începuse a se lăți în tóte clasele societățiĭ, maĭ alesŭ prin teoriile socialiste și comuniste. Argumentele șciințifice pe carĭ Seulescu sprijini espunerea sa sunt fórte sĕrace și puținŭ numeróse. Elŭ se mărginesce a arĕta, că în natură obiectele nu suntŭ de o potrivă, ci deosebite, atât acele neînsuflețite, câtŭ și vegetalele și animalele. «De o potrivă aŭ fi, esclamă Seulescu, calulŭ luĭ Alexandru-cel-mare Bucefal ca asinulŭ luĭ Balaam! Totŭ astŭ-felŭ se deosebescŭ și ómeniĭ între dânșiĭ!—Afară de acestŭ argumentŭ, părerea sa, Sĕulescu o apĕră maĭ multŭ cu declamărĭ patetice și cu masime biblice, precum de exemplu:

«Vino acumŭ Tifone revoluționare, celŭ ce, cu suflările tale cele înviforate restornĭ ordinea lucrurilor, care-le vreĭ să introducĭ în societate confusia, distrucția, botezată apoĭ egalitate, rătezatulŭ capetelor în ghilotină de o potrivă, opunêndu-te distincțieĭ ce progresulŭ atribue cetățénuluĭ cu merite; celŭ ce averea privată o numeșcĭ furtŭ, onórea distinctivă persóneĭ celuĭ demnŭ în societate în ochiĭ tĕĭ ceĭ invidioșĭ este unŭ atac în dreptulŭ publicŭ și privatŭ, cândŭ răpirea avutuluĭ, după principiile comunismuluĭ tĕŭ este în adevĕrŭ o lotriă și oborirea atributelorŭ onorificătóre simbolica, prin care se distinge

cetăţénulŭ în statŭ şi societate, prin egalitatea ta cea ignominósă, este o nópte de anarchiă care confundă ca într'unŭ dıluviŭ etc... Te întrebŭ, vei confunda, omŭ alŭ disordiniĭ prin egalitatea ta inică pre celŭ sapiinte cu stultulŭ, pre virtuosulŭ cu impiulŭ, pre sciinţificulŭ cu idiotulŭ, pre cultulŭ cu barbarulŭ, pre nobilulŭ, generoşulŭ şi eroulŭ cu celŭ inobilŭ, pusilanimŭ şi stupidŭ etc, etc.

Pentru a arĕta că starea politică şi socială trecută nu împedica bărbaţiĭ cu merite să se ridice în cercurĭ sociale maĭ înalte, Seulescu dice :

«Din plebeĭ s'aŭ ridicatŭ Cesariĭ, Augustiĭ, Traianiĭ, Diocleţieniĭ, Severiĭ, Deciĭ, Galieniĭ, Emilieniĭ, Galeriĭ, Maximilieniĭ, Constantiniĭ, Cloriĭ saŭ Flaviĭ, Teodosiĭ, Curtiniĭ, Justinieniĭ, Macedoniĭ cu Porfirogenaţiĭ, Asaniĭ, Corducubiĭ saŭ Curcubeţiĭ. Ce a fostŭ originea Caraimanilorŭ ? Ce a fostŭ originea domnilorŭ noştri ? De unde se suiră pe tronŭ Rareşiĭ, Dabajiĭ, Cantemiriĭ, Racoviţiĭ, Cehaniĭ, Basiliu Lupu, Ghiculeşciĭ, Callimachiĭ saŭ Calmuciĭ, etc, etc, etc,» urmândŭ paginĭ întregĭ totŭ pe tonulŭ acesta. Aceste declamaţiunĭ, precumŭ şi câte va citate din epistoliile Apostoliloru suntŭ fundulŭ argumentăreĭ defunctuluĭ Sĕulescu pentru sprijinirea tezeĭ sale.

Alŭ doilea manuscriptŭ «Unŭ rĕspunsŭ» a avutŭ de sigurŭ menirea de a fi publicatŭ în vre-unŭ jurnalŭ umoristicŭ. Se vede că D. B. P. Haşdeu, colegulŭ nostru, care pe la 1862 redacta o fóiă de rîs, numită Aghiuţă, va fi satirizatŭ vre una din publicaţiile limbistice ale def. Sĕulescu, iarŭ acesta, fórte supĕratŭ, s'a încercatŭ să rĕspundă în acelaşĭ chipŭ. Insă, după ce are lipsa de gustŭ, de a pune în fruntea acesteĭ glume unŭ motto din bibliă, apoĭ maĭ şi umple articolulŭ sĕŭ cu citate latine şi greceşcĭ, ceea ce-ĭ dă unŭ caracterŭ greoiŭ şi pedantŭ. Cam pe la începutulŭ articoluluĭ, Sĕulescu caută derivaţia numeluĭ Haşdeu şi dice : «De vomŭ muta pe *j* în *i* de unde-ĭ formatŭ, rĕmâne *Haidĕu*. De vomŭ pleana pe *r* *Herjeteu*. Rădĕcina Herjetariilorŭ derivată şi acésta de la *hirsutus* saŭ şi de la imprecaţiunea ţiganuluĭ cândŭ îlŭ năvălescŭ gărgăuniĭ : huci-zeŭ, huci la Dumnezeŭ ; aŭ de vreĭ se póte deriva şi de la greculŭ χαιτειν θεω, χαιτ-Δεω

în cât pre viitorŭ adresa-ţĭ se póte face după stilulŭ şi viţulŭ(!) luĭ Aghiuţă : D. Boctan Petricică Haideu saŭ Herjeteu etc.»

Maĭ încolo Sĕulescu pare fórte supĕratŭ că Hasdeu i'a dat o boeriă maĭ mică de câtŭ avea. Cel puţinŭ elŭ scrie : Decĭ pre D. Sĕulescu, după ce (Aghiuţă) îlŭ asperge cu salivele sale mefitice, apoĭ îlŭ degrădéză şi civile, făcêndu-lŭ paharnicŭ din spătar, cu care rangŭ l'aŭ onoratŭ foştiĭ Domnĭ, conformŭ legiuirilorŭ ţĕreĭ etc.

Pentru a sfârşi citaţiunile, încă douĕ versurĭ : Aghiuţă scrisesă :

Frunză verde buruene
Să trăéscă Mavroiene !
Frunză verde trénca-flénca
Să trăéscă Salamanca !

La care Seulescu ḑice, că Haşdeu arŭ fi uitatŭ să adaugă :

Frunză verde têrţa-pêrţa
Să trăéscă Aghiuţa !

Din aceste citaţiunĭ resultă, că décă acestŭ articolŭ alŭ luĭ Seulescu nu s'a publicatŭ atuncĭ cândŭ a fostŭ scrisŭ, literatura naţională nu perde nimic prin nepublicarea luĭ astă-ḑĭ.

Jacob C. Negruzzi.

RAPORTULU D-LUÏ T. MAIORESCŬ

RELATIVŬ LA SCRIERILE D-LUÏ G. SEULESCU.

Din manuscriptele luï G. Sĕulescu, volumulŭ încredințatŭ cercetăriï subscrisuluï cuprinde peste 800 pagine, în parte numerotatŭ, și se intituléză :

TRATAȚIÏ POETICÉ, IAȘÏ 1841.

cuprinde însă poesiï până din anulŭ 1844.

După câte-va pagine de întroducere «Despre istoria literatureï și a poesieï ghintelorŭ. Fontâna poesieï», autorulŭ tratéză în 66 de pagine, despre poesiă în genere, despre prosodiă și despre mitologiă «saŭ fabulățiă».

Va fi destulŭ să vĕ cetescŭ începutulŭ acesteï «tratațiï»

Tratândŭ despre poesiă, avemŭ de privit la treï :

1) la a defini ce este poesia, 2) la obiectulŭ poeticŭ cum debue să fiă, 3) la subiectulŭ saŭ persoana poetă, ce felŭ de însușirĭ să aibă. a) Rĕspunsulŭ la cea dintâia, adecă : ce ar fi poesia? (ποίησις, facerea, creația) o putemŭ defini, că : totŭ acea ce este nașcerea fantasieï produse în lumea estetică, saŭ simbolică, este poesiă. Ideile fipte, tropurile și figurile sînt producte ale facultățiï poetice. b) La a doua interogare : cum debue să fiă productulŭ poeticŭ ? se respunde, că elŭ debue să coprindă în sine caracteristica sublimuluï, armoniosuluï și alŭ perfeptuluï, pre care genia ominéscă 'lŭ 'ncărnéză prin vorbă în representațiele sale supusse auḑuluï, seaŭ vedereï, ca să îndestuleze îndoita natură a cnvîntătorilor : 1-iŭ Simțirea, adecă Estetica, prin armoniă și frumuseță; 2-lea înțelegirea, adecă giudecata, prin sublimitatea ideılor fidele, naturale înavuțite, înfățoșitóre de adevĕr, dreptate și folosŭ. 3-lea Să îndestuleze simtimentulŭ prin înfățoșarea moraluluï, ca dın acestea se resultă în totulŭ plăcerea satisfaptă, și inteleptuale și morale. c) La a treia interogare : ce feliŭ de calitățĭ, debue să aıbă poetulŭ ? se respunde : Triĭ principale. talentŭ, învățĕtură și limbă.

Apoï urméză câte-va poesie (fabule), după aceste, notițe mitologice, unŭ fragmentŭ în prosă «de fabulă», apoï vin fabulele inșile : Ursulŭ și Epurele; Surcica; Grâulŭ, Pleava și Vêntulŭ, Chitulŭ și Chitoforulŭ, Mâțele și Cașulŭ etc. etc. (vr'o 200 pagine).

La acestea adaogă alte poesiĭ : la amiciă, imitaţiă după psalmulŭ 48, sonetŭ, visulŭ anuluĭ 1859, Indianulŭ Cing judecându-se înaintea Ḑeuluĭ Şiva (pag. 205), apoĭ iar urméză istoriĭ versificate, de animale: alegoriĭ, fabule, etc, unele intitulate «apologŭ» : «Divanulŭ fiarelorŭ, Calulŭ judecatŭ» etc., maĭ multe sute de pagine urmate de câte-va poesiĭ variĭ («poesia mistică», «viaţa câmpană»), în fine vr'o 50 pagine-poesiĭ erotice.

Volumulŭ 2 se termină cu patru poesiĭ variĭ: călĕtorulŭ, apologŭ; orangutanulŭ din Paris, diminéţa în pădure şi visulŭ din fevruarie 1844.

Vĕ citezŭ treĭ exemple din tóte : «Viaţa campană», pag. prima din cele erotice. «Douĕ mere» (359). «Diminéţa în pădure» primele treĭ strofe etc. etc.

VIEAŢA CÂMPÉNĂ

Ferice este 'n adevĕr
Acela ce'ĭ departe
De-a lumeĭ tulburările
Şi care se desparte
Prin câmpĭ, pădurĭ şi munţĭ înalţĭ,
Senine orizóne,
De metaprasul piaţelor
Ce preadă'n milióne,
De sgomotulŭ poporuluĭ,
Acel concertătorĭu,
De gura parasituluĭ,
Ceĭ un clevetitorĭu;
De pulberea contradelor,
Ce-a lucsuluĭ carete
Rădică 'npestândŭ aerulŭ
Vrînd patemĭ să irite;
De forulŭ tribunalelor,
Ce sînt despoitóre
De avere, onóre, adeseorĭ,
De vieaţă răpitóre ;
De îngînfatulŭ naltulŭ pragŭ,
Acelŭ fiorătorĭu,
De porticulŭ de dispute,
Ceĭ nefolositorĭu,
De vorbele salónelor
Maĭ multŭ vătămătóre,
De ipocrisii moraluluĭ,
Ce sunt struncinătóre.
. . . .

DOĂ MERE.

(Imitaţie)

Într'o grădină miticică
Pe ascuns maĭ erĭ întrat-amŭ
Şi'n nuntru grădinarŭ alŭ eĭ
Pe Cupidon aflat-amŭ.
Un mĕr frumosŭ păzea cole,
Cu doĕ Paradise,
Mere a căror mirosulŭ
C'acela de Melise

Și frumuseța peliței
Cei lucide, supțire,
Ce-avea albimea crinului,
Cu a rozei rubinire

Înamora pe inimă
Ș'o îmbĕta de mirosŭ
Trăgênd'o către sinulŭ lor
Formatŭ de frunze 'nghiros

Cu toată pînd' Amoriuluĭ,
Mĕ supuseĭ la ele
S'amirosiĭ odorulŭ sânt
Acestor doue Mere

Sorbind eu cu amirosulŭ
Fără de sațiu lacomŭ
A lor profumŭ, narcoticum,
Precum alŭ floreĭ draconŭ.

Am amețit și beatŭ fiind
De dulcele lor mirosŭ
Fără să vreu greșitu-m'am
Și'n loc ca să le mirosŭ

Mușcându-le rînitu-le-am
Pe amîndoue acele
Divine, Paradisice,
Neprețuite mere.

DIMINÉȚA ÎN PĂDURE

Într'o mîndrá diminéță
Când Aurora se ivia
Cu a primăvereĭ fața
Pe orizonŭ ce-ĭ zimbia,
Propășită de-a eĭ óre
Și de zefirulŭ recóre,

De pe-a vergureĭ silvane
Lung-genósele pleópe,
Subt umbrariŭ dormîndă'n vale,
Morfeŭ ce-ĭ sta de aprópe

(L'apolonica lucire
Ce-adormita 'nvie fire)

Depărtându-se-aŭ sburatŭ
Cât în simțŭ de bucuriă
Tinerica Druidiă
Trézâ atuncĭ alergatŭ
La pădurea 'nvecinată
De florĭ variĭ profumată.

. . . .

După aceste probe se înțelege, că părerea subscrisuluĭ nu póte fi alta de cât : că publicarea și cetirea acestor «tratațiĭ» și poesiĭ ar fi lipsită de orĭ-ce interesŭ.

T. Maiorescu.

ESPOSIȚIUNEA DE LA MUNCHEN DIN ANULŬ 1882.

In timpurile moderne electricitatea a luatŭ o așa mare desvoltare, în câtŭ în anulŭ trecutŭ 1881, s'a găsitŭ de cuviință a se face o esposițiune electrică la Paris; succesulŭ eĭ a fostŭ mare. La începutulŭ anuluĭ curentŭ s'a înființatŭ o a doua esposițiune la Londra. Estimpŭ, de la 15 Septemvre până la 15 Octomvre, a fostŭ esposițiunea electrică de la München și pentru anulŭ viitorŭ ni se anunță o a patra la Viena. Aceste dese esposițiunĭ, de și în privința noutățiĭ aŭ în generalŭ o maĭ mică importanță, aducŭ însă marĭ folóse familiarisândŭ lumea cu invențiunile și aplicațiunile moderne ale electricitățiĭ.

Esposițiunea electrică de la München negreșitŭ nu presintă splendórea aceleĭ de la Paris, nicĭ a aceleĭ din Londra, carĭ, maĭ alesŭ cea din urmă, eraŭ favorisate și prin avantajele localitățilorŭ frumóse ale palaturilor industrieĭ Sydenham. Caracterulŭ internaționalŭ chiarŭ era maĭ puținŭ pronunțatŭ la München; afară de Germania, maĭ eraŭ represintate Austria, America (Edison), fórte puținŭ Francia și Anglia, și din alte state, sporadicŭ câte unu, cu câte vre unŭ lucru ne-însemnatŭ.

Cu tóte acestea esposițiunea de la München a avutŭ unŭ succesŭ maĭ multŭ de câtŭ suficientŭ, disposițiunea eĭ a fostŭ admirabilă; nu era făcută ca să bată la ochĭ, ci ca să fiă instructivă; prin urmare totŭ ce era streinŭ la acestŭ scopŭ a fostŭ eliminatŭ. Fiăcare putea să védă și să studieze comodŭ totŭ ce era espusŭ într'unŭ modŭ așa de sistematicŭ. Machinele electrice, lampile electrice, lampile de incandescență, transmisiunea mișcăriĭ și a puteriĭ la distantă, aplicațiunile electricitățiĭ la galvanoplastiă, la drumurile de ferŭ etc., grupate fórte sistematicŭ eraŭ maĭ accesibile la vederea și la studiulŭ fiă-căruĭ de câtŭ la Parisŭ. Cu tóte astea telefonia era re-

presentată multŭ maĭ slabŭ de câtŭ la esposițiunea de acum unŭ anŭ de la Paris.

Cele maĭ numeróse machine dynamoelectrice espuse, eraŭ acele ale luĭ Schukert din Bavaria, carĭ păreŭ a fi cele maĭ avantagióse. O împrejurare, care contribuia ca să propage și maĭ multŭ acéstă idee, era că esposanțiĭ englezĭ s'aŭ servitŭ de dênsele, ca să 'șĭ lumineze lampile, de ex. pe aceea sistema Crompton. Această lampă cu arcŭ voltaicŭ, combinată cu machina Schukert, dedea resultate fórte bune.

In alŭ doilea rondŭ, în privința numĕruluĭ, veniaŭ machinele dinamoelectrice a luĭ Siemens din Berlin, pentru o lumină, saŭ pentru maĭ multe luminĭ, simple séŭ cupelate, combinate cu lămpĭ asemenea sistema Siemens. Trebue însă să observămŭ, că cele maĭ multe din acele machinĭ și lămpĭ, sistema Siemens, eraŭ construite și espuse de alțĭ constructorĭ, de câtŭ Siemens. Resultatele acestorŭ machinĭ și lămpĭ diferențiale suntŭ bune și cunoscute de toțĭ.

Edison avea espuse treĭ saŭ patru machinĭ dinamoelectrice colosale, după sistema luĭ, carĭ frapaŭ prin dimensiunile și chiar forma lorŭ; și acestea aŭ datŭ resultate fórte bune, atâtŭ cu lămpile cu arcŭ voltaicŭ, câtŭ maĭ alesŭ cu lămpile cele micĭ de incandenscența, sistema Edison saŭ Swan.

Lămpile de incandescența Edison saŭ Swan în numĕrŭ imensŭ eraŭ distribuite în grupe marĭ în diferite părțĭ ale localuluĭ esposițiuniĭ; restaurantulŭ, bufetulŭ, berăria, sala de vinurĭ, o capelă, unŭ teatru destulŭ de spațiosŭ, eraŭ luminate cu aceste globulețe incandescente. Afară de esposițiune maĭ multe strade eraŭ asemenea luminate cu candelabre purtândŭ aceste lămpĭ micĭ de incandescența, câte treĭ la fiă-care candelabru. Sălile de lectură eraŭ asemenea luminate cu lămpĭ de incandescența. O sală specială conținea diferite modelurĭ de lămpĭ Edisonŭ, precum și candelabre de totŭ felulŭ pentru așeḑatulŭ lămpilorŭ.

Maĭ multe telefóne oferiaŭ visitatoritorŭ ocasiunea să auḑă concerte și musicĭ date în diferite sălĭ și cafenele! ale orașiuluĭ. O seriă de telefóne presinta urecheĭ cântece produse la o grădină. O

berammergaŭ, departe de München cu 95 kilometre. Unŭ altŭ telefonŭ colosalŭ, instalatŭ într'o cameră mică, în care puteaŭ intra șépte saŭ optŭ persóne, reproducea vorbe saŭ cântece, emise într'unŭ localŭ publicŭ alŭ orașuluĭ și diferea de cele alte telefóne prin acésta, că visitatoriĭ audiaŭ toțĭ de o-dată, fără să aibă nevoiă să'șĭ aridice fiă-care telefonulŭ la urechiă, numaĭ sunetele nu eraŭ curate nicĭ plăcute, avêndŭ unŭ caracterŭ nasalŭ, fórte pronunțatŭ.

Transmisiunea patereĭ și a mișcăriĭ la distanță cu ajutorulŭ electricitățiĭ eraŭ fórte bine represintate în acéstă esposițiune. Écă principiulŭ acesteĭ transmisiunĭ la distanță. Tóte machinele dynamoelectrice întrebuințate astă-dĭ la diferitele aplicațiunĭ ale electricitățiĭ 'șĭ producŭ electricitatea, fiindŭ puse în mișcare răpede de rotațiune prin acțiunea vre-unuĭ motorŭ óre-care, fiă motorŭ cu vaporĭ, cu gazŭ, fiă o cădere de apă, saŭ orĭ-care altă putere motore. Se scie de cât-va timpŭ, și Siemens a contribuitŭ la realisarea acesteĭ ideĭ, că inversŭ, déca introducemŭ de afară electricitatea într'o asemenea machină dinamoelectrică, care sta în repaosŭ, acéstă machină va începe a se învêrti, întocmaĭ pare-că ar fi fostŭ supuse acțiuneĭ directe a vre-unuĭ motorŭ. După acestŭ principiŭ se instaléză două machinĭ dynamoelectrice la două localitățĭ apropiate, saŭ depărtate, dupe trebuință; punemŭ pre una din ele în mișcare de rotațiune cu ajutorulŭ motoreluĭ de care dispunemŭ, de ex. o cădere de apă, provocândŭ astŭ-felŭ într'ênsa producțiune de electricitate; acéstă electricitate o conducemŭ prin sîrme la a doua machină dynamoelectrică, instalată la a doua localitate. Indată acéstă a doua machină, primindŭ din afară electricitate, începe a se învêrti și constitue unŭ adevĕratŭ motorŭ, pe care 'lŭ întrebuințămŭ prin curele și transmisiunĭ, ca să pue în mișcare diferite machinĭ, pompe și alte.

In localulŭ esposițiuneĭ de la München eraŭ câte-va machinĭ, de treeratŭ și altele, carĭ funcționaŭ prin puterea uneĭ machinĭ electrice aflate lângă dênsa. Acéstă machină electrică se învêrtia primindŭ electricitate de la o altă machină electrică aflată în altă parte a esposițiuneĭ, și care lucra prin acțiunea unuĭ motorŭ cu gazŭ Astŭ-felŭ puterea și mișcarea acestuĭ motorŭ cu gazŭ ereaŭ trans-

portate la distanţă, fără curea şi fără transmisiune, ci numaĭ cu două sîrme de aramă isolate, şi prin intervenirea a două machinĭ dynamoelectrice.

Tranmisiunea acésta de putere şi de mişcare era şi maĭ interesantă la instalările făcute de fisiculŭ francesŭ Marcel Deprez. La o localitate mică, Miesbach, depărtată de München cu 57 kilometre, se afla aşeḑată o maşină dynamoelectrică mişcată directŭ printr'o putere motore óre-care; o a doua machină dynamoelectrică identica, instalată în localulŭ esposiţiuneĭ, primia curentulŭ electricŭ, fiindŭ legată cu cea d'ânteiŭ cu unŭ cablu conductorŭ; astŭ-felŭ machina electrică din esposiţiune intra în mişcare de rotaţiune cu o putere de o jumĕtate calŭ şi mişca o pompă care alimenta o cascadă în interiorulŭ esposiţiuneĭ. Se pretinde că puterea astŭ-felŭ transportată de la o distanţă de 57 kilometre preţuia 60% din puterea motore originală, ceea ce ar constitui unŭ progresŭ, de óre-ce la tóte încercările de felulŭ acesta, făcute până acumŭ, puterea transportată chiar la distanţe maĭ micĭ, preţuia maĭ puţinŭ de câtŭ 60% a putereĭ originale. Puterea transportată la distanţă, de şi maĭ mică de câtŭ cea originală, şi prin urmare aduce o perdere de 40% şi maĭ multŭ, totuşĭ presintă cea maĭ mare importanţă, pe de-o parte pentru-că ne pune în posiţiune să utilisămŭ puterĭ brute ale natureĭ, carĭ nu cerŭ cheltuelĭ de instalare, precum este cursulŭ rîurilorŭ, căderea apelorŭ etc., pe de altă parte pentru că ne dă mijloculŭ să utilisămŭ puterĭ motore şi în localităţĭ unde nu putemŭ aseḑa directŭ motorĭ.

In fine trebue să adaogŭ, că către terminarea esposiţiuneĭ şi dupe închiderea eĭ s'aŭ organisatŭ disposiţiunĭ pentru a face mĕsurĭ maĭ precise de puterĭ cheltuite şi de puterĭ utilisate, mesurĭ de efecte luminóse, studiĭ asupra luminatuluĭ electricŭ alŭ trenurilorŭ, asupra lămpilorŭ transportabile pe locomotivă spre a lumina înaintea eĭ linia ferată etc. Cele maĭ multe din aceste probleme însă nu potŭ încă conduce la resultate precise şi staŭ în legătură intimă cu cestiunile tratate în conferinţa electricilorŭ, ţinută în luna luĭ Octomvre espiratŭ la Paris, şi carĭ în generalŭ nu aŭ primitŭ nicĭ o soluţiune în acéstă conferinţă.

DESPRE ICÓNELE MIRACULÓSE DELA ATHONŬ

DE PROVENINŢĂ ROMÂNĂ

În anulŭ 1867 s'a tipăritŭ în Petersburgŭ, în limba ruséscă, o carte întitulată : Вышній покровъ надъ Аѳономъ, или сказанія о святыхъ чудотворныхъ, во Аѳонѣ прославившихся, иконахъ. «Acoperămêntulŭ celŭ de susŭ (1) asupra Athonuluĭ, saŭ povestirĭ despre sântele Icóne făcĕtóre de minunĭ ce s'aŭ proslăvitŭ la Athonŭ.»

In acéstă carte suntŭ reproduse tóte icónele miraculóse din Monastirile dela Muntele Athonŭ, cu legendele lorŭ. Intre ele se află și douĕ icóne miraculóse de origină din Moldova : una a Sântuluĭ Georgie purtătorulŭ de biruință, în Monastirea bulgăréscă a Zografuluĭ, dăruită de Marele Stefanŭ, după bătălia de la Rĕzboenĭ, când eroulŭ nostru a reînoitŭ tótă Monastirea aceea, în urma unuĭ votŭ alŭ sĕŭ de maĭ dinainte; alta, a Maĭceĭ Domnuluĭ, care se află în schitulŭ românescŭ numitŭ alŭ Prodromuluĭ saŭ înainte-mergĕtorulŭ Ion botezătorulŭ. Acéstă din urmă datéză din anulŭ 1863, zugrăvită în Iașĭ de unŭ zugravŭ numitŭ Gergie Nicolaev.

Legenda Icóneĭ Sântuluĭ Georgie dela Zografŭ, împreună cu facsimilele icóneĭ se află la pag. 145—147, sub numĕrulŭ XXXVII alŭ icónelorŭ, și sub titlulŭ : «Despre icóna fóstă a luĭ Stefanŭ voevodulŭ Moldovalachŭ.»

După ce autorulŭ spusese maĭ înainte de o altă icónă a sântuluĭ Georgie de proveninţă din Arabia, și care este atêrnată pe colóna despre strana stângă, apoĭ continuă așa : «In laturea opusă acesteĭ icóneĭ (aceleĭ din Arabia), pe colóna pe care se rézimă manina cu-

(1) Adică . protecţia divină.

polă a catedraleĭ, cu partea eĭ nordŭ-vestică, atêrnă încă o icónă a Sântuluĭ Mareluĭ martirŭ Georgie. Despre ea în unŭ manuscriptŭ alŭ Zografuluĭ se presintă următórea povestire :

Stefanŭ voevodulŭ Moldovalachieĭ, precum se scie, a avutŭ dese rĕsbóie cu Turciĭ (1). Intr'unŭ timpŭ se adunase în potriva luĭ nenumĕrate cete turcescĭ cu scopŭ decisivŭ de a-lŭ nimici cu totulŭ. Stefan, vĕḑênd nenumĕrata mulţime a necredincioşilor, adunată împotriva luĭ, ca omŭ, se îndoia şi se temea. Întru durerea inimeĭ, cu lacrimĭ s'a adresatŭ elŭ către Dumneḑeŭ cu rugăciune, şi a cerutŭ ajutorulŭ luĭ asupra vrăjmaşilorŭ cruciĭ luĭ Christosŭ. După o rugăciune osârdnică despre acésta elŭ a aţipitŭ, şi printr'unŭ visŭ subtilŭ i se arĕtă marele martirŭ Georgie; din ochiĭ luĭ strălucia o lumină minunată, şi slava raiuluĭ îlŭ încunjura. Unŭ tremurŭ misteriosŭ a străbătutŭ membriĭ luĭ Stefanŭ, care se mira de vedeniă. «Cutéză cu Domnulŭ, 'ĭ a ḑisŭ luĭ marele martirŭ ce i se arĕtase, nu te spăimênta de acéstă mulţime, ci diminéţă, întrunindŭ cetele (pălcurile) tóte trimite-le asupra vrăjmaşilorŭ luĭ Christosŭ cu glasŭ de trâmbiţă şi solemnŭ, acumŭ veĭ cunóşce puterea luĭ Dumneḑeŭ, care tot-déuna îţĭ ajută : căcĭ eŭ de aceea suntŭ trimesŭ la tine, ca să-ţĭ arĕtŭ, cine este învingĕtorulŭ, şi să-ţĭ arĕtŭ puterea luĭ cea mare, care lucréză întru tine, şi să-ţĭ ajutŭ în lupta acésta. Dar şi tu sĕ înoeşcĭ mŏnăstirea mea cea pustiită, care se chiamă Zografulŭ, ce se află la sântulŭ munte alŭ Athonuluĭ, şi să trămiţĭ acolo icóna mea, care o aĭ cu tine» Stefanŭ, înviosşatŭ prin arĕtarea sântuluĭ Georgie purtătorulŭ de linişte şi prin făgăduinţa luĭ de ajutorulŭ cerescŭ, a adunatŭ cetele sale, şi avênd cu sine sânta luĭ icónă, cu glasŭ de trâmbiţă, ca cu unŭ viforŭ a năvălitŭ asupra oştilorŭ turceşcĭ, 'ĭ-a lovitŭ fără nicĭ o îndoélă, şi sub suprema comandă a sântuluĭ răbdătoruluĭ de chinurĭ 'ĭ-a înfrântŭ desĕvârşitŭ. Mulţĭ dintre ceĭ vrednicĭ s'aŭ învrednicitŭ a vedea, cum sântulŭ Georgie slăvitŭ şi minunatŭ a înfrânt atuncĭ pre vrăjmaşiĭ credinţeĭ şi aĭ cruceĭ luĭ Christos. Stefan, mul-

(1) Acesta este Stefan VI, pronumitŭ celŭ mare saŭ celŭ bunŭ. Elŭ s'a făcutŭ voevod în anulŭ 1456, a purtatŭ rĕsbóie cu Turciĭ 20 de anĭ cu unŭ norocŭ alternativŭ, a muritŭ la anulŭ 1504 (vezĭ Справ. Энцикл. Слов T. VIII. подъ словомъ Молдавія).

țămitorŭ sântuluĭ mareluĭ martirŭ, în curêndŭ, spre împlinirea voieĭ aceluĭa, a trămesŭ icóna luĭ la sântulŭ munte, a reînoitŭ mŏnăstirea Zografulŭ și 'ĭ-a făcutŭ multe bine-facerĭ.

Înfățișarea sântuluĭ purtătorŭ de biruință pe acéstă icónă este maĭ espresivă de câtŭ în cele-alte. În ochiĭ luĭ ceĭ maĭ amenințătorĭ se esprimă mânia și manifestarea bărbățieĭ; însă-șĭ pictura pe icónă este maĭ luminată, ceea ce vrea să dică că ea este maĭ aprópe de timpurile noastre (de cât pictura altorŭ icóne din vécurile anterióre celuĭ alŭ 15-lea).

Autorulŭ, pe lângă povestirea din manuscriptulŭ de la Zografŭ, maĭ aduce și spusele unuĭ autorŭ rusescŭ modernŭ despre acéstă icónă:

«Éră autorulŭ «scrisorilorŭ din Orientŭ,» despre acéstă miraculósă icónă a sânt. Georgie, se esprimă așa : «In véculŭ XV-lea s'a arĕtatŭ bine-făcĕtorŭ Zografuluĭ încă și Ștefanŭ renumitulŭ voevodŭ alŭ Moldovalahieĭ, care de multe orĭ s'a oștitŭ contra turcilorŭ și totŭ-dé-una a fostŭ vingĕtorŭ. Numaĭ o dată, când l'aŭ împresuratŭ nenumĕrate cete de necredincioșĭ, elŭ a socotitŭ sĕ caute mântuirea în zidurile cetățeĭ, ear pe zidŭ i s'a presentatŭ mama luĭ și 'ĭ-a disŭ: «nu voiŭ porunci să-țĭ deschidă porțile, până ce nu veĭ birui pre vrăjmașĭ, pentru că décă nu poțĭ sta împotriva lorŭ la câmpŭ, puțină nădejde este de la tine și dupĕ ziduri». Turburatuluĭ Stefanŭ i s'a arĕtat în aceeașĭ nópte, în visŭ, marele martirŭ și 'ĭ-a făgăduitŭ biruința, dar 'ĭ-a poruncit ca acea sântă icónă, pe care Stefanŭ tot-dé-una o purta cu sine, să o trămiță la monastirea Zografulŭ, și să o înoéscă după pustiire. Cum și când acéstă monastire a fostŭ pustiită, nu se știe. Biruința în adevĕrŭ a încununatŭ armele voevoduluĭ, și elŭ a împlinitŭ ordinulŭ mareluĭ martirŭ, înoindŭ cu măreție monastirea luĭ.

Atâtŭ acésta, câtŭ și alte douĕ icóne ale sântuluĭ George sînt înbrăcate cu frumóse haine de argintŭ, și împodobite cu petre. Tóte podóbele icónelorŭ suntŭ din Rusia.

RAPORTŬ

ASUPRA CĂLĔTORIEĬ LA RUINELE SARMISAGETUSEĬ ȘI A INFORMAȚIUNILORŬ ADUNATE LA FAȚA LOCULUĬ, IN ANULŬ 1882

In urmarea scirilorŭ venite în anulŭ espiratŭ la acestŭ corpŭ academicŭ despre săpăturile, carĭ eraŭ să se întreprindă în ruinele Sarmisagetuseĭ (Ulpia traiană) de către o societate istorică și archeologică, d-vóstră ațĭ bine-voitŭ a'mĭ încredința onorifica misiune ca să călĕtorescŭ la fața loculuĭ, cu scopŭ de a culege în *interesulŭ sciințeĭ* informațiunĭ relative la acea întreprindere.

Inainte de a supune la cunoscința d-vóstră pre câtŭ se póte maĭ pe scurtŭ resultatele cercetărilorŭ mele, premitŭ îndată acilea, că distanța de la Sibiiŭ până la străvechia capitală a Dacieĭ este una de ḑece poște austriace. De la Sibiiŭ până la *Deva* călĕtoria se face pe drumŭ de ferŭ; de acolo la *Hunedóra*, vechia reședință a glorióseĭ familiĭ a Corvinilorŭ, cu poșta, și de la Hunedóra prin orașulŭ Hațegu la ruinele Sarmisagetuseĭ, adecă la satulŭ de astă-ḑĭ Grădiștea, cu trăsura privată.

Amŭ plecatŭ de la Sibiiŭ în 17|29 Maiŭ séra și la 18|30 amŭ ajunsŭ la Deva, unde amŭ statŭ în acea ḑi cu scopŭ de a mĕ informa, décă se va putea, de către uniĭ membri aĭ societățeĭ archeologice despre stadiulŭ în care va fi ajunsŭ realisarea planuluĭ la săpăturile de care se intereséză toțĭ ómeniĭ sciințeĭ. In Deva aflaiŭ numaĭ atâta, că tînĕra societate archeologică din locŭ, fórte zelósă în esecutarea planuluĭ sĕŭ, a și adunatŭ preste douĕ miĭ obiecte de diverse speciĭ, nu numaĭ de la Sarmisagetusa, ci și din alte localitățĭ ale vastuluĭ comitatŭ alŭ Hunedóreĭ, care, cu escepțiune de teritoriulŭ cetățeĭ *Alba-Iulia*, din comitatulŭ limitrofŭ, este în tótă Transilvania

celŭ maĭ bogatŭ de anticitățĭ, nu numaĭ din periodulŭ domnieĭ romane, ci și din secoliĭ 15 și 16. Maĭ departe mi s'a spusŭ, că și guvernulŭ Ungarieĭ a întinsŭ aceleĭ societățĭ o prea modestă subvențiune de 500 fl. (circa 1250 francĭ); în fine, că societatea s'arŭ fi apucatŭ și până acuma de săpăturĭ, anume în amfiteatru, dară locuitoriĭ particularĭ aĭ comuneĭ, ca proprietarĭ aĭ acelorŭ ruine, îĭ facŭ cele maĭ marĭ dificultățĭ cerêndŭ pe pogonulŭ (jugulŭ) de agru prețŭ maĭ multŭ de câtŭ îndecitŭ, prețŭ pe care societatea nu e în stare să-lŭ plătéscă, pre câtŭ timpŭ ea dispune de unŭ capitalŭ fórte micŭ în comparațiune cu spesele prevědute; se speră însă, că în comuna Grădiștea preste puținŭ se va face așa numita comasațiune, când apoĭ autoritățile respective vorŭ întocmi lucrulŭ așa, că ruinele se cadă în partea proprietaruluĭ mare, care astă-dĭ este în acea comună ilustrulŭ comite Melchiorŭ Lonyay, fostŭ înainte cu câțĭ-va anĭ Ministru de finanțe și apoĭ ministru presedinte, iară locuitorilorŭ pe ale cărorŭ locurĭ se află ruinele, li se vorŭ separa locurĭ aequivalente din alodiatura boieruluĭ. Comitele Lonyay adecă avuse generositatea de a permite societățeĭ archeologice, că pe locurile curțeĭ, precum se dice în Ardealŭ, adecă pe lanurile boierescĭ să pótă săpa orĭ și unde, fără nicĭ o desdaunare.

Acestea și alte informațiunĭ culese în Deva, mě îndemnară să-mĭ accelerezŭ călětoria, cu atâtŭ maĭ vîrtosŭ, că eŭ de la Hunedóra înuainte nu maĭ cunosceamŭ așa numita téra Hațeguluĭ, limitrofă cu Oltenia, și simțiamŭ imperiósa necesitate de a mě convinge în persónă despre importanța *actuală* a ruinelorŭ de la Sarmisagetusa, esploatate, cum amŭ dice, de lume și țeră, descrise maĭ desŭ ca de anĭ una sută încóce de către mulțĭ călětorĭ, nu numaĭ archeologĭ de profesiune, ci și numaĭ simpliĭ diletanțĭ.

In Hunedóra mě apucă ploĭ marĭ, carĭ mě ținură două dile pe locŭ. A treia di diminéța, după ce se maĭ însenină, plecaiŭ însoțitŭ de unŭ ginere alŭ meŭ preste pădurĭ înainte spre Hațegŭ, cu trăsura descoperită; dară în pădurile Silvașuluĭ ne apucă din noŭ o plóiă torențială, care ne urmări până în Hațegŭ și străbătêndŭ prin

tóte vestmintele, în câtŭ nu simţirămŭ nicĭ o trebuinţă de a maĭ lua şi altă baiă rece.

Haţegulŭ este unŭ orăşelŭ cu poporaţiune în partea sa cea maĭ mare românéscă, care se închină D-ḑeuluĭ părinţilorŭ în douĕ bisericĭ frumóse, sub conducerea a doĭ protopopĭ zeloşĭ, amicĭ aĭ sciinţelorŭ; amŭ regretatŭ însă fórte că n'amŭ fostŭ fericitŭ a-le cere consiliulŭ frăţescŭ asupra scopuluĭ călĕtorieĭ mele, căcĭ unulŭ se afla la unŭ Sinodŭ bisericescŭ de mare importanţă *în acéstă* epocă pentru afacerile eclesiastice din Transilvania, iară altulŭ, ca inspectorŭ de scóle, pusŭ din partea mitropolieĭ, absenta la esamene.

In ḑiua de *Constantinŭ şi Elena* (21 Maiŭ st. v.) ajunserămŭ de la Haţegŭ în $2^1/_2$ ore la *Gradişte*. Protopopulŭ era şi aicĭ dusŭ pe sate totŭ la esamene; amŭ fostŭ însă primitŭ de Notariulŭ comuneĭ, unŭ maghiarŭ înaintatŭ în etate, care locuindŭ de mulţĭ anĭ în acea comună, cunoscea firesce tóte ruinele pre câtŭ ele se maĭ află deasupra pămêntuluĭ, ne informă despre mulţime de objecte preţióse, cărate de colo în totŭ timpulŭ, nu numaĭ de către proprietariĭ de prin acelŭ ţinutŭ, ci şi de către străinĭ; adaose însă, că de când s'a formatŭ societatea istorică şi archeologică în Deva, se pórtă mare grijă, chiarŭ şi prin organele politice administrative, ca orĭ-ce obiectŭ anticŭ de óre-şĭ ce valóre s'arŭ observa ca descoperitŭ de către locuitorĭ, îndată să fiă cumpĕratŭ pentru museulŭ societăţiĭ. De altmintrea mĕsura acésta e luată pentru tóte comunele din acelŭ districtŭ.

Buna mĕsura este acésta, spre a maĭ înfrêna vandalismulŭ în câtŭ-va, este însă luată cu sute de anĭ maĭ târḑiŭ de câtŭ arŭ fi trebuitŭ să se ia în totŭ coprinsulŭ Dacieĭ şi cu atâtŭ maĭ vîrtosŭ în capitale centrale, în capitalele celorŭ *treĭ Daciĭ*, în *coloniĭ*, în *municipie*, în *castre stative*, în *castele*, în *specule* saŭ turnurĭ de pază-cum şi în valurĭ (Vallum Valla) (1). De s'arŭ fi luatŭ de multŭ o mĕsură ca acésta, istoria vechiă, chiarŭ şi din evulŭ mediŭ, a acestorŭ ţĕrĭ, arŭ diferi fórte multŭ de cea actuală plină de lacune, de corecturĭ şi conjecturĭ.

(1) Numite de către poporŭ în provinciile Dacieĭ «*Şanţurile luĭ Traianŭ*».

Voindŭ a-mĭ face o idee, de și numaĭ superficială despre întinderea esplorațiunilorŭ și săpăturilorŭ carĭ arŭ fi a se începe în acele ruine ale Ulpieĭ traiane, mĕ luaiŭ după scurta descripțiune publicată de repausatulŭ archeologŭ M. I. Ackner, în anulŭ 1857, care însă décă s'arŭ redacta în ḑilele acestea, arŭ eși multŭ modificată.

Amŭ începutŭ îndată de la intrarea în comuna sătéscă, unde se află ruinele *amfiteatraluĭ*, din care însă nicĭ o parte de zidurĭ nu se maĭ vede de asupra pămêntuluĭ, căcĭ totŭ ce a existatŭ până josŭ la așa numitulŭ soclŭ alŭ edificiuluĭ, aŭ dispărutu, unde? vomŭ afla îndată, iară restulŭ jurŭ împrejurŭ era acoperitŭ cu iarbă désă, sub care însă simțiaĭ că calcĭ pe petre. Loculŭ unde aŭ fostŭ ușile saŭ maĭ bine portalele, se maĭ cunoscŭ fórte bine, dóue la mijlocŭ și una în capĕtulŭ de către rĕsăritŭ. In spațiulŭ din lăuntru eraŭ douĕ sămênăturĭ crescute și prea frumóse, una de grâŭ curatŭ și alta de orḑŭ, în câtŭ vĕḑêndu-le trebuiaĭ să-țĭ aducĭ la momentŭ aminte sentința luĭ Virgiliu : Iam seges est ubi Troia fuit.

In ḑi de serbătóre fiindŭ ómeniĭ pe a casă, curêndŭ se și adunară câțĭ-va împrejurŭ de noĭ, dintre carĭ unulŭ maĭ fruntașŭ din comună cunoscutŭ de aprópe cu ginere-meŭ. Intr'aceea noĭ aflaserămŭ, că proprietariĭ aceluĭ locŭ și acelorŭ ruine ceruseră ca prețŭ de vênḑare, 1300 fl. val. austr. (circa 3300 francĭ). Noĭ încercarămŭ să capacitămŭ, ca se dea loculŭ în schimbŭ pentru altele multŭ maĭ bune de cultivatŭ, unde să nu-șĭ frângă în fiă-care anŭ ferulŭ pluguluĭ, iară după acésta să căștige satulŭ întregŭ sume marĭ de banĭ atuncĭ, când se vorŭ apuca cărturariĭ se sape aicĭ totŭ cu ajutorulŭ sătenilorŭ.

«Ci că bine arŭ fi și așia,» fu rĕspunsulŭ laconicŭ alŭ unuia dintr'ênșiĭ.

De aci luaramŭ pe colină în susŭ, către fostulŭ odinióră *Castrum*, căruĭ locuitoriĭ îĭ ḑicŭ astă-ḑĭ *Cetate*. Archeologiĭ punŭ circumferința castruluĭ militarŭ la 1200 (una miă douĕ sute) stânjinĭ de Viena; dară vaĭ, astă-ḑĭ nu maĭ staŭ nicĭ măcarŭ resturĭ ale zidurilorŭ, câte se maĭ vedeaŭ pe suprafață până înainte cu 30—40 de anĭ; de altă parte, în totŭ percursulŭ pedestru, ca de 20 minute trecĭ pin-

tre maĭ multe înprejmuirĭ de pétră, cum amŭ dice, ziduri uscate, cu care locuitoriĭ îșĭ împresurară livedile și agriĭ lorŭ, cu petre luate atâtŭ din castru câtŭ și din alte edificiĭ, cum temple, basilice și alte locale publice și private, ale cărorŭ urme se vĕdŭ pretutindenĭ pe unde aŭ statŭ ele. Din unele aŭ maĭ remasŭ numaĭ boltele suterane. Ce se va fi aflândŭ maĭ afundŭ sub scórța pământuluĭ, se va sci numaĭ décă se vorŭ întreprinde săpăturĭ sistematice.

De la cetate ne întórserămŭ în satŭ, pe care-lŭ luarămŭ dea-lungulŭ și latulŭ preste totŭ pre unde unŭ deșteptŭ călĕuzŭ săténŭ ne conduse, căcĭ notariulŭ ne lăsase încă de la amfiteatru, de unde se întórse la afacerile sele. Satulŭ întregŭ este pusŭ pe o parte a planuluĭ înclinatŭ spre o vale, precum se vede limpede că fusese situată și capitala întrégă; aceea cóstă însă pare a fi multŭ accidentată, în câtŭ adecă locuințele și curțile sătenilorŭ suntŭ aședate parte mare pe ruine antice. Mergeamŭ încetŭ, pe neregulatele strade, oprindu-ne la tótă casa pe unde ni se spunea că este câte ceva demnŭ de vĕdutŭ. Cu câte-va sĕptĕmânĭ maĭ înainte arseseră unele case și alte apartinențe economice. Uniĭ economĭ se și apucaseră de repararea caselorŭ. Ceĭ carĭ zidiaŭ din pétră, luară materialŭ din ruine. Cu acea ocasiune săpându-se și câte unŭ fundamentŭ, ómeniĭ iarășĭ maĭ aflară unele obiecte antice, carĭ apoĭ tóte călĕtoriră la *Deva*. La o casă aflarămŭ unŭ monumentŭ pătratŭ din pétră cioplită cu o lungă inscripțiune latină aprópe tótă întrégă. Nu mi-amŭ luatŭ ostenéla ca să o citescŭ, după ce aflaiŭ că unŭ membru alŭ societățiĭ archeologice apucase a o calca și decopia, prin urmare că și eŭ ca membru alŭ aceleia o voiŭ avea la timpulŭ sĕŭ.

Dândŭ pe vale în josŭ, steterămŭ la casa omuluĭ în a căruĭ curte se aflase *pavimentulŭ de mosaicŭ,* despre care acestŭ corpŭ academicŭ fusese însciințatŭ, că s'arŭ maĭ afla din elŭ unŭ restŭ, că însă proprietarulŭ săténŭ îlŭ are ascunsŭ sub unŭ cotinețŭ, în care-șĭ ține caprele, iară din Mosaicŭ vinde la călĕtoriĭ străinĭ câte 1 florinŭ bucățica. In adevĕrŭ așa a și fostŭ; acum însă nu maĭ are ce vinde din lăuntrulŭ cotețuluĭ, de unde aŭ dispărutŭ maĭ tóte petricelele, iară pre bietulŭ țĕranŭ nu-lŭ tăia mintea, póte din norocire, în inte-

resulŭ sciinţeĭ, ca să descopere maĭ departe stricândŭ acelŭ micŭ adăpostŭ și depărtândŭ pămêntulŭ. Eŭ adecă suntŭ de părere, că acelŭ stratŭ saŭ pavimentŭ de mosaicŭ se întinde și pe sub alte superedificate ale aceluĭ economŭ.

După acestea întorcêndu-ne la ospĕtăriă, unde aveamŭ să luămŭ ceva, apucarămŭ pe partea inferióră a comuneĭ, pe lângă rîulețulŭ ce trece cam în curmezișŭ, până ce dà în altulŭ maĭ mare. In acele momente îmĭ bătu fórte la ochĭ micimea aceluĭ rîŭ și mĕ întrebaìŭ, cum se póte, ca acea capitală se fiă esistatŭ numaĭ cu atâta apă; dară curêndŭ reflectaiŭ la informaţiunile date de către archeologiĭ noștriĭ ardelenĭ la douĕ împrejurărĭ de cea maĭ mare importanță în acéstă privință și anume 1. Că în Ulpia Trăiană se înfiinţaseră Aquaeducte din cele maĭ mărețe, despre care se afla la Seivert inscripţiunea No. XL, reprodusă și de Ackner (1); 2) că circumferința aceleĭ capitale a fostŭ neasĕmênatŭ maĭ largă de câtŭ se credușe, de ex. până înainte cu 50—60 de anĭ. Astă-dĭ adecă e constatatŭ, că acea capitală cu suburbiele sale s'a întinsŭ jurŭ-împrejurŭ pre câte $^1/_2$ până $^3/_4$ de óră, până unde se află astă-dĭ comunele ruralĭ Ohaba, Clopotiva, Suseni (Riu de móra), pe sub minunatulŭ munte *Retezatu*, iară de ceea-l'altă parte până la comunele Brézova, Pesténa și Ostrovu, prin urmare preste teritoriulŭ Ulpieĭ traiane n'aŭ cursŭ numaĭ rîulețulŭ numitŭ în Grădiște Riușoru și maĭ la vale unde se vérsă în apa Hațeguluĭ, se numesce apa Brezebia, ci încă alte vre-o patru; prin urmare Sarmisagetusa de și lipsită de unŭ rîŭ mare, fusese totușĭ aprovisionată bine cu apă.

Despre posițiunea cea tare și mărimea dată numiteĭ capitale a Dacieĭ ne potŭ da o idee încă și unele evenimente istorice adeverite de ajunsŭ, după care legiunile împĕratuluĭ Traian, atâtŭ în espedițiunea primă, de la a 100, câtŭ și în a doua din 104 și 105 aŭ fostŭ în stare să ia Sarmisegetusa *numaĭ* cu asaltŭ, după luptele cele maĭ crunte și înfuriate, la carĭ aŭ participatŭ chiar și femeile dace cu

(1) Numele gubernatoruluĭ provincieĭ care a înfiinţatŭ acelea aquaedcute a fostŭ *C. Marius Dnisus*, tribunus laticlavialis, praefectus Leg XIII, G.

bravura sělbatică, care se póte asemăna eroismuluĭ femeilorŭ din Carthaginea la asaltulŭ acesteia, prin legiunile comandate de Scipione.

Așa capitala Dacieĭ fusese fortificată și înainte de a fi fostŭ bătută și luată cu asaltŭ de câtră armata luĭ Traian, care apoĭ a datŭ ordinŭ să se facă unŭ *castrum*, precum se vede, camŭ de asupra proprieĭ reședințĭ, după tóte regulile strategice din acea epocă.

Din drumurile artificialĭ așternute de romanĭ atâtŭ împregiurulŭ capitaleĭ câtŭ și maĭ departe, se vede unulŭ îndată în apropierea amfiteatruluĭ, de unde duce prin satŭ înainte. Acesta, de și coperitŭ cu érbă, se cunósce fórte bine, și în partea din susŭ fiindŭ tăiatŭ la capŭ i se vědŭ straturile, din care fusese așternutŭ conformŭ regulelorŭ Romeĭ, observate la așternerea de drumurĭ numite în dilele nóstre *șosele*, adecă din patru straturĭ cunoscute archeologilorŭ sub numirile de *stratumen*, adecă petre cu varŭ; *rudus* saŭ petrișŭ měruntŭ; *nucleus*, pământŭ alesŭ anume spre acelŭ scopŭ, în fine *summum dorsum* saŭ *summa crusta*, cum amŭ dice *scórța drumuluĭ*, făcută saŭ din petrișiŭ tăiatŭ měruntŭ, bună-óră, ca de mosaicŭ saŭ totŭ cu petrișiŭ amestecatŭ cu varŭ, apoĭ bătutŭ și pisatŭ fórte bine cu măciuge de ferŭ. Așa făcute, drumurile Romeĭ, putéŭ să țină și douě miĭ de anĭ, éră nu ca cele din dilele nóstre, carĭ nu țină de câtŭ douě-decĭ de anĭ. Drumulŭ luĭ Traian trasŭ din Banatŭ încóce, prin strîmtórea munțilorŭ numițĭ *Pórta de ferŭ*, la Sarmisegetusa, trece de aci înainte pe la comunele rurale Ostrovu, Poclisia, Cârmesci, la Totesci, Nalatia, St. Maria, éră de aicĭ se rămuresce prin pasulŭ Vulcanŭ în *Oltenia*, éră în stânga apucă pe valea *Streinuluĭ*, spre *Mureșiu*, unde se îmbucă cu celŭ de la *Deva*, care merge pe Mureșŭ în susŭ pe la Vintia și Orda, unde se lègă cu celŭ trasŭ prin Turnu-roșu la Talmaciu Sibiŭ S. Sebeșu înainte, éră de la Alba-Iulia rămurindu-se în maĭ multe părțĭ, ajunge până susŭ în nordulŭ Transilvanieĭ, în apa numită *Silvania* preste rîurile *Sameșu și Crișu* : (Regio Transvallum et Regio Samus).

Dară să ne întórcemŭ la Sarmisegetusa. După modesta mea opiniune, acea capitală situată întru o regiune din cele maĭ frumóse, fertilă și sănătósă, a pututŭ să aibă, sub domnia Romeĭ, în timpurĭ normalĭ, celŭ

maĭ puţinŭ câte o sută miĭ locuitorĭ. In acéstă opiniune mĕ întăresce şi mulţımea inscripţiunilorŭ latine descoperite maĭ alesŭ de 100 anĭ încóce atâtŭ în centrulŭ câtŭ şi în suburbiile capitaleĭ, adecă pe la satele susŭ numite. Mulţime din acele monumente acoperite cu inscripţiunĭ, precum şi alte obiecte nenumĕrate descoperite în ruinele de la Ulpia traiană, sunt de natură ca să se pótă judeca nu numaĭ rangulŭ şı importanţa sa politică, ci şi cea socială, calificaţiunea claselorŭ superióre şi mijlociĭ a locuitorilorŭ eĭ; la dr. I. F. Heigebauer, aflămŭ de ex. : decopiate numaĭ de pe la Gradişte 110 inscripţiunĭ, éră alte obiecte descrise totŭ acolo în numĕrŭ de 120, de la salele învecinate şi anume la Pestava, $^{1}/_{2}$ milă de la Gradişte, 10; de la Densiuşu 20 şi aşa maĭ departe.

După aceste informaţiunĭ adunate în partea lorŭ cea maĭ mare la faţa loculuĭ, mĕ resumŭ în următórele.

I. Atâtŭ ruinele propriĭ numite de la Gradişte, câtŭ şi altele ale cărorŭ urme suntŭ cunoscute pe la câte-va sate vecine, merită ca să fiă explorate cu acea grijă şi regularitate, precumŭ se întêmplă acésta, spre ex. de ḑecimĭ de anĭ în ruinele de la Pompeĭ, saŭ măcarŭ numaĭ precum vĕḑurămŭ făcêndu-se în aceştĭ treĭ anĭ din urmă la Buda în ruinele cetăţeĭ *Aquincum*, sub conducerea d-luĭ Carol Torma, erudituluŭ archeolog şi profesorŭ la universitate, cu învederatŭ folosŭ alŭ sciinţeĭ şi spre onórea dieteĭ unguresci, care cu tóte lipsele cunoscute ale ţereĭ, nu a pregetatŭ a vota spre acelŭ scopŭ spese cu ḑecile de miĭ, şi cândŭ nu s'aŭ ajunsŭ, éră aŭ maĭ votatŭ. Din norocire, speratele resultate aŭ fostŭ din cele maĭ strălucite, precumŭ sciŭ astă-ḑĭ toţĭ învĕţaţiĭ Europeĭ.

2), Voindŭ a esplora orĭ şi cine ruinele Sarmisagetuseĭ (Ulpieĭ traiane), chiarŭ şi în casŭ când comitele M. Lonyay nu şi-ar reserva nicĭ unŭ dreptŭ la vre-o desdaunare, nicĭ chiarŭ când spre ex. s'arŭ descoperi case întregĭ saŭ alte edificiĭ, carĭ arŭ merita conservare perpetuă ; nu pricepŭ ca ce resultate arŭ fi în stare să arĕte fără a lua în mână sume celŭ maĭ puţinŭ atâtŭ de marĭ ca cele întrebuinţate la Aquincum, însă şi acelea numaĭ ca să desgrópe castrulŭ, amfiteatrulŭ, arena, unele temple şi baselice, avêndŭ fireşce totŭ odată îna-

intea ochilorŭ scopulŭ de a desgropa câtŭ se póte maĭ multe inscripţiunĭ şi alte obiecte pe care sciinţa pune cu totŭ dreptulŭ preţŭ mare.

3), Societatea istorică şi archeologică din Deva cu tótă lipsa eĭ fórte simţită de fondurĭ va folosi de o camdată multŭ sciinţeĭ chiarŭ şi numaĭ cu grija sa neadormită de a nu maĭ suferi ca obiectele vechĭ, străvechĭ, demne de conservatŭ, să devină, ca până acuma, victimele nesciinţeĭ şi ale vandalismuluĭ, nicĭ obiecte de speculă egoistică, ci să se adune cu încetulŭ în acelŭ museŭ cum amŭ ḑice filialŭ din Deva, despre care sperŭ să daŭ informaţiunĭ maĭ în detaliŭ în altă sesiune, décă voiŭ maĭ fi în viéţă; căcĭ adecă la întórcerea mea în 7 Iuniŭ st. n. în Deva, obiectele din musĕŭ înmulţite tare în lunile din urmă, se maĭ aflaŭ în mare desordine, în câtŭ d-niĭ preşedinte şi secretarulŭ mĕ învitară cu tótă buna-voinţa, ca să amŭ pacienţa pênă la viitórea adunare generală a Societăţeĭ.

Intr'aceea făcêndŭ eŭ cunoştinţă cu câţĭ-va membri, din locŭ, onor. domnŭ *Franciscu Solyom-Fekete*, preşedinte la tribunalulŭ regescŭ, un prea zelosŭ adunătoriŭ de documente istorice, de chrisóve saŭ diplome nobiliare, aşa numite cărţĭ de moşiĭ (sineturĭ), acte de procese şi altele, îmĭ făcu rara plăcere de a'mĭ aréta peste o sută documente vechĭ, între carĭ multe din vécurile 15 şi 16, partea cea maĭ mare adunate de la familiĭ de naţionalitate românéscă din comitatulŭ Hunedóreĭ. Celŭ maĭ mare numĕrŭ alŭ acelorŭ documente este în limba latină, altele în limba vechiă slavă, câte-va grecescĭ, unele românescĭ şi unguresci. Dintre documentele maĭ vechĭ slave d. Solyom-Fekete apucase a trămite vre-o treĭ domnuluĭ *Miclosich* la Viena, pe care'lŭ rugă ca să bine-voéscă a le traduce în una din limbile cele maĭ cunoscute. Cu acea ocasiune d-sa mĕ întrebă, nu cumva s'arŭ afla în capitala Românieĭ bunĭ slaviştĭ, carĭ sĕ fiă în stare de a traduce şi documente slave de care se maĭ află şi în Transilvania. Eŭ mi-amŭ permisŭ a'ĭ numi pe treĭ domnĭ membri aĭ acesteĭ academiĭ. Amŭ cutezatŭ să facŭ acésta, cu atâtŭ maĭ vârtosŭ, că după câtŭ puţinŭ amŭ priceputŭ şi eŭ, documentele slave şi grecescĭ, care se afla în mânile d-luĭ Solyom-Fekete, potŭ să fiă de provenienţa numaĭ din Muntenia, căcĭ din Transilvania arŭ putea să fiă numaĭ

latine, din causă că aicĭ limba statuluĭ a fostŭ în cursŭ de maĭ multe vécurĭ limba latină.

In totŭ casulŭ, eŭ nu mĕ îndoiescŭ nicĭ unŭ momentŭ, că între documentele vechĭ, carĭ se adună la Deva, se află multe de o adevĕrată valóre istorică, relativă nu numaĭ la unŭ districtŭ, nu numaĭ la țéra întrégă, ci și d'a dreptulŭ la elementulŭ nostru naționalŭ.

Temêndu-mĕ că acestŭ raportŭ alŭ meŭ a eșitŭ și până acilea prea peste mĕsură lungŭ, maĭ vîrtosŭ din causă, că eŭ nu mĕ pricepŭ a mĕ esprima în stilŭ ce-va maĭ lapidariŭ, încheiŭ cu atâta, fără a mĕ maĭ demite. încă și la alte detaliurĭ ale esperiențeĭ făcute în acelea 10 dile, precumŭ arŭ fi, între altele, visitarea băieĭ minerale, săpate în pétră numite în inscripțiunĭ *Ad Aquas*, reședința familieĭ Corvinilorŭ, colecțiunea de obiecte preistorice și de altele din periodulŭ *Dacu*, care se afla la Orascia, în proprietatea domnișoareĭ *Sofia Torma* soră bună a profesoruluĭ Torma, damă care sacrifică de atâțĭ anĭ sume considerabilĭ pentru explorărĭ archeologice, cu o perseveranță rară; în fine nu mĕ potŭ conteni a nu'mĭ descoperi dorința, ca bĕrbațiĭ noștriĭ de șciință să bine-voéscă a urmări și de aci înainte câtŭ se póte maĭ de aprópe explorările archeologice și resultatele colecțiuneĭ de documente scrise din susŭ numita regiune a Transilvanieĭ.

Sibiŭ $^{1}/_{13}$ Martiŭ 1883.

George Barițiu.
Membru alŭ Academieĭ.

PROPHYLAXIA PELAGREĬ

de

Dr. I. FELIX

I

INTRODUCERE

Pelagra, acéstă bólă a unorŭ populațiunĭ rurale ale căroră alimentŭ predominantŭ este porumbulŭ și adesea-orĭ porumbŭ stricatŭ, bólă care afectândŭ succesivŭ sistemulŭ cutanŭ, digestivŭ și nervosŭ, termină ca adevĕrata cachexie, face numeroșĭ agricultorĭ neputincioșĭ pentru muncă și pentru procreațiune, populéză spitalele de alienațĭ și provócă perturbațiunĭ economice în acea clasă a cetățenilorŭ, care represintă rădăcina arboreluĭ naționalŭ, bólă care a fostŭ observată ca bólă endemică în Spania de la anulŭ 1735, în Italia de la anulŭ 1769, în Franța de la 1818, în România de la 1830, ca bólă sporadică în Litoralulŭ austriacŭ de a 1792, în partea meridională a Tiroluluĭ de la 1795, în Egiptŭ și în Algeria de la 1858, la Corfu de la 1867, și în ceĭ din urmă anĭ în Ungaria, Transilvania, Slavonia, Serbia și Bulgaria, ocupă pre igieniștĭ și economiștĭ, maĭ alesŭ în urma lucrărilorŭ însemnate ale D-lorŭ L Balardini (anulŭ 1845), Th. Roussel (1845. 1866) și Costallat (1860—1868). Academiĭ și Congrese sciințifice aŭ discutatŭ originea pelagreĭ și mĕsurile pentru înlăturarea eĭ și la alŭ treilea congresŭ internaționalŭ de igienă, ținutŭ la Torino în anulŭ 1880, I. și VII. secțiune, înscriindŭ în programulŭ lorŭ studiulŭ etiologieĭ și a prophylaxieĭ pelagreĭ, aŭ recunoscutŭ importanța acesteĭ cestiunĭ, care arŭ fi meritatŭ ca să fiă studiată ca tesă de prima ordine. În acela-șĭ timpŭ în care secțiunea VII-a a

congresuluĭ de la Torino a exprimatŭ dorința ca guvernele țěrilorŭ unde pelagra este endemică, să ordone autorităților locale a opri consumațiunea porumbuluĭ stricatŭ și să publice instrucțiunĭ populare pentru a informa populațiunea asupra pericoluluĭ care decurge din-tr'ênsulŭ, secțiunea I-a considerândŭ miculŭ numěrŭ alŭ oratorilorŭ carĭ aŭ luatŭ parte la discuțiune și inșuficiența materialuluĭ sciințificŭ, care a fostŭ supusŭ congresuluĭ pentru luminarea origineĭ pelagreĭ, și în acordŭ cu conclusiunile lucrăriĭ eminente publicată de Ministeriulŭ italianŭ de agricultură, de industriă și de comerțŭ «Annali de agricoltura No. 18. La Pellagra in Italia, Roma 1880,» care confirmă opiniunea, că etiologia acesteĭ bóle nu este încă lămurită într'unŭ modŭ suficientŭ, a invitatŭ pre igienistiĭ competințĭ din țěrile unde pelagra este endemică, ca să aducă la al IV-lea congresŭ internaționalŭ de igienă (Geneva 1882) unŭ materialŭ maĭ abundentŭ, pentru ca să se pótă discuta pe base maĭ largĭ și contribui la soluțiunea acesteĭ cestiunĭ dificile.

Consecinte acesteĭ conclusiunĭ, comitetulŭ de organisațiune a congresuluĭ alŭ IV-lea internaționalŭ de igienă s'a credutŭ obligatŭ a înscrie prophylaxia pelagreĭ între tesele ce se vorŭ discuta la congresŭ și mi-a făcut onóre a-mĭ oferi misiunea de raportatorŭ. Primindŭ acéstă însărcinare nu m'amŭ înșelatŭ, nicĭ asupra faseĭ nu destulŭ înaintate în care se află astă-dĭ încă cunoscințele nóstre asupra origineĭ acesteĭ bóle, nicĭ asupra insuficiențeĭ forțelorŭ mele, pentru a pune în acordŭ noțiunile nóstre modeste asupra etiologieĭ pelagreĭ cu mulțimea consiliilorŭ prophylactice date de către ingienistiĭ ceĭ maĭ distinșĭ, darŭ sperŭ, că după ce voiŭ resuma cunoscințele actuale positive asupra causelorŭ pelagreĭ și conținutulŭ celorŭ din urmă publicațiunĭ maĭ însemnate ale pelagrologilorŭ modernĭ, după ce voiŭ comunica datele încă puținŭ cunoscute asupra pelagreĭ în România, discuțiunea în sînulŭ congresuluĭ, critica reciprocă a diferitelorŭ opiniunĭ, vorŭ da o nouă direcțiune studiilorŭ ulterióre ce remâne de făcutŭ și ne vorŭ permite deja astă-dĭ a propune câte-va měsurĭ prophylactice în contra acesteĭ bóle terribile.

II

ETIOLOGIA PELAĜREI

De la aniĭ 1755 și 1762, cândŭ ceĭ d'ânteĭ pelagrologĭ, Iacob Thierry și Gaspar Casal, aŭ publicatŭ observațiunile lorŭ, de la Fanzago în aniĭ 1807—1816, Manzari în 1812—1815, V. Chiarurgi în 1814 și maĭ alesŭ de la descoperirile făcute de Baillarger și L. Balardini în 1845, carĭ ceĭ d'ântêĭ aŭ descrisŭ parasitulŭ porumbuluĭ, cunoscutŭ sub numirea de verdețulŭ (verderame) și de la publicațiunile eminente ale D-luĭ Th. Roussel 1842—1878, marea majoritate a ómenilorŭ de sciință, carĭ aŭ studiatŭ cestiunea pelagreĭ, aŭ recunoscutŭ raportulŭ intimŭ ce există între întrebuințarea porumbuluĭ și între aparițiunea acesteĭ bóle. Astă-ḑĭ antizeistiĭ nu maĭ aŭ nicĭ unŭ argumentŭ a opune faptuluĭ. că miseria fisiologică singură, că vegetarismulŭ singurŭ, nu producŭ nicĭ o dată pelagra, nicĭ în orașe, nicĭ în comunele rurale, că populațiunĭ numeróse carĭ se nutrescŭ cu alimente maĭ puținŭ nutritive de câtŭ porumbulŭ, că milióne de Chinesĭ, de Javanesĭ, de Negri nu sunt supușĭ uneĭ bóle analoge, că fómetea n'a produsŭ nicĭ o dată pelagra în Silesia, în Galiția séŭ în alte provinciĭ sĕ ace ale Germanieĭ și Austrieĭ, că pelagra endemică afectă numaĭ pe țĕraniĭ carĭ se nutrescŭ cu porumbŭ. După ce deja D. Th. Roussel a arĕtatŭ că afecțiunile pelagriforme, născute la ómenĭ carĭ nu întrebuințéză porumbŭ, aŭ o asemănare maĭ multŭ aparentă de câtŭ reală cu pelagra endemică, D. I. M. Dejeanne, într'o tesă excelentă pentru doctoratŭ în medicină (I. M. Dejeanne. De quelques Pseudo-Pellagres. Paris 1871) a analisatŭ grupulŭ confusŭ alŭ bólelorŭ, carĭ aŭ fostŭ confundate cu pelagra și între carĭ și alcoolismulŭ are partea sea. Maĭ târḑiŭ a demonstratŭ unŭ epidemiologŭ competinte, D L. Colin (Traité des maladies epidémiques. Paris 1879), că casurile de pelagră sporadică, descrise de uniĭ autorĭ de mare meritŭ, nu potŭ infirma raportulŭ între acéstă bólă și între porumbŭ, nefiindŭ îndestulŭ probatŭ, că acele persóne n'aŭ mâncatŭ nicĭ o dată porumbŭ. In fine, în timpulŭ de față, nestorulŭ igienistilorŭ și bărba-

tulŭ celŭ maĭ autorisatŭ în acéstă materiă, D. A. Bouchardat (Traité d'hygiène, Paris 1883) resumândŭ diferitele fapte relative la originea acesteĭ bóle și revenindŭ la lucrările D-séle din anulŭ 1865, a probatŭ din noŭ raportulŭ ce există între alimentațiunea cu porumbŭ și între pelagră.

Raportulŭ între alimentațiunea cu porumbŭ și între pelagră este astă-ḑĭ constatatŭ în Italia, în Francia și în România. In câtŭ privesce Spania, pelagrologulŭ spaniolŭ celŭ maĭ distinsŭ D. I. B. Calmarza, premiatŭ de Academia din Madridŭ în anulŭ 1867 pentru unŭ memoriŭ asupra pelagreĭ, este antizeistŭ, ca maĭ toțĭ medicĭĭ spaniolĭ, carĭ atribue abusuluĭ bĕuturilorŭ alcoolice o mare influință asupra producereĭ pelagreĭ. In Spania pelagra este endemică în unele provinciĭ unde populațiunea mănâncă porumbŭ (Asturia, Gallicia) și în alte unde nu se mănâncă porumbŭ, (Madridŭ, Cuenca, Aragonia de josŭ, Burgos, Guadalajara și Zamora). In provinciile Basce și în vechiulŭ regatŭ alŭ Valencieĭ, unde se cultivă și se mănâncă porumbŭ, nu se vede pelagra; acestŭ faptŭ nu este isolatŭ, se maĭ cultivă și se maĭ mănâncă porumbŭ și în alte locurĭ unde pelagra nu este endemică: în partea meridională a Italieĭ, în unele părțĭ ale Francieĭ (Bressa, Burgondia, Franche-Comté), în Grecia, în unele provinciĭ otomane din Europa și din Asia, în Egiptŭ, în India, în Peru, Mexicŭ, America centrală, Bolivia, Equator. Absența pelagreĭ în aceste țĕrĭ o esplicămŭ prin latitudinea geografică, prin temperatura mediă destulŭ de ridicată a vereĭ și a tómneĭ, prin cantitatea mică a ploilorŭ, carĭ cadŭ în acele localitățĭ tómna și carĭ permite porumbuluĭ a ajunge la maturitate perfectă și a fi culesŭ și adusŭ la hambare în stare uscată, precum și prin împrejurarea, că în unele dintre localitățile menționate se usucă porumbulŭ la focŭ saŭ se conservă în altŭ modŭ, care opresce stricarea luĭ, saŭ se gătesce ast-felŭ în câtŭ devine nevătĕmătorŭ sănĕtățiĭ, chiarŭ décă arŭ fi stricatŭ, și în fine prin faptulŭ, că cele-l-alte condițiunĭ igienice ale populațiunilorŭ respective suntŭ fórte bune și le facŭ nesimțitóre în contra acțiuneĭ porumbuluĭ alteratŭ.

Acéstă esplicațiune indică loculŭ care dorescŭ a 'lŭ ocupa între

pelagrologĭ. Ca ceĭ maĭ mulţĭ dintre compatrioţiĭ meĭ, carĭ aŭ studiatŭ pelagra, suntŭ zeistŭ şi considerŭ porumbulŭ stricatŭ ca causa principală, nu însă ca singura causă acesteĭ bóle.

Opiniunea că pelagra este o simplă consecinţă a mizerieĭ, că alimentaţiunea cu porumbŭ produce miseria fisiologică din causa compositiuniĭ chimice a acestuĭ alimentŭ, nu o potŭ admite ca corectă. Porumbulŭ este din contra unŭ cerealŭ excelinte, care se recomandă prin fecudintatea sa, în virtutea composiţiuniĭ sale chimice elŭ este unŭ alimentŭ complectŭ, care ocupă loculŭ îndată după grâŭ şi după secară. Porumbulŭ conţine maĭ bine de câtŭ 10 la 100 substanţe azotate şi aprópe 8 la 100 materiĭ grase. Deja preşedintele Congresuluĭ II internaţionalŭ de igienă, reposatulŭ profesorŭ Gubler, a probatŭ, că porumbulŭ prin sine însuşĭ nu aduce nicĭ o vătĕmare. Este puţinú timpŭ de când D. Chatin a citilŭ în Academia francesă de sciinţe (la 24 Aprilie 1882) unŭ raportŭ asupra memoriuluĭ D luĭ Fua relativŭ la calităţile igienice şi economice ale porumbuluĭ, în care expune, că porumbulŭ este unŭ alimentŭ sănĕtosŭ, fórte reparatorŭ, recomandă întrebuinţarea luĭ cea maĭ largă şi declară, că imputările, carĭ aŭ fostŭ făcute porumbuluĭ din punctulŭ de vedere igienicŭ, privescŭ numaĭ porumbulŭ rĕŭ conservatŭ şi alteratŭ prin verdeţulŭ. La noĭ în România făina de porumbŭ conţine câte-odată o cantitate maĭ mare de materiĭ azotate de câtŭ făina de grâŭ, din causa procederilorŭ întrebuinţate la măcinarea şi trecerea prin site, carĭ diferă la aceste douĕ cereale, căcĭ de la grâŭ se separă o cantitate maĭ mare de tărîţe de câtŭ de la porumbŭ. In publicaţiunea oficială a Ministeruluĭ italianŭ de agricultură, de industriă şi de comerţŭ «Annali di agricoltura, No. 18. La Pellagra in Italia. Roma 1880», găsimŭ observaţiunea, că ţĕranulŭ italianŭ mănâncă o cantitate de mămăligă prea mică, în terminŭ mediŭ 700 grame pe ḍi, care nu este suficientă pentru a acoperi trebuinţa ḍilnică a corpuluĭ de 120 până la 130 grame de substanţe azotate şi că acésta arŭ fi una din causele pelagreĭ. La acéstă observaţiune objectămŭ, că şi în ţĕrile unde nu se mănâncă porumbŭ, o mulţime de persóne nu se nutrescŭ într'unŭ modŭ corectŭ, ingerândŭ asemenea alimente, carĭ coprindŭ o cantitate

de azotŭ maĭ mică de câtŭ cea cerută de către fisiologĭ și că cu tóte acestea nu se arétă pelagra în acele țĕrĭ.

In luna Octomvre 1880, D. Faye, directorulŭ biurouluĭ longitudinelorŭ (Paris) a adusŭ cestiunea pelagreĭ înaintea Academieĭ de sciințe. D. Faye crede, ca și alțiĭ, că mămăliga de mălaiŭ are defectulŭ principalŭ de a nu fi fostŭ înaintea ferbereĭ supusă la fermentațiune, că digestiunea eĭ este maĭ dificile de câtŭ a pâneĭ dospite, că asimilațiunea mămăligeĭ receĭ este incomplectă, că ast-felŭ persóne carĭ suntŭ supuse și în alte privințe la condițiunĭ igienice rele, dobândescŭ cu timpulŭ pelagra, care arŭ dispare décă ele s'arŭ servi de pânea fermentată. Nu împărtășimŭ vederile acestea. Pelagra nu esistă pretutindenea unde se mănâncă mămăliga de mălaiŭ, ea nu provine din cereale nefermentate, căcĭ și în România suntŭ plășĭ și aprópe județe întregĭ, unde se mănâncă mămăliga de meiŭ, unde prin urmare populațiunea este asemenea lipsită de pânea fermentată și cu tóte acestea în acele localitățĭ nu există pelagra, de și tóte cele-l-alte condițiunĭ igienice suntŭ identice ca cele ale celor-l-alte județe unde se mănâncă mălaiŭ. Maĭ suntŭ în Europa țĕrĭ unde se mănâncă mămăliga dintr'unŭ cerealŭ fórte săracŭ in azotŭ, din hrișca, și cu tóte acestea, în acele țĕrĭ nu se pomenesce pelagra. Maĭ pretutindenea unde mămăliga a fostŭ înlocuită prin pânea dospită, acéstă schimbare a alimentațiuneĭ s'a operatŭ treptatŭ și totŭ de o dată cu alte ameliorărĭ igienice și pelagra a dispărutŭ în urma acestorŭ din urmă îmbunătățirĭ. Nu putemŭ recomanda pânea de porumbŭ (de porumbŭ purŭ fără adaosŭ de grâŭ), ea este grea, indigestă si se conservă anevoiă.

In «Annali de agricoltura. La Pellagra in Italia» și în cărticica D-luĭ doctorŭ Bartolomeu Besta «La Pellagra in Valtellino, Sondrio 1881», maĭ găsimŭ observațiune, că porumbulŭ mâncatŭ sub forma de mămăligă este indigestŭ, trece prin intestine în mare parte neutilisatŭ și că din acéstă causă zeofagilorŭ le este necontenitŭ fóme. Este însă bine constatatŭ, că și în diferite alte condițiunĭ de alimentațiune o mare cantitate a substanțelorŭ nutritive remâne nedigerată, neextrasă; regretămŭ numaĭ, că nu există nicĭ o analisă comparativă

a excrementelorŭ de la o seriă de persóne puse în aceleașĭ condițiunĭ igienice și nutrite succesivŭ cu mămăligă, cu pâne de mălaiŭ și cu pâne de grâŭ. De o cam dată menținemŭ și noĭ conclusiunea analelorŭ italiane de agricultură, că «fómea nu produce nicĭ o dată pelagra.»

Pelagra este endemică numaĭ în acele țĕrĭ, unde unele varietățĭ de porumbŭ nu ajungŭ totŭ-d'a-una la maturitate complectă, saŭ unde porumbulŭ este culesŭ în stare umedă, adusŭ la magasiă fără a fi bine uscatŭ, saŭ depusŭ în hambare próste, unde nu este apĕratŭ în contra intemperiilorŭ. După recolte próste, bóla cresce atâtŭ în privința intensitățiĭ simptomelorŭ, precum și în privința numĕruluĭ bolnavilorŭ. Pelagra este necunoscută sub acele latitudinĭ geografice, unde porumbulŭ se cóce perfectŭ și în acele localitățĭ, unde din causa culturiĭ maĭ înaintate și a avuțieĭ maĭ marĭ, țĕraniĭ prepară și conservă mălaiulŭ într'unŭ modŭ maĭ corectŭ. Décă bóla este la începutulŭ eĭ, ea se vindecă obicĭnuitŭ prin schimbarea moduluĭ de alimentațiune.

Fiindŭ dar bine constatatŭ raportulŭ între *porumbulŭ stricatŭ* și între pelagră, avemŭ să respundemŭ la cele treĭ cestiunĭ următóre :

1⁰ décă pelagra este o simplă inanițiune, produsă prin porumbŭ stricatŭ, care din causa alterațiuneĭ a perdutŭ mare parte din constituantele sale nutritive ; saŭ

2⁰ décă pelagra este consecința uneĭ intoxicațiunĭ produse prin entophytele și epiphytele boboluĭ de porumbŭ alteratŭ (prin Verderamele luĭ Balardini, Sporisorium maidis, Aspergillus glaucus virescens alŭ luĭ Monselise, saŭ prin Penicillium glaucum) saŭ prin parasitele desvoltate în mălaiulŭ rĕŭ conservatŭ, saŭ prin alcaloidele porumbuluĭ stricatŭ (Pellagrozeina D-luĭ Lombroso și Husemann, Acroleina amoniacală a luĭ Selmi) ; saŭ

3⁰ décă pelagra este produsă prin maĭ multe cause complexe, décă miseria fisiologică, insolațiunea și alte cause, care precedŭ saŭ însoțescŭ ingestiunea porumbuluĭ stricatŭ prin parasite, suntŭ condițiunĭ indispensabile pentru a da nascere pelagreĭ.

1⁰. La prima cestiune amŭ respunsŭ deja maĭ susŭ : inanițiunea

nu ié nicĭ o dată forma pelagreĭ, în diferitele ţĕrĭ în carĭ locuitoriĭ se nutrescŭ cu alimente maĭ puţinŭ nutritive de câtŭ porumbulŭ, cu oreḑŭ, cu cartofĭ şi cu alte vegetale sărace în azotŭ. Décă însă inaniţiunea singură nu produce pelagra, este fórte probabilŭ, că ea are partea sa în etiologia acesteĭ bóle. Gubler a arĕtatŭ (Bulletin de l'Académie de Médecine, Paris 1878), că condiţiunile igienice cele maĭ próste nu producŭ nicĭ o dată totalitatea simptomelorŭ caracteristice ale pelagreĭ în acelŭ gradŭ de intensitate, precum se potŭ observa în tóte ḑilele în Lombardo-Veneţia. Voiŭ expune maĭ josŭ resultatulŭ analiselorŭ chimice ale porumbuluĭ stricatŭ executate de D. G. Monselise, în anulŭ 1881, carĭ probéză, că porumburile stricate prin entophyte mucedinóse conservă o cantitate destulŭ de mare de substanţe nutritive.

2⁰. Idea că pelagra este resultatulŭ uneĭ intoxicaţiunĭ nu este nouă. Deja observatoriĭ pelagreĭ ceĭ maĭ vechĭ (Gaetano Strambio, în aniĭ 1786—1794, Franciscu Xaveriu Jansen în anulŭ 1787, Hildenbrand în anulŭ 1826) aŭ trasŭ o paralelă între ergotismŭ şi pelagra. L. Balardini în anulŭ 1844 şi Baillarger în anulŭ 1849, aŭ creḑutŭ că aŭ găsitŭ agentulŭ toxicŭ în parasitulŭ numitŭ Verderame (Sporisorium maïdis), Th. Roussel şi Costallat aŭ confirmatŭ acéstă opiniune, de şi Roussel nu consideră entophytulŭ ca singura causă a pelagreĭ. In anulŭ 1860 August Hirsch (Handbuch der histor. geogr. Pathologie) a reamintitŭ din noŭ analogia, care există între ergotismŭ şi pelagra; în anulŭ 1865 A. Bouchardat a publicatŭ în anuariulŭ sĕŭ o lucrare clasică, în care a determinatŭ caracterele comune ale intoxicaţiuneĭ prin secara cornută, prin porumbulŭ stricatŭ şi prin cârnaţiĭ şi cartaboşiĭ rĕŭ conservaţĭ şi afectaţĭ de parasite mucedinóse, precum şi caracterele speciale ale fiă-căreĭ dintre aceste intoxicaţiunĭ în parte; în acelaşĭ anŭ (1865) prof. Corradi din Pavia a apĕratŭ opiniunea luĭ Balardini, că verdeţulŭ (Verderame) este causa principală a pelagreĭ, care opiniune a găsitŭ de atuncĭ încóce pe de o parte şi alţĭ partisanĭ între pelagrologiĭ eminenţĭ aĭ Francieĭ şi Italieĭ, şi pe de alta a fostŭ combătută în Italia de cătra profes. C. Lombroso, în aniĭ 1868—1880, profes. A. Selmi în anulŭ 1877, Dr. C. Benfigli,

directorulŭ spitaluluĭ de alienațĭ din Ferrara, în anulŭ 1878, de Dr. L. Vacca și de profes. G. Monselise în aniĭ 1879—1881 ; în Spania de către I. B. Calmarza, în 1867, care declară că verdețulŭ porumbuluĭ nu este otrăvitorŭ. Cu totŭ dubiulŭ asupra acțiuneĭ toxice a verdețuluĭ, pelagrologiĭ italianĭ de astă-ḑĭ, dintre ceĭ maĭ distinșĭ, precum Gherardini, Guerreschi, Michelucci, Bartholozzi, Selmi și C. Lombroso consideră porumbulŭ stricatŭ ca singura causă a pelagreĭ.

De și porumbulŭ póte fi afectatŭ de maĭ mulțĭ parasițĭ fungoiḑĭ (ciupercĭ), se acuză numaĭ douĭ parasițĭ mucedinoșĭ că producŭ pelagra : Sporisorium maïdis, care apare pe porumbŭ înaintea culegeriĭ luĭ și Penicillium glaucum, care se desvoltă pe grâne aflate în magazine. Penicillium glaucum este fórte respânditŭ și se găsesce pe diferite alimente rĕŭ conservate, pe pâne, pe cartofĭ, pe diferite bucate și în localitățĭ, unde nu se mănâncă porumbŭ și unde nu esistă pelagra. La noĭ se vede acelŭ parasitŭ câte o dată pe mămăliga rece.

Verdețulŭ saŭ verderame se compune, după Balardini și Ch. Robin, din sporĭ unicelularĭ, sfericĭ, brunĭ, cu supraféța netedă, cu unŭ conținutŭ omogenŭ, largĭ de 0,^{mm}004 până la 0,^{mm}006. Baronulŭ Cesati l'a descrisŭ sub nume de Sporisorium maïdis, Linné ca Reticularia ustilago, Tulasne ca Ustilago Carbo. Parasitulŭ acesta este atâtŭ de frecuentŭ, că numaĭ grânele alese și conservate cu osebită îngrijire nu se afectă de elŭ. După Iuliu Kuhn se coprindŭ sub denumire de verdețŭ maĭ multe speciĭ de ciupercĭ otrăvitóre.

In anulŭ trecutŭ DD. doctorŭ V. Giacometti și profesoriĭ G. Monselise, Arcangeli și C. Lombroso aŭ descrisŭ din noŭ grânele afectate de verdețŭ, din causa recolteĭ premature saŭ a conservațiuniĭ vițióse (G. Monselise. Ricerche chimico-tossicologiche istituite sovra alcuni campioni di mais per lo studio della Pellagra. Mantova 1881). D. Giacometti ḑice, că grânele presintă în jurulŭ hiluluĭ pete cenușiŭ-verḑuie, carĭ se întindŭ în formă dendritică în lungulŭ embrionuluĭ și se perdŭ în endospermŭ. Aceste pete se compunŭ din grămeḑĭ de ciupercĭ microscopicĭ bine desvoltate ; filamentele miceliuluĭ acestorŭ ciupercĭ suntŭ subțirĭ, transparinte, incolore, de rare-orĭ întrerupte prin sepimente ; pedicelele saŭ filamentele fertile staŭ în mare parte

dreptŭ în susŭ, suntŭ maĭ subţirĭ la picióre, maĭ gróse la estremitatea liberă. Ele suntŭ împlute cu micĭ picăturĭ ale unuĭ liquidŭ galbenŭ-verḑuiŭ şi se sfîrşescŭ într'o mică căpăţînă acoperită cu sporule sferice, simple, de colóre galbenă-verde, de diametru de 0,^{mm}0025. In câte-va locurĭ aceste sporule aflate pe căpăţînă suntŭ reunite printr'unŭ lanţŭ scurtŭ. Aceste vegetaţiunĭ facŭ parte din Artrosporeele luĭ Léveillé, genulŭ Aspergillus Michelis, specia Aspergillus glaucus Fries, varietatea virescens. D. Lombroso a maĭ găsitŭ în acestŭ porumbŭ stricatŭ şi alţĭ Aspergilĭ şi Penicillium glaucum maidis. D. Arcangeli a căutatŭ în zadarŭ în probele de porumbŭ în cestiune Oidium lactis şi Eurotium, carĭ se găsescŭ obicinuitŭ în porumbulŭ stricatŭ artificialmente dinadinsŭ (supusŭ la descomposiţiunea prea înaintată).

Grânele alterate esaminate de D. Monselise aŭ avutŭ greutatea specifică de 1.^{2554} de vreme ce grânele sănĕtóse din aceea-şĭ varietate aŭ cântăritŭ 1,^{2675}. Cantitatea substanţelorŭ albuminoide în grânele bolnave este de 7-80$^0/_0$, în grânele normale de 11-81$^0/_0$; cea a oleuluĭ în grânele alterate de 5-^{03} $^0/_0$, în grânele normale de 4-^{92} $^0/_0$ (acestŭ din urmă resultatŭ diferă cu multŭ de acela publicatŭ de alţĭ autorĭ, carĭ aŭ găsitŭ în porumbulŭ normalŭ 9 până la 10$^0/_0$ de materiĭ grase. D. D-r. Bernad-Lendway a găsitŭ în porumbulŭ românescŭ asemenea până la 10$^0/_0$ de oleŭ). Alteraţiunea cea maĭ însemnată constatată de D. Monselise constă în perderea totală a glicoseĭ, a dextrineĭ şi a materiilor gumóse, din care porumbulŭ sănătosŭ conţine 1-785$^0/_0$ iarŭ porumbulŭ stricatŭ abia urme. Mămăliga gătită din acestŭ porumbŭ stricatŭ s'a maĭ pututŭ mânca şi avea gustulŭ şi odórea de mucigaiŭ într'unŭ gradŭ micŭ.

In câtŭ privesce acţiunea verdeţuluĭ porumbuluĭ (sporisorium maïdis), D. C. Lombroso a găsitŭ deja în anulŭ 1873 că entophytulŭ porumbuluĭ nu este causa directă a pelagreĭ (Lombroso e Dupré Indagini chimiche, fisiologiche e terapeutiche sul mais guasto, Milano 1873). Intr'o conferinţă făcută cu ocasiunea congresuluĭ medicilorŭ italianĭ din anulŭ 1880, ţinutŭ la Genova (Genua), D. Lombroso a expusŭ din noŭ opiniunea, că acţiunea morbiferă a porumbuluĭ

stricatŭ nu este causată prin verdeţŭ, că ea are sediulŭ în însuşĭ perispermulŭ porumbuluĭ şi maĭ alesŭ în acea parte a bobuluĭ, care constitue embrionulŭ. In colaboraţiune cu Dupré şi C. Erba, Lombroso a isolalŭ elementele constitutive ale părţiĭ bolnave a bobuluĭ, Erba a preparatŭ din ele o tinctură alcoolică din care a extrasŭ o substanţă extractivă, care presintă unele dintre caracterele fisice ale ergotineĭ şi pe care o numi Pellagrozeina. Experimentândŭ cu Pelagrozeina, Lombroso a produsŭ la diferite animale simptome toxice analoge cu cele produse prin strichnină; D-sa este de părere, că Pelagrozeina, nu este nicĭ singura substanţă toxică, care se găseşce în porumbulŭ stricatŭ, nicĭ singurulŭ agentŭ care intervine pentru producerea accidentelorŭ pelagreĭ. Resultatele obţinute de D. C. Lombroso aŭ fostŭ confirmate: în Germania de către D.D. R. Cortezŭ (Beiträge zur Lehre von den Fäulnissgiften, Göttingen 1878) şi Husemann (Über einige Producte des gefaulten Mais 1878—reprodusŭ în Giornale de la Società Italiana d'Igíene 1879 No. 3), în Italia de către DD. profesorĭ Ciotto, Manassei şi Falcone.

D. Prof. A. Selmi din Bologna a publicatŭ în Atti de la R. Academia dei Lincei, Ser. III vol. I. unŭ memoriŭ importantŭ asupra composiţiuneĭ porumbuluĭ fermentatŭ. D-sa de şi acusă porumbulŭ stricatŭ şi fermentatŭ ca causa pelagreĭ, négă vătămarea directă a parasitelorŭ mucedinóse şi crede, că pelagra este provocată prin modificaţiunele substanţeĭ bobuluĭ, care modificaţiunĭ însoţescŭ desvoltarea ciupercilorŭ microscopice. O parte din alcoolŭ glycericŭ, care se găsesce în bobulŭ de porumbŭ, se transformă în aldehydŭ acrilicŭ şi acésta asociindu-se cu amoniaculŭ desvoltatŭ din substanţele albuminoide descompuse, dă nascere Acreolineĭ amoniacale.

Atribuimŭ o mare însemnătate publicaţiuneĭ unuĭ altŭ învĕţatŭ italianŭ D. prof. Monselise din Mantova «Ricerche chimico-tossicologiche sovra alcuni campioni di mais. 1881;» autorulŭ combate conclusiunile D-luĭ Lombroso şi probéză, că în porumbulŭ alteratŭ prin conservaţiune rea nu se găsescŭ nicĭ o-dată acele materiĭ toxice pe care Lobroso le a găsitŭ în porumbulŭ pe care l'a supusŭ la fermentaţiune artificială, că principiulŭ strichnoidŭ şi alcaloidele ex-

trase de Lombroso din porumbulŭ putreḑitŭ nu se află nicĭ o-dată în porumbulŭ alteratŭ, care maĭ servă ca alimentŭ. D. Monselise crede, că décă s'arŭ supune grîulŭ, secara, orḑulŭ şi orĭ-ce altŭ cerealŭ la o descomposiţiune înaintată, estractele alcoolice, eterice şi apóse ale acestorŭ cereale arŭ putea produce acelea-şĭ efecte toxice ca estractele porumbuluĭ putreḑitŭ, şi afirmă, că porumbulŭ din care se póte estrage pellagrozeina se află într'o descomposiţiune atâtŭ de înaintată, în câtŭ consistenţa, colórea şi maĭ alesŭ odórea luĭ greţósă arŭ opri pre omulŭ celŭ maĭ flămândŭ a se servi de dênsulŭ ca alimentŭ.

Respundemŭ dar la cestiunea a doua, că alteraţiunile porumbuluĭ provenite din necócerea luĭ perfectă şi din conservaţiunea luĭ defectuósă, nu suntŭ încă determinate cu precisiune suficientă, nicĭ în privinţa caracterelorŭ botanice ale epiphytelorŭ şi entophytelorŭ, nicĭ în privinţa alteraţiuneĭ chemice ale bobuluĭ, şi că porumbulŭ stricatŭ de şi este causa principală a pelagreĭ, se pare că elŭ nu produce acéstă bólă singurŭ, ci că împreună cu elŭ maĭ concură şi alte circumstanţe pentru a da nascere aceleĭ bóle.

3. A treia cestiune : décă pelagra este produsă prin cause complexe, décă miseria fisiologică şi alte cause, carĭ precedŭ saŭ carĭ însoţescŭ ingestiunea porumbuluĭ stricatŭ prin parasite mucedinóse suntŭ condiţiunĭ indispensabile pentru nascerea eĭ, a primitŭ unŭ respunsŭ afirmativŭ de la marea majoritate a pelagrologilorŭ francesĭ, italianĭ şi românĭ şi maĭ alesŭ de la ancheta făcută de guvernulŭ regatuluĭ italianŭ.

Unĭ aŭ creḑutŭ, că contagiunea concură împreună cu porumbulŭ stricatŭ pentru a produce pelagra. Deja Facheris a demonstratŭ, că o bólă contagiósă nu respectă nicĭ rangŭ, nicĭ condiţiune socialĕ, de vreme ce pelagra este o bólă exclusivŭ a ţeranilorŭ şi Buniva a făcutŭ fără resultatŭ inoculaţiunĭ cu saliva, cu sângele şi cu exsudatele dermatice ale pelagroşilorŭ.

Ereditatea pelagreĭ a fostŭ admisă de Calderini în anulŭ 1844, Landouzy în anulŭ 1852, A Tardieu în anulŭ 1862, L. Balardini în anulŭ 1871 şi în timpulŭ de féţă de d. Maraghiano directorele os-

piciuluĭ de alienațĭ din Reggio. Ea nu este probată, noĭ nu credemŭ într'ânsa și faptulŭ descresceref răpeḑĭ a numĕruluĭ bolnavilorŭ dupĕ recolte bune, observată la noĭ în maĭ multe județe, precumŭ și acela, că pelagra nu se observă la copiĭ de țîță în primele lunĭ ale alaptațiuneĭ, ci numaĭ după ce eĭ aŭ începutŭ a mânca pe lângă laptele maternŭ și alte alimente, pledéză în contra opiniuneĭ ereditățiĭ.

Nicĭ eminentulŭ pelagrologŭ francesŭ Th Roussel, nicĭ autoriĭ italianĭ modernĭ ceĭ maĭ distinșĭ, ca A. Sacchi 1878, L. Vacca 1879, C. Bonfigli 1881, nu consideră entophytulŭ porumbuluĭ ca singura causă a pelagreĭ. Intr'o lucrare cu totulŭ nouă, publicată sub auspiciile societățeĭ italiane de igienă, D. C. Bonfigli, directorele spitaluluĭ de alienațĭ din Ferrara, atribue inanițiuneĭ unŭ rolŭ însemnatŭ în etiologia pelagreĭ. «Annali di agricoltura No. 19. La Pellagra in Italia; Roma 1880» coprinde opiniunile bărbațilorŭ celorŭ maĭ competințĭ, carĭ afirmă, că cu ingestiunea porumbuluĭ stricatŭ maĭ concură la producerea pelagreĭ alimentațiunea insuficientă, insolațiunea, munca excesivă și alte neajunsurĭ igienice, resultate din sărăcia extremă, precumŭ, spre esemplu, locuințe umede neaerate. Annali di agricoltura conchidŭ, că pelagra nu'șĭ trage originea nicĭ din insolațiune singură, nicĭ din ereditate, nicĭ din contagiune, nicĭ din singura negligere a igieneĭ, nicĭ din singura miseriă, ci toțĭ aceștĭ factorĭ concură spre a predispune organismulŭ, spre a 'lŭ face primitorŭ pentru acțiunea uneĭ alte cause speciale care determină bóla, și acéstă causă specială este, séŭ alimentațiunea insuficientă cu porumbŭ séŭ alimentațiunea cu porumbŭ fermentatŭ.

La congresulŭ medicalŭ din Genova (Genua), din anulŭ 1880, D. D-r. Schilling semnalândŭ frecuența pelagreĭ în Agro-Romano, în mijloculŭ populațiuneĭ provincieĭ de Roma, numĕră între causele carĭ determină nascerea acesteĭ bóle : miseria estremă, întrebuințarea largă a porumbuluĭ stricatŭ și elementulŭ palustru, care dă bóleĭ nisce caractere excentrice. Paludismulŭ însă nu póte fi considerătŭ ca un factorŭ importantŭ în etiologia pelagreĭ. In Italia tocmaĭ localitățile cele maĭ palustre suntŭ libere de pelagră, în România suntŭ asemenea

locurile cele maĭ băltóse din vecinătatea Dunăriĭ maĭ puţinŭ bântuite de acea bólă.

D. L. Colinŭ esplică în «Traité des maladies epidémiques, Parisŭ 1879», că miseria fisiologică prepară organismulŭ pentru pelagră, că însă causa esenţială este nnŭ principiŭ toxicŭ, care se desvoltă în porumbŭ saŭ înaintea culegeriĭ, saŭ după culegerea luĭ, saŭ după măcinarea luĭ în mălaiŭ.

In fine vine ultimulŭ cuvêntŭ alŭ bărbatuluĭ celuĭ maĭ autorisatŭ în acestă materiă, alŭ D-luĭ prof. A Bouchardat. D-sa ḑice, în «Traité d'hygiène, Paris 1883» : Nu hesitezŭ a considera, ca cele douĕ cause ale pelagreĭ, desvoltarea parasitelorŭ mucedinóse speciale în alimentulŭ principalŭ împreună cu insolaţiunea, la persóne carĭ aŭ fostŭ deja preparate prin acéstă alimentaţiune vătĕmătóre. Pelagra nu este nicĭ contagiósă, nicĭ transmisibilă prin ereditate. Nicĭ miseria singură, nicĭ insolaţiunea singură nu potŭ produce pelagra. Porumbulŭ sănĕtosŭ nu produce pelagra nicĭ atuncĭ cândŭ este mâncatŭ ca alimentŭ exclusivŭ. Evoluţiunea bóleĭ la primăvéră şi la începutulŭ vereĭ coincide nu numaĭ cu întórcerea accidentelorŭ insolaţiuneĭ, ci cu consumaţiunea malaiuluĭ stricatŭ prin desvoltarea parasitelorŭ mucedinóse. Miseria prepară dar pre individŭ pentru pelagră, iar insolaţinnea activéză desvoltarea accidentelorŭ cutane.

III.

PELAGRA IN ROMÂNIA

Inainte de a resuma resultatele studiilorŭ făcute asupra pelagreĭ în România, credŭ că va fi utilŭ, ca să descriŭ pe scurtŭ unele dintre condiţiunele igienice ale ţĕreĭ întregĭ şi ale populaţiuneĭ rurale în parte, care arŭ putea interesa pre pelagrologĭ.

România (inclusivŭ cu Dobrogea şi cu Delta Dunăreĭ) se întinde de la gradulŭ alŭ 43 până la celŭ alŭ 48 alŭ latitudineĭ nordice şi de la gradulŭ alŭ 20 până la celŭ alŭ 27 alŭ longitudineĭ orientale (meridianulu Parisuluĭ). Temperatura medià a primăvereĭ este de $+11,^0{}_7$; a veriĭ de $+22,^0{}_5$; a tómneĭ $+12,^0{}_8$; a erniĭ de $-2,^0{}_5$; a

anuluĭ de $+11,^{0}{}_{6}$ c. Temperatura maximală observată este de $+39^{0}$, temperatura minimală de $-28,^{0}{}_{7}$ c.

Ţèra produce aproximativŭ 32 milióne hectolitri de cereale, din carĭ 10 până la 11 milióne hectolitri de grâŭ şi 12 până la 15 milióne hectolitri de porumbŭ.

Cultura porumbuluĭ a fostŭ introdusă în Muntenia pe la finele secoluluĭ XVII, de către principele Şerbanŭ II Cantacuzinŭ. în Moldova pe la începutulŭ secoluluĭ XVIII de către principele Nicolae Mavrocordatŭ.

Varietăţile porumbuluĭ cultivatŭ în România suntŭ cele următóre, dupe informaţiunile ce 'mi-a datŭ amiculŭ meŭ D. P. S. Aurelianŭ, directorulŭ scóleĭ naţionale de agricultură şi silvicultură: 1. Porumbulŭ galbenŭ deschisŭ cu bóbe micĭ, ḑisŭ «porumbŭ scorumnicŭ» se cóce în Septemvre.

2. Porumbulŭ galbenŭ cu bóbe marĭ varietate târḑiă, ḑisŭ «porumbŭ tomnaticŭ, porumbŭ românescŭ, porumbŭ moldovenescŭ» (zea mais autumnalis)

3. Porumbŭ cinquantino «porumbŭ văraticŭ», care, décă a fostŭ semĕnatŭ de timpuriŭ, se cóce în luna luĭ Augustŭ.

4. Porumbulŭ portocaliŭ care se cóce asemenea de timpuriŭ.

Cea d'ântêiŭ şi a doua varietate se cultivă de multŭ timpŭ în tótă ţéra; a treia şi a patra varietate, carĭ suntŭ superióre, din causă că ajungŭ maĭ lesne la maturitate perfectă, suntŭ puţinŭ cultivate; D. Aurelianŭ se silesce a le substitui varietăţiĭ 1. şi 2. Porumbulŭ quarantino nu se cultivă la noĭ pe o scară maĭ mare; la scóla de Agricultură de la Herestrăŭ s'aŭ făcutŭ încercărĭ cu acéstă varietate, din care resultă că de şi se póte cóce în clima nóstră, ea nu ajunge la aceeaşĭ desvoltare ca cele-l'alte varietăţĭ, căcĭ cocénulŭ nu întrece înălţimea unuĭ metru.

In cât privesce verdeţulŭ (verdet, verderame) alŭ porumbuluĭ, D. P. S. Aurelian este, ca şi alţĭ agronomĭ şi pelagrologĭ, de părere, că în generalŭ nicĭ o varietate a porumbuluĭ n'are o predisposiţiune specială pentru acestŭ parasitŭ, că la noĭ fiă-care varietate póte fi atacată de verdeţŭ, cândŭ ea fiind semănată prea tărḑiŭ se cóce

maĭ tărḍiŭ de câtŭ în luna Septemvre, cândŭ ea a fostŭ culésă în timpŭ ploiosŭ saŭ cândŭ a fostŭ rĕŭ conservată.

Casa ţĕranuluĭ fiindŭ obicĭnuitŭ umedă, făina de porumbŭ (mălaiulŭ) se conservă şi maĭ anevoiă de cât bóbele şi se alterézā maĭ lesne prin fermentaţiune şi prin nascerea diferitelorŭ parasite vegetale şi animale.

Graţiă căldurilorŭ marĭ ale vereĭ, porumbulŭ se cóce obicĭnuitŭ într'unŭ modŭ perfectŭ; în casŭ cândŭ din causa timpuluĭ, prin escepţiune ploiosŭ saŭ a semănăriĭ tardive, elŭ nu s'a pututŭ cóce, saŭ a fostŭ culesŭ în stare umedă, ţĕranulŭ 'lŭ usucă adesea-orĭ la focŭ; décă elŭ negligézā însă acéstă precauţiune şi décă 'lŭ depune umedŭ în hambarŭ, saŭ décă 'lŭ păstrézā într'unŭ hambarŭ rĕŭ construitŭ, unde este espusŭ la plóie, atuncĭ porumbulŭ intră în fermentaţiune şi se acopere cu epiphyte şi entophyte, anume cu Sporisorium maïdis. Penicillium glaucum şi alte. Ţĕranulŭ scie, că porumbulŭ rĕŭ conservatŭ devine albiciosŭ séŭ verḍuiŭ, dobândesce o odóre mucedinósă, că mămăliga făcută dintr'unŭ aseminea porumbŭ provócă sete şi greutate la stomacŭ şi din acéstă causă elŭ 'lŭ mănâncă numaĭ în lipsa absolută a unuĭ altŭ alimentŭ. Obicinuitŭ ţĕranulŭ vinde porumbulŭ celŭ maĭ bunŭ, conservă pentru casa sa acela de calitate inferiórā şi lépădă celŭ cu desăvêrşire alteratŭ, care nu maĭ póte servi nicĭ pentru hrana vitelorŭ.

D. D-r. N. A. Bernad-Lendway, directorulŭ laboratoriuluĭ de chimiă alŭ facultăţiĭ de medicină din Bucurescĭ, a examinatŭ în maĭ multe rêndurĭ porumbulŭ stricatŭ din localităţile unde pelagra este endemică, şi a găsitŭ câte o dată în părţile bobuluĭ maĭ puţinŭ acoperite de epidermă, şi maĭ alesŭ pe grânele, carĭ nu eraŭ îndestulŭ cópte, saŭ carĭ nu fuseseră apĕrate în contra umeḍeliĭ, parasite mucedinóse verḍuie, filiforme, carĭ aparţinŭ claseĭ Sporophytelorŭ, ordineĭ Hyphomicetelorŭ, avêndŭ analogiă cu Penicillium glaucum. D. Bernad arĕtă că a căutatŭ aceste entophyte adese-orĭ în zadarŭ, că nu le-a găsitŭ de câtŭ în aniĭ ploioşĭ saŭ în porumbulŭ expusŭ la fermentaţiune lentă. D. D-r. I. Antoniu, medicŭ primarŭ alŭ judeţuluĭ Tutova, afirmă, că a găsitŭ adesea-orĭ pe porumbulŭ din acelŭ judeţŭ,

unde pelagra este frecuentă, verdeţulŭ (sporisorium maidis). D. profesorŭ D-r. D. Grecescu a esaminatŭ în anulŭ curentŭ probe din porumbulŭ acusatŭ a fi produsŭ pelagra şi n'a găsitŭ pe dênsulŭ nicĭ Sporisorium maidisi nicĭ Penicillium glaucum, ci spore analoge cu cele carĭ se găsescŭ în grîŭ cariatŭ, carĭ spore se află maĭ alesŭ pe coleorhiza.

Micrografiĭ s'aŭ ocupatŭ aprópe esclusivŭ cu bóbele întregĭ şi aŭ negligétŭ studiulŭ mălaiuluĭ, care se conservă anevoiă din causa cantităţilorŭ marĭ de oleŭ grasŭ, care la contactulŭ cu aerulŭ atmosfericŭ înlesnesce fermentaţiunea. Descomposiţiunea oleuluĭ este obicĭnuitŭ însoţită de desvoltarea de acarĭ şi de alte animale microscopice, carĭ trăescŭ din părţile grase ale mălaiuluĭ. D. D-r. Bernad-Lendway a esaminatŭ în véra anuluĭ curentŭ probe de mălaiŭ alteratŭ pe care le-amŭ primitŭ din judeţulŭ Tutova de la D. D-r. Antoniu, care conţinea, pe lângă constituantele normale, granule de amidon de Agrostema Githago, bacteriĭ-micrococci, vibrioni (vibrio regula), sporĭ de Puccinia Segetum, de Puccinia Favi, de Mycelium şi de Phiropus nigricans.

D. D-r. Antoniu, imitândŭ experimentele d-luĭ Lombroso, a nutritŭ diferite animale cu porumbŭ stricatŭ prin verdeţulŭ. Dupe câte-va sĕptĕmânĭ găinele aŭ perdutŭ parte din pene, aŭ devenitŭ triste, aŭ făcutŭ ouă maĭ puţine, maĭ uşóre şi degenerate. Amŭ vĕḑutŭ unele din acele oue diforme cu scórţă (ghióca) rarificată, porósă şi inegală pe suprafétă. D. D-r. Antoniu maĭ ḑice, că cânĭĭ nutriţĭ cu acelŭ porumbŭ stricatŭ, aŭ fostŭ afectaţĭ de erytemŭ pe partea dorsală, cu căderea pĕruluĭ şi că d-sa a controlatŭ esactitatea acestorŭ experimente, nutrindŭ în acelaşĭ timpŭ o seriă de animale din aceea-şĭ speciă cu porumbulŭ sănĕtosŭ.

Ţĕranulŭ românŭ este supusŭ aprópe la acelé-şĭ condiţiunĭ igienice ca lucrătorulŭ de pămêntŭ din alte ţĕrĭ ale Europeĭ, maĭ puţinŭ fertile şi maĭ multŭ populate de cât România; diferinţa acestorŭ condiţiunĭ este maĭ multŭ cantitativă de câtŭ calitativă, şi cantitatea influinţelorŭ antiigienice este în defavórea ţĕranuluĭ nostru. D. prof. A. Layet a enumeratŭ aceste condiţiunĭ cu perfectă cunoscinţă, în

cartea excelentă a d-sale «Hygiène et maladies des paysans. Paris 1882».și 'mĭ rĕmâne fórte puținŭ de adaosŭ la descripțiunea d-sale. Caracterele generalĭ ale locuințelorŭ țĕrănescĭ : umiditate necontenită, ventilațiune insuficientă, acumularea în locuință a tutulorŭ causelorŭ care strică aerulŭ, le aflămŭ maĭ totdéuna în satele de câmpŭ și în valea Dunăriĭ, cu frecuență maĭ mică în podgoriile vinicole și de maĭ rare orĭ în munțĭ.

Intoxicațiunea palustră este bóla predominantă a județelorŭ de câmpŭ.

De și țĕranulŭ nostru este cu desăvêrșire emancipatŭ și stăpânŭ pe câte-va pogóne de locŭ, condițiunile séle economice suntŭ anormale. Pe la anulŭ 1834 a începutŭ desvoltarea agricultureĭ celeĭ marĭ (după d-nul A. Xenopol) și de-atuncĭ încóce sătĕnulŭ își consumă tóte forțele lucrândŭ pentru marele proprietarŭ saŭ pentru arendașulŭ acestuĭa. In anulŭ 1864 clăcașulŭ a devenitŭ proprietarŭ, darŭ sĕracŭ, lipsitŭ de banĭ pentru a-șĭ putea maĭ bine lucra mica sa proprietate, lipsitŭ de pășunĭ care 'ĭ arŭ permite crescerea unuĭ numĕrŭ maĭ mare de vite, lipsitŭ de cunoscințele necesarĭ pentru ca să lucreze pămêntulŭ într'unŭ modŭ maĭ intensivŭ, spre a produce recoltă maĭ abundantă, elŭ este silitŭ a maĭ lua cu arendă de la marele proprietarŭ saŭ de la arendașŭ câte-va pogóne de locŭ, pe care nu le plătesce în banĭ ci cu munca, îndatorândŭ brațele séle astŭfelŭ, în câtŭ de multe orĭ nu-ĭ rĕmâne destulŭ timpŭ pentru lucrarea pămêntuluĭ sĕŭ; din acéstă causă elŭ nicĭ nu sémănă la timpŭ, nicĭ nu culege la timpŭ, fiindŭ-că înainte de tóte elŭ trebue să îndeplinéscă obligațiunea luată către marele proprietarŭ.

Puținulŭ timpŭ ce rĕmâne țĕranuluĭ pentru lucrarea pogónelorŭ séle se maĭ micșoréză prin marele numĕrŭ de sĕrbătorĭ bisericescĭ și printr'unŭ altŭ numĕrŭ de dile în carĭ nu lucréză din causa diferitelorŭ superstițiunĭ.

Pe alocurea elŭ câștigă tocmaĭ destulŭ, ca să nu móră de fóme și miseria 'lŭ îndémnă la abusulŭ bĕuturilorŭ spirtóse.

Unŭ mare numĕrŭ de țĕranĭ se află dar într'o stare morală și

materială deplorabilă, săracĭ, rĕŭ adăpostițĭ, rĕŭ îmbrăcațĭ, rĕŭ nutrițĭ.

Țĕranulŭ românŭ este în generalŭ sobru, nutrimentulŭ luĭ este insuficientŭ prin calitate, și acéstă insuficiență nu se moderéză prin variațiunea mâncărilorŭ. Baza alimentațiuneĭ sale este porumbulŭ, în câte-va puține locurĭ meiulŭ, elŭ face din mălaiŭ mămăliga în acelașĭ modŭ după care țeranulŭ francezŭ gătesce millas și țĕranulŭ italianŭ polenta. Elŭ mănâncă mămăliga în timpŭ de postŭ cu oțetŭ, cu cépă, cu ardeiŭ, cu castravețĭ murațĭ, cu vérdă acră, cu fructe; décă este avutŭ maĭ mănâncă linte, fasole, mazĕre și'șĭ permite câte o dată luxulŭ uneĭ micĭ cantitățĭ de uleiŭ și a pesceluĭ săratŭ; în timpŭ de dulce, țĕranulŭ cu dare de mână mănâncă câte o dată brânză, lapte, ouĕ, pastramă, rare-orĭ carne de puiŭ, de berbecŭ, de râmătorŭ.

Pelagra a fostŭ observată în Moldova pentru prima óră pe la anulŭ 1830, de către reposatulŭ doctorŭ A. Teodori medicŭ primarŭ alŭ spitaluluĭ și alŭ județului Romanŭ. D. Caillat care a căletoritŭ în România pe la anulŭ 1847, asigură că în Muntenia n'a vĕdutŭ nicĭ unŭ singurŭ casŭ de pelegră, că a aflatŭ însă că ea există în modŭ endemicŭ în nordulŭ Moldoveĭ la Mihăilenĭ și în alte comune (Bulletin de l'Académie de Médecine tome II. — Union médicale, Avril 1854. — E. Billod. Traité de la Pellagre, Paris 1855). În anulŭ 1852 guvernulŭ Moldoveĭ a înființatŭ unŭ spitalŭ specialŭ pentru pelagroșĭ la Darabanĭ, în județulŭ Dorohoiŭ. Prima descripțiune a pelagreĭ observate în Moldova și prin urmare prima publicațiune precisă asupra acesteĭ bóle din țéra nóstră, care publicațiune și din acéstă causă a devenitŭ importantă, este datorită amiculuĭ și colegeluĭ meŭ D. Profesorŭ I. A. Teodori, care a vĕdutŭ câte-va cazurĭ de pelagră la Romanŭ, în spitalulŭ condusŭ de reposatulŭ părintele d-sale și a descris-o în tesa pentru doctoratŭ în Medicină: «I. A. Theodori. Dissertatio inauguralis medica de Pellagra. Berolini 1858».

În Muntenia amŭ avutŭ celŭ d'întêiŭ ocasiunea a observa pelagra anume în județulŭ Muscelŭ, unde amŭ funcționatŭ ca medicŭ primarŭ de județŭ. Amŭ căutatŭ în aniĭ 1859 și 1860 unŭ numĕrŭ mare de pelagroșĭ și amŭ publicatŭ observațiunele mele în anulŭ 1862 (Dr.

I. Felix. Observaţiunĭ asupra Pelagreĭ în judeţulŭ Muscelŭ. Monitorulŭ medicalŭ alŭ Românieĭ 1862 Nr. 2 şi 3).

Tesa d-luĭ Dr. I. A. Teodori şi articolulŭ meŭ asupra pelagreĭ din Monitorulŭ medicalŭ, aŭ atrasŭ atenţiunea confraţilor noştriĭ din tótă ţéra, şi de la aniĭ 1863 şi 1864 încóce maĭ multe lucrărĭ publicate în revistele medicale române, precumŭ şi raporturĭ oficiale adresate direcţiuneĭ generale a serviciuluĭ sanitarŭ, aŭ confirmatŭ, că pelagra există în maĭ multe judeţe ale Românieĭ ca epidemiă, că ea este cunoscută ţĕranilorŭ, în Moldova, sub numele de «Leprică» şi «Pecingine rea», în Muntenia ca «Pârlélă» şi «Jupuitură», că ea afectă, afară de rare excepţiunĭ, numaĭ ţĕranĭ şi că ea face în diferiţĭ anĭ fluctuaţiunĭ atâtŭ în ceea ce privesce intensitatea simptomelorŭ, precumŭ şi în ce priveşce extensiunea numerică a bóleĭ. Notiţă bibliografică, pe care o daŭ maĭ josŭ, conţine o listă lungă de publicaţiunĭ române asupra pelagreĭ, dintre carĭ 2 tese bune pentru doctoratŭ, susţinute la facultatea de Medicină din Bucurescĭ, observaţiunile diliginte ale d-lor doctorĭ Antoniu din Bĕrladŭ, Cantemirŭ din Pétra, Fabricius din Craiova, unŭ studiŭ meritoriŭ alŭ d-luĭ prof. Istrati asupra economieĭ şi igieneĭ publice şi o lucrare excelentă a învĕţatuluĭ nostru colegŭ D. A. Sutzu, asupra manieĭ pelagróse. Uniĭ dintre confraţiĭ noştriĭ, maĭ cu osebire dr. Fabricius, aŭ avutŭ ocasiune a constata casurĭ sporadice de Pseudopelagra.

Iată lista lucrărilorŭ asupra pelagreĭ în România :

1. Iul. A. Theodori. Dissertatio inauguralis medica de Pelagra. Berolini 1858.

2. Dr. I. Felix. Observaţiunĭ asupra Pelagreĭ în judeţulŭ Muscelŭ. Monitorulŭ medicalŭ al Românieĭ 1862 Nr. 2 şi 3.

3. Dr. Fabricius. Raportulŭ anualŭ alŭ spitalululuĭ de alienaţĭ din Craiova. Monitorulŭ medicalŭ 1864, Nr. 7.

4. Dr. A. Sutzu Relaţiunĭ clinice şi medico-legale din spitalulŭ Mărcuţa. Bucurescĭ 1869.

5. Dr D. Grecescu. Vegetalele cryptogame microscopice. Gazetta medico-chirurgicală a spitalelorŭ. Aprilie 1870.

6. Dr. I. Felix. Tractatŭ de igienă publică și de polițiă sanitară. Bucurescĭ 1870.

7. Dr. A. Fĕtu. Manualu de Medicină practică Iașĭ 1871.

8. Dr. S. Chernbach. Raportŭ despre igiena județuluĭ Dorohoiŭ. Revista medicală. 1873 Nr. 3.

9. Christu R. Ciobanoff. Despre Pelagra. Tesa pentru doctoratŭ în Medicină. Bucurescĭ 1874.

10. Dr. D. Cantemir. Pellagra. Revista sciințifică 1877.

11. Dr. A. Sutzu. Alienatulŭ în fața societățeĭ și a sciințeĭ. Bucurescĭ 1877.

12. Gr. Christescu. Câte-va considerațiunĭ asupra Pelagreĭ. Tesă pentru doctoratŭ în Medicină. Bucurcscĭ 1878.

13. Dr. Crucénu. Alimentațiunea. Tesă pentru doctoratŭ în Medicină. Bucurescĭ 1879.

14. Dr. M. G. Obedenaru. Artic. Region danubienne in : Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales publié sous la direction de A. Dechambre.

15. Dr. C. I. Istrati. O pagină din istoria contimporană a Româniеĭ din punctulŭ de vedere medicalŭ, economicŭ și naționalŭ. Bucurescĭ 1880.

16. Dr. C. C. Codrescu. Compendiu de igiena generală și aplicată. Bêrlad 1880.

17. Dr, I. Antoniu. Cercetărĭ asupra stăreĭ țĕranuluĭ, în «Asachi». Revista sciințifico-litterară. Pétra, 1881.

18. Dr. D. Cantemir. Cercetărĭ asupra stăriĭ țĕranuluĭ, în «Asachi» Pétra 1881.

19. Dr. C. Codrescu. Raportulŭ spitaluluĭ Bârlad și Elena Beldiman pe anulŭ 1881. Bârlad 1882.

20. Dr. N. M. Frangulea. Studiĭ asupra poporațiuneĭ rurale. «România liberă» 1882.

21. Dr. P. Iliescu. Câte-va considerațiunĭ asupra pelagreĭ. «Progresulŭ medicalŭ românŭ». 1882, No. 26.

22. Dr. I. Antoniu. Etiologia Pelagreĭ. Bêrladŭ 1882. (Manuscriptŭ

gata pentru a fi imprimatŭ, din care o parte a și fostŭ publicată în traducțiune francesă în «l'Indépendance Roumaine» August 1882).

Marea majoritate a medicilorŭ din țéra nóstră, carĭ aŭ observatŭ pelagra, atribue ca și noĭ originea eĭ porumbuluĭ stricatŭ prin epiphyte și entophyte ale bobuluĭ saŭ ale mălaiuluĭ, saŭ prin fermentațiunea porumbuluĭ rĕŭ conservatŭ; uniĭ dintre confrațiĭ noștri românĭ aŭ observatŭ însă fapte, carĭ parŭ a fi în contradicțiune cu acéstă opiniune, eĭ aŭ vĕḑutŭ în aceeașĭ familiă în care toțĭ membriĭ se nutrescŭ la masa comună într'unŭ modŭ egalŭ, uniĭ dintr'înșiĭ afectațĭ de pelagră și alțiĭ imunĭ, aŭ vĕḑutŭ afectate de acéstă bólă persóne, carĭ după aparință trăescŭ în condițiunĭ igienice perfecte și carĭ nu mănâncă mămăligă de mălaiŭ, ci meiŭ saŭ pâne. Uniĭ dintre colegiĭ noștri, puținĭ la numĕrŭ, însă de o autoritate incontestabilă, precum amiculŭ nostru D. Prof. Dr. I. A. Theodori, acusă insuficiența calitativă a alimentațiuneĭ ca causa principală a pelagreĭ.

Pelagra se observă la noĭ și la locuitoriĭ ruralĭ de naționalitate streină, la rușĭ, bulgarĭ, sêrbĭ, grecĭ, albanesĭ, germanĭ, ungurĭ, polonesĭ, care se află prin sate în raportŭ intimŭ cu țĕraniĭ, ca micĭ meseriașĭ, mecanicĭ (mașiniștĭ) agricolĭ, ca cârciumarĭ, morarĭ, ca micĭ arendașĭ; bóla nu cruță de câtŭ pre israeliţĭ, carĭ trăescŭ în mare numĕrŭ prin comunele rurale din unele județe, unde pelagra este endemică și carĭ devinŭ numaĭ în casurĭ fórte rarĭ victima acesteĭ bóle. Raporturile oficiale constată până acum numaĭ 2 casurĭ de pelagră observate în România la israelițĭ, unulŭ în județulŭ Botoșanĭ și celalt în județulŭ Sucéva. Acelașĭ faptŭ a fostŭ constatatŭ în Italia. «Annali di agricoltura, La Pellagra in Italia» relatéză, că israelițiĭ nu suntŭ nicĭ o dată afectațĭ de pelagră, din causa alimentațiuneĭ lorŭ maĭ plastice.

Bóla afectă pre copiĭ ca și pre adulțĭ. Maĭ mulțĭ medicĭ primarĭ de județe, maĭ cu osebire însă D. Dr. Antoniu din Bêrladŭ și D. Dr. Nicolaidi din Buzĕŭ, aŭ vĕḑutŭ mulțĭ copiĭ pelagroșĭ, D. Dr. Fabricius din Craiova a operatŭ mulțĭ copiĭ afectațĭ de cataracta pelagrósă; la spitalulŭ de copiĭ din Bucurescĭ, în serviciulŭ D-luĭ profesorŭ Dr. Sergiu se găsescŭ maĭ în permanință copiĭ pelagroșĭ.

De și pelagra este respândită aprópe în tótă țéra, daŭ celŭ maĭ mare contingentŭ la numĕrulŭ pelagroșilorŭ județele de munte, unde porumbulŭ se cóce maĭ anevoiă.

Numĕrulŭ bolnavilorŭ și intensitatea simptomelorŭ cresce obicĭnuitŭ după recolte próste. In generalŭ bóla scade de câțĭ-va anĭ, cu singura excepțiune a județelorŭ Tutova, Prahova, Roman, Némțu și Sucéva. In momentulŭ de față numĕrulŭ totalŭ alŭ pelagroșilorŭ din tótă țéra nu întrece acela de 4500.

Satisfăcêndŭ o cerere a mea, D. Directorŭ generalŭ alŭ serviciuluĭ sanitarŭ a avutŭ buna voință a se informa în luna Maiŭ 1882 de la toțĭ mediciĭ primarĭ de județe asupra stăriĭ actuale a endemieĭ pe pelagră. Respunsurile primite de D-sa împreună cu lucrările anterióre ale serviciuluĭ de statistică medicală a Direcțiuneĭ generale a serviciuluĭ sanitarŭ, cu lucrările statistice ale Eforieĭ spitalelorŭ civile din Bucurescĭ, cu informațiunile directe ce amŭ primitŭ de la maĭ mulțĭ confrațĭ din Capitală și din județe, și cu notițele ce amŭ culesŭ în aniĭ trecuțĭ, daŭ următorulŭ resultatŭ, pe care-lŭ voiŭ comunica pentru fiă-care județŭ în parte, începêndŭ de la marginea apusénă a țēriĭ:

Județulŭ Mehedințĭ. Pelagra se observă de rare-orĭ. In spitalulŭ județuluĭ s'aŭ căutatŭ în ceĭ din urmă 13 anĭ numaĭ 16 pelagroșĭ, anume în anulŭ 1873 1, 1875 1, 1876 2, 1878 1, 1879 2, 1880 3, 1881 1, 1882 sem. I 5.

Județulŭ Gorjŭ. Bóla este rară. In spitalulŭ județuluĭ aŭ fostŭ căutațĭ în anulŭ 1880 10 (8 bărbațĭ 2 femeĭ), în anulŭ 1881 4 (1 bărbatŭ 3 femeĭ) pelagroșĭ.

Județulŭ Vâlcea. In urma recolteĭ rele a anuluĭ 1880 numĕrulŭ pelagroșilorŭ crescuse, de la tómna trecută elŭ scade iară. Activulŭ medicŭ primarŭ alŭ județuluĭ D. Dr. Zographos dice, că în momentulŭ de fĕță maĭ suntŭ maĭ bine de câtŭ 120 bolnavĭ de pelagra în județŭ, afară de ceĭ aședațĭ în diferite spitale.

Numĕrulŭ pelagroșilorŭ căutațĭ prin spitalele județuluĭ Vâlcea este celŭ următorŭ :

La Drăgăşanĭ	în anulŭ	1875	5	
—	»	1879	3	
—	»	1880	8	
—	»	1881	6	
La Rômnicŭ	»	1878	8	
—	»	1879	14	
—	»	1880	16	
—	»	1881 sem. I	9	
La noulŭ spitalŭ ruralŭ Horezu	»	1882	20	(9 bărb. 11 femeĭ).
In infirmeria închisoriĭ judeţene	»	1881	2	
In infirmeria seminariuluĭ . .	»	1881	1	

Judeţulŭ Doljŭ. Bóla este fórte rară.

Judeţulŭ Romanaţĭ. In anulŭ 1881 s'aŭ căutatŭ la spitalulŭ judeţuluĭ 11 pelagroşĭ, din care 6 bărbaţĭ şi 2 femeĭ.

Judeţulŭ Oltu. In anulŭ 1878 endemia de pelagra avea o mare intensitate şi extensiune; de la anulŭ 1879 ea scade. In anulŭ 1879 s'aŭ căutatŭ la spitalulŭ judeţuluĭ 8, în anulŭ 1880 11 (7 bărbaţĭ 4 femeĭ), în anulŭ 1881 11 (8 bărbaţĭ 3 femeĭ) pelagroşĭ.

Judeţulŭ Teleormanŭ. Pelagra nu este frecuentă. In spitalulŭ judeţuluĭ din Turnu-Măgurele aŭ fostŭ căutaţĭ în anulŭ 1880 7 pelagroşĭ (4 bărbaţĭ 3 femeĭ), în anulŭ 1881 nicĭ unulŭ ; la spitalulŭ dĭn Alecsandria, în anulŭ 1880 2 (1 bărbatŭ 1 femee), în anulŭ 1881 totŭ 2 pelagroşĭ (1 bărbatŭ 1 femee).

Judeţulŭ Vlaşca. Nu se găsescŭ în totŭ judeţulŭ maĭ multŭ de câtŭ 30 pelagroşĭ. În spitalulŭ judeţuluĭ aŭ fostŭ căutaţĭ de pelagra în anulŭ 1880 11, în anulŭ 1881 9, în I sem. alŭ anuluĭ 1882 5 persóne.

Judeţulŭ Ilfov. Bóla se arètă de rare orĭ; în spitalulŭ Brâncovenescŭ aŭ fostŭ căutaţĭ de pelagră, în anulŭ 1881 6, în primulŭ semestru alŭ anuluĭ 1882 10 bolnavĭ din judeţulŭ Ilfovŭ, în spitalele Eforieĭ din Capitală unŭ numĕrŭ aprópe egalŭ de pelagroşĭ din Ilfov.

Judeţulŭ Argeşŭ. Maĭ în fiă-care comună rurală din acestŭ judeţŭ se găsescŭ 2 până la 3 pelagroşĭ, în unele comune maĭ mulţĭ. În spitalulŭ judeţuluĭ din Pitescĭ s'aŭ căutatŭ în anulŭ 1880 45 bolnavĭ de pelagră (19 bărbaţĭ şi 26 femeĭ), în anulŭ 1881 31 (19 bărbaţĭ

12 femeĭ); la spitalulŭ din Curtea de Argeșŭ, în 1880 13 pelagroșĭ (8 bărbațĭ 5 femeĭ), în anulŭ 1881 totŭ 13 (7 bărbațĭ 6 femeĭ). D. Dr. Eracliu Climent fostŭ medicŭ primarŭ alŭ județuluĭ a evaluatŭ în anulŭ 1881 numĕrulŭ pelagroșilorŭ din acelŭ ǰudețŭ cu 500; succesorulŭ d-séle provisoriŭ D. dr. Bădulescu ḑice, că în urma recolteĭ abundante a anuluĭ trecutŭ numĕrulŭ pelagroșilorŭ s'a micșoratŭ și că în momentulŭ de fèță elŭ nu întrece 400.

Județulŭ Muscelŭ. În acestŭ județŭ amŭ observatŭ însumĭ pelagra pentru prima oră în aniĭ 1859 și 1860; d'atuncĭ ea a făcutŭ multe fluctuațiunĭ; în timpulŭ de fèță numĕrulŭ bolnavilorŭ de acea bólă nu este mare. Numĕrulŭ pelagroșilorŭ căutațĭ în spitalulŭ județuluĭ a fostŭ în anulŭ 1880 16 (12 bărbațĭ 4 femeĭ), în anulŭ 1881 17 (13 bărbațĭ 4 femeĭ).

Județulŭ Dâmbovița. Pelagra nu este frecuentă. În spitalulŭ județuluĭ s'aŭ căutatŭ în anulŭ 1880 15 persóne afectate de pelagră (9 bărbațĭ 6 femeĭ), în anulŭ 1881 21 (10 bărbațĭ 12 femeĭ).

Județulŭ Prahova. D. dr. Danielopolu Medicŭ primarŭ alŭ județuluĭ afirmă, că în acelŭ județŭ se află maĭ multŭ de câtŭ 300 pelagroșĭ. În spitalulŭ județuluĭ aŭ fostŭ căutațĭ de pelagră în timpulŭ de la anulŭ 1878 până la anulŭ 1882 numaĭ 22 persóne (15 bărbațĭ și 7 femeĭ).

Județulŭ Buzĕŭ. Pelagra nu este rară, se constată pe fiă-care anŭ câte-va sinucidérĭ provocate prin mania pelagrósă. În spitalulŭ județuluĭ s'aŭ căutatŭ:

În anulŭ	1879	9	persóne afectate de pelagră.
»	1880	10	»
»	1881	7	»
»	1882 sem. I.	3	»

Mediciĭ de plasă aŭ căutatŭ la domiciliŭ:

În anulŭ	1879	43	pelagroșĭ.
»	1880	93	»
»	1881	31	»
»	1882 sem I.	23	»

Județulŭ Ialomița. Locuitoriĭ multorŭ comune nu mănâncă porumbŭ ci meiŭ. Pelagra este rară, Medicului primarŭ alŭ județuluĭ, cu oca-

siunea excursiunilorŭ ce face prin judeţŭ. vede de la 2 pênă la 3 pelagroşĭ pe anŭ; în spitalulŭ judeţuluĭ se caută pe anŭ câte 1 pênă la 2 persóne afectate de pelagră.

Judeţulŭ Brăila. Şi în acestŭ judeţŭ, în care se consumă multŭ meiŭ, pelagra este rară.

Judeţulŭ Covurluiŭ. Bóla nu există în comunele situate la malurile Prutuluĭ, unde locuitoriĭ mănâncă pesce şi pâne de grâŭ. În cele-l'alte comune se află aprópe 40 pelagroşĭ. Pe fiă-care anŭ se caută 20 până la 25 la spitalulŭ Regina Elisaveta din Galaţĭ.

Judeţulŭ Putna. Numĕrulŭ pelagroşilorŭ nu trece peste 100; în spitalele din judeţŭ aŭ fostŭ căutaţĭ în anulŭ 1880 12 (9 bărbaţĭ 3 femeĭ), în anulŭ 1881 16 (12 bărbaţĭ şi 4 femeĭ).

Judeţulŭ Rômnicu-Săratŭ. Astă-ḑĭ nu există în totŭ judeţulŭ maĭ multŭ de câtŭ 25 pelagroşĭ, De la 1876 până la Iulie 1882 aŭ fostŭ căutaţĭ în spitalulŭ judeţuluĭ din Focşanĭ 20 pelagroşĭ, în spitalulŭ înfiinţatŭ în comuna rurală Bagdad în anulŭ 1880 2, în anulŭ 1881 5 persóne afectate de acéstă bólă. D. Dr. St. Văleanu medicŭlŭ apelorŭ minerale de la Balta-Albă este pe fiă-care anŭ consultatŭ de către 15 până la 20 pelagroşĭ, dintre carĭ majoritatea domiciliaţĭ în judeţele vecine.

Judeţulŭ Tecuciŭ. De la anulŭ 1880 numĕrulŭ pelagroşilor scade. Astă-ḑĭ există în totŭ judeţulŭ 36 pênă la 40 pelagroşĭ. La spitalŭ se caută în termenŭ mediŭ 3 pelagroşĭ pe anŭ.

Judeţulŭ Bacăŭ. In acestŭ judeţŭ există aproximativŭ 100 pelagroşĭ; aŭ fostŭ primiţĭ în spitalŭ în anulŭ 1880 33 (22 bărbaţĭ şi 11 femeĭ), în anulŭ 1881 63 (34 bărbaţĭ şi 29 femeĭ) pelagroşĭ.

Judeţulŭ Romanŭ. In acelŭ judeţŭ pelagra a fostŭ observată pentru prima óră în anulŭ 1830 de către reposatulŭ Dr. A. Theodori şi descrisă în anulŭ 1858 de către fiulŭ D-sale D Dr. I. A. Theodori. Astă-ḑĭ numĕrulŭ pelagroşilorŭ din acelŭ judeţŭ este de aprópe de 400: sexulŭ femininŭ dă unŭ contingentŭ maĭ mare la numĕrulŭ pelagroşilorŭ de câtŭ celŭ bărbătescŭ, de şi între ceĭ căutaţĭ în spitale bărbaţiĭ predomină. In spitalulŭ din Romanŭ aŭ fostŭ primiţĭ în anulŭ 1880 18 persóne afectate de pelagră (10 bărbaţĭ 8 femeĭ), în

anulŭ 1881 28 (17 bărbaţĭ şi 11 femeĭ), în semestrulŭ I alŭ anuluĭ 1882 26.

Judeţulŭ Némţu. D. Dr. Cantemir Mediculŭ spitaluluĭ din Pétra afirmă, că în periodulŭ de la anulŭ 1868 pênă la 1874 n'a vĕḑutŭ de câtŭ 3 persóne până la 6 pe anŭ afectate de pelagră, de la 1874 numĕrulŭ lorŭ a crescutŭ şi în anulŭ 1877 d-sa a fostŭ consultatŭ de 72 ţĕranĭ bolnavĭ de pelagră. In anulŭ 1880 D. Dr. Cantemir a evaluatŭ la 200 numĕrulŭ persónelorŭ din judeţulŭ Némţu afectate de acéstă bólă; astă-ḑĭ numĕrulŭ pelagroşilorŭ din acelŭ judeţŭ este şi maĭ mare. D. Dr. Apostolidi medicŭ primarŭ alŭ judeţuluĭ a constatatŭ, că recolta próstă a celorŭ din urmă 2 anĭ a produs o crescere însemnată a numĕruluĭ pelagroşilor din judeţŭ, pe care-lŭ evaluéză astăḑĭ la aprópe 500. In spitalulŭ din Pétra aŭ fostŭ căutaţĭ în anulŭ 1880 32 pelagroşĭ (11 bărbaţĭ 21 femeĭ), în anulŭ 1881 33 (24 bărbaţĭ 8 femeĭ, 1 băétŭ), în spitalulŭ din târgulŭ Némţu în anulŭ 1880 76 (52 bărbaţĭ 24 femeĭ), în anulŭ 1881 50.

Judeţulŭ Sucéva. In urma recolteĭ rele a anuluĭ 1880 bóla a crescutŭ; din acéstă causă guvernulŭ a instalatŭ în acestŭ judeţŭ unŭ spitalŭ ruralŭ la monastirea Slatina pentru bolnaviĭ de pelagră. Mediculŭ primarŭ alŭ judeţuluĭ arétă că astă-ḑĭ se află în judeţŭ maĭ bine de o sută pelagroşĭ afară de ceĭ aşeḑaţĭ în spitale. Mediculŭ militarŭ, care a fostŭ în anulŭ 1881 însărcinatŭ cu alegerea recruţilorŭ, a respinsŭ 30 tinerĭ din causa pelagreĭ. In spitalulŭ din Folticenĭ s'aŭ căutatŭ în anulŭ 1880 45 pelagroşĭ (30 bărbaţĭ 15 femeĭ), în anulŭ 1881 20 (13 bărbaţĭ 7 femeĭ); la spitalulŭ ruralŭ Slatina, care a fostŭ deschisŭ pe la finele anuluĭ 1881, s'aŭ căutatŭ în I semestru alŭ anuluĭ 1882 15 pelagroşĭ (8 bărbaţĭ 7 femeĭ).

Judeţulŭ Botoşanĭ. In periodulŭ de la anulŭ 1872 până la 1876 s'aŭ găsitŭ în acestŭ judeţŭ câte-va casurĭ de pelagră, în aniĭ 1877 şi 1878 bóla a dispărutŭ aprópe; a reînceputŭ însă în anulŭ 1879. În spitalulŭ acestuĭ judeţŭ aŭ fostŭ căutaţĭ bolnavĭ de pelagră : la spitalulŭ din Hărlăŭ, în anulŭ 1881 21 (16 bărbaţĭ 5 femeĭ), la spitalulŭ st. Spiridon din Botoşanĭ, în anulŭ 1880 15 (9 bărbaţĭ 6 femeĭ); la spitalulŭ comunalŭ din Botoşanĭ, în anulŭ 1881 8 (7 bărbaţĭ 1

femee). Mediculŭ primarŭ alŭ judeţuluĭ crede, că astă-ḑĭ se află în totŭ judeţulŭ 250 până la 300 pelagroşĭ.

Judeţulŭ Dorohoiŭ. Pelagra endemică a apărutŭ în acestŭ judeţŭ pentru prima óră în 1847 şi 1848. In anulŭ 1852 guvernulŭ a instalatŭ ună spitalŭ specialŭ provisoriŭ pentru bolnaviĭ afectaţĭ de pelagră, care a funcţionatŭ numaĭ douĭ anĭ. De la anulŭ 1870 până la 1878 numĕrulŭ pelagroşilorŭ a crescutŭ succesivŭ, în anulŭ 1876 s'a instalatŭ în curtea spitaluluĭ din Dorohoiŭ unŭ micŭ pavilionŭ pentru pelagroşĭ, care a fostŭ desfiinţatŭ în anulŭ 1879. D. Medicŭ primarŭ alŭ judeţuluĭ arétă, că numĕrulŭ actualŭ alŭ bolnavilorŭ de pelagră din totŭ judeţulŭ este aproximativŭ de 250, dintre carĭ şi câţi-va copiĭ în etate de la 6 lunĭ în susŭ. Numĕrulŭ pelagroşilorŭ căutaţĭ în spitalele acestuĭ judeţŭ este celŭ următorŭ :

La Târnovca (comună rurală) :

Iu anulŭ	1870	4 bărbaţĭ,	— femeĭ
»	1871	7 »	3 »
»	1872	8 »	10 »
»	1873	11 »	8 »
»	1874	15 »	8 »
»	1875	6 »	6 »
»	1876	3 »	3 »
»	1877	3 »	3 »
»	1878	6 »	2 »
»	1879	5 »	3 »
»	1880	21 »	10 »
»	1881	7 »	1 »

La Dorohoiŭ :

In anulŭ	1864	8 bărbaţĭ	1 femeĭ
»	1865	— »	1 »
»	1866	1 »	— »
»	1867	2 »	5 »
»	1868	11 »	5 »
»	1869	2 »	5 »
»	1870	14 »	6 »
»	1871	14 »	6 »
»	1872	21 »	12 »
»	1873	31 »	20 »

In anulŭ	1874	32	bărbațĭ	12	femeĭ
«	1875 . . , ... •	18	»	5	»
»	1876	50	»	17	»
»	1877 , ...	114	»	73	»
»	1878	134	»	50	»
»	1879	28	»	10	»
»	1880	45	»	24	»
»	1881	48	»	17	»

Județulŭ Iașĭ. De câțĭ-va anĭ numĕrulŭ pelagroșilorŭ scade, astă-ḑĭ se găsesce în totŭ districtulŭ numaĭ aproximativ 50 persóne afectate de pelagră.

Județulŭ Vasluiŭ. In anulŭ 1881 s'aŭ căutatŭ în spitalulŭ județuluĭ 9 bolnavĭ de pelagră (4 bărbațĭ 5 femeĭ). Astă-ḑĭ numĕrulŭ pelagroșilorŭ din totŭ județulŭ nu trece peste 40.

Județulŭ Fâlciŭ. In spitalŭ aŭ fost căutațĭ în anulŭ 1880 5 persóne (1 bărbat 4 femeĭ); în anulŭ 1881 totŭ 5 (4 bărbațĭ 1 femee), în I semestru alŭ anuluĭ 1882 3 persóne afectate de pelagră. După declarația medicululuĭ primarŭ alŭ județuluĭ suntŭ acumŭ în totŭ județulŭ maĭ multŭ de câtŭ 300 pelagroșĭ.

Județulŭ Tutova. D. D-r. Codrescu medicŭ primarŭ alŭ spitaluluĭ a căutatŭ în spitalŭ în anulŭ 1881 47 pelagroșĭ (31 bărbațĭ 16 femeĭ) și a datŭ consultațiunĭ la 26 bolnavĭ ambulanțĭ afectațĭ de acéstă bólă. D. D-r. Antoniu medicŭ primarŭ alŭ județuluĭ crede, că astă-ḑĭ există în totŭ județulŭ maĭ multŭ de câtŭ 500 pelagroșĭ.

Județulŭ Tulcea. Populațiunea mănâncă puținŭ mălaiŭ. In anulŭ acesta s'a vĕḑutŭ unŭ singur casŭ de pelagră.

Județulŭ Constanța. Se consumă puținŭ porumbŭ. Nu se observă de câtŭ casurĭ sporadice de pelagră.

In spitalele centrale aŭ fost căutațĭ bolnavĭ de pelagră în numĕrulŭ următorŭ :

La Craiova în anulŭ 1880 7.
— » 1881 18.

în acestŭ numĕrŭ nu intră cataractele pelagróse operate în numĕrŭ de 2 până la 3 pe anŭ.

La Bucurescĭ, Spitalulŭ Brâncovenescŭ în anulŭ . . . 1880 18
— — » . . . 1881 11
— — » . . . 1882 sem. I 1

Spitalele Eforieĭ (Colțea, de copiĭ, Filantropia, Colentina, Pantelimon)

în anulŭ	1870	12	La Ploescĭ în anulŭ	1870	3
»	1871	17	— »	1871	2
»	1872	7	— »	1872	—
»	1873	7	— »	1873	—
»	1874	14	— »	1874	1
»	1875	9	— »	1875	3
»	1876	15	— »	1876	1
»	1877	11	— »	1877	1
»	1878	16	— »	1878	2
»	1879	14	— »	1879	2
»	1880	32	— »	1880	10
»	1881	33	— »	1881	6

La Cocoșĭ (județulŭ Prahova). . . . . . . în aniĭ 1880 și 1881 6
La Iașĭ (Sf. Spiridonŭ, S-ta Treime, de Copiĭ) în anulŭ 1880 22 bărb. 11 fem.
— — » 1881 33 » 36 »
La Roman . . . . » 1880 10 » 8 »
— . . . . » 1881 17 » 11 »
La Galațĭ (Sf. Spiridon, Regina Elisaveta), în anulŭ 1880 11 b. 4 f. 9 fete micĭ
— — » 1881 21 » 8 »
La Bêrladŭ. . . . . , . . » 1881 31 » 16 »

In spitalele rurale înființate de guvernŭ pe la finele anuluĭ 1881 s'aŭ căutatŭ în I semestru alŭ anuluĭ 1882:

La Horezu,	județulŭ	Vâlcea,	9 bărbațĭ	16 femeĭ	afectațĭ de pelagră
— Nifon	»	Buzĕŭ	— »	2 »	»
— Floreșcĭ	»	Tutova	15 »	5 »	»
— Slatina	»	Sucéva	8 »	7 »	»

In ospițiile de alienațĭ s'aŭ căutatŭ bolnavĭ afectațĭ de pelagră în numĕrulŭ indicatŭ maĭ josŭ, (credŭ necesarŭ a aminti că obicĭnuitŭ cele-l-alte simptome ale pelagreĭ disparŭ cu timpulŭ, și nu remâne de câtŭ nebunia, este dar învederatŭ, că unŭ mare numĕrŭ de alienațiunĭ mentale de origină pelagrósă, carĭ n'aŭ fostŭ observate de câtŭ într'o stare înaintată, nu suntŭ clasate între maniele pelagróse).

La Mărcuța cu 140 paturĭ:

In anul 1868	2	bărbați	3	femeĭ		In anul 1876	—	bărbați	3	femeĭ
» 1869	2	»	3	»		» 1877	3	»	4	»
» 1870	4	»	5	»		» 1878	4	»	1	»
» 1871	3	»	—	»		» 1879	1	»	2	»
» 1872	2	»	—	»		» 1880	2	»	3	»
» 1873	1	»	1	»		» 1881	4	»	3	»
» 1874	5	»	5	»		» 1882 sem. I	4	»	2	»
» 1875	3	»	2	»						

La Madona Dudu din Craiova cu 20 paturĭ:

In anulŭ 1872	din No. totalŭ de	67	alienațĭ	aŭ fost afectațĭ	de pelagră	1	bărb.	1	f.
» 1873	»	75	»	»	»	4	»	4	»
» 1874	»	54	»	»	»	2	»	1	»
» 1875	»	78	»	»	»	—	»	1	»
» 1876	»	66	»	»	»	—	»	—	»
» 1877	»	54	»	»	»	2	»	3	»
» 1878	»	42	»	»	»	—	»	1	»
» 1879	»	43	»	»	»	1	»	—	»
» 1880	»	43	»	»	»	2	»	1	»
» 1881	»	39	»	»	»	—	»	—	»
» 1882 sem. I	»	32	»	»	»	1	»	1	»

La Golia, (Iașĭ), cu 50 paturĭ:

In anulŭ 1879	18	pelagroșĭ	din carĭ	12	bărbațĭ	6	femeĭ
» 1880	11	»	»	9	»	2	»
» 1881	26	»	»	15	»	11	»
» 1882 sem. I	5	»	»	3	»	2	»

La Némțu, cu 60 paturĭ pentru bărbațĭ:

In anulŭ 1879	4	pelagroșĭ
» 1880	9	»
» 1881	10	»
» 1882 sem I	9	»

La Adam, cu 20 paturĭ pentru femeĭ, nu s'a observatŭ în ceĭ din urmă 5 anĭ nicĭ unŭ casŭ de pelagră.

In înfirmeriile închisorilorŭ centrale s'a căutatŭ numĕrulŭ următorŭ de pelagroșĭ:

In Penitenciarulŭ Pângărațĭ . . .	în anulŭ 1880	9	bărbațĭ
» » . . .	» 1881	3	»

In penitenciarulŭ	Bisericanĭ . . .	în anulŭ	1880	6	bărbaţĭ
»	» . . .	»	1881	4	»
»	Ocnele-marĭ . .	»	1880	10	»
»	» . . .	»	1881	2	»
»	Iaşĭ . . .	»	1880	5	»
»	» . . .	»	1881	2	»
»	Dobrovĕţŭ . . .	»	1880	7	»
»	» . . .	»	1881	5	»
»	Văcărescĭ . .	de la anulŭ	1869—1875	9	bărbaţĭ 5 femeĭ
In închisórea Curţiĭ de Apelŭ din Focşanĭ		»	1880	5	»
	—	»	1881	—	»

Colegulŭ meŭ d. medicŭ principalŭ Z. Petrescu a bine-voitŭ a-mĭ comunica datele următóre, asupra numĕruluĭ de tinerĭ pelagroşĭ, carĭ s'aŭ presintatŭ înaintea comisiunilorŭ de recrutare din tótă ţéra în ceĭ din urmă treĭ anĭ:

Judeţulŭ	Mehedinţĭ	în anulŭ	1879 1,	1880	—;	1881	1
»	Vâlcea	»	» 1;	»	—;	»	—
»	Oltŭ	»	» »;	»	5,	»	1
»	Romanaţĭ	»	» »;	»	12;	»	—
»	Teleorman	»	» 1;	»	—;	»	—
»	Argeşŭ	»	» —;	»	2;	»	—
»	Dâmboviţa	»	» —;	»	6;	»	—
»	Prahova	»	» —;	»	—;	»	2
»	Ilfovŭ	»	» —;	»	—;	»	4
»	Ialomiţa	»	» —;	»	1;	»	—
»	Putna	»	» —;	»	—;	»	1
»	Némţu	»	» 1,	»	—;	»	—
»	Sucéva	»	» —;	»	1;	»	30
»	Tutova	»	» —;	»	1;	»	—
»	Romanŭ	»	» —;	»	—;	»	2
»	Botoşanĭ	»	» —;	»	1;	»	—

în cele-l-alte judeţe nu s'a presintatŭ nicĭ unŭ pelagrosŭ înaintea comisiunilorŭ de recrutare în ceĭ din urmă 3 anĭ.

In câtŭ privesce prophylaxia, puterea esecutivă şi corpurile legiuitóre române aŭ înţelesŭ, că pelagra nu póte fi combătută de câtŭ prin mĕsurĭ radicale, prin ridicarea posiţiuneĭ sociale şi economice a agricultorilor. De şi stingerea pelagreĭ n'a fostŭ scopulŭ esclusivŭ alŭ

mĕsurilorŭ luate pentru imbunătăţirea sórteĭ ţĕranilorŭ, ele vorŭ deveni armele cele maĭ puternice în contra aceĭ endemiĭ teribile. O lege specială facilitéză astă-zĭ acelorŭ dintre ţĕraniĭ noştri, carĭ nu suntŭ proprietarĭ, cumpĕrătórea de micĭ părticele din domeniile statuluĭ, cu unŭ preţŭ moderatŭ şi plătibilŭ în anuităţĭ. Prin esecutarea acesteĭ legĭ o mulţime de junĭ ţĕranĭ, carĭ n'aŭ dispusŭ de câtŭ de braţele lorŭ, aŭ devenitŭ proprietarĭ, şi pe fiă-care anŭ se măresce numĕrulŭ lorŭ. O altă lege promulgată în anulŭ curentŭ reguléză raportulŭ între ţĕranulŭ pe d'o parte şi marele proprietarŭ saŭ arendatorulŭ pe de alta şi protege pre ceĭ d'ântêiŭ contra nedreptăţilorŭ ce arŭ pûtea comite ceĭ din urmă. O a treea lege, promulgată asemenea de curêndŭ, prescrie creaţiunea băncilorŭ agricole spre a da miculuĭ agricultorŭ mijlóce pentru îmbunătăţirea pămêntuluĭ sĕŭ, fără ca să cadă în mânile usurarilorŭ, carĭ cumpĕră cu anticipaţiă munca braţelorŭ séle cu unŭ preţŭ minimŭ şi cu condiţiunĭ ruinătóre pentru ţĕranĭ. In fine, economiştiĭ noştri aŭ demonstratŭ necesitatea, de a se îmmulţi producţiunea ţĕriĭ şi de a se cerca nouĭ sorginţĭ, carĭ vorŭ permite ţĕranuluĭ, ca să maĭ câştige ceva fără ca să neglige cultura cerealelorŭ. Din iniţiativa şi în urma impulsiuneĭ M. S. Regineĭ nóstre, se studiéză la noĭ actualmente mijlócele pentru ridicarea miceĭ industriĭ domestice. Guvernulŭ din parte-ĭ a începutŭ esploataţiunea sistematică a minelorŭ de cărbunĭ fosilĭ aflate pe proprietăţile statuluĭ, şi astŭ-felŭ vorŭ găsi mulţĭ lucrătorĭ ocupaţiune continuă; de şi tóte aceste mĕsurĭ nu vorŭ da resultate imediate ele vorŭ înlătura cu încetulŭ bólele mizerieĭ şi vorŭ prepara o sórtă maĭ bună generaţiunilorŭ viitóre.

In rêndulŭ al douilea vinŭ mĕsurile, carĭ aŭ de scopŭ căutarea medicală a pelagroşilorŭ îndată după apariţiunea primelorŭ simptome ale bóleĭ. Mediciĭ de plasă daŭ numaĭ medicaminte gratuite pelagroşilorŭ, carĭ cerŭ ajutorulŭ lorŭ, darŭ îngrijirea igienică, schimbarea regimuluĭ fiindŭ o condiţiune indispensabilă pentru vindecare, este naturalŭ că acestŭ scopŭ nu póte fi îndeplinitŭ fără spitalŭ. De şi spitalele centrale şi districtale primescŭ regulatŭ unŭ numĕrŭ de pelagroşĭ, guvernulŭ a credutŭ necesarŭ creaţiunea de spitale rurale

speciale în acele districte, unde bóla este maĭ frecuentă, și în virtutea uneĭ legĭ promulgată în anulŭ trecutŭ, s'aŭ transformatŭ în spitale rurale patru monastirĭ vechĭ. Mediciĭ acestorŭ spitale caută gratuitŭ și bolnavĭ ambulanțĭ afectațĭ de diferite bóle, dândule și medicamente în contulŭ statuluĭ. In anulŭ curentŭ se maĭ construescŭ doue alte spitale rurale și guvernulŭ nostru 'șĭ-a propusŭ a mări succesivŭ numĕrulŭ acestorŭ instituțiunĭ utile.

IV.

PROPHYLAXIA PELAGREI

De și tóte condițiunile carĭ înlesnescŭ aparițiunea pelagreĭ nu suntŭ încă determinate într'unŭ modŭ precisŭ, sciința a constatatŭ, că în mare majoritate a casurilorŭ, acéstă bólă se nasce după mâncarea porumbuluĭ stricatŭ la persóne predispuse din causa miseriеĭ. Prophylaxia pelagreĭ constă dar astă-dĭ în remediile contra acestorŭ douĕ cause : consumațiunea porumbuluĭ stricatŭ și miseria. Remediile în cestiune nu trebue să fiă prea indirecte, precumŭ spre exemplu acela consiliatŭ de doctorulŭ Ferretti din Modena, care cere oprirea despădurĕriĭ munțilorŭ și plantarea din noŭ a celorŭ denudațĭ de vegetațiune, nicĭ nu trebue să constea în simple dorințe platonice. ale cărorŭ realisare nu depinde numaĭ de țĕranŭ saŭ de administrațiunea publică, precumŭ plata maĭ bună a lucrărilorŭ agricole propusă de uniĭ prefecțĭ din Italia.

Casal (1762) a fostŭ celŭ d'ântêiŭ care a propusŭ înlocuirea porumbuluĭ printr'unŭ altŭ alimentŭ. D'atuncĭ încóce maĭ mulțĭ pelagrologĭ aŭ consiliatŭ părăsirea complectă a porumbuluĭ ca alimentŭ pentru ómenĭ, dintre carĭ ceĭ maĭ modernĭ : Frua și Lusanna (1856—1877), Michetti (1878), Vacca (1879), D. Maragliano, Capretti-Guidi (1880), H. Pellet (1881). In sesiunea anuluĭ 1881 d. Pellet a adresatŭ societățiĭ francese de agricultură unŭ raportŭ asupra acesteĭ cestiunĭ, cerêndŭ între alte mĕsurĭ prophylactice în contra pelagreĭ, împuținarea producțiuneĭ porumbuluĭ și înlocuirea luĭ prin alte vegetale, carĭ convinŭ maĭ bine natureĭ pămêntuluĭ respectivŭ. Din

nořocire acéstă propunere nu se va realisa. Țěranulŭ este în generalŭ prea conservatorŭ, elŭ schimbă anevoiă obiceiurile séle. Cultura porumbuluĭ 'ĭ aduce avantage pe carĭ nu le găsesce în producerea altorŭ cereale; prosperitatea populaţiunilorŭ agricole depinde de la varietatea culturilorŭ, într'unŭ anŭ nenorocitŭ una saŭ alta dintre plantele cultivate nu rreuşesce, dar tótă recolta nu se compromite maĭ nicĭ o dată, şi pretutindenea unde ea constă din maĭ multe cereale, fómetea este o escepţiunè rară. Nu vedemŭ nicĭ unŭ motivŭ pentru ca să renunţămŭ la porumbulŭ sănĕtosŭ ca alimentŭ, ne tememŭ numaĭ de porumbulŭ stricatŭ, şi dorimŭ ca ţěranulŭ să nu se mărginéscă în cultura unuĭ singurŭ cerealŭ, ci ca să producă maĭ multe specie, precumŭ se şi urméză obicĭnuitŭ.

Faptele relatate deja în anulŭ 1807 de Cerri, care a vindecatŭ 10 pelagroşĭ printr'o alimentaţiune corectă, şi de Brierre de Boismont în anulŭ 1830, care a observatŭ asemenea dispariţiunea pelagreĭ după schimbarea moduluĭ de alimentaţiune, fapte carĭ aŭ fostŭ observate în ceĭ din urmă anĭ şi la noĭ, la soldaţĭ, carĭ aŭ intratŭ în armată cu primele semne ale pelagreĭ şi carĭ aŭ fostŭ vindecaţĭ prin regimulŭ normalŭ, nu probéză nicĭ de cum, că porumbulŭ sănĕtosŭ trebuie să fiă condamnatŭ ca alimentŭ. Din contra, mămăliga gătită din mălaiŭ bunŭ este unŭ alimentŭ sănĕtosŭ; este numaĭ de regretatŭ, că în ţerile unde se mănâncă porumbŭ, ţĕraniĭ din unele localităţĭ nu dispunŭ tot-d'a-una de o cantitate suficientă de mălaiŭ, şi că familiile lorŭ suferŭ câte o dată de inaniţiune, nu din causa calităţiĭ, ci maĭ multŭ din insuficienţa cantităţiĭ acestuĭ alimentŭ. Maĭ remâne o cestiune importantă de studiatŭ: constatarea comparativă a cantităţilorŭ asimilate la nutrirea omuluĭ cu porumbŭ, cu meiŭ, cu secară şi cu grâŭ.

In ceĭ din urmă anĭ pelagrologiĭ n'aŭ maĭ proscrisŭ porumbulŭ în generalŭ, ci numaĭ unele varietăţĭ ale acestuĭ cerealŭ, care nu se cóce bine în climatele temperate. «Annali di agricoltura No. 18. La Pellagra in Italia. Roma 1880» pledéză pentru supresiunea porumbu luĭ quarantino. Totŭ în anulŭ 1880 D. C. Lombroso s'a pronunţatŭ maĭ alesŭ în contra cultureĭ porumbuluĭ quarantino şi sessantino,

cerênd ca să se suprime măcinatulŭ acestorŭ doue varietățĭ și recomandândŭ porumbulŭ «elimeo», «aureo» și «pottilio». D Besta raportéză, (Dr. B. Besta. La Pellagra in Valtellino, Sondrio 1881) că în provincia luĭ țĕraniĭ sémănă porumbŭ qnarantino (zea mais precox) după recolta secareĭ și a primuluĭ fênŭ, este naturalŭ că sub asemenea condițiunĭ porumbulŭ nu póte ajunge la maturitate perfectă. D. P. S. Aurelian pledéză pentru cultura varietăților ŭ cinquantino (porumbŭ văraticŭ) și porumbŭ portocaliŭ, carĭ amêndouĕ se cocŭ de vreme și carĭ arŭ trebui să înlocuéscă la noĭ porumbulŭ scorumnicŭ și varietatea tomnatică (porumbŭ românescŭ, porumbŭ moldovenescŭ). Este dar necesarŭ, ca să se lumineze țĕraniĭ asupra varietățilorŭ de porumbŭ, carĭ convinŭ maĭ bine soluluĭ și climeĭ localitățeĭ și asupra utilitățiĭ d'a se usca porumbulŭ la sóre saŭ în cuptorŭ înainte d'a se depune în hambare.

În anulŭ 1880 D. Bonfigli în Italia și d. Faye în Franța aŭ datŭ consiliŭ, ca sá se popréscă numaĭ gătirea de mămăligă, credêndŭ că mălaiulŭ sub acéstă formă nu este bine digeratŭ și că panificațiunea arŭ înlesni organelorŭ digestive extragerea părțilorŭ asimilabile ale mălaiuluĭ. În Africa însă se mănâncă asemenea málaiulŭ nedospitŭ, atâtŭ ca mămăligă precum și în pesmețĭ și populațiunile carĭ se nutrescŭ astŭ-felŭ nu suntŭ supuse pelagreĭ (Fua, I. Arnould). Uniĭ filantropĭ aŭ întrodusŭ în maĭ multe comune rurale din Italia cuptóre cooperative, pentru a înlesni țĕranilorŭ cócerea de pâne; inițiativa acestorŭ cuptóre comune aparține preotuluĭ Anelli din Bernate-Ticino (Lombardia); ele producŭ pâne cu maĭ puține spese de câtŭ o familiă arŭ putea să 'șĭ-o gătéscă în casă; panificațiunea porumbuluĭ fiindŭ fórte dificile, elŭ se amestecă cu secară. În multe localitățĭ însă, înlocuirea mămăligeĭ prin pâne de porumbŭ este aprópe imposibilă, din causa sărăcieĭ extreme a țĕranilorŭ, care nu le permite nicĭ cumpĕrarea de secară saŭ de grâŭ necesarŭ pentru a se adăoga porumbuluĭ, nicĭ construirea de cuptóre. D. Faye dice, (Compte-rendu de l'Académie des Sciences, 1880) că pretutindenea unde se mănâncă pâne dospită pelagra este necunoscută. Acésta este adevĕratŭ, dar nu se mănâncă pâne de cătŭ în localitățile, unde se cul-

tivă grâŭ saŭ secară, căcĭ porumbulŭ singurŭ nu se panifică bine. Décă se panifică mălaiulŭ fără adausŭ de făină din unŭ altŭ cerealŭ, resultă o pâne grea, maĭ indigestă de câtŭ mămăliga. Populaţiunile carĭ mănâncă pâne suntŭ în generalŭ maĭ avute. Décă amŭ îmbunătăţi traiulŭ ţĕranuluĭ, care este astă-ḍĭ supusŭ pelagreĭ fiindŭ că mănâncă mălaiŭ stricatŭ, mămăliga arŭ dispare şi pânea arŭ lua loculŭ eĭ şi fără intervenţiunea nóstră; consiliile nóstre suntŭ însă inutile, décă nu putemŭ ameliora situaţiunea economică a populaţiunilorŭ rurale.

D. Bonfigli mai crede, că mămăliga fiindŭ prea móle n'are trebuinţă a fi multŭ mestecată în gură, şi astŭ-felŭ ea nu se amestecă bine cu saliva. Ţĕranulŭ românŭ face mămăliga obicinuitŭ destulŭ de compactă, maĭ vêrtósă de câtŭ miezulŭ de pâne, în câtŭ nu o póte bine înghiţi fără mestecarea prealabilă.

D. Lombroso consiliéză fierberea prelungită a mămăligeĭ şi probéză, că mămăliga bine fértă este nevătămătóre, prin faptulŭ că lucrătoriĭ agricolĭ ambulanţĭ din Tirol, carĭ mănâncă la eĭ a casă mămăliga fórte bine fértă, nu suferŭ de pelagră în patria lorŭ, dar venind în Italia în timpulŭ secerişuluĭ, eĭ prepară mămăliga iute ca şi italieniĭ (mamăliga pripită) şi suntŭ şi supuşĭ pelagreĭ. În orĭ-ce casŭ este bine, ca ţĕraniĭ sĕ fiă povăţuiţĭ asupra vătămăriĭ produsă de mămăliga care n'a fertŭ îndestulŭ.

In urma descoperirilorŭ d-luĭ L. Balardini s'a propusŭ a se esclude de la consumaţiune numaĭ porumbulŭ stricatŭ, afectatŭ de verdeţŭ. Balardini a consiliatŭ, ca să se privegheze cultura şi comerţulŭ acestuĭ cerealŭ, ca să se înlesnéscă ţĕranilorŭ creşcerea vitelorŭ laptifere, să se îmbunătăţéscă starea economică a ţĕranilorŭ prin crearea de societăţĭ cooperative de ajutorŭ. La aceste consiliĭ Capretti-Guidi a adaosŭ pre acela, d'a se priveghia măcinarea porumbuluĭ; în fine, s'a datŭ şi consiliulŭ d'a se conserva porumbulŭ maĭ bine, d'a se construi pentru elŭ magaziĭ uscate şi bine ventilate. Aceste din urmă consiliĭ aŭ o valóre incontestabilă, din nenorocire ele nu potŭ fi observate de către ţĕraniĭ maĭ sĕracĭ şi de către ceĭ reduşĭ

la miseria cea maĭ mare, fără ajutorŭ și fără sacrificiĭ marĭ din partea administrațiuneĭ.

Borguignonŭ, Th Roussel și Costallat aŭ propusŭ distrugerea verdețuluĭ porumbuluĭ prin căldura artificială. D. Costallat consiliéză ca îndată dupe culegere să se usuce porumbulŭ la cuptorŭ, să se macine și făina să se conserve cu îngrijire. Conservarea corectă a mălaiuluĭ reclamă însă unŭ gradŭ de avuțiă, o casă bine construită, uscată și tocmaĭ în localitățile unde pelagra este endemică găsimŭ maĭ adesea-orĭ case umede. Grouvelle a proiectatŭ unŭ cuptorŭ aerotermicŭ, care ar permite a se încălḑi răpede o mare cătățime de porumbŭ, într'o oră și $^1/_2$, la o temperatură de 150^0 până la 180^0. Asemenea aŭ fostŭ propuse cuptóre cooperative după sistemulŭ preotuluĭ Anelli din Bernate-Ticino, care ar servi de o-dată și pentru uscarea porumbuluĭ și pentru cócerea de pâne. D. D-r. I. A. M. Petit din Cette pretinde, că locuitoriĭ dintr'o regiune întinsă a Franțeĭ (Bressa, Burgundia, Franche-Comté) datoréză preservațiunea lorŭ de pelagră obiceiuluĭ ce aŭ, d'a distruge parasitele porumbuluĭ prin uscarea luĭ în cuptorŭ.

S'a maĭ datŭ consiliŭ, d'a se fierbe porumbulŭ în apă de calce diluată și d'a-lŭ usca înainte d'a se depune în hambarŭ, astŭ-felŭ se practică în Mexicŭ, séŭ d'a-lŭ muia într'o leșiă de cenușe, precumŭ se usiteză în insula Maddalena. Mĕ temŭ că acestŭ procedeŭ sustrage porumbuluĭ unele materiĭ solubile, maĭ alesŭ sărurile.

Uniĭ aŭ credutŭ, că vorŭ putea combate pelagra prin instrucțiunĭ popularŭ, prin consiliĭ date populațiunilorŭ rurale. La congresulŭ internaționalŭ de igienă de Torino din anulŭ 1880, secțiunea de igienă veterinară și rurală a exprimatŭ, după propunerea d-luĭ Gramegua, votulŭ următorŭ : Este necesariŭ, ca guvernele țĕrilorŭ unde pelagra este endemică, să ordone autorităților locale a opri consumațiunea porumbuluĭ stricatŭ și ca să publice instrucțiunĭ populare, spre a povĕțui populuțiunea asupra poricoluluĭ, care decurge din mâncarea aceluĭ porumbŭ. La congresulŭ medicalŭ din Genua (Genova), din anulŭ 1880, secțiunea de igienă și de medicină publică, după o discuțiune, la care aŭ luatŭ parte DD. Schilling, Manasseĭ, Lombroso,

Falcone, P. de Pietra Santa, Ratti, Toscani, a emis votulŭ : ca guvernele să exercite o supraveghere rigurósă asupra importaţiuneĭ porumbuluĭ stricatŭ şi ca să vulgariseze prin instrucţiunĭ populare cele maĭ bune procedeurĭ de conservaţiune a acestuĭ cerealŭ preţiosŭ şi economicŭ. Literatura italiană este deja bogată în micĭ lucrărĭ, scrise cu acestŭ scopŭ, de la începutulŭ secoluluĭ curentŭ până în ḑilele nóstre; menţionămŭ numaĭ scrierile populare ale d-lorŭ L. Fanzago (1816), L. Balardini (1862), A. M. Gemma (1874) , şi cele maĭ recente ale d-lorŭ Mantegazza, C. Lombroso şi C. Bonfigli. De şi aceste cărticele populare suntŭ fórte utile, publicaţiunea lorŭ constitue numaĭ o mică parte din cea ce societatea este datóre nenorociţilorŭ ţĕranĭ afectaţĭ de pelagră. In zadarŭ vomŭ consilia pre sĕraculŭ agricultorŭ a se nutri maĭ bine, décă sărăcia extremă nu-ĭ permite ca să se conforme cu consiliele igieniştilorŭ.

«Annali di Agricoltura No. 18» discutândŭ propositiunea d'a se închiria ţĕranilorŭ în mici bucăţĭ latifundiile Italieĭ, observă că prin acestŭ mediŭ amŭ putea îndrepta miseria numaĭ a uneĭ părţĭ a locuitorilorŭ ruralĭ, care astă-ḑĭ supórtă tristele consecinţe ale pauperismuluĭ celuĭ maĭ amarŭ. Décă nu putemŭ face totŭ, să facemŭ celŭ puţinŭ ceea ce este posibilŭ. In acéstă privinţă guvernulŭ românŭ a luatŭ iniţiativa, îmbucăţindŭ câte-va domeniĭ ale statuluĭ în micĭ părticele, carĭ se vêndŭ ţĕranilorŭ cu obligaţiune a le plăti în rate, în timpŭ de 12 până la 15 anĭ. De la acéstă mĕsură aşteptămŭ o ameliorare considerabilă a stăriĭ fisice şi morale a muncitorilorŭ agricolĭ.

Totŭ cu scopulŭ de îmbunătăţire a alimentaţiuneĭ ţĕranilorŭ, s'a consiliatŭ crescerea maĭ întinsă de vite . Acésă mĕsură excelentă se póte esecuta în douĕ modurĭ, în micŭ şi în mare. Crescerea vitelorŭ pe o scară întinsă nu va esercita o influinţă directă şi imediată asupra ţĕranilorŭ maĭ sĕracĭ, carĭ nu dispunŭ de locurĭ de păşiune suficiente; aplicată pe o scară mică, consiliindu se şi înlesnindu-se ţĕranuluĭ celuĭ maĭ sĕracŭ, ca să cumpere o vacă séŭ celŭ puţinŭ o capră, care 'ĭ va permite ca să mănânce mămăligă cu lapte, ca să crescă unŭ rîmĕtorŭ care 'ĭ va da slănină, acéstă mĕsură va fi

de o utilitate incontestabilă; rĕmâne numaĭ a se decide, cuĭ incumbă datoria a o pune în lucrare: statuluĭ, comuneĭ saŭ filantropieĭ private,

Ca mijlóce preventive aŭ maĭ fostŭ propuse : asanarea locuințelorŭ, proscripțiunea căsătoriilorŭ între pelagroșĭ, întrebuințarea vinuluĭ, alegerea corectă a apeĭ de bĕutŭ, generalisarea cultureĭ cartofilorŭ și legumelorŭ, pentru Italia în specialŭ emigrațiunea țĕranilorŭ. Unele din aceste propunerĭ n'aŭ trebuință de critică.

In fine, toțĭ mediciĭ carĭ s'aŭ ocupatŭ cu studiulŭ pelagreĭ, atâtŭ ceĭ carĭ găsescŭ causa eĭ etiologică într'unŭ principiŭ toxicŭ alŭ porumbuluĭ stricatŭ, precum și aceĭ carĭ l'aŭ căutatŭ în miseriă, suntŭ de opiniune, că prophylaxia acesteĭ bóle se resumă în ridicarea fisică și morală a țĕranuluĭ și în îmbunătățirea alimentațiuneĭ sale; agricultorulŭ trebue să se nutréscă cu alimente reparatóre și variate. Acéstă mĕsură prophylactică constă dar în remediile generale, întrebuințate pentru combaterea pauperismuluĭ și a miserieĭ extreme din acele localitățĭ, unde pelagra este endemică. Cu dreptŭ cuvêntŭ ḍice D. I. Arnould în «Nouveaux éléments d'hygiène, Paris 1881», că elevațiunea nivelului moraleĭ alŭ națiuneĭ, că progresulŭ stărĭĭ sociale și a instituțiunilorŭ de igienă publică, formézä partea principală a prophylaxieĭ pelagreĭ.

CONCLUSIUNE

1. Etiologia pelagreĭ nu este încă destulŭ de clară. Singurulŭ lucru bine constatatŭ este raportulŭ între alimentațiunea predominantă cu porumbŭ și între acéstă bólă.

Porumbulŭ bunŭ nu produce pelagra, nicĭ atuncĭ cândŭ este întrebuințatŭ ca alimentŭ esclusivŭ și sub formă de mămăligă.

Causa determinantă a pelagreĭ endemice este cu probabilitate o intoxicațiune cu porumbŭ stricatŭ, mâncatŭ sub forma de mămăligă. Principiulŭ toxicŭ nu este însă bine cunoscutŭ. Se pare că miseria physiologică lucrézä ca causă predisponentă.

2. Prophylaxia pelagreĭ cere, ca să se escludă de la consumaţiune mălaiuluĭ stricatŭ, ca să i se substitue alimente sănĕtóse şi ca să se îmbunătăţéscă cele-l-alte condiţiunĭ igienice ale populaţiunilorŭ rurale.

Pentru a atinge acestŭ scopŭ guvernele aŭ trebuinţă de concursulŭ sincerŭ alŭ administraţiunilorŭ locale (judeţene şi comunale), ale preoţilorŭ, învĕţătorilorŭ şi medicilorŭ.

Guvernelorŭ incumbă datoria a crea legĭ, carĭ vorŭ avea de scopŭ ridicarea fisică şi morală a ţĕranilorŭ, a supraveghea esecutarea acestorŭ legĭ, a da agricultorilorŭ celorŭ maĭ săracĭ ajutorŭ materialŭ prin institute de creditŭ agricolŭ şi a înlesni pre ţĕranĭ fără pămêntŭ a deveni proprietarĭ.

Administraţiunile locale autonome trebue să amelioreze igiena publică a comunelorŭ rurale, prin ordonanţe şi regulamente relative la salubritatea locuinţelorŭ şi prin supravegherea alimentelorŭ şi bĕuturilorŭ.

Preoţiĭ şi învĕţătoriĭ aŭ datoria a da ţĕranilorŭ o bună crescere morală, a-ĭ încuragia la labóre şi la economiă, a-ĭ povĕţui asupra consecinţelorŭ leneĭ şi beţieĭ, a-ĭ instrui asupra cultureĭ raţionale a pămêntuluĭ şi asupra cresceriĭ vitelorŭ.

Este de atribuţiunea medicilorŭ, ca să respândéscă între populaţiunile rurale noţiunile cele maĭ elementare de igienă şi ca să esplice ţĕranilorŭ regulele cardinale pentru conservarea sănĕtăţiĭ.

DARE DE SÉMĂ

ASUPRA CONGRESULUI ALŬ PATRULEA INTERNAŢIONALU DE IGIENĂ, ŢINUTŬ LA GENEVA IN LUNA SEPTEMVRE 1882

DE

Dr. I. FELIX.

(Citită în şedinţa publică de la 1 Octomvre 1882).

Conformându-mĕ cu însărcinarea cu care Guvernulŭ şi Academia Română m'aŭ onoratŭ, amŭ asistatŭ ca delegatŭ alŭ Guvernuluĭ Românŭ şi alŭ Academieĭ Române la alŭ IV-lea Congresŭ internaţionalŭ de igienă şi de demografiă, ţinutŭ la Geneva, sub înaltulŭ patronagiŭ alŭ Consiliuluĭ federalŭ alŭ Elveţieĭ, în timpulŭ de la 4 până la 9 Septemvre 1882 şi vinŭ astă-ḑĭ a supune Academieĭ resultatulŭ acesteĭ misiunĭ.

Congresulŭ, la care aŭ luatŭ parte aprópe 400 membri, dintre carĭ igieniştiĭ şi demografiĭ ceĭ maĭ însemnaţĭ şi represintanţiĭ sciinţelorŭ auxiliare ale igieneĭ din ceĭ maĭ ilustriĭ, nu numaĭ din Europa ci şi din diferite state ale Americeĭ, a fostŭ deschisŭ la 4 Septemvre de către D. Dr. H. Cl. Lombard, preşedintele comitetuluĭ de organisaţiune. După ce D. Schenk, membru Consiliuluĭ federalŭ, a salutatŭ Congresulŭ în numele Confederaţiuneĭ elveţiane, D. Héridier, preşedintele Consiliuluĭ de Statŭ alŭ Cantonuluĭ Geneva, în numele Cantonuluĭ şi D. Le Comte, membru consiliuluĭ administrativŭ alŭ municipiuluĭ Geneveĭ, în numele oraşuluĭ, Congresulŭ a procedatŭ la alegerea biurouluĭ, aclamândŭ pre membriĭ comitetuluĭ de organisaţiune, ca membriĭ biurouluĭ definitivŭ, anume D. H. Cl. Lombard, nestorulŭ medicilorŭ genevesĭ, şi bărbatŭ distinsŭ prin eruditiune şi prin publicaţiunile sale medicale, ca preşedinte; D. Dr. I. L. Prévost,

decanulŭ facultăţiĭ de medicină din Geneva, ca vice-preşedinte; D. profesorŭ P. L. Dunant, ca secretarŭ generalŭ, şi alegêndŭ, conformŭ unuĭ usŭ urbanŭ, câţĭ-va preşedinţĭ de onóre, între carĭ şi pre delegatulŭ D-vóstre. După ce D. Senatorŭ profesorŭ H. Pacchiotti, fostulŭ preşedinte alŭ Congresuluĭ alŭ III-lea internaţionalŭ de igienă (Torino), a predatŭ preşedinţia D-luĭ Dr. H. Cl. Lombard, uniĭ dintre membriĭ Congresuluĭ aŭ respunsŭ la urările afabile de bună venire rostite de autorităţile elveţiane.

Secţiunile s'aŭ constituitŭ, aŭ alesŭ asemenea biurourile lorŭ şi pentru fiă-care secţiune unŭ numĕrŭ de preşedinţĭ onorarĭ de secţiunĭ.

Ne fiindŭ scopulŭ acesteĭ dărĭ de sémă, ca să descriŭ festivităţile splendide cu carĭ autorităţile ospitaliere şi uniĭ cetăţenĭ distinşĭ aĭ Geneveĭ aŭ onoratŭ pre membriĭ Congresuluĭ, vĕ cerŭ permisiune, Domnilorŭ colegĭ, ca să trecŭ la enumerarea lucrărilorŭ celorŭ maĭ importante ale acesteĭ consultaţiunĭ internaţionale. Nu mĭ-a fostŭ cu putinţă a le urmări pre tóte, căcĭ programulŭ lucrărilorŭ fiindŭ pré mare pentru scurtulŭ timpŭ alŭ Congresuluĭ, tóte secţiunile aŭ lucratŭ în acelaşĭ timpŭ. Ordinea ḑileĭ, fixată din nainte de către comitetulŭ de organisaţiune, coprinde 7 cestiunĭ de discutatŭ în şedinţă generală, 58 în secţiunĭ, 4 demonstraţiunĭ şi 6 conferinţe în localulŭ esposiţiuneĭ de igienă şi de demografiă.

Dintre cestiunile tratate, acea a «atenuaţiuneĭ virusuluĭ», a slăbireĭ contagiuluĭ şi a inoculăriĭ virusuluĭ slăbitŭ pentru a face organismulŭ neprimitorŭ pentru infecţiunea ulterióră prin virusulŭ în forţa luĭ naturală, a fostŭ cea maĭ importantă.

Astă-ḑĭ nu maĭ există nicĭ unŭ dubiŭ asupra faptuluĭ, că multe bóle suntŭ producte ale vieţeĭ parasitare, ale germelorŭ, carĭ, aflate în aerŭ în suspensiune, intră în corpulŭ omuluĭ şi alŭ animalelorŭ şi provócă prin înmulţirea lorŭ diferite perturbaţiunĭ. Teoria germelorŭ nu datéză de astă-ḑĭ. Deja în anulŭ 1836 Cagniard de Latour a descoperitŭ germele fermentuluĭ alŭ pâneĭ (alŭ aluatuluĭ); în anulŭ 1837 Schwann (Berlin) a constatatŭ, că substanţele organice nu potŭ intra în putrefacţiune décă suntŭ apĕrate în contra contactuluĭ aeruluĭ şi maĭ târḑiŭ experienţele luĭ Schwann aŭ fostŭ confirmate

prin lucrările importante ale D-lorŭ Helmholtz din Berlin, L. Pasteur din Paris și John Tyndall din Londra. D. Pasteur a începutŭ seria acestorŭ lucrărĭ acum 20 de anĭ cu fermentele vinuluĭ și acetuluĭ și apoĭ în anulŭ 1865 cu studiulŭ parasitelorŭ, carĭ producŭ bóla vermilorŭ de mătase cunoscută sub numele de Pebrina, bólă care represintă și o episodă tristă în istoria economică a țĕreĭ nóst e, unde apăruse acum 20 de anĭ și care constă în desvoltarea unorŭ microbĭ în totŭ corpulŭ acestorŭ insecte, maĭ alesŭ însă în aparatulŭ de mătase. Prima comunicațiune făcută în acéstă privință Acad mieĭ francese de sciințe (Septemvre 1865) a fostŭ rĕŭ primită, ea a găsitŭ straniŭ, că chemistulŭ Pasteur, părăsindŭ terenulŭ purŭ alŭ chemieĭ, se ocupă de lucrărĭ carĭ se pare a nu fi de competința sea. Pasteur însă nu se turbura și mergea înainte cu aceste lucrărĭ, carĭ aŭ devenitŭ atâtŭ de fertile pentru sciință și pentru starea materială a Franțeĭ. Cu dreptŭ cuvênt ḑicea Pesteur deja acumŭ 16 anĭ : «Il est au pouvoir de l'homme de faire disparaître les maladies parasitaires, si, comme c'est ma conviction, la doctrine des générations spontanées est une chimère.»

In adevĕrŭ puținele cunoscințe ce posedemŭ asupra microbilorŭ aŭ găsitŭ deja o întrebuințare practică în chirurgiă, grație inițiativeĭ profesoruluĭ Lyster din Edimburgŭ, inventatorŭ alŭ pansamentuluĭ cu oclusiune adică cu apĕrarea rănilorŭ în contra contactuluĭ aeruluĭ atmosfericŭ.

S'aŭ descoperitŭ succesivŭ microbiĭ (germenĭ) ale unorŭ febre eruptive, ale diphterieĭ, ale intoxicațieĭ palustre (Tomasi-Crudelli din Roma), ale tuberculoseĭ (Robert Koch din Berlin), ale Septicemieĭ (L. Pasteur) și altele, carĭ tóte maĭ așteptŭ confirmarea existențeĭ lorŭ prin experimente repetate.

Faptulŭ celŭ maĭ importantŭ pe care l'aŭ produsŭ esperimentele moderne asupra vieței microbilorŭ, este inoculațiunea virusuluĭ diferitelorŭ bóle atenuatŭ (slăbitŭ) prin culturĭ speciale.

Marele învĕțatŭ francesŭ L. Pasteur a expusŭ, în a 2-a ședință a congresuluĭ, esperimentele sale făcute maĭ ânteiŭ cu virusulŭ cholereĭ găinilorŭ, slăbitŭ prin contactulŭ cu oxigenulŭ atmosfericŭ, cele cu vi-

rusulŭ cărbuneluĭ (dalaculŭ) executate de d-sa împreună cu dd. Roux și Camberlain, resultatele inoculațiuneĭ microbuluĭ turbăriĭ (a saliveĭ ómenilorŭ hydrophobĭ în urma mușcătureĭ cânilorŭ turbațĭ) și în fine acele ale atenuațiuneĭ microbuluĭ a febreĭ typhoide la caĭ, din carĭ experimente reese, că microbiĭ (organismele active ale contagiuluĭ) devinŭ maĭ virulențĭ décă suntŭ cultivațĭ într'unŭ mediŭ apĕratŭ în contra contactuluĭ aeruluĭ atmosfericŭ și că eĭ devinŭ succesivŭ maĭ puținŭ virulențĭ décă li se dă ocasiune a se propaga și îmulți la accesulŭ liberŭ alŭ aeruluĭ, la o temperatură de 30 până la 40⁰ c. Déca acestŭ faptŭ se va adeveri, elŭ va da locŭ la numeróse întrebuințărĭ practice și maĭ alesŭ la inoculațiunea virusuluĭ slăbitŭ prin cultivarea într'unŭ mediŭ apropiatŭ și prin altoirea repetată pentru apĕrarea omuluĭ și a animalelorŭ domestice în contra diferitelorŭ bóle virulente. Conclusiunile făcute de D. Pasteur cu órecare reservă nu se potŭ de o cam dată considera ca lege, ele suntŭ combătute maĭ alesŭ de D. D-r. H. Koch din Berlin și D. Prof. Colinŭ de la scóla veterinară Alfort. In Italia, în Prusia și în Ungaria unde dalaculŭ vitelorŭ este cu multŭ maĭ frecuentŭ de câtŭ la noĭ, precum și în Anglia, se controléză în momentulŭ de fèță eficacitatea inoculațiunilorŭ cu virusulŭ slăbitŭ alŭ carbuneluĭ (dalaculuĭ) și resultatele dobândite până astă-ḑĭ în Italia și Prusia parŭ a confirma utilitatea lorŭ.

A doua cestiune. «Contagiositatea phthisieĭ pulmonare din punctulŭ de vedere alŭ istorieĭ și alŭ igieniĭ publice,» raportorŭ D. profesorŭ A. Corradi din Pavia, a datŭ locŭ la discuțiunĭ interesante, carĭ de sigurŭ vorŭ indemna pre uniĭ experimentatorĭ la studiĭ ulterióre și carĭ astŭ-felŭ maĭ tărḑiŭ vorŭ produce resultate practice. Descoperirea bacciluluĭ tuberculoseĭ, a germeluĭ phthisieĭ pulmonare prin D. D-r. H. Koch, consiliarŭ la oficiulŭ sanitarŭ centralŭ alŭ imperiuluĭ germanŭ, este încă prea nouă;abia uniĭ clinicișťĭ familiarisațĭ cu cercetărĭ de acéstă natură, aŭ avutŭ ocasiunea a o verifica; eĭ n'aŭ constatatŭ până astă-ḑĭ décă și în care anume condițiunĭ germele bóleĭ se transmite omuluĭ prin intermediarulŭ aeruluĭ atmosfericŭ saŭ prin altŭ modŭ; prin urmare nicĭ igieniștiĭ n'aŭ pututŭ deduce

până astă-dĭ, din descoperirea d-luĭ D-r. H. Koch alte consiliĭ practice, de cât acelea de a se separa prin spitale bolnaviĭ phthisicĭ de alţĭ bolnavĭ, de a se distruge materiile expectorate ale acestorŭ bolnavĭ, şi d'a se esclude din consumaţiune celŭ puţinŭ carnea crudă şi laptele crudŭ ale animalelor bănuite de tuberculosa. Temerea de transmisiunea tuberculoseĭ prin vaccinŭ animalŭ saŭ prin vaccinŭ umanisatŭ, exprimată de D. Corradi, este esagerată, celŭ puţinŭ pentru acele ţĕrĭ unde suntŭ usitate precauţiunile ca cele ce se observă şi la noĭ. Amŭ luatŭ parte la discuţiune, combătêndŭ aserţiunea d-luĭ D-r, Smith din Londra, că gazele canalelorŭ jócă rolulŭ principalŭ în etiologia tuberculoseĭ, cu fapulŭ că în Bucurescĭ tuberculosa este maĭ frecuentă în părţile necanalisate ale oraşuluĭ şi că o întêlnimŭ adese orĭ la noĭ şi în alte ţĕrĭ prin comunele rurale, carĭ asemenea suntŭ necanalisate.

D. Dr. G. Varrentrapp, consiliarŭ sanitarŭ din Frankfurt pe Main, a comunicatŭ Congresuluĭ óre-carĭ date instructive asupra colonielorŭ scolare de vacanţă. Din unele scóle primare urbane de ambe sexe din Germania, Elveţia şi Danemarca se trămitŭ în timpulŭ vacanţelorŭ de véră scolariĭ săracĭ debilĭ şi bolnavĭ sub conducerea unuĭ institutorŭ saŭ a uneĭ institutrice la ţéră, în locurĭ sănĕtóse, maĭ alesŭ muntóse, unde suntŭ adăpostiţĭ în case salubre, nutriţĭ într'unŭ modŭ corectŭ şi unde petrecŭ maĭ totŭ timpulŭ în aerŭ liberŭ. Spesele acestorŭ escursiunĭ suntŭ suportate, saŭ de către asociaţiunĭ filantropice, saŭ de către comunele unde copiiĭ aŭ domiciliŭ. Administraţiunile căilorŭ ferate, comunele şi proprietariĭ de la ţéră, unde copiiĭ aŭ să petrécă vacanţele, vinŭ asemenea în ajutorulŭ copiilorŭ săracĭ şi pe alocurea copiiĭ suntŭ aşedaţĭ în casele ţĕranilorŭ maĭ avuţĭ fără nicĭ o plată. O asemenea inovaţiune fórte utilă, maĭ alesŭ pentru ţĕrile cu industria desvoltată, presupune dar, că populaţiunea rurală să trăéscă în condiţiunĭ maĭ confortabile de câtŭ spre esemplu în Italia şi la noĭ, saŭ că să se găséscă la ţéră óre-carĭ aşedăminte publice, precum scolĭ de agricultură cu internate, carĭ fiindŭ góle în timpulŭ vacanţelorŭ potŭ fi atuncĭ ocupate de copiiĭ din oraşe. Pentru noĭ coloniele scolare de vacanţă nu suntŭ cu totulŭ

nuoĭ, Asilulŭ Elena Dómna, care, ca și tóte așeḑămintele de asemenea natură, adăpostescŭ unŭ numĕrŭ însemnatŭ de copiĭ scrofuloșĭ, 'ĭ trămite maĭ pe toţĭ aniĭ în timpulŭ vacanţelorŭ la munte într'o monastire dependinte de Eforia spitalelorŭ civile.

Discuţiunea asupra influenţeĭ igienice, fisiologice și terapeutice a înălţimelorŭ (raportorŭ D. H. Cl. Lombard, președintele Congresuluĭ), a devenitŭ însemnată prin participarea la dênsa a ilustruluĭ profesorŭ de la Sorbonna Paul Bert. Lucrările anterióre asupra acţiuneĭ aeruluĭ rarificatŭ ale D-lorŭ Lombard și Jourdannet aŭ primitŭ deja în ultimiĭ anĭ o verificare sciinţifică și o complectare importantă prin experimentele D-luĭ Paul Bert. Acéstă dată D. Paul Bert, după ce a resumatŭ cunoscinţele nóstre asupra acesteĭ cestiunĭ, a probatŭ că staţiunile climatice (sanatoriĭ) pentru persóne afectate de bóle ale căilorŭ respiratoriĭ nu trebue înfiinţate la înălţimĭ, carĭ trecŭ peste 1500 metri d'asupra niveluluĭ măriĭ și a expusŭ neajunsurile, carĭ resultă din esageraţiunile ce se comitŭ în acéstă privinţă în maĭ multe ţĕrĭ. Este de doritŭ ca și noĭ să studiămŭ cestiunea staţiunilorŭ climatice dintr'unŭ punctŭ de vedere maĭ practicŭ, căcĭ găsimŭ la noĭ în ţéră maĭ multe localităţĭ, carĭ însușescŭ tóte condiţiunile cerute pentru acestŭ scopŭ.

Cu ocasiunea Congresuluĭ alŭ III-lea internaţionalŭ de igienă din anulŭ 1880, Consiliulŭ provincialŭ de Torino a publicatŭ unŭ concursŭ pentru compunerea cărţiĭ celeĭ maĭ bune asupra igieneĭ populaţiunilorŭ rurale și a rugatŭ pre Congresŭ, ca să redacteze condiţiunile concursuluĭ și să numéscă juriulŭ, ce-a-ce s'a și făcutŭ, urmândŭ a se decerne premiulŭ la Congresulŭ din Geneva. Amŭ avutŭ onórea a fi alesŭ raportorŭ asupra operilorŭ presintate și conclusiunile raportuluĭ meŭ, carĭ recomanda la premiare cartea D-luĭ profesorŭ A. Layet din Bordeaux «Hygiène et maladies des paysans. Paris 1882» aŭ fostŭ primite cu unanimitate.

Congresulŭ a fixatŭ programulŭ unuĭ concursŭ și a numitŭ juriulŭ internaţionalŭ pentru premiarea scrieriĭ celeĭ maĭ bune asupra mijlócelorŭ practice pentru prevenirea orbireĭ. Premiulŭ de 2000 francĭ va fi decernatŭ la viitorulŭ Congresŭ internaţionalŭ de igienă, ce se

va ține la Haaga (La Haye) în anulŭ 1884 și va fi plătitŭ de Societatea englesă pentru prevenirea orbireĭ.

Raportulŭ D-luĭ profesorŭ I. Arnould din Lille despre etiologia și profilaxia febreĭ tifoide n'a pututŭ aduce luminĭ nuoĭ asupra acesteĭ cestiunĭ, fiindŭ-că natura parasitară a febreĭ tifoide a omuluĭ nu este încă demonstrată într'unŭ modŭ precisŭ. De o cam dată profilaxia trebue dar să se maĭ mărginéscă în regulĭ de igienă generală și maĭ alesŭ în depărtarea inofensivă a excrementelorŭ bolnavilorŭ.

Discuțiunea asupra alcoolismuluĭ, raportatorĭ DD. D-rĭ. A. L. Roulet, consiliarŭ de statŭ alŭ cantonuluĭ Neufchatel, și Challand, directorulŭ asiluluĭ de alienațĭ alŭ Cantonuluĭ Lausanne, n'a produsŭ nimicŭ noŭ pentru igienistulŭ, care se află în curentulŭ sciințeĭ. Administrațiunea nóstră însă are încă multŭ de făcutŭ în acéstă privință, căcĭ România este una din acele țĕrĭ, unde se maĭ consumă de o dată cu alcoolulŭ etilicŭ și cantitățĭ însemnate de alcoolŭ amilicŭ, care este cu multŭ maĭ funestŭ de câtŭ celŭ d'ântêiŭ. De și legea nóstră sanitară (art. 121 și 122) prescrie regulamentarea sanitară a comerciuluĭ bĕuturilorŭ spirtóse, nu posedemŭ nicĭ o ordonanță, nicĭ unŭ regulamentŭ de igienă publică asupra acestuĭ comerțŭ. Unulŭ dintre raportatoriĭ asupra alcoolismuluĭ, D. Roulet, a demonstratŭ datoria ce are administrațiunea d'a veghié asupra executăriĭ regulamentelorŭ în cestiune, maĭ alesŭ de a limita tăria bĕuturilorŭ și d'a exclude din consumațiune bĕuturile carĭ pe lângă alcoolulŭ etilicŭ maĭ conține și alcoole maĭ elevate ale serieĭ monoatomice. In Elveția în lupta contra alcoolismuluĭ, guvernulŭ este susținutŭ de diferite asociațiunĭ de temperanță, de societățile de economiă și de prevedere și de societățile cooperative de aprovisionare, carĭ împreună cu numeróse persóne private daŭ administrațiuneĭ concursulŭ lorŭ moralŭ și materialŭ pentru limitarea abusuluĭ bĕuturilorŭ alcoolice.

Raportulŭ d-luĭ d-r. A. Proust, membru comitetuluĭ de igienă publică alŭ Franțeĭ, asupra propagațiuneĭ cholereĭ prin peregrinațiunile maometanilorŭ la Meca, are și pentru noĭ unŭ interesŭ insemnatŭ, maĭ puținŭ din causă că și mulțĭ locuitorĭ aĭ Dobrogeĭ participă la

acele peregrinage, maĭ multŭ fiindŭ că, din Persia şi din Litoralulŭ Mării Caspice cholera se póte importa în porturile cele maĭ orientale ale Mării negre şi astŭ-felŭ guvernulŭ Românieĭ póte să fiă chiămatŭ din noŭ a lua mĕsurĭ extraordinare la gurele Dunării şi în porturile nóstre maritime. Avemŭ dar datoria a ne informa, după putinţă, despre starea sanitară din Persia şi din Litoralulŭ Mării Caspice. În câtŭ privesce importaţiunea cholerii la noi pe cale directă (Marea Roşiă, Canalulŭ Suezŭ, Marea Mediterană şi Marea Négră) ea nu ne póte surprinde, căcĭ în acea cale navele suntŭ supuse unuĭ controlŭ sanitarŭ multiplu înainte de a sosi în porturile nóstre La discuţiunea asupra propunerii făcută din noŭ şi cu acéstă ocasiune, ca congresulŭ să intervină pe lângă tóte guvernele pentru crearea uneĭ comisiunĭ sanitare internaţională permanentă, însărcinată cu studiarea, cu constatarea şi cu observarea diferitelorŭ epidemiĭ, amŭ luatŭ şi eŭ parte, stăruindŭ că acea comisiune internaţională, décă se va înfiinţa, să aĭbă numaĭ atribuţiunĭ curatŭ sciinţifice. Opiniunile asupra acesteĭ propunerĭ fiindŭ divergente, congresulŭ n'a luatŭ nici o conclusiune.

O importanţă maĭ mică are pentru noĭ, pentru momentulŭ de faţă, raportulŭ d-luĭ profesorŭ A. Layet din Bordeaux şi comunicaţiunile d-luĭ D-r. Rochard medicŭ supremŭ alŭ marineĭ francese şi ale d-luĭ profesorŭ Silva-Amado din Lisbona, asupra mĕsurilorŭ internaţionale în contra febreĭ galbene. Precumŭ cholera face din Orientŭ invasiunea eĭ în Europa, febrea galbenă o face din Occidentŭ, din America centrală, formândŭ focare endemice secundare în America meridională şi în Africa occidentală, carĭ înlesnescŭ importaţiunea eĭ în Europa. Febrea galbenă, care maĭ înainte nu s'a observatŭ de câtŭ pe la ţĕrmurile mării situate prea josŭ, se vede astă-dĭ deja la înălţimea de 1000 metri şi este probabilŭ, că într'unŭ timpŭ nu prea depărtatŭ se va aclimata în Europa precumŭ s'a aclimatatŭ cholera; rapiditatea comunicaţiunilorŭ va putea scurta acestŭ timpŭ. Congresulŭ a decisŭ, ca la congresulŭ internaţionalŭ de igienă viitorŭ (la Haga în anulŭ 1884) membriĭ competinţĭ să fiă pregătiţĭ pentru discutarea mĕsurilorŭ practice în contra invasiuneĭ febreĭ galbene.

Asupra profilaxieĭ pelagreĭ s'a, datŭ delegatuluĭ d-vóstră însărcinarea de raportatorŭ. Amŭ onóre, a alătura pe lângă acésta o traducţiune română dupe raportulŭ respectivŭ, care cuprinde şi maĭ multe date statistice asupra pelagreĭ în România. De şi acéstă bólă este la noĭ maĭ puţinŭ frecuentă de cât în Italia şi în Spania, de şi guvernulŭ nostru se silesce a o limita prin înfiinţarea de spitale rurale şi prin îmbunătăţirea sórteĭ materiale a ţĕranilorŭ, ne maĭ rĕmâne multŭ de făcutŭ pentru stârpirea acestuĭ flagelŭ. Credŭ că înainte de tóte ţĕraniĭ noştri trebuescŭ a fi îndemnaţĭ, ca să cultive numaĭ acele varietăţĭ de porumbŭ, carĭ ajungŭ în clima nóstră totdéuna la maturitate complectă, aceste varietăţĭ fiind astă-ḑĭ cunoscute în urma experimentelorŭ şi observaţiunilorŭ făcute la şcóla naţională de agricultură şi silvicultură de la Herestrĕŭ.

Conclusiunile raportuluĭ D-luĭ D-r. Haegler din Bal (Basel) asupra necesităţiĭ repausuluĭ în câte o ḑi pe sĕptĕmână, n'aŭ fostŭ primite întocmaĭ. Majoritatea igienistilorŭ presinţĭ a recunoscutŭ necesitatea igienică pentru orĭ-care lucrătorŭ a se repausa din cândŭ în cândŭ o ḑi întrégă şi s'a pronunţatŭ în acelaşĭ sensŭ, Congresulŭ n'a creḑutŭ însă de atributulŭ sĕŭ, ca să recomande guvernelorŭ sânţirea maĭ rigurósă a duminecilorŭ şi n'a găsitŭ argumente sciinţifice pentru justificarea propunerilorŭ unorŭ oratorĭ, carĭ, décă s'arŭ fi primitŭ, arŭ fi devenitŭ imposibilă funcţionarea în duminecĭ a căilorŭ ferate, a bastimentelorŭ cu vaporĭ, a poştelorŭ şi a altorŭ serviciĭ publice şi private.

Conclusiunile detaliate ale raportuluĭ D-luĭ profesorŭ E. Vallin, redactorŭ principalŭ alŭ fóieĭ «Revue d'hygiène» (Paris), despre desinfecţiunea camerilorŭ în carĭ aŭ zăcutŭ persóne afectate de bóle contagióse, aŭ fostŭ aprobate. Pretutindenea unde regulaminte de administraţiune prescriŭ desinfectarea localelorŭ infectate, ele implică declaraţiunea obligatoriă a bóleĭ contagióse şi înfiinţarea saŭ celŭ puţinŭ determinarea agenţilorŭ specialĭ însărcinaţĭ cu execuţiunea şi cu priveghiàrea desinfecţiuneĭ. Articolulŭ respectivŭ din legea nóstră sanitară (127) nu este încă regulamentatŭ.

D. Bourneville, redactorulŭ fóieĭ «Progrès médical» şi capŭ de ser-

viciŭ la spitalulŭ Bicêtre din Paris, a raportatŭ asupra scólelorŭ de infirmierĭ de ambe sexe și discuțiunea provocată de raportulŭ D sale s'a întinsŭ și asupra scólelorŭ pentru surorĭ de caritate. Opiniunile asupra preferințeĭ infirmierelorŭ laice înaintea celorŭ carĭ aparținŭ uneĭ congregațiunĭ religióse suntŭ împărțite. In câtŭ privesce educațiunea infirmierilorŭ laicĭ de ambe sexe, spitalele ordinare și de copiĭ și ospițele de alienațĭ din Franța și din Anglia 'șĭ crescŭ singurĭ infirmieriĭ lorŭ, dându-le învĕțătura teoretică și practică, eĭ suntŭ maĭ bine retribuițĭ de câtŭ în spitalele nóstre și primescŭ pensiunĭ de retragere. Scólele pentru surorĭ de caritate din Berlin, Liège, Geneva, Viena, suntŭ strînsŭ legate cu spitalele speciale în carĭ ele locuescŭ și în carĭ ele primescŭ învĕțătura. La trecerea mea prin Viena amŭ visitatŭ institutulŭ surorilorŭ de caritate din Unter-Döbling, creatŭ de către o asociațiune de persóne caritabile; elŭ posedă unŭ frumosŭ pavilionŭ de spitalŭ, înființatŭ după regulele moderne, îndestratŭ cu abundanță cu tóte obiectele pe carĭ confortulŭ bolnavuluĭ póte cere; în acestŭ micŭ spitalŭ se caută în timpulŭ de fĕță cu spesele Ministeriuluĭ de resbelŭ austro-ungarŭ unŭ numĕrŭ de militarĭ rănițĭ în Bosnia și Erțegovina. Superióra surorilorŭ de caritate, ca și mediculŭ primarŭ, locuescŭ în institutŭ, care se află sub direcțiunea unuĭa dintre chirurgiĭ ceĭ maĭ eminințĭ aĭ timpuluĭ actualŭ, a D-luĭ profesorŭ Th. Billroth. O organisațiune analogă există în institutulŭ surorilorŭ de caritate din Berlin și Liège. Surorile de caritate din Londra probéză în momentulŭ de fĕță în Egiptŭ, unde aŭ însoțitŭ armata englesă, utilitatea acesteĭ instituțiunĭ.

Una dintre discuțiunile cele maĭ animate, dar și din cele maĭ instructive, a fostŭ acea asupra canalelorŭ și hasnalelorŭ, raportatorŭ D. profesorŭ A. Durand-Claye, inginerŭ șefŭ alŭ orașuluĭ Paris. Marea majoritate a membrilorŭ Congresuluĭ și maĭ alesŭ igienistiĭ ceĭ maĭ autorisațĭ în acéstă materiă din Francia, Anglia și Germania, aŭ declaratŭ, că singurulŭ sistemŭ care astă-dĭ corespunde cu cerințele igieneĭ, este sistemulŭ golireĭ idraulice, sistemulŭ «du tout à l'égout», adică introducerea în canale a lăturilorŭ, a excrementelorŭ, a apelorŭ industriale, a apelorŭ de plóe și desființarea hasnalelorŭ, puin-

du-se canalele în raportŭ cu water-closettele din case. Expunerea mea detailată asupra acesteĭ cestiunĭ și consiliele respective ce amŭ supusŭ administrațiuneĭ comunale a Capitaleĭ în raportulŭ meŭ generalŭ asupra serviciuluĭ sanitarŭ alŭ orașuluĭ Bucurescĭ pe anulŭ trecutŭ, corespunde întocmaĭ cu vederile igienistilorŭ celorŭ maĭ însemnațĭ din Franța, Germania, Anglia și Belgia. S'a calculatŭ, că pentru orașulŭ Paris, sistemulŭ curățireĭ idraulice (sistemulŭ «du tout à l'égout») se póte introduce din momentulŭ ce vorŭ intra în canale pentru fiă-care omŭ 40 litri de apă pe ḍi. Pentru Capitala nóstră, unde casele suntŭ maĭ depărtate una de alta de câtŭ la Paris, acéstă cantitate trebue să fiă maĭ mare, dar pe de o parte s'a și proiectatŭ aprovisionarea Bucurescilorŭ cu o cătățime de apă cu multŭ maĭ mare de câtŭ 40 litri de persónă, iarŭ de pe de alta canalele nóstre vorŭ avea unŭ povîrnișŭ (o pantă) maĭ mare de câtŭ cele ale Parisuluĭ. Singurulŭ punctŭ asupra căruia opiniunile aŭ maĭ remasŭ diverginte este acela, décă este maĭ salubru ca canalele să comunice directŭ cu strada prin gurile de scurgere, saŭ décă urméză ca atmosfera stradeĭ să fiă apărată prin sifóne în contra amesteculuĭ cu aerulŭ canalelorŭ. Igieniștiĭ englesĭ și majoritatea celorŭ germanĭ suntŭ pentru comunicațiunea liberă între stradă și canalŭ, igieniștiĭ francesĭ și maĭ mulțĭ dintre ceĭ germanĭ suntŭ pentru sifóne și pentru ventilațiunea canalelorŭ p in coșurĭ specialĭ. În orĭ-ce casŭ acestŭ sistemŭ reclamă o ventilațiune rigurósă a latrinelorŭ prin tuburĭ, carĭ se deschidŭ dedesubtulŭ water-closettelorŭ de unde conducŭ gazele infecte până la înălțimea învelitóreĭ caselorŭ.

Raportulŭ d-luĭ profesorŭ G. van Overbek de Meijer din Utrecht asupra profilaxieĭ internaționale a turbăriĭ cânilorŭ, cere să se înființeze în tóte comunele registre pentru înscrierea cânilorŭ, ca să se împuțineze câniĭ prin omorîrea celorŭ neînscrișĭ și prin perceperea unuĭ impositŭ însemnatŭ pentru fiă-care câne, ca să se impuie botnița pe care să o pórte fiă-care câne cândŭ ese din curtea stăpânuluĭ, ca să se omóre câniĭ turbațĭ, ca să se secuestreze și isoleze ceĭ suspecțĭ pentru celŭ puținŭ 4 lunĭ, ca fiă-care cetățénŭ să aibă dreptulŭ a omorî orĭ-ce câne care nu pórtă botniță, ca să

se dispenseze de la botniță pentru unŭ timpŭ limitatŭ și pentru fiă-care în parte cânii păstorilorŭ și vĕnătorilorŭ, ca se micșoreze impositulŭ pentru unii cânĭ indispensabilĭ pentru exercițiulŭ uneĭ profesiunĭ, și că tóte aceste mĕsurĭ să se prescrie într'unŭ modŭ uniformŭ în virtutea uneĭ convențiunĭ internaționale. Amŭ combătutŭ acéstă mĕsură ca fórte vexatóre și fórte greŭ de esecutatŭ, amŭ arĕtatŭ dreptŭ esemplu spesele enorme ce causéză în Bavaria administrațiunea impositelorŭ cânilorŭ și amŭ propusŭ ca să se lumineze tótă populațiunea asupra pericoluluĭ turbăriĭ prin instrucțiunĭ populare, arĕtândŭ, că celŭ puținŭ pentru România, observarea prescripțiunilorŭ legiĭ nóstre de poliția sanitară veterinară împreună cu respândirea noțiunilorŭ populare asupra mĕsurilorŭ profilactice în contra turbăriĭ și asupra primuluĭ ajutorŭ ce trebue să se dea celorŭ mușcațĭ, vorŭ fi mĕsurĭ suficiente. D. medicŭ-veterinerŭ Duplessis membrulŭ comisiuneĭ francese de epizotiĭ a comunicatŭ, că acea comisiune n'a avutŭ curagiulŭ a recomanda guvernuluĭ francesŭ prescrierea botnițeĭ obligatoriă, ci a preferitŭ a lăsa administrațiunilorŭ locale facultatea de a impune acea mĕsură odiósă prin ordonanțe. Cu tóte acestea majoritatea membrilorŭ presințĭ, maĭ alesŭ a celorŭ germanĭ, a rĕmasŭ de opiniunea raportatoruluĭ. Congresulŭ însă n'a însărcinatŭ biuroulŭ sĕŭ a lua mĕsurĭ pentru realisarea conclusiunilorŭ propuse de colegulŭ nostru de la Universitatea din Utrecht.

D. profesorŭ Kinklein (din Bal, Baselŭ), președintele societățeĭ elvețiane de statistică, a cititŭ unŭ raportŭ asupra fixăreĭ unitățilorŭ timpuluĭ pentru coordinarea lucrărilorŭ demografice. Secțiunea demografică a primitŭ conclusiunea, ca și în acele state și orașe, unde anulŭ bugetarŭ și administrativŭ nu coincide cu anulŭ calendaruluĭ, să se calculeze pentru lucrările demografice anulŭ de la 1 Ianuarie până la 31 Decembre, și membriĭ, între carĭ și delegatulŭ d-vóstre, s'aŭ obligatŭ a se conforma cu acéstă decisiune în lucrările lorŭ oficiale.

Conclusiunile raportuluĭ D-luĭ D-rŭ Lotz din Bal (Basel), membru comisiuneĭ sanitare centrale a confederațiuneĭ elvețiane, asupra constatăriĭ medicale a deceselorŭ și asupra mijlócelorŭ pentru generali-

sarea și perfecționarea eĭ, merită atențiunea specială a oficiuluĭ nostru centralŭ de statistică. Din raportulŭ și discuțiunile asupra luĭ resultă, că în țările maĭ înaintate de câtŭ a nóstră, administrațiunile credŭ, că nu se potŭ înregistra deja astă-ḑĭ causele deceselorŭ prin comunele rurale și se speră, că la congresulŭ internaționalŭ viitorŭ de igienă și de demografiă în anulŭ 1884, se va putea lua înțelegere pentru intoducerea înscrieriĭ bólelorŭ, carĭ aŭ causatŭ mórtea prin comunele rurale din Germania, Elveția și póte din unele alte țĕrĭ. Noĭ voimŭ să mergemŭ maĭ iute și ne pregătimŭ deja astă-ḑĭ pentru a introduce și prin sate verificarea causelorŭ deceselorŭ.

Raportulŭ d-luĭ dr. Janssens medicŭ-șefŭ alŭ orașuluĭ Bruxelles, asupra uniformitățeĭ buletinurilorŭ de statistică sanitară, tinde a înlesni redacțiunea precisă și espedițiunea răpede a raporturilorŭ sanitare internaționale a orașelorŭ marĭ. Maĭ multe orașe din Europa, dintre carĭ și capitala Bucurescĭ. aŭ adoptatŭ de maĭ multŭ timpŭ formularele propuse de d. Janssens și aprobate de secțiunea demografică.

D. dr. Czatary de Ruda, delegatulŭ guvernuluĭ ungarŭ, a depusŭ pe mèsa biurouluĭ Congresuluĭ proiectulŭ uneĭ convențiunĭ internaționale în contra falsificăriĭ alimentelorŭ și bĕuturilorŭ, care proiectŭ nefiindŭ anunțatŭ din nainte, membriĭ Congresuluĭ și maĭ alesŭ delegațiĭ guvernelorŭ n'aŭ fostŭ preparațĭ pentru discuțiunea luĭ; ea a fostŭ amânată pentru Congresulŭ internaționalŭ de igienă din anulŭ 1884.

Este de regretatŭ, că din causa lipseĭ de timpŭ nu s'aŭ pututŭ citi și discuta unele raporturĭ importante, precumŭ acela alŭ d-luĭ profesorŭ Lichtheim din Berna, asupra Mucorineelorŭ (parasite mucedinóse desvoltate pe unele membrane mucóse), alŭ d-lorŭ profesorŭ Acland din Oxford, E. Chadwick diu Londra și A. I. Martin din Paris, asupra principiilorŭ administrațiuneĭ sanitare, alŭ d-luĭ profesorŭ Rollet din Lyon despre filtrarea naturală a apeĭ de bĕutŭ, alŭ d-luĭ profesorŭ H. Kuborn din Liège asupra raportuluĭ intre programele scolare și între sănĕtatea copiilorŭ, alŭ d-luĭ profesorŭ H. Cohn

din Breslau asupra necesităţiĭ de a se numi medicĭ specialĭ însărcinaţĭ cu priveghiărea sanitară a scólelorŭ şi maĭ multe alte.

În localulŭ esposiţiuneĭ de igienă şi de demografiă s'aŭ ţinutŭ maĭ multe conferinţe. D.D. D-rĭ Bourneville şi Loiseau aŭ vorbitŭ despre spitale şi despre organisaţiunea serviciuluĭ spitalicescŭ, explicândŭ între altele desvoltarea ce trebue să se dea serviciuluĭ consultaţiunilorŭ gratuite pentru bolnaviĭ ambulanţĭ şi condamnândŭ modulŭ usitatŭ pe alocurea, unde bolnaviĭ ambulanţĭ suntŭ esaminaţĭ răpede în picióre, fără a se desbrăca. D. D-r Napias a vorbitŭ despre ajutorulŭ pentru răniţĭ explicândŭ totŭ de o dată obiectele de ambulanţă expuse de unele asociaţiunĭ francese, D. Gautier directorulŭ laboratoriuluĭ municipalŭ de chemiă din Paris a ţinutŭ o conferinţă instructivă asupra esaminăriĭ alimentelorŭ; D. Durand-Claye a explicatŭ obiectele expuse de oraşulŭ Paris, maĭ alesŭ planurile şi modelele ale canalisaţiuneĭ; D. Cernesson consiliarŭ comunalŭ din Paris a demonstratŭ diferite aparate de ventilatiune.

La exposiţiunea de igienă şi de demografiă, deschisă la Geneva de o dată cu acestŭ Congresŭ, aŭ fostŭ represintate cele maĭ multe State ale Europeĭ, maĭ cu osebire însă Elveţia şi Franţa. România a ocupatŭ unŭ locşorŭ modestu cu publicaţiunile demografice şi igienice ale primărieĭ Capitaleĭ şi ale delegatuluĭ d-vóstră. Comisiunea exposiţiuneĭ ne a distinsŭ printr'o menţiune onorabilă, póte din causa, că amŭ fostŭ singurĭ represintanţĭ în exposiţiune aĭ orientuluĭ Europeĭ. Sperŭ că acéstă distincţiune ne va încuraja, ca să figurămŭ cu maĭ multe obiecte la esposiţiunea de igienă din Berlin, din anulŭ 1883 Administraţiunea Capitaleĭ nóstre întreprinde actualmente nisce lucrărĭ măreţe de asanare, ale cărorŭ planurĭ şi programe vorŭ putea face onóre orĭ căreĭ esposiţiunĭ de igienă, şi carĭ décă arŭ fi fostŭ expuse la Geneva, arŭ fi întunecatŭ maĭ multe alte obiecte analoge.

Partea cea maĭ importantă a exposiţiuneĭ este cea scolară. Acĭ găsimŭ planurĭ de scolĭ rurale, primare şi secundare din diferite ţěrĭ, modele de mobilierŭ scolarŭ şi băncĭ-pupitre în natură. Amŭ putută constata, că pupitrele pentru câte duoĭ elevĭ introduse în scólele primarĭ de băeţĭ şi de fete de Verde Nr. 1 din Capitală, precumŭ şi

modelele de pupitre din anulŭ 1882 ale ministeruluĭ nostru de Culte și de Instrucțiune, corespundŭ cu principiile după care se confecționéză mobilele scolare în țĕrile carĭ în acéstă privință ne potŭ servi de esemplu, ca Suedia, Elveția, Germania; din datele statistice ale maĭ multorŭ țĕrĭ ce ni s'aŭ comunicatŭ la exposițiune, resultă însă, câtŭ de înapoiată maĭ este în generalŭ țéra nóstră în privința localelorŭ scolare și a mobilieruluĭ scolarŭ. Amŭ admiratŭ ventilațiunea și încăldirea perfectă a unorŭ scóle din Franța, Italia, Elveția și amŭ regretatŭ numaĭ, că tóte aceste îmbunătățirĭ nu se potŭ introduce în casele de chiriă próste, în carĭ suntŭ instalate cele maĭ multe scolĭ din Capitală și că cele maĭ multe din scólele nóstre suntŭ încă lipsite de mobile corecte.

O mare parte a localuluĭ exposițiuniĭ a fostŭ ocupată de modele, planurĭ și desemne de canale, latrine, apeducte, de gurĭ de scurgere ale canalelorŭ, de gurĭ de scurgere ale apeductelorŭ, de stropitorĭ. Parisulŭ exceléză prin desvoltarea colosală ce s'a datŭ în Metropola francesă, circulațiuneĭ apelorŭ curate și necurate; unele orașe de a doua și a treia mână, ca Milano, Lille, Geneva și miculŭ orașŭ Bunzlaŭ din Silesia, atragŭ atențiunea specialistilorŭ prin unele inovațiunĭ importante relative la canalisațiune. Unele orașe elvețiane aŭ expusŭ planurĭ de cimitire, unele italiane, belgiane și saxone modele de aparate pentru arderea cadavrelorŭ, administrațiunea Parisuluĭ o bogată colecțiune a diferitelorŭ unelte pentru curățirea stradelorŭ și pentru golirea hasnalelorŭ.

Nu vĕ voiŭ osteni, Domnilorŭ colegĭ, cu enumerarea tutulorŭ obiectelorŭ instructive, carĭ aŭ fostŭ expuse și menționezŭ numaĭ, ca maĭ importante, diferitele aparate și materiĭ pentru desinfecțiune, truse și casete cu obiecte ale unorŭ serviciĭ municipale și polițienescĭ pentru primulŭ ajulorŭ în casŭ de accidente și de bóle, brancarde, trăsurĭ pentru transportarea în spitale a bolnavilorŭ afectațĭ de bóle contagióse, colecțiunea instrumentelorŭ de precisiune pentru observațiunĭ meteorologice, carĭ se raportă la igienă, filtre pentru apă, planurĭ de spitale, de maternitățĭ, de închisorĭ, de morghe, modelulŭ vestituluĭ aparatŭ pentru conservarea cadaverelorŭ prin frig din morga

Parisuluĭ și altele. Unŭ aparatŭ de încăldịtŭ pentru copiiĭ născuțĭ înainte de terminŭ, pentru copiiĭ noŭ-născuțĭ fórte debilĭ, maĭ alesŭ pentru ceĭ sifiliticĭ «couveuse pour enfants nés avant terme», expusŭ de administrațiunea centrală a spitaleloru din Paris, a provocatŭ interesulŭ tutulorŭ persónelorŭ competinte; elŭ este construitŭ după sistemulŭ aparatelorŭ pentru clocirea artificială a oueloru prin apă caldă.

Nu pociŭ trece cu tăcerea exposițiunea institutuluĭ chemicŭ municipalŭ din Paris, care, sub conducerea învĕțatuluĭ sĕŭ directorŭ D. Gautier, se silesce a face concurință institutuluĭ de igienă alŭ Universitățiĭ din München, institutŭ unicŭ în felulŭ sĕŭ, pe care amŭ avutŭ ocasiune a-lŭ admira la trecerea mea prin Munic.

Intre publicațiunile statistice și demografice oficiale expuse, aŭ meritatŭ tótă lauda acele ale orașelorŭ Paris, Berlin, Zürich, Berna, Geneva, Bruxelles, Buda, ale oficiilorŭ centrale de statistică ale Italieĭ, Prusieĭ și ale Confederațiuneĭ elvețiane, între cele particulare, acele ale venerabiluluĭ președinte alŭ Congresuluĭ D. H. C. Lombard.

Colecțiunea frumósă a ambulanțelorŭ militare și a altorŭ obiecte, expuse de administrațiunea sanitară militară a Confederațiuneĭ elvețiane și de serviciile sanitare a altorŭ armate, a fostŭ fórte instructivă.

Terminŭ acestŭ raportŭ cu asicurarea că, décă acestŭ Congresŭ ca și alte asemenea adunărĭ, n'a înaintatŭ sciința într'unŭ modŭ directŭ și vĕditŭ, elŭ a fostŭ fórte utilŭ prin întâlnirea și apropiarea bărbațilorŭ de aceeașĭ specialitate, prin schimbarea mutuală a ideilorŭ în Congresŭ și afară de cerculŭ restrînsŭ alŭ Congresuluĭ, prin critica reciprocă a lucrărilorŭ, prin aducerea unuĭ contactŭ maĭ intimŭ a unorŭ apostolĭ modestĭ aĭ igieneĭ cu ilustrațiunile sciințeĭ.

GRIGORIU URECHIE,

CONTRIBUIRI PENTRU O BIOGRAFIĂ A LUI,

DE

ION SBIERA
profesorŭ la universitatea din Cernăuţŭ, membru Academieĭ.

I. ISVOARE

După cunoscinţa nóstră, până acum nicĭ unŭ învĕţatŭ nu s'a ocupatŭ anume şi cu deamĕruntulŭ de cronicarulŭ Grigoriŭ Urechĭe. Şi nicĭ nu este de mirare, pentru că numaĭ fórte puţine scirĭ despre dênsulŭ s'aŭ păstratŭ până la noĭ. Chiarŭ şi aceste scirĭ de totŭ lipsiciόse şi neajungĕtóre, nu se află adunate la unŭ locŭ, ci suntŭ presărate icĭ colea prin diferite opurĭ.

1. Celŭ maĭ vechĭŭ scriitorŭ care vorbesce, nu atâta de persóna, câtŭ maĭ vêrtosŭ de cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe, este renumitulŭ *Mironŭ Costinŭ.* Acesta a îndeplinitŭ şi a continuatŭ cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe. Elŭ ne vorbesce de dênsa fórte puţinŭ, atâta câtŭ 'ĭ este de trebuinţă spre a justifica parte îndeplinirea, parte continuarea. Despre persóna luĭ Grigoriŭ Urechĭe însă nu ne spune maĭ nimica, de şi Mironŭ Costinŭ, singurŭ dintre toţĭ scritoriĭ, arŭ fi pututŭ face acésta cu bunŭ succesŭ, de óre-ce elŭ, în tinereţele sale, a fostŭ contimporanŭ cu partea din urmă a vieţiĭ luĭ Grigoriŭ Urechĭe. Că n'a făcutŭ acésta, esplicarea o aflămŭ maĭ alesŭ în im-

prejurarea, ca tocmaĭ în juneța sa Mironŭ Costinŭ n'a petrecutŭ în patria sa, în Moldova, ci în Polonia, dimpreună cu tată-seŭ, fugitŭ de témă de Vasiliŭ Lupulŭ, domnulŭ Moldoviĭ de atuncia.

Locurile din opurile luĭ Mironŭ Costinŭ relative la Grigoriŭ Urechĭe se află a) în *Letopisițele țĕreĭ Moldoviĭ*, publicate pentru întêiașĭ dată de M. Cogălnicénu, Iașĭ 1852, tom. I. pag. 4—6, 10, 24, 213—216, 229, 244, 263, 264, 284. — și b) în *«Archiva istorică a Românieĭ»* de B. Petriceĭcu-Hasdĕŭ, tom. I. part. 1. Bucurescĭ, 1865, pag. 160.

2. Alŭ douilea scriitoriŭ, în șirŭ cronologicŭ, care ne vorbesce ceva despre cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe, este *Simion Dascălulŭ* decopiătoriulŭ și pe icĭ colea adăugĕtorulŭ acesteĭ cronice. Vedĭ în «Letopisițele Moldoviĭ» l. c. apendics IX. p. 55

3. Alŭ treilea între scriitoriĭ carĭ amintescŭ de cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe și de raportulŭ eĭ către alte cronicĭ, este *Neculae Costinŭ.* Acesta, între alte scrierĭ ale sale, a desvoltatŭ maĭ pe largŭ «Cartea» tătâne-sĕŭ, a luĭ Mironŭ Costinŭ, «pentru descălecatulŭ d'intêiŭ alŭ țĕriĭ Moldoviĭ și pentru némulŭ Moldovenesc», apoĭ parte a decopiatŭ cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe, adăogênd-o, parte a prelucrat'o de totŭ. Intr'acéstă scriere, și maĭ alesŭ în «Cartea pentru descălecatulŭ d'intêiŭ alŭ țĕriĭ Moldoveĭ și pentru némulŭ Moldovenescŭ», Nicolae Costinŭ vorbesce și despre cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe, însă într'unŭ modŭ de totŭ neesactŭ, după cumŭ vomŭ vedea la rêndulŭ sĕŭ. Vedĭ în «Letopisițele Moldoviĭ», l. c. p. 38, ș. c.

4. Alu patru'ea scriitorŭ este principele *Dimitrie Cantemirŭ.* Acesta ne dă în opulŭ sĕŭ «Croniculŭ vechimiĭ Romano-Moldo-Vlahieĭ» Iașĭ 1835—1836, puține, dar prețióse scirĭ despre Grigoriŭ Urechĭe și cronica luĭ, însă nu tot-d'a-una esacte. Locurile maĭ însemnate relative la Grigoriŭ Urechĭe suntŭ în tomulŭ I p. 41, 101, 103, 130. 145, 149, 225—226, 348; iarŭ în tomulŭ II. p. 340, 346, 376, 400, 401.

5. *Ion Neculcea* în precuvêntarea» sa la «Letopisițulŭ țĕriĭ Moldoviĭ de la Dabija VV. până la domnia luĭ Ionŭ Mavrocordatŭ VV.» încă vorbesce de cronica luĭ Gregoriŭ Urechĭe și de raportulŭ eĭ

către alte cronicĭ. Vedĭ în «Letopisițele Moldoviĭ, l. c, tom. II. pag. 195—196.

6. *I. Ch. Engelŭ.* Geschichte der Moldau nnd Walachey. I. Theil, Halle, 1804. pag. 68. — Elŭ n'a cunoscutŭ cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe de câtŭ numaĭ din citatele luĭ Mironŭ Costinŭ. De aceea și dice despre dênsulŭ numaĭ atâta, că pe la anulŭ 1593, sub Aron-Vodă, a esistatŭ unŭ Urechĭe ca mare logofetŭ. póte chiarŭ acela care pe la anulŭ 1607 a căpătatŭ indigenatulŭ Polonescŭ. Acestŭ Urechĭe, dice Engel, că s'a numitŭ Nisturŭ, dar orĭ de este elŭ saŭ nu identicŭ cu Urechĭe, cronicarulŭ Moldoveĭ, acesta nu se încumĕtă să decidă.

7. *M. Cogălnicénu*, în «Letopisițele țĕriĭ Moldoviĭ» publicate pentru ntêia óra de dênsulŭ, în Iașĭ, 1852, în tomulŭ I, pune înaintea acestorŭ cronicĭ și o «notiță biografică a cronicarilorŭ Moldoveĭ». Intr'acésta, la pag. X—XI, ne vorbesce și despre «Vorniculŭ Grigoriŭ Urechĭe» și despre «scrisórea luĭ intitulată «Domniĭ Moldoviĭ și viața lorŭ». Câte ni le spune M. Cogălnicénu aicĭ, suntŭ, în genere, deplinŭ esacte.

8. *Herbarz Polski*, Lwów. 1855, tom. II pag. 162

9. *N. Bălcescu*, în «Magasinulŭ istoricŭ pentru Dacia», Bucurescĭ 1845, tom. I, pag. 6.

10 *Dim. Iarcu* : «Bibliografia cronologică Română», edițiunea II. Bucurescĭ 1873 pag. VII. Tóte afirmările luĭ despre Grigoriŭ Nistur Urechĭe și cronicele scrise de dênșiĭ suntŭ deplinŭ neesacte.

11 Episcopulŭ *Melchisedecŭ* în «cronica Hușilorŭ, Bucurescĭ, 1869, pag. 93 și 102 și maĭ alesŭ în «Apendice la cronica Hușilorŭ» pg. 31, 36—39; apoĭ în «cronica Romanuluĭ», p. I. Bucurescĭ, 1874, pag. 30, 238, 240 și 246.

12. *B. Petriceĭcu-Hasdĕŭ*, în «Archiva istorică a Românieĭ» tom. III. Bucurescĭ, 1867, pag. 6—34. Aicĭ ni se vorbesce maĭ alesŭ despre isvórele, saŭ cronicele parțiale, din care 'șĭ-a compusŭ Grigoriŭ Urechĭe cronica sa. — Apoĭ în «Columna luĭ Traianŭ» anulŭ III. No. 31 (131), pag. 274, unde se vorbesce în trécătŭ despre autorulŭ cronicei

13 *Frundescu D.* «Dicționarulŭ topograficŭ și statisticŭ alŭ României», Bucurescĭ, 1872, pag. 501.

14 *Tocilescu Gr. Gr.* «Cumŭ suntŭ publicate cronicele Române?» în «Columna luĭ Traianŭ» de B. P. Hăsdĕŭ, anulŭ VII. N. S. tom. I. Bucurescĭ, 1876, pag. 385—419.

15. *Popfiŭ Iustinŭ :* «Poesia şi Prosa». tom. I. Oradea-Mare, 1870, pag. 114 și 204.

16 *Popu V. Gr.* «Conspectŭ asupra literatureĭ române și literatorilorŭ eĭ.» tom. I. Bucurescĭ, 1875, pag. 46—47.

17 *Urice :* din 7. Ianuariŭ 1407; din 8 Mart. 1442; din 7 Maiŭ 1442; din 1 Octombre 1599; din 3 Iuliŭ 1604; din 15 Mart. 1606; din 2 Aprilŭ 1606; din 10 Mart. 1607; din 6 Iuliŭ 1610; din 19 Februariŭ 1617; din 16 Ianuariŭ 1628, și din 18 Septembre 1644, tóte acestea publicate în «Archiva istorică a Românieĭ» de B. Petriceĭcu-Hasdĕŭ, Bucurescĭ, 1865—1867, tom. I. p. 1. pag. 140—141; 74—75, 123; 46—47, 77; tom III. pag. 70—72; 74; 74; tom. I. p. 1 pag. 22—23; 13—14; 175—176; și 120 : — Uricŭ din 7123 (1615) publicatŭ în «Uricariulŭ» de T. Codrescu, tom. V. pag. 213. Urice : din 12 Maiŭ 1606; din 18 April. 1612, din 7100 (?) (1592?) și din 29 Augustŭ 1607, publicate de episcopulŭ Melchisedec în «Cronica Romanuluĭ», p. I. pag. 30 și 240, și în «Cronica Hușilorŭ» pag. 93 și 102.

II

ORIGINEA FAMILIEI URECHESCILORŬ

Familia Urechescilorŭ este una dintre cele maĭ antice familiĭ românescĭ. Vechĭătatea eĭ se cunósce și de acolo, că în cele maĭ vechĭ urice numele acesteĭ familiĭ nu este *Urechĭe*, ci *Urecle*. Sub numele de Urecle (Оурѣклѣ, Оурѣкле) întîmpinămŭ membri din acéstă familiă pe la începutulŭ secoluluĭ alŭ 15-lea, în diverse funcțiunĭ. Așa într'unŭ uric(1) din 7 Ianuariŭ 1407, Iosifŭ, mitropolitulŭ

(1) Hasdĕŭ B. P. Archiva istorică a Rom. t. I p. 1. pag 140—141.

Moldoveĭ, însărcinéză pe «jupânulŭ Petru *Urecle*, boĭariulŭ lui Alexandru Voevodŭ» ca să dea în administrarea popeĭ Domitianŭ tótă averea mișcătóre și nemișcătóre a monastireĭ Némțuluĭ și a Bistrițiĭ. În alte două urice de daniă, unulŭ (1) de la Ilie Vodă și Stefan Vodă din 8 Mart. 1442, și cela-l-altŭ (2) de la Stefanŭ Vodă din 7 Maiŭ 1442, figuréză ca martuiŭ, printre alțĭ boiarĭ, și unŭ Oană s. Vană *Urecle*.

Din aceste urice se vede, că familia Urechĭescilorŭ esista acu la Românĭ dintr'unŭ timpŭ, cândŭ limba lorŭ nu ajunsese încă a muia pre *l*, dar cândŭ schimbase pre *au* din latinesculŭ «auricula» în *o*, și apoĭ în *u*.

Originea familieĭ Urechĭescilorŭ, ca și a altorŭ familiĭ străvechĭ, se perde în întunericulŭ veacurilorŭ. Între scriitoriĭ Românĭ, Demetriŭ Cantemirŭ s'a ocupatŭ multŭ cu deslușirea originiĭ familiilorŭ boerescĭ din Moldova. Elŭ a scrisŭ și o carte în privința acésta sub titlulŭ : «Cartea ghenealoghieĭ némurilorŭ boerimiĭ Moldovenescĭ, și anume latinesce : liber moldavicae nobilitatis genealogiae latino sermone conscriptus (3). Acéstă carte nu este descoperită până acumŭ. D. Cantemirŭ a maĭ intercalatŭ în opulŭ sĕŭ : «Descriptio Moldaviae» unŭ capitulŭ (alŭ 15-lea) : De nobilitate Moldava (4)». Într'acestŭ capitulŭ susține D. Cantemirŭ, că boĭerimea și nobilimea română se trage din miile de civĭ romanĭ, adușĭ de împĕratulŭ Traĭanŭ ca colonĭ în Dacia după prefacerea acesteĭa în provinciă romană. În consemnarea vechilorŭ familiĭ boĭerescĭ, adausă într'acestŭ capitulŭ, D. Cantemirŭ pune și familia Urechĭescilorŭ, dar neamintindŭ, ca la altele, că este de origine grecéscă, sîrbéscă, saŭ tătăréscă, dă prin acésta, a înțelege, că ea era fórte vechĭă în țéră și de origine romană. Și într'adevĕrŭ! în altŭ opŭ alŭ seŭ, în «Hroniculŭ vechimiĭ Moldovlahieĭ» în «prefață» vorbindŭ D. Cantemirŭ despre originea Românilorŭ în genere, și despre a

(1) B. P Hasdĕŭ Archiva istorică a Rom. t. I. p. 1. pag 74—75
(2) Hasdĕŭ B. P. Archiva istorică a Rom t. I. p 1. pag 123.
(3) Cantemirŭ D Hroniculŭ R. M V. Iașĭ 1835 t. I pag. LII și LXXI.
(4) Cantemirŭ D. «Descriptio Moldaviae, Bucurescĭ, 1872, pag. 112—119.

unorŭ familiĭ românescĭ în specialŭ, dice (1) că *«de la Corvinĭ se trăgea Urechĭescıĭ»*. Dın contestulŭ acestuĭ citatŭ însă sémână a resulta, că D. Cantemirŭ n'a înțelesŭ aicĭ de-adreptulŭ pre Corvinıĭ Românĭ, ci pe Corvinıĭ dın Ungaria, carĭ dăduseră acesteĭ țĕrĭ bravĭ ducĭ, şı chĭar unŭ gloriosŭ rege, pe Mateıŭ Corvinulŭ. Se scie că aceştĭ Corvinĭ se fălĭaŭ cu descendența sa romană, şi că-şĭ trăgeaŭ originea de-adreptulŭ din famılia romană a Corvinilorŭ.

Corvinıĭ Romanĭ eraŭ o ramură a familıeĭ Valeriilorŭ. Pe la anulŭ 349 n. d. Cr. Marcus Valerius a luatŭ parte la unŭ rĕsboiŭ în contra Galılorŭ şi s'a distinsŭ ca tribunŭ militarŭ. Tradițiunea ne spune că, provocatŭ la duelŭ de unŭ uriaşŭ Galŭ, Marcus Valerius a primitŭ duelulŭ şi a învinsŭ pre adversarulŭ seŭ cu ajutorulŭ unuĭ corbŭ, care i s'a pusŭ pe coĭfŭ. De la acéstă întîmplare Marcus Valerius să fiă căpĕtatŭ conumele de *«Corvus, Corbulŭ»*, iarŭ urmaşiĭ luĭ de *«Corvinĭ* (2)*»*. Din acéstă familiă este renumitŭ pe la anulŭ 31 n. d. Cr., ca oratorŭ, unŭ Marcus Valerius Massala Corvinus (3)

Că familia romană a Corvinilorŭ a venitŭ în Dacia, că s'a păstratŭ aicea în decurgerea timpurilorŭ, şi că a datŭ apoĭ Ungarieĭ maĭ mulțĭ bărbațĭ fórte însemnațĭ, între carĭ ceĭ maĭ glorioşĭ aŭ fostŭ Ionŭ Corvinulŭ Huniadi şi fiıulŭ acestuĭa Mateĭŭ, rege alŭ Ungarieĭ de la 1458—1490 (4), acésta ni-o afirmă şi istoriculŭ Ant. Bonfinius (5).

Nu voĭŭ ascunde aicĭ, că suntŭ mulțĭ scriıtorĭ, maĭ alesŭ Maghĭarĭ şi Saşĭ, carĭ négă originea Corvinilorŭ din Ungaria de la familıa romană a Valeriilorŭ din ramura Corvinilorŭ (6), însă argumentele lorŭ suntŭ departe de a le putea proba afirmările

(1) Cantemırŭ D. Hroniculŭ, Iaşĭ, 1835, tom. I. pag 41.

(2) Drumann W. Geschıchte Roms 5 Th. Konıgsberg 1841. pag 409. — Lıvıus, VII. 26, VII 16, — Florus, I. 19; — Gellıus, IX. 11.

(3) Drumann W. l. c. I. Th. pag. 472, 481; II Th 142, 150, 151.

(4) Kaprınaı Steph. Hungarıa dıplomatıca temporıbus Mathıae p. I. et II. Vındobonæ 1767—1771, pag 336 ş. c.

(5) Bonfinıus Ant. Rerum Hungarıcarum decades lıbrıs XLV comprehensæ, edıt. VII. Lıpsıae 1771 pag 432—433 şı 526—531.

(6) Conf. Benko Ios. Transılvanıa. p. I edıt. 2. Claudıopolı 1834, pag. 177—182 şı 559—571

De și D. Cantemirŭ ne spune, că Urechĭescii se trăgiaŭ din Corvinĭ, totușĭ scapă din vedere a ne arĕta și modulŭ cum se consângenia familia Urechĭescilorŭ cu familia Corvinilorŭ din Ungaria. Asemenea nu ne preciséză nicĭ timpulŭ când, nicĭ loculŭ pe unde aŭ venitŭ Urechĭescii din Ungaria în Moldova. Cum-că eĭ n'aŭ venitŭ nicĭ de-adreptulŭ din Transilvania, nicĭ pe timpulŭ regeluĭ Mateiŭ Corvinulŭ, acésta resultă parte din considerarea, că Corvinii Ungarieĭ, cu moșiile sale, nu eraŭ vecinĭ cu Moldova, parte iarășĭ de acolo că Urechĭescii eraŭ acu în Moldova pe la începutulŭ secululuĭ alŭ 15-lea, adecă înainte de înălțarea luĭ Mateiŭ Corvinulŭ pe tronulŭ Ungarieĭ și maĭ înainte de luptele luĭ cu Româniĭ Moldovenĭ.

Corviniĭ Ungarieĭ îșĭ aveaŭ moșiile familiare în partea médiĭuală a Transilvanieĭ și spre médinópte de la Valea Hațeguluĭ. Aicea însă să-ĭ fi adusŭ Sigismund, regele Ungarieĭ de la 1387—1437, și anume din «ținuturite transalpine», adecă din Oltenia (1). Decĭ, după Bonfiniŭ, légănulŭ primitivŭ alŭ Corvinilorŭ din Ungaria să nu fiă fostŭ Transilvania médiĭuală apusénă, ci Oltenia. Aicĭa dară, în Oltenia, trebue să căutămŭ și légănulŭ familieĭ Urechĭescilorŭ din Moldova, pentru că ea era consângénă cu Corviniĭ Ungarieĭ, după cum pretinde D. Cantemirŭ.

Cum-că afirmarea luĭ D. Cantemirŭ nu este lipsită de adevĕrŭ, credemŭ că resultă și din considerarea, că tocmaĭ în Oltenia, în légănulŭ familieĭ Corvinilorŭ, esistă maĭ multe moșiĭ carĭ pórtă numele de *Urechĭe*. D. Frundescuĭŭ ne spune (2), că în România, Munténă, în județulŭ Mehedinții se află două localitățĭ, una cu numele «*Cotulŭ luĭ Urechĭe*» și alta «*Stĭubeĭulŭ luĭ Urechie*»; în județulŭ Gorjŭ esistă o comună cu numele «*Urechĭescii*», în județulŭ Doljŭ unŭ cotunŭ «*Urechĭescii*», și în județulŭ Rîmniculŭ-Săratŭ sunt două cotune și o comună cu numele «*Urechĭescii*». In România Moldavă întîmpinămŭ ĭarășĭ maĭ multe localitățĭ cu numele «Urechĭe». Așa găsimŭ în județulŭ Putneĭ două sate «*Urechĭescii de josŭ și de*

(1) Bonfinius, l. c pag 432—433
(2) Frundescu D. Dicționarŭ topograficŭ și statisticŭ alŭ Românieĭ, Bucurescĭ, 1872 pag. 501.

susŭ», în judeţulŭ Némţu unŭ cotunŭ «*Urechienii*» şi în judeţulŭ Iaşĭ o locuinţă isolată, numită *Urechie.*

Şirulŭ acestorŭ localităţĭ ne arétă lămuritŭ direcţiunea ce a apucat'o familia Urechĭescilorŭ în rěspândirea sa; că adecă a plecatŭ din marginea cea maĭ apusénă a Olteniei şi a ajunsŭ, înăintândŭ încetulŭ cu încetulŭ totŭ pe sub pólele Carpaţilorŭ, până sub muntele Ceahlăuluĭ.

Mironŭ Costinŭ (1), Ianachĭe Văcărescul (2) şi B. P. Hasděŭ (3) ne spunŭ, că Oltenia şi Valea Haţeguluĭ aŭ fostŭ léganulŭ naţiuniĭ Române. Urma dară firesce, ca totŭ de aicĭ să se fiă rěspânditŭ maĭ departe şi familia Urechĭescilorŭ

Decĭ, décă luămŭ în considerare, că primele şi cele maĭ nobile şi maĭ puternice coloniĭ romane aŭ fostŭ aşeḑate prin Oltenia, prin Transilvania méḑiḑiuălă apusénă şi prin Temeşana de astă-ḑĭ; décă luămŭ în băgare de sémă, că léganulŭ primitivŭ alŭ Corvinilorŭ din Ungaria a fostŭ Oltenia, şi décă privimŭ şi la localităţile cu numele de *Urechie* de pe sub pólele Carpaţilorŭ : apoĭ trebue să mărturisimŭ, că nu putemŭ a nu primi de întemeĭată afirmarea luĭ D. Cantemirŭ, că familia Urechĭescilorŭ se trage din Corvinĭ, şi anume : orĭ de-adreptulŭ din familia primitivă a Corvinilorŭ Romanĭ, aşeḑaţĭ prin Oltenia, după cum séměnă a resulta din *şirulŭ* localităţilorŭ cu numele Urechĭă, — orĭ din Corviniĭ Ungarieĭ. Şi într'unŭ casŭ şi în altulŭ, nu încape îndoială, că familia Urechĭescilorŭ este una din cele maĭ nobile şi maĭ vechĭ familiĭ curatŭ românescĭ.

III.

URECHĬESCIĬ IN ISTORIĂ.

În documentele ce le-amŭ pututŭ consulta până acum, amŭ aflatŭ familia Urechĭescilorŭ în Moldova figurândŭ printre boĭeriĭ ţěriĭ pe

(1) Mironŭ Costinŭ «Letopisiţile Moldoviĭ» ediţ. I. tom. I pag 29 şi 31

(2) Văcărescu I. Observaţiĭ asupra regulelorŭ.. gramaticeĭ rumânescĭ, Rîmnicŭ 1787, în cuvîntulŭ de închinare.

(4) Hasděŭ B P. Istoria critică a Românilorŭ, t I. Bucurescĭ, 1875, pag 305 § 88.

la începutulŭ secululuĭ alŭ 15-lea, când sémĕnă să fiă jucatŭ óre-care rolŭ politicŭ sub domnia luĭ Alexandru celŭ Bunŭ și a urmă-torilorŭ seĭ fiĭ Iliașŭ și Stefanŭ (1).

În jumătatea a doua a secululuĭ alŭ 15-lea și în jumătatea din-tĕiŭ a secululuĭ alŭ 16-lea n'amŭ datŭ până acum de urme de fa-milia Urechĭescilorŭ nicĭ prin urice, nicĭ prin cronicele cunoscute. Abia în jumătatea a doua a secululuĭ alŭ 16-lea, pe la finea luĭ, găsimŭ familia Urechescilorŭ eară-șĭ pe scena politică.

Insă'șĭ cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe ne spune. (2) că Aronŭ Vodă celŭ cumplitŭ (1591—1595) a pus pe la anulŭ 1592 pre unŭ Urechĭe Logofĕtŭ mare în loculŭ luĭ Trotușanŭ, căruĭa îĭ tăĭase capulŭ, dim-preună cu alțiĭ, învinuindu-'ĭ că sunt înțeleșĭ cu capiĭ rĕscóleĭ ce Orheeniĭ și Soroceniĭ o organisaseră în contra luĭ.

Acestŭ Urechĭe, logofĕtŭ mare, a fostŭ și locoțiitorŭ domnescŭ. Aronŭ Vodă 'l-a fostŭ lăsatŭ în Iașĭ «ca să'ĭ păzéscă scaunulŭ» atuncĭa, când după detronarea sa d'intĕĭŭ plecase la Constantinopole, ca să-'șĭ drégă trebile domnieĭ. Această favóre domnéscă însă n'a fostŭ în stare să corumpă inima nobilă a mareluĭ Logofĕtŭ Urechĭe și să-'lŭ atragă în partea sa. Logofĕtulŭ Urechĭe era multŭ maĭ patriotŭ, maĭ iubitorĭŭ de dreptate și maĭ cu milă pentru țĕră, de câtŭ să se facă unélta unuĭ Domnŭ tiranŭ, căruĭa nu-'ĭ pĕsa de alta nimică de-câtŭ numaĭ de interesele sale particulare. În prima sa domnĭă scurtă Aronŭ Vodă se distinsese numaĭ prin «morțĭ și rĕutățĭ și jafurĭ ce le făcea», încâtŭ din causa acésta a fostŭ și detronatŭ. Décă pun-gile de banĭ ale luĭ Aronŭ Vodă aŭ putută astupa urechile Turci-lorŭ, ca să nu audă plângerea țĕriĭ, și 'ĭ-aŭ procuratŭ din noŭ dom-nia, încă până a nu ajunge la Constantinopole, apoĭ onorurile și favorurile luĭ n'aŭ reușitŭ să adórmă consciința curată a mareluĭ logofĕtŭ Urechĭe, și să'lŭ facă complice la fărădelegile luĭ. Urechĭe, surprinsŭ cu înspăĭmîntare de întórcerea neașteptată a luĭ Aronŭ Vodă, s'a lepădatŭ de locoțiitoria domnéscă, a părăsitŭ în grabă Iașiĭ, a trecutŭ răpede Nistrulŭ și s'a retrasŭ în Polonia, la ceĭ-l-alțĭ

(1) Letopisițile Moldoviĭ, edit. I. pag 206—208.
(2) Letopisițele Moldoviĭ edit I. l. c. pag. 206.

boierĭ pribegĭ, spre a delibera împreună, cum să scape biata ţéră de tirania luĭ Aronŭ Vodă Cumplitulŭ.

Étă cum ne istorisesce însuşĭ Gregoriŭ Urechĭe în cronica sa, cap. XXXII, acéstă întîmplare :

«Atuncĭ Aronŭ Vodă a trimisŭ înainte pe Oprea Armaşulŭ să prindă pe o samă de boĭerĭ şi să apuce scaunulŭ ţěriĭ. Că după obiceĭulŭ luĭ celŭ cumplitŭ, cumu'şĭ era învěţatŭ, nu se apucă de alta, ci socoti câte rěutăţĭ n'a împlinitŭ în domnia d'intêiŭ, să le împlinéscă la a doua domniă. Îndată aŭ răpeḑitŭ pe credinciosulŭ sěŭ Oprea vel Armaşŭ cu cărţĭ şi cu isvodŭ, anume de boieriĭ câţĭ era săĭ omóre, săĭ prindă, săĭ ţie la închisóre, până va veni şi elŭ la scaunŭ. Décă a venitŭ de olac Oprea vel Armaşŭ, dupa învěţătura domnu-sěŭ, aŭ intratŭ séra în Iaşĭ, şi nicĭ la gasdă nu mérse, ci la odăile dărăbanilorŭ celorŭ Unguresci în curte aŭ mersŭ, şi nóptea a venitŭ la gasda luĭ *Urechĭe* logofětulŭ, care îlŭ lăsase Aronŭ să păzéscă scaunulŭ, şi 'ĭa arětatŭ porunca domnu-sěŭ. Iară *Urechĭe* Logofětulŭ, unde auḑi de numele luĭ Aronŭ, cum a dobânditŭ aşa de grabă domnia, s'a spăimêntatŭ, şi se mira cum a face să hălăduiască, să nu'ĭ maĭ fiă a se vedere cu Aronŭ Vodă. Aŭ datŭ rĕspunsŭ Opriĭ Armaşuluĭ, ḑicêndŭ : «Acestŭ lucru cu bucuriă primescŭ, şi suntŭ gata să slujescŭ domnuluĭ nostru; numaĭ să fiă cu taĭnă, să nu scie nime că aĭ venitŭ, până vomŭ oblici pe toţĭ, pre câţĭ suntŭ scrişĭ în isvodŭ, şi'ĭ vomŭ prinde, carĭ de pe unde vorŭ fi. Să nu cumva (să) smintimŭ să oblicéscă, să fugă.» Şi cu aceste cuvinte s'a înşelatŭ Oprea, şi s'a aşeḑatŭ iarŭ la odăile dărăbanilorŭ Unguresci, într'acea nópte şi a doua ḑi până în séră. — Inţelegêndŭ *Urechĭe* logofětulŭ de venirea luĭ Aronŭ Vodă şi de porunca ce trimisese prin Oprea Armaşulŭ, nu cuteză să'lŭ aştepte în ţéră sciindŭ câtă gróză şi rěutăţĭ făcuse maĭ înainte în domnia d'intêiŭ, şi cum a doua óră maĭ de mare casne se va apuca. Ce décă s'a aşeḑatŭ Oprea la odăile dărăbanilorŭ, aflândŭ *Urechĭe* vreme şi cale deschisă de a se depărtare şi de a eşire din ţéră, a învěţatŭ pe gasda sa cine va întreba a doua ḑi de dênsulŭ, să spue că s'a dusŭ a casă, la Cărligătură. Atuncĭ şi nóptea, tótă nóptea şi ḑiua a doua ḑi tótă

ḑiua fugindŭ, a trecutŭ pe la Soroca în ţéra Leşéscă. Iarŭ a doua ḑi séra, Oprea Armaşulŭ, a mersŭ iarŭ la gasda luĭ *Urechĭe* Logofĕtulŭ să se sfătuéscă, şi nu 'l-a aflatŭ; decĭ a vĕḑutŭ că 'l-a înşelatŭ. Îndată a chiămatŭ pe alţiĭ carĭ s'aŭ întâmplatŭ acolea şi a răpeḑitŭ cu cărţĭ în tóte părţile să prinḑă marginile. Iar décă aŭ înţelesŭ că *Urechĭe* a trecutŭ Nistrulŭ şi s'a depărtatŭ, n'a maĭ avutŭ ce-ĭ face, ci s'a aşeḑatŭ de a ţinutŭ scaunulŭ până la venirea luĭ Aronŭ Vodă. Iară *Urechĭe* décă a trecutŭ Nistrulŭ, îndată a mersŭ unde era alţĭ boĭerĭ pribegĭ de aŭ aşteptatŭ sfârşitulŭ lucruluĭ.»

Acu se nasce întrebarea, care era numele de botezŭ alŭ acestuĭ *Urechĭe*, Logofĕtŭ mare subŭ Aronŭ Vodă celŭ cumplitŭ? Să ne aducemŭ aminte, că cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe ne spune, după cumŭ amŭ vĕḑutŭ maĭ susŭ, că Urechĭe, marele Logofĕtŭ de sub Aronŭ Vodă a fostŭ pribegitŭ în Polonia la cei-l-alţĭ boĭerĭ pribegĭ. Boĭerĭ pribegĭ în ţéra Leşéscă, carĭ se duseseră într'acolo dimpreună cu Petru Şchiopulŭ (25 Iuniŭ 1574 — 17 Februariŭ 1580, şi 17 Octomvre 1583—Aprilie 1591), eraŭ între alţiĭ Stroicĭŭ Logofĕtulŭ, Simionŭ Stroicĭŭ, Andreĭ Hatmanulŭ şi «Ieremia Movilă Vorniculŭ cu fratele seŭ Simionŭ Paharniculŭ, ce aŭ eşitŭ la domniă amêndouĭ maĭ tarḑiŭ (1).» La aceştia dară s'a fostŭ dusŭ şi Urechĭe Logofĕtulŭ.

Ca domnŭ în Moldova a venitŭ Ieremie Movilă cu ajutorulŭ Polonilorŭ în primă-véra saŭ în véra anuluĭ 1595. (2) Elŭ a domnitŭ până în anulŭ 1606. (3) Era lucru prea firescŭ ca Ieremie Movilă, în domnia sa, să-şĭ alégă boieriĭ curţiĭ sale dintre ómeniĭ carĭ aŭ fostŭ pribegĭ cu dênsulŭ în ţéra Leşéscă. Şi întru adevĕrŭ, uricele ce le cunóscemŭ de la Ieremie Movilă, ne arétă pintre boieriĭ ceĭ marĭ numele acelorŭ boerĭ pe carĭ cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe ni'ĭ amintesce ca pribegĭ în ţéra Leşéscă. Aşa întêmpinămŭ pre Lupulŭ Stroicĭŭ ca mare Logofĕtŭ, pe frate-sĕŭ Simionŭ Stroicĭŭ ca Vistiernicŭ

(1) Urechĭe Gr. în Letop. Mold. ediţ. I. t. 1. pag 205.
(2) Mironŭ Costin în Letop. Mold. ediţ. I. t. 1. pag. 216 — Şincaiŭ G. Cronica românilorŭ, Iaşĭ 1853 t. 2 sub anulŭ 1595 pag. 260.
(3) Hasdĕŭ B. P. Archiva ist. a Rom. t. 3. pag. 77.

și pe Urechïe ca mare Vornicŭ de țéra de josŭ. (1) În aceste urice însă Urechïe este numitŭ și cu numele sĕŭ de botezŭ; elŭ se chiăma *Nistur*.

Sub numele de *Nistur* (Nistor, Nestor) Urechïe, Vornicŭ de țéra de josŭ, 'lŭ întêmpinămŭ într'unŭ actŭ privatŭ din 1 Octombre 1599 (2); într'unŭ uricŭ de la Ieremie Movilă din 15 Martie 1606 (3); într'altŭ uricŭ de la Ieremia Movilă din 2 Aprilie 1606 (4); și încă într'unŭ uricŭ totŭ de la Ieremie Movilă din 12 Maiŭ 1606 (5); iarŭ sub simplulŭ nume de «Urechïe, mare Vornicŭ alŭ țĕriĭ de josŭ», adecă fără numele de botezŭ *Nistur* 'lŭ găsimŭ într'unŭ uricŭ de la Ieremie Movilă din 3 Iuliŭ 1604 (6); și într'unŭ raportŭ alŭ mitropolituluĭ Anastasiu către domnŭ, din 6 Iuliŭ 1610 (7).

Acestŭ Nistur Urechïe a rĕmasŭ mare Vornicŭ de țéra de josŭ și sub urmașulŭ luĭ Ieremie Movilă, adică în domnia frăține-sĕŭ a luĭ Simionŭ Movilă (Iuniŭ 1606—Iuniŭ 1607), după cumŭ ne încredințămŭ dintr'unŭ uricŭ de la acestŭ domnŭ, din 10 Martie 1607(8). Orĭ de a rĕmasŭ Nistur Urechïe mare Vornicŭ de țéra de josŭ și sub următoriĭ domnĭ din familia Movilescilorŭ, adică sub Michaiŭ Movilă (Iuniŭ 1607—Ianuariŭ 1608) și sub Constantinŭ Movilă (Ianuariŭ 1608—Iuliŭ 1612) (9), acésta nu o putemŭ sci, de óre-ce n'amŭ avutŭ la îndemână destule urice din domniele acestorŭ domnĭ, în carĭ să fiă fostŭ înscrișĭ și boieriĭ din aceste două domniĭ. Este însă fórte probabilŭ, că Nistur Urechïe a fostŭ printre boeriĭ ceĭ marĭ aĭ luĭ Constantin Movilă, fecĭorulŭ luĭ Ieremie Movilă, cacĭ Mironŭ Costinŭ ne spune (10) că, apropiindu-se Ștefanŭ Tomșa de țĕră

(1) Hasdĕŭ B. P. Archiva ist. a Rom. t. 3 pag. 74
(2) Hasdĕŭ B. P. Archiva ist. a Rom. t. 1 p. 1. pag. 46—47.
(3) Hasdĕŭ B. P. Archiva ist. a Rom. t. 3 pag. 70—72.
(4) Hasdĕŭ B. P. Archiva ist. a Rom. t. 3 pag. 74.
(5) Melchisedec, cronica Romanuluĭ, Bucurescĭ, 1874 pag. 30.
(6) Hasdĕŭ B. P. Archiva ist. a Rom. t. 1. p. 1 pag. 77.
(7) Hasdĕŭ B P Archiva Ist. a Rom. tom. 1 p. 1 pag. 22—23.—Conf. Melchisedec: Cronica Hușilorŭ, Bucurescĭ, 1869 pag. 93
(8) Hasdĕŭ B. P. Archiva ist. a Rom. t. 3 pag. 74
(9) Hasdĕŭ B. P. Archiva ist. a Rom. t 3 pag 77—78.
(10) Letopisițele Moldoveĭ, ediț. I. t. 1 pag. 229.

cu domnia, «Constantin Vodă cu mumă-sa și cu frațiĭ sĕĭ aŭ purcesŭ la Leșĭ, și cu câțĭ-va din boerĭ, între carĭ era și *Nistur Urechĭe*, tatălŭ luĭ Grigoriŭ Urechĭe, care s'aŭ pomenitŭ că aŭ scrisŭ Letopisițulŭ țĕriĭ până la Aronŭ Vodă.»

Prețiósă mărturiă! Ea ne arétă pre Nistur Urechĭe nu numaĭ ca pre unŭ boerŭ de casa luĭ Ieremie Movilă, ci și ca tată alŭ luĭ Grigoriŭ Urechĭe, alŭ cronicaruluĭ nostru!

Constantinŭ Movilă cerea de la Leșĭ ajutorŭ în contra luĭ Ștefanŭ Tomșa. Regele Sigismundŭ III (1587–– Aprilie 1632) nu 'ĭ-a pututŭ da, ca tătâne-săŭ luĭ Ieremie Movilă, ajutorulŭ cerutŭ, fiindŭ încurcatŭ pe atuncĭa în rĕsbóe cu Moscaliĭ. Ștefanŭ Potoțchi însă, cumnatulŭ luĭ Constantinŭ Movilă, a strînsŭ óste de prin cetățĭ și de pe la consângeniĭ sĕĭ, și chiarŭ în contra voĭeĭ regeluĭ a purcesŭ cu Constantinŭ Vodă în Moldova. *Nistur Urechĭe*, ca bărbatŭ pățitŭ, maturŭ și înțeleptŭ, sfătuĭa pre Constantin Movilă și pe cei-l-alțĭ boerĭ pribegĭ să nu mérgă în Moldova, «dicêndŭ să lase să se maĭ vechĭéscă domnia luĭ Ștefanŭ Vodă, că acumŭ fiindŭ domniă nouă, moldoveniĭ suntŭ din hire pururea la domniă lacomĭ, ce nu s'a ascultatŭ sfatulŭ luĭ Urechĭe Vorniculŭ, cumŭ maĭ multŭ în lume sfaturĭ bune la domnĭ nu se ascultă, ci apoĭ vinŭ la primejdiă și eĭ și casele lorŭ.(1)»

După nenorocita bătăliă de lângă Prutŭ, la Cornulŭ luĭ Sasŭ, Constantinŭ Movilă a fostŭ prinsŭ, și curêndŭ 'șĭ-a perdutŭ viața, iarŭ fecĭorulŭ sĕŭ Alexandru și Ștefanŭ Potoțchi aŭ fostŭ trămișĭ de Ștefanŭ Tomșa la Constantinopoli; cei-l-alțĭ boerĭ câțĭ aŭ venitŭ cu óstea în Moldova, pe toțĭ 'ĭ-a omorîtŭ Ștefanŭ Tomșa, «numaĭ *Nistur Urechĭe* n'a vrutŭ să vină, ci a rĕmasŭ în Camenița» pe lângă dómna luĭ Ieremie Movilă.

În țéra Leșéscă a petrecutŭ Nistur Urechĭe vr'o treĭ anĭ de dile. Înțelegêndŭ însă că Moldoveniĭ nu suntŭ îndestulațĭ cu domnia luĭ Ștefanŭ Vodă Tomșa, și că boeriĭ țereĭ se rădică asupra luĭ, a îndemnatŭ pe dómna luĭ Ieremie Vodă Movilă, ca să înduplece pe gi-

(1) Mironŭ Costinŭ în Letop. Mold. edíț. I. t 1 pag. 230.

nerii sei, pe Vișnovețchı și pe Cnézulŭ Corețchi să vină cu oștĭ asupra luĭ Ștefan Tomșa, căcĭ acumŭ «domnia» nu maĭ era «nouă» și împrejurările deveniseră maĭ favorabile, prin urmare și reușita maĭ sigură.

În anulŭ 1615 a plecatŭ dómna luĭ Ieremie Movilă d'impreună cu gineriĭ seĭ în contra luĭ Ștefanŭ Tomșa, ca să așeḍe în domniă pre fiulŭ seŭ celŭ maĭ micŭ, pre Bogdanŭ. La Tătărenĭ s'aŭ întêlnitŭ ambele oștĭ dușmane, și încingêndu-se la bătăliă, aŭ învinsŭ Movilesciĭ. Auḍındŭ Stefanŭ Tomșa de risipa oștiĭ sale- a fugitŭ în țéra Românéscă. Dómna luĭ Ieremie Movilă și fiulŭ sĕŭ Bogdanŭ aŭ cuprinsŭ Iașiĭ și s'aŭ așeḍatŭ de domniă. Arĕtându-se bune sfaturile luĭ Nistur Urechĭe, elŭ se făcu acumŭ sufletulŭ întregiĭ domniriĭ. «Divanurile tóte era prin Nistur Urechĭe, ḍice Mironŭ Costinŭ (1), și s'aŭ trăgănatŭ acea domniă maĭ până la unŭ anŭ.»

Înțelegêndŭ împĕrăția turcéscă de aceste turburărĭ, a detronatŭ pe Ștefanŭ Tomșa și a datŭ domnia luĭ Radulŭ Vodă, domnulŭ țĕriĭ Românescĭ. Venindŭ acesta cu óste turcéscă asupra Leșilorŭ, le-a datŭ sfatulŭ să fugă până ce nu se apropiă Turciĭ de Iașĭ. Leșiĭ însă, semețĭ, n'aŭ ascultatŭ acestŭ sfatŭ, ci aŭ părăsitŭ Iașiĭ cândŭ óstea turcéscă era acu în apropiere. Înțelegêndŭ Turciĭ de fuga Leșilorŭ și alŭ nouluĭ pretendentŭ la tronŭ d'impreună cu toțĭ boeriĭ sĕĭ, s'aŭ luatŭ după dênșiĭ și 'ĭ-aŭ ajunsŭ la Drăcșanĭ în ținutulŭ Hârlăuluĭ. Curêndŭ aŭ spartŭ tótă óstea leșéscă, care era abia de vr'o 600 de ómenĭ, și aŭ prinsŭ viĭ pe dómna luĭ Ieremie Movilă, pe fecĭorulŭ eĭ Bogdanŭ, pe cnézulŭ Corețchi, și o samă de boerĭ. «Pe boĭerĭ pe toțĭ 'ĭ-aŭ scosŭ Radulŭ Vodă de la Schindirŭ Pașa, câțĭ era prinșĭ, ḍice Mironŭ Costinŭ (2), iarŭ pe dómna, pe fecĭorulŭ eĭ Bogdanŭ și pe Corețchi 'ĭ-a trămisŭ Schindirŭ Pașa la împĕrăţiă.

Nistur Urechĭe sémĕnă să fiă scăpatŭ viŭ din acéstă bătăliă și să fiă trăitŭ apoĭ retrasŭ, căcĭ într'unŭ uricŭ de la Radulŭ Vodă, datŭ în Iașĭ în 19 Februariŭ 1617 ca răspunsŭ dregătoruluĭ, șoltuzuluĭ și

(1) Letop. Mold. edıț. I. t. 1. pag. 233.
(2) Letop. Mold. edıț. 1 t. 1 pag. 234.

pârgarilorŭ din Têrgulŭ Frumosŭ, la tênguirea lorŭ în contra Vornicului Urechie și a mănăstirei Sĕculŭ pentru încălcarea unorŭ proprietăți pretinse municipale, Radulŭ Vodă vorbesce despre Urechie *«ce aŭ fostŭ Vornicŭ»*, și apoi 'lŭ aduce și ca martorŭ, dicêndŭ: «Deci Vorniculŭ Urechie dice c'aŭ fostŭ dată acea móră și acea casă și acelŭ locŭ de odae, de Ieremie Vodă, Gugei.... (apoi) frăține-seŭ Mogâldii.... (și) Mogâldea monastirei Sĕcului.» (1)

Din câte s'aŭ disŭ mai susŭ se vede, că Nistur Urechie a fostŭ «omŭ de casa lui Ieremie Vodă Movilă», și că adese ori, la nevoi grele, a aflatŭ asilŭ în téra Leșéscă. Casa lui Ieremie Movilă era înconsângenită cu cei mai de frunte magnați ai Poloniei. Aceste împrejurări ușorŭ ne esplică de ce Nistur Urechiă Vorniculŭ a primitŭ de la regatulŭ Poloniei indigenatulŭ la anulŭ 1607 «pentru bunele sale intențiuni cătră acestŭ regatŭ.» (Ureki Ian Nestor, dwornik wołoski, dla swojej ku Rzeczypospolitej polskiej przychylnosci, udarowany indygenatem r. 1607).» (2)

Nistur Urechie a avutŭ de soție pe Mitrofana, fata lui Toader Iora (3). Ei aŭ fostŭ fórte religioși. Religiositatea lorŭ se póte cunósce de acolo, că în anulŭ 1604 aŭ ziditŭ mănăstirea Sĕcului, și în Augustŭ 1607, aŭ depusŭ acolo piciorulŭ sântului Ion Botezătorulŭ, aflatŭ în Constantinopole (4).

Nistur Urechie a mai ziditŭ și în Iași biserica sântei Vineri, adecă a sântei Paraschive, după cum ne încredințămŭ dintr'unŭ înscrisŭ datŭ de călugării de acolo la anulŭ 1614 lui Mitrofanŭ, episcopului de Romanŭ, și dintr'unŭ uricŭ de la Mironŭ Vodă Bărnovschi, din 16 Ianuariŭ 1628 (5).

Cândŭ a muritŭ Nistur Urechie, acésta n'amŭ putut'o afla. Destulŭ că atâtŭ Nistur Urechie, câtŭ și soția sa Mitrofana, suntŭ în-

(1) Hasdĕŭ B P. Archiva istor. a Rom. t. 1 p. 1 pag 13—14.
(2) Herbarz Polski, Lwów, 1855, t. II. pag. 162. — Conf. Engel : Geschichte der Moldau u Walachey I. Th. pag. 68.
(3) Hsadĕŭ B. P. Archiva istor. a Rom t. 3. pag. 70—72.
(4) Cogălniceanu M. în Letop. Mold. ediț. I. t. I. pag. X și XXIV sub No I.
(5) Melchisedecŭ, Chronica Romanului, Bucuresci, 1874 pag 245—246; — Hasdeŭ : Archiva istor. a Rom. t. I. p. 1 pag. 175—176.

gropaţĭ în mănăstirea Sĕculuĭ, unde s'arŭ puté afla şi anulŭ morţiĭ, décă maĭ esistă pétra lorŭ mormîntală.

IV

GRIGORIŬ URECHĬE

Câţĭ fiĭ a avutŭ Nistur Urechĭe, acésta încă n'amŭ aflatŭ în isvórele ce ne-aŭ statŭ la disposiţiune. Atâta scimŭ din cronica luĭ Miron Costinŭ (1), că Nistur Urechĭe a avutŭ de fiŭ pe *Grigoriŭ Urechĭe*, care... a scrisŭ Letopiseţulŭ ţĕriĭ până la Aronŭ Vodă.

Căndŭ anume s'a născutŭ Grigoriŭ, încă nu scimŭ până acum.

Despre studiile luĭ scimŭ fórte puţinŭ, atâta câtŭ ne spune Miron Costinŭ la finea precuvîntăriĭ de la poema sa scrisă leşesce sub titululŭ : «Descrierea Moldoviĭ şi a Ţĕriĭ Românescĭ (2), adecă că Grigoriŭ Urechĭe «a învĕţatŭ literatura în scólele polonescĭ.» A învĕţa «literatura» nu însémnă a face studiĭ elementarie, ci superióre. Decĭ Grigoriŭ Urechĭe trebue să fiă avutŭ studiĭ maĭ sistematice şi maĭ înnalte de câtŭ mulţĭ din conaţionaliĭ sĕĭ contimpuranĭ. Cândŭ însă a învĕţatŭ Gregoriŭ Urechĭe literatura în şcólele polonescĭ, şi unde anume, acésta nu nĭ-o spune Mironŭ Costinŭ. Acéstă afirmare a luĭ Mironŭ Costinŭ sémănă a fi deplinŭ adevĕrată, décă considerăm că Nistur Urechĭe, tatălŭ luĭ Grigoriŭ, a petrecutŭ de multe orĭ şi timp maĭ îndelungatŭ în Polonia, şi că a primitŭ chiarŭ şi indigenatulŭ regatuluĭ leşescŭ. În rĕstimpulŭ petreceriĭ în Polonia a luĭ Nistur Urechĭe, trebue să fiă studiatŭ acolo şi fiulŭ sĕŭ Grigoriŭ Urechĭe, aşa dară, saŭ pe la finea seculuuĭ alŭ 16-lea, saŭ pe la începutulŭ seculuuĭ alŭ 17-lea. Acésta ne înduplică a presupune, că Grigoriŭ Urechĭe s'a născutŭ camŭ în ultimele ḑeceniĭ ale seculuuĭ al 16-le.

Cându a venitŭ Grigoriŭ Urechĭe din Polonia, în ţéră, cândŭ a începutŭ a lua parte la afacerile publice, şi ce rolŭ politicŭ a jucatŭ elŭ dintru începutŭ, încă nu ne este cunoscutŭ până acumŭ. Atâta sémănă a fi adevĕratŭ, că precum Nistur Urechĭe, aşa şi fiulŭ seŭ

(1) Letop Mold. ediţ. I. t. I. pag. 229.
(2) Hasdĕŭ B. P. Archiva istor. a Rom. t. I, p. 1. pag. 160.

Grigoriŭ să fiă rĕmasŭ devotaţĭ familieĭ Movilescilorŭ. Căcĭ venindŭ întĕia óră la domniă Moise Movilă (1630—1631), fecĭorulŭ luĭ Simion Movilă, aflămŭ printre boieriĭ luĭ ca Spătariŭ pe unŭ *Urechĭe.*

Acestŭ Spătarŭ Urechĭe, după detronarea luĭ Moise Movilă, înţelegêndŭ că a căpĕtatŭ domnia a doua óră Alexandru Iliaşŭ (1631—1632), a purcesŭ la Constantinopole împreună cu «fruntea tótă din boĭerĭ»(1), ca să mijlocéscă depărtarea de la domnia Moldoviĭ a luĭ Alesandru Iliaşŭ. Acéstă deputăţiune nu 'şĭ-a ajunsŭ scopulŭ. După multe şi diferite presiunĭ din diferite părţĭ, boĭeriĭ aŭ trebuitŭ să priméscă în fine ca Domnŭ pe Alesandru Iliaşŭ. Acesta însă, după ce s'a aşedatŭ cu domnia în Iaşĭ, n'a pututŭ uĭta pîra boierilorŭ asupra sa şi 'şĭ-a propusŭ ca să omóre pe o sémă dintre dênşiĭ, «alesŭ pe Vasile Lupulŭ Vorniculŭ, şi pe Cehanŭ Vorniculŭ, şi pe Savin Hatmanulŭ, şi pe Bohuşŭ Visterniculŭ, şi pe *Urechĭe* Spătarulŭ (2).»

Inţelegêndŭ boĭeriĭ de propusurile luĭ Alexandru Iliaşŭ, aŭ sculatŭ ţéra asupra luĭ si asupra Grecilorŭ, carĭ eraŭ pe lângă elŭ şi ţineaŭ cu dênsulŭ şi 'l-aŭ necesitatŭ ca să părăséscă domnia şi să purcédă îndată la Constantinopole, iar în loculŭ luĭ la domniă aŭ poftitŭ boĭeriĭ pe Barnovschi Vodă, a doua óră. (1632—Iuniŭ 1633).

Numele de botezŭ alŭ acestuĭ *Urechĭe*, Spătarŭ pe la anulŭ 1631 şi 1632, nu ni-lŭ spune Mironŭ Costinŭ în cronica sa. Urice din acestŭ rĕstimpŭ, în carĭ să figureze boĭeriĭ ţĕriĭ, încă nu am avutŭ la disposiţiune, ca să putemŭ constata numele de botezŭ alŭ acestuĭ Urechĭe Spătarulŭ. Atâta însă credemŭ, că nu póte fi îndoială, că acestŭ Urechie Spătarulŭ din aniĭ 1631 şi 1632, n'a fostŭ identicŭ cu Nistur Urechĭe, mare Vornicŭ de ţéra de josŭ. Acéstă neidentitate se probéză cu următórele considerărĭ :

1) Nistur Urechĭe trebuia să fiă fostŭ în etate acu pe la anulŭ 1591, cândŭ se făcuse Logofĕtŭ mare. Aşa dară, nu prea este de presupusŭ că arŭ maĭ fi fostŭ trăitŭ încă şi pe la anulŭ 1632.

2) Nisturŭ Urechĭe era *Vornicŭ mare de ţéra de josŭ* sub maĭ mulţĭ

(1) Mironŭ Costinŭ, în Letop. Mold edit. I t. I. pag. 263.
(2) Mironŭ Costin, l c pag 264.

domnitorĭ. Vornicia mare era în Moldova a doua tréptă în boieria mare a ţěriĭ, pe cândŭ Spătăria mare era abia a şéptea tréptă, după spusa luĭ Grigoriŭ Urechĭe (1), iarŭ după ḑisa luĭ Mironŭ Costinŭ (2), a şésea tréptă. Aşa dar nu este de creḑutŭ că Nistur Urechĭe, chiarŭ de arŭ şi fi fostŭ trăitŭ pe la anulŭ 1631 şi 1632, arŭ fi primitŭ sub domnia luĭ Moise Movilă să ocupe în boĭeriă o tréptă multŭ maĭ inferióră de câtŭ aceea, în care fusese în timpul luĭ Ieremia Movilă, moşulŭ, şi în timpulŭ luĭ Simionŭ Movilă, tatălŭ luĭ Moise Movilă.

Decĭ, noĭ credemŭ că Urechĭe Spătariulŭ din ântêia domniă a luĭ Moise Movilă şi din a doua a luĭ Alesandru Iliaşŭ, nu este identicŭ cu Nistur Urechĭe. Dar cum se chiăma acestŭ Spătarŭ Urechĭe, vomŭ vedea îndată.

Să ne aducemŭ a minte că Urechĭe Spătarulŭ din 1631 şi 1632 era menitŭ la mórte d'impreună cu Vasiliŭ Lupulŭ, cu Cehanŭ Vornicululŭ, cu Savinŭ Hatmanulŭ şi cu Buhuşŭ Visterniculŭ, tocmaĭ pentru că între aceştĭ boĭerĭ era o comunitate de ideĭ şi de scopurĭ. Prin urmare, între dênşiĭ trebuia să fiă esistatŭ şi o amiciă personală maĭ intimă.

Dintre boĭeriĭ destinaţĭ la mórte de Alesandru Iliaşŭ, unulŭ a devenitŭ curêndŭ Domnŭ în Moldova. Acesta a fostŭ Vasiliŭ Lupulŭ (din primăvéra anuluĭ 1634 până în primăvéra anuluĭ 1653). Era dară lucru prea firescŭ ca elŭ, în domnia sa, să se încunjure cu deosebire de acele persóne, carĭ maĭ înainte avuseseră a suferi multe rele împreună cu dênsulŭ. Mărturisimŭ că până acum n'amŭ găsitŭ publicatŭ nicĭ unŭ uricŭ de la Vasiliŭ Lupulŭ, înainte de 1638, prin care să putemŭ constata presinţa Spătaruluĭ Urechĭe de maĭ înainte printre consiliariĭ luĭ. Însă, décă nu suntemŭ în stare a invoca urice domnescĭ pentru acésta, apoĭ suntemŭ în posiţiune de a aduce ca mărturiă autoritatea necontestată a luĭ Mironŭ Costinŭ. Acesta, vorbindŭ despre nunta fiĭceĭ luĭ Vasiliŭ Lupulŭ cu Ragivilŭ,

(1) Letop. Mold. ediţ I. t. I pag 104.
(2) Hasdeŭ B. P. Archiva istor. a Rom t. I. p 1 pag. 170.

principele Litveĭ, în anulŭ 7153 (=1645), dice(1) că «multă vreme s'a frămîntatŭ acestŭ lucru în sfatŭ, și câțĭ-va apĕra acestŭ lucru să nu fiă, alesŭ Toma Vorniculŭ și Iorgachi Visterniculŭ. . Iară Toderașcu Logofĕtulŭ și *Urechĭe Vorniculŭ* sta asupra acesteĭ nunte să se facă.»

Iată și aicĭ unŭ Urechĭe, însă totŭ fără indicarea numeluĭ de botezŭ, dară acu, pe la anulŭ 1645, nu maĭ multŭ Spătariŭ ca pe la aniĭ 1631 și 1632, ci *Vornicŭ!*

Noĭ credemŭ că Urechĭe Spătarulŭ din 1631 și 1632, și Urechĭe Vorniculŭ din 1645 este totŭ aceeașĭ persónă, numaĭ că în domnia luĭ Vasiliŭ Lupulŭ înaintase în boĭeriă, din Spătarĭŭ devenise Vornicŭ, din trépta a șéptea, saŭ a șésea se suise în trépta a doua.

Admițêndŭ acéstă identitate în persónă, numele de botezŭ alŭ luĭ Urechĭe Spătarulŭ din 1631 și 1632, și Vorniculŭ din 1645, îlŭ aflămŭ îndată fără de nicĭ o îndoială.

Cunóscemŭ unŭ uricŭ datatŭ cu unŭ anŭ maĭ înainte de nunta fĭiceĭ celeĭ maĭ marĭ a luĭ Vasiliŭ Lupulŭ, adecă din 18 Septembre 1644(2). Prin acestŭ uricŭ «Toderașco vel Logofĕtŭ, i *Gligorie Urechĭe vel dvornic dolnei zemli* (adecă : Vornicŭ de țéra de josŭ), i Ștefanŭ vel Armașŭ, i Toderașco, i Constantinŭ Cĭogolea, i Neanĭulŭ, i Crăstea Cămărarĭŭ, i Pană Caceaunŭ Staroste de negutătorĭ și alțĭ boĭerĭ mulțĭ» adeverescŭ că Statie marele Vameșŭ, a făcutŭ unŭ schimbŭ cu Alesandra, fata Foteseĭ.

Dintr'acestŭ uricŭ credemŭ că resultă fără de nicĭ o îndoială, că Urechĭe Vorniculŭ, despre care dice Mironŭ Costinŭ că era pentru nunta fĭiceĭ luĭ Vasiliŭ Lupulŭ cu Ragevilŭ, principele Litveĭ, se chĭama cu numele de botezŭ *«Gligorie»* saŭ *Grigoriŭ,* și că era Vornicŭ *de țéra de josŭ.* Prin urmare, și Urechĭe Spătarĭulŭ din 1631 și 1632, alŭ căruia nume de botezŭ îlŭ retace Mironŭ Costinŭ în cronica sa, ca și pe alŭ luĭ Urechĭe Vorniculŭ din 1645, totŭ *«Gligorie»* saŭ Grigoriŭ s'a chiămatŭ, fiindŭ ambiĭ aceeașĭ persónă, după cumŭ amŭ arĕtatŭ maĭ susŭ.

(1) Letop. Mold. ediț. I. t. I. pag. 284.
(2) Hasdeŭ B P Archiva istor. a Rom t. I. p 1 pag 120

Asemenea sperămŭ, că din câte amŭ spusŭ maĭ susŭ urmează maĭ departe, că acestŭ «Gligorie» saŭ Grigoriŭ Urechie, Vornicŭ de ţéra de josŭ, n'a fostŭ altulŭ de câtŭ numaĭ fiulŭ luĭ Nistur Urechĭă, şi prin urmare acela despre carele ḑice Miron Costin că «aŭ scrisŭ Leatopiseţulŭ ţĕriĭ până la Aron Vodă».

După anulŭ 1645 încoace Grigoriŭ Urechĭe n'a rĕmasŭ multŭ timpŭ Vornicŭ de ţéra de josŭ, căcĭ pe la anulŭ 7158 d. z. l. saŭ 1650 d. Cr., elŭ nu maĭ era Vornicŭ activŭ de ţéra de josŭ, ci Georgiŭ Ghica, care maĭ pe urmă a devenitŭ şi Domnŭ în Moldova (1).

De aicĭ se vede, că Grigoriŭ Urechĭă orĭ că s'a retrasŭ de bună voiă din Vorniciă, orĭ că a muritŭ curândŭ după anulŭ 1645. Căcĭ noĭ nu putemŭ presupune, că Grigoriŭ Urechĭe *a fostŭ scosŭ* din Vornicie, pentru că spre acésta trebuia saŭ să fiă comisŭ vre-o crimă ordinară, saŭ să fiă făcutŭ ceva ce ĭ-arŭ fi perdutŭ încrederea luĭ Vasiliŭ Lupulŭ. În ambele cazurĭ, lucrulŭ fiindŭ gravŭ şi memorabilŭ, cronicarulŭ contimpuranŭ şi continuatorulŭ croniceĭ luĭ Grigoriŭ Urechĭe, Miron Costin de bună sémă că arŭ fi fostŭ însemnatŭ acésta.

Miron Costin nicĭ de mórtea luĭ Grigoriŭ Urechĭe nu amintesce nimicŭ, lucru care ne face a presupune, că ea s'a întâmplatŭ în modulŭ celŭ maĭ normalŭ, fără de nicĭ unŭ sgomotŭ. Noĭ presupunemŭ maĭ departe, că Grigoriŭ Urechĭe, chiar în casulŭ când s'a retrasŭ de bună voiă din Vornicia cea mare de ţéra de josŭ, a făcut'o acésta, saŭ din causa bĕtrâneţelorŭ sale, saŭ din causa vre uneĭ bóle de care suferia, şi că curândŭ după acésta a şi muritŭ.

Mórtea luĭ Grigoriŭ Urechĭe o punemŭ între anulŭ 1645 şi 1650, una pentru că pe la anulŭ 1650 Grigoriŭ Urechĭe nu maĭ era Vornicŭ mare de ţéra de josŭ, ci George Ghica, şi alta pentru că Miron Costin nu ni amintesce nimicŭ despre dênsa în cronica sa, ceea ce de bună sémă că ar fi făcut'o, décă Grigoriŭ Urechiă arŭ fi fostŭ muritŭ după anulŭ 1650 încoace. Este cunoscutŭ din chiar mărturirea sa (2) că Miron Costin, de la anulŭ 1651 încoace a scrisŭ con-

(1) Miron Costin în Letop. Mold. edit. I. t. I pag. 295 şi 336. — Conf. Uriculŭ din 14 April 1652 din: Hasdeŭ B. P. Archiva istor. a Rom t. I. p. 2. pag 190—191.

(2) Miron Costin în Letop. Mold. ediţ. I. t I. pag. 295; 302; etc.

tinuarea cronicei lui Grigoriŭ Urechie nu ca mai înainte din isvóre leșescĭ și din audite de pe la bĕtrânĭ, ci ca marturŭ ocularŭ alŭ evenimentelorŭ. Decĭ de s'arŭ fi fostŭ întêmplatŭ mórtea unuĭ bărbatŭ atâtŭ de distinsŭ ca Grigoriŭ Urechĭe după anulŭ 1650 încóce, Miron Costin de bună sémă că n'arŭ fi fostŭ trecut'o cu tăcerea în cronica sa, ci arŭ fi fostŭ amintitŭ măcar în trécătŭ despre dênsa.

Că Miron Costin n'a sciutŭ de anulŭ morțiĭ luĭ Grigoriŭ Urechĭe, este lucru fórfe esplicabilŭ, căcĭ înainte de anulŭ 1651 elŭ n'a petrecutŭ în Moldova, ci în Polonia, si tocmaĭ pe timpulŭ când a trebuitŭ să móră Grigoriŭ Urechĭă. Miron Costin studia la șcóla din Bar din Ucraina (1); era asa dară încă fórte tînĕrŭ. Nesciința luĭ Miron Costin atâtŭ despre anulŭ morțiĭ, câtŭ și despre scrierile luĭ Grigoriŭ Urechĭe se cunósce chiar din cuvintele, cu care începe continuarea croniceĭ luĭ Grigoriŭ Urechĭe. Elŭ ḑice (2): «Până la cumplită a doua domnia a luĭ Aron Vodă este scrisŭ Letopisețulŭ țeriĭ Moldoveĭ de Urechĭe Vorniculŭ, începutŭ de la Dragoșŭ Vodă... Iară de la Aron Vodă scrisŭ nu se află, nicĭ de alțiĭ, nicĭ de Urechĭe Vorniculŭ, *orĭ că l'aŭ împiedicatŭ datoria omenéscă, mórtea*, care multe lucrurĭ taiă și să se obârșéscă nu lasă, *orĭ că isvódele luĭ ce va maĭ fi scrisŭ de la Aron Vodă încóce, s'aŭ ris'pitŭ.* Decĭ de unde aŭ părăsitŭ Urechĭe, începemŭ noĭ cu ajutorulŭ luĭ Dumneḑeŭ».

V.

TIMPULŬ CÂND ȘI-A SCRISŬ GRIGORIE URECHĬE CRONICA SA

a) Opiniunile de până acum.

După cunoscința nóstră, opiniunea învĕțațilorŭ Românĭ de până acum este, că Gregoriŭ Urechĭe a trăitŭ în secululŭ alŭ 16-le și că 'șĭ-a scrisŭ cronica în ḑeceniulŭ din urmă alŭ acestuĭ seculŭ.

Celŭ d'întîiŭ învĕțatŭ Românŭ care s'a rostitŭ în privința acésta

(1) Miron Costin l. c. pag. 289.
(2) Miron Costin l. c. p. 215.

este *D. Cantemir*. El dice (1) că «Urechie aŭ trăitŭ și aŭ scrisŭ pre vremile luĭ Aron Vodă Tiranul, într'a căruia domniă și sfârșitulŭ istorieĭ sale face.»

Asemenea și *Niculaiŭ Bălcescu* dice (2), că «pe la sfârșitulŭ aceluĭ veacŭ (adecă al 16-le) Vorniculŭ Grigorie Urechĭe scrise cronica sa de la Dragoșŭ Vodă până la a doua domniă a luĭ Aron Vodă (1313-1593)».

Mihaiŭ Cogălniceanu, în notița biografică ce o publică (3) despre Grigoriŭ Urechĭe, este maĭ circumspectŭ, maĭ reservatŭ, nu-șĭ spune de-a dreptulŭ socotința despre timpulŭ când a trăitŭ și a scrisŭ Grigoriŭ Urechĭe cronica sa. Însă în realitate și M. Cogălniceanu este totŭ de părerea luĭ D. Cantemir și a luĭ N. Bălcescu; căcĭ el dice: «Anulŭ nicĭ alŭ nasceriĭ, nicĭ alŭ morțiĭ sale nu'lŭ cunóscemŭ, și în totŭ cursulŭ letopisețuluĭ sĕŭ nu-'lŭ vedemŭ pomenindu-se, dovédă orĭ-că *singurŭ s'a feritŭ de o personală menționare* «orĭ că dedatŭ cu totulŭ studiilorŭ și scrieriĭ sale, elŭ *s'a ținutŭ departe de întêmplările și trebile politice.*»

Episcopulŭ *Melchisedec* încă este de părerea predecesorilorŭ sĕĭ. Elŭ dice (4) ca «de la finele véculuĭ alŭ 16-le, literatura română ia unŭ sborŭ maĭ mare. Vorniculŭ Urechĭe scrie Letopisețulŭ, saŭ chronica țĕriĭ în limba română». Și maĭ la vale adauge: «*Pe la 1590, marele Vornicŭ Urechĭe a scrisŭ despre Domniĭ Moldoveĭ și viéța lorŭ.*»

Totŭ într'acestŭ înțelesŭ scrie și Popfiŭ Iustin, dicêndŭ (5): «Sosimŭ acumŭ la mormentulŭ luĭ Grigoriŭ Urechĭe, *cronicariŭ Moldavŭ din capĕtulŭ seculuĭ alŭ 16-le*».

D. Iarcu, în opulŭ sĕŭ: «Bibliografia chronologică română, saŭ catalogŭ generalŭ de cărțile române, edit 2. Bucurescĭ, 1873 pag. VII, sub aniĭ: 1530 și 1595», măcarŭ că încurcă fórte rĕŭ lucrurile în privința autoruluĭ croniceĭ, totușĭ face pre «*Grigore Urechĭe mare cronicariŭ din capĕtulŭ seculuĭ al 16-le.*»

(1) Cantemir D. Hronicul vechimiĭ Romano-Moldovlahieĭ, Iașĭ 1835 t I. pag 103.
(2) Magasinulŭ istoricŭ pentru Dacia, Bucurescĭ 1845, t. I. pag. 5-6
(3) Letop. Mold. edit. I. t. pag X-XI
(4) Chronica Hușilor, în apendice, pag. 31 și 36.
(5) Poesia și prosa t. I. Oradea-Mare, 1870, pag 114 și 204.

Popu V. Gr. în opulŭ sĕŭ: «Conspectŭ asupra literatureĭ române și literatorilorŭ eĭ, Bucurescĭ, 1875, pag. 46-47,» încă adoptă, fără cercetare, părerea predecesorilorŭ sĕĭ, și maĭ alesŭ pre cea maĭ greșită a luĭ D. Iarcu. Elŭ dice în privința timpuluĭ scrieriĭ: «La *1595* Vorniculŭ Grigorie Urechie, de origine Moldovénŭ, *începe a scrie* maĭ cu temeiŭ, într'o limbă curată română, istoria Moldoviĭ de la Dragoșŭ (1354) până la a doua domnie a luĭ Aaron Vodă (1594), dândŭ prin acèstă atâtŭ de însemnată scriere o putere mare literatureĭ nóstre și punênd, așa dis, temelia istorieĭ Moldoveĭ de la înființarea eĭ în principatŭ.»

Tóte socotințele de maĭ susŭ suntŭ numaĭ curate afirmărĭ, fără dovedĭ pentru sprijinirea lorŭ. Ele sémĕnă a se fi născutŭ din considerarea, că cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe n'ajunge maĭ departe de cât până la anulŭ 1594. S'a credutŭ așa dară, că Grigoriŭ Urechĭe de aceea n'a scrisŭ maĭ departe, pentru că n'a trăitŭ maĭ multŭ, și ast-felŭ s'a acreditatŭ opiniunea, că elŭ este scriitorŭ de la finea seculuĭ alŭ 16lea.

Dintre învĕțațiĭ străinĭ cunóscemŭ numaĭ pre R. Roesler, care se rostesce în privința timpuluĭ, când 'șĭ-a compusŭ Grigoriŭ Urechĭe cronica sa. Povestindŭ R. Roesler cu dóue treĭ cuvinte fundarea statuluĭ Moldoviĭ, dice (1): «So Grigorie Urechi, der älteste (!) Chronograf der Moldau, *der im 17. Iahrhunderte schrieb*, so Miron Costin im 18. (!) Iahrhundert» (Așa Grigoriŭ Urechĭe, celŭ maĭ vechiŭ (!) cronografŭ alŭ Moldoviĭ, *care a scrisŭ în seculŭ alŭ 17*, așa Mironŭ Costinŭ în seculŭ alŭ 18lea. (!)). Afirmarea acésta R. Roesler nu o întemeĭéză pe nimicŭ, ci o rostesce numaĭ pe ghicite, după cum face elŭ adese-orĭ în opulŭ sĕŭ citatŭ. Cu astă dată însă a nimeritŭ adevĕrulŭ in parte în aceea ce privesce pe Gregoriŭ Urechĭe, nu însă și în ceea ce privesce pre Mironŭ Continŭ, căcĭ acesta n'a trăitŭ în seculŭ alŭ 18lea, ci în alŭ 17lea. Despre acesta se scie că a fostŭ omorîtŭ în Romanŭ în Decembre 1691. (2)

(1) Roesler R. Romanische Studien. Leipzig, 1871, pg. 316, conf. pg. 274.
(2) Niculaĭŭ Costinŭ în Letop. Mold. dit. I. t. 2. pg. 43.

b) Opiniunea nóstră

Spre a rĕspunde cu temeiŭ și convingere la întrebarea : când a scrisŭ Grigoriŭ Urechĭe cronica sa? ne vomŭ ține strînsŭ de însășĭ cronica luĭ, de mărturisirile ce le face elŭ într'ênsa.

In cap 29 vorbesce Grigoriŭ Urechĭe despre domnia luĭ Iancu Vodă Sasulŭ (februariŭ 1580—1583), și apoĭ ḑice (1) între altele : «Multe lucrurĭ spurcate făcea Iancu Vodă în domnia sa..... Acestea tóte neputêndŭ suferi boĭeriĭ, maĭ vîrtosŭ Movilesciĭ, Vlădica Gheorghie, Ieremie Vorniculŭ, *care maĭ târḑiŭ a fostŭ și Domnŭ*, și frate-sĕŭ Simionŭ Paharniculŭ, și Hatmanulŭ Balica, s'aŭ sfătuitŭ în taĭnă ca să pribegéscă.»

Din aceste cuvinte resultă fără de nicĭ o îndoĭală, că Grigoriŭ Urechĭe 'șĭ-a compusŭ cronica abia *după ce Ieremie Movilă a devenitŭ Domnŭ în Moldova*, căcĭ numaĭ într'acestŭ casŭ puté ḑice cu dreptŭ cuvêntŭ despre Vorniculŭ Ieremie Movilă, că *«maĭ târḑiŭ aŭ fostŭ și Domnŭ»*. Domnŭ a devenitŭ Ieremia Movilă în Moldova in primăvéra saŭ în véra anuluĭ 1595 și a domnitŭ până 'n Iuniŭ 1606. (2) In pasagĭulŭ citatŭ, Grigoriŭ Urechĭe vorbesce și despre fratele luĭ Ieremie Movilă, despre Paharniculŭ Simionŭ Movilă, fără însă de a adauge ca și la celŭ d'întâiŭ, că si acesta s'a făcutŭ maĭ târdiŭ Domnŭ în Moldova. Decĭ, din pasagiulŭ acesta, *singurŭ,* arŭ urma că Grigoriŭ Urechĭe șĭ-a scrisŭ cronica după Septembre 1595 și înnainte de Iuniŭ 1606, căcĭ în acestŭ din urmă anŭ Simionŭ Movilă s'a făcutŭ Domnŭ în Moldova. In realitate însă nu este așa. Ceva maĭ la vale, în cap 30 alŭ croniceĭ sale, Grigoriŭ Urechĭe descrie cele petrecute în domnia a dóua a luĭ Petru Șchĭopulŭ (1583—1591), și apoĭ ḑice (3), că Petru Șchĭopulŭ «s'a rădicatŭ cu fruntea boĭerilorŭ.... între carĭ era.... Ieremie Movilă Vorniculŭ, cu frate-sĕŭ Si-

(1) Letop. Mold. edit I. t I. pag. 201—202.

(2) Mironŭ Costinŭ în Letop Mold. l. c. 216, — Șincaiŭ G Hronica Românilorŭ, sub anulŭ 1595; — Hasdĕŭ B P. Archiva istor. a Rom. t 3, pg. 77.

(3) Letop. Mold. edit. I. t I pg. 205.

mionŭ Paharniculŭ, *ce aŭ eşitŭ la domniă* **amêndoĭ** *maĭ târḑiŭ*.... şi aŭ trecutŭ prin Ţéra Leşéscă în Ţéra Nemţéscă.»

Acestŭ pasagiŭ îndeplinesce înţelesulŭ celuĭ de maĭ susŭ, şi face neposibilă conclusiunea ce s'arŭ fi putută face cu multŭ temeiŭ în virtutea pasagĭuluĭ de maĭ înainte, că adică Grigoriŭ Urechĭe să-şĭ fiă scrisŭ cronica sa înainte de a deveni Domnŭ «Paharniculŭ Simionŭ Movilă», adecă înainte de Iuniŭ 1606.

Din pasagĭulŭ din urmă ne convingemŭ că Grigoriŭ Urechĭe şĭ-a scrisŭ cronica sa chiarŭ după domnia luĭ Ieremie Movilă, şi anume după ce a fostŭ devenitŭ Domnŭ în Moldova Simionŭ Movilă. Simionŭ Movilă s'a făcutŭ Domnŭ în Iuniŭ 1606, şi a domnitŭ până 'n Iuniŭ 1607. (1) Decĭ, Grigoriŭ Urechĭe trebue să-şĭ fiă compusŭ cronica după Iuniŭ 1606. Dară când anume, încă totŭ nu scimŭ din pasagele de maĭ susŭ. Să ascultămŭ dară maĭ departe mărturisirile luĭ Grigoriŭ Urechĭe, căcĭ ele ne vorŭ arĕta şi maĭ precisŭ timpulŭ compusuluĭ cronicei!

În «Predoslovia» croniceĭ sale, despre care afirmă cu puternice argumente B. P. Hasdĕŭ, (2) că a fostŭ scrisă maĭ înainte de contestulŭ croniceĭ, Grigoriŭ Urechĭe ne spune următórele (3): «Eŭ *Grigorie Urechĭe, care* din mila luĭ Dumneḑeŭ şi al (!) Domnuluĭ meŭ **amŭ fostŭ Vornicŭ Mare,** cu multă nevoinţă amŭ cetitŭ cărţile şi isvódele şi ale nóstre, şi celorŭ (!) străine, şi amŭ aflatŭ capŭ şi începĕtură moşilorŭ, de unde aŭ isvorîtŭ în ţéră, şi s'aŭ îmulţitŭ şi s'aŭ lăţitŭ.»

Din acéstă mărturisire urméză fórte lămuritŭ, că Grigoriŭ Urechĭe şĭ-a scrisŭ «Predoslovia», prin urmare contestulŭ croniceĭ sale, abĭa după ce *«a fostŭ Vornicŭ mare.»* După cum amŭ demonstratŭ maĭ susŭ, pe la anulŭ 1644 şi 1645 Grigoriŭ Urechĭe era încă în activitate ca Vornicŭ mare de ţéra de josŭ. Urméză dară, că elŭ abĭa după anulŭ 1645, după ce s'a fostŭ retrasŭ din vorniciă, şĭ a scrisŭ cronica, căcĭ numaĭ atuncĭ puté ḑice cu dreptŭ cuvêntŭ despre sine :

(1) Hasdĕŭ B. P. Archiva istor a Rom. t. 3. pg 77.
(2) Hasdĕŭ, l. c t 3. pg. 25. — Conf. Mironŭ Costinŭ în Letop. Mold. t I pg 323.
(3) Letop Mold edit. I. t I pg. 95.

«Eŭ care *amŭ fostŭ* Vornicŭ mare». Deci, după socotința nóstră, Grigoriŭ trebue să-și fiă compusŭ cronica sa nu maĭ înainte de anulŭ 1645, căcĭ întru acesta încă figuréză ca Vornicŭ *activŭ* de țéra de josŭ, dară nicĭ maĭ târḑiŭ de anulŭ 1650, căcĭ după acestŭ anŭ Grigoriŭ Urechĭe séměnă a nu maĭ fi fostŭ cu trupulŭ printre ceĭ viĭ, după cum ne-amŭ încercatŭ să probămŭ maĭ susŭ.

Sperămŭ a fi demonstratŭ în cele precedente, în modŭ necontestabilŭ, că în nicĭ unŭ casŭ Grigoriŭ Urechĭe nu póte fi privitŭ ca scriitorŭ de pe la finea seculuĭ alŭ 16[lea], după cum aŭ creḑutŭ până acumŭ învěțațiĭ românĭ, ci de pe la miḑloculŭ secoluluĭ alŭ 17[lea], și anume dintre aniĭ 1645 și 1650.

VI.

ESTE GRIGORIŬ URECHĬE AUTORULŬ ADEVĚRATŬ ALŬ CRONICEĬ PUBLICATE SUB NUMELE SĚU?

Acéstă întrebare n'amŭ fi pus'o nicĭ când, décă în timpulŭ maĭ noŭ nu s'arŭ fi ivitŭ scriitorĭ carĭ să afirme contrariulŭ.

Celŭ d'întêiŭ care a aruncatŭ în publiculŭ învěțațilorŭ o umbră de îndoĭală asupra autorieĭ luĭ Grigoriŭ Urechĭe, este erudituiŭ nostru polihistorŭ B. P. Hasděŭ. Acestŭ învěțatŭ publicândŭ unŭ uricŭ de la Ion Vodă celŭ cumplitŭ din 9 Augustŭ 1572, în care figuréză unŭ *Urechĭe* ca uricariŭ, ḑice (1) în privința acestuĭa, în notă, următórele: «De pe identitatea iscălitureĭ se descopere că acesta este celebrulŭ Nestorŭ Urechĭe, *adevěratulŭ autorŭ alŭ croniceĭ cunoscute sub numele fiĭuluĭ sěŭ Grigoriŭ*».

Acéstă tesă n'a atins-o maĭ departe nicĭ întărindu-o, nicĭ retrăgêndu-o, când cu douĭ anĭ maĭ în urmă, în anulŭ 1867, a demonstratŭ (2) cu îndatinata'ĭ erudițiune și agerime, cam din câte isvóre indigene este compusă cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe. Abĭa la cincĭ anĭ de ḑile, în anulŭ 1872, a revenitŭ asupra acesteĭ tese, însă și

(1) Hasděŭ B P. Archiva istor. a Rom. t. I. p. 117.
(2) Hasděŭ B P. Archiva istor. a Rom, t III pg 22—28, § 3

acum nu anume, ci maĭ multŭ în trécĕtŭ. În ḍiarulŭ sĕŭ «Columna luĭ Traianŭ», anulŭ III, (1872) No. 31 (131) pag. 274, B. P. Hasdĕŭ a publicatŭ unŭ articulŭ intitulatŭ : «Cronicele Românieĭ de M. Cogălniceanu». Intr'acestŭ articulŭ eruditulŭ B. P. Hasdĕŭ ḍice : «Insă *adevĕratulŭ autorŭ alŭ cronriceĭ, care era anume vorniculŭ Nestorŭ Urechĭe*, **ĭar nicĭ deeum fiĭulŭ sĕŭ, vorniculŭ Grigoriŭ Urechĭe** deși sub numele acestuĭa s'a divulgatŭ redacțiunea făcută de către dênsulŭ după isvódele părinteluĭ sĕŭ; adevĕratulŭ autorŭ alŭ cronriceĭ scria înainte de anulŭ 1600.» Dreptŭ dovédă pentru acéstă afirmare, eruditulŭ B. P. Hasdĕŭ aduce înainte, ca în trécĕtŭ, unŭ citatŭ din «Hroniculŭ Romano-Moldovlahieĭ» alŭ luĭ D. Cantemirŭ (tom. I, pag. 163), de cuprinsulŭ : *Urechĭe* (care Urechĭe ?) *a trăitŭ și a scrisŭ pe vremile luĭ Aronŭ Vodă Tiranulŭ*, într'a căruĭa domniă și sfîrșitulŭ istorieĭ sale pune». Maĭ departe, eruditulŭ B. P. Hasdĕŭ face pre Grigoriŭ Urechĭe contimpuranŭ cu D. Cantemirŭ, ḍicêndŭ, că *Demetriŭ Cantemirŭ trăĭa* în Moldova în a doŭa jumătate a secululuĭ alŭ 17[lea], adecă *în aceeași epocă cu însuși Grigoriŭ Urechĭe, fiĭulŭ adevĕratuluĭ cronicarŭ.*»

Gr. G. Tocilescu, într'unŭ articulŭ : «Studie critice asupra cronicelorŭ române», publicatŭ în ḍiarulŭ «Columna luĭ Traianŭ», Bucurescĭ, 1876, pg. 385—419, nu se ocupă cu discutarea întrebăriĭ : cine a fostŭ adevĕratulŭ autorŭ alŭ cronriceĭ? ci se mărginesce numaĭ în a arĕta opiniunile emise până atuncĭ în privința acésta, ḍicêndŭ (pg. 395) : «Aceeași cronică a luĭ Grigoriŭ Urechĭe se atribue de uniĭ tatăluĭ sĕŭ Nestorŭ Urechĭe, de alțiĭ luĭ Mironŭ și Niculaiŭ Costinŭ». În nota ce o face sub (1), Gr. G. Tocilescu ḍice maĭ departe : «*Eruditulŭ Hasdĕŭ*, care încă din 1867 exprimase dorința de a vedé publicate cronicele române cu variantele diferitelorŭ manuscripte, *contestă luĭ Grigoriŭ Urechĭe paternitatea cronriceĭ divulgate sub numele sĕŭ,* invocândŭ autoritatea luĭ Cantemirŭ».

Erudițiunea profundă și autoritatea de care se bucură învĕțatulŭ nostru polihistorŭ B. P. Hasdĕŭ, aŭ făcutŭ pre uniĭ, ca fără de cercetare maĭ departe să priméscă de adevĕrŭ chĭarŭ și o simplă afirmare a luĭ.

Așa D. Iarcu, în opulŭ sĕŭ : «Bibliografia chronologică română», ediț. 2. Bucuresci, 1873, pag. VII, scrie următórele : «Vorniculŭ Nistorŭ Urechĭe, în junețe Uricariŭ la Ionascu Vodă, Logofĕtŭ sub Aronŭ, Vornicŭ în ḑilele Movilescilorŭ, celŭ maĭ vechiŭ cronicariŭ Moldoveanŭ, scrie istoria Moldoveĭ (1. descălicătóre) de la Dragoșŭ și până la Aronŭ Vodă (1313—1593). — Grigoriŭ Urechĭe, fiĭulŭ Vorniculuĭ, așéḑă cronica tată-sĕŭ într'o ordine sistematică. Acesta (!) a combătutŭ ocările și basmele luĭ Eustatie Logofĕtulŭ, luĭ Simionŭ dascălulŭ și Mihaĭŭ Călugărulŭ, scriitorĭ contimpuranĭ, carĭ denegriseră originea română».

În citatulŭ acesta D. Iarcu afirmă purŭ șĭ simplu, fără de a proba, fără de a aduce înainte unŭ singurŭ argumentŭ măcarŭ, nicĭ chĭarŭ isvorulŭ care l'a sedusŭ la aceste afirmărĭ și combinărĭ lipsite de adevĕrŭ.

Acéstă opiniune greșită, fără de a o supune uneĭ criticĭ, o adóptă și V. Gr. Pop în opulŭ sĕŭ : «Conspectŭ asupra literatureĭ române» p. 1. Bucurescĭ, 1875, pg. 46, ḑicêndŭ : «Cronica sa, după D. Ĭarcu.... a așeḑat'o Gr. Urechĭe după cronica tată sĕŭ, Vorniculŭ Nestorŭ Urechĭe».

După opiniunea nóstră este fórte cu anevoĭă, spre a nu ḑice preste putință, de a contesta, în fața mărturiilorŭ ce le avemŭ, luĭ Grigoriŭ Urechĭe autoria croniceĭ cunoscute până acum sub numele sĕŭ. Să ascultămŭ înainte de tóte însășĭ cronica. «Predoslovia» cronicei este subscrisă de «*Grigorie Urechi, mare Vornicŭ*». Acéstă subscriere singură arŭ vorbi fórte multŭ pentru autoria subscrisuluĭ, și acela care arŭ contesta-o, arŭ trebui maĭ întâiŭ să probeze falsitatea, saŭ neîndreptățirea eĭ. Dar nu numaĭ prin subscriere, ci și în contestulŭ cronicei, Grigoriŭ Urechĭe se dechĭară pre sine însușĭ, în terminĭ de totŭ chĭarĭ, de autorŭ adevĕratŭ alŭ cronicei, ḑicêndŭ : «*Eŭ Grigorie Urechĭe.... cu multă nevoință amŭ cetitŭ cărțile și isvódele, și ale nóstre și c lorŭ (!) străine,* și amŭ aflatŭ capŭ și începĕtură moșilorŭ de unde aŭ isvorîtŭ în țéră, și s'aŭ înmulțitŭ și s'aŭ lățitŭ, ca să nu se înece aniĭ ceĭ trecuțĭ a tóte țĕrile, și apoĭ să nu se pótă sci ce s'aŭ lucratŭ, să se asemene hiarelorŭ și dobitócelorŭ celorŭ

multe și fără minte, aceea urmândŭ, și *măcarŭ că se află și de alții însemnate lucrurile țerii Moldovei*, **apucatu-m'amŭ și eŭ a scriere** *începĕtura și adausulŭ, maĭ apoĭ și scăderea, care se vede că aŭ venitŭ în dilele nóstre*, după cum aŭ fostŭ întêiulŭ țĕriĭ și pământuluĭ nostru alŭ Moldoviĭ. Că cum se tîmplă de sîrgŭ și adauge pohoĭulŭ apeĭ, și érășĭ de sîrgŭ scade și se împuținéză, așa s'a adausŭ și Moldova, care maĭ apoĭ de la alte țĕrĭ s'aŭ descălecatŭ și s'aŭ lățitŭ de sîrgŭ și fără de zăbavă. *Acele cercândŭ le-amŭ îndreptatŭ cu nevoință, că nu numaĭ letopisețulŭ nostru, ce și alte cărți străine amŭ cercatŭ, ca să putemŭ afla adevĕrulŭ, ca să nu mĕ aflu scriitoriŭ de cuvinte deșérte, ci de drepte;* că letopisețulŭ nostru celŭ moldovenescŭ așa scrie de pe scurtŭ, că nicĭ de viéța Domnilorŭ carĭ aŭ fostŭ tótă cârma nu alege, necum lucrurile din lăuntru să alégă, și pe scurtŭ scriindŭ și însemnândŭ de la începutŭ și până la domnia luĭ Petru Vodă Rareșŭ, și s'aŭ stînsŭ; că de aice încoace n'aŭ maĭ scrisŭ nimene.... Er scrisorile străinilorŭ scriŭ pre largŭ și de ajunsŭ, carĭ aŭ fostŭ rîvnitorĭ și hierbințĭ nu numaĭ ale sale să scrie ci și cele străine. *Și de acolo luândŭ multe și lipinde-le cu ale nóstre, vremĭ potrivindŭ*, și **amŭ scrisŭ acestŭ letopisețŭ**, *carele de nu se va potrivi pe la multe locurĭ, celŭ ce va hi cu minte, gândescŭ că nu mĭ va vinui;* că de multe orĭ omulŭ însĕșĭ cele ce le vede cu ochiĭ sĕĭ nu le póte să le pună pe rêndŭ, și multe smintesce, și aŭ pune maĭ multe, aŭ maĭ puține; dar cele de demultŭ și resuflate de atâte vremĭ de anĭ! *Ce eŭ cum amŭ aflatŭ, așa amŭ arĕtatŭ.* (1)

Față cu ecéstă sinceră și fórte lămurită mărturisire a luĭ Grigoriŭ Urechĭe, noĭ nu putemŭ pricepe, cumŭ de uniĭ și alțiĭ, carĭ de bună samă că aŭ cetitŭ acésta «Predosloviă», aŭ pututŭ contesta luĭ Grigoriŭ Urechĭe autoria cronicеĭ divulgate sub numele luĭ, fără de a fi fostŭ probatŭ maĭ întêiŭ cu argumente convingĕtóre, că neadevĕrŭ a grăitŭ Grigoriŭ Urechĭe în «Predoslovia» cronicеĭ sale. Intr'acésta, Grigoriŭ Urechĭe dreptŭ că spune apriatŭ că «se află și de alțiĭ însemnate lucrurile țĕriĭ Moldoviĭ», dară nu ne spune că de cine anume aŭ fostŭ ele însemnate. De s'arŭ fi ocupatŭ tată-sĕŭ

(1) Letop. Mold. edit. I. t. I. pg. 95—96.

Nisturŭ Urechĭe cu «însemnarea lucrurilorŭ ţěriĭ Moldoviĭ», fiulŭ sěŭ Grigoriŭ de bună samă că n'arŭ fi trecutŭ unŭ lucru ca acesta sub tăcere, ci chiarŭ numaĭ din pietate cătră tată-sěŭ ar fi amintitŭ a-césta în cronica sa. Ba noĭ mergemŭ maĭ departe şi ḑicemŭ, că «Letopiseţulŭ nostru celŭ Moldovenescŭ», despre care ne spune Grigoriŭ Urechĭe «că aşa şi scrie pe scurtŭ, că nicĭ viaţa Domnilorŭ carĭ aŭ fostŭ, tótă cârma nu alege, necumŭ lucrurile din lăuntru se alégă», că acestŭ letopiseţŭ a fostŭ *anonimŭ* şi scrisŭ cu multŭ maĭ înainte, căcĭ de'arŭ fi fostŭ scrisu undeva pe dênsulŭ numele autoruluĭ, saŭ l'arŭ fi aflatŭ cumva «din bětrânĭ», Grigoriŭ Urechĭe de bună samă că l'arŭ fi citatŭ măcarŭ o singură dată, precumŭ a făcutŭ maĭ adese orĭ cu scriitoriĭ Polonĭ, carĭ 'ĭ-a folositŭ la compusulŭ croniceĭ sale, şi ale cărora nume îĭ eraŭ cunoscute.

Maĭ departe Grigoriŭ Urechĭe ne spune, că elŭ «cu multă anevoinţă a cetitŭ cărţile şi isvódele, şi ale nóstre şi cele străine», că «letopiseţulŭ nostru celŭ moldovenescŭ» scrie fórte pe scurtŭ «de la începutŭ până la domnia luĭ Petru-Vodă Rareşŭ şi s'aŭ stînsŭ»; că de aicĭ încoace «n'aŭ maĭ scrisŭ nimene», că «scrisorile străinilorŭ scriŭ pe largŭ şi de ajunsŭ»; că din aceste scrisorĭ străine Grigoriŭ Urechĭe a luatŭ multe şi le-a lipitŭ la opulŭ sěŭ, potrivindu-le «cu ale nóstre vremĭ»; şi că astŭ-feliŭ «a scrisŭ acestŭ letopiseţŭ; cum a aflatŭ, aşa a arětatŭ.»

Din aceste mărturisirĭ, carĭ reflectéză curăţia inimeĭ, iar nicĭ de cumŭ vre-o tendinţă de mistificare, urméză vederatŭ, că Grigoriŭ Urechĭe nu numaĭ că n'a «aşeḑatŭ cronica tată-sěŭ într'o ordine sistematică», dară nicĭ nu s'a pututŭ folosi de vre una ca atare pentru că astŭ-felŭ de cronică nicĭ n'a esistatŭ când-va. Din contra, Grigoriŭ Urechĭe scrie o cronică nouă, folosindu-se însă la acéstă lucrare de maĭ multe cărţĭ şi manuscripte, atâtŭ ale nóstre, indigene anonime, câtŭ şi străine neanonime.

Că Grigoriŭ Urechĭe se numesce apriatŭ însuşĭ pe sine de autorŭ alŭ croniceĭ, acésta noĭ nu o putemŭ trage la îndoială, cu atâta maĭ vîrtosŭ, de óre-ce nu numaĭ contimporaniĭ sěĭ, copiştĭ de cronicĭ şi înşi-şĭ cronicarĭ, ci şi alţĭ istoriografĭ, maĭ tărḑiŭ l'aŭ recunoscutŭ şi

prìvitŭ ca atare până la publicarea articululuĭ eruditului B. P. Hasdĕŭ în anulŭ 1872.

Unulŭ dintre ceĭ d'ântêiŭ copiştĭ aĭ croniceĭ luĭ Grigoriŭ Urechĭe este *Simionŭ Dascălulŭ*. Acesta a copiatŭ cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe înainte de anulŭ 1684, cândŭ Mironŭ Costinŭ 'şĭ-a scrisŭ «Cartea pentru descălecatulŭ d'întêiŭ alŭ ţĕriĭ Moldoviĭ», pentru că într'acésta, atâtŭ în »Predoslovia» eĭ, câtŭ şi în cap. IV. şi VI. (1) Mironŭ Costinŭ amintesce despre Simionŭ Dascălulŭ şi încă despre alţĭ douĭ copiştĭ, despre Eustratiŭ Logofĕtulŭ şi despre Misailŭ Călugărulŭ, pe carĭ pre toţĭ 'ĭ combate pentru nisce basne batjocuritóre ce le-aŭ fostŭ vîrîtŭ eĭ în «Predoslovia» croniceĭ luĭ Grigoriŭ Urechĭe cândŭ aŭ fostŭ copiat o.

Pentru că Simionŭ Dascălulŭ înainte de anulŭ 1684 a copiatŭ cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe făcêndŭ câte-va adausurĭ într'ênsa, elŭ, celŭ puţinŭ cu timpulŭ juneţeĭ sale, trebue să fiă fostŭ contimporanŭ cu timpulŭ din urmă alŭ vieţiĭ luĭ Grigoriŭ Urechĭe; putea dară şi trebuia să sciă, orĭ de Grigoriŭ Urechĭe a fostŭ saŭ nu autorulŭ croniceĭ. Acestŭ Simionŭ Dascălulŭ, într'unulŭ din adausurile ce le face în cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe, ḑice (2) că «letopiseţulŭ cel moldovenescŭ fórte pe scurtŭ scrie» despre domnia luĭ Despotŭ-Vodă, «ear *rĕposatulŭ Urechĭe Vorniculŭ*, vrêndŭ să arĕte acéstă poveste a luĭ Despotŭ maĭ deschis şi maĭ adevĕratŭ, *împreunândŭ isvódele*, aŭ cetitŭ croniculŭ Leşescŭ, care este isvoditŭ de cronicarulŭ Leşescŭ Bielschi, şi de acolo... aŭ scosu acéstă poveste ce scrie maĭ susŭ... Ear *eŭ Simionŭ Dascălulŭ*, vrêndŭ cu adevĕratŭ ca să potŭ dovedi acestŭ lucru, maĭ alesŭ şi maĭ deschisŭ, pentru Despotŭ-Vodă... amŭ cercatŭ... şi amŭ aflatŭ isvodulŭ... isvoditŭ maĭ din nainte vreme de Alexandru Guagnen pre limba Latinéscă, şi de aci dupe acelŭ isvodŭ 'l-aŭ isvoditŭ Marţin Paşcovschi din limba Latinéscă pe limba Leşéscă. De acole şi eŭ ... amŭ isvoditŭ... pe limba Românéscă acéstă poveste a luĭ Despotŭ-Vodă.»

In citatulŭ acesta Simionŭ Dascălulŭ întăresce tóte câte ni le spune

(1) Letop. Mold ediţ. I. t I. pag. 4, 20 şi 28.
(2) Letop. Mold. l c. apendics IX. pag 55.

Grigoriŭ Urechĭe în «Predoslovia» croniceĭ sale. Și Simionŭ Dascalulŭ cunósce un «Letopisețŭ Moldovenescŭ», care «fórte pe scurtŭ scrie» lucrurile Moldoviĭ, dar care este maĭ vechiŭ de câtŭ cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe. Cumŭ că acestŭ «Letopisețŭ» n'a fostŭ rĕspânditŭ sub numele autoruluĭ sĕŭ, se vede și de acolo, că Simionŭ Dascălulŭ, ca și Grigoriŭ Urechĭe, nu-lŭ citéză nicĭ o dată cu numele vre-unuĭ autorŭ, ci numaĭ sub numirea de «Letopisețulŭ celŭ Moldovenescŭ», pe când cronica ce scria maĭ pe larg istoria Moldoviĭ, Simionŭ Dascălulŭ o atribue de-a dreptulŭ «rĕposatuluĭ Urechĭe Vorniculŭ», despre care dice, că elŭ vrêndŭ să scrie «maĭ deschisŭ și maĭ adevĕratŭ» de câtŭ se află în «Letopisețulŭ celŭ Moldovenescŭ», a «împreunatŭ isvódele», adică a compusŭ cronica sa din maĭ multe altele ce le-a fostŭ cetitŭ și le avea la despusăciune. Și tocmaĭ acésta ni-o mărturisesce și Grigoriŭ Urechĭe în «Predoslovia» croniceĭ sale cândŭ dice, că elŭ a cetitŭ «cărțile și isvódele, și ale nóstre și cele străine», și luândŭ multe din scrierile străine «le-a lipitŭ» la cele ce scriaŭ« isvódele nostre», și astŭ-felŭ «a scrisŭ acestŭ Letopisețŭ.»

Din calificativulŭ «rĕposatŭ» ce 'lŭ dă luĭ Grigoriŭ Urehĭe, urméză că Simionŭ Dascălulŭ nu pe timpulŭ viețeĭ, ci abea după mórtea luĭ Grigoriŭ Urechĭe a copiatŭ cronica luĭ, maĭ adăogêndŭ într'ênsa câte unele altele. Din întrebuințarea acestuĭ calificativŭ urméză maĭ departe, că între mórtea luĭ Grigoriŭ Urechĭe și copiatulŭ croniceĭ luĭ de către Simionŭ Dascălulŭ n'a fostŭ trecutŭ multŭ timpŭ, căcĭ după usulŭ generalŭ alŭ limbeĭ acestŭ calificativŭ se dă de preferință ómenilorŭ de curêndŭ morțĭ, iar nu și celorŭ ce aŭ muritŭ fórte de multŭ și despre carĭ sciŭ cu toțiĭ că nu maĭ trăescŭ. Totŭ din acestŭ calificativŭ urméză în fine, că Urechĭe Vorniculŭ fără nume de botezŭ alŭ luĭ Simionŭ Dascălulŭ nu póte fi Nistur Urechĭe, ci numaĭ fiulŭ acestuĭa, Grigoriŭ Urechĭe; căcĭ Nistur Urechĭe tatălŭ repausase înainte de fiulŭ seŭ Grigoriŭ, cu celŭ puținŭ vr'o treĭ-decĭ de anĭ; prin urmare, nu putea fi totŭ așa de viŭ în memoria contimporanilorŭ luĭ Simionŭ Dascălulŭ, ca Grigoriŭ Urechĭe, care murise cam pe la anulŭ 1650, ceva maĭ multŭ, saŭ maĭ puținŭ.

Altă mărturiă puternică că Grigoriŭ Urechĭe numaĭ adevĕrulŭ a

scrisŭ în «Predoslovia» cronicei sale, nĭ-o procură *Mironŭ Costinŭ*, care în juneța sa a apucatŭ pe Grigoriŭ Urechĭe, și care póte că l'a și cunoscutŭ în persónă, pentru că de la anulŭ 1651 încóce Mironŭ Costinŭ a luatŭ parte activă la afacerile publice ale Moldoviĭ.

Mironŭ Costinŭ este acela care nu numaĭ că a copiatŭ cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe, maĭ adăogênd'o, ci care a și continuat'o maĭ departe. Mironŭ Costinŭ dară trebuĭa să sciă bine, orĭ de Grigoriŭ Urechĭe a fostŭ numaĭ copistŭ, orĭ compunĕtorŭ saŭ autorŭ de cronică.

La începutulŭ continuăriĭ cronicei luĭ Grigoriŭ Urechĭe, în cap. I. Mironŭ Costinŭ ḑice (1) : «Până la cumplita a doua domniă a luĭ Aronŭ-Vodă.... *este scrisŭ* Letopisețulŭ țĕriĭ Moldoviĭ *de Urechĭe Vornicul*ŭ, începutŭ de la Dragoșŭ-Vodă... Eară de la Aronŭ-Vodă *scrisŭ nu se află* nicĭ de alțiĭ, nicĭ *de Urechĭe Vorniculŭ*, orĭ-că l'aŭ împedicatŭ datoria omenéscă, mórtea,.. orĭ-că isvódele luĭ *ce va maĭ fi scrisŭ* de la Aronŭ-Vodă încóce, s'aŭ rĕsipitŭ».

Dreptŭ este că într'acestŭ citatŭ Mironŭ Costinŭ nu ne spune, cumŭ se chiăma pe nume de botezŭ Vorniculŭ Urechĭe, de care ḑice, că «este scrisŭ Letopisețulŭ țĕriĭ Moldoviĭ», dară cum că Mironŭ Costinŭ n'a avutŭ aicĭ în vedere pe altŭ Urechĭe de câtŭ numaĭ pe Grigoriŭ, resultă fără de nicĭ o îndoială din altă observare ce ni-o face în cap. V. Aicia Mironŭ Costinŭ vorbesce și despre Nistur și despre Grigoriŭ Urechĭe. Despre Nistur Urechĭe ḑice (2), că elŭ a fostŭ «tatălŭ luĭ Grigoriŭ Urechĭe, «earŭ despre Grigoriŭ Urechĭe ne spune apriatŭ, că a «pomenitŭ» maĭ susŭ, în cap. I. că elŭ «aŭ scrisŭ Letopisețulŭ țĕriĭ până la Aronŭ-Vodă».

Eată dar că Mironŭ Costinŭ nu luĭ Nistur Urechĭe ci fiuluĭ acestuĭa, luĭ Grigoriŭ Urechĭe, atribue autoria cronicei Moldoviĭ, ce a adaus'o și a continuat'o elŭ !

Cumcă Mironŭ Costinŭ a privitŭ pe Grigoriŭ Urechĭe ca autorŭ *adevĕratŭ*, resultă și din următórele considerărĭ. Vorbindŭ Mironŭ Costinŭ despre Grigoriŭ Urechĭe ca cronicarŭ, întrebuințéză tot-d'a-

(1) Letop. Mold. edit. I. t. I. pag 215
(2) Letop. Mold edit I t. I. pag. 229.

una verbulŭ *«a scrie»* spre a-ĭ numi acţiunea. Verbulŭ «a scrie» însă atâtŭ în vorba cronicarilorŭ, câtŭ şi în cea de astă-dĭ, are înţelesulŭ de «a ficsa prin litere pe vre-unŭ materialŭ ideile sale proprie» de «a compune», de «a scrie ceva din capulŭ sĕŭ, după chibzuiala sa», ear nu de «a copia» purŭ şi simplu, de «a prescrie» cele scrise acu de alţiĭ.

Maĭ departe Mironŭ Costinŭ, în «Predoslovia» cărţiĭ sale despre descălecatulŭ d'întêiŭ alŭ Moldoveĭ, adreséză luĭ Grigoriŭ Urechĭe următórele laude, dicêndŭ (1): «Laudŭ osâdia luĭ Urechĭe Vornìculŭ, *care a făcutŭ din dragostea ţĕriĭ Letopiseţulŭ sĕŭ*, însă de la Dragoşŭ Vodă; iară descălecatulŭ celŭ d'întêiŭ cu Romaniĭ... nimică nu pomenesce, numaĭ câtŭ însemnéză la unŭ locŭ, că aŭ maĭ fostŭ ţéra o-dată descălecată şi s'aŭ pustiitŭ de Tătarĭ; *orĭ că n'aŭ avutŭ cărţĭ, orĭ că aŭ fostŭ destulŭ a scrie de maĭ scurte vécurĭ. Destulŭ de dĕnsulŭ şi atâta, cumŭ póte hiă-cine să dică :* **Numaĭ luĭ de acéstă ţéră 'ĭ-a fostŭ milă,** *să nu rĕmâĭe întru întunericulŭ nesciinţeĭ.* Că cele-l'alte ce maĭ suntŭ scrise *adăusăturĭ* de unŭ Eustratie Logofĕtulŭ, şi de unŭ Simionŭ Dascălulŭ, şi de unŭ Misailŭ Călugărulŭ, nu letopiseţe, ci suntŭ ocărĭ şi basne, carĭ şi acelea nu puţine». Aceste laude atâtŭ de măgulitóre nu le-arŭ fi datŭ Mironŭ Costinŭ luĭ Grigoriŭ Urechĭe, de nu le-arŭ fi meritatŭ, adică de nu l'arŭ fi ţinutŭ de însuşĭ autorulŭ adevĕratŭ alŭ croniceĭ, ear nu de vr'unŭ copistŭ saŭ de vre unŭ «aşedătorŭ în ordine sistematică» alŭ croniceĭ altuĭa.

Unulŭ dintre ceĭ maĭ învĕţaţĭ bărbaţĭ aĭ timpuluĭ seŭ a fostŭ *Demetriŭ Cantemirŭ.* Elŭ s'a ocupatŭ cu studiulŭ istorieĭ românescĭ maĭ multŭ şi maĭ criticesce de câtŭ toţĭ năintaşiĭ seĭ. Elŭ trebuĭa aşa dară să cunóscă cu de-amăruntulŭ şi să se fiă folositŭ şi de cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe. Şi întru adevĕrŭ, D. Cantemirŭ ne dă maĭ multe dovedĭ despre acésta. In opulŭ sĕŭ «Hroniculŭ vechimiĭ Romano-Moldo-Vlachieĭ», D. Cantemirŭ vorbesce maĭ adese-orĭ (2) despre Gri-

(1) Letop. Mold. ediţ. I. t. pag. 4.

(2) Cantemir D. Hroniculŭ Romano-Moldo-Vlachilor, Iaşĭ, 1835 — 36, tom. I. Catastihulŭ istoricilorŭ pag. X; apoĭ pag 101; 103; 130, 145, 149, 225 — 226, 348, tom II. pag. 340; 346; 376 400; 401; Scara : pag. LXXXIX.

goriŭ Urechĭe și de cronica luĭ, și totŭ-deauna ĭlŭ privesce ca pe unŭ autorŭ adevĕratŭ. Intre altele, D. Cantemirŭ ḑice despre Grigoriŭ Urechĭe, că elŭ este *«Istoricŭ Moldovénŭ»*, că elŭ a «trăitŭ și *a scrisŭ* pe vremile(!) luĭ Aronŭ-Vodă Tiranulŭ, într'a căruĭa domniă și sfîrșitulŭ ĭstorieĭ sale face»; că pre Grigoriŭ Urechĭe «noĭ ĭlŭ avemŭ *maĭ sciutŭ istoricŭ moldovenescŭ»*; că «precumŭ *celŭ d'întêiŭ istoricŭ alŭ ţĕriĭ moldoviĭ să nu fiă fostŭ Urechĭe Vorniculŭ*, singurŭ elŭ mărturisesce, de vreme ce în multe locurĭ pomenesce de hroniculŭ celŭ moldovenescŭ,..... care a fostŭ scrisŭ maĭ dinainte de *hroniculŭ luĭ Urechĭe Vorniculŭ»*, și în fine face pe «Urechĭe Vorniculŭ *scriitorŭ Moldovénŭ»*.

Aceste singure citate suntŭ de ajunsŭ spre a pune în evidenţă opiniunea luĭ D. Cantemirŭ despre Urechĭe și cronica luĭ, că adică D. Cantemirŭ a privitŭ pe Grigoriŭ Urechĭe, de și nu ca pe celŭ d'întêiŭ, dar ca pe celŭ «maĭ sciutŭ istoricŭ și scriitorŭ moldovenescŭ», ca pe unŭ adevĕratŭ autorŭ alŭ cronicei cunoscute sub numele luĭ.

Dreptŭ este că D. Cantemirŭ nicăiurĭ în hroniculŭ seŭ nu ne citéză pe Grigoriŭ Urechĭe cu numele luĭ de botezŭ, ci tot-déuna ĭlŭ numesce pur și simplu *«Urechĭe»*, saŭ *» Urechĭe Vorniculŭ»*. Dar din considerarea că D. Cantemirŭ a cunoscutŭ fórte bine și s'a folositŭ nu numaĭ de cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe, și cu deosebire de «Predoslovia» eĭ, unde Grigoriŭ Urechĭe se numesce pe sine cu numele de botezŭ și ca autorŭ alŭ eĭ, ci încă și cronica luĭ Mironŭ Costinŭ, urméză că elŭ a cunoscutŭ și cele ce ne spune Mironŭ Costinŭ despre cronicarulŭ Urechĭe, că elŭ adecă se chĭăma pe numele de botezŭ Grigoriŭ și că era fiulŭ luĭ Nistur Urechĭe. Décă D. Cantemirŭ arŭ fi găsitŭ vre-o eróre în descrierea luĭ Grigoriŭ Urechĭe și în afirmarea luĭ Mironŭ Costinŭ, de bună samă că s'ar fi grăbitŭ a o îndrepta. Ne făcêndŭ însă acésta, trebue să presupunemŭ că D. Cantemirŭ a admisŭ întru tóte ca adevĕrată dechiărarea luĭ Grigoriŭ Urechĭe și spusa luĭ Mironŭ Costinŭ, și pentru că nu eraŭ doĭ cronicarĭ Urechĭe precumŭ eraŭ doĭ cronicarĭ Costinŭ, de aceea l'a citatŭ totŭ-déuna numaĭ cu numele familiarŭ, precumŭ o face acesta, de regulă și Mironŭ Costinŭ, după cumŭ amŭ vĕḑutŭ maĭ susŭ.

In fine, și *Ionŭ Niculcea*, continuitorulŭ cronicei luĭ Mironŭ Costinŭ, în «Precuvêntarea» cronicei sale(1) încă privesce pe Grigoriŭ Urechĭe ca autorŭ adevĕratŭ, ḑicêndŭ despre dênsulŭ, că a scrisŭ «Letopisețulŭ țĕriĭ din istoriele a doui istoricĭ Leșescĭ, și l'aŭ scrisŭ până la domnia luĭ Aronŭ-Vodă».

VII.

ISVÓRELE FOLOSITE DE GRIGORIŬ URECHĬE

Cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe, astŭ-felŭ după cum este ea publicată de M. Cogălniceanu în «Letopisițele țĕriĭ Moldoveĭ, tom. I Iașĭ, 1852, pg. 93—209, după o «Predosloviă» și o scurtă întroducere intitulată : «Pentru descălecatulŭ țĕriĭ Moldoveĭ,» tratéză în 32 de capete istoria acesteĭ țĕrĭ de la «începutulŭ Domnilorŭ eĭ» din anulŭ 6867 (1 Septembre 1358—31 Augustŭ 1359), și ajunge până în a doua domniă a luĭ Aronŭ Vodă celŭ Cumplitŭ și anume până în anulŭ de la zidirea lumiĭ 7102, saŭ de la Christosŭ 1 Septembre 1593—31 Augustŭ 1594, adecă ea cuprinde unŭ restimpŭ de 235 de anĭ.

După cum amŭ demonstratŭ maĭ susŭ, Grigoriŭ Urechĭe 'șĭ-a compusŭ cronica sa după anulŭ 1645, însă înainte de anulŭ 1650 s. 1651, așa dară celŭ puținŭ cu vr'o 52 de anĭ maĭ în urmă de timpulŭ până la care a venitŭ cu descrierea evenimentelorŭ. De amŭ admite că Grigoriŭ Urechĭe a ajunsŭ o etate chĭarŭ de 80 de anĭ, totușĭ elŭ pe la anulŭ 1594 nu putea să aĭbă maĭ multŭ de câtŭ 25—28 de anĭ. Prin urmare, Grigoriŭ Urechĭe nu póte fi privitŭ ca marturŭ ocularŭ alŭ evenimentelorŭ descrise de dênsulŭ în cronica sa, de câtŭ dóră cam de pe la anulŭ 1580 încóce. Evenimentele din nainte de anulŭ 1580 Grigoriŭ Urechĭe nu le putea descrie din vedere propriă, ci dóră numaĭ din auḑite. din tradițiune și de prin alte cronice. Cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe trebue așa dară să o considerămŭ ca orĭ-ce scriere de cuprinsŭ istoricŭ, făcută în urma evenimentelorŭ. Ea va avea o valóre cu atâta maĭ mare, cu câtŭ maĭ

(1) Letop. Mold. ediț. I t. 2 pag 195.

multe, maĭ vechĭ și autentice isvóre va fi întrebuințatŭ elŭ la compusulŭ eĭ.

Grigoriŭ Urechĭe n'a fostŭ istoricŭ de rêndŭ și fără scrupulositate; elŭ n'a fostŭ orbitŭ nicĭ de ĭubire de patriă și de națiune, nicĭ n'a voitŭ cu intențiune să scriă lucrurĭ măgulitóre și neadevĕrate. Grigoriŭ Urechĭe a făcutŭ maĭ ântêiŭ studiĭ istorice fórte temeĭnice. «Ca să pótă afla adevĕrulŭ,» după cum ne spune în «Predoslovia» cronicei sale, și «ca să nu se afle scriitorĭŭ de cuvinte deșérte, ce de drepte», elŭ cu multă nevoință a cetitŭ maĭ ântêiŭ «cărțile și isvódele, și ale nóstre și cele străine,» a făcutŭ estrasurĭ din ele, «le-a îndreptatŭ cu nevoință,» le-a «lipitŭ» fiă-care la loculŭ sĕŭ, și abĭa după ce s'a pregătitŭ în modulŭ acesta, și «măcarŭ că se afla și de alțiĭ însemnate lucrurile țĕriĭ Moldoveĭ,» dar pentru că eraŭ scrise fórte «pe scurtŭ», s'a apucatŭ și elŭ de a compusŭ «maĭ deschisŭ și maĭ adevĕratŭ» istoria țĕriĭ sale. Cu modestiă și cu consciință curată și împăcată, pre carĭ numaĭ unŭ studiŭ seriosŭ, temeĭnicŭ și nepărtinitorŭ le dă omuluĭ, ḑi e Grigoriŭ Urechĭe despre cronica sa, că «de nu se va potrivi pe la multe locurĭ, celŭ ce va hi cu minte, gîndescŭ că nu-mĭ va vinui; că de multe orĭ omulŭ însușĭ cele ce le vede cu ochiĭ sĕĭ, nu póte să le puĭă pe rêndŭ, și multe smintesce, și aŭ spune maĭ multe, aŭ maĭ puține; *dar cele de demultŭ și rĕsuflate de atâtea vremĭ de anĭ!* Ce eŭ cum amŭ aflatŭ, așa amŭ arĕtatŭ.»

Grigoriŭ Urechĭe n'a rĕmasŭ numaĭ pe lângă mărturisirea din «Predosloviă», că la compusulŭ croniceĭ sale s'a folositŭ de diferite isvóre, de «cărțĭ și isvóde, și ale nóstre și străine,» ci și în contestulŭ croniceĭ le și citéză cu multă scrupulositate, le confruntă adese orĭ și arétă în ce consună și în ce se deosibescŭ. Acésta măresce fórte multŭ valórea istorică a croniceĭ sale.

De și citéză Grigoriŭ Urechĭe, ca consciințiosŭ istoriografŭ ce era, totŭ-d'a-una isvórele din carĭ a scosŭ evenimentele, ce le naréză, totușĭ une-orĭ nu le preciséză destulŭ de bine, în câtŭ rĕmânemŭ la îndoélă, care anume din isvóre 'l-a avutŭ în vedere la citatulŭ sĕŭ. Așa se provócă adese orĭ la «*cronicarulŭ Leșescŭ*», fără a ne spune

totŭ-odaă și numele luĭ, pre când une orĭ numesce ca «cronicarĭ Leșescĭ» pre «Bielschi» și pre «Marțin Pașcovschi».—Asemenea citéză Grigoriŭ Urechĭe în introducerea croniceĭ, întitulată: «Pentru descălecatulŭ țěriĭ Moldoviĭ» nisce «Letopisițe lătinescĭ», în carĭ a aflatŭ că Moldova s'ar fi fostŭ chĭămatŭ óre-când «Flachia, după Flac Hatmanulŭ Rîmlenescŭ,» precum și «alte istoriĭ,» în carĭ aŭ fostŭ scrisŭ despre Moldova că «aŭ stătutŭ pustiă peste 600 de anĭ,» fără de a ne precisa maĭ de aprópe acele «Letopisițe lătinescĭ,» și acele «alte istoriĭ,» fără de a ne spune titlulŭ și pre autoriĭ lorŭ. Cu tótă acéstă vagitate, neprecisiune, în citatulŭ isvórelorŭ pe icĭ colea, totușĭ suntemŭ în stare a cunósce, cam câte și ce felŭ de isvóre a avutŭ Grigoriŭ Urechĭe spre despusăcĭune la compusulŭ croniceĭ sale.

Grigoriŭ Urechĭe însușĭ împărțesce isvórele folosite de dênsulŭ în douĕ clase, *a*) în «*cărțĭ și isvóde* **ale nóstre**,» adecă indigene, scrise în Moldova și de Românĭ, și *b*) în «*cărțĭ și isvóde* **străine**,» adecă neindigene, scrise afară din țéră de către vecinĭ, carĭ «aŭ fostŭ rîvnitorĭ și herbințĭ nu numaĭ ale sale să scriă, ce și cele străine.»

A.

Intre isvórele neindigene, scrise de străinĭ și folosite de Grigoriŭ Urechĭe, putemŭ numĕra :

1. «*Letopisițele lătinescĭ,*» carĭ scriŭ că Moldova s'arŭ fi chĭămatŭ óre-când «Flachia, de pre Flac Hatmanulŭ Rîmlenescŭ, ce... aŭ bătutŭ rĕsbóie cu Schițiĭ pre aceste locurĭ.»

Carĭ anume și de cine aŭ fostŭ compuse aceste «Letopisițe lătinescĭ,» nu ne spune Grigoriŭ Urechĭe. *Mironŭ Costinŭ* însă, continuatorulŭ croniceĭ luĭ Grigoriŭ Urechĭe, în cartea sa «pentru descălecatulŭ d'intêiŭ alŭ țěriĭ Moldoviĭ,» pretinde (1) că celŭ puținŭ unulŭ din aceste «Letopisițe lătinescĭ» a fostŭ scrisŭ de «Enia Silvie,» de renumitulŭ papă Pius II, al căruĭa nume era «*Aeneas Sylvius Bartholomaeus Piccolomini,*» și ḑice că pre acesta 'lŭ a urmatŭ «și săraculŭ Urechĭe Vorniculŭ.» De acéstă părere este și *Niculaiŭ Cos-*

(1) Letop. Mold. edit. I. t. I. pag. 5; 8; 10; 12, 18.

tinŭ (1) în «cartea sa pentru descălecatulŭ d'intêiŭ alŭ ţĕriĭ Moldoviĭ,» şi cu deosebire *Demetriŭ Cantemirŭ.* Acesta după ce arétă opiniunea luĭ Enia Silviŭ şi o combate, ḑice (2) : «Pe acestŭ Enias Silvius se vede să fiă creḑutŭ şi urmatŭ săraculŭ Urechĭe Vorniculŭ,... şi acéstă poveste adevĕrată istoriă a fi socotindŭ, la alţiĭ şi maĭ vrednicĭ de credinţă a maĭ cerca şi din mărturiile altora lucrulŭ a dovedi, s'aŭ lenevitŭ, saŭ turburate vremile luĭ mâna nu 'ĭ aŭ datŭ,... şi aşa din amăgélă cu greşélă pentru moşia şi némulŭ sĕŭ, cele ce nicĭ cum nu suntŭ, nicĭ aŭ fostŭ, aŭ scrisŭ.»

Părerea acestorŭ treĭ istoriografĭ Românĭ este adevĕrată. Este cu putinţă ca scrierile luĭ Enia Silviŭ Bartolomeŭ Piccolomini, care a trăitŭ din Octombre 1405 până în Augustŭ 1464, să fiă fostŭ respândite, décă nu chĭar prin Moldova, apoĭ de bună sémă că în eminentŭ păpistăşésca Poloniă, unde a fostŭ studiatŭ şi a petrecutŭ adese-orĭ şi Grigoriŭ Urechĭe. Elŭ dară le-a putută consulta la compusulŭ cronicel sale.

Şi într'adevĕrŭ! Enia Silviŭ emite opiniunea de maĭ susŭ. Elŭ ḑice (3) în istoria luĭ Fridericŭ III. «Postremo Romanis armis subacti ac deleti sunt (Getae). Et colonia Romanorum quae duces coërcet eo deducto, duce quodam Flacco, a quo Flaccia nuncupata. Enim longo temporis tractu, corrupto ut fit vocabulo, Valachia dicta. Et pro Flaccis Valachi appellati sermo adhuc genti Romanus est, quamvis magna ex parte mutatus, et homini Italico vix intelligibilis.»

Admiţêndŭ nu numaĭ putinţa, dar şi realitatea întrebuinţăriĭ opurilorŭ luĭ Enia Silviŭ, totuşĭ trebue să ḑicemŭ, că Grigoriŭ Urechĭe s'a maĭ folositŭ şi de alte opurĭ, de óre-ce elŭ ne vorbesce nu de *unulŭ*, ci de maĭ multe «Letopisiţe lătinescĭ,» carĭ daŭ Moldoviĭ numele de «Flacchia, de pre Flac Hatmanulŭ.» Şi într'adevĕrŭ, noĭ maĭ cunóscemŭ şi altă scriere lătinéscă, în care se află numele «Flachia» datŭ Moldoviĭ. Georgiŭ a Reichersdorff, Sasŭ din Transilvania,

(1) Letop. Mold. 1 c. pag. 66.
(2) Hronicului vechimiĭ Romano-Moldo-Vlahiei, Iaşĭ 1835, t. I, pg. 101; 103.
(3) Aeneae Sylvii Piccolomini ... opera quae extant omnia. Basileae ex officio Henric petrina; pg. 393.

a fostŭ secretarŭ alŭ regeluĭ Ungarieĭ Ferdinandŭ (1526 – 1564) și solŭ alŭ aceluĭa în Moldova și în Țéra Românéscă. Elŭ a publicatŭ unŭ opŭ fórte micŭ sub titlulŭ : «Chorografia Moldaviae» în Viena în anulŭ 1541 (1). Într'acestŭ opŭ Georgiŭ a Reichersdorff dice (2) : «Praeterea Valachia appellatur a *Flaccis* Quiritum gente : Romani enim, Getis superatis et deletis, *Flacci* cuiusdam ductu eo coloniam deduxere, unde primum *Flaccia*, deinde corrupta voce Valachia dicta.» Acéstă opiniune, chĭarŭ în cuvintele eĭ, nu diferesce de cele ce ne spune Grigoriŭ Urechĭe, dicêndŭ (3) : «Chĭămatu-o-aŭ uniĭ și Flachia, de pre Flac Hatmanulŭ Rîmlenescŭ, ce scriŭ letopisițile lătinescĭ că aŭ bătutŭ rĕsbóĭe cu Schițiĭ pre aceste locurĭ ; de ce schimbându-se și schimosindu-se numele din Flachia 'ĭ-aŭ disŭ Vlachia.» Este fórte probabilŭ că și opulŭ luĭ Reichersdorff a fostŭ rĕspânditŭ printre Românĭ, de óre ce autorulŭ luĭ a fostŭ ca solŭ atâtŭ în Moldova câtŭ și în Țéra Românéscă, și a avutŭ cunoscuțĭ în ambele țĕrĭ. Decĭ noĭ credemŭ, că unulŭ din «Letopisițele lătinescĭ,» la carĭ se provócă Grigoriŭ Urechĭe în întroducerea croniceĭ sale, a fostŭ și «Chorographia Moldaviae» a luĭ Reichersdorff.

2. «*Alte istoriĭ,*» nu «Letopisițe lătinescĭ,» despre carĭ dice Grigoriŭ Urechĭe în întroducere, că «scriŭ pentru țéra nóstră Moldova, cum aŭ stătutŭ pustiă peste 600 de anĭ.»

Carĭ anume și de cine aŭ fostŭ scrise aceste «*alte istoriĭ,*» nu ne încumĕtămŭ a spune, de óre-ce scrierile luĭ *Pray, Ion Zamoischi, St. Sarnițchi, M. Stryicovschi* (1547—1582) și *Marcin Cromer* (1512—1589) (4), pre carĭ Grigoriŭ Urechĭe póte că le-a cunoscutŭ și le-a avutŭ în vedere, nu le-amŭ avutŭ la îndĕmână spre a le confrunta cu cele dise de Grigoriŭ Urechĭe în întroducerea croniceĭ sale.

3. «*Cronicarulŭ Bielschi.*»

(1) Benkö I. Transilvania, t. 2 Claudiopoli, 1833, pg. 335 ; — Schuler v. Libloy fr. Kurzer Überblick der Literaturgeschichte Siebenburgens, Hermannstadt, 1857, pg. 31—32

(2) Scriptores rerum hungaricarum veteres ac genuini, cura et studio I G. Schwandtneri impensis I. P. Kraus, 1746, t. I, pg. 806.

(3) Letop Mold. l. c. pg. 97

(4) Kuliczkowski Ad Zarys dziejów literatury polskiej, w Lwowie, 1869, pg 146—150 ; și 118 – 121.

Cronicarĭ cu acestŭ nume aŭ fostŭ la Polonĭ douĭ. Unulŭ se chĭăma *Marcin*, iar celă-l'altŭ *Ióchim Bielschi*. Marcin Bielschi a trăitŭ de la 1495 până la 1575, și a scrisŭ, între altele, în limba polonă, o istoriă universală sub titlulŭ de: «Kronika, tho iest Historya swiátá ná sześć wickow, á cźtery Monárchie rozdźielona z rozmaitych Historykow, tak w swię tym pismie Krześćijańskim, iako y Pogáńskim, wybierána y na Polski ięzyk wypisáno... w Krákovie.» Întĕĭa edițiune s'a tipăritŭ în anulŭ 1550, apoĭ aŭ maĭ apărutŭ încă douĕ edițiunĭ prelucrate și continuate de autorŭ, una în anulŭ 1554, și cea-l-altă în anulŭ 1564. (1) Acéstă edițiune din urmă ajunge cu nararea evenimentelorŭ până în anulŭ 1562, saŭ celŭ multŭ până în anulŭ 1563, pentru că într'unŭ loc (pag. 330—332; 424) vorbesce și despre încoronarea luĭ Macsimilian, a regeluĭ Bohemieĭ, ca rege alŭ Germanieĭ, întêmplată în Noembre 1562.

Ióchimŭ Bielschi a fostŭ fiulŭ luĭ Marcin Bielschi, și a trăitŭ de la 1540 până la 1599. Elŭ a prelucratŭ cu desăvêrșire cronica tătâne-sĕŭ, continuând'o până la anulŭ 1586, și a tipărit'o în Cracovia în anulŭ 1597, nu pe numele sĕŭ ci pe alŭ tătâne-săŭ, sub titululŭ (2): «Kronika polska, Marcina Bielskiego Nowo przez Ioach. Bielskiego syná iego wydána».

Chĭarŭ la începutulŭ cronicei sale, în cap. II, Grigoriŭ Urechĭe citéză pre «cronicarulŭ Bielschi,» contrapunêndu-lŭ «letopisețuluĭ nostru». De aci înainte până în cap. XXIII, Grigoriŭ Urechĭe nŭ-lŭ maĭ citéză pe nume, ci se provócă numaĭ cu unŭ terminŭ generalŭ la «*cronicarulŭ Leșescŭ*» (Letop. Mold, l. c. cap. VI pag. 110; cap, X. pag. 116; cap. XVIII. pag. 170 și 171), saŭ la «*cronicarulŭ celŭ Leșescŭ*» (cap XI pag. 117; cap. XII pag. 119 și 121; cap. XXXII. pag. 208), și o-dată la «*Letopisețulŭ Leșescŭ*», opunêndu-lŭ celuĭ Moldovenescŭ, (cap. XII. pag. 141). In cap. XXIII însă îlŭ citéză de cincĭ orĭ (Let. Mold. pag 181—183) pe nume, opunêndu-lŭ cândŭ «letopisețuluĭ

(1) Kuliczkowski ad. l. c pag. 134,—Wiszniewski Michal: Historya literatury polskiéj, w Krakowie, 1840—1857, tom. VII pag 420—421

(2) Kuliczkowski, l c pag 158,—Wiszniewski, l. c. tom. 7 pag 436—438,—Kronika Marcina Bielskiego Sanok, 1856, tom. 5, pag I—LXXV.

Moldovenesc», cândŭ «cronicaruluĭ Marcin Pașcovschi.» De la cap. XXIV înainte până la fine, Grigoriŭ Urechĭe nu maĭ citéză pe Bielschi pe nume, ci în cap. XXIV (l. c. pag. 186), vorbindŭ despre o bătăliă între Ștefanŭ-Vodă Tomșa și Mircea-Vodă, dice, că «Cronicariĭ Leșescĭ» nimica nu scriŭ, ce numaĭ la Letopisețulŭ Moldovenescŭ se află acéstă poveste. In capulŭ din urmă, XXXII, vorbindŭ despre «venirea luĭ Petru Căzaculŭ în anulŭ 7101 (1 Sept. 1592—31 Aug. 1593), dice că «cronicarulŭ celŭ Leșescŭ de acestŭ Petru Căzaculŭ.. nimicŭ nu scrie» (l. c. pag. 208).

Aci se nasce întrebarea, pe carĭ din cronicariĭ Bielschi, pe tatălŭ orĭ pe fiulŭ, orĭ póte pe amêndouĭ 'ĭ-a folositŭ Grigoriŭ Urechĭe?

Cea de pe urmă edițiune din cronica luĭ Marcin Bielschi a apărutŭ în anulŭ 1564, ĭarŭ prelucrarea și continuarea eĭ până la 1586 de către Ióchim Bielschi în anulŭ 1597. Grigoriŭ Urechĭe însă 'șĭ-a compusŭ cronica sa după anulŭ 1645, prin urmare, elŭ le-a putută avea înainte și folosi pe amêndouĕ, dar în realitate elŭ nu s'a folositŭ de câtŭ numaĭ de cronica prelucrată și continuată de Ióchim Bielschi, și tipărită în anulŭ 1597. Despre acésta ne convingemŭ din o simplă comparare a testurilorŭ.

Pe Bielschi îlŭ citéză Grigoriŭ Urechĭe pentru întêiașĭ dată în cap. II. alŭ cronicei sale, unde vorbesce despre «Domnia feciorilorŭ luĭ Ștefanŭ-Vodă celuĭ d'întêiŭ», și dice, că cu tóte că «Letopisețulŭ nostru nimicŭ nu pomenesce despre feciorii luĭ Ștefanŭ-Vodă, elŭ totușĭ n'a lăsatŭ să nu însemne, «pentru că póte să fiă adevĕratŭ, că nu părtinesce cronicarulŭ Bielschi alorŭ sĕĭ, ce scrie poticala ce aŭ petrecutŭ Ștefanŭ-Vodă cu ajutorulŭ Leșilorŭ, de aŭ peritŭ cu toțiĭ.» (L. c. pag. 102).

Marcin Bielschi ne descrie acéstă poticală astŭ-felŭ (Edit. 1564, pag. 375):

Látá 1359. Ućiekl do Kázimierzá Stefan Woiewodzie Wałaski wypędzony od bráthá Piotrá młodszego o Woiewodztwo Wáłáskie, prosząc Krolá o pomoc przeciw brátu Piotrowi, postepuiąc Krolowi ołd y dań każdy rok. Stey przyczyny Kaźimierz wyprâwił do Wáłách rycerstwo (s)tych źiem, s Krakowskiey, Sędomierskiey, Lublińskiey, yz Ruśi,

Stefaná na Woewodstwo sadzáć, ktorzy kylko Bitew małych snimi zwiedli y poráźili. A gdy ie w lás włudzili zá sobą, powálili wszytek lás ná nie, bo przed tym káźde drzewo spodćierali daley niź do połowice, á ták wálili iedno drzewo ná drugie iź sie samy drzewá ná nie obaleły, gdzie wiele ludzi zginęto, o ostatek primali kthore Káźimierz zwykupowat. Ale Nawoy Tęczyński gdy o bronną ręką uszedł z bitwy, zszedł do Rzymá został duchownym, y był Dziekanem Krakowskim».

= «Anulŭ 1359. Fugindŭla Casimirŭ Stefan, Voivodulŭ Moldoviĭ, alungatŭ de frate-sĕŭ celŭ maĭ micŭ Petru, din domnia Moldoviĭ, a poftitŭ de la Craiŭ ajutoriŭ împrotiva frăţîne-săŭ Petru, juruindŭ Craiuluĭ supunere şi tributŭ în fiă-care anŭ. Din pricina acésta a trămisŭ Casimirŭ la Moldova boĭeriĭ din aceste ţinuturĭ : alŭ Cracovieĭ, alŭ Sendomiruluĭ, alŭ Lublinuluĭ, şi alŭ Rusieĭ, ca să aşeḍe pe Ştefan în domniă, carĭ (boerĭ) aŭ avutŭ cu dênşiĭ (cu Moldoveniĭ) câte-va micĭ încăerărĭ, şi 'ĭ-aŭ învinsŭ. Insă cândŭ aceştia 'ĭ-aŭ ademenitŭ după sine în codru, aŭ prăvălitŭ totŭ codrulŭ asupra lorŭ, pentru că maĭ înainte tăiaseră fiă-care copac maĭ multŭ de câtŭ pe jumĕtate, şi aşa aŭ prăvălitŭ unŭ copacŭ peste altulŭ, până ce eĭ înşişĭ s'aŭ năruitŭ asupra lorŭ, unde mulţĭ ómenĭ aŭ peritŭ, şi rĕmăşiţa a fostŭ prinsă, pe care a rescumpĕrat'o Casimirŭ. Dar Novoĭŭ Tencinschi, scăpândŭ din bătăliă cu mâna înarmată s'a dusŭ la Roma, s'a făcutŭ preutŭ şi a fostŭ decanŭ (protopopŭ) alŭ Cracovieĭ.» =

Ióchim Bielschi scrie(1) despre acéstă întêmplare aşa : Po którym mniemam nastąpił Stefan, który zostawił dwu synów : Stefana i Piotra, a ci gdy się okolo państwa y sobą zgodzić nie mogli, uciekl się ten starszy Stefan do Kazimierza króla polskiego o pomoc przeciwko Piotrowi bratu młodszemu swemu (który za pomocą węgierską do państwa go uprzedził) obiecując bydź za to cyaszy wiecz nemi holdownikiem królom polskim i posłusznym tej koronie. Z tej tedy przyczyny Kazimierz posłał wojsko swe do Wołoch z tymźe Stefanem, które tam weszło na początku miesiąca lipca, roku pańskie-

(1) Kronika Polska Marcina Bielskiego, Sanok, 1856, tom. I, pag. 405—406.

go 1359. Szczęściło sie naszym zprzodku dobrze, abowiem kilka utarczek wygranych mieli, i przetoź Wołosza więcej dać bitwy niechciała, ale przed nimi ustępowała; a gdy je w las włudziła za sobą, który zowią Ploniny, powaliła wszystek las na nie, bo przedtem kaźde drzewo spodcierali dalej niź do połowice, a tak walili jedno drzewo na drugie, iź się same drzewa na nie obalały, gdzie wiele ludzie zgninęło a ostatek poimali, które Kazimierz zwykupowal, jako Zbigniewa Oleśnickiego, herbu Dębno, który herb uróst z herbu Habdank; abowiem tego herbu pannę pojąl był Demrot Tatarzyn, któremu gdy się okrzcił, pizydano krzyź, i od tegoź Demrota Dębnem ten herb podobno nazwano, abo jeśliźe teź tej panny Dębno zamek było. Nawój Tęczynski, Andrzeja Tęczyńskiege wojewody krak. syn, uszedł jakoś i prosto z tamtąd mając de Rryma drogę obiecaną szedł i kziędzem tam zostal, był potem dziekanem krakow skim, tam jaco Miechovita pisze, acz Kromer pisze, ze go poimono. W tej poraźce stracili naszy trzy chorągwie ziemskie : krakowską sendomierską i lwowską, i dziewięć szlacheckich, jako : Toporów, z których jedna była tego Nawoja Tęczyńskiego, Lehwów, Lisów, Rawiców, Gryfów, Srzeniawów, Habdanków, Półkozów i Strzemieńczyków.»

=După care, socot, că a urmat Stefan, care a lăsatŭ doĭ feciorĭ: pre Ștefan și pe Petru, și pentru că nu se puteaŭ învoi între sine pentru domniă, aŭ fugitŭ celŭ maĭ mare, Ștefanŭ, la Casimir, craĭulŭ Leșescŭ, pentru ajutorŭ înprotiva luĭ Petru a frateluĭ sĕŭ maĭ micŭ care cu ajutorŭ de la Ungurĭ 'ĭ-a fostŭ apucatŭ maĭ întêiŭ domnia), făgăduindŭ pentru acéstа că va fi pe veciă vasalŭ crailorŭ Leșescĭ, și ascultătorŭ de acéstă corónă. Decĭ din acéstă pricină a trămisŭ Casimir cu acestŭ Ștefanŭ óstea sa la Moldova, care a intratŭ acolo la începutulŭ luneĭ luĭ Iuliŭ, anulŭ Domnuluĭ 1359. Le mergea la aĭ noștri dintru întĕiŭ cu norocŭ bine, pentru că câștigaseră câte-va încăerărĭ, și de aceea Românii nu maĭ vrură să stee la bătăliă, ci se retrăgeaŭ înaintea lorŭ; și cândŭ 'ĭ-aŭ amăgitŭ după sine în codrulŭ care se chiămа Plonina, aŭ surpatŭ toțĭ copacіĭ asupra lorŭ, fiind-că maĭ nainte aŭ fostŭ tăĭatŭ pre fiă-care copac maĭ bine de câtŭ până la jumĕtate, și așa aŭ împinsŭ unŭ copacŭ

asupra altuia, până ce copacii singuri se năruiră asupra lorŭ, unde mulţĭ ómenĭ aŭ peritŭ şi rĕmăşiţa aŭ prins'o, pe care Casimirŭ a rĕscumpĕrat'o precumŭ pe Zbigniev Olesniţchi cu marca nobilitară Dembno, care marcă se trage de la marca Habdanc; fiind-că pe o fată cu acéstă marcă a luat'o în căsătoriă Demrot Tătarulŭ, căreia după ce s'aŭ încreştinatŭ acesta, 'ĭ-aŭ adausŭ o cruce, şi de la Demrotŭ încóce póte că se chĭamă acéstă marcă Dembno, saŭ ear póte că castelulŭ acesteĭ fete a fostŭ Dembno. Navuĭŭ Tencinschi, feciorulŭ luĭ Andreiŭ Tencinschi, voivodulŭ Cracăuluĭ, a scăpatŭ óreşicumŭ, şi de aicĭ, fiind-că juruise o călătoriă la Roma, s'a dusŭ dreptŭ într'acolo, şi s'a făcutŭ acolo preutŭ, apoĭ a fostŭ decanŭ (prim-părinte) alŭ Cracăuluĭ, precumŭ scrie Miechovita, însă Cromer scrie că 'l-aŭ fostŭ prinsŭ. Intr'acéstă poticală aŭ perdutŭ aĭ noştri treĭ stégurĭ ţinutale : alŭ Cracăuluĭ, alŭ Sendomiruluĭ şi alŭ Liovuluĭ, şi nouĕ (9) stégurĭ boerescĭ, precumŭ alŭ celorŭ cu marca nobilitară : Toporŭ dintre carĭ unulŭ a fostŭ alŭ luĭ Navuiŭ Tencinschi; Leliva, Lisa, Raviciulŭ, Grifulŭ, Sreniava, Habdanc, Pulcoza şi Stremenciculŭ =

Eată aicĭ cumŭ ne istorisesce şi Grigoriŭ Urechĭe totŭ acéstă întêmplare! Elŭ dice (1) :

«Acestŭ Ştefanŭ Vodă aŭ avutŭ doui feciorĭ, cumŭ s'aŭ pomenitŭ maĭ susŭ, pe Ştefanŭ şi pe Petru; carĭ după mórtea tătâne-sĕŭ pricindu-se pentru domniă, aŭ fugitŭ Ştefanŭ, fratele celŭ maĭ mare, la Casimirŭ, Craiulŭ Leşescŭ, pohtindŭ ajutoriŭ împotriva frăţine-sĕŭ luĭ Petru, şi să i se plece cu totă ţéra. Ear Petru cu ajutorŭ de la Ungurĭ aŭ apucatŭ ţéra. Viêndŭ Casimirŭ, craiulŭ Leşescŭ, ca să dobîndéscă ţéra, şi să fiă pe voia luĭ Ştefanŭ-Vodă, 'ĭ-aŭ datŭ óste, şi aŭ intratŭ în ţéră, în di întêiŭ a luĭ Iulie. Şi întêiŭ îĭ mergea cu norocŭ; eară maĭ apoĭ 'ĭ-aŭ amăgitŭ aĭ noştriĭ de 'ĭ-aŭ băgatŭ la codru, fiindŭ copaciĭ înţinaţĭ pre lângă drumŭ, 'ĭ-aŭ surpatŭ asupra lorŭ, unde câţĭ n'aŭ peritŭ de copacĭ, 'ĭ-aŭ prinsŭ viĭ, pre carĭ maĭ apoĭ 'ĭ-aŭ rĕscumpĕratŭ craiulŭ Casimirŭ. Fost'aŭ între aceştĭ robĭ ómenĭ marĭ Zbignevŭ şi Tîncenschi, feciorulŭ Voevoduluĭ de Cracăŭ,

(1) Letop. Mold. ediţ. I t. I. pag. 100—101.

și treĭ stégurĭ a treĭ Voevodĭ, a Cracăuluĭ și a Sendomiruluĭ, și a Liovuluĭ, și nouĕ (9) stégurĭ boierescĭ.»

Din compararea acestorŭ treĭ citate ne convingemŭ întêiŭ, că Ioachim Bielschi n'a copiatŭ numaĭ, ci că a prelucratŭ cu desăvêrșire cronica tătâne-sĕŭ, și alŭ doilea, că Grigoriŭ Urechĭe la compusulŭ croniceĭ sale nu s'a folositŭ de cronica luĭ Marcinŭ Bielschi, tatălŭ, ci numaĭ de a luĭ Ioachimŭ Bielschi, luândŭ dintr'acésta aprópe cuvîntŭ din cuvîntŭ datele relative la Moldova, și trecêndŭ cu vederea pe cele de interesŭ curatŭ leșescŭ, precumŭ este : deducerea marceĭ nobilitare a luĭ Zbignievŭ Olesnițchi; citarea de către Ioachimŭ Bielschi a luĭ Miechovita și a luĭ Cromerŭ, și numirea acelorŭ 9 stégurĭ boierescĭ picate în mâna Românilorŭ. Intr'acéstă convingere ne întărimŭ fără strămutare, décă maĭ alăturămŭ încă și cele citate de Grigoriŭ Urechĭe la finea capuluĭ XXII, despre «ivirea luĭ Despotŭ Ereticulŭ» (1), și în capulŭ XXIII, despre domnia și tragica luĭ mórte cu corespundĕtórele pasage din cronica luĭ Ioachim Bielschi (2). Ba încă ce este maĭ multŭ, cronica luĭ Marcinŭ Bielschi, tatălŭ, de și în unele părțĭ ale sale ajunge până la anulŭ 1563, totușĭ cu narea evenimentelorŭ petrecute în regatulŭ Polonieĭ, printre carĭ țese și pe cele privitóre la Moldova, nu ajunge maĭ departe de câtŭ până la anulŭ 1553 (Edit. din 1564, fóia 425 pe a doua fêță). Despotŭ Vodă însă a domnitŭ după Ioachimŭ Bielschi și Grigoriŭ Urechĭe, din Noembre 1560 până în anulŭ 1563, într'unŭ timpŭ așa dară până la care nu ajungea cronica luĭ Marcinŭ Bielschi tatălŭ. Cu tóte acestea, Grigoriŭ Urechĭe și la acéstă domniă, ca și la începutulŭ croniceĭ sale în capulŭ alŭ douilea, se provócă de maĭ multe orĭ *anume* totŭ la «Bielschi, cronicarulŭ Leșescŭ», de unde urméză că atâtŭ într'unŭ locŭ, câtŭ și în altulŭ, a avutŭ în vedere aceeașĭ cronică, acelașĭ autorŭ, adecă edițiunea din 1597 a croniceĭ publicate de Ioachimŭ Bielschi sub numele tătâne-sĕŭ Marcinŭ.

Totŭ acésta resultă maĭ departe și din mărturisirea luĭ Simionŭ

(1) Letop. Mold. edit. I. t. I. pg. 178, 181—183.
(2) Kronika Polska Marcina Bielskiego, Sanok, 1856, t. 2. pg. 1138—1140 și 1147—1149

Dascălulŭ, care ḑice (1), că cronica luĭ Alesandru Gvagninŭ, pre care a tradus'o leșeșce Marcinŭ Pașcovschi, este «isvodită maĭ de nainte vreme», de câtŭ cronica luĭ Bielschi. Și într'adevĕrŭ cronica latinéscă a luĭ Alesandru Gvagninŭ a fostŭ tipărită în anulŭ 1578, pe cândŭ a luĭ Ioachimŭ Bielschi abia în anulŭ 1597.

4. *«Marținŭ Pașcovschi»*.

Despre Marcinŭ Pașcovschi scimŭ (2) atâta că a trăitŭ în jumĕtatea a doua a seculuĭ alŭ 16lea și în jumĕtatea d'intêiŭ a seculuĭ alŭ 17-lea; că a fostŭ «scriitorŭ de versurĭ, trăindŭ din mila celorŭ puternicĭ», și că sub ochiĭ luĭ Alesandru Gvagninŭ a tradusŭ leșesce și a tipăritŭ în Cracovia, în anulŭ 1611, sub titlulŭ: «Kronika Sarmacyey Europeyskiey» opulŭ luĭ M. Striĭcovschi : «Sarmatiae Europaeae Descriptio», opŭ pe care 'l-a fostŭ publicatŭ Alesandru Gvagninŭ în anulŭ 1578, sub numele sĕŭ, după ce 'l-a fostŭ luatŭ pe nesciute de la M. Striĭcovschi. În traducerea sa, Marcin Pașcovschi a maĭ adausŭ unele altele lucrurĭ, între carĭ și cele despre Moldova.

Acestŭ opŭ încă 'l-a folositŭ Grigoriŭ Urechĭe, căcĭ elŭ ne citéză de la cap. XXIII înainte pre *«cronicarulŭ Marcinŭ Pașcovschi»* pe nume de optŭ orĭ, adecă în cap. XXIII de cincĭ orĭ (l. c. 180; 181; 182 și 183), în cap. XXIV o dată (l. c. pg. 185), și în cap. XXVII de douĕ orĭ (l. c. pg. 190 și 192).

5. Grigoriŭ Urechĭe se maĭ provócă în cap. XIII (l. c. pag. 148) la *«cronicele cele Leșescĭ»;* în cap. XXIII (l. c. pg. 179) la *«isvodulŭ amîndurorŭ cronicarilorŭ Leșescĭ»;* la *«cronicariĭ ceĭ Leșescĭ»* (l. c. pg. 179) și la *«cronicariĭ Leșescĭ»* (l. c. pg. 182); și în cap. XXIV iarŭ la *«cronicariĭ Leșescĭ»* (l. c. pg. 186).

Sub aceste denumirĭ generale n'a înțelesŭ Grigoriŭ Urechĭe de cât numaĭ cronica luĭ Ioachimŭ Bielschi, și cronica «descrierea Sarmațieĭ Europene» tradusă de Marcinŭ Pașcovschi. Acésta credemŭ că resultă neapĕratŭ din cap. XXIII, unde Grigoriŭ Urechĭe vorbesce maĭ întêiŭ «pentru isvodulŭ amêndurorŭ cronicarilorŭ Leșescĭ, și de

(1) Letop Mold edit I t I Apendics IX pg 55

(2) Kuliczkowski Ad. l c pg 100 — Wiszniewski M. l c tom. 7. pg 141, și tom. 8. pg. 487.

tocmala lorŭ despre Despotŭ Vodă», dicêndŭ că «cronicariĭ ceĭ Leşescĭ spunŭ maĭ deschisŭ şi maĭ de ajunsŭ,... măcarŭ că .. nu spuu amêndouĭ într'unŭ chipŭ», şi apoĭ îndată individualiséză pe aceştĭ «cronicarĭ Leşescĭ», numindŭ pe unulŭ «*cronicariulŭ Marcinŭ Paşcovschi*», érŭ pe cel-l'altŭ «*Bielschi cronicarulŭ Leşescŭ*».

Décă Grigoriŭ Urechĭe maĭ înainte de acésta o singură dată, în cap. XIII (l. c. pg. 148), ne maĭ amintesce de «cronicele cele Leşescĭ», nu o face acésta spre a scóte din ele nisce fapte, ci numaĭ spre a arĕta, că ele «nimicŭ nu însémnă» despre rĕsboiulŭ luĭ Radulŭ Vodă din Ţéra Românéscă cu Bogdanŭ Vodă din Moldova. Şi într'adevĕrŭ, nicĭ unulŭ din aceştĭ doĭ cronicarĭ, nicĭ Ioachimŭ Bielschi, nicĭ Marcinŭ Paşcovschi, nu vorbesce nimicŭ despre acestŭ rĕsboiŭ.

Că Grigoriŭ Urechĭe arŭ maĭ fi consultatŭ şi alţĭ cronicarĭ, saŭ cronice Leşescĭ, afară de Ioachimŭ Bielschi şi de Marcinŭ Paşcovschi, acésta n'amŭ puté-o afirma răzimaţĭ pe contestulŭ cronicei luĭ. De acéstă socotinţă a fostŭ şi Mironŭ Costinŭ care, numindŭ «istoriciĭ Leşescĭ, carĭ aŭ scrisŭ de lucrurile Moldoviĭ după alŭ doilea descălecatŭ», dice (1) despre Marcinŭ Paşcovschi şi Bielschi, că «pe aceştĭ douĭ aŭ urmatŭ rĕposatulŭ Urechĭe Vorniculŭ».

Ionŭ Neculcea încă dice (2), că Gregoriŭ Urechĭe a scrisŭ istoria Moldoviĭ până la Aronŭ Vodă «din istoriile a *doĭ* istoricĭ Leşescĭ», înţelegêndŭ, după cum se vede, pre Ioachimŭ Bielschi şi pe Marcinŭ Pascovschi.

Ba ce este maĭ multŭ, dintr'o observare ce o face Simionŭ Dascălulŭ la copiarea cronicei luĭ Grigoriŭ Urechĭe, arŭ urma, că acesta nicĭ nu s'a folositŭ de Marcinŭ Paşcovschi. Simionŭ Dascălulŭ dice (3) adecă, că Grigoriŭ Urechĭe, «vrêndŭ să arĕte acéstă poveste a luĭ Despotŭ maĭ deschisŭ şi maĭ adevĕratŭ, de câtŭ «Letopiseţulŭ ţĕriĭ», s'a ţinutŭ de cronicarulŭ Leşescŭ Bielschi, éră elŭ, adecă Simionŭ Dascălulŭ, vrêndŭ cu adevĕratŭ să pótă dovedi acestŭ lucru, maĭ a-

(1) Letop. Mold. ediţ. I t I. pg 6.
(2) Letop. Mold ediţ I. t. II. pg. 195.
(3) Letop. Mold. ediţ. I. t. I. Apendics IX. pg 55.

lesŭ și maĭ deschisŭ, pentru Despotŭ Vodă de câtŭ Grigoriŭ Urechĭe, a cercatŭ și elŭ la cronice, și *a aflatŭ cronica* compusă latinesce de Alesandru Gvagninŭ maĭ dinainte de I. Bielschi, și *tradusă* apoĭ *leșesce de Marcinŭ Pascovschi,* și *că dintr'acésta a luatŭ cele ce le scrie despre Despotŭ Vodă.*

Din acéstă povestire a luĭ Simionŭ Dascălulŭ urméză, după cum ni se pare, că Simionŭ Dascălulŭ vrea să dică, că Grigoriŭ Urechĭe numaĭ pe Ioachimŭ Bielschi 'l-a folositŭ, nu și pe Marcinŭ Pașcovschi; și tocmaĭ acolo, în acelŭ capŭ o dice acésta, unde Grigoriŭ Urechĭe, după testulŭ publicatŭ de M. Cogălnĭceanu, citéză pe Marcinŭ Pașcovschi chiarŭ de cincĭ orĭ. Óre aceste citațiunĭ și confruntărĭ între Ioachimŭ Bielschi și Marcinŭ Pașcovschi să nu fiă ele opera luĭ Simionŭ Dascălulŭ, o intercalare a luĭ în cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe, atâtŭ aicĭ la domnia luĭ Vasiliŭ Eraclide Dospotulŭ, câtŭ și maĭ pe urmă la cele-l-alte domniĭ? Nu ne încumătămŭ a ne pronunța definitivŭ în privința acésta, cu atâta maĭ vîrtosŭ pentru că M. Cogălniceanulŭ ne asecuréză în «Preféța» de la a doua edițiune(1), că cronica luĭ Urechĭe... este scósă de pe unŭ manuscrisŭ, care, déca nu este originalulŭ, dară este netăgăduitŭ *cea d'întêiŭ,* saŭ *una din cele d'întêiŭ copie* ale cronicei luĭ Urechĭe, *compilată de Mironŭ Costinŭ!* Manuscrisulŭ acesta numeră o vechime de celŭ puținŭ două sute de anĭ! Din acéstă declarare a luĭ M. Cogălniceanul urméză, că cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe nu este publicată *după vre o copiă făcută și adausă de Simionŭ Dascălulŭ,* ci de pe alta *compilată* de unŭ contimpuranŭ alŭ acestuĭa, *de Mironŭ Costinŭ;* că așa dară afirmarea nedréptă a luĭ Simionŭ Dascălulŭ, că Grigoriŭ Urechĭe n'ar fi întrebuințatŭ pe Marcinŭ Pascovschi, arŭ fi de înțelesŭ așa, nu că Grigoriŭ Urechĭe nu s'arŭ fi fostŭ folositŭ de locŭ de cronica luĭ Marcinŭ Pașcovschi, ci numaĭ că elŭ nu a luatŭ în cronica sa tóte pe largŭ, câte și cumŭ le scrie Marcinŭ Pașcovschi despre domnia luĭ Vasiliŭ Eraclide Despotulŭ.

Orĭ cumŭ va sta lucrulŭ în realitate în privința cestiuniĭ atinse

(1) Cronicele Românieĭ, tom I. Bucurescĭ, 1872, pg. XVII.

aci, atâta rĕmâne, după convingerea nóstră, fără de nici o îndoială, că cu tóte publicaţiunile şi asigurările de până acumŭ, noi suntemŭ încă fórte departe de a avea autentificate şi bine stabilite testurile cronicelorŭ nóstre cunoscute până astădĭ!

6. Între capulŭ alŭ II^lea unde citéză pe Bielschi, şi capul alŭ XXIII^lea unde citéză pe Bielschi şi pe Marcinŭ Paşcovschi, Grigoriŭ Urechie mai citéză, însă fără anumire mai de aprópe, pe: «*Cronicarulŭ Leşescŭ*» de patru orĭ, şi anume în capetele VI. (l. c. pg. 110), X. (l c. pg. 116) şi XVIII (l. c. pg. 170 şi 171); pre «*Cronicarulŭ celŭ Leşescŭ*» de trei orĭ, în capetele XI şi XII (l. c. pg. 117; 119 şi 121); şi o singură dată pe «*Letopiseţulŭ Leşescŭ*», în cap. XII. (l. c. pg. 141). Din denominativele acestea, putemŭ conchide, că Grigoriŭ Urechie a avutŭ în vedere totŭ-d'a-una *pre unŭ anumitŭ* «Cronicarŭ, saŭ Letopiseţŭ Leşescŭ», dară din ele sîngure nu suntemŭ în stare a sci, la care din cronicarii Leşesci anume, la Bielschi ori la Marcinŭ Paşcovschi (décă s'a folositŭ şi de acesta), a cugetatŭ Grigoriŭ Urechie cândŭ s'a provocatŭ la cronicarulŭ şi la letopiseţulŭ Leşescŭ?

Décă considerămŭ că Grigoriŭ Urechie la începutulŭ cronicei sale, în cap. II. se provócă anume la Bielschi, numindu-lŭ «cronicariulŭ Leşescŭ», şi că de aici înainte până la capulŭ alŭ XXIII^lea esclusivŭ, afară de o singură dată în capulŭ alŭ XIII^lea (l. c. pg. 148) unde vorbesce de «cronicele cele Leşesci», nu citéză isvorulŭ seŭ alt-feliŭ, decîtŭ totŭ cu denominativulŭ generalŭ de «cronicariulŭ Leşescŭ», saŭ de «cronicariulŭ celŭ Leşescŭ», saŭ de «Letopiseţulŭ celŭ Leşescŭ», nevrêndŭ trebue să cugetămŭ la Bielschi, pentru că pre acesta mai întêiŭ 'l-a citatŭ pre nume calificându'lŭ de «cronicariŭ Leşescŭ».

Décă acŭ acéstă considerare singură ne îndruméză la Bielschi, atunci o simplă comparare a citatelorŭ lui Grigoriŭ Urechie cu corĕspundĕtórele locuri din cronica lui Ioachimŭ Bielschi ne va curmá ori-ce îndoélă ce va mai fi rĕmasŭ în mintea nóstră.

Ne permiţêndu-ne spaţiulŭ spre a reproduce spre comparare tóte pasagele, vomŭ alege numai douĕ, ear despre cele-l-alte vomŭ spune numai unde se află.

Să luămŭ primulŭ locŭ din capulŭ al VI-lea, unde Grigoriŭ Ure-

chiĕ se provócă la «cronicarĭulŭ Leşescŭ», şi să-'lŭ comparămŭ cu cele ce ni le spune Ioachimŭ Bielschi în cronica sa.

Grigoriŭ Urechiĕ dice (l. c. pg. 110):

«Eară cronicarĭulŭ Leşescŭ scrie, că décă aŭ gonitŭ Ştefan Vodă pre Iliaşŭ Vodă, s'aŭ dusŭ Iliaşŭ Vodă la craĭulŭ Leşescŭ, la Vladislavŭ Iaghello (?!), şi aŭ poftitŭ ajutorĭŭ să-'lŭ ducă la domniă, şi să i se plece tótă ţéra. Ce fără zăbavă de la frate-sĕŭ Ştefan Vodă aŭ venitŭ la craĭulŭ solĭ cu darurĭ, poftindu-'lŭ de pace, şi 'l-aŭ aflatŭ la Lănciţĭ, făgăduindŭ şi elŭ să fiă plecatŭ luĭ craĭŭ. Pentru care lucru măcarŭ că Iliaşŭ aŭ fostŭ ţiindŭ o soră a crăeseĭ Sofia, şi-'ĭ era craĭulŭ maĭ prietinŭ fiindu-ĭ cumnatŭ, ce sfatulŭ cunoscêndŭ pre Ştefanŭ Vodă că ĭ maĭ de folosŭ ţeriĭ, poftiră pe craĭŭ să-lŭ lase în pace, şi să li gĭure ca să li hie lorŭ cu credinţă, eară luĭ Ilĭĭaşŭ să-ĭ dea hrană, şi să aĭbă socotinţă, că vĕdêndŭ Ştefanŭ Vodă că-ĭ la cinste, să se témă şi să ţiĭă gĭurămêntulŭ. Ce luĭ Iliaşŭ Vodă nu-ĭ sosĭa pita luĭ craĭŭ, şi gîndí éră de domniă, şi aŭ vrutŭ să intre în ţéră. Ce 'l-aŭ prinsŭ craĭulŭ, şi 'l-aŭ datŭ la pază, în cetatea Sirégĭuluĭ, cu dómna şi cu tótă casa luĭ. Eară Ştefanŭ Vodă în Sucéva aŭ gĭuratŭ luĭ craĭŭ înaintea solilorŭ; maĭ apoĭ ca să arĕte slujbă, aŭ risipitŭ o sumă de Tătarĭ, carĭ aŭ fostŭ întratŭ la Podolia să prade şi la Braţlavŭ; şi o sumă viĭ 'ĭ-aŭ trimisŭ la craĭŭ, la Sfidrigheilŭ.

Ioachimŭ Bielschi scrie în privinţa acésta astŭ-felĭŭ (l. c. tom. I, pg. 623): ...Stefan... wypędził Heliasza, który się do króla uciekł i prosił, aby mu król do państwa jego własnego dopomógł, chcąc bydź wiernym i posłusznym, obyczajem zwykłym przodków swych, królom polskim. Potem też rychło od Stefana brata jego posłowie z upominkami niemałemi do króla do Łęczyce przyjechali, ofiarując się takież jako i brat bydź wiernym i posłusznym królowi, a prosząc, aby ojcowskich szkód wszystkich zapomniawszy, które mu czynił w Podolu, nań był łaskaw. Aczkolwiek tedy Heliasz rodzoną siostrę miał królowej Zofiej za sobą i król mu był życzliwszy a niz owemu, jako szwagrowi, jednak ze panowie baczyli bydź pożytecz niejszym r. p. Stefana: przeto królowi radzili, aby tego na województwie zachował i jeszcze mu dał Chocim, Ciekun i Chmielów te zamki,

odebrawszy od niego przysięgę, a Heliasza raczej opatrzył w Polsce majętnoscią słuszną, aby też i ów zawżdy się nań ogladając w swej powinnósci trwał. A wszakże gdy na tem Heliasz niechcia przestać i owszem myślił o tem, jakoby zasie do swego przyszedł, chćiał z tąd zbieżeć do Wołoch, ale od Iana Czoly był posadzon, gdzie uczciwie dosyć był chowan i z żoną i z dziećmi. A Stefan w Soczawie tak, jako rzekł, przed posły przysięgę swa królowi oddał i do króla przyjechawszy hold czynić miał, skoroby król był w Rusi. A izby się tem lepiej królowi zachowal, Tatarów coś trochę urwał, którzy wtargnąć do Podola mieli, i Braćław wziąwszy pod Swidrygałłem królowi oddał».

=«Ștefanŭ a gonitŭ pre Iliașŭ, care 'șĭ-a luatŭ refugĭulŭ la craĭŭ și 'lŭ-a poftitŭ ca craĭulŭ să-'lŭ ajute (a vení) la domnia sa propriă, vrêndŭ a fi credincĭosŭ și plecatŭ crailorŭ Leșescĭ, după obiceĭulŭ de până acumŭ a năintașilorŭ seĭ. După acésta fără zăbavă de la frate-sĕŭ Ștefanŭ aŭ venitŭ la craĭulŭ la Lencițĭ solĭ cu darurĭ nu micĭ, oferindu-se ca și frate-sĕŭ să fiă credincĭosŭ și plecat craĭuluĭ, și poftindu-'lŭ ca să uite tóte daunele cîte tatăsĕŭ 'i le-a făcutŭ în Podolia, și să-'ĭ fiă cu milă. Măcar că Iliașŭ avea de soțiă pe sora dréptă a craĭuluĭ, Sofia, și-'ĭ erá craĭulŭ, ca cumnatŭ, maĭ prietinŭ decâtŭ celuĭa-l-altŭ, totușĭ boĭeriĭ, pentru că găsiră pre Ștefanŭ maĭ folositorĭŭ țĕriĭ (statuluĭ), sfătuiră pe craĭulŭ ca pre acesta să-'lŭ lase în domniă și încă să-'ĭ dee cetățile : Hotinulŭ, Ciecunulŭ și Hmilovulŭ, luândŭ maĭ întêiŭ de la dênsulŭ jurămêntulŭ ; eară luĭ Iliașŭ să-'ĭ dee maĭ bine o moșiă corĕspundĕtóre în Țéra Leșéscă, ca și acela (Ștefanŭ), privindŭ totŭ-una la acesta (Iliașŭ), să rĕmână pe lîngă îndatoririle sale. Însă neîndestulându-se Iliașŭ cu acésta și cugetândŭ totŭ-una, cumŭ arŭ puté ajunge la ale sale, voĭá să fugă de aicĭ la Moldova, dar fu prinsŭ de Ionŭ Cĭola, unde fu ținutŭ destulŭ de cu cuviință d'împreună cu dómnă-sa și cu copiiĭ sĕĭ. Eară Ștefanŭ a datŭ craĭuluĭ jurămêntulŭ sĕŭ înaintea solilorŭ în Sucéva așa după cumŭ făgăduise, și avea să se ducă și la craĭulŭ să-'ĭ depună omagĭulŭ sĕŭ îndată ce craĭulŭ va fi venitŭ în Țéra Ruséscă. Și ca să se recomande și maĭ bine craĭuluĭ, a bătutŭ

pre nisce Tătarĭ, carĭ voĭaŭ să intre în Podolia și răpindŭ și Bra tislavulŭ de sub ascultarea luĭ Svidrigalŭ, 'l-a datŭ craĭuiuĭ îndărăptŭ.»

Alŭ doile pasagĭŭ ce-lŭ reproducemŭ spre comparare, îlŭ luămŭ din capulŭ alŭ X-lea, unde se vorbesce despre «domnia luĭ Alexandru Vodă, fecĭorulŭ luĭ Iliașŭ Vodă».

Aicĭa Grigoriŭ Urechĭe dice (l. c. pg. 113—114):

«Alexandru Vodă, décă aŭ fugitŭ în Țéra Leșéscă cu dómnă-sa și cu cuconiĭ săĭ, aŭ poftitŭ dela craĭŭ ajutorĭŭ, și aŭ trimisŭ craulŭ pre Iónŭ Sinavschi cu Țéra Ruséscă, și aŭ împinsŭ pe Bogdanŭ Vodă, și aŭ apucatŭ Hodinulŭ, și Némțulŭ, și Sucéva, și aŭ aședatŭ pre Alexandru Vodă Domnŭ la scaunŭ. Eară Bogdanŭ fără zăbavă adunândŭ óste de pe unde aŭ pututŭ, aŭ venitŭ și aŭ scosŭ pre Alexandru Vodă din scaunŭ, și éră aŭ stătutŭ Bogdanŭ Vodă Domnŭ în scaunŭ. Decĭ Alexandru Vodă aŭ năzuitŭ la Leșĭ, și aŭ făcutŭ jalobă la craĭu pe Bogdanŭ Vodă. Eară Craĭulŭ aŭ făcutŭ sfatŭ ce va ace cu acéstă țéră mișcătóre și ne aședată? Sfătuĭá uniĭ de dicea, să scóță domniĭ, să nu-'ĭ maĭ lase să hiă, și să puĭă gĭudețele sale, și să o împarță să o facă ținuturĭ. Éră alțiĭ diceá carĭ erá împrotivă, că maĭ bine este a se apĕra de Turcĭ de după păretele altuĭa, decîtŭ de după alŭ sĕŭ. Și așá aléseră pre Ozdrovotŭ și pre Conietpolschi, cu óste, pentru pohta a o samă de Moldovenĭ să ducă pre Alexandru Vodă la scaunŭ, carĭ aŭ scosŭ Voevodia Ruséscă, și aŭ avutŭ și de Moldovenĭ glóte marĭ. Și décă aŭ intratŭ în Moldova cu treĭ oștĭ: Moldoveniĭ cu Domnulŭ lorŭ, cu Alexandru Vodă, și unŭ polcŭ de Podolienĭ cu Bucéțchi și altă parte de óste erá cu Conietpolschi, óstea aŭ trecutŭ Nistrulŭ la Hotinŭ, subt cetate; că era cetatea Hotinulŭ pre mâna ómenilorŭ luĭ Alexandru Vodă. Éră Bogdanŭ Vodă era atunce la Lipovățŭ»...

Despre acéstă întîmplare Ioachimŭ Bielschi scrie așá (l. c. t. 2. pg. 708-709): «Tychže czasów ozwał się drugi wołoski wojewoda Bogdan, będkart Alexandrów, przed którym syn Heliasza pierwszego, Alexander, z matką uciekł się do króla prosząc o pomoc przeciw niemu. Posłał tedy tam król Iana Sienieńskiego herbu Dębno, który ruszywszy ruskie ziemie wypędził Bogdana, pobrawszy te miasta:

Niemiec, Soczawę, Chocim, i Aleksandra posadził. Bogdan zasię zebrawszy łotrostwa górnego niemało wypędził Aleksandra, który zasię do króla przybieżał żalując się, co mu Bogdan wyrządił. Król tedy radził się, co by czynić z tą ziemicą niespokojną, jedni radzili wygnać wszystkie wojewody a ziemię wołoska osadzić swemi urzędniki i rozdzielić ją na powiaty, drudzy przeciw temu byli, mówiąc, iż lepiej za cudzą ścianą bronić się Turkom nizli nam samym. A tak byli tam posłani Piotr Odrowąż i Przedbór Koniecpolski z wojskiem na prośbę drugich Wołochów, aby Aleksandra wstawili na wołoskie wojewodztwo; którzy ruszywszy Ruś i ktemu Wolochów mając z sobą poczęści, weszli do wołoskiej ziemie trzemi wojski; nad Wołochy był Aleksander, nad Podolany Michał Buczački, a nad drugą Rusią i Polaki Odrowąż z Koniecpolskim Którzy przeszedłszy rzekę Niestr stanęli pod Chocimem zamkiem, który na Aleksandra trzymano, a Bogdan u Lipowca był z swem wojskiem»...

«Pe acele timpurĭ se anunță altŭ voĭevodŭ modovénŭ, Bogdanŭ unŭ fecĭorŭ fără de cununiă alŭ luĭ Alexandru, dinaintea căruĭa fecĭorulŭ luĭ Iliașŭ celuĭ d'întêĭŭ, Alexandru, d'impreună cu maĭcă-sa 'șĭ-aŭ luatŭ refugĭulŭ la craĭŭ, poftindu-'lŭ de ajutorĭŭ împrotiva luĭ. A trămisŭ dară într'acolo craĭulŭ pre Ion Sienienschi cu marca nobilitară Dembno, care, sculândŭ țéra Ruséscă, a împinsŭ pe Bogdanŭ, apucândŭ aceste cetățĭ: Némțulŭ, Sucéva, Hotinulŭ și aŭ așeḑatŭ pre Alexandru. Eară Bogdanŭ, luândŭ adunătură nu puțină de prin munțĭ, aŭ scosŭ pre Alexandru, care ĭară-șĭ s'a dusŭ la craĭŭ, jăluindu-i-se ce 'ĭ-a făcutŭ Bogdanŭ. Craĭulŭ însă se sfătuí, ce să facă cu acéstă țéră neliniscită; uniĭ sfătuĭaŭ să scóță pre toțĭ Domniĭ și Moldova să o ocupe cu funcționariĭ sĕĭ și să o împărțéscă în ținuturĭ; alțiĭ eraŭ în contra, ḑicêndŭ că este maĭ bine a se apĕrá de Turcĭ de după păretele altuĭa, decîtŭ de după alŭ sĕŭ propriŭ. Și așá fură trămișĭ într'acolo Petru Odrovonj și Predbur Chonietpolschi cu óste, pentru pofta unorŭ Moldovenĭ, ca să ducă pre Alexandru la domnia Moldoviĭ, carĭ, sculândŭ Țéra Rusécă și pe lîngă acésta avêndŭ cu sine și o parte de Moldovenĭ, se duseră la Moldova cu treĭ oștĭ: în capulŭ Moldovenilorŭ era Alexandru, în alŭ Podolienilorŭ Mihaĭŭ

Bucéțchi, și în alŭ celor-a-l-alțĭ, Rușĭ și Leșĭ, Odrovonj cu Conieț-polschi. Carĭ, trecêndŭ rîulŭ Nistruluĭ, se așeḑară sub cetatea Hotinuluĭ, care ținea cu Alexandru, și Bogdanŭ era cu óstea sa la Lipověțŭ»...

Din compararea acestorŭ douě pasage resultă fără de nicĭ o îndoélă, că dela capulŭ alŭ 6-lea pînă inclusivŭ la capulŭ alŭ 18-lea, pretutindene unde se provócă numaĭ purŭ și simplu la «Cronicarĭulŭ Leșescŭ,» saŭ la «cronicarulŭ celŭ Leșescŭ,» saŭ la «Letopisețulŭ Leșescŭ,» Grigoriŭ Urechĭe n'a avutŭ în vedere pe nimenĭ altulŭ de câtŭ numaĭ pe Ioachim Bielschi.

Maĭ departe, din considerarea că Grigoriŭ Urechĭe citéză pentru cea de pe urmă dată pre Bielschi în cap. XXIII (l. c. pg. 183), și pre «Cronicariĭ Leșescĭ» în cap. XXIV (l. c. pg. 186), arŭ urma că de aicĭ înainte nu s'a maĭ folositŭ de cronica luĭ Ioachim Bielschi, ci numaĭ de cea tradusă și adausă de Marcin Pașcovschi, pentru că numaĭ pre acesta îlŭ maĭ numesce încă de douě orĭ pre nume în capulŭ alŭ XXVI-lea (l. c. pg. 190 și 192). Acéstă consecință însă s'arŭ puté verifica numaĭ prin o comparare consciințiósă a testuluĭ cronicelĭ luĭ Grigoriŭ Urechĭe cu cele ce ni le spunŭ Ioachim Bielschi și Marcin Pașcovschi în cronicele sale despre Moldova, comparare care nu suntemŭ în posițiune de a o face în timpulŭ de féță. Orĭ-cum va sta lucrulŭ în privința acésta, totușĭ trebue să mărturisimŭ, că numaĭ pe Marcin Pașcovschi a pututŭ avé Grigoriŭ Urechĭe în vedere când a ḑisŭ în capulŭ din urmă, XXXII, (l. c. pg. 208), că «cronicarulŭ Leșescŭ» de venirea luĭ Petre Cazaculŭ în Moldova «nimicŭ nu scie,» pentru că acéstă venire a luĭ Petru Cazaculŭ în Moldova s'a întêmplatŭ înainte de a sosi Aronŭ Vodă în Iașĭ cu a doua domniă, prin anulŭ 1592 (1), și până pe timpulŭ acesta nu ajungea cronica luĭ Ioachim Bielschi cea tipărită în anulŭ 1597, ci numaĭ până la anulŭ 1586.

Decĭ, după citatele luĭ putemŭ afirma, că Grigoriŭ Urechĭe până în anulŭ 1564, pe lângă isvórele indigene ce le citéză, s'a ținutŭ nu-

(1) Veḑĭ continuarea cronicelĭ luĭ Ioachim Bielschi până la 1598, l. c tom. 3. pg 1680.

maĭ de cronica luĭ Ioachim Bielschi, éră de aicĭ înainte până la fine, e probabilŭ, că numaĭ de a luĭ Marcin Pașcovschi, de nu cum-va aceste citațiunĭ din urmă se vorŭ adeveri ca nisce intercalărĭ făcute de copistulŭ Simionŭ Dascălulŭ, după cum amŭ arĕtatŭ maĭ susŭ.

B.

Ce se atinge de isvórele indigene, scrise în țéră și folosite de Grigoriŭ Urechĭe, numĕrămŭ între ele următórele:

1. *Letopisețulŭ celŭ Lătinescŭ.*»

Grigoriŭ Urechĭe în contestulŭ cronicei sale, începêndŭ de la capulŭ alŭ IV-lea și până inclusivŭ la capulŭ alŭ XII-lea, se provócă *de patru orĭ* la «*Letopisețulŭ celŭ Lătinescŭ*», și anume în cap. IV (l. c. pg. 103), în cap. VI (l. c. pg. 109), în cap. IX (l. c. pg. 113) și în cap. XII (l. c. pg. 124), opunêndu-lŭ totŭ-d'a-una «Letopisețuluĭ nostru celuĭ Moldovenescŭ,» saŭ «Letopisețuluĭ nostru»; *o dată* în cap. VI (l. c. pg. 111) la «*Letopisețulŭ Lătinescŭ*» opunêndu-lŭ totŭ «Letopisețuluĭ nostru,» și în fine *o dată* la «*Cronicarulŭ Lătinescŭ,*» în cap. X (l. c. pg. 113), și de *două orĭ* la «*Cronicarulŭ celŭ Lătinescŭ,*» opunêndu-lŭ «Letopisețuluĭ Moldovenescŭ» și dicêndŭ despre dênsulŭ, că aŭ scrie, aŭ nu scrie nimică, aŭ că scrie cam într'altŭ chipŭ.

De la finea capuluĭ alŭ XII-lea înainte, saŭ maĭ corectŭ, din Noemvre 1501 înainte și până la finea cronicei sale, Grigoriŭ Urechĭe nu maĭ citéză nicĭ pre «Letopisețulŭ celŭ Lătinescŭ,» nicĭ pre «Cronicarulŭ celŭ Lătinescŭ,» lucru care ne dovedesce că acestŭ isvorŭ saŭ că n'a mersŭ maĭ departe cu nararea evenimintelorŭ, saŭ că Grigoriŭ Urechĭe nu 'l-a maĭ folositŭ. Alternativa din urmă este maĭ puținŭ probabilă, căcĭ nu putemŭ presupune că Grigoriŭ Urechĭe, care până la scrisulŭ cronicei sale până în Noemvre 1501 s'a folositŭ cu atâta sîrguință de acestŭ «*Lătinescŭ*», de o dată să-lŭ fi părăsitŭ și să nu se maĭ fiă uĭtatŭ la dênsulŭ în partea ultimă a cronicei sale! De aceea credemŭ că acestŭ «Letopisețŭ» saŭ «Cronicarŭ Lătinescŭ» nu trecea cu nararea evenimintelorŭ preste anulŭ 1501, ci că cu-

prindea numaĭ restimpulŭ de la Dragoșŭ, saŭ celŭ puținŭ de la Alecsandru celŭ Bunŭ, la a căruia domniă pentru întêĭașĭ dată ĭlŭ citéză Grigoriŭ Urechĭe, și până în Noemvre 1501.

Acestŭ isvorŭ Lătinescŭ avé însemnate pe scurtŭ și în modŭ lipsicĭosŭ evenimintele, pentru că Grigoriŭ Urechĭe dice de treĭ orĭ despre dênsulŭ că de cutare saŭ de cutare lucru «nimică nu scrie,» si într'unŭ locŭ maĭ adauge (l. c. cap. XII, pg. 118) că «încă și alte semne multe suntŭ carĭ nu le însemnéză, ĭară Letopisețulŭ nostru măcarŭ că scrie maĭ pe scurtŭ, însă le însemnéză tóte.»

La Polonĭ și la Ungurĭ nu era îndatinată calcularea anilorŭ, de la zidirea lumiĭ, ci numaĭ de la Cristosŭ. Letopisețulŭ celŭ Lătinescŭ însă avé însemnațĭ aniĭ după computulŭ de la zidırea lumiĭ, căcĭ Grigoriŭ Urechĭe dice într'unŭ locŭ (l. c. cap. IV, pg. 103) că «Letopisețulŭ celŭ Lătinescŭ *scrie că aŭ fostŭ veleatulŭ 6921*, când aŭ stătutŭ... la domnıă Alecsandru Vodă.» Acestŭ lucru ne face a crede că acestŭ Letopisețŭ Lătinescŭ a fostŭ scrisŭ în Moldova de către vre-unŭ Românŭ, saŭ de altŭ cıneva, care era îndatinatŭ cu calcularea anilorŭ nu de la Cr stosŭ, ci numaĭ *de la zidirea lumeĭ*. In acéstă credință ne întărımŭ și maĭ tare, décă considerămŭ că Grigoriŭ Urechĭe sémănă a nu fi sciutŭ cum să prefacă aniĭ de la Cristosŭ în anĭ de la zidirea lumiĭ, căcĭ elŭ următórea frasă din cronica luĭ Ioachim Bielschi : «któ:e tam weszło na początku miesiąca lipca, *roku pańskiego 1359* (l. c. t. I, pg. 405) o traduce așa : «și aŭ intratŭ în țéră, în di întêiŭ a luĭ Julie,» fără de a pune și «anulŭ de la Cristosŭ 1359, se vede că numaĭ din simpla causă că nu 'l-a sciutŭ preface în anŭ de la zidirea lumiĭ.

Decĭ noĭ pre «Letopisețulŭ Lătinescŭ» ĭl trecemŭ între isvórele indigene, «*ale nóstre*,» folosite de Grigorıŭ Urechĭe.

Acum se nasce întrebarea, orĭ de «Letopisețulŭ celŭ Lătinescŭ» este identıcŭ saŭ nu cu «Cronicarulŭ celŭ Lătinescŭ ?»

Décă considerămŭ că Grigoriŭ Urechĭe și la citarea cronicarilorŭ Leșescĭ Ioachim Bıelschı și Marcin Pașcovschi, când nu-ĭ cıtéză pre nume, încă se provócă, cândŭ la «Cronicarulŭ celŭ Leșescŭ,» cândŭ la «Letopisețulŭ Leșescŭ,» cândŭ la «cronıcele cele Leșescĭ,» saŭ la

«cronicariĭ Leșescĭ,» putemŭ presupune cu óre-care probabilitate, că și aicĭ prin denominativele : «Letopisețulŭ celŭ Lătinescŭ» și «Cronicarulŭ celŭ Lătinescŭ» n'a voitŭ să însemne două isvóre diferite, ci pre unulŭ și acelașĭ isvorŭ, scrisŭ însă *lătinesce.* Acésta este însă numaĭ o curată presupunere din partea nóstră, fiindŭ-că simțimŭ greutatea obiecțiuniĭ ce ne-arŭ puté-o face cine-va, că adecă Grigoriŭ Urechĭe, de și nu în contestulŭ, dar celŭ puținŭ în introducerea cronicel sale ne vorbesce și de «*Letopisețe Lătinescĭ,*» va să dică de maĭ multe ce le-a folositŭ. La acéstă obiecțiune s'arŭ putea replica, că Grigoriŭ Urechĭe preciséză aicĭ obiectulŭ la care se reportaŭ acele «Letopisețe Lătinescĭ,» adecă la derivarea numeluĭ «Valahia» din «Flachia», și că într'adevĕrŭ se află «Letopisețe Lătinescĭ» de pe timpurile acelea carĭ conțineaŭ astfelŭ de lucrurĭ, precum amŭ arĕtatŭ maĭ susŭ, pre când nu ne este cunoscutŭ nicĭ unŭ «Letopisețŭ», saŭ «Cronicariŭ Lătinescŭ», străinŭ, care s'arŭ fi fostŭ folositŭ de computarea anilorŭ de la zidirea lumiĭ precum s'a folositŭ «Letopisețulŭ», saŭ «Letopisețulŭ Lătinescŭ» citatŭ de Grigoriŭ Urechĭe în *contestulŭ* cronicel sale.

2) «*Letopisețulŭ Nostru celŭ Moldovenescŭ*». «*Isvódele Nóstre*».

Isvórele numite până acum și folosite de Grigoriŭ Urechĭe, aŭ fostŭ scrise unele lătinesce, ĭar altele leșesce. Pe lîngă acestea Grigoriŭ Urechĭe a maĭ avutŭ înaintea sa și isvóre scrise românesce. Pre acestea le citéză cu multă religiositate, începêndŭ chĭarŭ din «Predoslovie» până cam spre finea cronicel, până inclusivŭ în capulŭ XXIV[lea], opunêndu-le totdéuna când unuĭa când altuĭa din celelalte isvóre numite maĭ susŭ. Aceste isvóre românescĭ le întîmpinămŭ citate sub numirĭ generale :

a) de «*Letopisețulŭ Nostru*», de cincĭ orĭ : în «Predosloviă», pg. 95; în cap II. pg. 101; în cap VI. pg. 110; în cap. XII. pg. 118 și 124;

b) de «*Letopisețulŭ Nostru celŭ Moldovenessŭ*», de dóue orĭ : în «Predosloviă» pg. 95 și în cap IV. pg. 103;

c) de «*Letopisețulŭ celŭ Moldovenescŭ*», de șése orĭ · în cap VI. pg. 108; în cap IX. pg. 113; în cap XI. pg, 116; în cap XII. pg. 141; în cap XVIII. pg. 170 și în cap XXIII. pg. 182;

d) de *«Letopisețulŭ Moldovenescŭ»*, de șépte orĭ : în cap XI. pg. 116; în cap XII. pg. 118; 121 și 142; în cap XVIII. pg. 171; în cap XXIII. pg. 179 și în cap. XXIV. pg. 186;

e) de *«Unŭ Letopisețŭ Moldovenescŭ»*, odată în cap XIV. pg. 156;

f) de *«Cărțile și Isvódele Nóstre»*, odată în «Predosloviă», pg. 95; și

g) de *«Unele Isvódele Nóstre»*, odată în cap X. pg. 115.

O ochire răpede asupra acestorŭ numirĭ deșteptă în noĭ bănuĭala, că Grigoriŭ Urechĭe, prin ele, n'a înțelesŭ numaĭ *unŭ singurŭ* isvorŭ indigenŭ. Chĭar de amŭ admite, ceea ce și este maĭ multŭ de câtŭ probabilŭ, că prin numirile cele patru d'întêiŭ de *«Letopisețulŭ nostru»*, *«Letopisețulŭ nostru celŭ Moldovenescŭ»*, *«Letopisețulŭ celŭ Moldovenescŭ»* și *«Letopisețulŭ Moldovenescŭ»*, Grigoriŭ Urechĭe a înțelesŭ pe unulŭ și acelașĭ isvorŭ, pre *unŭ singurŭ* «Letopisețŭ», scrisŭ românesce, totușĭ n'amŭ puté dice astfelŭ și despre isvórele însemnate prin cele treĭ numirĭ din urmă : de *«Unŭ Letopisețŭ Moldovenescŭ»*, de *«Cărțile și isvóde nóstre»* și de *«Unele isvódele nóstre»*. Este peste putință de a admite că prin aceste numirĭ Grigoriŭ Urechĭe a înțelesŭ pre *unulŭ și acelașĭ isvorŭ*, și încă *totŭ pre acela* pre care l'a destinsŭ cu vre-una din numirile cele patru d'întêiŭ (a,—b.)! Contestulŭ în care se află citate aceste isvóre, înțelesulŭ logicŭ, și forma gramaticală a cuvintelorŭ, ne constrîngŭ la acésta.

Este vederatŭ că Grigoriŭ Urechĭe la citatulŭ isvórelorŭ de sub *f* și *g*, dacă arŭ fi avutŭ aicĭ în vedere unŭ singurŭ și acelașĭ isvorŭ indigenŭ, de bună sémă că n'arŭ fi întrebuințatŭ *pluralulŭ*, dicêndŭ *«cărțile* și *isvódele nóstre»*, și *«unele isvódele nóstre»*, ci arŭ fi fostŭ întrebuințatŭ *singuralulŭ*, arŭ fi disŭ póte : *«cartea nóstră»*, și *«isvodulŭ nostru»*, saŭ altfelŭ cumva.

Asemenea trebue să dicemŭ, că Grigoriŭ Urechĭe décă arŭ fi avutŭ în vedere și s'arŭ fi și folositŭ numaĭ de unŭ singurŭ «Letopisețŭ Moldovenescŭ» și de unŭ singurŭ «isvodŭ alŭ nostru», de bună sémă că n'arŭ fi întrebuințatŭ înaintea numirilorŭ de sub e și g, numeralulŭ nedefinitŭ *«unŭ»* și *«unele»*, carĭ cu necesitate provócă în mintea nóstră antitesa de *altulŭ* și *altele*, prin urmare și ideea, că, pentru că aŭ esistatŭ *unele* isvóde ale nóstre» carĭ scrieaŭ ca

și cronicariulŭ Leșescŭ numaĭ maĭ pe scurtŭ», trebue neapĕratŭ să fiă esistatŭ și *altele* carĭ însă scrieaŭ saŭ maĭ pe largŭ de câtŭ cronicarĭulŭ Leșescŭ», saŭ chiar nimică; și ĭarășĭ, pentru că a fostŭ «*unŭ* Letopisețŭ Moldovenescŭ», care scriea despre Stefanŭ Vodă celŭ tînĕrŭ, că l'aŭ otrăvitŭ Dómna sa, apoĭ neapĕratŭ trebue să cugetămŭ că a maĭ esistatŭ și «*altŭ* Letopisețŭ Moldovenescŭ» care nu scriea acésta.

Decĭ, noĭ credemŭ că din cele spuse maĭ susŭ urméză cu evidență, că Grigoriŭ Urechĭe la compusulŭ croniceĭ sale s'a folositŭ nu numaĭ de unulŭ singurŭ, ci de maĭ multe «*Letopisețe Moldovenescĭ*», și de maĭ multe «*isvóde ale nóstre*».

Esistința maĭ multorŭ «isvóde ale nóstre», décă nu chĭarŭ și a maĭ multorŭ «Letopisețe Moldovenescĭ», ne-o atestă în modŭ nedubiosŭ continuatoriulŭ croniceĭ luĭ Grigoriŭ Urechĭe, *Mironŭ Costinŭ*. Acesta, vorbindŭ despre isvórele istorice de la alŭ douilea descălecatŭ încóce, dice (1) apriatŭ, că «*prin mŏnăstirĭ se păstréză viețile și annales domnilorŭ ctitorĭ, atâtŭ în Moldova câtŭ și în Țéra Românéscă.*»

De și după socotința nóstră, nu încape îndoĭală, că Grigoriŭ Urechĭe s'a folositŭ de *maĭ multe* cronicĭ indigene românescĭ, ce se aflaŭ în Moldova maĭ înainte de dînsulŭ, totușĭ din mărturisirile luĭ, din contestulŭ croniceĭ sale, noĭ celŭ puținŭ nu suntemŭ în stare să precisămŭ numĕrulŭ acestorŭ «Letopisețe Moldovenescĭ» și «isvóde ale nóstre». Asemenea nu putemŭ sci cu bună sémă nicĭ până unde ajungeaŭ acele «Letopisețe Moldovenescĭ» și isvóde ale nóstre. Considerândŭ însă că Grigoriŭ Urechĭe se provócă la «Letopisețulŭ Moldovenescŭ» cea de pe urmă dată în capulŭ alŭ XXIV-lea, în domnia luĭ Ștefanŭ Vodă Tomșa la anulŭ 7072 (1 Sept. 1563—31 Aug. 1564), că de la capulŭ alŭ XXV-lea, înainte până la fine (cap XXXII) nu maĭ citéză nicăirĭ nicĭ unŭ isvoŭ indigenŭ, românescŭ, cu vre una din numirile de maĭ susŭ de «Letopisețŭ Moldovenescŭ» și de «isvóde ale nóstre», amŭ puté conchide de aicĭ, că *isvórele românescĭ folosite de Grigoriŭ Urechĭe se fineaŭ cu domnia luĭ Stefanŭ Tomșa, cam în anulŭ 1564.*

In contra acesteĭ conclusiunĭ ni se pare că stă întru câtŭ-va aceea ce dice Grigoriŭ Urechĭe la domnia luĭ Ion Vodă Armeanulŭ (Aprilŭ

(1) Hasdeŭ B. P. Archiva istor. a Rom. tom. I. p. II pg. 160.

1570—Iuniŭ 1574), (în cap XXVII, pg. 90). Aicĭ ne spune Grigoriŭ Urechĭe, că despre Ion Vodă Armeanulŭ «*uniĭ* ḑicŭ că aŭ fostŭ feciorŭ de Armeanŭ, *alţiĭ* ḑicŭ că a fostŭ fecĭorŭ unui Stefanŭ Vodă. Iar *Marcin Paşcovschi*, cronicarıŭ Leşescŭ scrie că a fostŭ Ion Vodă de la Mazovia, din Ţéra Leşéscă.» (1) Sub *uniĭ* şi *alţiĭ* să nu presupunemŭ óre pre unulŭ dın «Letopiseţele Moldovenescĭ» folosite de Gr. Urechĭe şi citate de atâtea orĭ?... Se póte! Dar acéstă putinţă nu ne luminéză întru nimica cestiunea.

De şi nu suntemŭ în stare a precisa, pe basa testuluĭ cronicеĭ, până unde ajungeaŭ *tóte* «Letopiseţele Moldovenescĭ», şi «isvódele nóstre» folosite de Gr. Urechĭe, totuşĭ pentru *unulŭ* saŭ *doue* din ele avemŭ ponderóse indiciĭ, cam până unde ajungeaŭ cu naratulŭ evenimentelorŭ.

Despre *unulŭ* ne spune însuşĭ Gr. Urechĭe în «Predosloviă» (l. c. pg. 95): «că Letopiseţulŭ nostru celŭ Moldovenescŭ aşa scrie de pe scurtŭ, că nicĭ de viaţa Domnilorŭ, carĭ aŭ fostŭ, tótă cîrma, nu alege, necum lucrurile din lăuntru să alégă, şi *pescurtŭ scriindŭ* şi însemnândŭ de la începutŭ *până la domnia luĭ Petru Vodă Rareşŭ, şi s'aŭ stinsŭ;* că de *aice încóce n'aŭ maĭ scrisŭ nimenĭ.*»

Din acéstă mărturisire resultă fără îndoĭală treĭ lucrurĭ: 1) că Grigoriŭ Urechĭe, când a scrisŭ acéstă dechĭărare în «Predoslovia» cronicеĭ sale, deşí cunoscea maĭ multe «*isvóde* ale nóstre», pre carĭ le cetise şi carĭ nu conţineaŭ póte de câtŭ numaĭ evenimentele din viaţa cutăruĭ saŭ cutăruĭ domnitorŭ şi ctitorŭ alŭ vre-uneĭ mŏnăstirĭ, — totuşĭ nu cunoscea maĭ multe *cronicĭ* formale, saŭ «Letopiseţe» indigene, de câtŭ numaĭ pre *unulŭ singurŭ*, pre «*Letopiseţulŭ nostru celŭ Moldovenescŭ*»; — 2) că acestŭ «Letopiseţŭ» nu ajungea cu naratulŭ evenimentelorŭ decâtŭ numaĭ, *până la domnia Petru Vodă Rareşŭ, şi s'a stinsŭ;* — şi 3) că de aicĭ, adecă de la domnia luĭ Petru Rareşŭ încóce, *n'a maĭ scrisŭ nimene;* prin urmare, că nu maĭ esista nicĭ unŭ «Letopiseţŭ Moldovenescŭ» cunoscutŭ luĭ, în care să fiă fostŭ descrise evenimentele politice din ţéră şi de la Petru Rareşŭ încóce.

(1) Marcin Paşcovschi: Kronika Sármácyey Europeyskiey. ediţ. din 1611, pg. 151.

Acéstă mărturisire destulŭ de limpede din Predoslovie, Grigoriŭ Urechiă n'o rectifică nicăirĭ în contestulŭ cronicel sale. Cu tóte acestea, elŭ, și de la Petru Rareșŭ încóce, continuă a se maĭ provoca până în anulŭ 1564 încă de *cincĭ orĭ* la unŭ «*Letopisețŭ Moldovenescŭ*» : de dóue orĭ în chiar domnia luĭ Petru Rareșŭ (l. c. cap. XVIII. pg. 170 și 171); de dóue orĭ în domnia luĭ Vasiliŭ Eraclide Despotulŭ (l. c. cap XXIII. pg. 179 și 182), și odată în domnia luĭ Stefanŭ Tomșa (l. c. cap XXIV. pg. 186). Acéstă provocare la unŭ «Letopisețŭ Moldovenescŭ» și de la Petru Rareșŭ încóce, rĕstórnă cu desĕvêrșire cele mărturisite în «Predosloviă», și ne probéză : 1) saŭ că Grigoriŭ Urechĭe abĭa după ce 'șĭ-a scrisŭ «Predoslovia», și târdiŭ, în decursulŭ compusuluĭ cronicel sale, a venitŭ la cunoscința și a maĭ *altuĭ* Letopisețŭ Moldovenescŭ; — 2) saŭ că esistă în «Predosloviă» vre-o interpolare făcută de vre-unulŭ din copiștiĭ cronicel.

Pentru alternativa d'întêiŭ militéză fórte multŭ maĭ alesŭ douĕ lucrurĭ :

a) După cum am arĕtatŭ maĭ susŭ, prin cuvintele : «scrie *unŭ* Letopisețŭ Moldovenescŭ» însușĭ Grigoriŭ Urechĭe ne-a datŭ a înțelege că în decursulŭ compusuluĭ cronicel sale a maĭ căpĕtatŭ la mână și *altŭ* Letopisețŭ Moldovenescŭ, saŭ chiar maĭ multe, carĭ însă nu scrieaŭ tóte pretutindene în acelașĭ modŭ. Aceste cuvinte le găsimŭ scrise tocmaĭ la finea domnieĭ luĭ Stefanŭ celuĭ Tînĕrŭ, năintașulŭ luĭ Petru Rareșŭ, până la a căruĭa domniă ne spune în «Predosloviă» că ajungea «Letopisețulŭ nostru celŭ Moldovenescŭ» ce'lŭ avé atuncĭ spre despusăcĭune. Ore acéstă împrejurare să nu ne facă pre noĭ a crede, că Grigoriŭ Urechĭe, ajungêndŭ cu compusulŭ cronicel sale până unde ajungea și «Letopisețulŭ nostru celŭ Moldovenescŭ ce-lŭ avé la îndămână când a scrisŭ «Predoslovia», a căutatŭ unŭ îndreptariŭ și pentru maĭ departe, și abia atuncĭ a aflatŭ încă *unŭ* Letopisețŭ Moldovenescŭ, care ducea șirulŭ domnitorilorŭ multŭ maĭ departe de câtŭ celŭ ce-lŭ avusese ?

b) Grigoriŭ Urechĭe ne pare cănu caracteriséză ambele «Letopisețe totŭ în *acelașĭ* modŭ. Despre «Letopisețulŭ nostru celŭ Moldovenescŭ» ce 'lŭ-a avutŭ în vedere când a scrisŭ «Predoslovia», Grigoriŭ Ure-

chîe dice, că «așa scrie *de pe scurtŭ*, că nice de viéța Domnilorŭ carî aŭ fostŭ tótă cînma nu alege, necumŭ lucrurile cele din lăuntru să alégă.... Iar scrisorile *străinilorŭ* scriŭ *pe largŭ* și *de ajunsŭ*», pre când pre «Letopisețulŭ celŭ Moldovenescŭ», pre care îlŭ citéză în domnia luî Petru Rareșŭ și a luî Stefanŭ Tomșa, îlŭ caracteriséză cu totulŭ din contra. Elŭ dice (l. c. cap. XVIII. pg. 170 fi 171): «aceste povestî ce scriŭ de Petru Vodă Rareșŭ, că aŭ lăsatŭ scaunulŭ și aŭ pribegitŭ în Téra Unguréscă, și de multe nevoî ce aŭ petrecutŭ acolo, și cum aŭ mersŭ la Țarigradŭ, și cum aŭ eșitŭ cu a dóua domniă în Moldova, *Cronicarîulŭ Leșescŭ* de acestea *fórte pre scurtŭ scrie*, póte fi că n'aŭ sciutŭ de tóte. *Iar Letopisețulŭ celŭ Moldovenescŭ de ajunsŭ și deschisŭ tóte pre rîndŭ însemnéză;* pre care tóte décă le-amŭ luatŭ séma, le-amŭ socotitŭ a fi adevere, și pe care le-amŭ tocmitŭ careșî la locurile sale.» Și maî la vale adauge: «*Cronicarîulŭ Leșescŭ* de acéstă pradă ce aŭ făcutŭ Petru Vodă maî pe urmă (în Ardélŭ) *nimică nu scrie,.... eară Letopisețulŭ Moldovenescŭ arétă adevĕratŭ că aŭ mersŭ Petru Vodă la Ungurî,... de aŭ prădatŭ și aŭ arsŭ*, și cu nimenŭ unŭ rĕsboîŭ n'aŭ avutŭ.» La domnia luî Stefanŭ Tomșa iarășî dice (l. c. cap. XXIV. pg, 186); «De acéstă poveste ce aŭ bătutŭ Tomșa pre Mircea Vodă, *Cronicariî Leșescî nimicŭ nu scriŭ, ce numaî la Letopisețulŭ celŭ Moldovenescŭ se află acéstă poveste.*»

Iată dar și «*unŭ* Letopisețŭ Moldovenescŭ» care «scriea de» lucrurile cele din lăuntru «ale Moldoviî multŭ maî pe largŭ» și maî «de ajunsŭ» decâtŭ cronicariî *Leșescî*, adecă decâtŭ, «străiniî»!

Pentru acéstă alternativă se pronunță și eruditulŭ B. P. Hajdĕŭ. Punêndŭ (1) «cronica Putnénă față cu analele luî Urechîe», învĕțatulŭ nostru demonstră nu numaî esistența și folosirea de către Urechîe a maî multorŭ «Letopisețe» și «isvóde» indigene românescî, ci încă se încércă a și precisa chîar, carî anume aŭ pututŭ fi acele «Letopisețe» și «isvóde.» Conclusiunea la care ajunge după o minuțiósă analisă, este următórea:

I. Urechîe cunoscu cronica Putnénă, sub numele de «Letopisețŭ

(1) Hajdĕŭ B. P. Archiva istorică Rom. t. 3. pg. 22—28.

Moldovenescŭ». celŭ puţinŭ în *treĭ* redacţiunĭ diferite: 1⁰ până la Petru Rareşŭ; 2⁰ până la prima domniă a luĭ Alexandru Lăpuşnénulŭ; 3⁰ până la a dóua domniă a acestuĭ principe, saŭ chĭar ceva maĭ încóce.

II. Afară de cronica Putnénă, Urechĭe maĭ consultă maĭ multe alte fîntîne istorice curatŭ române, dintre carĭ, cele maĭ remarcabile şi maĭ lesne de constatatŭ suntŭ: 1⁰ o cronică moldovenéscă scrisă slavonesce, şi cuprindêndŭ intervalulŭ dintre 1359—1504; 2⁰ o cronică scrisă românesce. relatândŭ evenemintele ocurse în spaţiulŭ de vro dóuĕ-decĭ saŭ treĭ-decĭ de anĭ după mórtea luĭ Alexandru celŭ Bunŭ; 3⁰ unŭ memoriŭ despre destĕrarea luĭ Petru Rareşŭ între 1538—1541, scrisŭ românesce în prima jumătate a anuluĭ 1541.»

Pentru alternativa *a dóua,* adecă pentru esistinţa uneĭ *interpolărĭ* în cuvintele luĭ Grigoriŭ Urechĭe din «Predosloviă», avemŭ maĭ multe argüminte nu maĭ puţinŭ ponderóse de câtŭ cele pentru alternativa d'întêiă.

Demetriŭ Cantemirŭ, vorbindŭ despre isvórele îndigene carĭ scriŭ despre descalecatulŭ alŭ doile, dice (1): «Eară den hroniculŭ moldovenescŭ întêiŭ dicemŭ, că mare jale ni este, căcĭ *hroniculŭ, carele aŭ fostŭ scrisŭ maĭ dinainte de hroniculŭ luĭ Urechĭe Vorniculŭ*, şi a luĭ Misailŭ Măzaculŭ, *să aflămŭ nicĭ cum n'amŭ pututŭ.* Eară precumŭ celŭ d'intêiŭ istoricŭ alŭ ţĕriĭ Moldoviĭ să nu fiă fostŭ Urechĭe Vorniculŭ, singurŭ elŭ mărturisesce, de vreme ce în multe locurĭ pomenesce de hroniculŭ celŭ moldovenescŭ. Aşijderea Misailŭ şi Simionŭ vedese acelŭ hronicŭ, să-'lŭ fiă avutŭ la mână, căcĭ şi eĭ pomenescŭ de acelaşĭ hronicŭ. precum şi de a luĭ Urechĭe, şi *alesŭ Misailŭ Călugărulŭ anume însemnéză, precum acelŭ d'întêiŭ istoricŭ aŭ fostŭ însemnândŭ viéta Domnilorŭ* dela Dragoşŭ Vodă *numaĭ până la Petru Vodă* **Şchiopulŭ.»**

Se scie că înainte de Mironŭ Costinŭ, continuatorĭulŭ şi adăugĕtorĭulŭ croniceĭ luĭ Grigore Urechĭe, aŭ esistatŭ, celŭ puţinŭ, treĭ copiştĭ: Simionŭ Dascălulŭ, Misailŭ Călugărulŭ şi Eustratiŭ Logofĕtulŭ,

(1) Cantemirŭ D. Hroniculŭ vechimiĭ Româno-Moldovlahieĭ, t. 2 cartea X. pg 376

tustreĭ celebri prin nisce basne ce «în *Predoslovia* hronicului luĭ Urechĭe fără nicĭ o rușine a le amesteca aŭ îndrăsnitŭ», după cum se esprimă D. Cantemirŭ. Eĭ bine, unulŭ dintre aceștĭ copiștĭ, *Misailŭ Călugărulŭ*, apriatŭ ni spune, că *celŭ d'intêiŭ istoricŭ*, și prin urmare că «*Letopisețulŭ nostru celŭ Moldovenescŭ*», amintitŭ de Gr. Urechĭe în Predoslovia, și citatŭ adese orĭ în contestulŭ cronicei sale, «aŭ fostŭ însemnândŭ viéța Domnilorŭ dela Dragoșŭ Vodă» nu numaĭ până la Petru *Rareșŭ și s'aŭ stînsŭ*, după cum stă *acum* în «Predoslovia», ci până la Petru Vodă *Șchiopulŭ;* adecă, «Letopisețulŭ nostru celŭ Moldovenescŭ» nu ajungea cu însemnatulŭ evenimintelorŭ numaĭ până în Ianuariŭ 1527, ci până în Iuniŭ 1574, când ni spune cronica că a începutŭ a domni pentru întêĭa óră *Petru Șchiopulŭ.*

Acéstă spusă a luĭ Misailŭ Călugărulŭ capĕtă fórte multă tăria prin fapta, că într'adevĕrŭ Gr. Urechĭe se provócă în *cronica* sa la unŭ «Letopisețŭ Moldovenescŭ», nu numaĭ până la domnia luĭ Petru Rareșŭ, ci și maĭ departe până în domnia luĭ Stefanŭ Tomșa în anulŭ 1564, adecă până aprópe de domnia luĭ *Petru Șchiopulŭ*; amŭ puté dice că chĭar până la întêĭa domnia a luĭ Petru Șchiopulŭ, căcĭ Gr. Urechĭe, în domniea luĭ Ion Arménulŭ, a năintașului luĭ Petru Șchopulŭ, se provócă la «*uniĭ*» și la «*alțiĭ*», pre carĭ îĭ opune cronicarĭuluĭ Leșescŭ Marcin Pașcovschi. Aceștĭ «*uniĭ*» și «*alțiĭ*» potŭ fi *Letopisețele Moldovenescĭ* ce ĭ-aŭ statŭ la despusĕcĭune, și carĭ, într'acestŭ casŭ, într'adevĕrŭ că ar fi ajunsŭ până la «Petru Vodă Șchiopulŭ și s'aŭ stînsŭ.»

Obiecțiunea că sub aceștĭ «*uniĭ*» și «*alțiĭ*» s'arŭ puté înțelege și *tradițiunea,* nu ni-arŭ páré pré fundată, maĭ alesŭ décă considerămŭ, că disele acestorŭ «*uniĭ*» și «*alțiĭ*» sîntŭ opuse diselorŭ luĭ Marcinŭ Pașcovschi. Acéstă comparare este justificată și la loculŭ sĕŭ, numaĭ décă admitemŭ că aceștĭ «*uniĭ*» și «*alțiĭ*» aŭ fostŭ de asemenea scriitorĭ de cronice ca și Marcin Pașcovschi.

Cumcă esistă intercalărĭ și chĭar interpolărĭ în testulŭ *de astădĭ* alŭ cronicei luĭ Gr. Urechĭe, despre acésta, noĭ celŭ puținŭ, nu ne îndoimŭ. Unŭ casŭ de felulŭ acesta amŭ constatatŭ în trecĕtŭ maĭ susŭ sub VII. Nr. 5. Maĭ cunóscemŭ și altŭ casŭ destulŭ de remar-

cabilŭ, pre care ni-'lŭ procură D. Cantemirŭ sub autoritatea sa. Elŭ ni spune (1) că *«eşirea luĭ Dragoşŭ Vodă o pune Urechĭe Vornicului în hronicului sĕŭ la anulŭ de la Adamŭ 6821*, care este de la Hristosŭ 1313, adecă cu 23 de anĭ maĭ pre urmă de câtŭ Radulŭ Vodă, şi cu 39 maĭ pre urmă de câtŭ Domnulŭ luĭ Grigoraşŭ.» În testulŭ cronicei luĭ Gr. Urechĭe însă, aşa după cum este elŭ publicatŭ de M. Cogălnicénulŭ, stă pusŭ *«începututŭ* Domnilorŭ ţĕriĭ Moldoviĭ» în *anulŭ 6867*, ear nu în anulŭ 6821, după cum sta, totŭ în acéstă cronică, pe timpulŭ luĭ D. Cantemirŭ.

Esistinţa înterpolărilorŭ în testulŭ de astădĭ alŭ cronicei luĭ Gr. Urechĭe fiindŭ, în genere, constatată şi necontestabilă, noĭ suntemŭ dispuşĭ a admite de adevĕrată spusa luĭ Misailŭ Călugărulŭ, şi a crede, că «Letopiseţulŭ nostru celŭ Moldovenescŭ» ce a esistatŭ înainte de cronica luĭ Gr. Urechĭe, şi pre care l'a folositŭ elŭ chĭar d'intru începutŭ, a ajunsŭ cu naratulŭ evenemintelorŭ nu până la domnia luĭ Petru *Rareşŭ,* după cum se credea până acum, ci *până* la întêĭa domniă a luĭ Petru *Şchipulŭ*, şi s'a stinsŭ, şi că abĭa de la acéstă domniă încóce «n'a maĭ scrisŭ nimene nimică» până la Gr. Urechĭe; că aşa dară Gr. Urechĭe de la sine, iar nu pe basa vre unuĭ «Letopiseţŭ Moldovenescŭ» a scrisŭ numaĭ capetele de la alŭ 28[lea] până inclusivŭ la alŭ 32[lea] din cronica sa, adecă numaĭ rĕstimpulŭ din 25 Iuniŭ 1574 şi până în anulŭ 1594.

Cum că «Letopiseţulŭ» nostru celŭ vechĭŭ Moldovenescŭ a ajunsŭ cu naratulŭ evenemintelorŭ într'adevĕrŭ până la întêĭa domniă a luĭ Petru Şchiopulŭ, ne maí îndică şi o frasă ce o aflămŭ tocmaĭ la finea domnieĭ luĭ Ion Arménulŭ Vorbindŭ autorulŭ aicĭ de mórtea luĭ Ion Arménulŭ, dice (l. c. cap. XXVII. pg. 196), că Turciĭ 'ĭ-ar fi fostŭ făgăduitŭ «cu jurămêntŭ că-ĭ vorŭ face pre voĭă de tóte *de ce scriŭ maĭ susŭ*, că aŭ pohtitŭ elŭ.» În «Predoslovia» cronicei, carea de bună sémă că a eşitŭ din péna luĭ Gr. Urechĭe, autorulŭ vorbesce despre sine în *întêĭa persónă singurată : «Eŭ* Grigorie Urechĭe... amŭ cetitŭ; — Apucatu-m'amŭ *şi eŭ* a scriere; — ce *eŭ* cum

(1) Hronicului vechimiĭ Rmv t 2. cartea X pg. 460.

amŭ aflatŭ, așa amŭ arĕtatŭ.» Aice încă-lŭ vedemŭ folosindu-se totŭ de întêĭa persónă ḑicêndŭ: «ce *scriŭ* maĭ susŭ.» Óre acésta să nu ni denóte că de aicĭ înainte Gr. Urechĭe a scrisŭ de la sine, fără basa vre unuĭ «Letopisețŭ Moldovenescŭ» maĭ vechĭŭ, cronica sa precum totŭ de la sine scrisese și «Predoslovia» eĭ?

3) *Tradițiunea.*

După cele precedente nu încape nicĭ o îndoélă, că Gr. Urechĭe a luatŭ și tradițiunea într'ajutorĭŭ la compusulŭ cronicеĭ sale. Chĭar de amŭ admite ca deplinŭ constatatŭ, că «Letopisețulŭ nostru Moldovenescŭ» celŭ vechĭŭ a ajunsŭ într'adevĕrŭ până la întêĭa domniă a luĭ Petru Șchiopulŭ în anulŭ 1574, totușĭ n'amŭ puté admite că Gr. Urechĭe a fostŭ pe timpulŭ acesta într'o etate atâtŭ de matură, încâtŭ ca să-ĭ fi permisŭ a înțelege și a aprețui viéța socială de statŭ, a se ocupa din îndemnŭ proprĭŭ cu studiulŭ istoricŭ și însemna însușĭ evenemintele politice interne și externe ale patrieĭ sale. Spre a fi în stare a face unŭ lucru ca acesta, se cere o etate nu de 15 saŭ de 20 de anĭ, ci de maĭ mulțĭ. Pe la anulŭ 1574 însă, Gr. Urechĭe n'a pututŭ fi, după cum amŭ arĕtatŭ maĭ susŭ, de câtŭ abĭa de vr'o câțĭ-va anĭ, saŭ póte nicĭ nu era încă născutŭ pe atuncea. Decĭ, sub tóte împrejurările, elŭ trebue să fi scrisŭ ultimele capete ale cronicеĭ sale maĭ multŭ din *Tradițiune*, din spusa ómenilorŭ bĕtrânĭ, de câtŭ din esperiința sa propriă.

Dar nu numaĭ în ultimele capete ale cronicеĭ sale s'a folositŭ Grigoriŭ Urechĭe de tradițiune, ci și în cele precedente. Intr'acestea maĭ alesŭ se cunósce tradițiunea. Fiindŭ timpurile acestea maĭ depărtate, nu s'aŭ pututŭ păstra din ele în memoria ómenilorŭ de câtŭ lucrurĭ străordinarie și miraculóse. Părêndu-ĭ acestea destulŭ de ponderóse, Grigoriŭ Urechĭe n'a voitŭ să le trécă cu vederea ca și ceĭ-alțĭ carĭ aŭ scrisŭ despre acele timpurĭ; însă ca consciinciosŭ istoricŭ ce era, elŭ și în aceste casurĭ n'a retăcutŭ isvorulŭ din care a scosŭ; totŭdeauna l'a însemnatŭ saŭ prin «*dicŭ*,» saŭ prin «*ḑicŭ uniĭ*». Dreptŭ dovédă despre acesta vomŭ cita aicĭ următórele treĭ locurĭ:

a) Vorbindŭ Grigoriŭ Urechĭe despre bătălia de la Rîmnicŭ, din 8 Iuliŭ 1481, dintre Stefan celŭ Mare și Țăpălușŭ Vodă, scrie așa: *Ḑicŭ uniĭ*

să se fiă arĕtatŭ luĭ Stefan Vodă sântulŭ mucenicŭ Procopie umblândŭ de-asupra rĕsboiuluĭ călare și întrarmatŭ, ca unŭ vitézŭ, fiindŭ într'ajutoriŭ luĭ Stefanŭ Vodă, și dând vîlhă oștiĭ sale. Este de credutŭ acestŭ cuvêntŭ, că décă s'a întorsŭ Stefan Vodă cu tótă óstea sa,.... aŭ ziditŭ biserică întru numele sântuluĭ mucenicŭ Procopie, la satŭ la Badeuțŭ, care trăesce și până astădĭ. (l. c. cp. XII. pg. 132).

b) Intr'altŭ locŭ, după ce descrie bătălia de la codrulŭ Cosminuluĭ din anulŭ 1496, dintre Stefan cel Mare și regele Polonieĭ Albert, Grigoriŭ Urechĭe érășĭ scrie: «*Dicŭ uniĭ*» să se fiă arĕtatŭ luĭ Stefan Vodă la acestŭ rĕsboiŭ Sântulŭ mucenicŭ Dimitrie călare și întrarmatŭ ca unŭ vitézŭ, dândŭ ajutoriŭ și vîlhă luĭ Stefan Vodă și oștiĭ luĭ. *Ce este de a și credere*, de vreme ce ĭ-aŭ ziditŭ biserică înfrumusețată. (l. c, cp. XII. pg. 140).

c) In fine, însemnândŭ mórtea luĭ Arbure Hatmanulŭ, Grigoriŭ Urechĭe ne spune: «Iatr'acestașĭ an (1523) în luna luĭ Aprile, în cetatea Hărlăuluĭ, aŭ tăĭatŭ Stefan Vodă pe Arbore Hatmanulŭ, pre care *dicŭ* să-lŭ fiă aflatŭ în viclenĭă. Earŭ lucru adevĕratŭ nu se scie.» (l. c. cap. XIV. pg. 154.).

Orĭ de s'a folositŭ Grigoriŭ Urechĭe de maĭ multe isvóre străine și indigene decâtŭ cele arĕtate maĭ susŭ, acésta noĭ celŭ puținŭ nu o scimŭ. Ceea ce scimŭ însă de bună sémă este, că Grigoriŭ Urechĭe nu ne citéză maĭ multe, și nicĭ nu ne îndegetéză măcar că ar fi maĭ întrebuințatŭ și altele. Din acéstă causă noĭ suntemŭ despușĭ a crede, că Grigoriŭ Urechĭe nu s'a folositŭ la compusulŭ cronicel sale de maĭ multe isvóre decîtŭ numaĭ de acelea, pre carĭ le-amŭ discutatŭ maĭ susŭ, și pre carĭ le și citéză în contestulŭ cronicel cu o scrupulositate neindătinată pe timpulŭ sĕŭ, și care îĭ înălță fórte susŭ meritulŭ ca cronicariŭ.

Cu tóte acestea eruditulŭ B. P. Hazdĕŭ se încércă a demustra că Grigoriŭ Urechĭe a maĭ cunoscutŭ și s'a și folositŭ chiar încă și de «o cronică redactată la începutulŭ seculuĭ al 16-lea de către unŭ Moldovénŭ, însă în limba *slavă*, dialectulŭ oficialŭ alŭ Românilorŭ în acea epocă, și care înșiră eveninentele, cu concisiune estremă, în-

cepêndŭ dela Dragoșŭ și până la mórtea luĭ Stefan celŭ Mare (1).»

Opiniunea sa șĭ-o radimă erudıtulŭ B. P. Hasdĕŭ *numaĭ* pe identitatea *șiruluĭ* domnitorilorŭ din cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe și din citata cronicuță, șĭ-a *durateĭ* domnieĭ lorŭ. Dóuĕ cronicĭ însă, din diferite epoce, potŭ avea *șirulŭ* domnitorilorŭ și *durata* domnieĭ lorŭ *identice*, fără ca prin acéstă singură identitate să fimŭ în dreptŭ a afirmá cu securıtate, că autorulŭ uneĭa din ele a trebuitŭ numaĭ de câtŭ să se fiă folositŭ de testulŭ celeĭa-alte. Șirulŭ domnitorilorŭ și aniĭ domnieĭ lorŭ chĭar trobue să nu dıferéscă în nicĭ o cronică basată pe realitate. Numaĭ într'unŭ casŭ am putea admite ca deplınŭ convingêtorĭŭ argumêntulŭ identitățiĭ, atuncĭa adıcă, cândŭ amŭ găsı *aceleașĭ erorĭ* în *unele* cronıce din dıferite rĕstîmpurĭ, érŭ în *altele* nu, atâtŭ în șirulŭ domnitorilorŭ și în aniĭ domnieĭ lorŭ, câtŭ și în alte amăruntŭrĭ. Intr'acestŭ casŭ astŭ-felŭ de erorĭ identice ne-arŭ îndreptăți într'adevĕrŭ a presupune cu totŭ adinsulŭ că autorĭulŭ croniceĭ maĭ tărdiă a avutŭ în vedere cronica anterióră și că s'a și folositŭ de dênsa, căcĭ almintrelea numaĭ cu anevoiă s'arŭ puté esplicá identitatea unorŭ erorĭ de felĭulŭ acesta în cronice din dıferıte rĕstîmpurĭ. Erorĭ de acestea însă nu esistă în cronica luĭ Grigoriŭ Urechĭe și în cronicuța slăvénă-moldovenéscă. Acésta din urmă, după cum o cunóscemŭ noĭ, (2) afară de introducere, carea singură cuprinde două părțĭ din treĭ din întregulŭ eĭ, nu conține maĭ nimıcă alta, decîtŭ șirulŭ domnitorılorŭ și aniĭ domnıeĭ lorŭ. Puținele evenimentele ce se află însemnate într'ênsa, consună unele, érŭ altele nu cu cele însemnate în cronica luĭ Grigorıŭ Urechĭe. De s'arŭ fi fostŭ folositŭ Grigorie Urechĭe de acéstă cronicuță slăvénă-moldovenéscă, de bună sémă că arŭ fi citat'o undeva în cronica sa și arŭ fi și însemnatŭ orĭ-ce dıferință, precum o face acésta și cu cele-l-alte isvóre ce le a întrebuințatŭ. Neamintind'o însă nicăirĭ, în contra datıneĭ sale, noĭ celŭ puținŭ tragemŭ din acéstă tăcere conclusiunea, că Grigorie Urechĭe n'a avut'o nicăĭurea în vedere la compusulŭ croniceĭ sale.

(1) Hasdĕŭ B. P. Archıva ıstor. a. Rom. tom. 3. pag. 25—26.

(2) Полное собранıе русскихъ лѣтописеи, изданное по... археографической коммиссıею, tom. VII. St. Petroburg, 1856, pag. 256—259.

VIII.

INDICE

DE NUME PROPRIE DIN CRONICA LUÏ GRIGORIU URECHÏE

Numĕrulŭ arabicŭ arétă pagina din «*Letopisețulŭ țĕriĭ Moldoviĭ*, publicate pentru *întêiaşĭ* dată de M. Cogălniceanu, *Tom*. I. Iașĭ 1852»:

Pred.=Predoslovie
Desc. M.=Descălecatulŭ Moldoviĭ.
Cap.=Capulŭ...
Pg.=Pagina. .

La numele propriĭ aflate în *note* s'a pusŭ dupĕ numĕrulŭ pagini și numele autoruluĭ noteĭ, însemnândŭ:

M C.=Mironŭ Costinŭ;
N C.=Niculaĭŭ Costinŭ;
S D.=Simionŭ Dascălulŭ;
E L.=Eustratiŭ Logofĕtulŭ.

A

B.

C

D

Ḑ

E

F

G

H

I

J

L

M

N

O

P

R

S

Ş

T

Ţ

U

V

ERRATA

Pag.	*rândulŭ*	*în locŭ de*	*citesce*
290	5	afiă	află
291	13	ntêia	întâ ia
»	23	Grigoriu Nistur	Grigoriu și Nistur
293	27	acésta, a	acesta a
294	3	Românĭ	Romanĭ
»	nota(4)	pag 336	pag 536
295	12	méḑiḑinală	méḑăḑinală
296	14	»	»
297	Notele sunt a se îndrepta așa: (1) Hăsdĕŭ B P. Archiva ist. a Rom. t. I. pag. 140—141; 74—75 și 123 (2) Letopisițile Moldoviĭ, ediț. I pag. 206—208		
303	18	Iora	Jora
»	nota(4), a se îndrepta · și după pag XXIV sub No I, unde vorbesce despre manuscriptele întrebuințate		
311	14	eât	cât
315	6	**deeum**	**decum**
318	10	saŭ l'arŭ	saŭ de l'arŭ
322	11	iară	iară de
325	17	ḑi e	ḑice
327	22	Flaccis	Flaccus
329	5	wickow	wiekow
»	6	swię tym	swiętym
»	7	wypisáno	wypisána
»	»	Krákovie ,	Krákowie
»	30	Mold. pag	Mold t. I pag
»	nota(1)	Kuliczkowski ad l c	Kuliczkowski l c.
»	nota(2)	tom 6	tom 3
330	34	(s)tych	stych
331	1	Woewodstwo	Woiewodstwo
»	5	zginęlo	zginęło
»	6	zwykupowat	zwykupował
»	26	uciekl	uciekł
»	29	cyaszy	cziasy
»	»	wiecz semi	wiecznemi
332	3	ustępowata	ustępowała
»	8	urost	urosł
»	12	Tęczyńeskiege	Teczyńeskigo
»	13	de Rryma	do Rzyma
»	14	zostal	został
»	15	jaco	jako
»	»	poimono	poimeno
»	24	crae	(care

Pag.	*rândulŭ*	*în locŭ de*	*cetesce*
339	23	uciecł	uciekł
»	24	prosit	prosił
»	»	cheąc	chcąc
340	3	niechcia	niechciał
»	4	zasie	zasię
»	5	był posadzon	był poimanj przeto na zamku sieradzkim był posadzon
»	8	ezynić	czynić
341	16	ace	face
»	33	Alexandrów	Aleksandrów
»	34	Alexander	Aleksander
344	28	acestŭ	acestŭ izvoiŭ
346	17	Letopisețulŭ	Cronicarulŭ
347	19	(a, — b)	(a, — d)
348	31	*Ureohie*	*Urechie*
»	»	*ou*	*cu*
349	1	pg 90	pg 190
»	28	*domnia*	*domnia luĭ*
354	31	*sîngurată*	*sîngurală*
355	13	ca	ea
356	16	Iatr'acestașĭ	Într'acestașĭ
»	34	evenimentele	evenimentele
360 col. 2	9	120	121
» »	28	Balașŭ	Balas
361 col 1	11	Bărrovschi	Bărnovschi
363 »	29	Cĭuhrub	Cĭuhrul
» »	31	Lomelnicul	homelnicul
» col 2	21	Crăcăul	Cracăul
364 col. 1	16	Despot, C!	Despot (!)
» »	18	Vasilie	Vasilic
» »	20	Rizoanschi	Rizvanschi
» col 2	21	Drislov	Dristov
365 col. 1	1	pg 190	pg 191
366 »	25	Vasilie	Vasilic
» »	32	Hîrca chetarĭul	Hîrea chelarĭul
» col 2	10	Grodov	Grotov
» »	28	Humiad	Huniad